

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B 1,211,583

the 1990s, the number of people in the UK who are aged 65 and over has increased from 10.5 million to 13.5 million (19.5% of the population).

There is a growing awareness of the need to address the needs of older people, and the Government has set out a strategy for the 21st century in the White Paper on *Ageing Better: A Strategy for the 21st Century* (Department of Health, 1999). This sets out a vision of a society in which older people are able to live well, and to contribute to society.

The White Paper sets out a number of key objectives, including:

- to improve the health and well-being of older people;
- to ensure that older people are able to live independently and to participate in society;
- to ensure that older people are able to live in their own homes and communities;
- to ensure that older people are able to access the services and support they need;
- to ensure that older people are able to contribute to society.

The White Paper also sets out a number of key actions, including:

- to improve the health and well-being of older people by promoting healthy living and preventing illness and disability;
- to ensure that older people are able to live independently and to participate in society by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to live in their own homes and communities by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to access the services and support they need by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to contribute to society by providing them with the services and support they need.

The White Paper also sets out a number of key actions, including:

- to improve the health and well-being of older people by promoting healthy living and preventing illness and disability;
- to ensure that older people are able to live independently and to participate in society by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to live in their own homes and communities by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to access the services and support they need by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to contribute to society by providing them with the services and support they need.

The White Paper also sets out a number of key actions, including:

- to improve the health and well-being of older people by promoting healthy living and preventing illness and disability;
- to ensure that older people are able to live independently and to participate in society by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to live in their own homes and communities by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to access the services and support they need by providing them with the services and support they need;
- to ensure that older people are able to contribute to society by providing them with the services and support they need.

the 1990s, the number of people in the UK who are employed in the public sector has increased from 10.5 million to 12.5 million, and the number of people in the private sector has increased from 17.5 million to 20.5 million (Department of Health 2000).

There are a number of reasons why the public sector has grown in size. One reason is that the public sector has become more important in the economy. The public sector has become a major employer, and it has become a major provider of services. The public sector has also become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer.

Another reason why the public sector has grown in size is that the private sector has become more important in the economy. The private sector has become a major employer, and it has become a major provider of services. The private sector has also become more important in the eyes of the public. The private sector has become a major provider of services, and it has become a major employer.

A third reason why the public sector has grown in size is that the public sector has become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer. The public sector has also become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer.

A fourth reason why the public sector has grown in size is that the public sector has become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer. The public sector has also become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer.

A fifth reason why the public sector has grown in size is that the public sector has become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer. The public sector has also become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer.

A sixth reason why the public sector has grown in size is that the public sector has become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer. The public sector has also become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer.

A seventh reason why the public sector has grown in size is that the public sector has become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer. The public sector has also become more important in the eyes of the public. The public sector has become a major provider of services, and it has become a major employer.

№ 89

(Chanikean, H. K.
H. Atiwnk, Aknag

454

ՀՆՈՒԹԻՒՆՔ ԱԿՆԱՅ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻՑԻ ԵՍԼԻՔՆ
2432/2433

500 P.

Յ. Կ. ՃԱՆԻԿՅԱՆ

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան Մ. Դ. Ռոտմիանցի

Типография М. Д. Ротмианца, Гол. просп., д. № 41.

1895

781 N
103
101112

Дозволено цензурою Тифлинеъ, 16 Ноября 1894 года,

Առջ ԴՌԵՆ
653
ՕՒ. 10. 99

ԱՌ ԾՆՈՂՍ ԻՍ

1847—48-ին ամառն երբ 8 տարեկան, յԱյն, Ներսիսեան դպրոցը կը յաճախէի, առաւօտ մը դպրոց գնացած՝ կրտսեր եղբօրս գալուն կըսպասէի անհամբեր: Աերջապէս եկաւ և բացատրեց յապաղման պատճառը. մայրիկն հիւանդ էր: Փութացիւք ի տուն, և մահամերձին մահճին քով սկսայ արտասուել: Մայրս, որ հնտախտի (խօլերա) մահաշունչ համաճարակէն վարակեալ կը տառապէր, շնայելով իւր կրած ցաւոց, «Մի լար, որդեակս, մի լար կըսէր, կը մխիթարէր ու կը յուսադրէր զիս: Գուրս ելանք սենեկէն և երեկոյ չեղած՝ նա իւր վերջին շունչը կը փչէր: Հազիւ երկու օր անցած, կրտսեր եղբայրս՝ այն ոսկեհեր մանուկն ևս նոյն անողորբի հիւանդութեան զոր կերթար: Հայրս որ՝ պանդուխտութենէ դեռ նոր վերադարձած՝ իւր կարօտացեալ ընտանեաց մէջ երջանիկ օրեր պիտի վայելէր, սոյն կրկին կորուստը կ'ողբայր անմխիթար: Այն չարաշուք, վշտալի օրերէն իվեր շուրջ կէս դար է անցեր, և յաջորդաբար լացած եմ երէց եղբայրս և քոյրս և հայրս (71-ին) և երկար տարիներ յետոյ մօրուս, բայց երբէք մտքէս ելած չէ այն սև օրն երբ մայրիկն տարինք յանձնեցինք սև հողին:

Ան ալ, մայրիկ, ես ալ վաղ կամ անագան անշուշտ պիտի հետեւիմ ձեզի. միայն թէ կը փափաքիմ որ իմ սրտին պէս իմ գերեզմանն ևս մօտ ըլլայ ձեր ոսկերց և գերեզմանաց: Այդ հանգստարանէն՝ որոյ մօտն են դպրոց, եկեղեցի և առաջնորդարան, պիտի յորդորեմ իմ սիրելի ազգայիւնքն որ կըրթական գործին մէջ մտքի ու սրտի կրթութիւնն համընթաց լինելու փոյթ տանին. պիտի չիշեցունեմ թէ պէտք է եկեղեցին ոչ միայն աղօթատեղի, այլ և բարոյականի ուսումնա-

րան լինի. պիտի խնդրեմ ժողովականներէն ու ազգային ամեն կարգի պաշտօնեայններէն որ հայրենասիրաբար ուղղութեամբ ու խոհականութեամբ վարեն ու արդիւնաւորեն ազգային գործերը՝ որպէս զի լաւ ներկայ և լաւագոյն ապագայ մ'ունենանք: Այն բարձունքէն՝ իմ հանգստարանէն աչկունքս յարևելս՝ մեր դրախտաւայր հայրենիքն ուղղած՝ պիտի դիտեմ Եփրատն հեզիկ ու Եփրատ-Արածանին, նոցա ակունքն ու նոցա անցած բարեբեր դաշտերը. աւելի հեռուն՝ պիտի դիտեմ Բզնունեաց ծովն ու Վասպուրականը՝ մեր նախնեաց ծննդավայր երկիրները:

Իսկ այժմ, սիրեցեալ ծնողք իմ, քանի որ կենդանի եմ, ընդ միշտ պիտի յիշեմ զձեզ. և առ այս իբր առհաւատչեաց, սոյն մի քանի տողեր կը նուիրեմ ձեր անմոռաց յիշատակին:

Յովելի 4. Ճանիկան

Տփլիս, 10 Հոկտ. 1894 ամի

Նուբար իմ սիրելի Բարթեւ
 Գրիգորի
 Սե. Արքայի ծառի.
 Ե. Ե. Կարթուս

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Անտիական հասակէս ի վեր սիրող գոլով ազգային պատմութեան և ամեն իրաց որ ազգային են, թուականէս իբր 25 տարի յառաջ 150 տարուան ժամանակագրութիւն մ'օրինակած (տես գլ. գ.) և բաւական անտունիներ, բառեր և այլն գրած էի: 84 թ. փետր. ի սկիզբներն ՅԱ՛ն տեսութեան գնացի մեր Առաջնորդին՝ գեր. Սրուանձտեանի. երբ այսպիսի գրութեանց վրայ խօսք բացուելով չիշեցի գրածներս, հոգելոյս սրբազանն յորդորեց և քաջալերեց զիս շարունակել: Որովհետև Ապրիլին ի Կ. Պոլիս պիտի մեկնէր և կուզէի որ գրքուկս միասին ղրկեմ ի տպագրութիւն, սկսայ տիւ և գիշեր աշխատիլ: Ինքնին կը խորհէի, նիւթեր կ'ընտրէի և առ այս ի քաղաքիս և ի մերձակայ գիւղորայս պէտք եղած տեղերն ու անձանց կը դիմէի: Ժողովուելիք նիւթերն կը բազմանային ու կը բազմապատկէին: Ապրիլն եկաւ, բայց գործս անպատրաստ էր: Սրուանձտեանի մեկնելէն յետոյ շարունակեցի, զանազան նիւթեր յաւելացան և հազիւ թէ 87-ին վերջացաւ: Իսկ այնուհետև լսածս, առած, ասացուած, բառ և այլն, զատ տետրակի մէջ նշանակեցի:

Ժողովածոյիս աղբիւրքն են՝ պատմականին համար *), ինչպէս որ զոմանս իրենց տեղերը չիշած եմ, ծերունիք. չիշատակարանաց համար՝ եկեղեցեաց պահարաններն գտնուած մատեանք և Քրդաց ու բոշայից համար՝ տեղեկութիւն ունեցողք, իսկ մնացելոցն (տռած, ասացուած, բառ, խաղ, սովորութիւն, երգ և այլն) բազմաթիւ անձինք: Բայց այս աղբիւրք տակաւ կը նուազին ու կը ցամաքին: Ուստի ամեն կողմ գտնուող այն

*) Բացի Չամչ. Հալոց պատմութենէն, Ինճիճեան աշխարհագրութենէն, Առաքել պատմիչէն, եպլն, չորոց ինչ ինչ հատուածներ ի մէջ բերած եմ:

ամեն ազգայինք որք դիւրութիւն ունին, պէտք է փութան ժողովն հին յիշատակարանները, սովորութիւնները, առածները, հրգերը և այն ամեն իրերը որք կրնան նոր լոյս մը տփռել մեր ազգային պատմութեան և ընտանեկան կենաց վրայ:

Շարունակեմք մեր գրքի պատմութիւնն: Ինչպէս ըսի, 87-ին ժողովածոյս պատրաստ էր, բայց տպագրելու համար պարագայք աննպաստ էին: Սպասեցի, տարիներ անցան և 92 —ի գարունն Անէն ի ս. Էջմիածին և անտի ի Կ. Պօլիս, և 93-ի աշունն Կ. Պօլսէն դարձեալ ի ս. Էջմիածին ուղևորեցայ: Վերջապէս, 94-ի գարունն եկի այսր և գիրքս Հրատարակչական պատուարժան ընկերութեան յանձնեցի ի քննութիւն: Պատ. ընկերութիւնն իւր նպատակին յարմար գտաւ և ահա ի լոյս կ'ընծայէ:

Վերջացնելէ առաջ սոյն գրուած, չեմ մոռնար շնորհակալութիւն մատուցանել յԱն գտնուող այն ամեն անձանց որք խաղեր, երգեր խօսելով և զանազան նիւթոց վրայ տեղեկութիւններ տալով օժանդակեցին ինձ:

ԳԼ. Ա.

Վասպուրականի Հայոց գաղթականութիւնն եւ հիմնարկութիւն Ակնայ:

Վասպուրականի Սենեքերիմ Արծրունի Թագաւորն ի սկզբան անդ ժԱ-րդ դարուն Քաթարաց յարձակումը տեսնելով և մօտալուտ վտանգը գուշակելով՝ իւրայնոց հետ խորհրդակցելէ յետոյ, Վասպուրականը (Վանայ նահանգը) Յունաց Վասիլ կայսեր կը թողու, և փոխանակ նորա ի փոքր Հայս Սեբաստիոյ նահանգն կըստանայ, ուր կը գաղթէ իւր որդւովք, զօրօք և այլն, 1021-ին: Իւր հետ կը գաղթեն նաև գրեթէ մէկ-երրորդ մասն աշխարհին յիբր չորս հարիւր հազար Հայեր: Սենեքերիմայ իշխաններէն ոմանք Սեբաստիայէն ելնելով կուգան և կը շինեն Եփրատայ եզերքը Այն և Արարկեր քաղաքները: Մերձ ի Վան, Նարեկայ վանուց կրօնաւորք ևս սրբոյն Գրիգորի Նարեկացուց նշխարն իրենց հետ առած ըլլալով անոնք ևս կուգան այս կողմեր և սրբոյն նըշխարքն կ'ամփոփեն յԱրակայ որ Այնայ և Տիւրիկէի մէջ տեղն է*): (Տես պատմ. Չամչ. հատոր 2-րդ. դիրք չորրորդ գլ. ԼՂ. նաև 1847-ին ի Կ. Պօլիս տպագրեալ նարեկին վերջն «Յիշատակ վարուց»):

Գաղթականութեան զանազան ապացոյցներուն վրայ գրելէ առաջ, աստ կարևոր կը համարիմ հետևեալ երկու խնդրոց վրայ գրել թէ՛ 1. նախ քան զգաղթականութիւն

*) Տիւրիկէն արդէն կայ եզեր, զի կը գրէ պատմութիւնը. «Եւ էր այդ ոմն իշխան ալլաղգեաց կիււ շահր կամ ըստ չունական բարբառու քրիստիքոս անուն, տէր քաղաքին Տիւրիկեայ որ և ասի Տիպրիկ, մօտ Ակնայ, և այլն.» Չամչ. հատ. 2. երես 830. Թ. 643.

յԱնն բնակիչ կայրն. և եթէ այն, ինչ ազգի և կրօնի կը պատկանէին. 2-րդ. Աննեցիք Անիէն գաղթած լինելու աւանդութիւնն ինչ աստիճան ստուգութիւն ունի: *) Նախկին բնակչաց մասին որոշ տեղեկութիւնք կը պակսին մեզ. սակայն, որովհետև Չամչ. պատմութիւնը կ'ըսէ թէ «Շինեցին և ումանք յիշխանաց նորա քանի մի քաղաքս ընդ որս և զքաղաք Աննայ առ Եփրատու և զԱրաբկեր, և զայլս, ըսել է որ գաղթականութենէն առաջ յԱնն բնակիչ չկայ եղեր, կամ եթէ կեցած է՝ նուազ թուով: Գալով սոյն ենթադրեալ փոքրաթիւ ժողովրդեան ազգութեան և կրօնին, ոմանք կարծեր են թէ նոքա ոչ միայն յունադաւան այլ և Յոյն էին ազգաւ և յետոյ իրենց լեզուն փոխած: Բայց Քրք և ինչ պարագայից մէջ փոխած են. թէ յունական կայսրութեան ժամանակներն և թէ յետոյ ինչ պատճառ կար լեզունին հայերէնի փոխելու, և եթէ այդպիսի փոփոխութիւն մը տեղի ունենար, գոնէ չէր թողուր իւր հետքը, ինչպէս որ նմանօրինակ պարագայից մէջ կը տեսնուի: Շրջակայ լեռներու, ձորերու, քարայրներու և այլ տեղեաց անուանց մէջ կայ յունարէն բառ մի. ոչ աւաքէն բոլորն ալ հայկական են: Աստ կարևոր կը համարիմ Հայր Ղուկաս Ինճինճեանի (1806-ին ի Վենետիկ սպագրեալ) աշխարհագրութեան Ա. հատորի 303 և 304 երեսներէն Աննայ Հայ-հոռմոց վերաբերեալ գրուածն ի մէջ բերել: «Յառաջագոյն անխտիր առնուին և տային Հայոց զդատերս ի կնութիւն, այլ այժմ յաւուրս սուլթան Համիդի նոր քարոզիչք Յուճաց առաքեալք առ նոսա ընդ նոյնիւք պատուիրեցին չառնուլ և չտալ զդատերս իւրեանց ի կնութիւն Հայոց: Գտանին ի Հայ-հոռմոցն ի Կ. Պօլիս քաղաքի տունք երևելիք եկեալք ի գաւառէն Աննայ: Ազգ սոցա յայտնի իմն երևի սերեալ յազգէս Հայոց, և կրօնիւ դար-

*) Աննայ բողոքական ազգայնոց երէցն պատ. Մարտիրոս Իգնատիոսեան 1880-ին իբր 10 թղթէ բաղկացեալ տետրակ մը գրած էր վիշալ կրկին խնդրոց և ինչ ինչ ամանդութեանց վերաբերեալ:

ձեալ ապա առ Յոյնս, և ոչ սերեալ ի Յունաց; և զլեզունս փոխեալ Հայկականն. այսպէս դնէ և Միսիթար Ապարանցին ի գիրս իւր յամի տեառն 1410, զոր ունիմք առ մեզ և կոչէ զնոսա ծաթ հայեր: Ե՛ւ ոմանք կոչեն ծաթ հայեր, որ լիզուով և գրով և ազգաւ են Հայք, բայց դաւանութեամբ և ամենայն օրինօք են Յոյնք, և ամենայն կերպիւ հնազանդ նոցա. Վասն այնորիկ կոչէ զնոսա ծայթս *), զի յայնմ ժամանակի դնէ զնոսա միաբանս ընդ ծայթ Յունաց ոմանց՝ որք զհետ երթային ազանդոյ Անդրէասայ ուրումն եպիսկոպոսի Կեսարու: Հաստատեն զայս նախ առաջին պատմագիրք մեր յառաջ քան զՄիսիթար Ապարանցին, որք թէ ի մէջն անդ ժՎ. դարուն, ի ժամանակս Կոստանդին կայսեր Տուկիժ կամ Տուկաս կոչեցելոյ, նոյնպէս յելս անդ ժԲ. դարու ի ժամանակս Բ. Սահակայ կայսեր, սաստիկ իմն բռնադատութիւն եղև Հայոց բնակելոց ի կողմանս Սերաստիոյ կամ Սևաստոյ առ ի դարձուցանելոյ զՀայս ոչ միայն հաւատով, այլ և ծիսիւ ի կրօնս Յունաց և յայնմանէ դարձան ոմանք՝ ի նոցանէ ի ծէսս Յունաց: (Սոյն բռնադատութիւն ժՎ. դարէն յառաջ ևս պատահած է. տես Զամհ. հատ. 2, երես 332, թ. 630, և անդ երես 830 թ. 943): Վերոյգրեալներէն ինչպէս կ'երևի, Վասպուրականի գաղթականութենէն թէ առաջ և թէ յետոյ յունական հալածումներ տեղի ունեցած են, և նորա հետևանօք Հայերէն ոմանք յունադաւան եղած են: Ատնցմէ ոմանք թուի թէ յետոյ մահմետական եղած են, ոմանք Կնյվէի կողմերը գաղթած են և մնացած է չորս զիւղ (որոց վրայ պիտի գրեմ ի գլ. է.) և Այնէն իբր 2 օր հեռու Հողուս ու Մամսա զիւղերը: Կարելի է հարցուիլ թէ ի՞նչ են այն սալորկապ կամ սալակապ ձևով գերեզմանք որք Այնայ և Կամարակապի մէջ մի քանի հատ գտնուած են: Հաւանական է թէ կամ խնամութիւն եղած ժամանակներն Հայ-հռոմներէ առ-

*) Մայր, ծայթ ծաթ, պակասաւոր, կիսատ, նախատական բառամկաց՝ իբր թերի ի հաւատս: (Առձ. բառ.)

նուած կանայք այնպէս փափաքած լինին, և կամ՝ որովհետեւ հայ քահանայից գերեզմանք ևս սալորկապի ձևով կըլլան, նոյն գտնուած գերեզմանք հայ քահանայից եղած լինին: Քանք երկրորդ խնդրոյն՝ «Անիի գաղթականութեան»:

Ժողովուրդը կը կարծէ թէ Անիէն մաս մի գաղթականք եկած և Եփրատն անցնելով «Ամահութիւն» կոչուած տեղը ելած են, որ ցարդ կայ իբր ուխտատեղի, և զետեղրին, ինչպէս և Մեծ ձորին մօտ է. *) թէ՛ նորեկք ձորին՝ ուղղութեամբ վեր ելնելով երբ գտած են ջրոյն ակն, տեղւոյն անունը կոչած են Ակն: Քանի մը տարիէ ի վեր ոմանք կարծիք կը յայտնեն թէ Ակնայ քաղաքին Հայք՝ Անիի և մօտակայ Ապուլչիսի և Կամարկապի Հայք՝ Վասպուրականի գաղթական են: **) Անիի գաղթականութեան մասին յիշեալ աւանդութենէն իզատ հետևեալքն ևս կան: Հանգուցեալ Փափաղեան «Դասագիրք ազգային պատմութեան» գրքին 201 երեսին մէջ յիշելէ յետոյ Կ. Պոլսոյ ամիրայները, կ'ըսէ. «Այս ամիրայներուն գրեթէ ամենքն ալ Ակնցի կը գտնենք, ուր Անի մայրաքաղաքին կործանման ժամանակը եօթանասուն և երկուքի չափ երևելի հայ նախարարներ և իշխաններ իրենց ամեն փոքրով գնացին տեղաւորեցան և հետզհետէ սկսան Պոլիս գաղթել և հոն յառաջանալ»: Փափաղեանի սոյն գրուածն կարևոր է, բայց չի յիշեր թէ ուսկէ՞ն առած է այս տեղեկութիւնն: Բ. կան յԱկն Մելիքենք ' և Քալէնտարենք *), բայց

*) Մեծ ձորին Եփրատ խառնուած տեղին ձախակողմն է:

***) Բայց այս կարծիքն հաստատող ապացոյց մի չներկայացնուիր. զի Ակնայ մօտակայ գիւղացիք լիզովի, սովորութեանց և հանդերձից մասին ունեցած տարբերութեան նկատմամբ Թորոսեան է ք. և ընկերք գրած էին թէ «չատ հաւանական է, որ սոքա Վասպուրականի այլ և այլ քաղաքներէն եկած լինելով իրենց նախնական սովորութիւններն սիրած լինին պահել»:

*) Նաև Գորենք (Թերևս Գորիենք) Ամիրենք և ի հնումն՝ Ջոհրապենք:

գիտէ Այրարատէն, Սիւնիքէն կամ ո՞ր կողմերէ գաղթած : Ինչպէս որ վերոյիշեալ Իգնատիոսեանի տետրակին մէջ մանրկապէն Քորոսեան և ընկերք զիտել տուած էին, Վասուրականի գաղթականութիւնը 300 տարուայ չափ առաջ-ւթիւն մ'ունի քան զԱնեցւոյն, և Չամչեան Անեցւոց գաղ-ած սեղերը թուած ժամանակ Ակնայ յիշատակութիւնը ներ, և ոչ Առաքել պատմիչ :

Ահա այսպէս, մինչդեռ Անեցւոց ոմանց յԱկն գաղթելու տին ապացոյցք կը պակսին, Վասպուրականի գաղթականու-եան մասին՝ բացի վերոյ գրեալ Չամչեանի վկայութենէն՝ ն և հետևեալքն : Հայր Ինճիճեան կը գրէ. «Յակոբ Նա-ան որ էր Զիմարացի, ուստի և տեղեակ աւանդութեան իւ-ջ գաւառին *» Ակնայ, ի հաստատութիւն այսր բերէ երիս-անս ի գանձարանի ծանօթ. ի թղթի 309 : Առաջինն է

Ակնցիք զփակեղն նման Վանցւոց դնէին ասէ ի գլուխս-րեանց : Բ. զի մենաստանն Ակնայ՝ կոչեցեալ ս. Երևան, շի-ցաւ փոխանակ Վարազայ ս. Նշանին Վանայ, թէպէտ զայս-րակուսանօք դնէ, և զայլ կարծիս ևս յառաջ բերէ վասն-յն մենաստանին : Գ. զի ի սահմանս Ակնայ է սեղի Արակայ, նուն Նարեկայ Վանիցն որ ի Վան : Դ. յաւելցուք և մեք ի գիւղորէս Ակնայ է գիւղ ինչ կոչեցեալ «Վան գեղ» : Եւ յորքանքն ի զատ կան և հետևեալքն : Մ. Կ. Մի-խորեանի, Մասիսի 3522 թւոյն մէջ Վասպուրականի վա-ւէից, գիւղորէից և այլն նկարագրութեան կարգին Իլի գիւղն 40 խորանով Իլու վանքն (զոր Գագիկ Արծրունին կառու-ծ է) կը գրէ : ՅԱկն ևս կան «Իլլուենք» : Ըստ Միրա-եանի «ոստանայ հովտին կեդրոնն է (Չազար) Չարահան Նշան կոչուած վանքն և այլն» : Ակնայ Ապուչէիսի եկեղեց-ն անունն աս. Նշան է և իբր 10 վայրկեան հեռի է Չարազ-ողն որ հաւանօրէն «Չազար»էն աղաւաղեալ է : Հաւանօրէն, մին հատոր թ. 157 Խոշապ գաւառի Հնաստան գիւղէն

*) Զիմարայ գիւղն այժմ Տիւրիկէի կը վերաբերի :

դաղթած են «Հնտուստաններ» որ յԱն, և Անայ «Աւերակ»
«Ապրանք» գիւղերու նախկին բնակիչք ինոյն հատոր թ. 14
և 162 Ավերակ և Ապրանք գիւղերէն գաղթած են: Թողու
«Աղին»ը «Փուր»ը և այլն:

Վերոգրեալներէն ինչպէս կ'երևի, Անայ հիմնարկութիւ
և նախկին բնակիչք Վասպուրականի գաղթականութեան կ'
վերաբերին: Կրնայ հարցուիլ թէ անոնք մեր նախնիք ի
չո՞ւ այս քարուտ և անբերրի երկիրն ընտրեցին իւրեանց բնա
կավայր. սորա բացատրութիւնը հաւանօրէն այս է թէ՛ Ալ
իւր առատ ջրերովն ու առողջարար օդովն բնակութեան յալ
մար վայր մ'է. շրջակայ արօտավայրերն և մանաւանդ սար
չիչէկի (դեղին ծաղկանց) լեռներն մեծ դիւրութիւններ կ'
ընծայէին ոչխարաց հօտեր ունենալու: Ասոնցմէ ի զատ ալ
տաքին յարձակումներէն պատշպանուիլ պէտք էր, և առ ալ
ամենալաւ երկիրն էր Ան:

ԳԼ Բ.

Գաղթականութենէն յետոյ մինչ Օսմանեանց տիրապ
տութիւնն: Հին փոփոխութիւնք: Կրօնափոխութիւնք: Գա
թականութիւնք: Ավան, Տէլի, Տէրե-Պէլի, նախկին կառ
վարութիւնն (Մխաէլլիմ, Վոյվօտայ, սէրտար, Եագիպ
Ախի):

Ինչպէս գրուեցաւ Ա. գլխոյն մէջ, մեր նախնիք Վա
սպուրականէն ի Սերաստիա գաղթեցին և անտի այս երկր
եկին հաստատուեցան: Կը կարծուի թէ սոյն գաղթականա
մէջ գտնուած են Բենիկ, Մուշեղ և Աշոտ անուամբ իշխան
ներ, որք գիւղեր շինած հաստատուած են, որք իրենց ան
ուամբ կոչուած են Բենկայ կամ Բենկան, Մուշեղկայ կամ
Մուշեղկան և Աշոտկայ: (Սոյն վերջինն Արաբկերի կը վերաբ
րի և թուրքաբնակ է):

Գաղթականութենէն մինչ օսմանեանց տիրապետութիւն

500 ասորիէն աւելի ժամանակամիջոց մը կայ, որոյ մասին ի պատմութենէ կը քաղեմք հետեւեալքն: Ըստ Զամչեանի, 1021-ին Սենեքերիմ Արծրունի թագաւորն Վանէն ի Սեբաստիա փոխափրուած է, և յետ մահուանն (1026-ին) որդիքն Դաւիթ (նաև Ատովմ, Արուսահլ, Կոստանդին) 50-60 տարուայ չափ տիրած են Սեբաստիոյ: Յետոյ կ'երևի թէ դարձեալ Յոյնք տիրած են: Զամչ. հատ. 3, երես՝ 49. Թ. 1136, կ'գրէ Սկիւթացւոց արշաւանքն և Ալիբաս) Ամիրայէ մը բազմաց նահատակութիւնքն, երես 173, Թ. 1202, Իկոնիոյ ամիրային Սեբաստիոյ և Կարնոյ տիրելն և Մոփաց ամիրայն նուաճելով մինչև Մելիտինէ երթալն, երես 217, Թ. 1243, Իկոնիոյ ամիրային ի թաթարաց պարտութիւնն, և Սեբաստիոյ՝ ինչպէս և Տիւրիկէի թաթարաց անձնատուր լինելն, երես 481, Թ. 1387, Լէնկթէմուրի ժամանակներն Պուրհանատին ոմն Սեբաստիոյ Ամիրայն սպանելն և նորա տեղ նստելն: Ըստ պատմութեան Մ. Աշճևանի, 1389-ին Սեբաստիա և 1515-ին Տիարպէքիր, Քրդաստան ևայլն, միացած են Օսմ. երկրաց հետ: Աւելի յետոյ, ըստ աւանդութեան՝ Սուլթան Մուրատ Գ-ի ժամանակն տիրած են և Ակնայ: Ըստ յիշեալ պատ. Իգնատիոսեանի (տես Գլ. Ա.), Թուրքք բազմացած էին ի Տաճկաստան և տէր էին երկրին ևայլն, շուրջ փե-րդ դարուն՝ ըստ աւանդութեան տաճկաց, Զոպի անուն թուրք բռնաւոր մի առաջնորդեց խումբ մը զաղթականաց որք վանեցին ըզ-Հայս ականգրէն և իրենք բնակեցան: Ասոնց թիւն աւելացաւ զամ քան զզամ, և Ակնայ ջրին եզերքը խմբեցան, քաղքին անունը թրքերէն տառադարձութեամբ կոչեցին Եկին: Եւ իրենց թաղը՝ հաւանականաբար իշխանին կամ բռնաւորին հոն բնակելոյն պատշաճաւորութեամբ՝ անուանեցին Գատը մահալլէսի և Ակն՝ Գատը կէօլիւ: Այս թաղի Հայոց տուներն մինչ այս դար կային և նորոգ փոխուեցան ոմանք, ինչպէս են Գուրու կեափուրենք (Հայ ընտանիք մ'են), 15 տարի չընէր որ տներնին ծախեցին: Իմ լածս աւանդու-

9

Թիւնն Զոպիի աւանդութենէն տարբեր է: 10-15 տարի յառաջ Թուրքաց երեւելիներէն լսած եմ թէ Սուլթան Մուրատ Դ-րդ. երբ ի Պաղտատ կ'արշաւէր, Զիւլֆիկար աղա անուն զօրաւոր Թուրք մը՝ իրեն հետ ունենալով 40 հոգի ևս սուլթանին կը ծառայէ և վերադարձին երբ սուլթանն կ'ուզէր զայն վարձատրել, Զուլֆիկարն՝ ի սէր ջրոյն՝ կը խնդրէ Այի (կառավարութիւնն կամ սուրբն) և կը շնորհուի նմա: Վերջոյ յիշեալ աւանդութեանց որն ճշմարիտ է, չգիտեմք:

Յետ հաստատութեան Տաճկաց կամ որ նոյն է Քուրքաց կամ Օսմանեանց, բաւական փոփոխութիւններ տեղի ունեցած է ի քաղաքին և ի գիւղորէս: Բազումք կը վկայեն թէ հին ատենները Այն ըստ պաշտօնական արձանագրութեան «Մարնտուրիկ գաղասը» (Մարնտուրիկի գաւառ) կը կոչուի եղբր, Զարազի մօտ «Մարն տուրիկ» (Մայրն տիրուհի) ուխտատեղւոյն անուամբ: Ասկէ առաջ և այսօր ոմանք այն Հայերը որ ամրան համար յԱրեգի և ձմրան համար ի քաղաքիս տուն ունէին, քաղաքիս տունը «գեղի տուն» կը կոչէին: Նաև Քուրքք քաղաքին վերին թաղին համար «Բէօջ պաշը» կ'ըսեն ցարդ: Ասկից կ'ենթադրուի թէ հին ատենները Արեգիի և Ապուշեխի կողմերն աւելի շէն են եղեր:

Քիչ մ'ալ կրօնափոխութեանց վրայ գրեմ: Քաղաքի Թուրքք որ ի սկզբան սակաւթիւ են եղեր, յետոյ բազմացեր են: Ըստ Ինճիճեանի, ժէ և ԺԸ-րդ դարուց մէջ քաղաքիս Հայերէն բազում անձինք կրօնափոխ եղած են. ինչպէս կան ցարդ Թուրք տուներ որոց ազգանունք հայերէն են: Կաշօյի գիւղացւոց կրօնափոխութիւնն 160—170 տարւան դէպք մ'է: Հաբեղնոց, Ագրակ, Բակեր, Պզմըշէն, Ագրանք, Վեց փարա գիւղի Ագրակ, Միջին-գեղ, Վան-գեղ և Փշատիի Ուռեկ, Ավարիկ (Աւերակ), Արտօս, Հեղտար, Բօշայի, Կաղրտան, Սերկեիլ և այլն հայանուն գիւղերուն մէջ այժմ ոչ ոք կայ ի Հայոց: Այնայ արևելեան կողմն Չմշկածագի «Ս. Քորոս»-ի 20-ի չափ Թուրք գիւղերուն գրեթէ բոլորին անուններն ալ

Թէև հայկական են, զօ. Խնձոր, Կծու, Դրնիկ, Վանկուկ, Վանք, Վարդենիք, Գանսար կամ Գոմսար, Պարաձոր, Հաստե-
սի, Ագրակ կամ որ նոյն է Արջ-ագրակ և այլն, բայց այս
գիւղերուն մէջ ևս Հայ չկայ: Թողունք Ակնայ սահմանակից
Կամախի (Անի ամրոց) և այլ գաւառաց մէջ գտնուած հայ-
կական անուններով գիւղերն, յորս հայաբնակքն սակաւա-
թիւ են:

Ակսիմք այժմ թէ այլ և այլ քաղաքներէ յԱկն և թէ
Ակնէն յայլ և այլ քաղաք գաղթողաց վրայ գրել: Վասպու-
րականի մեծ գաղթականութենէն յետոյ զանազան ժամանակ-
ներ, զանազան քաղաքներէ Հայեր եկած են յԱկն, որք են
Վանենք, Երզրուճցոնք, Քըղըցոնք, Բալուըցոնք, Խարբերդ-
ցոնք, Ուրֆացոնք, Մատէնցոնք, Արաբկերցոնք, Տիվրիկցոնք,
Չառայենք Սևասոցոնք, Թոխատցոնք և այլն և այլն: (Կան
նաև Մանիսենք, Պայկնտուրենք, Կեօրտէզենք և Տինարենք:
Այստեղեր Զմիւռնիոյ և Պրուսայի նահանգաց մէջ են և գաղ-
թականութեան հոսանքն սովորաբար այս կողմերէն դէպի այն
կողմերն է, ինչպէս կ'ըլլայ որ ասոնք այն կողմերէն յԱկն
եկած կ'ըլլան):

Զըմռնամբ աստ յիշել թէ հին ժամանակներէ ի վեր
Քղիէն, Խարաջորէն (Չարսանձագ), Զմչկածագի Պարաձոր գիւ-
ղերէն և այլ կողմերէ Գուրդ, Հայ և Թուրք գործաւորներ կու-
գան, ի քաղաքիս և ի գիւղօրէս բեռնակիրութիւն կ'ընեն, պար-
տէզներուն և շինութեանց մէջ կ'աշխատին, քանի մ'արծաթ
մէճիտ, կամ ոսկի շահերով կը վերադառնան: Ոմանք երկար
կը մնան, կ'ամուսնանան և կ'ըլլան բնիկ:

Գանք այժմ Ակնէն այլ և այլ քաղաք գաղթողները գրել:
Վերոյիշեալ Միրախորեանն այժմ (1884) Կալլի պօլսէն (Կէլի
պօլու) ի մէջ այլոց կը գրէ. «ըստ ծերոց աւանդութեան և
թերի յիշատակագրոց մը՝ Կալլի պօլսոց Հայերն 350 տարի
յառաջ գաղթած են գլխաւորաբար Ակնէն և իւր վիճակէն,
և իրենց այն ժամանակներն ունեցած տառապանքներէն և

հարստահարութիւններէն (կ'աւանդուի նաև պարսկական հալածանքէն *) փոքր ինչ մխիթարութիւն և հանդիստ գտնելու յուսով կը թողուն իւրեանց պապերուն և մամիկներուն երկիրն ու նոցա նուիրական սեղիք, խուռն բազմութեամբ կը գաղթեն այլ և այլ երկիրներ, ոմանք ձորերու և լեռներու մէջ բնակութիւնք կը հաստատեն: Ասոնցմէ 18—20 տան չափ ճանաչ կեկնեն և կուգան կը հասնին Մարմարայի ափունքը և այլն: Յետոյ, եկեղեցի մ'ունենալու համար կրած տառապանքնին և ՌՂԳ-ին եկեղեցւոյ հաստատութիւնն, հայ լեզուն կորուսանելին, այժմ 194 տուն 1088 բնակիչ ըլլանին և այլն. կը գրէ: Ասկէ զատ, Կեչվէի կողմերն ալ կան մի քանի Հայ և Հայ-հոռոմ գիւղեր որ Ակնայ շրջակայ գիւղերէն գաղթած են: Միայն ներկայ դարուս մէջ ի Կ. Պօլիս գաղթող Ակնեցի և գիւղացի ազգայիք հաւանօրէն քանի մը հարիւր տուն և գուցէ աւելի են: Յիշեմք նաև այն երիտասարդներն որ Պօլիս կամ այլ քաղաք պանդխտած և յետոյ ամուսնացած են, և որոց թիւն ևս գուցէ ընտանեօք գաղթողներէն պակաս չէ: Այս թիւեր են թաղրական են, բայց ներելի է ստոյգ համարել թէ Կ. Պօլսոյ հայ գաղթականութեան մէջ Ակնեցին՝ բազմահայ զաւառաց համեմատութեամբ իւր համեմատական բաժինն և գուցէ աւելին ունեցած է: Մեր թուրք հայրենակիցներէն ևս ոչ նուազք գաղթած են ի Պօլիս և յայլ քաղաքս: Կ. Պօլէն յետոյ Ակնեցւոց շատ գաղթած քաղաքն է Խարբերդ, ուր գաղթողաց թիւն 40—50 տուն կը հաշուուի: Կան նաև շրջակայ և հեռաւոր քաղաքներ գաղթողներ 5—10-ական տուն: Կը կարծուի թէ մօտակայ գիւղացիք աւելի կը գաղթեն քան զքաղաքացիս, և գաղթողաց մեծագոյն մասն վարի թաղէն են: Հետաքրքրաց համար զայս ևս ըսեմք թէ իբր արդիւնք այսքան պանդխտութեան, Ապուշելի և Կամարակապի Հայք քիչ թէ շատ

*) Թուի թէ «պարսկ. հալածանք»-ն Կէլի պօլու գաղթողաց նախնեաց համար ըսուած պիտի ըլլալ:

կը պակսին, բայց քաղաքիս Հայոց թիւն գրեթէ նոյնն է: Անցեալ տարի (83—84) կատարուած մարդահամարին ժամանակ կ'ըսուէր թէ իբր 30 տարիներէ ի վեր քաղաքէս գաղթող կամ ուր ըլլալն անյայտ ազգայնոց թիւն 4—500-ի կը հասնի, որք՝ նախկին մարդահամարի տոմարին համեմատ՝ պակսած են, բոց նորածինք՝ քիչ տարբերութեամբ պակսած թիւը լցած են:

Որովհետեւ հին դէպքերու վրայ կը գրեմ, աւելորդ չեմ համարիր գրել և հին ժամանակաց *) բռնաւորներու վրայ: Ինչպէս այլուր, նոյնպէս յԱյն ու շրջակայքն Տէրէպէկի կոչուած բռնաւորներ կան եղեր: Քուականէս իբր 65—70 տարի յառաջ Զմշկածագի Ս. Քորոսի գիւղերէն Վարդենեկցի Խարա-Խօթիկ օղլու Ահմէտ պէյ ըսուած անձն իբր 1000 սպառազէն մարդերով յանկարծ կոխած է Այն, և 2—3 օր վերջը զօրքը իրենց տեղերը ղրկելով ինքն 100 մարդով յԱյն Թաւցած և վօյվօտայնութիւն ըրած է: Անկէց յետոյ, Պօլուի կողմերէն Գատը Գըրան անուամբ բռնաւոր մի իբր 1500 մարդերով այս կողմերն եկած է. Այնեցիք մինչի Բենփայ և Արմտան ղիւղերը, ուր էր բռնաւորը և իւրայինք, ընծայներ ղրկած են և հաճեցուցած են չ'այցելել այսր: Գատը Գըրանին համար Պէրպէրեան Հայոց պատմ. կը գրէ. «Փախուցեալ ի սահմանս Ռուսաց և ըմբռնեալ յԱխլցիս՝ առաքեցաւ ի Կ. Պօլիս կապեալ, և սատակեցաւ ի թի'նաւատեղեաց»: (Երես 487, թ. 1834 փետր. 28): Հին ատեններէ ի վեր մերթ ընդ մերթ Հայթա և Տէլի կուգան եղեր. ասոնք Գասթամպօլուի և Պօզուգի կողմերէն էին: Այրուձի էին և իրենց զլիսաւորն Տէլի պաշին, հարիւրապետն և յիսնապետն ունին եղեր: Քըմ-

*) Աւելի հինն «Ճէլալիք» անուամբ, տես Զամչ. պատմ. հատ. 3, երես 376 (1598—1606—1615): Առաքել պատմիչ ևս կը թուէ (24) զանոնք լիջելով և զՔեօր-օղլուն «Այս ալն Քօր օղլին է որ բազում խաղ է ասացեալ զոր ալժմ աշըղներն եղանակեն»: Երես 84—86. Թ. 1615:

բուհն զարնելով կուգան և սովորաբար Հայոց տուններն կը բաժնուէին, կ'ուտեն ու կը խմեն և հետեւեալ օրն՝ երբեմն ալ ընծայներ առնելով կը մեկնեն եղիր: Հայթայներուն հանդերձն թուրքական հին հանդերձն էր, բայց տէլիներուն իբր 1 կանգ. երկայնութեամբ սև մորթէ գլխարկ (գալբագ) կը կրեն եղեր: Ասոնք կը շրջէին այլ և այլ քաղաքներ, և ամենուրեք ահ ու սարսափ կը ձգէին: Հայեր ասոնց «Ավան» կ'ըսէին և որովհետև օթեւանած տեղերնին սովորաբար բրնձէ փիլաւ կ'ուտէին և Հայերէն ոմանք կը մասնակցէին, կ'ուզէին որ Ավան գայ, ուստի առածի կարգ անցած է թէ՛ «Ավան գայ, փիլաւ ուտինք»:

4. Պոլսոյ և գաւառաց շէնի-չէրի-ները 96 կամ 120 (ըստ պատմ. Պէրպէր. ի 196) դասերու (օրթայ) բաժնուած են եղեր: Քաղաքիս թուրքք 31-րդ. օրթային և Արեգիինն 25-րդ. ին կը վերաբերէին: Կուսակցական կուիւներ յաճախ տեղի կ'ունենային: Կը յիշուին Քրոա-պէկի և այլ երեւելի Իէնի չէրիք: Տէլիներու ժամանակն ընծայներ տալու համար ազգայնոց ծախքերն ալ կ'աւելանային որ մանկը ու ի հաշուով կը բաշխուէին ժողովրդեան վրայ:

Վերոյ գրեալքն հայ ծերունի մը խօսած է: Ուրիշ ծերունի մ'ալ խօսած է թէ՛ կուսակալաց հրամանին ներքեւ էին Տէլի և Տէլի պաշիներ՝ զորս կուղարկէր ապստամբաց վրայ և այլ գործերու: Կուսակալն կ'արտօնէր Տէլիպաշի մը 300, 500 կամ 1000 մարդ պահել. Տէլի պաշին ալ կը պահէր և թոշակն կուսակալին թոշակին գումարին հետ կը վրձարուէր: Ավան կամ Տէլիներն գործ չունեցած ժամանակնին այլ և այլ քաղաքներ կ'երթային, ինչպէս և Աին կուգային, Հայոց տունները կ'իջնէին, «Աթրմա՛ արփա, պանա՛ իւմիւր-թա» (ձիուս՝ գարի, և ինծի՛ հակկիթ) ըսելով ձրիաբար կ'ուտէին կը խմէին և նեղութիւններ կուտային այնչափ, որ Հայերը Տէլի պաշիին՝ պարագայից համեմատ՝ 1-2 հազար դահեկանի ընծայներ տալով կը հաճեցունէին մեկնել: Երբ պարապ մնա-

յին, դարձեալ կուգային: Սէրտարն կամ Վօյջօտան դարման մը չէին կրնար ընել:

Ինչպէս կը տեսնուի երկրորդ ծերունւոյն խօսածները մեծ տարբերութիւն մը չունին: Գուցէ աոչն տեղեկութեանց մէջ սխալներ գտնուին, բայց բունութեանց վերաբերեալն այլ ծերունիք ևս կը հաստատեն: Կան եղեր Իէնիչէրի կամ պաշտօնեայ որ ընդպիսի կը կոչուին. նաև Սպահի և Ջայիմներ, որոց զինուորական ծառայութեան փոխարէն մէկ կամ աւելի գիւղերու ցորենի և այլն տասանորդական տուրքն կը շնորհուի եղեր: Ասոնց վրայ աւելի տեղեկութիւն չունիմք:

Խրիմու պատերազմին ժամանակներն (1854—55) թէև կանոնաւոր զօրք կային, բայց երբեմն Խարբերդու, Բալուայ և այլ կողմերէ խումբ խումբ անկանոն զօրքեր (Պաշը-պօզուգներ) կուգային և ի Կարին կ'երթային: Ասոնցմէ ոմանք անփնաս էին և ոմանք ուտելեաց կամ օթեւանելու առթիւ մեծ նեղութիւններ կուտային: Վերջին (1876—77) պատերազմին ժամանակն ալ Խարբերդի, Տիգրանակերտի և այլ գաւառներէ կանոնաւոր զօրքեր եկին օթեւանեցան, բայց՝ զրեթէ առանց ուռք փնասելու՝ խաղաղութեամբ մեկնեցան ի Կարին և անտի ուռասկան սահմանագլուխն: Արդարև Ակնեցին և կառավարութիւնն ուտելեաց մասին հոգ կը տանէին և պանդոկներ վարձած պատրաստած էին զինուորաց համար ուր կրնային հանգիստ վայելել:

Տէրիներու և Իէնիչէրիներու վերոյ գրեալ պատմութիւններէն ինչպէս յայտ է, հին ատենները չկայ եղեր պատուոյ կենաց և ընչից ապահովութիւն: Վերջապէս Սուլթան Մահմուտ Բ. քաջակորով ինքնակալն տեսնելով Իէնիչէրեաց բռնութիւնքն ու յանդգնութիւնն նոյն իսկ Պոլսոյ մեջ, Իէնիչէրի (նոր զօրք) կոչուած հին կարգն ու կեդրոնն (օճախ) ջնջեց 1826-ին, և կանոնաւոր զինուորագրութիւնն հաստատեց:

Ակնայ գաւառը՝ ըստ պատմութեան ծերունւոյ մը 'ի

հնուէն Սեբաստիոյ կուսակալութեան կը վերաբերի եղեր: Յետոյ, թուականէս իբր 90 տարի առաջ Կապան Մատենի իշխանութեան կ'ենթարկի *) 40—50 տարի անցնելէն յետոյ կեդրոնավայրն ի Խարբերդ կը փոխադրուի, և յայնմ հետէ Այն Խարբերդի կուսակալութեան կը վերաբերի իբրև զաւանակ (զաղա):

Հին ժամանակներն յԱյն Միւսէլլիմ կամ Վօյջօտա կը նստէր, որ Զապիթ ալ կ'ըսուէր: Կապան Մատենն երթալով, պաշտօնն կըստանար, սովորական մուշտակն կը հագնէր, կուզար և պաշտօն կը վարէր: Երբեմն կուսակալն կ'ընտրէր Վօյջօտան, երբեմն ալ ժողովուրդը հանրագրով կը խնդրէր: Կային նաև Սէրտար և Նագիպ: Սէրտարը Քուրքաց կառավարիչն էր և Նագիպն կանաչ փաթտոցաւորներուն (էմիր): Երբ Քուրք մը Հայէ կամ Հայ մի Հայէ զանգատ ունենար, Վօյջօտային կը դիմէր: Երբ զանգատն թուրքէ մ'է, սէրտարը կրնար միայն խառնուիլ, իսկ եթէ Հայ կամ Քուրք մի էմիրէ մը զանգատ ունենար, պէտք էր նազըպին դիմել: Ասոնց իւրաքանչիւրն իրենց յատուկ ոստիկանն ու բանտըն ունէին. կը դատէին ու կը պատժէին: Նազըպին պաշտօնը յորդուց որդի ժառանգական էր: Կային նաև դատաւոր (Քատը) և կրօնական օրէնագէտ (միւլթի): Սոյն վերջինք այժմ ևս կան: Զմոռնանք և Ախին՝ որ այլ քաղաքաց մէջ ևս կան և Շեյխ կը կոչուին եղեր, բոլոր արհեստաւորաց պետ թուրք մ'էր, և պաշտօնն ժառանգական: Ամեն արհեստաւոր իր միջէն ընտրեալ Քեհեա մը և Իկիտ-պաշի մը (արհեստաւորաց գլխաւորք) ունէին, որք՝ Ախինն հետ՝ պատահական վէճերը կը քննէին և արհեստաւորին պատիժներ կ'որոշէին՝ կամ տուգանք առնելով և կամ խանութն քանի մ'օր գոցել տալով: Շինուածոց մէջ ևս եթէ վէճ պատահէր, Ախին ալ կը խառնուէր: Աշակերտ մ'որ բաւական ուսած էր, Խալֆա կ'ըսուէր: Ախին կամ վարպետք կ'առաջարկէին հօ-

*) Տես և Իճճիճ. աշխարհագր. հատ. Ա. երես 234:

րը կամ վարպետին Խալֆան վարպետ հանել: Արարողութիւնը կը կատարուէր այսպէս: Ախին և այլ վարպետք նախ կը ճաշէին, յետոյ Ախին յոտին կը կանգնէր, իւր Չափուշ կոչուած սպասաւորն Խալֆայից մօտենալով որք կարգաւ յոտին կանգնեալ են, անոնց մէկին ղենջակ մը կը կապէ. Ախին մօտ կուգայ խալֆային որ ըստ հրահանգին՝ իւր աջ ձեռքը իւր գլխոյն վրայ ղենելով ձախոջն ալ ձախ ունկն կը բռնէ. Ախին կը հարցունէ. «ՆՅրէտէ փիրի *» փէրվար օլտըն (հրտեղ վարպետ ելար). խալֆան կը պատասխանէ. «Սաղ էլիմ պաշըմտա, սօլ էլիմ գուլաղմդա, կէօկ գուպպէնըն ալթնտուս, էրէնլեր **» մէջտաննտա փիրի փէրվար օլտըմ, (=Աջ ձեռքս գլխուս վրայ, ձախ ձեռքս՝ ականջս, երկնից դմբէթին ներքև, վարպետաց ներկայութեանն կամ յասպարիզին վարպետ ելայ: Այս խօսքէն յետոյ, Ախին և այլք կ'օրհնէին զայն, և Ախին վարպետ ելնողին պարանոցին ետևին մեղմիւ ապտա՛լ մը կը զարնէր, և խալֆան վարպետ կ'ըլլար: Երբ սոյն արարողութիւնը լրանայր, սուրճ կը խմէին և իրենց կամաւոր ընծաները կը մատուցանէին Ախին, չափուշին և իկիտ-պաշիին: Ախիութիւնն արդէն տկարացած էր. իբր 25 տարի յառաջ վերջին Ախին մեռնելովն այս պաշտօնն ալ վերջացաւ: Այժմ՝ կարծեմ՝ կոշկակարք միայն քեհեա և իկիտ-պաշի մ'ունին, բայց անոնք ալ նախկին ազդեցութիւնն չունին: Սոյն տեղեկութիւնքն ևս վերոյ յիշեալ ծերունին խօսած է:

Գ.Լ. Գ.

Ամիրայք. Թաղային քաժանութներն. արքունի տուրքեր. աժնութիւն կամ ուտելեաց եւ այլոց գներն. 160 տարուան ժամանակագրութիւն մը:

Ահնեցի Եաղուպ ամիրային մասին Չամչ. պատմ. կը գրէ. «Յաւուրս սորա (Գէորգ պատրիարքի) երևելի էր յոյժ ի Գ. Պօ-

* Փիր (պարսկ.)=1. ծերունի, 2. գլխաւոր, պետ: (ըստ Աբիկ. քառարանի):

լիս ի մէջ հայոց Եաղուպ ի յԱկնայ, որ և էր պատուեալ և մեծարեալ յոյժ ամենայն ազգաց եղելոց անդր. և համբաւ նորա հռչակեալ էր ընդ ամենայն տեղիս, որոյ հաւասար չէր ոք լեալ ի հայոց մինչև ցայն ժամն: Հատոր 3-րդ երես 864, 1752 = ՌՄԱ: Յետոյ ընտանեօք ի ս. Երուսաղէմ յուխտ գնալըն, վերադարձին պատրիարքաց փոփոխութիւն կատարելն և նոյն տարին գլխատուելն կըզրէ: Ներկայ դարուս սկիզբներն Երամեան Մ. Աբրահամ Ամիրայն և եղբայրն Մ. Երամ աղայն Եզրիպտոսի Մէհէմէտ Ալի փաշային սեղանաւոր լինելով մեծ պատիւ ու հարստութիւն շահած են: Մ. Աբրահամ Ամիրայի որդիքն են վսեմ: Գէորգ ու Կարապետ պէյերը որք շարունակած են Մէհէմէտ Ալի փաշայի որպէս կամ թուանց սեղանաւորութիւնը: Գէորգ պէյի որդիքն են վսեմ: Աբրահամ փաշայն և Երամ պէյն: Երամեաններէ յետոյ են Միսաքեան Միսաք Ամիրայն և եղբարքն: Կ'ըսեն թէ Խորասանձեան և Քիւրքճի խանլեան Ամիրայից նախնիք ևս Ակնէն զաղթած են: Լսած եմ նաև Արղունեան, Բարունակեան և Արապեան Ամիրայ կամ աղայքն: Տատեան, Ճէզայիրեան, Փեշմիշեան ամիրայքն գիւղորէից մէջ ի կարգին պիտի գրեմ: Ակնէն և շրջակայներէն ի Պօլիս և այլ քաղաք գտնուած առաջին և երկրորդ կարգի և րևելի անձինք շատ կան, բայց երկար չըլլալու համար, վերոգրեալ մի քանին միայն գրեցի:

Հին ատենները քաղաքին Հայք 4 թաղերու բաժանուած են, (Գասապ-օղլու, Փչիկ-օղլու, Էսկիճի-օղլու և Գազանճի), և տուրքերը մանկըռի հաշուով կը բաշխուին եղեր: Իմացածիս նայելով մանկըռն գործածական դրամ մի չէ. այլ իբր բաժին: Ամենէն մեծ հարուստ տունն 20—30 մանկըռ կը վճարէ եղեր և արհեստաւորք 1—2 կամ 4: Երբ պատահական ծախքերը շատ ըլլան, մանկըռը մինչև 100 զըշ. կը կտորեն եղեր: Թուականէն 40—50 տարի յառաջ հին թա-

**) Երէն. (Թուրք.)=1. հասնող, 2. ձյմարիտ հաւատոյ հասնող սուրբ և առաքիներ: (Ըստ Աբիկ. բառարանի):

զերը եղծուելով 16 թաղի բաժանուած են. իբրև ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ թաղ՝ Տափուռը և Արեգին միասին՝ 8, և ս. Գ. եկեղեցւոյ՝ 8: Սալեան տուրքն սկսած է տուն գլուխ 50 զրուշ որ ըստ կարողութեան կը բաշխուի եղեր: Յետոյ, թուականէս 12 տարի յառաջ կալուածագրութիւն կատարուելով 7 թաղի վերածեցաւ, և Սալեանին փոխարէն կալուածական և շահու տուրքերն սկսան: Յետոյ մարդահամարն կատարուելով՝ 12 թաղ եղաւ 16-ի հիման վերայ: Ի հնումն քրիստոնեայներէն խարած ի տուրք մ'ալ կառնուէր, որոյ չաջորդեց զինուորական տուրքն: Ողիի կամ գինւոյ, աղի, դըրոշմաթղթի և այլ 6 անուղղակի տուրքերը ընդհանուր պարտուց վարչութեան և ցորենի չափու, կշռոյ, ոչխարաց զենման և այլն տուրքերը թաղապետութեան (պէլէտիչէ) յատկացեալ են: Հին ժամանակաց աժնութեան գալով՝ ծերունիք կը պատմեն թէ ամեն ուտելիք աժան էր, դրամոց գներն ալ աժան էին և քիչ կը գտնուէր: Ե ա գ ը լ ը Մ ա հ մ ու տ ի չ է ի ոսկին որ այժմ 95—100 զրուշ է: *) ի հնումն 25 զրուշ գին որոշուած է. Պոլսոյ հին ոսկւոյ կէսն որ այժմ 18 զրուշ է, 2½ զրուշի կ'առնուն կուտան եղեր: Կամարկապցի ծերունի մը՝ Հալած օղլու Աւետիս՝ որ որմնաշէն գործաւոր է եղեր, երեք տարի առաջ կ'ըսէր թէ «97 տարեկան եմ և մայրս՝ որ 2 տարի առաջ մեռաւ, 127 տարեկան էր»: Աւետիսն կը պատմէ թէ տղայութեանս կով մի գնեցիմք 110 փարաչի, հաւս բարկացաւ թէ 10 փարա աւելի տուած էք. չսփ մի ցորենն՝ 63—64 օխայ՝ 72 փարա և իւղին օխան 10 փարաչի, 60 օխա խաղողն՝ 1 զրուշ-ի կուտային: Տան մը մէջ երեք վարպետ կային, նոցա օրական վարձքն 1 զրուշ էր. գործաւորք օրական 6 փարաչի կ'աշխատէին: Կ'ըսեն թէ

*) Օսմանեան 40 փարաչի 1 դահ. (զրուշ) է և 100 զրուշն 1 ոսկի (լիրայ) որ իբր 23 Ֆրանգ է: 400 տրամն հին 1 օխայ է, իսկ նոր օխան՝ 1000 կրամ, (312) տրամ է: (Յիշեմք նաե թէ վաճառականգ. 27 ինչեզ է, որոյ 40-ն մի մնթր է:

հին արժաթ 1 փարա-նոցն այժմեան 1 զրուշնոցին գրելթէ համարժէք էր. ըստ այսմ, երբ հին և այժմեան գներն համեմատենք, գնոց մեծ տարբերութիւն մը չկայ: Կըսեն նաև թէ հին ատենները մեծատունք կամ հարուստք միայն շատ ծախք կ'ընէին. իսկ միջին կարգի ժողովուրդը սակաւապէտ և խնայասէր էր:

Տէր-Առաքելիանց քով 160 տարի յառաջ սկսուած ժամանակագրութիւն մը կար. 1869 ին կարևոր համարուածս մասերը օրինակած էի, այժմ ինչ ինչ մասերն յապակելով ի ստորև կը գրեմ: Սոյն գրուածէն ևս կարելի է հին կացութեան վրայ զաղափար մ'ստանալ:

Քուին Հայոց ՌՃՀԱ ին մայիսի Է.ին սուրբ Գէորգաց եկեղեցին հիմնարկեցին շինութեան. տէր Աստուած հաստատապահեսցէ ամէն:

Զայս տէ՛ֆթերիկս ես անարժան Աստուածատուր դպիրս սահմանեցի որ ինչ անցք անցանի զամենայն կարգաւ գրիմ վասն օգտի ի դիպող ժամու:

Քուին ՌՃԶԳ մեծ պահոցն լուսաւորչին սօնին ելուն հինգշաբթի օրն որ է մերձ Ղազարու յարութեան. զՏէր-Ղազար քահանայն և զմելիք օղլի խօծա Մարգարն Իսմայիլ փաշան ի կամուրջն կախեց զերկուսն ալ:

Քվին ՌՃԶԳ. — և ՌՃՀԸ, — և ՌՄՀԳ: — և Ռ.ն.Ձ: Ռ.ն.Ի: յայս թուին տարիցս մէկ շրջանն ՇԼԲ տարի է, ի մէկ շրջանն Ե անգամ մոլորին յոյնք և այլազգ քրիստոնեայքն, բայց մենք Աստուծով պատրաստ լիցուք որ չի խաբուինք. Աստուծով յիշեցէք զՏէր Յօհան երեցն, հայր մեղայիւ: (Յետոյ, ՌՃՀԸ ին՝ ծաղկազարդին զատիկ ընենին և լոյս չճագելն և Հայք ապր. ժԳ ին զատիկ ընելն և լոյս ճագելն ևայլն կը գրէ):

Քուին ՌՃԶԸ սուրբ Յակոբայ բարեկենդանին շաբաթ օրն կամուրջն երեցաւ. գնացաք բարեկենդան կրկին շինեցինք Բ

կողմն ալ, անտի գնացաք զատկին կիրակին օրն Մէմիշ փաշան եկաւ Կամրակապ իջաւ ցորենին չափն Ե ըռուպ գարիին չափն Բ զրուշ շատ նեղութիւն կրեցաք Ակնեցիք:

Քուին Փրկչի ՌՁՃԽԱ (=1741) թուին հայոց ՌՄՂԱ յարեւելից կուսէ գիսաւոր աստղ մի ծագեր է, գիշերն մինչ հաւու խօսուն երեւէր. մարտ 1 ին անյայտ եղև. այս տարի սաստիկ սով եղեր է որ հարք զորդիս վաճառեր են և բազումք սովամահ եղեր են. միւս տարին ցորենին չափն Գ զրուշ ելեր է:

ՌՁՂԱ դարձեալ յայսմ տարւոջ մեծ պահոցն սուրբ Լուսաւորչին շաբաթ օրն Ակինը (կէօլը) ցամաքեցաւ, որ առ Տէր աղաղակեցաք Գ. Ե օր յետոյ կրկին բղխեցոյց բղխեալն ի հօրէ սուրբ հոգին Աստուծոյ. ցամաքած օրը տաճկները միւրասելէ տվին թէ եկեք դուքալ Ինճիլն կարդացէք կէօլին վըրայ մենք ալ շաբաթ երեկոյին հսկում արարաք և կիրակի առաւօտու Բ կեկեղեցւոյ պաշտօնեայք և բալ՝Տամբոխ ժողովրդովք գնացաք Ձ ջրօրհնեաց կարգն սկսաք կատարել վասնորոյ...տանշմանքն լցան բազում նախանձու և դիմեցին ի վերայ մեր և դարձուցեալ զբանն և սսէին թէ ձեր կարբալուն ձայնն կամ խնկին հոսն կուգայ մենք չենք ուզեր և սկսան զմեզ հարկանել ոմանք քարիւ և ոմանք ձիւնէ թօփով ալ մեզ ցրուեցին. անարգ Աստուածատուր դպրիս մէջքն քար մի զարկին որ կարծեմ թէ մինչև հիմակ կուցաւի: Քուին հայոց ՌՁՂԷ յուլիսի ամսեանն ժԳ օրն Ե շաբթի մէջ կէս աւուրն և իքինտուին, արեգակն Գ բաժին խաւարեցաւ Գ. Գ սըհաթ և ապայ լուսաւորեցաւ:

Ակնցի Պօղոս վարդապետն մեծ Վարդան վարդապետին աշակերտացն էր սերեալ ի Քաղէոս առաքելոյ գաւազանէն յառաջացեալ օժուճն և Տէր Օհաննէս կոչեցեալ:

Մեր սուրբ Գէորգ եկեղեցին կար Տէր Մինասն, Տէր Ղազարն, Տէր Մատթէոսն, Տէր Ստեփաննոսն և Տէր Կարապետն:

Քուին ՌՁՂԸ մեծ պահոց ետքի շաբթուն Ապուչխուրն լեառն փլաւ շատ աներ արաւ այգիներուն և կամուրջն փլաւ:

Թուին հայոց ՌՃՂԸ. համբարձման Քրիստոսի որ էր մայրի ամենանն Ը-ին:— յօրն Բ-շաբթի. անարժան Յոհան երէցըս մըտի ի Մշու Սուրբ Կարապետ և առաջի գիշերիս լուսըն գեղեցիկ էջ յերկնից ի վերայ Կաթողիկէին լուսացնցուղ սուրբ գերեզմանի Մկրտչին Քրիստոսի, զոր ակներև տեսեալ ուրախացաք և գոհութիւն մատուցաք. և այլն. Ք. Տառայ Տէր Յօհան:

Թուին հայոց ՌՄՁ հոկտեմբերէն սկսաւ սգութիւնն որ չափ մի ցորենն Ը զշ ելաւ և ՌՄէ փետ.-էն մինչ յուլիս ցորենին չափն Գ. ոսկի մինչ է ոսկի. չափն ԻՅ օխչ էր, և բազում տեղ հայրք զորդիսն և մայրք զդստերսն իւրեանց վաճառեցին և բազում զստնդեայ մանկունս ընկեցին ի փողոցն և բազումք ի ճանապարհի սովամահ եղեն, և այս քաղաքիս մէջն օխչ մի հացն ԺԸ փրջ. օխչ. մի չոր միսն Լ փր. և այլն և այլն մայիս որ հասանք նոր ցորենն Բ զշ:

Թուին հայոց ՌՄԸ. Ս. Հրեշտակապետացն տօնին օրն շաբաթ երեկոյին ի Ժ Ժամուն Պօղոս աստուածաբան հայր ճգնազգեաց վարդապետն վախճանեցաւ և երկուշաբթի ի տապան իջուցաք Տէր Յիսուս լուսաւորեցէ զհոգի նորա ամէն:

Թուին հայոց ՌՄԺԸ օգոստոսի ամենան Ժ ս. Աստուածածնայ պասին օրն Բ-շաբթի Չոլախենց երանելի Ալէքսանն վասն սիրոյն Քրիստոսի նահատակեցին և յայնմ գիշերին յորում էր ի մէջ շուկային կախեալ առ ի Տառին սաստիկ լոյս էջ յերկնից ի վերայ նորա զոր ակներև տեսին հայք և տաճիկք . . . և մեք հաւատացեալքս ուրախացաք և փառս մատուցաք Աստուծոյ որ սքանչելեօք փառաւորէ զսուրբս Իւր:

Թուին հայոց ՌՄԺԸ օգոստոսի ամսոյ սկիզբն յարեւելից կուսէ փոքրիկ և նօսազ լուսով աստղ մի ելաւ և ունէր իւր առաջն ձողանման շառաւիղ մի մինչև արեւմտեան մօտն և ամիսն որ լմնցաւ նէ անյայտ եղև. սակայն յայս կէսս օսմանցուն էսկէրն ի մօսկօՖու վրայ պատերազմ էր գնացեր: (Ալ գրէ և հարկապահանջութիւնքն, աւազակքն և այլն):

Ասկի վար անարժան Տէր Առաքելս գրելոց եմ որքան անցք անցին Աստուծով:

Թուին հայոց ՌՄԻԱ մեծ պատին առջի շաբթին կամուրջն այրեցին որ գնացաք օգոստոսի ամիսն Աստուծով կըրկին նորոգեցին:

Թուին հայոց ՌՄԻԶ Միքայէլ վարդապետն առաջնորդ եղաւ ամենասուրբ Փրկչաց վանուցն մեր կամ քաղաքիս Տէր Աստուած երկար կեանս պարգևեցէ:

Թուին հայոց ՌՄԼ մէկին յուլիսի ամսեանն մեր ամիր աղայներն կամեցան որ եկեղեցւոյ աւուրին պատն նորոգել տային. գնացին Խատուն կամ Վօյվօտայ աղային կամ այաններուն քով զրուցեցին. անոնք ալ որչառ հնէին ըսեր որ չէ. վերջն զոհրապցիք դրացներն գնացին տավաճութիւն արին թէ մեր տղոցը վրայ կը փլչի կամ անոնց ժամուն ձայնը մեզի կուգայ. հիւճէթ արին Խատին ալ ելաւ պատին վրայ քէջք արաւ շինելու միւրասելէն տուաւ: (Ասկէ յետոյ շինութեան համար ազգայնոց աշխատութիւնն գրելէ յետոյ կ'ըսէ): Ժողովեցան. . . . գնացին առ Պիղատոս ըսին թէ դուն ժամ շինել կուտաս. . . . վերջն միջնորդ ինկաւ Խատին իւրեանց ոսկի գլխուն: (Յետոյ, հինն կամ նոր հիմն ձգուածն քանդելնին. կը գրէ և կ'ըսէ) Այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց, և յետ այսորիկ վերջն Խատին ելաւ. . . . գնալն իքէն սեւաստ հանդիպեր Օսման փաշային գանկտեր էր թէ ակին զօրպայները այսպիսի բան արին իմ գլխուն. Օսման փաշան ալ այն միջոցին քրդուն վրայ սէջէր կերթար ճամբան ընկաւ եկաւ ակն. հաճի հօճա ժողովեց աս ինչ է որ արեւէք ըսաց. . . կամ ժամ քակեր էք. բռնեց. . . աղայնեց. . . աղան կամ. . . անց. . . աղան խղիւց . մէկ երկու խանութ կամ մէկ երկու տուն քակեց պիրազէն ալ ստակ առաւ ելաւ գնաց. գարձեալ Թուին ՌՄԼԲ որ մտաք Ստամպոլ տաճկրներն արդուհալ էին տուեր թագաւորին թէ զօպի Մուսթաֆան նոր ժամ է շի-

նել տուեր. Թագաւորն ալ Խափուճի պաշին Թային արաւ թէ գնա տես թէ սուա է թէ իրաւ. մեծ պատին իբրնձի կիրակին Խափուճի պաշին եկաւ ելաւ ժամուն վրայ. տաճկընէրը ոտք կոխեցին թէ ժամ է պարիսպ չէ. խափուճինալ խուսուր մնացածն ալ քակել տուաւ քարն աստիտ անդին տէվր ընել տուաւ. շատ ստակ գնաց թէ խափուճուն թէ խատուն իլամին կարծեմ թէ ձ քեսէ ստակ գնաց պատն ալ մնաց այնպէս երեսի վրայ:

Թուին ՌՄԼԸ մարտի ամսեանն Ստամպոլու ռալահօռ և սևաստու վոյվօտան բազում հեծելօք եկին: Ասկէ յետոյ կը դրէ զօրպայներուն Ապուչեխ. . . պէկին-քով գնալն ու անոր պաշտպանեն և վերոյիշեալ զօրաց Գ օր ամբողջ պատերազմըն և քանի մի տուն այրելին, աւարառութիւնն, և ապա բերդն առնելին և շարագործաց ոմանց փախուսող: Շատ անտանելի տէրտ քաշեցաք քաղաք կամ գիւղ ոչ լսեր էաք ոչ տեսեր էաք այսպիսի բան ստակն Ս ղ յալեան արին այսմ տարոջ շատ նեղութիւն քաշեցաք Տէր ոգորմեա:

Թուին հայոց ՌՄԽԳ մայիսի մէկին վերի սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցւոյն հիմն արկին գնացաք սեպտեմբերի ամսեանն Ե-ին աւարտն հասաւ. վերացման խաչին կիւրակի օրն օծումն ընկալաւ տէր հաստատուն պահեցէ ի վերայ առաքելական. . . :

Թուին հայոց ՌԲՃԽԳ-ին սեպ. ԺԸ սուրբ Գէորգայ եկեղեցւոյն հիմն արկին գնացաք Թուին ՌԲՃԽԳ-ին օգոս. ԺԹ-ին ս. Աստուածածնայ է երրորդ աւուր կիւրակէին ընկալաւ օծումն էջմիածնայ նուիրակ աստուածաբան վարդապետ Բարսեղէ Տէր հաստատուն պահեցէ:

Թուին հայոց ՌԲԾԷ (հաւանօրէն ՌՄԾԷ) օգոս. ամսոյն Միքայէլ աստուածաբան վարդապետն ի հող տապան իջաւ Տէր լուսաւորեցէ իւրեան հոգին:

Աստ պատշաճ կը Թուի իբր կէս դարէ ի վեր տեղի ունեցած փոքր ի շատէ կարևոր դէպքերն ևս համառօտակի

նշանակել: 1839 կամ 40-ին ամառն հնդախտն (քօլերայ) ճարակած, 1—2 ամսոյ չափ տեւած և քանի մը հարիւր զոհեր ասնելէ յետոյ դադարած է: 56 Յունուար 3 կամ 4-ին երեկոյեան ժամը 10-ին երկրաշարժ մը եւ յետոյ ցնցումներ տեղի ունեցած են, բայց միայն քանի մը շէնքեր վնասուած են: 67—68-ին մարտն եկած՝ բաւական վնասած է, և կառավարութեան հրամանաւ ժողովուրդը ժողված է: Ազգային դէպքերըն են. 1859-ին միջոցները քաղաքիս երկու եկեղեցեաց կոչնակ զարնելու հրաման աւուուած էր: Ընդդիմութիւն և դէպքեր տեղի ունեցան, բայց վերջապէս Խարբերդէն պաշտօնեայ եկաւ և կոչնակն զարնել տուաւ:

Գ. Գ.

Տեղագրութիւն եւ վիճակագրութիւն (ընակիչք, արհեստք եւ այլն):

Այն քաղաքն Եփրատայ աջակողմեան եզերքը, Փոքր Հայոց սահմանին մէջ, լերան մը ստորոտն կառուցեալ է: Միւս երեք կողմերն ևս բարձրաբերձ լեռներ կան: Քաղաքին երկայնութիւնն հիւսիսային կողմէն Սանտրգ-պաղիէն սկսեալ մինչի հարաւ՝ Արեգի, Գոչան և Մահալլէ թաղերն — $1\frac{1}{2}$ ժամ կը տեէ, կամ հաւանօրէն 4—5 հազար մեթր է: Հարաւային կողմն են Ապուչեխ, Կամարակապ և Կարուշլայ գիւղերն, որք իւրեանց մօտաւորութեամբ և կենցաղով արուարձաններ կըրնան համարուիլ:

Քաղաքին օդն՝ մանաւանդ բարձր դիրք ունեցող թաղերունն՝ լաւ է: Ջուրերուն մէջ լաւագոյնն բերդի աղբիւրի *) ջուրն է, որ վերին թաղն է, յետոյ վերի եկեղեցւոյ աղ-

*) Վերի թաղի վերին լերան մէջտեղի է «Բերդին քար» ըսուած առաջին վէմն որ կանգուն դիրք մ'ունի և քովերը մեծ ու փոքր ժաւոեր կան: Բերդին քարին քովն հիւսիսային կողմն է աղբիւրին ակնը կամ բաժնուելիք տեղը:

բիւրի ջուրն: Կան նաև Կաթն-ազրիւրի, Ակն-ճովի կամ Ակն-զովի և Խնակի ջրերն: Բերդի ջրին մէկ ձիւղն Ակնա մեծ ջրոյն վերէն մզկիթին քովն կը վազէ: Ամենէն առատ վճիտ ու զով ջուրն է Ակնայ ջուրն որ «Ակինը կէօլ-ին ջուրը» կը՛սուի, ըստ Թուրքաց «Գատը-կէօլի»: Սա՛ վերի Թաղի հիւսիսային կողմը, մեծ մզկիթին վերևը ապառաժի մը ներքեւէն կը հոսի իբր 1 կամ $1\frac{1}{2}$ կանգ. տրամագծով 1 դուրս ելած տեղն մեծամեծ ապառաժներով շրջապատեալ աւազանն կը կազմէ, ուսկէց առուակներու բաժնուելով մէ մասն ջրաղացները դարձունելու, պարտէզները ջրելու կը ծառայէ, և մէկ մասն խողովակաց միջոցաւ Թաղերը կ'երթայ, ուր են փողոցներու մէջ հասարակաց և տուներու մէջ մասնաւորաց աղբիւրները: Ակնայ մեծ ջուրը գարունն չոր դելով և վրայի կողմերէն՝ հաւանօրէն միկնողն ջուրը՝ Քարէ պնակէն և Վանկուկցիի պարտէզէն բզլած ջրերուն հետ միանալով գետակի մը չափ կ'առատանայ և Մեծ ձորն ի վալ քարերուն զարնուելով՝ սպիտակափրփուր և ահեղագոջ՝ կը հոսի արագընթաց և կը Թափի յՍփրատ: Բացի վերոյ յիշեալ ջրերէն կան նաև այլ և այլ Թաղերու մէջ բարեհաճ ջրեր զորս զանց կ'առնում գրել: Ակնայ մեծ ջրին երակէն և կըսեն և Վերի Թաղի վերևը Խնկաձորի ջուրը որ 1—2 տարին անգամ մի ելնելով Թաղին մաքրութեան կը ծառայէ և 1—2 ամիս յետոյ կը ցամքի:

Չորերն են ի Սանտրդպաղի Չրիկ կամ Չռիկ ըսուածն որ փոքր է: Ակնայ աւազանին դէպ ի հիւսիս Պզտի կամ Տափակ-ձորն որ գարունն կը չորդի 4—5 աղօրիք դարձունելու չափ, 1—2 ամիս կը տևէ և տակաւ կը նուազի: Մեծ-ձորոյն հարաւային կողմն է («Շէղրտար»-ն ուր յաւելեալ ջրերն կը ժողովն *): Արեգիի ձորն որոյ ջուրն բակերէն և տւելի հե-

*) Մեծ-ձորոյն և Շեղրտարի մէջտեղը գտնուող տանց մէջ կարիճ չի գտուիր: Կըսեն թէ ժամանակաւ վարդապետ մը կապեր է զկարիճն որ փշեալ սահմանաց մէջ չի գտնուի:

Չորերն են ի Սանտրդպաղի Չրիկ կամ Չռիկ ըսուածն որ փոքր է:

առուներէն կուգայ, Զոխ-մարի (ըստ ոմանց ձոխ-մայր) և Գոջանի ջուրը հետ կը միանայ, ջաղացներն կը դարձունէ. պարտէզներն կը ջրէ և կը թափի յՍփրատ:

Յփրատ Գեթ: Սփրատայ այս ճիւղն որոյ ակունք Կարնոյ կողմն են, անցնելով Եզնկայի մօտէն և Կամախէն՝ կուգայ կանցնի Ակնայ ճիշտ ստորոտէն: Զկունքն են շիշէկ, մոզ, վազ, Թեփիկ, շաղփուլ, ցոփկ, տափակ-բերան ևայլն: **) Սփրատայ վրայ տիկալաստ կամ որ նոյն է քալակով ուղեորութիւնն և ապրանաց փոխադրութիւն կը լինի հոսանքն ի վար միայն: Երիզայի կողմերը հուն ունի կ'ըսեն: Ակնէն 10 — 12 ժամ վար ևս տեղ կայ, ուր ջուրն տարածեալ է. գրաստով կ'անցնին: Ակնէն 3 ժամ վարը Հիւտիւի և 10 ժամ վարը Ենկախի առջև նաւակներ կան որովք ուղեորք և գրաստք մէկ կողմէն միւսն կը փոխադրեն: Սփրատ խորերէն կ'երթայ և արտօրէից օգուտ մը չունի: Զուրն բարեհամ, լաւ ջուր է. հիւանդոտ անձինք եթէ ուզեն թակոյցկները կը լեցունեն, կը պարզուի և կ'ըմպեն:

Ակնայ առջևը՝ Սփրատին վրայ կամուրջ մի կայ, որոյ երկու կողմը քարէ որմեր՝ և մէջ տեղերն փայտաշէն են: Բենկանի հին կամուրջն և Երչուի և Լիճի առջևի նորաշէն կամուրջներն ևս նոյն թուով շինուած են: Քաղաքի մեծ և փոքրը ձորերու կամուրջներուն երկու կողմն քարաշէն են. և վրրան գերաններ ձգուած. իսկ Արեգի, Ապուչեխի և Կամարկապի ձորերու կամուրջներուն մեծ մասն ամբողջ քարաշէն են:

Քաղաքիս և մօտակայ զիւզօրէից տուներ մեծաւ մասամբ երկայարկ և եռայարկ են: Կան միայարկ տներ և քառայարկ, ապարանքի պէս մեծ տներ ալ: Ներքևի յարկերը քարէ որմերով շրջապատեալ՝ և վերին յարկերը փայտաշէն են: Վերին թաղի և թաշ տիպի տուններն մեծաւ մասամբ իրարու վը-

**) Այս առթիւ ցիշեմք որսի թռչունքն. քօլօլի, Գ ա բ ա թ ա վ ու գ (սև-հաւ), սաբըր սսմա ևայլն:

բայի կողմը շինուած են, այնպէս որ տանց տանիքներն մի անդամայն ճամբայ են:

Պարտէզներն: Բացի վերին և Քաշ-տիպիի թաղերէն որք պարտէզ չունին, մնացեալ թաղերն փոքր իշատէ պարտէզներ ունին, որք տուներուն առջեւ կամ քովերն են: Կը զանուկն թուի, սալոր, խաղող, ընկոյզ և գրեթէ ամեն տեսակ պտուղք և բանջարեղէնք, բայց սոքա չեն բաւեր, և մեծաքանակ խաղող և այլն գիւղերէն կուգայ:

Նրջակայ քաղաքներն՝ յարևմուտս՝ Տիւրիկէ՝ 12 ժամ, ի հարաւ Սրարկեր՝ 8—9, Կապան-Մատէն՝ 18, յարևելս՝ Չմշկածագ՝ 14, Կամախ (նախկին Անի ամրոց) 18 և Գուրուչայի գաւառակն՝ 8—9 ժամ կը տեւն: Իսկ Մալաթիա, Խարբերդ և Եղնկայ՝ 28 ական ժամ, Շապին Գարահիսար և Սերաստիա 36 ական ժամ են: Երբ բոլոր ճանպայները շինուին և կառք բանի՝ նշանակեալ ժամերէն կարելի կ'ըլլայ բաւական զեղջել:

Վիճակագրական: Բոլոր տունք ի քաղաքիս իբր 2000, կէսէն քիչ մ'աւելին Հայ և մնացեալն թուրք: Բնակիչք իբր 10,000. նոյնպէս մեծագոյն մասն Հայ *): Հայոց լեզուն ազգային է: Եկեղեցիք՝ 2 և վարժարանք՝ 2 (տես յաջորդ գլուխըն): Մզիթ՝ 12 յորոց 5-ն աշտարակաւոր և ասոնցմէ 3 գմբեթաւոր, 2—3 բաղնիք. խանութք՝ 300 էն աւելի. պանդոկ՝ մի քանի հատ:

Արհեստարար: Ոստայնանկ, կոշիակար, դերձակ, երկաթագործ, դարբին, պղնձագործ և կլայեկ զարնող, օսկերիչ, ներկարար, խաղախորդ և սեղանաւոր արհեստաւորք՝ նուազ բացառութեամբ՝ բոլորն ալ Հայ են: Հացագործաց մէկ մասն Քուրք, մէկ մասն Կիւմիւշ-Խանէցի պանդոկստ Յոյներ և մի մասն ալ բնիկ Հայ են: Վաճառականաց, մանրավաճառաց, դեղագործաց և ժամագործաց ալ մեծագոյն մասն Հայ են:

*) Ըստ 1302 (1886) Խարբերդ տարեցույցի, Ալինալ գաւառակի (հարկաւ Աղինու գիւղախումբն ալ միասին) արու խալամք՝ (թուրք և Քիւրտ) 12700. իսկ ոչ խալամք (քրիստոնեակք) 5507 են:

Մասվաճառաց և որմնադրաց մեծագոյն մասն կամ կէս առ կէս Քուրք են, հիւսն կամ ասաղձագործք և սափրիչք՝ իբր կէս առ կէս: Իսկ նպարավաճառք, մասվաճառք, պայտառք, ջորեպանք և քալակավարք՝ դոյզն բացառութեամբ՝ Քուրք են: Վարչական, դատական և այլ պաշտօնէից իբր $\frac{3}{4}$ ն և ոստիկանաց ամբողջն Քուրք են: Խանութներու մեծագոյն մասն Քուրքաց և փոքր մաս մը Հայոց կը վերաբերին. սակայն վարձակալաց մեծագոյն մասն Հայ են:

Յորեան, ոչխար, պանիր, իւղ և այլն շրջակայ գաւառներէն, ածուխն վերի լեռնէն և Գուրուռչայէն և փայտն Նարվերէն և լեռնէն կուգայ: Հանրերձի կերպասներ, շաքար, խահուէ, օճառ, և այլն մեծ մասն Կ. Պօլսէն և մասմալ Բերիայէն (Հալէպ) և այլ գաւառներէն կուգայ:

Ակնայ կառավարութիւնը: Նախկին փոյլտայէն ու սէրտարէն յետոյ Միւտիւրութիւն եղաւ. 30—40 տարի շարունակէն յետոյ, Կապան-Մատենի ստորապատեցաւ, որ երկար չըտեաց: Յետոյ փոխ-կառավարչութիւն (գայմագամութիւն) եղաւ: Աղինու գիւղախումբն (նահիլէ) ալ որ Արաբկերի կը վերաբերէր, Ակնայ կառավարութեան ենթարկեցաւ: Աղինու միւտիւրութիւնն 55 գիւղերէ բաղկացեալ է որ 3—4 փոքր գիւղախումբերու բաժնուած է: Գիւղօրէից իբր 13-ն (Մաշկեր, Անշրդի, Սաղմկայ, Աղին, Վաղշէն, Մադ և այլն) հայաբնակ կամ խառն են ընդ թուրքաց: Սոյն գիւղեր Արաբկերի թեմ են: Ակն գայմագամութիւն ըլլալէ յետոյ դատարանն ևս ըստ նոր օրինաց վերակազմեցաւ: 2—3 տարի է որ հեռագրական թղթատարութեան պաշտօնեաց կայ. սուրհանդակն (նամակք և ծրարք) Կ. Պօլսէն Տրապիզօն ելնելով անտի Եզնկայ և Ակն կուգայ, Ակնէն Արաբկեր և Խարբերդ կ'երթայ և սոյն գծով կը վերադառնայ: Ակնայ շրջակայքն բաւական ճամբայներ շինուեցան. կը յուսամք թէ մնացեալ ճամբայներն ևս պիտի շինուին, որուն յոյժ պէտք ունի Ակնայ ժողովուրդն:

Գիւղօրայք: Այնպէս կողմը՝ յարեմուտս գտնուած գիւղերն են՝ ըստ հայերէն հնչման Սանտուխ, Նարվեր, Չալթու (Մէղրէ ազ-ուշազը էշրէթի (քուրդ), Ապրանք, Տիլլու, Աղլլ, Պըզմըշէն, Սարը չիչէկ (լեռն, Գուրդ): Ի հարաւ՝ Բակեր, Ապուշեխ, Կամրկապ, Կարուշլայ, Արկու, Հարեզնոց, Հարեզնոցի Ագրակ, Քինտիր: Իսկ Եփրատայ ձախակողմը գտնուածներն են՝ Վանք, Շրգու, Շրգուի Ագրակ, Միջին գեղ, Վան գեղ, Աղլրիկ, Սալահլու, Կաշօ, Չորակ, Մուշեղկան, Փետղան, Կեճէկիւ, Ուռեկ, Եաղուպլու, Աւերակ, Լիճք, Սանախսի, Աթմա, Բազըշտաշ, Պախճա, Չեօփէր, Քավուխ, Խասա, Հըղտար, Բոշայի, Կաղըրան, Գոմըսկան, Փաշաղի, Ռուպատ, Արտոս և Սերկիւի:

Վերոյիշեալ 47 գիւղօրէից 5-ն հայաբնակ են խառն ընդ թուրքաց, 4-ն հայ-հոռոմ՝ նմանապէս խառն, 4-ն քրդաբնակ, և մնացեալքն թուրք են: Կ'ըսուի թէ քրդաբնակ 4 գիւղերէն 3-ին և թրքաբնակներէն 5-ին բնակիչք ամբողջովին կամ ըստ մասին Շիի (աղանդաւոր մահմեդական) են: Գիւղացիք ընդարձակ հող չունին, գրեթէ բոլորն ալ ցորեանի մեծագոյն մասն դուրսէն կը գնեն: Գիւղացիք ևս՝ քաղաքացւոց չափ՝ պանդխտութեան կ'երթան ի Պօլիս, ուր՝ սովորաբար՝ մտավաճառութեամբ, ածխավաճառութեամբ և այլ արհեստիւ կը զբաղին: Գիւղերու թուրքաց մէջ ևս բաւական հարուստ և կրթեալ անձինք կը գտնուին:

Աղինու գիւղախումբն ալ որ ինչպէս ի վերև գրեցի 55 գիւղերէ կը բաղկանայ, Այնպէս կառավարութեան ենթարկեալ է: Այնպէս գիւղօրէից բաղդատմամբ Աղինու գիւղացիք բաւական հող և երկրագործութիւն ունին, սակայն անոնցմէ ևս պանդխտութեան գնացողներ պակաս չեն, մանաւանդ հայերը որք Այնպէս և գաւառին Հայոց չափ ի Պօլիս, նաև Բերիս և այլուր պանդխտութեան կ'երթան:

ԳԼ. Ե.

Վիճակագրական, Վանօրայք, եկեղեցիք, վարժարանք,
կրթ. ընկերութիւնք, առաջնորդք եւ վարչութիւն: Բողո-
քական ազգայինք, զանազանք:

Վանօրայք: Ս. Երևումն կամ ս. Փրկիչ (վանք): Եփրա-
տայ ձախ կողմն, Ակնէն 6 ժամ հեռու ի հիւսիս, Զեօփլէր
թրքաբնակ գիւղի վերէն լեռան մը մէջ տեղն կառուցեալ է *):
Գիրքը՝ բարձր, օղն ու ջուրն՝ առողջարար: Կ'աւանդուի թէ
Պլատիկոս կամ Ապլակիտոս, Եւստաքիոս կամ Եւստաթիոս զօ-
րավարին անուամբ շինուած է յամի Տեառն 100—120: Վարք
սրբոց Զ հատորին **) թիւ 285-ին մէջ ևս կը գրէ. «Վսեմք
թէ ի կողմանս Ակնայ կայ վանք մի. . . թէ ակնեցիք առան-
ձին ջերմեռանդութեամբ պաշտեն զսուրբն Ապլակիտոս, և այլն:
Այժմ՝ կայ եկեղեցի մը և իբր 8 սենեակ, փուռ, ախոռ և այլն:
Վանուց վերէն է ս. Երևման մատուռն: Սորա շէնքն հին է,
բայց եկեղեցոյ շէնքն մատրան չափ հնութեան երևոյլմ չու-
նի: Կ'ըսեն թէ 50—60 տարի յառաջ Ակնայ վիճակայինք
սենեակներ, շէնքեր շինած են: Վերի յարկը Փիշմիշեան թա-
ղըն և այլ սենեակներ կային, որք 2—3 տարի առաջ քա-
կուեցան: Վանահայրն է արդի առաջնորդ Յակոբ Ծ. վար-
դապետ Հոփիկեանն: Մի քանի մշակ և սպասաւոր միայն կան:
Վանահայրը կ'ըսէր թէ վանուց մատենից մի մասն ի քաղաքիս
են, որոց մէջ թէ և կան ձեռագրեր բայց հին չեն: Վանքին մէջ
կան երկու ձեռագիր աւետարանք, յորոց մին թուական չունի
և միւսն, ըստ վկայութեան վանահօր 250—300 տարուան է:
Վանքն ունի իւր առջևն 20—25 արտ (20—25 չափ ցորեան

*) Վանուց աջակողմն կը գտնուի «Գոհանամ» կոչուած լեռն
ուր կ'ելլեն ոմանք չուխտաւորաց:

**) Անդ, 251—255 երեսին մէջ գրուած է թէ Ապլակիտոս,
ալստեղ, եղջե, ու մի և ի մէջ եղջերացն Խաչն և Խաչեցիալն է տեսել,
հաւատացել և մկրտուել է:

ցանե(իք), քիչ մը ճէհրիի տունկ, 50—60 ոչխար: Ունի նաև եկեղեցական զգեստք և անօթք, որոց մեծագոյն մասն՝ առ ի ապահովութիւն՝ քաղաք բերուած է: Ի հնուքն աշխարհական աթոռակալներ, հոգարարձութիւն ունէր, այժմ վանահօր ընտրութեամբ հոգարարձու մի կայ: Վանքն ունինաև ի Կ. Պօլիս Վալիտէ խանի վերնայարկը թիւ 54 քարուկիր սենեակ մի որ այժմ տարին 10—12 լիրա վարձք կը բերէ. Սիւմպիւլլիւ խանն սենեկի գետին մը (միլք) և Ալաճա համամ փլած խանի մը մէջ վերնայարկ սենեակ մի: Հասոյթներն են՝ վիճակացնոց պտղիի նուէրներն, պսակի հրամանի տուրքն, ուխտաւորաց և զանազանաց նուէրներն: Հազիւ թէ հասոյթք ծախքերն կը գոցեն: Ներկայ արժ. վանահօր պաշտօնավարութենէն ի վեր պարտք չի մնար: Մերձակայ հայաբնակ գիւղն է Լիճ գիւղն որ 1 $\frac{1}{2}$ —2 ժամ կը տևէ. Բենկան—3 ժամ:

Արաբի իմ ս. Գրեգոր Նորեկացոյ վանք: Արակայ գիւղն՝ որոյ բնակիչք (հաւանօրէն 40—50 տուն) թուրք են, առաջ Ակնայ գիւղ է եղեր, բայց այժմ Տիւրիկէի կը վերաբերի: Ակնէն և Տիւրիկէէն 6-ական ժամ է: Գիւղին վերեն է վանքն, իբր 12 մեթր երկայնութեամբ և 10 մեթր լայնութեամբ պարսպով պատած, որոյ ներսն է մատուռն, գաւիթն և մատաղատունն: Մատրան խորանին վրայ քանի մը փայտով ծածկուած է, միւս անդերու վրան բաց է: *) Վանքին հարաւային կողմն մատաղատան կից է գերեզմանատունն: Գուրսի դրան մօտ կառուցեալ է աղբիւր մի արդեամբ Միսաք Ամիրաջի տիկնոջ: Նրջակայքն ունի բաւական գետին, ուր վրաններ կը կանգնեն ուխտաւորք և մատաղ կ'եփեն: Իհիւսիս քիչ մը վար կը գտնուի Չոսիի (չոպանի) գերեզմանն որ ուխտատեղի կը համարուի և որոջ քով մացառ մի, ուր քուրջեր կը կապեն: Ընդ հարաւ 2—3 վաչրկեան վերեն կը

*) Թուականիս (1887) մատրան և մատաղատան որմունք չի նուած, բարձրացուած և վրան ամբողջապէս ծածկուած են:

գտնուել ջուր մի որ ձուս աղբիւրս կը կոչուի: Վանքն չունի ոչ կալուած, ոչ անօթ և ոչ պահապան. դուռը բաց է միշտ և Արակացիներէն ոմանք կ'աւլին: Երբեմն Տիւրիկէէն և Արաքիներէն ալ ուխտաւորք կուգան, բայց Աննայ վիճակայինքն են որ յաճախ և բազմութեամբ կը դիմեն այսր: Լուսնոտներ երբ մատրան վերև 5—10 վայրկեան մնացած՝ առուակը կ'անցնին և Նարեկացոց հողը կը մտնեն, նոցա հիւանդութիւնն երևան կ'ենէ, ոմանցն ալ մատրան մէջ մտածնուն պէս կըսկսի և կը տարածին գեսնին վրայ: Լուսնոտ և ախտածէսներէն շատեր հաւատքով բժշկուած են: Աւխտաւորք սովորաբար ս. Լուսաւորչայ գիւտ նշխարաց տօնին, Վարդավառին և ս. Աստուածածնայ տօներուն կ'երթան: Բազումք հեծեալ և ոմանք հետիոտն: Հրաւերով կամ առանց ՚րաւերի երբեմն մէկ երկու քահանայ ալ կ'երթան, կը պատարագեն և մատաղները կ'օրհնեն: Կ'ըսեն թէ խորանին ներքև շէնք մը կայ, հոն է սրբոյն մասունքը: Աւխտաւորաց նուէրներն՝ քանի մը տարի՝ Նարվերի Հոյոց վարժարանին յատկացեալ էին: Ի քաղաքիս կայ այժմ հոգաբարձութիւն մի որ համարատու է վարչութեան: Մերձակայ հայաբնակ գիւղն է Նարվեր գիւղն, իբր 2 ժամ:

Ուխտագնացութիւն: Ամենէն մեծ ուխտատեղին է ս. Երուսաղէմ: Աւխտաւորք աշունն ճանբայ կ'ենէնէին և Մալթիս, Անթապ, Բերիա, Դամասկոս և անտի Երուսաղէմ կ'երթային 40—50 օրուան մէջ: Չմեռն անդ անցունելով Զատիկէն յետոյ կը վերադառնային: Ատնք կ'ըսուէին և կ'ըսուին Հաճի կամ Մահտեսի (մագտեսի): Ոմանք ալ՝ մասնաւորապէս այրերը՝ Մշոյ ս. Կարապետ կ'երթային Խարբերդու, Բալուայ և Ճապղղուրի ճանբով: Կիները՝ Հերովդիաղային կին մ'ըլլալուն պատճառաւ՝ ս. Կարապետ չեն երթար: Անկէց յետոյ են ս. Փրկիչ, Արակայ և քաղաքիս մօտակայ ուխտատեղիքն:

Ենչեղեղի է- Կահանայ: Ի քաղաքիս վերև Թատն է:

Handwritten signature or note at the bottom of the page.

Աստուածածնայ եկեղեցին որ թուականէս իբր 40 տարի յառջ ի հիմանէ վերստին կառուցաւ քարուկիր և սիւնաւոր, Երկայնութիւնն որմերովն 40¹/₂ վաճառ. կանգ. (=27 մեթր, լայնութիւնը՝ 25¹/₂ և բարձրութիւնն իբր 15 կանգ.։ Հաւսնորէն 5—6 հազար ոսկի ծախք եղած է։ Ճարտարապետ էր Բաբերդցի հայազգի Երանոս վարպետն։ Յետոյ սեբաստաց հայ նկարիչ մ'ալ պատերուն և ձեղուններուն վրայ պատկեր ներ և ծաղիկներ նկարեց։ Վարի թաղն է ս. Գէորգ եկեղեցին նոր շէնքն 1874-ին սկսեալ և 76-ին լրացած է. բազ դատարար աւելի ճարտարարուեստ և գմբէթաւոր. երկայն. 3 կանգ. լայն., (մէջտեղը) 16 մեթր. բարձր. նոյնպէս 16 մեթր Գմբէթին տրամագիծն է իբր 12 մեթր. ծախք իբր 6 հազար ոսկի։ Ճարտարապետն էր Բալուայ Սադամ զիւղէն Յովհաննէս էֆ. Տօնիկեան։ Ժողովուրդը երկու եկեղեցեաց շինութեան ժամանակն ալ աւազ, քար, և այլն կրելով աշխատած է, որ 2—3 հազարական լիրայ և թերևս աւելի կ'արժէ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ գմբէթն առ այժմ տախտակապատ է ժողովուրդը մտադիր է որ երբ կարողութիւն ունենայ և կառավարութիւնէն հրաման շնորհուի, կապարեաց տախտակապիտի պատէ։ Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ մէջ Երեք և ս Գ. եկեղեցւոյ մէջ երկու քահանայք կան։

Յիշեմք աստ և գերեզմանատներն որ ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ վերի կողմերէն սկսելով մինչ լերան ստորոտը և ի հարաւ տարածեալ է։ Շուրջը որմն չունի։ Ամեն ընտանեաց համար փոքր միջնորմներով բաժնուած զատ զատ թաղեր կան։

Չմոռնանք նաև ուխտատեղիքն. 1 «Անմահութիւն» (տես Գլ. Ա). և «անմահութեան ջուրն» որ քիչ մը վերեն է։ 2. «ս. Յակոբ» թաշտիպի վերեն, լերան ստորոտն մեծ վէմ մ'է. 3. «ս. Քալալոս», վերի եկեղեցւոյ վերեն՝ գերեզմանատան մէջ է, երբեմն ժամերգութիւն ևս կը կատարուի։ 4. «Ս. Լուսաւորիչ» Արեգի թաղի վերեն, որմնապատ, խորան մ'ունի. «Գիւտ նշխարաց» տօնին պատարագ կը մատուցուի։ 5. «Ս.

Սարգիս: Վանք գիւղի Հայ-հռոմոց եկեղեցւոյ կից մտտուում է. տարին մի անգամ պատարագ կը մատուցուի: 6. շուք աղբեր: Ակնայ դիմացն Յնծալենց պարտէզներուն վերև է: Վարժարան^{*)}: Մերունիներէ յաճ եմք թէ 70—80 տարի յառաջ քաղաքիս երկու թաղին մէջ ալ կան եղբր 2—3 քահանայ որք իրենց հաշուոյն դպրոց բացած և աշակերտներէն դոյզն ինչ վարձք կըստանան եղբր: Ուսումն՝ ընթերցանութիւն, գիր և սակաւ ինչ թուաբանութիւն: Յետոյ աշխարհականներէն ալ վարժապետներ եղած են թարխանա Պարապետ, Զոհրապ վարժապետ, և այլն: Քուականէս 40 տարի առաջ վարի թաղի ներսիսեան վարժարանին^{**}) համար, ուր կը յաճախէին և վերին թաղէն բազում աշակերտք, հոգաբարձութիւն մը կազմուեցաւ ազդեցիկ անձերէ, որ դրամ հաւաքեց, վարժարանն նորոգեց, գրասեղաններ շինել տուաւ և նոր ուսուցիչներ բերաւ, բայց ոչս բարեկարգ վիճակ երկար չտուեց: Յետոյ դարձեալ նոր հոգաբարձութիւն, նոր հանգանակութիւն և այսպէս շարունակեցաւ: Հետդհետև ուսմանց առարկայք՝ աշխարհագրութիւն, ստմարակալութիւն, թուրքերէն, Ֆրանսերէն և այլն, աւելցան: Քրիստոնէական, ս. Գլրոց և ազգ. պատմութիւն, քերականութիւն և թուաբանութիւն արդէն կային: Վերի թաղի նարեկեան վարժարանն ալ՝ ներսիսեանին պէս՝ մերթ անինամ թողուած և մերթ հոգաբարձութիւն և բարեկարգ վիճակ ունեցած է: Գաւառիս ազգ. վարժարանաց ներկայ վիճակին վրայ տեղեկութիւն մ' ունենալու համար, 1883 ին Կ. Պոլսէն Ուսումնական խորհուրդէն եկած «Հարցարանին» Ակնայ ուսումն. խորհրդէն գրուած

^{*)} Երբեմն՝ վարժարան, երբեմն՝ դպրոց, երբեմն ալ ուսումնարան կ'ըսուի:

^{**}) Առաջ ս. Կ. եկեղեցւոյ վրայի կողմն էր սոցն վարժարանն: 1880-ին քակուելով եկեղեցւոյն առջևը շինուեցաւ աւելի ընդարձակ:

պատասխանէն քաղուած մը կրնեմք որ հետեւելն է: (Գիւղերուն վերաբերեալն իրենց տեղերը պիտի գրեմք):

...«Բ. Ժողովրդեան նիւթական վիճակն երբեքն բաւական լաւ էր, իսկ այժմ մի քանի ընդհանուր և ծանօթ պատճառներով խիստ անկեալ է: Գալով բարոյական վիճակին, առաւել ի լաւ անցր կը միտի:

«Բ. Գարոցք: Վիճակիս ազգ վարժարանք Գ. են թուով ոչոց 5-ը երկսեռ են և մնացեալ 4-ին մէջ որ մանկանց կը վերաբերին, սակաւաթիւք ազնկունք կը յաճախեն:

Արու տղայք Աղջկունք տար. ծախքն
երկու վարժ.

Ի քաղաքիս ներսիտեան վարժ.	200	80	17,700	դր.
» (վերին թաղ) Նարեկեան	180	54	10,800	
» (Արեգի թաղ) Հալկազ. ծաղկոց	20	5	800	
	400	139	29,800	

«Գ. Աշակերտք: Աշակերտաց նուազագոյն տարիքն է 6 և առաւելագոյնն 15: Ընդհանրապէս 6—7 տարեկան հասակի մէջ վարժարան կը մտնեն և 12—13 տարեկան հասակի մէջ դուրս կ'ելնեն: Մտողաց մեծագոյն մասն փոյթ չունին որ իրենց զաւակունք դպրոցական շրջանն աւարտեն: Պատուաստը դեռ ընդհանրացած չէ աստ և անփոյթ իսկ են առ այս: Աշակերտաց անունը սովորական կերակուր է: Աշակերտաց հագուստն կէս ի կէս ասիական և եւրոպական են: Աշակերտաց, քիչ բացառութեամբ բոլոր տարւոյն մէջ ընդհանրապէս 15 օր արձակուրդ կը դրուի: Գարոցաց մէջ ուսանողք միայն Հայ են: (84-ին Վանք դիւղէն 2—3 Հայ-հուռմ' տղայք, և Վիւմիւշխանէցի պանդուխտ Յոյներէն 1—2 տղայք ևս կը յաճախէին): Անոնք ընդ բաժանեալ են և ճնողք չեն հաճիր որ խառն կրթութիւն ստանան: Պատասխանաբոյն մնացեալ մասն վանօրէից, ազգայնոց վիճակին, կրթ. ընկերութեանց, դասատուաց անուանց կը վերաբերի: Գալով յայտազրին որ ցարդ գործածելի է, բովանդակութիւնն է հետեւեալն:

«Ա. Ընտելարան կամ ծաղկոց.—տեղութիւն 2 տարի:

Բ. Նախակրթարան 8 և ողութիւն 6 տարի:

Ուսման: Կրօն, բարոյական, ազգ. լիզու, ազգ. պատմութիւն, հաշիւ—թուագիտութիւն և հաշուակալութիւն, աշխարհագրութիւն և գեղագրութիւն: Երգեցողութիւն, մարմնամարզութիւն: Նաև առողջաբանութիւն, սկզբունք բնագիտութեան, սկզբունք լիզուագիտութեան տաճկերէնի և գաղղիերէնի: Ընդհանուր ականդելի դասք ի նախակրթարանի՝ բարոյախօսութիւն և քաղաքավարական պատուէր.—Ազգային երգք.—Իսկ եկեղեց. երգեցողութիւնն՝ յարմարաւորաց:—Մարմնամարզութիւն՝ զբօսանաց ժամերու մէջ: Կը գրէ նա և «Ամէն վարժարան ունի ներքին կանոնագիր և ժամանակացոյց»:

Կրթական ընկերութիւն: «Ազգասիրական ընկ.» կազմեալ 1862 Մայիսի 1. նպատակն է՝ երբ զրամագլուխն (շաբաթականով, նուէրով և այլն) 1000 հատ օսմ. լիրայի հասնի վարժարան մի բանալ. նաև միմեանց օգնել: 64—65 ին վարժարան մի բացած են, բայց 1—2 տարի չետոյ գոցուած է: 73-ին ևս «Լուսաւորչեան» անուամբ վարժարան մի բացին, բայց զրամագլուխն և կկամուտն որոշեալ գումարին հասած չլինելով 1—2 տարի չետոյ գոցեցին: Ունի իւր ժողովներն ու կանոնագիրն որ վաւեբացեալ է: Այժմ ունի 500 հատ (Գ սէրի) օսմ. նոր գոնաօլիտ 20 Բում. երկաթուղ. բաժնետոմս. 30 ոսկւոյ չափ պահանջ և այլն: «Ուսումնասիրական ընկ.» կազմեալ 1872. նպատակն էր շաբաթական և այլ նուէրներով, թանգարանով ընթերցարան մը բանալ: «Արամեան ընկ.» 78—79 ին ի Կ. Պոլիս Անեցիներէ կազմեալ. նպատակն էր Անայ ազգ. վարժարանաց նպաստել: «Կրթական միութիւն». չիշեալ ուսումն. ընթերց. և Արամ. (տոյն վերջինն դադրած էր). 1882 ին միացան և նպատակ ունեցան ընթերցարան մ'ու աղջկանց վարժարան մի բանալ, բայց անհամաձայնութեան պատճառաւ ակնկալեալ արդիւնքը

չունեցաւ: Միացեալին դրամագլուխն է իբր 200 ոսկի, մեծաւ մասամբ պահանջ:

Առաջնորդ: Ի հնումն առաջնորդք միանգամայն ս. Երեման վանուց վանահայր են եղեր, և կ'ըսեն թէ Եջֆիածնէն կուգային: Պօղոս եպիսկոպոսէն յետոյ (ՌՃՂԱ—ՂԸ) մինչ Զմիւռնացի Յովհաննէս եպիսկոպոսն մի քանի եպիսկոպոք պաշտօն վարած են. (Միքայէլ, Ղազար, Գալուստ, Յակոբ և այլն): Կէս դարէ և այսր պաշտօն վարող առաջնորդաց անուանքն և՛ վեր ի վերոյ հաշուով՝ թուականներն հետեւեալքն են. Զմիւռնացի Յովհաննէս եպիսկոպոս. Ակնցի Պետրոս վարդապետ. Տիգրանակերտցի Յակոբ եպիսկ. (իբր 1854), Կ. Պոլսեցի Նիկողայոս եպիս. Աղաս. (1861). Ակնցի Յակոբ վարդապետ Հօփիկեան (68—69 էն մինչ 73). Տիգրանակերտցին Բ. անգամ (74—76), Գարեգին վարդ. (յետոյ եպիսկ.) Սրուանձտեանց՝ (78—84), բացակայութիւն՝ 3 տարիէն աւելի. Յ. Վ. Հօփիկեան Բ. անգամ, (85—86), ցայսօր կը շարունակէ: Իսկ փոխանորդաց անուանքն են. (1860) ս. Գ. Եկեղ. Տ. Մկրտիչ քահանայ, Կամարկապցի Տ Կարապետ քահ. (1878), Լիմ անապատի Կիւրեղ վարդ. (1881) և ս. Աստուածածնայ եկեղ. Տ. Նիկողայոս քահանայ:

Ազգային վարչութիւն: Կէս դարէ և այսր մերթ ընդ մերթ ժողովներ ունեցած եմք, որք սովորաբար անհատական վէճերը հաշտարար եղանակաւ կը կարգադրէին, արքունի տուրքերը կը բաշխէին և եկեղեցեաց ու վարժարանաց վերաբերեալ պատահական գործերը կը տեսնէին: 1872-ին սահմանադրութիւնը գործադրեցաւ, Գաւառական ընդհ. ժողովն, վարչութեան կրօն. և քաղաք. ժողովներն կազմուեցան, որք՝ նուազ ընդհատմամբ՝ կը շարունակեն պայսօր: Յետոյ ընտրուեցաւ ուսումն. և տնտեսական խորհուրդներն ևս: Կան ի քաղաքիս և ի գիւղորէս ըստ օրինի կազմեալ թաղ. խորհուրդք և վարժարանաց հոգաբարձութիւնք: Սոյն ժողովք

և խորհուրդք ունին իրենց դիւաններն ու արձանագրութիւններն: *)

Բողոքական ազգայինք: 1871-ին քաղաքիս միջին կարգի ազգայիններէն 5—10 անձինք բողոքականութեան յարեցան, չեսոյ 1—2 հարուստ և ազգեցիկ անձինք և այլք ևս աւելնալով՝ այժմ 25 տուն կը հաշուուին: Ունին իրենց ժողովարանն և վարժարանն: Ի սկզբան և չեսոյ ևս երկար տարիներ քարոզիչն (նաև ուսուցիչն) էր Ակնեցի Մարտիրոս պատուելի Իգնատիոսեանն: Առաջին տարիները ազգայնոց հետ փոխադարձ հակառակութիւնք և վէճեր տեղի ունեցան, բայց այժմ յարաբերութիւնք լաւ են: Անտանեկան սովորութիւնք նոյն են, միայն՝ հարսանեաց և այլ խնջոյքներու մէջ՝ սիրահարական երգերն, խաղն, պարելն և օղին արգելեալ են:

Ջ Ա Ն Ա Ջ Ա Ն Ք

Մնունդք: **) Մկրտութեան արձանագրութեան համեմատ 84-ին սուրբ Գ. եկեղեցւոյ մէջ 80 երկսեռ մանկունք մը կը բնակուած են. 120 ալ ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ մէջ. գումար՝ 200:

Ամուսնութիւնք: Միջին թիւն է 30 (զոյգ), մեծ մասն կոյս ընդ կուսի և մնացեալն այրի ընդ կուսի կամ այրի ընդ այրւոյ են: Ի տղայ հասակի և մինչև իսկ յորրանի (պէշիք քէսմէ) նշանելն վաղուց վերջացած է, այժմ ամուսնացող երիտասարդաց տարիքն սովորաբար 20—25 և աղջրկանցն 15—18 է: Ամուսնաթողութիւնն հազուադէպ է: Առետրոյ և արհեստից բանուկ կամ ուտելեաց աժան տարիներն ամուսնութիւնք աւելի կը կատարուին: Բայց յմտոյ:

*) Երկու եկեղեցեաց քով կազ մեզմէկ առաջնորդարան ուր կը ժողովին վարչական ժողովք և խորհուրդք և Թաղ. խորհուրդներն:

**) Վարի Թաղի իբր 500 տանց 200-ն վերի եկեղեցւոյ ժողովուրդ են:

«Աստուած ողորմած է» կ'ըսեն: Թողունք այս խնդիրն որոյ մասին կ'արժէ սակայն խորհիլ:

Երկայնակեցութիւնս Վեր ի վերոյ զաղափար մ'ստանալու համար մեր թաղէն դէպ ի վար 15, և ի վեր՝ 5 = 20 հայ տանց բնակիչքն ի գիր առի (84—85-ին) և հետևեալ վիճակն տեսնուեցաւ:

Նորածիններէն մինչ 10 տարեկան	26 հոգի
տասն տարեկանէն » 20 »	20 »
» 30 »	11 »
» 40 »	13 »
» 50 »	18 »
» 60 »	7 »
» 70 »	6 »
» 80 »	4 »

105 հոգի:

Ի սոցանէ 54-ն արու և 51-ն էգ են: Արուներէն 10 անձինք կան ի պանդխտութեան, որք 20-էն 55 տարեկան են: Դիտելի է թէ 70-էն 80-ն տարիք ունեցող 4 անձանց բոլորն ալ կին են և 75-էն վեր տարիք ունին: Մեր թաղի վարի կողմը գտնուած թաղէն ալ 20 տանց բնակիչքն հաշուելով քիչ տարբերութեամբ նոյն արդիւնքն ունեցաւ: Քաղաքիս վարի թաղի բնակիչքն տուն գլուխ միջին թուով 5-ական և վերի թաղինն 5¹/₂—6-ական հոգի են: Վերին թաղի ազգայինք բաղդատարար աւելի քաջաուող են 1000 տան 5000 բնակիչ հաշուելով՝ սորա 100-ին 85-ն 50 տարեկանէն վար և 15-ն 50-էն վեր են: Յիշեալ 10 պանդուխտներու համեմատութեամբ կարելի է 5000-ին 500 պանդուխտներ հաշուել, որոնց մեծագոյն մասն ի Կ. Պօլիս և մնացեալքըն մեզ մօտակայ գաւառներն են: Կան և ոմանք որ հեռաւոր գաւառաց և երկրաց մէջ են: Պօլսոյ պանդխտոց մեծագոյն մասն մանրավաճառ (աթթար) են, իսկ մնացեալք հա-

ցալաճառութեամբ, սեղանաւորութեամբ, յանձնակատարութեամբ և այլ գործերով կը զբաղին:

ԳԼ. Զ.

ՀԱՅԲ ԳԻՒՂՕՐԷՒՅՑ

Ապուշեխ *)

Մեծագոյնն ի գիւղօրէս, Աինայ հարաւային կողմն, Արեգի թաղի և Ապուշեխի բարձրաբերձ լերանց մէջ տեղն բլրոյ մի վրայ կառուցեալ է: Տունք՝ 400, կէս առ կէս հայ և թուրք Կ'ըսուի թէ 40—50 տարի յառաջ հայք 80—100 տուն տեղի էին, բայց հետզհետէ ի Խարբերդ, ի Մարսուան և այլուր գաղթելով և իբր 40 տարի առաջ պատահած մեծ հրդեհէն ալ պակսելով այժմ քանի մը տուն միայն աւելի են ի թուրքաց:

Հայք: Գաղթականութիւն Վասպուրականի: Եկեղեցի՝ 1՝ Վարազայ ս. Նշան. վարժարան—երկուս՝ 1, ըստ վերոյշիշեալ «պատասխան գրոյն» արու տղայք՝ 90, և աղջկանք՝ 56, դասատու՝ 3, վարժուհի՝ 1: Տարեկան ծախքն է 9300 դահեկան. ուսումն՝ հայ՝ և տաճկ.: Ընկերութեանց կարգին մէջ ալ «Գ. Վարազայ սանուց ընկ. Ապշեխ-Չարազ գիւղի, կազմեալ ի Կ. Պոլիս, 1878, նշանաւոր գործունէութիւն մը ցոյց տուած չէ ցարդ»: Վարժարանին բարերարներէն կը ճանչցուին Ա. Մ. Յովհաննէս աղա Անտոնեան որ ի հնումն՝ առանց աշակերտներէ թոշակ ստանալու՝ վարժարանին ծախքը հոգացած է, և յետոյ 10,000 դահեկան կտակեր է իբրև դրամագլուխ, որ

*) Պաշտօնական գրութեանց մէջ հայերէն՝ Ապուշեխ և թուրքերէն՝ Էպճաղա կ'ըսուի, իսկ հայերը «Էպիչէխու» կ'ըսեն: Ոմանք թուրքաց «Էպշաղա» ըսելէն առնելով կը ստուգաբանեն «Ապա-Ջուղալ»:

սպառելէ յետոյ գիւղացիք 16000 դահ. հաւաքեր են ընկերութեամբ: Երկրորդ. Մ. Յարութիւն ազա Փափաղեանն որ 100,000 զրուշնոց 10 տարեկան սէրկի ըսուած Օսմ. արժեթուղթ շնորհած է, որ նոյն թուականին 40,000 դահ. (= 400 լիրա) կ'արժէր և տարեկան 6000 դահ. տոկոս կը բերէ եղեր. յետոյ Գօնասօլիտի վերածուած է, որոյ այժմեան արժեքն է 100 լիրա: Թէ այս և թէ չիշեալ հաւաքուած գումարէն մնացածն եկեղեցւոյ հաշուոյն հետ է, չորմէ կը վճարուի վարժարանին ծախքն: Եկեղեցին ալ ունի ի Պոլիս կալուած և աստ եկեղեցական արծաթեայ զարդ, անօթ և այլն:

Զարազ թաղը 10 վայրկեան հեռի է գիւղէն, Ակնայ Արեգի թաղի մօտ: Բնակիչքն են 10 տուն հայ: Զարազ թաղէն են կ'ըսեն Զարազեան ամիրայքն, և նախնիքն եղբարց 'Ի. և Մ. Զերազի որք իբրև գրագէտ շասերուն ծանօթ են:

Գերեզմանատունը պարսպապատ է և նորա ծայրը կը գտնուի «Ս. Յակոբ» ուխտատեղի մը: Կան նաև «Ս. Սահակ, «Ս. Մինաս, «Ս. Թորոս, և Զարազ թաղին մօտ «Մարընտուրիկ» կամ «Մարընտունիկ»:

Հայոց ապրուստի միջոցներն են ըստ մասին պանդխտութիւն և ըստ մասին արհեստք, որք են ե ազմածի, ոստայնանկ, կոշիկակար, հիւսն, որմնաշէն և այլն: Գիւղին մէջ կայ փոքր շուկայ մի սր 1—2 փուռէ և մի քանի հատ խանութներէ բաղկացեալ է: Պարտէզներն գիւղին երկու կողմն ալ կան, ուր ամեն պտուղ կը գտնուի: Բերքն է գլխաւորաբար իբր 800 լիտր (որ է 4800 սխա) ճէհրի, թուրթ, ընգոյզ և այլն: Պարտէզներուն մէջ ունին ամաբանոցներ որոց «Հնծան» կըսեն:

Ապուշեխի Թուրքք ևս նիւթապէս անկեալ վիճակ մ'ունին այժմ: Ատոնց տուններուն մեծազոյն մասն գիւղին շուրջըն, և մզկիթն ու մաս մը տուններ գիւղին մէջն են:

Երեւելի ազգային: Ապուշեխի ազգայիններէն ի Կ. Պոլիս երևելի հանդիսացած են Փիշմիշեան, Ազնաւուրեան, Անտոնեան, Հովուեան կամ ձէզայիրլեան, և Ապուշեխի մէջ՝ Թա-

մուրեան, Աղոյեան, Տ. Պօղոսեան, Պէկեան, Արփիարեան և այլ ամիրայքն: Նաև Փիրիխանեան, Տերուխեան և այլն: Արփիարեանք՝ որ Վառենք ալ կ'ըսուին, ներկայ դարուս սփիղքն Փիլիպպոս Ամիրայի օրով յառաջադիմած են: Փիլիպպոս Ամիրայն արհեստաւոր մ'է եղեր, կ'ըսէր Տերունի մը (Քլ. Բ.). յետոյ Կապան-Մատենի սեղանաւոր եղեր, մեծ պատիւ և հարստութիւն շահեր է: Յետոյ զրպարտուելով Պոլիս կը կանչուի, կ'արդարանայ և կը վերադառնայ: Կ'ըսեն թէ նոյն միջոցին շնորհուեր է «Պուղտան-Պէյի» ի աստիճանն: Երբ Մատենէն յԱպուշեխ կամ գիւղէն յԱն ալցեղէ, հետն շափուշներուն և առաջէն թմբուկ (տէնպէլէկ) կը զարնուի եղեր: Կը թողու 5 որդի, յորոց Արփիար Ամիրայն կը յաջորդէ հօրն: Յետոյ նոյն պաշտօնն կը վարեն Փիլիպպոս Ամիրայի միւս որդիքն՝ Մ. Մանուկ և Մ. Գասպար Ամիրայքն: 40 տարիէն աւելի է որ ընկած են. միայն ի Խարբերդ Մ. Գասպար Ամիրայի թոռունքն կան: Կան նաև ի Պոլիս Արփիար էֆ. Արփիարեան և եղբարքն (Ալիքսան և Տիգրան էֆ.) որք իբրև գրագէտ բազմաց ծանօթ են:

ԿԱՄԱՐԿԱՊ ԿԱՄ ԿԱՄՐԿԱՊ

Գողթահանութիւն: Հաւանօրէն Կամարկապցիք ևս Վասպուրականի գաղթականութեան կը վերաբերին. յետոյ Տերսիմ-Օվաճրգի և Չարսանճագի կողմերէն ալ բաւական Հայեր եկած են:

Վիճակագրական: Անայ հարաւային կողմն Ապուշեխի լեւորանց արևելեան մասին ստորոտն կառուցեալ է: Տունք Հացոց՝ 150, Թուրքաց՝ 25—30. (Թուրքք մզկիթ մ'ալ ունին): Եկեղեցի ևս. Աստուածածին, քարուկիր և միջակ մեծութեամբ. իբր 50 տարի առաջ վերանորոգեալ՝ գիւղին կեդրոնն է: Քահանայ՝ 2. գիւղին մէջ կայ նաև քարուկիր մատուռ մը՝ ևս Քէորգ, որ ի հնումն «Անապատ» ալ կը կոչուի եղեր: Գերեզմանատունն որ գիւղին արևելեան կողմն է, բաւական լաւ է:

Վարժարանն՝ նախնթացւոցւոստախանն տեղեկագրին համեմատ՝
«Արամեան», արուողայք՝ 78, աղջկունք՝ 54, դասատու՝ 5,
վարժուհի՝ 1, տարեկան ընդհ. ծախք՝ 11.000 դահ. ու-
սումնն՝ հայ. տանկ. թուաբանութիւն, աշխարհագրութիւն,
ևայլն: Ընկերութիւնք՝ (Աքրանազեան, Գարոցասիրաց և Յայ-
ի պսակ) 1879-ին միացեալ. նպատակն է ընթերցանութեամբ
պարապիլ և վարժարան մի բանալ: Եկեղեցին և վարժարանն
ունի, կ'ըսեն, ի Կ. Պոլիս 20—25 հատ խանութ՝ որոց մեծ
մասն կկեղեցւոյն անուամբ և փոքր մասն մասնաւորաց անու-
ամբ արձանագրեալ են պետական արձանագրութեանց մէջ:
Ասոնց արժէքն է՝ 2—3 հազար լիրաց, և տարեկան կկամու-
տըն՝ 200 ոսկւոց կհասնի, յորմէ վարժարանին ու եկեղեցւոյ
ծախքերն կը հոգացուին: Եկեղեցին ունի նաև արծաթեայ
զարդ և զգեստներ:

Նիւթական վիճակ: Գեո. 20—30 տարի առաջ բաւա-
կան հարստութեան տէր 10—15 անձինք կը գտնուէին,
բայց այժմ հազիւ թէ 3—4 հարուստ գտնուին: 50 տարի
առաջ Հայերն 200 տունէն աւելի են եղեր, բայց ի Պոլիս,
յԱմասիա և այլուր գաղթելով և 1880-ին ս. Յակոբայ
թաղն հրոց ճարակ լինելուն այժմ 150 տուն մնացած է:
Բերքն է 7—8 հարիւր լիտր ճէհրի, նաև թուլթ, ընգոյզ և
այլն: Գիւղացիներէն շատօրը ի Պոլիս կը պանդխտեն և մնա-
ցելոց մէկ մասն ալ հիւան, որմնաշէն և այլ արհեստաւոր-
ներ են:

Ուստապետներ: Աւագ երէց Տ. Կարապետ քահանայն կը
պատմէ թէ ի հնումն Կաղանդին օրը գիւղին հարսները ժո-
ղովուելով կը հագուին, կը շքուին, իւրաքանչիւրը ձեռքը
մէկմէկ մկրատ՝ բռնած գիւղին ներքև տէօրթ լիւլէ (Չորս
ծորակ) ըսուած տեղը կ'իջնեն եղեր, ուր ջուր մը կը վազէ,
և հետևեալը կ'երգեն:

«Ջրին բարին, ջրին մորին».

Անդնդալին թագաւորին. *)

Ձուր կաղընտէր ես:

Եւ վերջին խօսքին հետ մկրատովն ջուրը կտրել կը ձևացնեն եղեր: Իբր հարիւր տարի յառաջ աւագ երէց Տէր Գրիգորին արգիլմամբ այս սովորութիւն՝ իբրև հեթանոսական դադարած է:

Եկեղեցիք: Ս. Թորոս. գիւղին վերեն իբր կէս ժամ: Ներսէս Ենորհալի կամ Վազայի եղկեցիք. Վազայի լեռան անդիի կողմին է. քարէ շրջապատ մ'ունի: Ս. Յակոբ. գերեզմանատան մէջն է, խորան մ'ունի: Ս. Խաչ. մերձ յմփրատ, օծեալ քար մ'էր. 81-ի հեղեղն քած տարած է, ուխտատեղին կայ: Ս. Նիկողոս կամ Խորշուքի եկեղեցի. ս. Յակոբայ կողմն է. ճորձնուտ ի այգեստանաց մէջ քարի մ'ստորոտն է. քովն ջուր մը կայ, ուր ուխտի կ'ներթան մորթացին հիւանդութեանց ի դարման: Ուխտաւորք ջրին մէջ հաւկիթ կը թաղեն իբր ճնուէրք: Ս. Սանդուխտ. Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյն մէջ, յաջակողմն, ստորերկրեայ նկուղի մը մէջ: Ատ կը հանգչի կ'ըսեն Սանտրուկայ դստեր Սանդուխտ կուսին ոսկերքն: Աչքի հիւանդութիւն ունեցողներ կը զիմեն այսր: Իսմիր-խաթուն գիւղէն առջևը պարտէզներու մէջ է:

Երեւելի «նշքն»: Այս գիւղէն իբրև ազնուական՝ Տատեան գերդաստանն կը յիշուի, որ Պեռներ կ'ըսուին եղեր. ըստ ոմանց՝ Պեռողենք: Իբր մի դար առաջ հաճի Տատ որ է մահտեսի Տատ Ամիրայն ի Պոլիս գաղթելով, արքունի Վառդապետութեան պաշտօնին հասած է: Նորա յաջորդած են եղբայրն Սիմօն և որդիքն Յովհաննէս և Պօղոս պէյերն, որք զեռ 20—30 տարի առաջ նոյն պաշտօնն կը շարունակէին: Յովհաննէս պէյի որդւոց մէջ վսեմ. Յարութիւն էֆէնտին քանի տարիէ ի վեր արտաքին գործոց նախարարի խորհրդականութեան բարձր պաշտօնն ունի: Սոյն ընտանիքէն կան

*) Տես նաև Մասն Բ. Գլ. Ե. «Անդնդալին ծառ մի կար»:

և այլ պէջեր որք պիտական զանազան պաշտօններու մէջ կը գտնուին: Կամարկապէն կան և այլ երեւելի անձինք՝ Աշնանեանք և այլն:

ԿԱՐՈՒՇԼԱՅ

Քաղաքէս իբր կէտ ժամ ի հարաւ՝ Կամարկապի մօտ է: Բնակիչ՝ 40 տուն Հայ և 20 տուն Քուրք, որք մզլիթ մ'ունին: Եկեղեցին՝ «Չարխափան ս. Աստուածածին»՝ միջակ մեծութեամբ և քարուկիր է, իբր 60 տարի առաջ վերանորոգեալ: Ունի 'ի Կ. Պոլիս 2—3 խանութներ որոնց հասոյթներովն եկեղեցւոյ և քահանային ծախքերը կը հոգացուին: Քահանայ՝ 1: Ըստ նախընթաց տեղեկագրին «Վարժարան ծաղկոց» ս. Սահակեան, տարեկան ծախք՝ 2000 դահ. ուսանողք՝ արու 9, աղջկունք՝ 10, ուսումն՝ քեր. թուաբան. քրիստոնէական: (Ջարդացեալք Կամարկապու վարժարանն կը յաճախեն): Դասատուն չիշեալ քահանայն է: Բարոյքն ու սովորութիւնքն նոյն են ընդ Կամարկապու: Նիւթական վիճակն ևս միջակ է: Բերքն է գահրի, թութ և այլն: Կան բաւական պանդուխտ: Գիւղին մէջ գտնուողներն ոմանք արհեստաւոր և ոմանք զործաւոր են:

Ուխտադէպն: Ս. Կողմնս և Դամիանոս որ ւս. Զուխտակ ալ կ'ըսուի եղեր, Կարուշլայի և քաղաքիս Արեգի թաղի մէջտեղն. բլրակի մը կամ ապառածի մը վրայ, չեչ քարով կառուցեալ 2 խորանով փոքր եկեղեցի մ'է: Վերնայարկ ևս ունի, ուր 2 խորան կայ, բայց վրան բաց է: Կը կարծուի թէ 6—700 տարուան շէնք մ'է. ոմանք կ'ըսեն թէ շէնքին կէսն յետոյ շինուած է: Քովն ունի մասի տուն մի և մատաղատուն մի, նաև ընդարձակ դետիւններ ուր է և գերեզմանատունն Կարուշլացւոց: Ս. Կողմնոս թէ ջերմի համար ուխտատեղի է և թէ՛ իբրև կեդրոնավայր՝ Ակնայ աղ-գայնոց հանդիսավայր և զբօսավայր է: «Չարխափան» գիւղին վերևն, մեծ ճանբուն ստորևն, քարով շրջապատեալ տեղ

մէ: Քոյն մացառ մի կայ ուր քուրջեր կը կապեն: Մտքոս
(Թագաւոր *) Խորու-ձորով Կարուշլայէն ի Կամարակայ գրնա-
լիք ճանբուն վրայ, ձորոյն քով, Կարուշլայի կողմն ասպա-
ռած քար մէ:

ՆԱՐՎԵՐ **)

Քաղաքիս արեւմտեան կողմն 3—4 ժամ հեռի է այս գիւ-
ղըն, որ Եփրատայ աջ եղրէն կէս կամ 1 ժամ վերեն է: «Նաւ-
վեր» կը ստուգաբանեն որ հաւանական է: Բնակիչք՝ 25 տուն
Հայ և 10 տուն՝ թուրք: Եկեղեցի՝ ս. Մինաս. քահանայ՝ 1:
Ըստ պատասխան տեղեկագրոյն՝ «Վարժարան» (ճաղկոց) Սըմ-
բատեան. աշակերտք—տղայ՝ 15, և աղջկունք՝ 5. Ճախք
1200: Դասատու՝ 1 (գիւղին քահանայն է). ուսումն—նախա-
պատրաստական և ընտելարանի դասեր:

Նարվեցիք պանդխտութեամբ և երկրագործութեամբ և
ոմանք ալ կահնուոյ փայտ վաճառելով կ'ապրին: Փայտն Ալ-
նեցի թուրք քալակավարք (քէլլէքճի) կը գնեն և քաղաք բե-
րելով կը վաճառեն:

Ուխտաւորէիս Գիւղին առջև՝ 10 վայրկեան հեռի՝ ս.
Աստուածածին անուամբ եկեղեցւոյ աւերակ մը կայ. կըսուի
թէ թաղէոս առաքեալ կառուցած է «Գետահայեաց ս. Աս-
տուածածին» անուամբ, և իբր 150 տարի առաջ գիւղին ե-
կեղեցին այն է եղեր: Այս մատուռ պարտէզի մը մէջ է որ
դամբարանն է գիւղին քահանայից: Աստ կայ մի գերեզման
«ս. Յակոբ» անուամբ: Խաչաղբիւր և Խնդրակատար անուամբ
երկու ուխտատեղիք կան որք գիւղին շրջակայքն են, և ս.
Նիկողայոս և ս. Քէոզորոս՝ որ Եփրատայ եզերքն են: Ասկէ 5
վայրկեան վեր, գետին եզերքն «Նաւ տուն» անուամբ քա-

*) «Մոքոս» մեծ ըսել է, կըսեն. դարբինք և որմնադիրք ևս
մեծ մուրճ մ'ունեն զոր «մոքոս չաքուն» (չէքիճ) կը կոչեն:

**) Նարվեցի էր «Ինճէ» մականուանեալ զինավարժ և քաջ
ազգապինն՝ որ երկար տարիներ մաքառեցաւ շրջակայ Քրդաց հեռ:

րայր մը և Եփրատայ միւս կողմը (ի Մեծ Հայոց) տանց
աւերակք կան, որոց վերէն է «Սոսեկ»ի մատուռն: Նարվե-
րէն 1 ժամ է աս. Նիկողայոսս որ լերան մը գագաթն է և
ուր ուխտի կ'երթան կարմիր գլուխ (Շիի) Քրդեր և երբեմն
Քուրքք, որք «Զիյարէթ թէփէսի» կը կոչեն. Հայոց պէս՝
մտմ կը վառեն և ըստ սովորութեան՝ իրենց հանդերձէն քուրջ
մը կը փրցունեն և հոն գտնուած ծառին վրայ կը կապեն:
Երբեմն ալ կտոր մի դերձան կը կապեն: Հայք այս սովորու-
թիւնը դադրեցուցած են: Նարվերի և Ապրանքի մէջտեղն է
աս. Սարգիս, ուր գետինն քարին վրայ պայտի նշան մը
կայ, զոր կը համարեն: Նարվերէն 2 ժամ կը տեւէ Ար-
կաչի ս. Գ. Նարեկացոյ վանքն: Վանուց և Նարվերի մէջ-
տեղն արտակ (արտուծի պէս) ծառ մի կայ, զոր նուիրական
կը համարին Հայք և Քուրտք և որոյ վրայ ևս կապ կը կա-
պեն: Ասկէ 5 վայրկեան հեռու, կայ աւերակ եկեղեցոյ տեղ
մը որ «Սենեկներ» կը կոչուի և կ'ըսուի թէ Սենեքերիմ Արծ-
րունի թագաւորն կառուցած է: Նարվերի այգեաց (պարտէղ
մէջ կան ս. Խաթունիկ և ս. Շամամ ուխտատեղիքն ևս. նաև
աղբիւր մը զոր Հայք և Քուրքք ևս «Գրախտ» կը կոչեն:
Գիւղին վրայի կողմը, լերան բարձունքը, ապառաժին գագաթն
քարաշէն տեղ մը կայ «Բերդ» կոչեցեալ. սորա ստորոտն աւե-
րակ տանց հիմունք կան, որք «Աւեր-սնուիք» կ'ըսուին: Աս
նիզակ, նետ և այլ զէնք և զործիններ կը գտնուին երբեմն:

Նարվերէն կէս ժամ է Ապրանք գիւղն որ թուրքաբանակ
և 60—70 տներէ բաղկացեալ է: Աստ կայ աւերակ եկեղեցի
մը և կամարակապ շէնք մը: Կ'ըսեն թէ քանի տարի յառաջ
չիշատակարանով քար մը գտնուած է: Նըջակայքն կան փա-
րախ, Խաչուկ օղլի, Քարան (ղարան) պաղլարը և այլ հայկա-
կան անուամբ տեղեր: Վերոգրեալ տեղեկութիւնքն գիւղին 8
Գրիգոր քահանայէն առնուած է:

ԼԻՃ ԿԱՄ ԼԻՃՔ.

Այնայ արևելեան կողմն ի Մեծ հայս, 8 ժամ, Եփրատէն իբր 3/4 ժամ վերեն դաշտավալրի մը մէջ գիւղ մ'է, որ Փշատիի գիւղախմբին կեդրոնն է: Բնակիչ՝ 70 տուն հայ և 30 տուն թուրք: Ունի 1 եկեղեցի և մի քահանայ: Ըստ պատասխ. տեղեկագրոյն՝ վարժարան՝ Հայկեան, տղայք՝ 30, աղջկունք՝ 10, ծախք՝ 900 դահ., դասատու՝ 1, ուսումն՝ հայերէն, թուաբան. աշխարհագր. և այլն: Լճեցի մը կ'ըսէր թէ գիւղն սալորկապ գերեզմանք կան: Կը կարծուի թէ Ուռեկ, Կաղըրան, Արօռս և այլ շրջակայ գիւղօրէից մէջ ի հնումն Հայ բնակիչ կան եղեր, զի եկեղեցւոյ աւերակներ կան և շատ տեղեաց ու արտերու անուանք հայերէն են: Գիւղացի թուրքք կ'ըսեն եղեր ընէկի մսուրա պաղլասըն մի» (այսինքն՝ կովը մսուրը կապեցիր): Լճեցիք ի հնումն ի Պոլիս ջաղացպանութեամբ և հացագործութեամբ կը պարապէին և նիւթական վիճակին լաւ էր, բայց այժմ անկեալ կը համարուին: Մէկ մասն պանդխտութեամբ և մէկ մասն գիւղին մէջ երկրագործութեամբ և առևտրով կ'ապրին:

ԲԵՆԿԱՅ ԿԱՄ ԲԷՆԿԱՆ *)

Այնայ հիւսիսային կողմն, 6—7 ժամ հեռի, ի Մեծ Հայս, յեզեր Եփրատայ կառուցեալ 160 տուներէ բաղկացեալ հայաբնակ գիւղ մ'է, որ ըստ ազգ. վարչութեան՝ Այնայ, և ըստ քաղաք. կառավար. Տիւրիկէի կը վերաբերի: Ի Կ. Պոլիս, հանրաժանօթ Սոսկիան էջ. Փափաղեանի նախնիքն այս գիւղէն են: Գիւղէն 5 վայրկեան հեռի է Ռապատ գիւղն՝ յեզեր Եփրատայ, մի քանի տուն թուրք բնակչօք:

*) Մարթ է ասել թէ ի սոյն դարս էր և բանիբուն վարդապետն Բանիկ կամ Բենիկ ասացեալ, որ արար զպէսպէս ճառս, և այլն. («Չամչ. հատ 3, երես՝ 244, թ. 1251): Նաև ի ցանկն Չամչ. երես 139, «Բանիկ անեցի, բ. 1005».

Բենկանի վերաբերեալն զրեյու համար գիւղին արժ. Տ. Յակոբ քահանային գրած էի և նա 84 թ. օգոստ. 13 նամակաւն պատասխանած էր, զոր նոյնութեամբ ի ստորև կը գրեմ:

1. Գաղթականութիւն. — Այնպէս կ'աւանդուի թէ Աննքերիմ թագաւորին իշխաններէն Բենիկ այս գիւղ շինել տուած է, թերևս Անիէն կամ Վասպուրականէն եկող գաղթականաց ի բնակութիւն, որք հետզհետէ բազմացեր են Ձմշկածագէն, Բալուէն և այլ տեղերէ եկած գաղթականութեամբ:

2. Արդի կացութիւն. — Ազգային. սկիզբէն ի վեր մեր Դախնիք ինքնապաշտպանութեան և քաջասրտութեան մեծ փորձեր տուած են. անոր ապացոյց է, մինչև ցայժմ Քրդաց (Օվաճրգ-Տերսիմի) տուրք չի վճարելին, որոյ համար Բենկաց իւր շրջակայ գիւղօրէից մէջ միմիայն է. իսկ գալով դաստիարակութեան, այս մասին ալ Բենկացիք սկզբէն մինչև ցայժմ մեծ փոյթ տարած են. սորա ապացոյց ևս կրնայ լինել այն ընկերութիւններ որք սոյն նպատակաւ կազմուած են, և ներկայն բաւական գոհացուցիչ է:

Տնտեսական վիճակն նախ քան զանկուճն արժենթղթաց բաւական լաւ էր. ներկայն գոհացուցիչ. մեծ մասն երկրագործութեամբ կը զբաղին, մաս մի պահողուիտ են և մաս մ'ալ կալուածատէր. իսկ քաղաքականն Տիւրիկոյ գայմազամութեան ներքև միւտիրութիւն է զոր կը վարէ գիւղիս երևելի ազգայիններէն մին. (Մեծարեան կամ Մեծատուրեան):

3. Եկեղեցի և ուխտատեղի, վարժարան, աշակերտ և ուսումն. — Գիւղս ունի երեք եկեղեցի. մին Ս. Հրեշտակապետ՝ գիւղին մէջ, իսկ երկու հատ՝ Ս. Աստուածածին և Ս. Երեք Մանկունք յայնկոյս Եփրատաց, մին տասն, միւսն քսան վաչրկեան հեռի գիւղէն. երեք ուխտատեղի գիւղի մէջ և մէկ հատ գիւղէն դուրս: Գիւղէն կէս ժամ հեռի Եփրատաց եղերքի վրայ կայ մի փլատակ որոյ համար կ'ըսուի թէ եկեղեցի եղած է:

Վարժարան երկու. մին մանկանց ս. Մեսրոպպիան, միւսն աղջկանց Նունեան՝ յորս կը յաճախեն 110 մանկունք և 30 աղջկունք. կ'աւանդուին հայերէն, թուրքերէն, Ֆրանսերէն, կրօնագիտութիւն, պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, թուագիտութիւն, բնագիտութիւն, երաժշտութիւն և մարմնամարզութիւն. դպրոցաց ներկայ վիճակը բաւական զոհացուցիչ է *):

1. Հնութիւնք.—Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ մէջ կան մի քանի մագաղաթեայ աւետարան և մաշտոց յորոց մին կը կրէ հայոց Պ. թուականն և որոյ վերջն գրուած է հետեւեալն զոր աստ կ'օրինակեմք: (Յիշատակարանն տես գլ. Ժ.):

ԳԼ. Է.

ՀԱՅ-ՀՈՌՈՄՔ. X

Ս. Գլխոյն մէջ Հայ-Հոռոմոց նկատմամբ գրուածներէն վարելի է ենթադրել, թէ ասոնք Ակնայ միւս բնակչաց հետ Պատարականէն գաղթած են կամ բնիկ Հայ լինելով, ապա յունական հալածանաց ժամանակ անոնց դաւանութիւնն ու ծէսն ընդունած լինին, հայ լեզուն, սովորութիւնքն և անուանքն իսկ պահելով: Ըստ Ինճիճեանի, ասոնց քահանայից զգեստն հայկական եղած են, սակայն թուրքի յունանալու ըզձիւ կամ մետրոպոլիտաց պատուէրներով, քահանայից տարազն այժմ յունական է **), ինչպէս որ հայկական անուններն հետզհետէ տեղի կուտան յունականին: Վերոյ գրեալ փոփոխութեանց պատճառ կրնան համարուիլ՝ ըստ մասին՝ այլ և այլ քաղաքներէ

*) Ըստ «պատասխ.» տեղեկագրոյն կը չաւելումք. «դասատու՝ 5, ծախք՝ 10,000 դահեկան»:

**) Հայ-Հոռոմք ցալօր իրենց քահանայից «պապա» (հայր) կ'ըսեն և կ'նոջն «պապա կին»: Հայք քահանայից «տէր-պապա» և կ'նոջն «իրիս կին» (տէրէց-կին) կ'ըսեն.

եկող ու գիւղն ամուսնացող Յոյնք՝ որք հայերէն չգիտեն և բնական է որ սիրեն իրենց որդւոց յունական անուններ դնել և յունարէն խօսիլ, և ըստ մեծի մասին՝ գիւղացւոց 'ի Կ. Պոլիս պանդխտութիւնն և Յունաց հետ ունեցած խնամութիւնքն: Պէտք է յաւելուլ թէ, երբ յիշեալ յոյն փետաները տակաւ առ տակաւ ընտանեկան լեզուին՝ հայերէնին կը վարժուին և կը խօսին: լսած եմ թէ Հայ-հոռոմներէն շատ երիտասարդներ ալ 'ի Պոլիս յունական կրթութիւն ստանալով մոռացած են կամ մոռանալ կ'ուզեն իրենց հայկական ծագումն:

Հաւանական է թէ հին աստիները այլ գիւղորէից մէջ ևս Հայ-Հոռոմ գտնուած ըլլան և ապա գաղթած (Տես Գլ. Ա.) կամ թուրքացած (Տես Նարվերի մօտ Ապրանք գիւղի Աբստուլ օղլու Լայլն), սակայն այժմ միայն չորս գիւղ մնացած են, որք են՝ Վանք, Զորակ, Շրգու, Մուշեղկայ, որք Տիգրանակերտի յունական լիւմին կը վերաբերին:

Վանքի եկեղեցւոյն մէջ ծէսերը յունական են, սակայն ընթերցուածոց բոլորն ալ յայսմաւուրք, մաշտոց, ժամագիրք, պատարագի խորհրդատետր յունականն են 'ի Հայ թարգմանեալ են: Մաշտոց և ժամագիրքն տպագրեալ, իսկ խորհրդատետրն և յայսմաւուրքն ձեռագիր են: Աւետարանն և Աստուածաշունչի մի մասն հայերէն և ձեռագիր, իսկ Սաղմոսն հայերէն տըպագրեալ: Կայ նաև վերոյիշեալ ս. Գրոց յունարէնն տպագրեալ: Այսպէս, երբ ընթերցողն յունարէն գիտէ, յունարէն մատենքն, և եթէ չգիտէ՝ հայերէնն կ'ընթեռնու: Եկեղեցւոց մէջ հայերէն ընթերցանութիւնքն այնպիսի արտասանութեամբ և եղանակաւ մ'ի որ յունարէնի կը նմանի, և անվարժ անձիւք դժուարաւ կը հասկնան:

Ինչպէս վերը ըսինք, Հայ անուանք տակաւ կը փոխուին.

20—30 տարի յառաջ դեռ կը գտնուէին Պետրոս, Գէորգ, Ղազար և այլ անուններ, բայց այժմ Բեթրօ, Եօրկի և այլն կը դործածեն և հազիւ կը գտնուին: Հայ անուանք, ինչպէս է Շշան և այլն: Մխիթարական է սակայն թէ, իրենց նամակ-

ներն, սոմարներն, ընտանեկան խօսակցութիւնն, բոլորն հայերէն են, և վարժարանաց մէջ հայերէնն՝ իբրև մայրենի լեզու կ'ուսուցուի, սովորաբար հայ դասատուներէ որք քաղաքէն կ'երթան: Իրենց ընտանեկան հայերէնն ըստ բառից և ըստ արտասանութեան կը տարբերի վիճակային ազգայնոց լեզուէն:

Արանց զգեստն յար նման է Ակնայ Հայոց, բայց կանանց զգեստն սակաւ ինչ կը տարբերի, և պճնասէր համարուած են: Կերակրոյ մասին կ'ըսուի թէ Հայոց չափ հոգ չ'են տանիր: Գուշո՞ւ *) կոչուած տեսակ մը ուտելիք ունին զոր կը պատրաստեն ձաւարէ, ընկոյզով և շաքարով խառն, և վրան նուշով և նուռով կը զարդարեն: Կարծեմ, սովորաբար ննջեցելոց յիշատակութեան առթիւ կը պատրաստեն գոշո՞ւն:

Ձորս գիւղորէից Հայ-Հոռոմք ըստ վարուց և ըստ բարուց, փոքր 'իշատէ կը տարբերին 'իմիմեանց. Վանեցիք և Ձորեցիք աւելի կրթեալ և ազնուաբարոյ են:

Այս երկու գիւղերն շատ հարուստ սեղանաւորաց և երեւելի անձանց հայրենիքն է: Նրդուցիք՝ միջակ վիճակ մ'ունին, իսկ Մուշեղկացիք պարզ գիւղացիներ են:

Այս ընդհանուր ծանօթութիւնքն տալէ յետոյ, անցնինք իւրաքանչիւրին նկարագրութեանն:

Վ Ա Ն Ք.

Ակնայ հիւսիսային կողմն Սանտգպաղի թաղին ղիմացն, 'ի Մեծ-հայս, Եփրատէն հինգ վայրկեան վերև գիւղ մ'է: Բընակիչ՝ 40 տուն Հայ-Հոռոմք և 5—10 տուն Թուրքք: Գեռ 25—30 տարի յառաջ իբր 80 տուն բնակիչ ունէր, բայց երկիցս հրկիզմամբ՝ 10—20 տուններէ զատ բոլորն այրած և յետոյ վերստին շինուած է: Գիւղին եկեղեցին՝ ս. Գէորգ, Եփրատայ եզեր-

*) Կուլիբալ, կամ կոլիվալ, ի, ից. գու. = (Յունարէն) հատիկ, ցորեն խաշած:

քը ապառաժի մը վրայ կառուցեալ է. ըստ յիշատակարանին, Փրկչի 1722 և Հայոց ՌՃՀԲ Թուականին նորոգեալ: Քահանայ՝ երկու: Հաւանականաբար, ՚իհնումն վանք մ'է եղեր, և սորա անուամբ գիւղն Վանք կոչուած է: Եկեղեցւոյն գրան կից կայ ս. Սարգսայ մատուռ մի որ Հայոց կը վերաբերի և ուր տարին մի անգամ՝ քաղաքիս ս. Գ. եկեղեցիէն քահանայ կ'երթայ և կը պատարագէ: Գիւղին մէջ է վարժարանն որ երկուսեւ է. *) ծախքն եկեղեցիէն: Հետեւեալ սեղեկութիւնքն գիւղացիներէն ստացուած է: Գիւղին վերև ապառաժ լեռան ատորոտն կայ տեղ մը որ կ'ըսուի «Բերդ» և ուր կը գտնուին տանց հիմունք և քարէ սիւնք: Ըստ աւանդութեան, անդ կը բնակին եղեր եօթը սունք՝ որք յետոյ իջած, կազմած են այժմեան գիւղն: Այս բերդէն դէպ ՚ի հիւսիս Շրգուի կողմն կայ այր մի որ կ'ըսուի ձայ քարար (քարայր): Կայ նաև Մութ-քարայր որ «Ալայի մաղարա» կ'ըսուի և որ Շրգուէն Մուշէղկան գնալիք ճամբուն վրայ է, լեռան սարոտն: Կ'ըսեն թէ այս այր այնչափ ընդարձակ է որ ծայրն գտնուած չէ, թէ այրին մէջ աքաղաղ մի թող սուած են, որ Կարին քաղաքէն դուրս ելած է, և թէ՛ հովիւ մի մտած է այրն և կորսուած է: Կայ յայրին աւազան մը ուր կ'երթան ալայ (մորթին վրայ ճերմակ կամ թուխ բիծեր) ունեցողք. ախտաւորք կը լուացուին և կը բժշկուին: Սոքա պարտին կամ իւրեանց շապիկը և կամ քանի մը ֆոքս ձգել յաւազանն ՚ի նուէր: Գիւղին վերև մորիններու մէջ կայ ուխտատեղի մը որմնապատ, որոյ մէջ կայ քարէ պատկեր:

Այս գիւղէն շատ երևելի անձինք կը յիշուին, ինչպէս է ներկայ դարուս մէջ ի Կ. Պօլիս իւր հարստութեամբ ու պատուով հռչակեալ սեղանաւոր Անաստաս աղայն: Թէ Վանեցւոց և թէ միւս երեք գիւղորէից ապրուստն ըստ մասին պանդրի-

*) Դասաւոր՝ 2. մին կրտսեր քահանայն է և միւսն Հայ դասաւոր մ' է ի քաղաքիս

տութեամբ և ըստ մասին՝ արհեստով և առևտրով կը հոգա-
ցուին:

Զ Ո Ր Ա Կ

Իմեծ-Հայս, Այնէն մի ժամ հեռի 'ի հիւսիս-արևելս: Բնա-
կիչք՝ 10 տուն Հայ-Հռոմ և 10 տուն Քուրք: Եկեղեցի՝ ս. Նի-
կողայոս *): Քահանայ՝ 1: Դեռ 25 տարի յառաջ իբր 30
տուն Հայ-Հռոմ կային այս գիւղն, բայց հետզհետէ ի Կ.
Պօլիս և այլ կողմը գաղթելով տուներն կը քակուին:
Կ'ըսեն թէ այս գիւղն ալ 'իհնումն յոյժ փայլուն վիճակ մը
ունեցած է և 'ի Կ. Պօլիս այժմեան Լօղօֆէթ Արիսթարքի
պէջի նախնիքն այս գիւղէն են: Իբր 15 տարի յառաջ, գիւ-
ղին մէջ կը գտնուէին 2—3 տուն Հայք ևս, յորոց մէջ տունն
քաղաքս փոխադրուած է և միւսքն աստ և անդ ցրուած են:

Շ Ր Զ Ո Ի

Այնայ հիւսիսային կողմն ի Մեծ-Հայս, նոր կամուրջէն
իբր կէս ժամ: Բնակիչք՝ 30 տուն Հայ-Հռոմք և 20 տուն
Քուրք: Եկեղեցի՝ ս. Յովնան. Ոսկերերան: Քահանայ՝ 1: Կայ

*) Քաղաքիս և մտակալ գիւղօրէից Հայերն գրեթէ Հալ ուխ-
տատեղեաց և եկեղեցեաց հաւասար լարգ կ'ընծայեն սոչն եկեղեցեաց
ևս. զոր օրինակ, շատեր իրենց ճամբորդին նաւ նստելու օրն հա-
շուելով ուխտի կերթան ի ս. Նիկողայոս որ պաշտպան կը համա-
րուի նաւորացո: Նաև ի ս. Սարգիս, 'ի Շրղու ս. Յովնան, Թանրկ-
տուր և Ալպի Մաղարա ուխտի կ'երթան: Ինճիճ. հատ. Ա. 308-
'ի կարգի Հայ-Հռոմ գիւղօրէից կը գրէ. «Չորակ. եկեղեցի որ յա-
նուն սրբոն Նիկողայոսի, առ որով և մատուռն Հայոց լանուն սրբ-
բոն Գէորգայ Առ Չորակաւ է բարձր լեռան կոչեցեալ «Սարին Սուրբ
Սարգիս», յորոց գլուխն կայ աշտարակ քարայէն, որոց պսժմ հիմունք
և ստորին կողմանք միայն երեկն բարձր իբրն երեք գրկաչափք. ընդ
երկրաւ տեղուցս գտանին երբեմն տէգք երկաթիք»: Ըսել է որ ի
հնումն Չորակի ս. Ն. եկեղեցւոց քով, լանուն ս. Գէորգայ, Հայոց
մատուռ մի կայ եղեր, որպէս 'ի Վանք և ի Մուշեղկալ դեռ ցալ-
աօր կան:

վարժարան մի և հայ դասատու մի որ 'ի քաղաքէս է: Մախքըն եկեղեցիէն: Նրզուլի վերևն ուխտատեղի մը կայ զոր Խանրկատուր կ'անուանեն: Փորու խիթ (խոստուկ) ունեցողք կ'երթան:

ՄՈՒՇԵՂԿԱՅ ԿԱՄ ՄՈՒՇԵՂԿԱՆ.

Անայ Հիւսիս-արևելեան կողմն Ձորակէն 1 ժամ հեռի: Բնակիչք՝ 15 տուն Հայ-Հուսմք և նոյնչափ Քուրքք: Եկեղեցի՝ ս. Գէորգ: Քահանայ՝ 1: Այժմ՝ 1 տուն Հայ կայ սոյն գիւղն, և եկեղեցւոյ մէջ խորան մի կայր Հայոց վերաբերեալ: 2—3 տարի յառաջ եկեղեցւոյն ի հիմանէ վերաշինութեան ժամանակ, Հայոց հետ համաձայնութեամբ, եկեղեցւոյ կից առանձին խորան կամ մատուռ մի շինուած և որոշուած է Հայոց համար:

ԳԼ. Ը.

ՀԱՅ ԲՈՇԱՅԲ. ԿԱՄ ՄԱՂԱԳՈՐԾԲ

Սոքա 10—15 տուն, քաղաքիս վերին թաղի Խնկաձորք մօտերը կը բնակին: Ե՛րբ և ուստի՛ եկած են և իրենց հին սովորութիւնին ինչ են, չգիտեմք. միայն 30—40 տարիէ 'իվեր, զայս գիտեմք թէ, բոշայի կանայք մուրացկան են, և խօսքի մէջ, երբեմն, ժլատ և աներեսութեամբ շնորհ խնդրող անձանց բոշայ է, Զինկեանէ է կ'ըսուի, նմանութեամբ: Ասոնք՝ թափառաշրջիկ բոշայից պէս՝ մաղ շինելով և մուրաբով կ'ապրէին: Լսած եմ թէ, հին ատենները սովորութիւն է եղեր որ երբ Բոշայ մի ամուսնանայ աղջկան մը հետ որ բոշայի ցեղէ է, ամուսնացող այրն մաղէ մեծ պարկի մը (խարար) մէջ կ'իջեցունեն, և կինն կ'ըսէ. «Ե՛լ խարարէն, ե՛լ խարարէն, ըսպէնջդ (արքունի տուրք մ'է եղեր 'ի հնուսն) պիտի տամ, խարաճդ (նմանապէս տուրք մ'է հպատակ ազգաց համար, տես զԼ. Ե.) սաղլամիշ պիտի ընեմ, ես պտտիմ քեզ պահեմ»: Կինն՝ զայս երիցս կրկնելէ յետոյ, այրն պարկէն դուրս կ'ել-

նէ, և կինն՝ իւր հանդիսաւոր խոստման համեմատ՝ իբրև պարտաւոր զայրն կերակրելու և ապրեցունելու, կը սկսի տուգրակ յուս կամ իձեռին, բոշայ ընկերուհւոյ մը հետ մուրացկանութիւն ընել, և օրական ժողվածն տուն կը բերէ առն և ընտանեացն համար: Այս սովորութիւն հաւանականաբար այժմ դադրած է, Կ'ըսեն թէ Ախնայ բոշայք հին ատենները Տիւրիկէի Հայ բոշայից հետ խնամութիւն կ'ընեն եղեր, բայց 15—20 տարիէ 'ի վեր, տեղույս Հայոց հետ խնամութիւն ընելով, հին բոշայներն տակաւ սպառեցան և նորերն բոշայութենէ դադրած են: Զուտ բոշայ համարուածին իսկ եթէ բան մը հարցունեո, լես կամ մենք բոշայ չենք, կը պատասխանէ. հայրս կամ մայրս Հայ է և Սև աստէն կամ Տիւրիկէէն և կամ այս ինչ տեղէն եկած է և այս ինչ Հայ ընտանեաց հետ խնամութիւն ունինք՝ ըսելով երբէք չեն ուզեր ընդունել բոշայութիւնն:

Լսած լինելով թէ ասոնք առանձին լեզու մ'ունին, բոշայ ճանչցուածներէն մէկը կոչեցի (84 ի գարունն), որ 40 տարեկան կար, հարցայ, և՛ շատ դժուարութեամբ՝ հետեւեալ բաներն խօսեցաւ. յաճախ կրկնելով թէ ճհայրս ասանկ կ'ըսէր:

Բոշայերէն

Հայերէն

Մալալ

հաց.

Մանկէ

տո՛ւր.

Խաթինք

ուտինք.

Քահի

(այս) կին.

Սամել է

լաւ է, աղէկ է.

Քըլ

իւզ.

Մանկիկ (մանկինք)

ուզենք, խընդրենք.

Քուիչ մը եփենք

ձաւար մը (սլուլղուր) եփենք

Կլար

պանիր.

Խալիպ

միս.

Ռօշ

մամ.

Զինիշ

դրամ.

Գարդի	հաւ, աքաղաղ.
Գրաշ	ղինի.
Մայլ	օղի.
Պիհիճ	ծխախոտ.
Մանուսը ավեծ	հայրս եկաւ.
Քահին ավեծ	մայրս եկաւ.
Ջայրաւ	հարսն.
Ճաքի	աղջիկ.
Քաւիմ	ընեմ, առնեմ.
Սոլալ	շուն.
Աքեհ	աչք.
Աթ	ձեռք
Ճումիմ. (աթը ճումիմ)	համբուրեմ, (ձեռքը պազնեմ).
Էութ	թուփ
Անքոտ	ընգոյզ.
Տըլըսուր	քահանայ, վարդապետ.
Մուլեր է	մեռեր է.
Խարի	էշ.
Գար	տուն.
Կահ	վառելու փայտ.
Պըսու	թուրք, Տաճիկ.
Պըսուն ավեծ գարը	Տաճիկը եկաւ (կուգայ) դուռը
փայլէ	դիր.
Իննալ	տղայ, պատանի.
Սըվեր է	քնացեր է, պառկեր է.
Չաղան (կուլայ)	մանուկն կուլայ.
Չըպուն	պարեգօտ, տճ. էնթարի.
Խարավանա	անդրավարդիկ, տճ. շալվար-
Կըլորըր	բաճկոնակ, տճ. սալթա.
Մանկեցի նալեց	ուզեցի չտուաւ.
Խենաւ (իմ)	կոռը ապականիմ.
Մշախը (գաթերէ)	արևը ցաթեր է.

Անծին

Մայրավորներ է

Աղուէս

Մանուսը գանրն է

Ուչեր է

Մանուսը (վերէն կուգայ)

Պետեղւոր է₂

Ջայրաւը պետեղւոր է

Թիւլ

Մուս

Մուսը (եկաւ)

Մուսը ափեծ (քանի մը)

չինիշ մանկէ

Խննապ¹, (Ֆիլան ճան)²,

Գարէ³, (գնն) մայլը⁴,

(բեր) ճանակ⁵ մը պի-

հին⁶, (ու) ուչին⁷,

Ճունակ

Նաթըլի

Աքիհ նաթըլի

Աթավ

Լէ

Աթավդ լէ

Բրավ

ԿոհրաՖ

Էօմ

Էօմէ, մերավոնցս գարէն է բոշայ է, մեր տնէն է.

Մերաժոնց

Յայտնի է թէ վերոյ գրեալ բառերու մէջ կան որ Հայ-
երէնի աղաւաղեալն է. կան որ պարսկերէն կամ արաբերէն
են կամ այլ լեզուաց կը վերաբերին: Նւ ինչպէս յայտ է,

աղ

գինովցեր է, արբեալ է.

Չոքալիկ (կաթնէն ելած տե-
սակ մը ուտելիք).

Հայրդ տունն է.

նչ.

Մարդը վերէն կուգայ.

յղացած է.

հարսը յղի է.

գերեզման.

մարդ.

մարդը (ոմն) եկաւ.

մարդը եկաւ (քանի մը) փա-
րա ուզէ.

Տղան¹, այս ինչ², տեղէ³, գնն

օղի⁴, բեր քիչ⁵ մը խմեն⁶,

ու երթան⁷.

քիչ.

չունի, չկայ.

աչք չունի կոյր է.

ձեռք

տնւր.

ձեռք տնւր.

Քուրդ.

գող.

բոշայ.

բոշայ է, մեր տնէն է.

մեր.

Թէ և անուանց հոլովու՞մն ու բայից խոնարհու՞մն հայերէն են, բայց արտասանութիւնն՝ տարբեր 'ի հայերենէ՝ ատտմանց միջէն և ռնգային էր:

Վերոգրեալ բառերն խօսող անձն կ'ըսէր Թէ, երէց եղբայրս և բոշայենց այս ինչ անձն որ ի Մալաթիա կը գըտնուի, անոնք ալ գիտեն: Եղբայրն կոչեցի, հարցայ, խնդրեցի, դրամական վարձք խոստացայ, բայց երդուաւ Թէ չըզիտեմ: Ի Մալաթիա Ալնեցի բարեկամի մը գրեցի, որ այն անձին խօսած, հարցած էր, բայց նա ևս չըզիտեմ ըսած էր: Աստ ևս 50—60 տարեկան երկու բոշայից ալ հարցայ, նոյնն պատասխանեցին: Զարմանալի բան. եթէ բոշայները չունէին իրենց յատուկ լեզու մի, սոյն բառերն խօսողն փնչպէս ջանպատրաստից հնարեց և խօսեցաւ յիշեալ 60-էն աւելի բառերն, և ինչո՞ւ ըսէր Թէ եղբայրն կա՞ այս ինչն ալ գիտեն: Վամ այն է որ յիշեալ սակաւաթիւ բառերն «Արկոտեան» լեզուի պէս այլոց անհասկանալի լինելու համար հնարուած են, և կամ բոշայից լեզու մի կայ Թերի և աղաւաղեալ և բոշայք չեն ուզեր յայտնել. հաւանականաբար այսու պատճառաւ Թէ, իրենց բոշայ լինելուն վերաբերեալ ապացոյց կամ նշան մի տուած կ'ըլլան: Իմանալով Թէ Վամաթի քաղաքէն ալ հայ բոշայք կան, հոն առևտուր ընող Ալնեցույ մը հարցայ, նա ևս պատասխանեց Թէ որոշ լեզու մի չունին, այլ հայերէն կը խօսին:

Աւելորդ չեմ համարիր զայս ևս գրել Թէ, հայ բոշայից անուանքն, կրօնն և սովորութիւնքն այժմ ազգայնէն տարբերութիւն մի չունին. և՛ ինչպէս ըսի, կան մէկ քանի տուն որ Հայոց հետ խնամեցած և բոշայենց տան անունն փոխելով այլ տան անուն կը կրեն, և կան որ Թէև բոշայենք կ'ըսուին, բայց բոշայութիւն չեն ըներ, այլ ոստայնանկուութեան կամ այլ արհեստի ու աշխատութեանց կը պարապին:

ԳԼ. Բ

ՔՈՒՐԴԻ:

Իբրև լրացուցիչ մասն Ակնայ վիճակագրութեան, կարեւոր համարեցայ Ակնայ Սարը-չիչէյի լերան և այլ կողմերու Քրդերի բնակութեան, ապրուստի, սովորութեան մասին ևս գրել:

1. Գոմրաշցիք: Տիւրիկէի հողն, Քողուսու մօտ Պուռմաչի խանն կը ձմերնն. իբր 30 տուն, սաւն գլուխ 5—6 հոգիէ բաղկացեալ: Ասոնցմէ 10—15 տուն, ամառը Ակնայ մօտ Տիւրի չային կողմերը կուգան: Զորեպան են. ցորեան (զոր գիւղացի մշակէն կը գնեն), փայտ, պանիր և այլն Ակն կը բերեն և կը վաճառեն: Կրօնն՝ շիա են (Փրզլլաշ): Ունին՝ ՚ի Գարապէլ կրօնապետ մը զոր տէտէ կը կոչեն և որ այժմեան ցեղապետնին (Պօյ-Պէկի) է: Սա երբեմն կ'այցելէ և կամաւոր ընծայներ կը ստանայ: Գոմրաշցիք իբրև 20 տարի յառաջ 50-70 տուն կային և Ակնայ Ապրանք և Նարվեր գիւղերու մօտ կը բնակէին, բայց գիւղացիքն բողոքելով, կառավարութիւնն ցրուեց զԳոմրաշցիս, որոյ մէկ մասը Սևաստի մօտ Գարապէլի սնդիի կողմը, մէկ մասն ալ Տիւրիկէի երկիրը գնացին. մնացեալքն վերոյ գրեալքն են:

2. Ագուշաղցիք: Տիւրիկէի հողերը, Մրջնկաչի չայի մօտի այրերը, Տէրական, Տէժտէքեար և Լիվան գիւղերը կը բնակին. 60—70 տուն: Ամառը Սարը-չիչէկի լերան Մէշիա ըսուած տեղը կուգան: Հովիւ և ջորեպան են: Կրօնիւ՝ Սիւննի Մահմեդական: Կառավարութիւնն՝ Տիւրիկէ:

3. Գարաժորցիք: Տիւրիկէի Գարասու լերան զիմացը Պօյպէկի Հագգ-վէրտիի գեղը, Քօնսուր և Լիվանլը գիւղերը և Օրթա-գիւղ, և մաս մ'ալ Արաբկերու վարի Տէժտէն գիւղն կը բնակին, յորոց ոմանք երկրագործ են: Բոլորն 70—80 տուն: Ամառը Սարը-չիչէք Գարասու կուգան: Կրօնն՝ Սիւննի: Ապրուստն միւս

քրրդաց պէս է: Կառավարութիւնն ըստ մեծի մասին Տիւրիկէի
և Ֆնացեայն Արաբկերի կը վերաբերի:

4. Աթմացիք: 100—150 տուն. գիւղերնին Արաբկերի
հողն է: Ամառը 'ի Սարը-չիչէք Եամատաղը և Էրկիւ-սու կ'ել-
նեն, որ Արաբկերի սահմանն է: Կրօնն՝ աղանդաւոր: Ապրուստ՝
ջորեպան:

5. Սինանցիք: 50—60 տուն. Մալաթիոյ հողն կը բնա-
կին. բազմաթիւ մաքի և ուղտեր ունին: Ամառը 'ի Սարը-չի-
չէկ Զիյարէթի կողմն կուզան, շատ պանիր կը բերեն որ լաւ
է: Այլ և այլ կողմ ուղտապանութիւն կ'ընեն: Կրօնն՝ Սիւննի.
Կառավարութիւն՝ Մալաթիա:

6. Փէրչիքեանցիք: 60—70 տուն: Կապան-Մատէնի և
մաս Մալ Քարբերդու կողմերը կը բնակին: Ամառն Սարը-չի-
չէկի մօտ Սու-պաթան ըստած տեղն կուզան: Կրօնն՝ Սիւննի:
Ապրուստն՝ ջորեպան և հովիւ: Կառավարութիւնն՝ Մատէն:

7. Ռաշորցիք: Իբր 30 տուն Մատէնի հողն կը բնակին:
Ամառը՝ Աննայ իբր 3 ժամ, Մազմանի գլուխն կուզան: Կրօնն՝
Սիւննի: Ապրուստն՝ ջորեպան և հովիւ: Կառավարութիւնն՝
Մատէն:

8. Տրիթանցիք: Իբր 200 տուն Արաբկերի և Առղապա-
նայ մէջ տեղը կը բնակին: Ասոնց մէկ փոքր մասը միայն Սա-
րը-չիչէկ Եամատաղը և Էրկիւ-սու կուզան: Կրօնն՝ Սիւննի.
ապրուստ՝ ջորեպան և այլն: Կառավարութիւն՝ Արաբկեր:

9. Նէրմիքեանցիք: Յառաջ շատուր էին: Տրիթանցուց
հետ թշնամութեամբ մէկ մասն այսր և անդր ցրուեցան. այ-
ժըմ իբր 50 տուն. Առղավան կը բնակին. երկրագործ են:
Ամառը Սարը-չիչէք Էրկիւ-սու կուզան: Կրօնն՝ Սիւննի. կա-
ռավարութիւն՝ Առղաւան: Ասոնք են որ Աննայ տանեաց շրթ-
ջապատին կողունն (արտուծի կեղև) և ճաղերն կը բերեն:

10. Ըսպահի-ուշաղցիք: 60—70 տուն, բնակութիւն՝ Առ-
ղավան: Ամառն Սարը-չիչէք Էրկիւ-սու կուզան: Ապրուստ՝
երկրագործութիւն, ջորեպանութիւն և հովուութիւն: Կա-

նիրն՝ լաւ: Կրօնն՝ Սիւննի. Կառավարութիւն՝ Առղաւան:

11. Մալիանցիք: 50—60 տուն. բնակութիւն՝ Առղաւան: Ամառն ՚ի Սարը-չիչէք Խանտիլլու կուգան. երկրագործութեամբ, ջորեպանութեամբ և հովուութեամբ կ'ապրին: Կրօն՝ Սիւննի. Կառավարութիւն՝ Առղաւան:

12. Շալուշազցիք: 20 տուն: Արաբկերի հողն, Տէժտէ գիւղին դիմաց գիւղ մը ունին: Ամառը գիւղերնուն մօտերը, օր Սարը-չիչէքի սահման է՝ վրաննին կը զարնեն: Ապրուստ՝ երկրագործութիւն և մասն ինչ ջորեպանութիւն:

Ահա այս Բուրդերն որ իբր 1000 վրան կը հաշուուին, վերոյ չիշեալ քաղաքաց մօտ գիւղօրէից մէջ կը ձմերնն և գարունն, մայիսի սկզբէն, Սարը-չիչէքին սահմանակից լեռները կ'ելնեն և իրենց որոշեալ տեղերը վրան կը կանգնեն, որոյ «Օպա» կ'ըսեն *). ոչխարները կ'արածեն. պատրաստած պանիրն Ակնայ, Արաբկերի և Տիւրիկէի քաղաքները և գիւղերը կը բերեն իրենց ջորիներով, ու կը վաճառեն: Ջորեպանները՝ Սևաստէն, Գանկալէն, երբեմն Քարբերդէն, Առղաւանէն և այլ տեղերէ ցորեան կը բերեն, կը վաճառեն: Կան և ոմանք որ վաճառականի բեռներ կը բերեն: Զմեռան ոչ ոք կը մնայ լեռներն:

Սարը-չիչէկի լեռներն Ակնայ, Արաբկերի և Տիւրիկէի մէջ տեղն կ'իյնայ և Ակնայ կը վերաբերի: Ըստ ոմանց, Ակնցին այս լեռներէն կրնայ մեծապէս օգտիլ, եթէ ուզէ և պարագայք ներեն: Սոյն լեռները դեղին և զանազան ծաղիլունք կը զտնուին: Օդն խիստ առողջարար և ջուրն անուշ և զով է, յորս լաւագոյնքն են Լոդ Բուղարի, Տէլիք Թաշի, Ագբունարի, Զիչեարէթի, Պէշ-բունարի և Սու-պաթանի ջուրերն:

Քրդերը իրենց զղեստն և այլ պիտոյքն Ակնէն, Արաբկերէն, Մալաթիայէն, կամ ուր որ երթան՝ անկէ կը հոգան: Ընդ-

*) Տեղեկութիւն ունեցող ուրիշ ազգային մը կ'ըսէ թէ Սարը-չիչէք եկողք Ագուշազցիք և Սինանցիք են: Փէրչիքեանցիք և Ռաշոբցիք Ակնայ մօտ Զալ ըսուած տեղը կուգան. իսկ միւս Էշրէթ ք Սարը-չիչէքէն անդին Տիւրիկէի և Արաբկերի կողմերը կուգան:

հանրապէս աներկիւղ, հուժկու և քաջառողջ մարդիկ են:

Շատերը զինեալ են հին տեսակ (կայծքարով) հրացաններով, ատրճանակներով ու սուրերով, և բաւական քաջասիրտ են: Տրիժանցի ու Աթմացի ցեղերուն մէջ կը գտնուին շատեր, որ պատեն առթիւ, հայ թէ Քուրք ուղևորն անխտիր կը կողոպտեն, եթէ կառավարութենէն երկիւղ չունենան: Սինանցիք, Մալխանցիք, Ըսպահի-ու-շաղցիք և Ռաշորցիք անվնաս են, իսկ Ֆնացեալ էշրէթներուն մէջ գող կամ աւազակ քիչ շատ կը գտնուին: Թէ և լեռնաբնակ և ոչ կիրթ, բայց ընդհանրապէս հիւրասէր են, և մէջերնին բարեբարոյ անձինքըն պակաս չեն:

Իբրև ուրոյն ազգ, չունին ոչ կապ ու կեդրոն և ոչ ազգային վարչութիւն: Իւրաքանչիւր ցեղն որ Աշիքէն կամ Պոյ կը կոչուի, իրենց Պոյ-պէյին և աւանդական կանոններն ունին: Լեզուն Քիրմանչո լեզուն է՝ որ ծանօթ է, և կը տարբերի Տէրսիմի Քրդաց լեզունէն որ Չազալերէն է: Քիրմանչոն Պարսկերենի մօտ է կամ՝ աւելի ճիշտ է ըսել, անոր աղաւաղեալն է. զորօրինակ՝ իէք = մէկ. տիւ = երկու. նան = հաց. պոլիէ = կեր. հէրէ = գնա. վարէ = եկու. չիէ = ի՛նչ է, և այլն: Ունին իրենց քրդական երգերն ու ողբերն որք սովորաբար երկարահնչիւն են: Քրդերն չունին ուրոյն գրականութիւն, այլ ոմանք թուրքերէն կարդալ գրել սովորած են: Անուանքն՝ սովորաբար, Իսլամական են. զորօրինակ Մըստօ (Մուսթուֆա). Սըլօ (Սիւլէյման) և այլն: Կայ նաև Մըթօ, Կալօ, Հընտօ և այլն անուններ որոց նշանակութիւնն չգիտեմք:

Աղանդաւորները իրենց ճէտէնն ունին որ երբեմն կ'այցելէ: Կ'ըսեն թէ երբ Տէտէն գիւղն գայ, ժողովուրդը կը ներկայանայ և ծնկան վրայ քալելով, Տէտէին ուսը կը համբուրեն, և անոր շուրջը կը բոլորին որ բարոյական խրատներ կը խօսի անոնց: Կ'ըսեն թէ 'ի հնումն տեղ մի կամ գիւղ մի կայ եղեր, ուր Տէտէն այցելելով, որոշեալ օր մի, հաց ու գինի բերել կուտայ, հանդիսապէս հացն 'իգինին կը թաթխէ, զոր

Նողման կ'անուանէ, և ամէն մէկուն կուտայ որ կուտեն: Կ'ըսին նաև թէ Գրդաց ոմանց մէջ կայ եղբր խոստովանութեան պէս արարողութիւն մ'իւս զոր կը կատարէ Տէտէն: Յետոյ ամեն ոք իւր կամաւոր ընծայն կը մատուցանէ Տէտէին: Անոր պաշտօնն ժառանգական է: Այս Քիւրդք՝ գրեթէ ընդհանրապէս, ոչ ծով ունին, ոչ աղօթք: Եթէ ժողովատեղի (ճամի, մզկիթ) ունենան, առ երեսս է. միայն, ամեն տարեգլխոյ Մուհարրէմին, 12 օր ծով կը պահեն, և 'ի լրման ծովին, զոհ (զուրպան) կ'ընեն. 12 տեսակ չորցուցած պտղովք ապուր մի կ'եփեն. սորա «Աշուր այի» կ'ըսեն: Մուհարրէմի հանդէսներն 'ի Կ. Պօլիս Պարսիկք ևս կը կատարեն. զի ասոնց մէկ մասն Սիւննի և մէկ մասն աղանդաւոր (շիա) են: Իսկ սիւննի Քրդերն իրենց Իսլամական պարտաւորութիւնքն կը կատարեն: Անգամ մի Քուրք դատաւոր մի, իբրև զուարճարանութիւն, Քրդու մի հարցուց. «Սէն Իսլամ միսըն, Քուրդ միսըն». (Իու Մահմետականն ես թէ Քուրդ ես): Քուրդն որ՝ հաւանականաբար՝ այսպիսի հարցում մի արդէն լսած և պատասխանն սովրած ըլլալու էր, անշփոթ պատասխանեց. «Էլ Հէմուլլահ (ԷլՀէմուիւլիլլահ) միւսլիման ըմ, Քիւրդլըղըմտա զիյատ», (փնռք Աստուծոյ, Իսլեամ եմ, Քրդութիւնս ալ աւելի կամ առաւելութիւն մ'է): Եթէ ստոյգ է, հետաքրքրական է թէ, Քրդերն՝ գրեթէ ընդհանրապէս՝ քաղաքական լուրեր շուտով կը ստանան և կը հաղորդեն միմեանց: Քէ ինչ կերպով, չգիտեմք: Հետաքրքրական է նա և 'ի հեռուստ ձայն տալ և խօսելնին: 500 քայլ և թերևս աւելի հեռուն գտնուող Քրդու մի ընկերն բարձրաձայն «Լօ ըօ, և այլն» կը կանչէ, և «կայնէ, կամ այս ինչ անձն կամ իրն ինչպէս եղաւ» և այլն կը հարցունէ, ընկերն ալ կը պատասխանէ և կը հասկնան:

Իրենց մէջ սովորութիւն է որ երբ մէկը այլացեղ Քըրդու մի հետ թշնամանայ, բոլոր ցեղն թշնամուց և ցեղակցացն հետ կը թշնամանան. իրարու ջորի, ոչխար և այլն կը գողնան և մինչև իսկ սպանութիւնք տեղի կ'ունենան: Ըսպա-

նելոցն ցեղն ալ 'ի վրէժխնդրութիւն, հաւասար կամ աւելի թուով մարդիկ կը սպաննեն թշնամիէն: Կ'ըսուի թէ Ագու- շազցիք և Քարաժորցիք, երբեմն աքաղաղի մը պատճառաւ թշնամանալով, վերջապէս Ագուշազցոց ցեղապետն կը զար- նուի կը մեռնի, սոքա ալ միւս կողմէն մարդ կը սպաննեն: Այս թշնամութիւնք երբեմն տարիներ կը տևէ և յետոյ, քըր- դական սովորութեանց համեմատ, կը հաշտուին: Երբեմն հա- կառակորդ ցեղն ուրիշ ցեղ մ'ալ դաշնակից կ'ունենայ, կը պատահի նաև որ միևնոյն ցեղին վերաբերող Քուրդք իրենց մէջ թշնամանան: Կ'ըսեն թէ, 5—6 տարի յառաջ Քոմրաշ- ցի հսկայ և քաջ Քուրու մի ազգականներէն միոյն աղջիկը՝ նոյն ցեղէն ուրիշ Քուրդ մի առևանգած ըլլալով, առևան- գողաց գիւղին վրայ յարձակեցան, պատերազմեցան, և աղջ- կան հայրն զարնուեցաւ մեռաւ. միւս կողմէն կին մի վի- րաւորեցաւ, թէ և ոչ մահացու:

Շատ Հայեր պատմած ին, թէ հեռաքնակ և մերձակայ բոլոր Քուրդերը համակրութիւն մի ունին առ Հայս: Հայն կըր- նայ ընտանեաց մէջ երթալ, և կանայք երևան կ'ելնեն: Սոյն թոյլտուութիւն կամ վստահութիւն քրիստոնէից համար է միայն:

Բոլոր Քուրդք իրենց տղայքը կը թլփատեն, և իբրև կնքահայր կամ սան, Քիվքայ—ի սովորութիւնն շտտ յարգի է իրենց մէջ: Կնքահայր Քիվրան երբեմն Հայ մը կ'ըլլայ, որ փոխանորդ մի կ'ընտրէ և երբեմն անձամբ կատարելու ալ թոյլ- տուութիւն կ'ըլլայ: Քիվրան զթլփատելի տղան գոգն կառ- նու, և թլփատողն՝ ըստ օրինի՝ կը թլփատէ: Քիվրային պար- տաւորութիւնն է թլփատելուն հանդերձեղէն ընծայներ տալ և ճակատն ոսկի կախել: Թլփատելուն հայրն կը փոխարինէ ձի, գորգ, կապերոս, կով, ոչխար և այլն տալով: Քիվրան երբ ուրիշ անգամ այցելէ, ոչ միայն թլփատելուն ընտա- նիքը այլև Սպային դրացիքն իսկ կը յարգեն. թլփատելուն ամուսնութեան ժամանակն ալ նոյն Քիվրան է որ ընծայ կը

տանի և կը ստանայ: Քիվրա անունն այնչափ յարգի է որ երբ շուկային մէջ Քուրդ մի կանչել ուզեն Քիվրա, քիվրա կ'ըսեն, իբրև ախրելի բարեկամս և այլն:

Հարսնախօսութիւնն է այսպէս: Երիտառարդին կողմանէ քանի մ'անձինք աղջկան հօրը կամ եթէ չունի՝ ազգականի մը տունն կամ վրանն կ'երթան, կ'առաջարկեն: Տղուն կողմանէ տրուելիք *դաշլէն*՝ ըստ կարողութեան 500 զրշ.-էն (5 լիրա), — 3000 զրշ. կ'որոշեն: Երբ աղջիկն առնելու օրն գայ, որոշեալ *դաշլէն* փոխարէն նոյն արժէքով դրամ կամ ջրի, գորգ, ոչխար և այլն տալով՝ աղջիկն փեսային տունն կը բերեն: Աղջկան հայրն ալ օժիտ կուտայ, որ է ձեռք մ'ը զգեստ և անկողին, կով մի, քանի ոչխար, գուլպա և այլ և այլ ընծաներ՝ զորս հարսանեաց հրաւիրելոց կը բաժնեն: Օժիտին հետ կը դնեն աղջկան գործած գորգն կամ՝ եթէ աղքատ է գործած կապերան:

Աղանդաւոր Քրդաց մէջ մեծ ամօթ կը համարին կնաթողութիւնն, որ օրինաւոր կը համարուի միայն կնոջն ամլութեան պատճառաւ. ՚ի հարկին կրնան մէկ երկու կին ևս առնուլ, առանց առջի կինն արձակելու: Ամուսնութեան կըրօնական արարողութիւնքն Սիւննի Քրդաց պէս, Իմամն կը կատարէ:

Քրդաց գերեզմաններն թուրքաց գերեզմաններուն կը նմանին. միայն, երբ մեռնողն երիտասարդ է, գերեզմանին գլուխը ցից կը զարնեն և ցցին վրայ մազէ սև քուրձ մի կ'անցունեն, ՚ի նշան մեծ սգոյ:

Ակնայ արեւելեան կողմն, ՚ի Մեծ-Հայս, կան Շաղախցի և Քախախցի Քրդերն. Շաղախցիք, որ իբր 200 տուն, Զմրշ-կածաղի հողն կը բնակին և ամառն Ակնէն 5 ժամ հեռի Քօտտայի լեռան բարձրերը Տէրսիմ-Օվաճըզի սահմանին մօտ կուգան: Հովիւ և ջորեսպան են: Ակն և գիւղօրայքն եկած պանիրին կիսուն չափն Շաղախցիք կը բերեն, որ 4—500 թեւան կը հասնի: Ասոնց իւղն ալ ընտիր է: Կրօն՝ Սիւննի:

Իսկ Քախսիցիք, իբր 30 տուն, ձմեռն կ'երթան Քէմահի, Չմշկածագի կողմերը, և ամառը՝ Ակնայ հիւսիս—արևելեան կողմը՝ 3—4 ժամ հեռու Աւազ ըսուած տեղն կուգան: Ասոնք ալ հովիւ և ջորեպան են: Կրօն՝ աղանդաւոր Իսլամ:

Քրդաց զգեստն է, սովորաբար, մազէ թաղիք (քէչէ) գլխարկ մի, վրան մի քանի եազմա փաթթած. մանուսայ կամ լեզակով ներկեալ պարեգօտ, կամ սև կամ ճերմակ բրդեայ շալվար, գոյնզգոյն դերձանէ հիւսած ձեռքի լայնութեամբ զօտի, սև կտակէ կամ մանուսայէ բաճկոն. Մարաշու ապա կամ մռլզ ըսուած վերարկու (մաշլախ), կոշիկ կամ մուճակ և կամ տրեխ: Իւրաքանչիւր ցեղի տարազն փոքր 'ի շատէ կը տարբերին 'ի միմեանց:

Կան նաև Չմշկածագի, Գանկալի և Փօչկիրիի Քրդերը, որ ըստ մեծի մասին աղանդաւոր են և սովորութիւնքն, քիչ տարբերութեամբ՝ վերոյիշեալ Քրդաց պէս են: Գանկալի կողմերը ձիհանպէկցիք կան որ բազմաթիւ են, և Շատիցիք՝ որ Գանկալի մօտ են և որոց համար կ'ըսուի, թէ իբր 50—60 տարի յառաջ, Ակնայ սահմանակից Գուրիչայէն վեր Կերձանիսու կամ Քէմահի կողմերէն գաղթած ու բնակութիւն հաստատած են: Իսկ Չարաչի կառավարութեան ներքև, Փօչկիրիի Քրդերը աւելի բազմաթիւ են: Կը կարծուի լինել իբր 50 գիւղ՝ 900 տուներէ բաղկացեալ: Կրօնն՝ աղանդաւոր: Սոքա իբր 40 տարի յառաջ ապստամբ կը համարուէին և ժողովրդեան շատ նեղութիւններ կու տային: Զօրապետ Հասան փաշա մէկ երկու վաշտ զօրքով մէկ երկու գիւղ զարնելով և իրենց ցեղապետն Տիապին և երևելիքն ձերբակալելով՝ Սևաստ զրկած և Փօչկիրին նուաճած է: Այժմ իրենց ցեղապետ կամ գլխաւորն է Ալիշան պէկ անուն երևելի Քուրդն: Փօչկիրիի սահմանակից են և Զիթու Քրդերն (կարծեօք 20—30 գիւղ) որոց գլխաւորն է Միւսեչիպ աղա անուն երևելի Քուրդն: Փօչկիրցիք և Զիթցիք ևս երկրագործ և հովիւ են: Կան և սոյն կողմերը Զարիքեանցի Քրդերն:

ՏԷՐՍԻՄ

Թէպէտ մեր նպատակէն դուրս է այս մասն, սակայն երբ այլ և այլ Քրդաց վրաց, իբրև հայրենակից մի ժողովուրդ տեղեկութիւններ տուի, արժան դատեցի Տէրսիմի վրաց ալ՝ որ որ թէև բազմաց ծանօթ՝ համառօտ տեղեկութիւն մը տալ:

Տէրսիմ: Քրդաբնակ այս երկիրն, (Չմշկածագ և Չարանճագ ալ միասին) Ակնայ, Կամախի, Երզնկայի, Բալուայ և Խարբերդի գաւառաց մէջտեղն կ'իջնայ, որոյ շրջապատն իբր 12 օրուան ճանապարհ է: Չմշկածագի կողմն է Խոզատ, Ակնայ կողմը՝ Օվաճըզ, Երզնկայի կողմը՝ Գուզիչան և միւս կողմերը՝ Կալան և Տէրսիմ, որոյ համար կ'ըսուի թէ աւելի ընդարձակ է: Չմշկածագի և Ակնայ կողմերը Տուժիկ կամ Մունգուր լեռանց գօտիովն անջատեալ է, որոնց բարձրաբերձ գագաթներն՝ դրեթէ տարւոյն կէսն ձիւնով ծածկուած են:

Իւրաքանչիւր մասն կամ կողմն 100—200 գիւղ ունի կ'ըսեն, 5—10 տուներէ բաղկացեալ: *) Յօվաճըզ, Թօփուղու և Կաւուշաղիի էջքեթները, ՚ի Կալան Պօզ աղայի և ՚ի Գուզիչան՝ հանրածանօթ Նահ-Հիւսէյինի էջրէթները գլխաւորներն են: Երևելի է ՚ի Կալան Սեյիտ Մահմուտ անուն Քուրդն: ՚ի Խոզատ՝ Կանկօջի տղայ Իւսիւֆ աղայն, որ կառավարութեան ժողովոյ անդամ է, և Սեյիտ Իպրահիմն մեծ ազդեցութիւն ունին: Բուն Տէրսիմի կողմն ալ շատ էջքեթներ կան, բայց ասոնցմէ տեղեկութիւն չունիմք:

Ձէնքերն են հին տեսակէն կայծ-քարով հրացան, ատրրճանակ և սուր: Հին ժամանակներէ ՚ի վեր, Օվաճըզցի Քըրդերէն օմանք կամ շատեր՝ Չմշկածագի, Ակնայ և Կամախի կողմերը աւազակութիւն կ'ընէին. գարնանէ սկսեալ մինչև աշնան վերջերը Հայոց և Թուրքաց կարավանները անխտիր

*) Խոզատու, Օվաճըզի, Կալանու և Գուզիչանի բնակիչք (բաց ՚ի սահաւթիւ Հալերէ), առ հասարակ Քուրդ են. իսկ Չարսանճագի (Բերդակ բերրի ևսլն) և Չմշկածագի կողմերու բնակիչք՝ Հայ, Թուրք և Քուրդ են.

կը կողոպտեփն և դիմադրողն կը սպառնէին: Քիւղերէն սարեկան տուրք կ'առնուէին, և որ գիւղ որ չի վճարէր կամ դիմադրէր՝ իւր կեանքն ու ստացուածքն ՚ի վտանգի էին: *) Ի հնումն բոլորովին ապստամբ եղած են, իսկ այժմ՝ կուսակալութիւն մի կազմուած է, որոյ կեդրոնն է Խոզատ. միւս կողմերն մէկ կառավարիչ և փոխ-կառավարիչներ (գաջմագամ) կը նստին, յորոց ոմանք՝ Քուրդ ազգաւ: 40 տարիէի վեր երբեմն զօրք շրկուած է Քրդաց վերայ, և հնազանդութիւն յայնանած են, բայց երբ զօրքն մեկնած է՝ դարձեալ սկսած են իւրեանց շահատակութիւնքն:

Տէրսիմի օդն՝ առողջարար, ջուրն՝ զով և բարեհամ, երկիրն՝ արգաւանդ, վառելու փայտն և արօտք՝ շատ առատ են: Երկիրն բնակչաց համեմատութեամբ այնչափ ընդարձակ է, որ 10 տան յատկացեալ երկիր մը կրնայ 100 տուն ապրեցնել: Օվաճըղցիք ձմեռը գիւղերը կը բնակին և ամառը վրաններով լեռները կ'եւնեն: Հողատեարք Քուրդ են և կան թուրք մշակք, որ վարձու կը մշակեն: Սոքա ևս աղանդաւոր են և բազմութիւ: Քրդաց հետ քրդերէն և իրենց մէջ թուրքերէն կը խօսին: Այս թուրք ըսածներն՝ պարկեշտ, անմնատ մարդիկ են:

Քրդաց լեզուն՝ զազայերէն է, կրօնն՝ Շիա-Իսլամ: Կ'ըսեն թէ Յնձորի (Թերևս Չնձորի) կողմն, որ Չարսանճագի մօտն է, կան Սիւննի Քիւրքեր կամ Քիւրտեր: Ունին տէտէ (կրօնապետ) զոր Սեյիտ կը կոչեն և կը յարգեն: Սեյիտներն մեծ չնկիւռ (սազ) կը նուագեն և իրենց ըսելիքն թուրքերէն կ'երգեն: Թլփատութիւն ունին և քիրվաչութիւնը Այնայ մօտ Քրդաց պէս է: Կնաթողութիւն՝ չկայ, և երկու կին ունեցողք շատ քիչ են: Սեյիտն այս վերջնոց տունն չերթար, թէ Վու ճամբէն դուրս ելած ետ: Ային կը դաւանեն և կ'ըսեն,

*) Քուրդք ի ճանապարհի կամ ի գիւղօրէս, թէ աւազակութեան գէպքերու մէջ և թէ ալ ժամանակ իգական սեռին չեն դաչիր, և պատու բանարութիւն մ'երբէք ըսած չեմք:

Թէ Իսա (Յիսուս) և Ալի նոյն են. ձեզի Իսա անուամբ երևեցաւ, մեզի Ալի անուամբ: Կայանու կողմերն աւելի ժայռուս և անառիկ տեղեր կան: Աստ լերան մը դազաթն է ճուժիկ պապա ըսուած ուխտատեղին, որ իբրև տեղի ապաւինի՝ բոլոր Տէրսիմցւոց նուիրական է: Կան բազմաթիւ ուխտատեղիք, ինչպէս են ջուր բղխած տեղեր, ջրեր և գիհիի (արտուծի), կամ մայրի որոշեալ ծառեր:

Տէրսիմի ամեն կողմանքն հայկական եկեղեցեաց աւերաիք լի են, որոց հիմունք և որմունք դեռ կան: Քրդերը այս աւերակ սրբավայրաց փնաս չեն հասցուններ, և կը յարգեն իսկ: Լերդիկու կողմն է Հալուորի վանքն և սորա մերձ է գիւղն հայ և քուրդ բնակչօք: Վանքէն 2 ժամ կը տեէ Խաչելի և Դաշտակ գիւղերն, որոնց բնակիչք ևս հայ և քուրդ են: Խողատի կողմն են Զնպելս, Սրբհանն, Սակատիկ, Փեյիկ, Աղշունիք գիւղերը, ուր նոյնպէս հայ և քուրդ կը բնակեն: Աղուանիս գիւղի բնակչաց համար, որ ամբողջովին քուրդ են՝ կ'ըսուի, թէ հայէն դարձած են, բայց ազգային սովորութիւնքն պահած են, և եթէ ստոյգ է՝ համակիր են իրենց նախնեաց կրօնին:

ԳԼ. Ժ.

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ ԱԿԵԱՅ

Որովհետև իմ նպատակն էր գրական հնութիւնք ժողովել և ՚ի լոյս ածել, և արդէն գիտնալով թէ քաղաքիս և գիւղորէից եկեղեցեաց մէջ «Սասանցի» անուամբ ձեռագիր, մագաղաթեայ աւետարանք կան, 84-ի Փետր. և Մարտ ամսոց մէջ քաղաքիս և մօտակայ գիւղորէից եկեղեցիսն այցելեցի, ուր անդր քան զլուսացեալն բաւական հին մատենանք և ՚ի նոսին՝ չիշատակարանք գտայ: Եթէ այս փոքր վիճակին մէջ այսչափ հին մատենանք և չիշատակարանք կան, հաւա-

նականաբար, Հայաստանի և Կիլիկիոյ վանորէից և եկեղեցեաց մէջ, տասնապատիկն, թերևս հարիւրապատիկն կարելի է գտնուիլ, որք եթէ 'ի մի հաւաքուին, վերջին դարուց ազգային վիճակին և պատմութեան վրայ կրնան մեծ լոյս սըփռել և բանասիրաց գրչին առատ նիւթ մատակարարել:

Սասանցիի և կողքերն ոսկեզօծեալ այլ աւետարանք սովորաբար ոսկեթե: Թաշկինականերու (չէվրէ) մէջ փաթթուած՝ խնամով կը պահուին. իսկ անզարդ աւետարանք, յայսմաւուրք և այլ զանազան մատեանք, աստ և անդ, մանաւանդ պահարաններու մէջ, փոշիներու ներքև ծածկուած են դէզադէզ:

Ձեռագիրներէն կամ որ նոյն է գրչագիրներէն, փոքր 'ի շատէ հնութիւն ունեցողներն և՛ իմ կարծեօք՝ կարևոր համարուածներն միայն գրեցի, իսկ նուազ կարևորներուն թուականն և այլն նշանակելով շտտացայ:

Քաղաքիս վարի թաղն, ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ գըտնուած ձեռագիր մատեանքն.

1. Աւետարան Սասանցի *) անուամբ, երկաթագիր, մագաղաթեայ, մեծադիր, իբր 10 օխայ կամ 13 քիսկրամ, կողքերն արծաթապատ, սկիզբն պատկերովք և ծանօթութեամբ, որ հին նօսր գրով գրուած է: 12 թերթ յետոյ, մէկ երեսին վրայ չորս պատկեր կայ տղայոց, որոց առաջնոյն վրայ. «Վասակ որդի Վիգենայ» **) գրուած է. դիմա-

*) Թէ ասոր և թէ գիւղօրէից Սասանցիներուն մեծ չարգ կ'ընծայուի, և՛ առ 'ի բժշկութիւն՝ հիւանդաց վրայ կը կարդան քահանայք: Կ'ըսեն թէ Սասուն գաւառէն եկած ըլլալուն համար է, որ Սասանցի կ'ըսուի:

**) «Ի ժամանակս թագաւորութեան սորա (Պարսից արքայն Մելիք. 1128) երևելի էր չաշխարհին Հայոց Վիգէն Հալ իշխան որդի Ճօրտուանելայ որդւոյ քաջին Թոռնկայ Մամիկոնէի: Եւ էր Վիգէն այլ հօր և չաջողածն, տիրէր ի վերայ երկրին Սասնոյ և կողմանց ինչ Վասպուրականի» եւայլն: (Պատմ. Չամբ. հատոր 3-րդի Ե. Գլ. Բ. երես 47):

ցինին վրայ՝ Վասիլ որդի Չորտուանելին թողն ^{*}) Վեգե-
նեայ։ Վարը, Յ-րդ պատկերին վրայ՝ «Շահինշահ» և դիմացի-
նին վրայ՝ և թողնիկ եղբարք Վասլին որդիք Չորտուանելի
գրուած է։ Գիմացի երեսն ամբողջ մի պատկեր կայ մօրուսաւոր
մարդոյ, որոյ վերև «Քրիստոս Աստուած աւգնեա վեգնեայ
ծառայի քո» գրուած է. պատկերաց վրայի չիշեալ գրուածք
վերջէն և համբակ գրչէ ելած կը կարծուի։ Ի վերջ չորից
աւետարանչաց, չիշատակարանը միջակ գրով «Փառք և այլն...
կատարեցի զսուրբ աւետարանս ՚ի հայրապետութեան տեառն
Ներսեսի Հայոց Վաթողիկոսի և ՚ի տէրութեանս Սանսնոյ Վե-
գենայ մեծի պառաւն ուլիսիմոսի որդւոյ Չորտուանելի թողն
թողնըկայ մեծի հզաւրի և քաջի որ յԱստուծոյ հաստատուն
հիմնակառուցեալ ունի զաթոռ հայրենի տէրութեան իւրոյ և
՚ի թուականութեանս հայոց ՚ի ՈժԸ (1169) հրամանաւ երա-
նելի և Քրիստոսասէր թագուհոյ մէջքսթոյ ամուսնոյ վեգենայ
որ է յազգէ Արծրունի և ՚ի շառաւիղէ սրբոյն Վարդանայ դուստր
մեծի իշխանին Մոկաց Հմայեկի»։ Յետոյ կը շարունակէ Վեգենայ
և զաւակացն պատմութիւնը, և զստերն Կատային մահը և ս.
Փրկիչ անուն վանքի մը մէջ թաղուիլն և այլն, և այլն։ Եւս
երկտողի մը մէջ, զբազմամեղ գրիչս ^{**}) և զեղբայրն իմ վախ-
ճանեալս, և այլն գրուած է։ Սոյն աւետարանին համար կը

^{*}) Սրուանձ. «Թորոս աղբար» մասն Բ. երես 308—318 սուրն
վիշատակարանն ամբողջ գրուած է. ուր ինչպէս չպտ է, Թողնիկ Մա-
միկոնէի որդին է Չորտուանէլ և սորա որդին Վիգէն, Վիգէնի որ-
գին Չորտուանէլ, և սորա որդիքն Վասիլ, Շահինշահ և թողնիկ, Վի-
գէնի մանուկ որդին Վասակ և դուստրն Կատայ, ամուսնացուցեալ
ընդ Շահինշահի որդւոյ Գրիգորի, և այլն. ի Գեքեաց գաւառ ՚ի մեծ
ամբողջ Սաղով։ Կատայն լետոյ մեռնելով թաղած են Ս. Փրկիչ
անունով վանքի մը մէջ, և մալրն Մելեքսիս սուրն աւետարանն ի
վիշատակ զստերն գրել տուած և չիշեալ վանքին տուած է։

^{**}) «Թորոս աղբար» սուրն վիշատակարանին մէջ կըսէ. «ապա հրա-
ման ետ (Մելեքսիսի) ստորագրել զսա, Արիստակիսի լոքնամեղ—
նուն կրանաւորի—անիմաստ և փրցուն գրչի։ Եւ գրեցաւ ս. Աւետա-
րանս ի լերին Տաւրոսի սահմանս Սանսնոյ...ընդ հովանեաւ ս. Փրկչիս
և Սրբոյ Աստուածածնին» և այլն։

սեն, թէ գետն ի վար (Յփրատէն) եկած է, բռնած են:

2. Աւետարան որ կոչի Վարմիր աւետարանս. կողքն կարմիր թաւշէ ըլլալուն համար. այժմ արծաթապատ է, բոլորագիր: Սկիզբն կան այլ և այլ պատկերք, բայց լաւ նկարեալ չեն. ՚ի վերջն յիշատակարանն գրուած է այսպէս. «Փառք անեղին Աստուծոյ, և այլն. ի հայկազան թուականիս ՊԼԵ (1386): Կատարեցաւ աստուածախաւս զանձս տէրունեան. և բերանս Քրիստոսի և քարոզս Յիսուսի Տեառն մերոյ: ի հայրապետութեան հայոց Տեառն Զաքարիայ և ՚ի թագաւորութեանն որ ոչ երևի բարեպաշտ, այլ վասն մեղաց մերոց բարձան բարեպաշտ թագաւորքն և Աստուածատէր իշխանքն քրիստոնէից և բազմացան ՚ի վերայ ազգիս Հայոց ազգն... որ հալածեն, և այլն, եթէ չէ Քրիստոս Աստուած: Այլ ինքն Քրիստոս անէ հատուցումն հաւատացելոցս. և այլն: Արդ ցանկացող եղեալ սուրբ արքայութեան երկնից Խութլուչէն ետ գլորել վափաքանաւք զաւետարանս յիշատակ իւրն և բարի ծընաւդաց իւրոց հաւրն խութլու բէկին և մաւրն էլ հաթունին. և կենակցին իւր սիրմային, և ծնողացն իւրոց հաւրն շատլուսին, և մաւրն Զխանմելիքին. և տղայոց իւրոց Մարտիրոսին. և Առաքելին. և Կիրակոսին. և Հազարդեղին. և Խուց դեղին. և Խութկէն Եղիսաբեթին. և Հաթունչին. և Գովլաթին. և ամենտչն արեան մերձաւորացն իւրոց կենդանեացն և ննջեցելոցն»: Ի վերջն. «Արդ վերստին նորոգեցաւ սուրբ Աւետարանս ի վանս մատնավանից սուրբ Աստուածածին և այլն. կազմեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Վարդան քահանայի Բալուեցո ՚իթվին ՌՃԼԷ (1688) որք կարդայք տուք զողորմի» և յլն: *)

3. Յայսմաւուրք մեծահատոր: Իվերջն, «փառք ամենա-

*) Յիշատակարանքս գրուելէ լետոյ ս. Գէորգ եկեղեցւոյ Թաղ. Խորհրդարանին մէջ որ Առաջնորդարան ևս է, բոլորագրով շարակած մի տեսակ, ձեռագիր, փոքրագիր: Ի վերջն «Փառք Ամենասուրբ... և այլն», փշեմջիք Յովհաննէս քահանայ զժողկազն զմելտինցին և

ուրբ երրորդութեան մի Աստուածութեան. և այլն. գրեցաւ և
ուարեցաւ սրտոց պատմութիւնս որ կոչի այսմաւուրք. թուա-
կանի Հայոց ՌՂԵ. (1646) ի քաղաքն Ըստամպօլ ընդ հովա-
նաւ ս. Լուսաւորչին. որք հանդիպիք յայսմ տառիս յիշեցէք
՚ի Քրիստոս. զխոճա տատուրն և կողակիցն իւր զշուշան և որ-
դէքն իւր զխոճա զոհրապն և զխոճա մկրտիչն, լատիֆն և
և զպետրոսն մուրատն և զամենայն արեան մերձաւորսն ամէն:
որք եղին իւրեանց հոգւոյն յիշատակ ՚ի յակին քաղաք ի
Վան գեղի ժամն *): որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ օրի-
նակելով յիշեցէք ի Քրիստոս ապիկար գրիչս անտօն դպիրս, որք
գուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերմէս. և այլն:

4. Աւետարան. գրեցաւ ի թվականիս հայոց ՌՂԸ. (1649)
ի թագաւորութեան տաճկաց սուլթան Մահմէտին. ի Կաթողի-
կոսութեան Փիլիպպոս ս. Կաթողիկոսին և ի հայրապետութեան
Աննեցի Տէր-Յովհաննէս Պարոնտիրին. յայսմ ամի կայ ժԳ քա-
հանայ որք են (անուանքն կը յիշէ). յայսմ ամի խօճա արզու-
մանն եդ յիշատակ զսուրբ աւետարանս ի սուրբ Յովհան եկե-
ղեցի. **) յիշատակ հօրն ձինանշահ և մօրն մահտեսի պաղ-
տատին: և այլն:

*) Տես գլ. Բ. «Վան-գեղ», մերձ Ազրակ, որ այժմ բոլորովին
թուրքաբնակ է:

**) Հաւանականաբար, քաղաքիս վարի թաղի (շուկայի մօտ)
ս. Յովհան եկեղեցին է, Ռձ՚Ի ին ալրած է. տեղն այժմ շուկայ կամ
տուն է:

այլն. Ամիր պէկ սարկաւազն որ զաւրինակս շնորհեաց մեզ: Գրեցաւ
և ծաղկեցաւ և կազմեցաւ և այլն. իլաւ և չընտիր աւրինակէ որ կոչի
Խլիցի. ձեռամբ Սամուէլի. ի չեկեղեաց գաւառս ի մայրաքաղաքս
ի չեզնկալ. ի թվաբերութեանս Հայոց ՊՁԵ (1435): Յետոյ, տգեղ
նօսք գրով մի «վերջին ստացող շարակոցիս Ստեփանոս Կաթողիկոս.
չտուրնջեցի. և այլն. հաւրն իմոյ պր. Խօճին և մօրն իմոյ պր. Խօնչին»
և այլն. (Թուական չունի): 2 Թուղթ չետոյ. «ստացողք շարականոցիս
Հալապեցի զպետրոս Չէլէպի և գորդին Սանտան և այլն. Թուին ՌձԻԷ.
(1678) մէկ թուղթ չետոյ նորագուն չիշատակարան մի կայ «Տէր. Գրի-
գորեան կամ Տէր Ստեփանեան Կիրեղ աղայի». իբր 30 տարուան
գրուած մ' է կարծեօք:

5. Աւետարան. «Գրեցաւ սուրբ մատեանս ձեռամբ յոգնամեղ և անպիտան. հուսկ յետոյ և անհրահանգ խանուճ դպրի, ՚ի խնդրոյ բարեմիտ և Աստուածասէր տիկնոջն Նուր մելիքին, որ իմիտ առ զբանն տէրունական հրամանին որ ասէ. երթայք գործեցէք մի՛ զկորստական կերակուրն»: Ակիզքն՝ «Քառք և պատիւ և այլն». յետոյ. «Գրեցաւ աւարտեցաւ ՚ի քարանձաւ դղեկս Ակն կոչեցեալ. ընդ հովանեաւ սրբոյն Գէորգայ զօրավարին և ի հայրապետութեան տեառն Յակովբայ հանգուցելոյ ՚ի Քրիստոս. և յառաջնորդութեան մերոյ նահանգի Ղազար Բաբունապետի. ի թուականութեան արամեան տոհմի ՌՃԼԱ (1682)»: Յետոյ յիշատակութիւն քանի անձանց. «Ողորմեա ասացէք» և այլն: Յիշեալ ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ կան հինգ հատ մեծ և միջահատոր ձեռագիր աւետարանք և հինգ հատ ձեռագիր մեծահատոր յայսմաւուրք մեծագոյնն կարծեօք 15 օխա կամ 20 քիլոգրամ. 3—4 հատն միայն թուական ունի. միւսոց վերջին թղթերն ընկած է: Տպեալ, մեծադիր յայսմաւուրքի մը սկիզբն գրուած էր. «Նահատակ Ալիքսանոս աղան ՌՄԺԸ (1769) օգոստ. ԺԸ օրն սուրբ Աստուածածնայ պահոց բշ. երեկոյ իքինտուին» և այլն: Գրքի մը սկիզբն գրուած է թէ Մարտ 17-ին քէօփրիւն այրեցին, որ Ակնայ առաջի կամուրջն պիտի ըլլայ. թուականն նայելով 114 կամ 134 ասրուան դէպք մ՛ է: Նաև ՌՄԺԵ (1766) ՌԲՃ և մէկ (1702) 2—3 փաշայի անուն կը յիշէ, միոյն լաւութիւնն և միւսին չարութիւնը կը գրէ. ասոնք կարծեօք ուղեոր կամ այցելու փաշաներ են:

6. Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մօտի թաղն Վէլիկէեանի քով ձեռագիր գիրք մի կայ, որոյ ցանկն է «վասն երրորդութեան, վասն թղթոյ իշխանին, վասն պահոց, վասն աղօթից և այլն. ԺԹ. գլուխ»: Գլուխ բ. գրուած է. «Թուղթ Պր. պաղտէն *) թագաւորազն և քրիստոսասէր մեծի իշխանին զքրիստոսասակիր անձին զսուրբ և զարքունական վարդապետիս Վարդա-

*) Այժմ, Ակնայ մէջ ընտանիք մը կայ, որ Պաղտենք կ'ըսուի:

նայ և յետ Քրիստոսի յուսույց մերոյ, զպատուական և զողջունարեր նամակս ընթերցայ եղբայր պաղտին և յոյժ ուրախացաք. և այլն. որպէս թէ զննջեցեալսն մեր տեսաք կենդանի զհարազատսն մեր սուրբ քահանայն բարսեղ և զմեծ իշխանն սմպատ և զպանծալի նախնիքն մեր վարդանայ հաճոյ զեպիսկոպոսն մեր Բարսեղոյ. և այլն: Ի վերջն. զգրեցաւ զիրքս և այլն. ցանկացող եղէ ես նուաստ ծառայ Աստուծոյ սարգիս լոռեցի և ետու գրել զսա ի վարժումն և ՚ի կրթութիւն անձին իմոց և այլն. արդ գրեցաւ սա իքաղաքս ազոխ ընդհովանեաւ սրբոյն Քրիզորի ձեռամբ անիմաստ և անարժան սուտ քտհանայի անուամբ միայն կոչեցեալ մկրտ և այլն. 228 (1339) դեկտտ) Նօտրազիր է:

Քաղաքիս վերին թաղն, Աստուածածնի եկեղեցւոյ մէջ, ձեռագիր մատենաք.

7. Աւետարան միջակ: Ի վերջն. «Ես նուաստ և անիմաստ Վարդան սուտ անուն և մեղաւոր արեղա ստուեր կրաւնաւորաց և այլն. զի յղբացեալ և ապականեալ ձեռաւքս մերձեցայ ի սուրբ գիրս այս և վերստին նորոգեցի և կազմեցի ի թվին հայոց ՌԿԳ. (1614) ի Կարմիր Վանք *) ի յառոտս (?) սուրբ Կարապետու և Աստուածընկալ սուրբ Նշանին. և այլն: Անուան յիշատակի տեղն եղծեալ և քովն գրուած էր. «և զկենակից իւր զտէր պապն և զամենայն արեան մերձաւորսն ամէն: «և դարձեալ յիշեցէք զմզտեսի միրիճանն և զկենակիցն իւր զմահտեսի մէլիքն որ տուեց Բխուռիշ. և վերստին նորոգեցաք Աստուած զինքն պահեսցէ ամէն: «Յիշատակ է սուրբ աւետարանս եազիճանցն Կիրակոսին, և կողակցին և այլն: Նորոգեցաւ Աւետարանս թուին

*) Պատմութիւն Զամշ. հատոր 3. վերջին ցանկ երես՝ 157 ինչպէս կը գրէ «Կարմիր վանք» բաղումք են, 1. Քեսնոյ մօտ (Մարաշի սահմանը), 2. Կարնոյ գաւառն, 3. Վարցախ. 4. ՚ի Սիւնիս. և այլն.

ՌձԻԷ (1678) ձեռամբ Ակնցի Խաչատուր երիցու և այլն:

8. Մաշտոց. միջակ, բոլորագիր. ի վերջն. «Փառք և գոհութիւն բիւրեւեան հատ երկրպագութեամբ և այլն. Արդ զրեցաւ մաշտոցս ձեռամբ բազմամեղ և անխնայստ գրչի, Պօղոս դպրի թաւխաթցի. յիշեցէք և այլն. ի թուականութեանս Հայոց ՌԿԶ. (1617) ղկտեմբեր ամսոյն ԻՅ օրն ուրբադ. ի վայելումն տիրիկցի տեր Աստուածատրին. այլ և յիշեցէք և այլն. զթէմուրն, զմիսայէլն, զչիրվանն և զբենկցի թամամն որ տուես ի հալալ վաստակոցն զսա գրել և այլն»: Նօտր գրով՝ «ԹՎին Հայոց ՌՃՀԹ (1730) հայր մաշտոցս գերի անկեալ ի ձեռս այլազգեաց և հանդիպեալ ումեմն Քրիստոսասիրի և այլն... յումրիճանին որդի Պօղոսի և է ի քաղաքէն Ակնայ, ՚ի դուռն Ակնայ վերի եկեղեցուն որ կոչի սուրբ Աստուածածին և այլն...»

9. Երգարան կամ գանձարան. բոլորագիր, հին. յիշատակարան չունի կամ թուղթն ընկած է. միայն վերջին 3-րդ թղթին գրուած է. «Վերջին նորոգաւ զանձատեորիս զանարժան մեղաւոր Կարապետ երէցս. յիշեցէք ի սուրբ յաղօթս ձեր ձվ եղանաւ (?) սորա և Աստուած զձեզ յիշէ ամէն. ի թՎին ՌՀԱ (1622):»

10. Յայամուտըք, իբր 10 օխա. յիշատակ է Երեմիա Քանտարեանի *). ամենէ վերջն. «Արդ գրեցաւ ՚ի մեծահանդէս քաղաքս Կ. Պօլսի ի թՎին հայոց սեռի, քսաներկու յօբելանի և տասնումէկ թիւ աւելի (1662) ձեռամբ տկար և փճուն գրչի Խաչատուր երիցու և այլն»

11. Աւետարան. միջակ կամ փոքրագիր, բոլորագիր. ՚ի վերջն. «Փառք համագոյ և այլն. Արդ զետեղեալ կայացաւ աւարտումն սուրբ Աւետարանիս ի մայրաքաղաքն Կ. Պօլիս ձեռամբ գաղջ և ապաժուժ Խաչատուր երէցի. ներթուականութեանս Հայոց ՌՃ. և ՓԷ. (1668) ի խնդրոյ սրբամիտ և հե-

*) Այժմ վերի թաղն «Քանտարեանք» կան:

զահօ ի սահակ անուն քահանայի Ակնցուց. ստացեալ յարդար արդեանց իւրոց. յիշատակ փւրն խաւրին և մուղալին և այլն. որ ետուր գրել զսուրբ Աւետարանս և եդ յիշատակ ակի եկեղեցուց. զի որքան կենդանի իցէ, վայելեսցէ: Եւ յետ փոխմանն իւրոց յիշատակ 'ի սուրբ Գէորգ եկեղեցի. և այլն:

12. Աւետարան. փոքր, 'ի վերջն թուականն է ՌՃ և ԽԳ. (1675) և ագրեալ ի ձեռն Խաչատուր քահանայի, յԱկն, յանուն սուրբ Աստուածածնի եկեղեցուց: Յովհաննէս անուն անձ մի ստացած և նուիրած է: Յիշատակութեանց մէջ կայ այր մարդու բազատ *) անուն մի, և կնոջ համար՝ զուլալ, կուլիխան: 'ի վերջն. զի սուրբ Աստուածածին եկեղեցիս յայսմ ամի եղև կազմեալ. թվին ՌՃԻԳ (1673) ամի, զի յայսմ ամի եղև ձիւնամեծ և եղևմնապատ որ գիր տարւոյն Ծ էր եղեալ և Եկաւորն տանուտէրեալ և այլն:

13. Շարական. փոքր կամ միջակ, նօտր գրով. 'ի վերջն. ՎԱյս շարական գրեցեալ և կազմեալ եղև 'ի Վայրաբաղաբի Կոստանդնուպոլիս 'ի թվին Հայոց ՌՃՆԵ (1696) և տուաւ սա յիշատակ 'ի նահանգին տիվրիկու ի գիւղն կասման. 'ի դուռն սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցուց: Արդ որ տեսնայք զայս և զքօնոյք սովաւ յիշեցէք միով հայր մերիւ զհոգի կասմցի ոսկերիչ մահտեսի Գասպարի և իւր որդւոյն մահտեսի տիրացու Խուտավերդուն և այլն:

14. Յայսմաւուր. 'ի վերջն. ՎԱրդ գրեցաւ սուրբ գիրքս ար կոչի յայսմաւուր. ձեռամբ մեղսամած. փծուն գրչի կարապետ քահանայի. թուականիս Հայոց ՌՃԾԳ (1704) ամեն. 'ի հայրապետութեան տեառն նահապետ կաթողիկոսին և այլն. յիշատակ ուսթա մարգարին, հօրն, մօրն, որդւոյն աղաճանին և այլն. դատերացն զողալին, կողակցուն ըռիանին, որդւոյն խլղաթին. կողակցուն զուճաշին և այլն. կողակցուն թանկին: յիշատակ ի դուռն սրբոց Աստուածածնի եկեղեցուց:

*) Կան այժմ 'ի քաղաքիս «Ազտենք»:

15. Եարական. փոքր, նոսր գրով վերջին 10-րդ երեսն. «Փառք ամենասուրբ ևայն. 'ի հայրապետ. տեառն Եղիազարու և առաջնորդութեան նահանգիս Ղազարու ևայն. Եւ կամեցողութեամբ Կարմրակապցի Սահակ երեցու. յիշատակ է Մահտեսի Մարտիրոսին ևայն» Թուական չունի:

Ս. Աստուածածնի եկեղեցւոյ մեջ կայ նաև փոքրադիր մի Աւետարան, մի Սաղմոս և մի Մաշտոց, որք յիշատակարան չունին: Տպագրեալ Յայսմաւուրքի մի վերջերն գրուածին նայելով Ակնայ կեօլին ջուրն ցամբած է. Ե հետէին մէկը մրնացած է. Թուին Հայոց ԽՃՂԲ (1743) մարտի Ե. օրն շաբաթ գիշեր. ևայն:

16. Աւետարան. վերի Թաղն Օ. Գ. Սէմէրճեանի քով. բոլորագիր: 'ի վերջն 4-րդ երեսն. «Արդ գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ Մարգարայ մեղաւորի, 'ի Թուականութեանս Հայոց ԶԼԶ 'ի յերկիր աղիսբակայ, 'ի գեաղս որ կոչի Երընկանի. ընդհովանեաւ սուրբ Աստուածածնի սաճարիս, 'ի յառաջնորդութեան սուրբ աթոռոյն առաքելոյն Բարդղղիմէոսի, տէր յովհաննէս արքեպիսկոպոսի և զազար քաջ և արի փիլիսոփայի. ևայն. որ ասէք զԱստուածողորմին. ինձ մեղապարտ մարգարայ գժողիս և իմ ծնողացն. մանաւանդ և իմ վարպետացն զաքարիս վարդապետին. և Թաղէոս ճգնաւորին, և Սուքիաս Մախտասի քաջ կրօնաւորին. և Վարդան կազմողին և այլոցն ամենայնի. ևայն.» Յետոյ, Ըռէչամոն անուն ոմն Աւետարան մի գրել տալն և պարտատէրն տանելով ու ինքն ծերացած լինելուն, սոյն Աւետարանն ի փոխարէն տալն կը գրէ: Հետաքրքրական կամ հին անուանք են. վասն սրանց՝ Խալիֆայ, Ըռէչամոն, Ռէղուլիջան, Մահսուտ: Վասն կանանց, Խոնձ, Նշխուն, Սաղիաթ, Զամալ: Նաև զաւակացն մհամին և աննային ևայն»: Միւս երեսն. «Յիշեցէք... զկողակիցն զսոլթան և զդուստրն զնուպարն և զեղբայրն 'ի զամիր բէկն և... զուլիջան և զկողակիցն իւր զգուլան: և զհօր եղբայրն

իւր եարիջան *) և զկողակիցն իւր զբասմալըգ և զորդիան իւր զբուանդն ևայն թուին ՌԾԵ (1606): Ետտոյ նօտր գրով. «Յիշեցէք ևայն. (վասն արանց) Եռմիրջան, զուլիջան, թուուըն, ամիրխան և վասն կանանց՝ Բուլնիկար, նուրի խան, թաջում, նսէֆ: Ամենէն վերջն է այժմեան տիրոջ Պէհնեց կամ Սէմերճոնց Դուկասու յիշատակարանն 1834 և յետոյ Գ. Սէմերճեանի գրով տաճկաց 1274 ին:

17. Մաշտոց. թղթեայ, վերին թաղն Գալէնտէրեան Յարութիւնի քով: Ի վերջն. Բիւսաք անսկզբնական անեղ ևայն. որ ցանկացաւ եղեալ երանելի և առաքինասէր քահանայն յովհաննէս աւագ երէց տիվրիկեցի. որ մականունն տարիխնեց ասի. և համեստ և հեղահոգի երէցկիւնն իւր և ստացան զսուրբ զիրքս Ի հալալ ընչից յիշատակ հոգոց իւրեանց ևայն. և աղազար սարկաւագին, ևայն: Եւ արդ գրեցաւ մաշթոցս ձեռամբ նուաստ և ներգեւեալ ոգւոյ մեղապարտ թաղէոս երիցւոյ. Ի քաղաքի (քերած է). ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Լուսաորչին: Ի թվականիս Հայոց 242 (1517): յիշեցէք Ի Քրիստոս զստացող գրոյս զվերոյ ասացեալ զտէր Յովհաննէս ևայն. որ ետուն ի գին Մաշթոցիս Գ. Ճ. դրամ. և արարին իւրեանց հոգևոր յիշատակ և եղին Ի ձեռն տէր առաքել Էպիսկոպոսին յիշատակ ևայն: Աւագ երէցն հոգելի. տէր-Յովհաննէս Տիւրիկեցի. որդի ունէր խիստ ցանկալի: Ի վերջն, տարբեր գրով զստացող սուրբ գրոյս յիշեցէք Ի սուրբ յաղաթս ձեր զըսթանոսցի պունեաթն և զորդին զհալապն և զգուստրն զգարդարն որ ստացան զսա ի հալալ ընչից իւրեանց, և ետուն Ի ձեռս տէր պողոսին ևայն:

ՅԱՊՈՒԶԵԽ Ի Ս. ՆՇԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՋ:

18. Աւետարան (մագաղաթեայ). միջակ, Ի վերջն Եղորմեսցի Քրիստոս Աստուած պատուելի Էպիսկոպոսին տէր Սի-

*) Վարի թաղն Եարճանեանք կան:

մէօնի փոխեցելոյն առ Քրիստոս. ՚ի թուին Հայոց ԶԽԷ (1298).
և տառապեալ գրչիս յովհաննէս դպրի և հաւր իմոյ Կոստան-
տին քահանայի և բնազարմից մերոց. զի ստացաք զսուրբ մա-
տեանս կրկին յիշատակ մեզ և ծնողաց մերոց. արդ ազաչեմք
զհամայն պատահողք սորա յիշեալիք ի սուրբ և ի մաքուր
աղօթս ձեր, զի ընդ միոյն հարիւրապատիկ ձեզ պարգևեսցէ
Քրիստոս:

19. Աւետարան փոքրագիր (մագաղաթեայ). ՚ի վերջն
«Քրեցաւ տիեզերալոյս սուրբ Աւետարանս ՚ի թուին ԶԿԷ (1318).
ի մեծափառ և ՚ի հռչակաւոր անապատս դրազարկ: ի հայրա-
պետութեան տեառն կոստանդիայ կեսարացոյ ՚ի թագաւո-
րութեան աւշինի: Ձեռամբ սիմէոնի սուտ անուն կրանաւո-
րի ունելով իմ զաւծումն քահանայութեան ևայլն:»

20. Յիշատակարան. սխեալ ի թուին Հայոց 1100 էն.
(1551) եկեղեցոյ նուիրեալ զրեստ, խաչ ևայլն, և նուիրա-
տուաց անուանքն յիշած է: «Աստուած ողորմի... ենց...ան-
ձին, ...մի յիշատակ» բազմաթիւ անուանք կան գրուած որ
այժմ չկան. ինչպէս նաև Անաստասենց, Կոստենց, Կոստաքին
հոգոյն: ՌձԽ (1691) եկեղեցին նորոգած է Մ. Մարգար Զօ-
պանեան: ՌձԶԶ-ին (1706) գիւղացիք դարձեալ նորոգած են:
30—40 թերթ շրջելէ յետոյ, կը գրէ. «Աստուած ողորմի Յա-
կոլենց մահտեսի գրիգորին. հօրն մ. յովհաննէսին. մօրն մ.
երանուհւոյն ևայլն. Սասանցի Աւետարան մի մագաղաթ ար-
ծաթապատ որ կայ իմէջ կողքերուն բազում սրբոց մասունք.
կենաց փայտն սուրբ Նշան: և Աստուածածնայ գլխուն մազն:
Սուրբ Գէորգայ մասն: Պանդալիանին մասն: Եւ Գ. առաքե-
լոց մասն. սուրբ Հռիփսիմէի մասն. սոքա ամփոփեալ կայ իմէջ
արծաթապատ կողքիս: որք են: Բարեխօս: Ամենայն հաւա-
տացելոց: Որէ օծեալ տեառն սրբազան: Վեհին մերոյ: Գրիգոր
Աստուածաբան հայրապետին. սրբոյն Սաղիմայ. պատրիարքին:
Եւ յետ: յիշատակ: Իսուրբ Նշան եկեղեցիս: ասացէք Աստուած
ողորմի:»

21. Յիշեալ Սասանցի Աւետարանն. (մագաղաթեայ) երկաթազիր. կողքերն արծաթապատ. այլ և այլ պատկերօք. իբր 12—15 օխայ: Սկիզբն 10 պատկեր և Մտոթէոսի աւետարանչի պատկերն: Այս պատկերք բաւական գեղանկար են: «Գիրք Յննդեանն յոյժ գեղանկար: Մէջ տեղն կայ պայծառապէրպութեան, մատնութեան, բժշկութեան և այլն. շատ պատկերք: 'Ի վերջն՝ ընկ արդ գրեցաւ ծաղկեցաւ և յօրինեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուին քրիստոսի ՌՁԹ. (1739) *) և 'ի թուին Հայոց ՌՃՁԸ. ի հայրապետութեան սուրբ էջմիածնի տեառն զազարու և այլն. ի յիշատակ Ապուլեիցի Ակոլենց մ. Յովհաննէսի որդի խօժա Գրիգորն և այլն: Հուսկ յետոյ յիշեսջիք իմաքուր մաղթանս ձեր և զմեր երկու եղբարքըս սերաստացի անարժան և անպիտան զոիրացու բարսեղս և տիրացու Յակոբս և զաշխատաւորս մեր սուրբ աւետարանիս հանդերձ ծնողովք մերովք և այլ ննջեցելովք և այլն, որ երկուքս իմիասին երեք տարին սակաւ ինչ պակաս աշխատեցաք սիրով 'ի վերայ սուրբ աւետարանիս: Եւ արդ ելաւ յիշատակ սուրբ աւետարանոս Ապուլեիտու սուրբ նշան եկեղեցւոյն միշու և հանապազ անդ մնալոյ դիտաւորութեամբ և այլն. եթէ հիւանդաց տանին, գիշերը չիմնալու և այլն, նզովք. որ չիլինի թէ միւս աւետարանին պէս գողացի: 'Ի վերջն տէրունական աղօթըն գրուած է ամբողջ՝ հայկական գրերը նմանեցնելով արարական կուֆեան տարազին:

22. Աւետարան: Վերջն գրուած յիշատակարանէն կը հասկացուի թէ. ՌԿԲ. (1613) գրեալ է, Չմկիածագու կարմիր վանքը Ց. Վարդանէ:

23. Աւետարան. մագաղաթեայ. «Արդ գրեցաւ սուրբ աւետարանս 'ի մայրաքաղաքն Կ. պօլիս ձեռամբ սուտ անուն զա-

*) Թէպէտ թուականին նաչելով 148 տարուան է, բայց գրին և թուղթին նաչելով աւելի հին է. գուցէ բուն թուականն և փշատակարանն պատուած և չետոյ նորոգուելով փշատակայան գրուած

ղարին. Ի Թուին ՌՁԲ (1633). Ի յիշատակ Ապուշեխցի Սիմոնին:

24. Աւետարան: Ի վերջն. «Այս աւետարանիս պակասութիւնքն լմնցաւ. համաբարբառքն և խորանքն ձեռամբ սերաստացի տիրացու բարսեղին և տիրացու Յակոբին և արդեամբք տիրացու ներսէսին. որք տեսանէք տուք զողորմի մեզ և ծնողաց մերոյ և դուք յիշեալ լիջիք աստուծոյ ամէն: ՌՃՂ (1741):

25. Աւետարան: Թուականն է ՌՃԾԷ (1708). Ի յիշատակ ետկար եղբարք և սարգիս և այլն:

26. Աւետարան: Ի վերջն «Աւարտեցաւ աւետարանս և այլն. Ի Կ. Պօլիս: Ի Թուարեբրութեան Հայոց ՌՃԿԲ (1713). Ի հայրապետութեան սուրբ էջմիածնի տեառն տեառն աղէքսանդրի կաթուղիկոսի և այլն.: նուիրեալ Ապուշեխցի մ. պօղոսէ Ի սուրբ նշան եկեղեցին: Ի յիշատակ իւրո:

Կան երկու յայսմաւուրք 100—150 տարուան զորս չի գրեցի: Աւագ-երեց տէր Ալիքսանն կ'ըսէր թէ յեկեղեցւոյն այլ մատենք ևս կան, բայց պատուելի դասատուին հետ նայած են, հին չի կայ: Փափազեան Թորոս աղային քով մէկ ձեռագիր պատմութիւն կայ եղեր. 6—7 տարի յառաջ մէկու մի տուած է աւանդ. և նա այլ երկիր տարած է: 200 տարիէ Ի վեր գիւղին մէջ պատահած նշանաւոր դէպքերը գրուած է. 40 հակիթն 1 փր. կուտան եղեր:

Ի ԿԱՄԱՐԱԿԱՊ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՋ:

27. Աւետարան. Սասանցի, մագաղաթեայ, երկաթագիր: Գիրք ծննդեան և այլն. սկսելով շարունակած է. և Ղուկասու աւետարանչի պատկերի մի քովն գրուած է. «Ես Վահրամ կոմս որ ստացայ զսուրբ զաւետարանս զայս առ Ի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց. և համաւրէն ամենայն ազգի իմում որ են կենդանիք և մեռեալք. և խոստացայ տալ զսա ի վանս որ անուանեալ կոչի «Հռոմուլոսի» և սա փառաւոր մեծանուն և

սուրբ հարս որ յորջորջել կոչին անանէ և ազարէ որ 'ի ժամանակ մեր փայլին իբրև զարեզակն յերկրի մարմին ունելով և զանմարմնոցն բերելով զաւրինակ. և իմ ապաւինել յաղաւթս սոցա իբրև յաշտարակ ամուր. ունելով զսոսա ինձ յոյս կենաց և մահու որ և աւանդեցի և ետու սոցա զսուրբ զաւետարանս զայս զոր բազում ծախս և աշխատութիւն կրեցի իվերայ սորա. որ չունի ոք իշխանութիւն 'ի բանէն Աստուծոյ զսա ընդ հարկիւ արկանել. ոչ տուրս տալ և ոչ գրաւական դնել և ոչ վաճառել. այդ ազատ է ուր և էր սա առ 'ի յիշատակ Սենեքերիմենց սեռիս և եթէ ոք յանզգամաց յանդգնի և վաճառէ զսա մասն և բաժին զյուզայի մատնչին առցէ որ զՔրիստոս վաճառեաց ընդ երեսուն արծաթոյս: Աւետարանիս սկիզբն, հաւանականաբար, պատկեր կամ այլ յիշատակութիւն կեցած լինելու է, բայց այժմ չի կայ, և մէկ թերթ միայն կայ, մէջ տեղերն ալ մերթ ընդ մերթ թղթէ են. իսկ վերջն, իբր 20 թերթ թղթէ են: Ի վերջն գրուած է. «Փառք ամենազաւր ամենիմաստ ևայլն: Արդ այսմ Աստուածեղէն և երկնապարզ և գանձիս և լուսափայլ մարգարտիս եղև ցանկացող և յօժար սրտիւ փափաքող 'ի գիւղէն կամարկապէն Փաշայենց մահտեսի յակորն որ ստացաւ զսուրբ աւետարանս ի հալալ արդեանց իւրոց և ետ յիշատակ նախնեաց և համայն կենդանեաց 'ի սոյն գիւղս Կամարկապ նոր կերտեցեալ սուրբ Աստուածածնայ կեղեցին 'ի թուականութեանս մերում ՌՄԺԵ-ին (1766) օգոս. ամսոյ ա-ինն: Յետոյ, իւր ազգականները կը յիշէ. վասն առն, Վիւլազն, միրաքն և վասն կանանց, Ձուլալ, Արեգնազանդ, Նուրիկ: Աւետարանի գրութեան թուականն անորոշ է:

28. Աւետարան: Միջակ, թղթեայ, բոլորագրով ձեռագիր: 'ի վերջն. «Փառք փառաց թագաւորին և այլն. ես նուաստ Քրիզոստ անարժանս և անպիտանս յամենայնի: Տեսի զԱստուածախօս աւետարանս Քրիստոսի զի էր բժիշկ ամէն ցաւի: Կը չիշէ ի ս. Երուսաղէմ գրութիւն 'ի յիշատակ իւր ծնողացն և նախնեացն: Վի թուին 2Ժէ (1268) ի թագաւորութեան

Հայոց հեթմոյ ծերի, և 'ի կախողիկոսութեանն տեառն Յակոբայ որ է գրած 'ի յայսմ ամի 'ի նեղ և 'ի յանձուկ ժամանակի. զի յայսմ ամի ազատեցաւ 'ի ծառայութենէ. լեռն որդի թագաւորի. և տյլն». Յետոյ սոյն մատենիս կազմող առաքել հնազանդենց» ոմն քանի մի տող կը գրէ. սորա թուականն ևս «ՁԺԷ» է: ՌԿԵ (1616) թուականին նորոգած է արմոն արեղաց անուն անձն որ կ'ըսէ. յիշեցէք և այլն. զտէր պետրոս և զտէր մարտիրոս: Յետոյ բոլորագրով 10 թղթէ բաղկացեալ ոտանաւոր մի կայ, և 'ի վերջն. «սուրբ աւետարանս էր մահտեսի Բարունակի որդի յակոբ ամիրայ, յետ նորա որդւոյն մարտիրոս ամիրային և այլն»: (Աստ կը գրէ փոքր մահտեսի բարունակին վախճանիլն և ժառանգորդաց զաւետարանս) Կամարկապու ս. Ատուածածնայ եկեղեցւոյն նուիրելնին 'ի յիշատակ անջնջելի). յամի տեառն 1802 և հայոց (ՌՄՄԱ):

29. Աւետարան: Միջակ, բոլորագիր, սկիզբն 15—20 պատկերովք. 'ի վերջն՝ «Փառք անսկզբանն և այլն. եղին յիշատակ 'ի զիւղն Կամարկապ և 'ի դուռն սուրբ Խաչաթոռ եկեղեցւոյն. թուին ՌՃԺԹ (1670) մարտի ԺԲ օրն Գ շաբթի. ձեռամբ ոգնամեղ և անիմաստ գծողս զտիրատուր դպիրս և այլն»: Յիշատակութեանց մէջ զմահտեսի Կուլաղն, Մուրատն, Թամն, Գրնարն, Փաշն, միուս Թանն»:

30. Աւետարան: Միջակ, բոլորագիր. «Փառք ամենազօր ամենիմաստ և այլն.» Յետ յիշատակութեանց «Գծողիս մարգարտի» յետոյ կը յարէ. «'ի թուականիս Հայոց ՌՃ և ԻԵ, (1676) ի հայրապետութեան Հայոց սուրբ աթոռոյն էջմիածնի Յակոբայ ջուղայեցւոյ և աթոռակալութեան մերոյս նահանգի սուրբ Կարապետին տեառն առաքեալ ըստնապետին և 'ի թագաւորութեան պարսից շահ սլեմանին: Արդ գրեցաւ սուրբ աւետարանս 'ի յերկիրս Երնջակ *) 'ի քաղաքս

*) Պատմ. Չամչ. հատոր 3. ցանկ, «գաւառ 'ի Սիւնիս և այլն»: Անդ՝ «Շոռոթաւան, ի գողթն գաւառ» գրուած է, բայց 'ի յիշատակարանիս «Իշոթթ երկիրն որ է Սպահան» ևս գրուած է. արդեօք անդ ևս կաջ համանուն մի աւան, կամ վերջին գրողն սխալ գրել է. *յգտնի չէ:*

չօռօթ կոչեցեալ սուրբ Աստուածածին և սուրբ լուսաւորչին 'ի մէջ համախումբ սուրբ կուսաստանին, և այլն: Հետաքրքրական են վասն կահանց շիրմաթին, սանդուխտին, թեկղոյն, տփիաչին, եզումին, կիկլիին, աղիզին, և զգուլիստանն, զշուշանն, զգուհարինէն, եղինարն: Նոր յիշատակարանէն մի յետոյ, բայց վասն ծովացեալ մեղաց մերոց, սուրբք և սրբութիւնք ևս արհամարհին և անգոր երեին. և որպէս սուրբ աւետարանքս այս. զի վասն բազում անօրէնութեան իմում մատնեալ էք 'ի գերութիւն, 'ի շօռօթ երկիրն որ է Սպահան: որ 'ի ձեռանէ 'ի ձեռ. եկելով եկեալ հասեալ ի նահանգի մերում Ակնայ՝ որ Կամարակապ վերածայնի. 'ի թուականի հայոց ՌՄԹ-ին (1760): ամսեանն փետր. մէկին 'ի հայրապետութեան սուրբ էջմիածնայ տեառն Յակոբ կաթողիկոսի, և 'ի նահանգի մերում վերատեսուչ մարտիրոս վարդապետի, որ տիրէր ի վերայ սուրբ փրկչի վանից և այլն:

31. Աւետարան: Փոքր, բոլորագիր, յիշատակարանն՝ Փառք համագոյ և այլն, գրեցաւ աւետարանս 'ի քաղաքն յերուսաղէմ 'ի դուռն սուրբ Յակոբայ 'ի թուականին Հայոց ՌՃԻԸ (1679): Արդ գրեցաւ... ձեռամբ նորընծայ տէր զազարի և այլն. չիշեցէք զմահտեսի մկրտիչն և ծնողացն ջահլին, և կենակցուն, և այլն. հետաքրքրական է ջահլի անունն: 'ի վերջն, Կամարկապի Մովսիսեանց յիշատակարան մի կայ, տաճկաց 1180-ին գրուած. թուին հայոց ՌՄԹԶ (1767) Յունվարի 1-ին:

32. Յայտմաւոր: Մագաղաթեայ, մեծադիր (8 1/2 օխայ) փառք անակիղքն և այլն: Յետոյ կը յիշէ Կամրկապու եկեղեցայն նուիրեին և այլն: Վարպետ ստեփաննոսին և ծնողացն մահտեսի հազարին և մանաշին և կողակցուն խանզատին և զորն պեհրոզին, մարտիրոսին, մալիւմին, յովհաննեսին և թ պապուն վասիլին և այլն: Գրեալ 'ի Կ. Պօլիս ՌՃԼԳ (1684). թագաւորութեան սուլթան մահմէտի և ի հայրապետութեան հայոց որ 'ի սուրբ էջմիածին տեառն տէր (այս անուն) Թողիկոսի:

33. Աւետարան: Փոքր կամ միջակ դիրքով, մագաղաթեայ, (տպագրեալ յոյժ լաւ պատկերներով): Ի վերջն, ձեռագիր չիշատակարանն է Վի թուին հայոց ՌՃՂԻ (1745). Ի հայրապետութեան տեառն Ղաղարու ամենից հայոց կաթողիկոսի կայն: Յիշեսջիք զգծագրողքս և զծաղկողքս սորին զերեք եղբարքս սերաստեան կայն. զԳաբրիէլս, զսարգիսս, և զմիքայէլս: Յետոյ կը չիշէ հացագործ վարպետ Կամարկապի Զիչէկեան Յուսիկն, որ նուիրած է գիւղին եկեղեցւոյն ՚ի չիշատակ ծնողացն կայն:

34. Աւետարան: փոքր, բոլորագիր. «Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ նուաստ գրչի մեղապարտի ունայնագործ մելանաւորի: Ի թվաբերութեանս ասքանագեան և արեթական տոմարի ՌՃԻԱ (1672). և ըստ նորում շրջանի ԼԳ. և ՚ի գալստենէ կենարարին ՌՌՀԲ: Ի ստոյգ, ևս առաւել համարայիցն զի գաղափար սորին էր ՚ի դրանէ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ ստեփաննոսի ՚ի սուրբ յանապատ որ կոչի շենհերոյ *) ՚ի յայսմ ժամանակի ՚ի հայրապետութեան հայոց տեառն յակոբա: եւ առաջնորդութեան Յովհաննէս քաջ բարունապետի կայն: Ապա նօսր գրով՝ չիշատակ է պայննց տէր Մելքիսեդիկն կայն, ՚ի դուռն սուրբ Աստուածածնայ սուրբ Նիկողայոսի խորանին կայն. թվին ՌՄԺԱ.ին (1762) հոկա. ԻԱ-ին:

35. Աւետարան: փոքր, վերջին թուղթն ընկած է. տարբեր գրով մի լրացուցած են. չիշատակարան և թուական չունի, բոլորագիր. միայն ՚ի վերջն, «Յիշատակ է սուրբ աւետարանս տէր կարապետին տիրացու մատթէոսին. կայն. թվին ՌՄԻԶ, (1777):

36. Ծարական: փոքր, թուականն ՚ի սկզբան: «Յիշատակ է յայս շարականս մահտեսի Ալիքսանենց աղասիկ աղային Աստուած բարի Լայլում տացէ ամէն թվին 1241-ին: (1792) Ծարականին սկզբներն սուրբ Սարգսայ շարականէն յետոյ շա-

*) Պատմ. Չամչ. 3. հատ. վերջին ցանկն «Շնհեր աւան և գաւառ փոքր իսխական գաւառի. առ սահմանօք տաթևու, կայն»

բական համամայն խորագրով հինգ տուն շարական կայ:

37. Աւետարան: միջակ, մագաղաթեայ, երկաթագիր. սկիզբն ունի յիշատակարան մի տգեղ բոլորագրով, ուր կը գըրէ Պօղոս վարդապետի մի սոյն աւետարանն իգնատիտոս գրագրէ մը գնեղն և այլն: Ի վերջն, լաւ բոլորագրով յիշատակարան մ'աւնի. որով սոյն սուսանցի աւետարանն կամարկապու եկեղեցւոյն նուիրելն կը գրէ. «տէր մինասեց և այլն. մահտեսի Ալիքսանոսի որդի մահատեսի Պօղոս բարեպաշտօն ամիրայն, ՚ի ծախու առեալ... յուսմեմնէ միաբանից ՚ի վանօրէիցն հայաստանեայց, և ընծայեալ է զայն յեղբօրն հարազատի իւրում իշխանապետ և մեծահաւատ պետրոս ամիրային և այլն»: Աւետարանս թուական չունի:

38. Աւետարան: Միջակ, բոլորագիր, սկիզբն 15—20 պատկերօք. յիշատակարան և թուական չունի:

1. Հրովարտակ: Սամանեան կայսերական թուղրային տեղը եռանկիւնածև ոսկեգօծեալ նկարիւք: Տէլիք-թաշ, Խոստա և այլն, լերանց արքունի պողոտաներու և կամուրջին (հաւականաբար Աինայ) նորոգման ծախուց՝ քաղաքին և Ապուչեխ, Կամարակապ, Կարուշլայ, Վանք և այլն. գիւղօրէից բաշխման վերաբերեալ է: Թուականն է, տաճկաց 1171 ճէմազի-իւլ-էվ-վէլի 29:

1. Պայմանագիր Հայոց: Իբր կէս մեթր երկայնութեամբ: Գիւղն պարտքի ներքև ընկած է եղեբ, ազատած են և ուխտած են այլևս պարտք չընեն. այլ եթէ 100 զրուշ ծախք պատահի, նոյն օրն բաշխուի և վճարուի: Պայմանն յարգողաց օրհնութիւնք և չի լսողաց անէծք գրուած է: Սկիզբն. «Անուամբ հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ, յաւիտեանս յաւիտեանից ամէն: Զօրութիւն պայմանագրոյս այս է. զի մեք ՚ի Կամարակապու օրհնեալ գիւղիս թէ մեղապարտ քահանայքս և թէ բոլոր միաբան մեծ և փոքր եղբարքս, գումարեցանք իմի տեղ և միաբանութեամբ զայս ուխտ և դաշինս եղաք. և այլն»: Թուին հայոց (գրաւոր) 1234 (1785) ՅԼՍ Իէ:

1. Թուղթ իբր 3/4 մեթր երկայնութեամբ և իբր կէս մեթր լայնութեամբ. 'ի Կ. Պօլիս գտնուող Կամարկապցիներէն կնքեալ և ուղարկեալ. Ճննդեան, հարսանեաց, օժիտի և այլն. շուսյլ ծախուց չափաւորութեան վերաբերեալ. Թուականն է ՌՄԼ. (1781) Յուլար ա-ինն: Յետկոչսն՝ Վասսէ 'ի ձեռն մերոյ դե-տի և երկցս երանեալ հօրն մերոյ տեառն Միքայէլ աստուածա-բան վարդապետին. և այլն. եկեղեցւոյն ատեանն ընթեռնուլ տայցէն:

Ի ԿԱՐՈՒՇԼԱՅ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՋ:

39. Աւետարան: Մեծադիր, իբր 6 օխայ, երկաթագիր, մագաղաթեայ. սասանցի անուանեալ. կողքն սե թաւիշով, կիսովին արծաթապատ: Մէջ տեղէն ուրեք թերթ պակաս, որոյ տեղն թուղթ անցուցած, և լրացուցած են բոլորագրով: Յիշատակարանն է. Վնարհիւն Աստուծոյ, ես Ջռնդ և ամուսին իմ շահնարս մեղուցեալ ծառայք Աստուծոյ. յուսալով զողորմութիւն բարերարին աստուծոյ, ստացաք զԱստուածախաւս մատենս 'ի մեր արդար վաստակոց և տուաք 'իմեր գերեզմանատուն սուրբ ուխտն ի վանքն. 'ի ձեռն պատուական քահանայից և հաւր գրիգորոյ որոց անուանքն 'ի դպրութիւն կենաց: Իսկ 'ի չԱստուածասաստ ժամանակի որ եկն թաթարս և տապալեալ զամենայն աշխարհս զոր ոչ կարեմք զանբաւ և զանթիւ զաւերումն ասել. և այս 'ի մեղաց մերոց. այլ ոչ գիտեմք զկատարած խաղաղութեան ինքն միայն գիտէ և այլն. Արգ մեծ հաւատով և յուսով անկանիմք առաջի ամենեցուն յիշեսջիք 'ի սուրբ յագաթս ձեր զստացողք սուրբ աւետարանիս զՄուսկիկ և զամուս իւր զշահնարն և այլն: 'ի վերջն. Վառք ամենասուրբ երթորդութեան և այլն. դարձեալ յիշատակ է սուրբ աւետարանս Ակնցի Եղեղեցոյն Կիրակոսին և պօղոսին և այլն: Իարձեալ յիշեսջիք զմահտեսի Պօղոս և կողակիցն իւր զմահտեսի աննան. որ 'ի հալալ արդեանցն իւրեանց ազատեցին զնեցին

զուրք աւետարանս և աղատեցին 'ի ձեռաց անօրինաց և այլ-
ողզաց, որ պատառեալ և փեռեկեալ էին զուրք աւետարանս
որպէս որ տեսանէք: Արդ նորոգեցաւ վերջի նորոգումս և
կազմեցաւ սուրբ աւետարանս: Ձեռամբ անարժան ևայն. խա-
չատուր երիցու ակնցու որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ կա-
տարեմ: Եղև նորոգեալ իթվականիս հայոց ՌՃԻԷ (1678) ի
մայիս ամսոյ ԻԸ: Որք հանդիպիք ամա կարդալով կամ օրինա-
կով, յիշեսցիք զխաչատուր երէցս և զԾնողքն իմ զԱստուա-
ծատուրն և խանգատան ևայնս:

40. Աւետարան: Փոքր, բոլորագիր: Յիշատակարանն՝ Վառք
ամենասուրբ ևայն. գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ տէր
Նիկողոսին 'ի Թուին ՌՂԻ (1625). 'ի հայրապետութեան
տեառն տէր մինաս կաթողիկոսին ևայն. 'ի քաղաքն հալապ
ևայն. ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուծածնի և սուրբ քառաս-
նիցն ևայնս: Վերջն, շարձեալ յիշեցէք մաքրափայլ աղօթս
ներ զվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս զխոնձա յակոբն ևայն.
և եդ յիշատակ 'ի դրունս սուրբ ստեփաննոսի 'ի Թվին ՌՂԸ
(1649) ի հայրապետութեան տեառն տէր ներսիսի սերաստաց-
ւոյ ևայնս:

41. Աւետարան: Փոքր, բոլորագիր. 'ի վերջն՝ Վառք
ամենասուրբ երրորդութեան ևայն: Արդ գրեցաւ սորբ աւե-
տարանս 'ի քաղաքն Ստամպոլ որ է կոստանդինապօլիս բիւզան-
դի. 'ի դուռն սրբոյն Սարգոթի զօրաւարին և որդւոյ նորա Մար-
տիրոսին 'ի Թվականիս Հայոց ՌՃԳ (1654) ձեռամբ սուտ
անուն Յովանէս դպրի զոր և յիշել զիս առ տէր մաղթեմ:
Այլ և յիշեսցիք զմահտեսի Ղազարն և զիւր եղբայրն զՓի-
լիպպան ևայն. որ ելեալ են յիշատակ ակնաց քաղաքն 'ի գիւ-
ղքն Վարուշլա, ի դուռն սրբոց անարժաթ բժշկացն կոզմայի
և դամիանոսի: վերստին նորոգեցաւ ՌՃԿԸ (1719) օգոստ. ԻԳ:

42. Ճաշու գիրք: Մեծադիր, իբր 8 օխա. լաւ բոլորա-
գրով, վերջերն գրուածին նայելով, փափաքելով ստացած է
Մուրատ անուն անձ մի, և մէկ սիւնակ յետոյ, «Այլ և գրե-

ցաւ սա ազուլիս 'ի դուռն սրբոյ քրիստափորի, ևայլն. 'ի հայրապետութեան տեառն Յակոբայ, իշխանութեան պարսից փոքրըր Նահաբասին ևայլն: յետոյ ընդնոսին և զիս անյլիշելի զըրիչս անդրէաս երէց երկրէն սիւնեաց. ևայլն. Թվին հայոց հազար հարիւր վեց (1657).

43. Յայտմուռը: Մեծադիր, (իբր 10 օխայ) բոլորագիրս 'ի վերջն՝ Սրդ գրեցաւ 'ի մեծահանդէս քաղաքս Կ. Պօլսի 'ի Թվականիս հայոց ՌՃԺԸ (1669) 'ի Թագաւորութեան ևայլն. սուլթան Մահմուտայ, 'ի հայրապետութեան Էջմիածնի տէր Յակոբ կաթողիկոսի ձեռամբ տկար և փծուն գրչիս սեբաստացի խաչատուր երեցու. 'ի խնդրոյ Աստուածասէր տիրացու պետրոսին յիշատակ հոգւոյ և ծնողացն ևայլն:

44. Աւետարան. փոքր, բոլորագիր, 'ի վերջն՝ «Փառք ամենասուրբ երրորդութեան ևայլն: Արդ շնորհիւ տեառն ըսկսեալ և ողորմութեամբ նորին յանկ երիալ աւարտեցաւ շնորհաբաշխ մատեանս Աստուածաբան և կենսաբեր սուրբ աւետարանս ձեռամբ Յակոբ քահանային. Թվին ՌՃԼԲ (1683). 'ի քաղաքն ստամբօլ: Արդ ցանկացեալ եղև. ևայլն՝ քրիստոսասէր և մեծազգի աչքս աչս մահտեսի տիրացու պետրոսն. որ ստացաւ զսա 'ի հալալ արդեանց իւրոց և եղ յիշատակ հոգոյ իւրոց ևայլն. 'ի գիւղն որ կոչի Կարուշլայ, 'ի դուռն սրբոց անարծաթ բժշկացն Գոզմայի և Դամիանոսին: Այլ յիշատակութեանց մէջ. զկողակցուն մահտեսի մուրվաթին և միւս մեծ պապուն յումրիճանին ևայլն: Կայ յիշատակարան մ'ևս տէր Կարապետ երիցու 'ի Թուին ՌՄԼ (1781):

Ի Ն Ա Ր Վ Ե Ր .

45. Աւետարան յեկեղեցւոյն. 'ի հայրապետութեան կոստանդի կաթողիկոսի և 'ի Թագաւորութեանն Հեթմայ ևայլն. և 2Թ (1260) հայոց Թուականին:—Ի Կիլիկիա, Կոկիսոնի և Կապանի մէջ գրուած է:

46 Վենորհիւ տեառն սկսայ և ողորմութեամբնորին կա-
տարեցի զայսմաւուրքս զայս ի քաղաքիս որ կոչի Կոստանդնու-
պաւլիս ի դրունս սրբոյն սարգսի զաւրաւարին և որդւոցն
նորա մարտիրոսին. ձեռամբ մեղաւոր և անարժան սարգսիս, ի
մեծ թուականիս Հայոց ՌՁԹ (1640) ի հայրապետութեան
տեառն էջմիածնայ Փիլիպպոս ամենայն Հայոց կաթողիկոսի:
և մերոյս առաջնորդութեան Կոստանդնուպաւլիսի, տէր դա-
ւիթ քաջ բաբունապետի. և թագաւորութեանն տանկաց սուլ-
թան մուրատ խնդքորն բաբելոն գնաց առաւ եկաւ տաւր ե-
ղաւ. և սուլթան իպրահիմն ի թաղթն անցաւ. ի դառն և
ի նեղ ժամանակիս, չորում նեղիմք և հալածիմք ի ջանաւրի-
նաց. և ի սուտ եղբարց:...դարձեալ...մահոտեի ամբակումին
և հանգուցեալ եղբարցն աստուածատուրն. պակլարն. որք են
առքա ի յերկրէն նաւերոյ. որ ետուն գրել զայսմաւուրքս յի-
շատակ ի դունս սուրբ Աստուածածին:...դարձեալ յիշեցէք
աղաւթս ձեր զՎամիսս յերկրէն ի գեղջն ապուշտայ զտէր մար-
տիրոս քահանայն, որ բազում աշխատանք ունի ի վասն այս-
մաւուրքիս և վերակացուն նա էր...Այսմ տաւրիս ստացողն հան-
դիպեալ յերուսաղէմ ի թվականիս ՌՁԳ (1634) ի Հայոց ազ-
գիս և Յունաց մէջն բազում աղմուկ և վրդովուկ և խռովութիւն
եղաւ. վասն ճռազատկին և այլն: Յետոյ մանրամաս կը գրէ. հա-
մառօտութիւնն է, թէ նախ Դամասկոսի փաշայէն յետոյ Հալե-
պի մեծ փաշայէն հրամաններ եկած է. քրիստոնեայ ազգք ժո-
ղով ընելով հաշուած են թէ Ապրիլ 13-ին է զատիկը. և օթ-
ձը ու հէօձէթ եղած է. թէ Յոյնք, Ապրիլ 6-ին, սուրբ Յա-
րութիւն գնացած են ու լոյս ելած չէ, և Հայք՝ խպտեաց,
ասորւոց և Հապէշաց հետ Ապրիլ 13-ին ս. Յարութիւն զնա-
ցած են ու լոյսն ծագած է. թէ յետոյ Յոյնք Պօլիս դիմած և
200 բեռ ծախք ըրած են և Հայք օդոս. 10-ին Պօլիս զնա-
ցած և անօգնական մնացած են. թէ՛ նենդութեամբ Յունաց

Արաբկերի երկրէն Տէր Մինաս քահանայն և Սեբաստիոյ երկրէն Սէֆէր անուն հայ մի գլխատուած են. ասոնց մարմնոյն վրայ լոյս ծագած է. Յոյն մի զատոնք տեսնելով՝ Լուսաւորչայ օրէնքին հաւատացած և Յունաց մատնութեամբ, կշտէն ցիցն կլած է ևայլն: Յետոյ կը գրէ. «Յայսմ ամի էր Կ. Պօլիս պատրիարք Կեսարացի Գրիգոր վարդապետն անչաղթ փիլիսոփայն. և ՚ի սուրբ յԵրուսաղէմ կուսակրաւն լուսարարն Մարկոս, ևայլն»: Նաւրբուրու քահանայն Երզնկացի տէր պետրոսն յայմաւուրքին լրանայն լսելով Կ. Պօլիս գնայն և քանի մ'ամիս աշխատութիւնն կրելէ յետոյ, կ'ըսէ. «Գեղի իշխանք մեհրանենց որդիք. և Միսաք, Կարապետին որդիքն մեւքոն»:

Ի Բ Ի Ն Կ Ա Յ.

Ըստ Ճանուցման Տէր Յակոբ քահանայի, գիւղին ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ մէջ մի քանի մագաղաթեայ Աւետարան և մաշտոց կայ, բայց միայն աւետարանի մի չիշատակարանն կը գրէ, զոր Կոյզն ինչ յապաւմամբ՝ օրինակեցի, որ է:

47. «Փառք ևայլն.

Գրեցաւ ս. Աւետարանս հրամանաւ տիեզերալոյս մեծ րարունապետին Օհաննու որոտնեցւոյ ՚ի յԱստուածապահ գաւառս եկեղեաց յանապատիս լուսաւորչի ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետիս որ շինեալ է նոյն ինքն հօրն մերոյ սրբոյն Գրիգորի, որ ՚ի սմին լիալ ձեռնադրութիւն Ռստակէսի: Թուականութեանս Հայոց պ. որդի ե (ի?). երրորդի, երկրորդի (1373), «ձեռամբ յոգնեղելի և բազմամեղ գրչի Գրիգորի սպասաւորի նմին և բանի: Միակ ըստ նախնեացն խութլուշ» = ի չընտիր օրինակէ ստուգեալ:

Արդ աղաչեմ՝ զձեզ ևայլն. չիշատակել առաջի Քրիստոսի զքթալ ախոյեանն և զարի նահատակն զՅովհաննէս րարունին զվարժապետն իմ հանդերձ ևայլն ևայլն. և զիս զմեզաւոր

աշխատողս և զծնողսն իմ ևայլն. և ասել. Քրիստոս որդի,
մեզ և այլ աշխատողաց ՚իսմա որք ՚ի ծաղկել և կազմել. և
որք ՚ի՛Ղուկաս գլխոյն գրեալ եղև մինչև ՃԿԾ համարն. զոր և
ամենեցուն ձեզ և մեզ ողորմեսցի Քրիստոս: Դարձեալ աղաչեմ
ի տէր զբարի և զհաւատարիմ զհեղահոգի և զքաղցրաբարք
սարկաւազն Նիկոլ որ ցանկացող եղև այսմ Աստուածային
գանձուս եռափափաք տենչմամբ զցայգ և զցերեկ և վաճա-
ռեաց զինչս իւր և գնեաց զայս պատուական մարգարիտ. և
եթող չիշատակ ևայլն. հօրն Քուլի մանուկայ և մօրն իւր
Մենային, եղբարց իւրոց Վասակին և Մրուանայ և քերցն
իւր Սառային և Ոիրմային: զոր տէր Աստուած վայելել տա-
ցէ ևայլն: Ո՛վ եղբայր. զչիշատակարանս յետոյ գրեցի յՅրու-
սաղէմ Ս. քաղաքս և կարի արտօրանօք ի մեծի հինգշաբթւոջ
աւուրս, վասն ստուգութեան ՚ի տեղիս տեղիս ՚ի խաչ նշան եմ
արարել ՚ի վերայ անց բանի՝ որ յայլ աւետարանս լինի յայն
տեղն գիր աւելորդ: Եկամ թէ այս գիրս յայս տեղս պիտոյէ:
Զմազաղաթս նոյն ինքն մեծ վարդապետըն իւր ձեռօքն զոր-
ծեաց և մեզ ուսոյց զսոյն արուեստս:

Հայ-Հոռոմ գիւղօրէից մէջ եղած ձեռագիր մատեանք:

48. Ի Շրգու: Աւետարան մի կայ որոյ համար կ'ըսուէր,
թէ գիւղին Յոյն քահանայն 83-ին, հեռագրական պաշտօնէի
մ'ը Նայեար ԷՖ-ի, 4 լիրացի վաճառած և յետոյ գիւղացւոց
յուզման վրայ, «Աւետարանն մեր տունն էր, մեզի գիտէի» կ'ը
սէ և կ'երթայ Քար-բերդ և Աւետարանն կ'ը բերէ: Յիշատա-
կարանի թուղթ ինչպէս և թուական չի կայ: Առաջի կող-
քին վրայ «Թիվին Քրիստոնեանքից Ռեձժժի (1714) փետրվա-
րին, մառտին ապրիլին բազում շարժ եղև իմ մեղացն էր»
գրուած է. թղթեայ, բոլորագիր և զիբքն փոքր էր. ուստի
չեմ կարծեր թէ՛ ինչպէս կ'ը պնդեն ոմանք՝ 600 կամ 700

տարուան ըլլայ, զի Ակնայ և գիւղորէից փոքրադիր և՛ համեմատաբար նոր աւետարաններուն մեծ մասին գրերը և մեծութիւն սորա կը նմանին:

Ի ՎԱՆՔ ԳԻՒՂ. Ի Ս. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻՈՋ.

49. Յայտնաւոր կամ վարք սրբոց: Ամեն օր կը կարդացուի: Ի վերջն թուղթ 3-րդ. «Փառք ամենազաւր. ևայլն. հաւր բարերարի ևայլն»: Հետեւեալ երեսն. «Արդ որ ճաշակէք յամենառատ սեղանոյն ևայլն յիշեսջիք ՚ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր ևայլն. բարի քրիստոնէին և բարեմիտ մ. Սալային և ծնողացըն ևայլն. կողակցուն մահտեսի ձիհանին և որդւոցն Սիմաւոնին շորհաթին և թողանցն մեծ պապուն և մեծ մամուն ևայլն»: Յետոյ, «Եւ արդ ես անարժան հող և մոխիր, թափառնիկս և ունայնս ՚ի զործս բարեաց, իգնատիոս սուտ անուն երէց որ անուամբ միայն եմ քահանայ ևայլն. շնորհիւ տեառն սկսայ, մեծ թուականիս ՌՃԾ (1701) յունվարի առաջին աւրն: Եւ ողորմութեամբն աստուծոյ կատարեցի զսրբոց բանակըս ՌՃԾԱ (1702) յամենան մայիսի ԻԸ»: Յաջորդ երեսն, երեք յայտնաւորքէ ժողովելով սոյնն կազմելն գրելէն յետոյ, կ'ը սէ. «Ի գիւղս Ապուչեիս, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածին և սուրբ նշանին և բազմաշարշար նահատակին սրբոյն Գէորգայ. ևայլն: Գրեցաւ (ի ժամանակս) Սուլթան մուստաֆայ խնդքորին»: Յետոյ՝ «Փառք եզակի սէրութեանն և սեռ հիւսեակ անձնաւորութեանն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ յաւիտեանս: Եղև աւարտումս սուրբ գրոցս ՚ի թւին հոռմոց (°) ՌՃԾԱ (1702) ամենան մայիսի Լ. ևայլն. և ետ ՚ի դուռն սըրբոյն սարգիսի զաւրավարին և որդւոցն նորա մարտիրոսին որ գործոյն զանունն ելից: Սոյն յայտնաւոր իբր 10 օխայ կամ 13 քիլոկրամ կուգայ:

50. Սկիզբն գրուած. «մեծ օրօլօկիոնս թարգմանեալ ՚ի

հելնից հայոց բարբառ: որ պարունակէ զամենայն տիւազի-
շերային կարգաւորութիւն և զազաշողական գանձոնս Աստուա-
ծածնի, և զտունս և զԴրօթարիայքս և զԳօնուաքիօնքս սրբոց
բոլոր տարւոյն. հանդերձ հաղորդութեամբն. և այլոց հար-
կաւորաց: Եւ Զատկաց Յաւիտենականաց: Այսպէս թարգմանու-
թեանս հետեւեալ ձամ՝ ճի որդի տիրացու Յակոբն: Յամի տեա-
ւըն «1741 իաննու արիլոսի «1» »:

51. Աւետարտն: Ի ս. Զատկի, Վսկզբանէ էր բանն և այլն»
աւետարանէն սկսեալ, աւուր պատշաճի շարունակելի. զիրն
նախընթացէն լաւագոյն և ծաղկանկար: Ի վերջն, «ի թուա-
կանիս ամենափրկչին 1787 Օգոս. ԺԲ և այլն»: Քանի մը տող
վերեն՝ «Հուսկ ետոյց յիշեցէք և այլն. Տէր Յովհաննէս որ եմ որ-
դի տէր Յարութիւն քահանայի ՚ի զիւզն Կամրակապէն և այլն»: Եւ
յաւարտն՝ «յիշել զբարին զվերոգրեալ հաճի պապս յոհանն
հանդերձ ճնողիւքն որ ըստ կարի իւրում յսժ աշխատեցաւ
ի թարգմանել հօմերէնն ՚ի հայ բարբառս. քննելով զու-
ղիղն և ճմարիտն և այլն»:

Ըստ ոմանց, 20 կամ աւելի ձեռագիր աւետարանք և այլն.
կան յեկեղեցւոյն, բայց մի քանին թուական չկրելուն կամ
50—60 տարուան գրուած լինելուն չգրեցի: Նաև տախտակի
վրայ, 20-էն աւելի, փոքրագիր, յսնական պատկերներ կան.
յորոց մին 1785 և միւսն 1713 թուականներով են. արծա-
թապատ, շրջանակն ոսկեզօծ: Սորա «Արծաթէ այ Եօրկի» կ'ը-
սեն եղեր:

Ի Զ Ո Ր Ա Կ

52. Սոյն զիւղի եկեղեցւոյն (դրան) վրայ. սուրբ եկեղե-
ցիս արբոյն Նիկողայու թվին 1794-ին» գրուած է եղեր: Եկե-
ղեցւոյ մէջ յայսմաւուր մի, Վանք զիւղին գտնուածին պէս

և միևնույն անձին գրածն է. թուականն է իմեծ թուին Հայոց.
ՌՃՄԳ (1704) ի մարտ ամսոյ: Կայ և ուրիշ գիրք մի շքարողք
’ի սուրբ և ’ի մեծ քառասնորդականն յամի ներմարմնութեան
փրկչին 1778 ’ի կղզին Բաթմասի:

Ձորակի տեղեկութիւնքն Ահնայ Վանեցի տօքթ. Եանի
էՖ. ի որդիէն՝ պ. Լաղարիէն ստացուած է:

ՎԵՐՋ Ա. ՄԱՍԻՆ.

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԼ. Ա.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԿԱՂԱՆԴ

Դեկտեմբերի 31-ին ամեն թաղէ աղքատիկ տղայք խումբակներ կազմելով, ցերեկէն սկսեալ Հայոց թաղերը կը շրջին տուպրակներով և երբ դռնահարն զարնելով դուռը կը բացուի՝ ՚ի մի բերան կը սկսին երգել Վստր (այսօր) կանխ է. առտուն կաղանտ է. ձեր մեռելաացը հոգուն տուէք ուր (որ) գաց: Ցանտիկին, տանատիկին, ելի, գնա մարան ՚ի վար, կարճ քունէ, երկան կորէ, կամըցուկ ուր մատ'դ չի կըյես (կորես). ով ուր չի տայ, հաւերուն առտոզը չորնայ: Ցանուտեարք, ըստ կարողութեան, ամէն տղու մէջմէկ պատառ շարոց կամ քլիթ կամ այլ մրգեղէն կուտան և ոմանք դրամ. (Յ-ական փարայ): Խումքն միւս տունն կ'երթայ. նորէն կ'երգեն, նորէն կաղանդչէք կը ստանան. մինչև երեկոյ կը շարունակեն: Սովորարար հարուստ կամ միջնակարգ անձինքն են որ կաղանդչէք կուտան. և ասոնց մէջ դուռը չի բացող կամ ձեռնունայն ճամբողներ ալ պակաս չեն: Կաղանդ կանչելու սովորութիւնն հրնոյն բաղդատմամբ նուազած է: Երեկոյին կամ գիշերը տան տիկինն զանազան մրգեղինով և շաքարներով կաղանդի սեղան մի կը զարդարէ. ընտանիքն ուրիշ զուարթ կուտեն, կը խօսակցին, կը զուարճանան. թէ իբրև տարեգլուխ և թէ սա աւանդութեան կամ համոզման համար, թէ այն իրիկունը ըն-

տանիքն կամ ամեն մարդ ինչպէս որ վարուին, սիրալիր սե-
սակցին կամ կռուին, և կաղանդի օրն ալ աշխատասէր լինին
թէ ծոց՝ բոլոր տարին այնպէս կ'երթայ: Յունվար 1-ին, կա-
ղանդի առաւօտուն, կանայք կանուխ ելնելով սավորով ջուր
կ'առնուն աղբիւրէն. զի կ'ըսուի թէ կաղանդի առաւօտուն
աղբիւրէն ոսկի կը վազէ եղբր: Յետոյ ընտանիքն եկեղեցի կ'եր-
թան. և վերադարձին ընտանեաց մեծն կը նստի և կրտսեր
եղբարք, որդիք, հարսունք և այլն նորա ձեռքն կը համբու-
րեն, որ Վարկս, բարի տարի գայ վրադ և այլն:» պատշաճ
բարեմաղթութեամբ կ'օրհնէ զնոսա: Երբ ընտանեաց մեծին
ձեռք-պագն լրանայ՝ կրտսերք իրենց հասակին համեմատ մի-
մեանց ձեռքն կը համբուրեն և կը շնորհաւորեն: Մեծերն ի-
րենց կաղանդի նուէրն կուտան կրտսերաց: Ճաշէն վերջը հայրն
ամուսնացած աղջկան, կամ եղբայրն իւր քրոջն՝ կաղանդի
նուէր կը տանին կամ կ'ուղարկեն, սովորաբար, 10-նոց, 20-նոց
կամ աւելի գնոց ոսկիներ. և երբեմն զարդուց և զգետուց վե-
րաբերեալ իրեր: Երբեմն փեսային, թոռանց և տան միջի այլ
ընտանեացն ևս ընծայներ կը զրկուին: Ազգականք և բարե-
կամք միմեանց կ'այցելեն. և կանայք, եթէ արգելուած չէ, այլ
և այլ մրգեղինօք և ընծայիւք ամուսնացեալ աղջկան տունն
կ'երթան ՚ի շնորհաւորութիւն: Պէտք է գիտնալ, թէ այս ամեն
նուիրատուութիւնք ունեւորին համար են և և կարողութեան
համեմատ կը կատարուին:

ՏԱՂԱԽԱՐՔ և ՏՕՆԻ ՕՐԵՐ.

Ս. Մնայեան տօնին օրն եկեղեցական արարողութիւնք գի-
շերն սկսեալ՝ սովորաբար արշալուսին կ'աւարտին. իսկ Զատ-
կին՝ արևով: Ամեն ոք տուն կը վերադառնայ. կաղանդի սո-
վորութեան համեմատ ձեռք-պագի արարողութիւնք և բարե-
մաղթութիւնք կը կատարուին: Ճաշէն յետոյ այցելութիւնք
կը սկսին: Ամեն ոք պարտի իւր ազգականաց և բարեկամացն

այցելել: Այցելուք կը մեծարին սովորաբար սուրճով և երբեմն օղիով և գինեաւ: Կանայք ալ պարտին ամուսնացուցած աղջկանցն պարոն-տատին և կեսուրոջն ձեռք պահելու երթալ: Նատերն այս տաղաւորաց բարեմաղթութիւնքն ալ կաղանդի պէս «Բարի տարի գայ վրանիդ» և այլն կ'ըսեն:

Փոխադարձ այցելութիւնք Մննդեան և Զատիկին ընդհանուր են. իսկ Վարդավառի, Աստուածածնի և Խաչի տաղաւարներուն՝ մերձաւորք միայն կ'այցելեն:

Տետան ընդ առաջ: 25—30 տարի յառաջ նախասունակի երեկոյին, տարւոյն մէջ ամուսնացեալ փեսայք եկեղեցի կ'երթային, դասն ելնելով դպրի շապիկ կը հագնէին, բայց չէին երգեր: Փեսային մայրն և այլն եկեղեցուց մէջ մոմ կը բաշխէին. երբեմն ալ շաքար, արմաւ և նուշ: Եկեղեցիէն վերադարձին, յետ ընթրեաց փեսային տան ընտանիսն ցախերով խարոյկ մի կը վառէին. փեսայն կը շրջեցունէին խարոյկի շուրջն և այլք կը պարէին, գինի կ'ըմպէին և բարեմաղթութիւնք կը կատարէին: Ոմայք կ'սէին «Տերնտաս, տէրն 'ի դիմաց, մեր տէրն ուսկի՞ դան գնաց»: Տետուն ընդ առաջի հանդէսն 'ի Կարուշրա, 'ի Կամարկապ և յԱպուշեխ աւելի շքեղութեամբ կը կատարուէր. բայց այժմ թէ 'ի քաղաքիս և թէ յիշեալ գիւղորէսն այս սովորութիւն դադարեալ է:

Բռան Բորեկենդան: Հին ատենները ամեն բարեկենդանի փոքր ի շատէ ուրախութիւն կ'ընէին. սակայն մեծ բարեկենդանին, մանաւանդ վերջին շաբաթուն և վերջին օրերը զանազան խաղեր և ուրախութիւններ կ'ըլլային: Տղայք աստ և անդ տանեաց վրայ կամ ընդարձակ փողոցներու մէջ վէզ կը խաղային. անդին խուճբ մի պատանիք և երիտասարդք մարմնամարզական խաղեր կը խաղային. այլք նուագարանով կ'երգէին կամ կը պարէին: 'Ի կանանց և յօրիորդաց շատեր ալ թմբուկով (տէֆ) երգեր կ'երգէին, կը պարէին կամ «Մարդ պահուկին» և այլ դիւրին խաղեր կը խաղային: Իրացիք երբեմն խմբովին միմեանց տունները կ'այցելէին կարգաւ, և առա-

տօրէն օդի կամ գինի կ'ըմպէին կը զուարճանային: Ազգականք և բարեկամք ալ առանձին կամ խմրովին այցելութեամբ կեր- ուխուով կ'ընէին: Վերջապէս, ուր երթայիր՝ ամեն թաղ, ամեն անդ խաղ պար և ցնծութիւն կը տիրէր. Այժմ ասոնց կէսն ալ մնացած չէ. զի նախ որ ժողովուրդը արբեցութիւնն ու խաղերը վնասակար կամ անպատշաճ կը համարի. երկրորդ և մանաւանդ՝ ժամանակի անձկութեան պատճառաւ ամեն մարդ իւր հացն ու ապրուստն կը մտածէ:

Մեծ պահոց բշ. օր ս. Կողմոս գնալու Քաղաքէս և մեր- ձակայ գիւղերէն հարիւրաւոր անձինք, մանաւանդ անոնք որ պանդխտութենէ վերադարձած կամ անգործ են՝ առաւօտուն կը դիմեն ի ս. Կողմոս և եկեղեցւոյն շուրջը, տանիքներն, քովի ընդարձակ գետիներն ու այգիներն խումբ խումբ կը նստին. ոմանք թուղթ կը խաղան. ոմանք ձիարշաւի կ'ենեն. ոմանք նորատեսակ նուազարան և ոմանք ջութակ, թմբուկ նուագե- լով կ'երգեն, կը խաղան, կը պարեն և կը զուարճանան: Ասոնց համար ուտելեաց պահքն եկած է, բայց բարեկենդանն դեռ չէ լրացած: Խորխճանութիւնք մինչև երեկոյ տեւելով՝ կը սկը- սին հետզհետէ ցրուել իւրաքանչիւրն իւր տունն, ուր տխրու- թիւնն տիրած է արդէն: Այս օրուան սովորութիւնն դեռ կը շարունակէ: Նոր կիւրակէին օրն ալ ՚ի ս. Կողմոս կը ժողովին, բայց այցելուք մեծ պահոց բշ. էն նուազ են:

Զառիէ: Ինչպէս ս. Ծննդեանն՝ նմանապէս և Զատիկին սո- վորական այցելութիւնք կը կատարին: Իւղով բազուկներ կ'եփուին, և տղայոց համար հակկիթներ ի կարմիր կը ներ- կեն: Տուներն կը մաքրուին և հանդերձներն կը նորոգեն: Հին ատենները կանայք ժողովուրելով, ճեպլալի եալալի, մեր տէրն յարոց ելեր է. եալալի, եալալի, հաւը կարմիր ածեր է և այլն երգը կ'երգէին ու կը պարէին. (տես մասն Գ.): Բայց այս սովո- րութիւնն ալ այժմ դադարեալ է: Տաղաւորաց, մանաւանդ Զատիկ և ս. Ասառաճածնայ վերափոխման տօնին՝ բշ. օրերը որ մեռելոց յիշատակի օրեր են՝ շատերը գերեզմանատուն եր-

Թաղով իրենց ծնողաց և այլն. գերեզմանները քահանային օրհնել կուտան:

Ս. Համբարջա՞ն: 20—30 տարի յառաջ, Համբարձման Կշ. օրը վիճակ բացող ոմանք զատ զատ կը շրջէին Թաղերը գրքոյին ի ձեռին, և ուղողին, բաղդին գիտակ լինելու փափաքողին՝ գրքին վիճակի երեսն կը ներկայացունէին, որ աչքը զօցելով ցուցամատն վիճակին Ա. Բ. Գ. և այլն գրերուն մէկին վրայ կը դնէր, և աչքը կը բանայր մատն որ գրին որ հանդիպէր՝ վիճակահանն նոյն գրին մեկնութեան երեսն կը կարդայր որ կամ յաջողութիւն, հարստութիւն, նպատակի հասնիլ, բազմանաց լրումն և այլն. կը խոստանար, և կամ ընդ հակառակն: Յաճախորդն որ սովորաբար կին մը կամ սղայ մ'էր, ըստ վիճակին կ'ուրախանայր կամ կը տրտմէր: Վիճակահանին վարձքն էր մէն մի անձին համար 5—10 փարա: Այժմ այս ծիծաղելի խարէութիւնն դադրած է:

Ս. Եղեա: Ակնայ կոշկակարք կը կարծեն, թէ իրենց արհեստի նախահնարն (փիրն) ս. Եղիայն է. ուստի ի պատիւ նորա՝ տօնին շքթ. առաւօտուն 1—2 ոչխար մատաղ կ'ընեն գըլխաւոր արհեստակցի մը տանը մէջ: Մատաղն քահանայն կ'օրհնէ, կուտեն և աղքատաց ևս կը բաշխեն: Մախքն հանգանակութեամբ կը վճարեն: Եղիական պահոց թրթուրի պահք ալ կ'ըսուի, կարելի է որ ծառոց թրթուրներուն ժամանակ պատահելուն կամ թրթուրներուն ջնջման համար սահմանեալ մի կարծելով:

Վարդաւա: Այս տաղաւարիս սովորութիւն մի կայ որ իրարու վրայ ջուր կը նետեն կը թրջեն, «վարդավառ» կ'ընեն, սովորաբար ձեռքով կամ աղբիւրէն մէկ երկու գաւաթ ջուր նետելով: Տղայք ոմանք ծառի ձիւղերէ թզաչափ գրեխներ կը շինէին որոց «ջրխմիչ» կ'ըսեն և անով անցորդին կամ իրարու վրայ ջուր կը նետին: (Ոմանք գրեխի պէս ծակ փայտի մը մէջ կտաւի և այլն. կտորներ դնելով և հրիչ փայտով մը մղելով կը պայթեցունէին, ասոր ալ գորպիճ կ'ըսէին): Այժմ ասոնք ալ

դադրելու վրայ են: Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնին կամ նոյն միջոցին «խորվու» կ'ըսեն. զոր. «խորվուէն յետոյ», կամ «խորվուի սալոր» և այլն: Վարագայ ս. խաչի տօնին «Գորգ» կ'ըսուի. զոր. «Գորգին պիտի ամուսնացուենն» կամ «Գորգին եկաւ» և այլն: Խորվու կամ Գորգ ի՞նչ նշանակութիւն ունին՝ չգիտեմ:

ԳԼ. Բ.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԾՆՈՒՆԴ

Երբ մայրն կ'ազատի յերկանց՝ մանկաբարձն, զոր յոչայեկ՝ կ'անուանեն, նախապէս կ'աւետէ ընտանեացն և յետոյ երկու կողմանց ազգականցն աւետաբեր (միւժտէճի) կուղարկեն: Աւետեաց ընծայն է սովորաբար 1—5 զր. դրամ կամ Եռչճա: Մըկրտութիւնն 2—5 օր յետոյ կը կատարուի յեկեղեցուջ: Եթէ երեխայն առողջ վիճակի մէջ չըլլայ, կը փութան ծնած ժամանակ իսկ մկրտել: Ոմանք մկրտութեան օրն հանդէս կը կատարեն, զոր կըթտուք կ'անուանեն: Սոյն հանդէսն սովորաբար հարուստք կը կատարեն և այն ալ անդրանկին համար միայն: Յետ մկրտութեան և աւարտման եկեղեցուջ, քահանայք և այլ հրաւիրեալք՝ մկրտեալին հետ կամ յետոյ տունն կ'երթան. քահանայք շարական և աղօթք կ'ըսեն, բարեմաղթութիւնք կը կատարեն, հացկերոյթ կ'ըլլայ, և ոմանք նուազածու ալ կը բերեն: Ձմռանամբ գրել, թէ երբ մանուկն ՚ի մկրտութիւն կը տանին, նորածինն եթէ արու է՝ մայրն գիրք մը կ'առնու ձեռքըն և կը թղթատէ. այս համոզմամբ կամ նպատակաւ թէ աղայն կարգացող ըլլայ. իսկ եթէ աղջիկ է, ասեղ մի և թեչ մի կ'առնու և զարկ-քաշ կ'ընէ, որպէս զի աղջիկն լաւ կարել

գիտցող ըլլայ: Մկրտութենէն երեք օր յետոյ, զերեխան կը լուսանան կոնքի մը մէջ տաք ջրով: Երբ լոգանքը լրանալու վրայ է, և դեռ երեխայն կոնքին մէջ պառկած կ'աղաղակէ՝ մանկաբարձն ձեռքն երեխային ճակատն տանելով կը շփէ և կ'ըսէ «լայն ճակատ լընիս». յետոյ յօնքն կը շփէ և կ'ըսէ «Վամարով յունքուի լընիս». աչքն տանելով կ'ըսէ «խոշոր աչուի լընիս, երկայն թարթիչուի լընիս». քթին ծայրը սեղմելով կ'ըսէ «պզտտիկ քնթիկ լընիս». բերանն տանելով պարզտտիկ բերնակ լընիս. խապարթոռոց չիլլիս: Յետոյ երիցս երեխային գլուխը ջրէն վեր առնելով և ջուրը դնելով կ'ըսէ «երկայն շըլլի լընիս»: Այս վերջին գործողութեան «երկան պըգիկ» կ'ըսուի. թերեւս «երկայն վըգիկ» էն աղաւաղեալ: Ապա երեխան ջուրէն հանելով առաջին անգամ շապիկ և պարեգօտ կը հագցունեն, և իբրև նուէրք՝ բամպակէ, կապուտակ ծրարնոցի (պողշա) լաթի մը մէջ կը փաթթեն բաւական սեղմեալ և կը հանգուցեն: Այս լուսացմանէն յետոյ, որ «մեռոն ջրէն հանել» կ'ըսուի՝ եթէ տըղայ է նորածինն՝ գետինն գիրք մի, կաղամար մի և գրիչ, նաև կտոր մի հաց և բամբակ կը տարածեն, և զերեխայն, որ խանձարուրովն է՝ վրան կը թաւալեն երիցս՝ բարեմաղթութիւնք ընելով. իսկ եթէ աղջիկ է, բաց 'ի հացէ և բամպակէ, կը տարածեն նաև ոսկեղէն և մարգարտեղէն զարդեր և վրան կը թաւալեն:

Հին ատեններն, մկրտութեան օրէն սկսեալ 40 օր, օրն անգամ մի կը լոգցունէին զերեխայն և ջուրին մէջ մկրատ մի կը ձգէին. այժմ լոգցնելն երբեմնակի է, բայց մկրատն որ «նուէրք» է, կը շարունակի: Նաև տղացկանն՝ 40 օր մկրատ մը կը դնէր 'ի գօտին. այս ալ «նուէրք» մ' է: Հին ատենները, երբ մանուկն առաջին անգամ ակուց հանէր՝ մայրն առաջին տեսողին 7 կուտ մարգարիտ ընծայ կուտայ եզերս՝ նաև դեռ 25—30 տարի յառաջ սովորութիւն կար, որ մանուկն երբ տարեկան մ' ըլլար, ծնողքն կը հրաւիրէին զբարացիս, մանուկն մէջտեղ մի նստեցունելով շուրջը կը ժողովուէին, խաղ

կը կանչէին, ուրախութիւն կ'ընէին և վրան նորախաշ, կա-
կուղ ձաւար (պուլղուր) կը ցանէին, որոց հետ շաքար և մա-
նրը դրամներ ևս կը խառնէին: Այս սովորութիւնն ալ այժմ
դադարեալ է:

ՀԱՐՍՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Հին ատեններն, երբ պատանին 18—20 տարեկան ըլ-
լար (իսկ այժմ երբ 20—22 տարեկան լինի) ծնողքն կամ
երէց եղբայրն կ'ըստին նորա ամուսնութեան վրայ խորհիլ:
Ընտրելեաց մէջ նախապատիւ են այն օրիորդք, որոց ծնողքն
իրենց համապատիւ են: Ի մէջ այլոց, նկատողութեան կ'առ-
նուին աղջկան հօր և մօր ազգատոհմն՝ ի մասին անոնց բա-
րուց և վարուց ազնուութեան. զբաթը բարով է պամ զբաթն
աւեր է բացատրութեամբ. կ'ուզեն որ աղջիկն զեղեցիկ, ա-
ռողջ և կրթեալ ըլլայ և ծնողքն՝ ճոխ օժիտ տալու և, խնա-
մութեան սովորութեանց համեմատ, ուտելիք և ըմպելիք ըն-
ծացներ զրկելու և մեծարելու կարողութիւն ունենան: Եւ որով-
հետև այս ամեն յաջողակ պայմանօք օժտեալ աղջիկ մի դժուա-
րաւ կը գտնուի՝ ուստի նախ լաւագոյնն կ'ընտրեն և անուղ-
ղակի իրենց որբւոյն կ'իմացունեն, որ սովորաբար անոնց ընտ-
րութեան կը հաւանի: Յետոյ ազգականի մը միջոցաւ աղջկան
հօր կ'առաջարկեն. եթէ աղջկան ծնողք չհաւանին՝ նուազ յար-
մարագոյնն կ'ընտրեն մինչև որ յաջողին: Աղջկան կողմն ալ՝ ի
մասին փեսային արժանեաց և անոր ընտանեաց նիւթական և
բարոյական վիճակին՝ միւս կողման պէս կը խորհի: Երբ հա-
ձին՝ իրենց հաւնութիւնն անուղղակի կ'իմացունեն աղջկան,
որ սովորաբար չկրնար մերժել անոնց կամքն, զի խեղճ օրի-
որդն անվորձ և անկարող է ինքնին որոշել և չուզեր անհնա-
զանդ գտնուիլ: Պէտք է գիտնալ թէ, թէպէտ ի հնումն թէ
տղուն և թէ աղջկան կատարեալ հաւանութիւնն ստանալու
մասին այնչափ կարևորութիւն չէր տրուէր, և ոմանք յօրորո-

ցէ անտի (պեշիք քէամէ) կը նշանէին՝ սակայն կրթութիւնն ու աղետալի դէպքերն զգացուցին ծնողաց, թէ ընտրութեան իրաւունքն՝ ըստ մեծի մասին, ապագայ ամուլց կը վերաբերի: Երբ երկու կողման ծնողք և ընտանիքն համաձայնին՝ միջնորդ ազգականն կամ այլ ոք պաշտօնապէս կ'երթայ աղջկան տունն, կ'առաջարկէ, և նոքա իրենց մէջ արդէն խօսուած ըլլալով կը հաւանին և խօսք կուտան: Զմոռանամք ըսել, թէ գտնուած են շատ երիտասարդներ ալ, որ ինքնին աղջիկ մի տեսած և նշանուած են, և ծնողք յետոյ յակամայս հաւանութիւն տուած են: Երբեմն ալ պատահած է, որ նշանելէն մէկ կամ քանի օր և կամ աւելի յետոյ, փեսային կողմն՝ աղջկան կամ ծնողաց և ընտանեացն նկատմամբ, կամ աղջկան կողմն՝ փեսային կամ ընտանեացն վերաբերեալ աննպատ, նոր ծանօթութիւն մի ստանալով և կամ այլ պատճառաւ, նշանտուքն ետ կ'ընեն, կը խզեն յարաբերութիւնքն: Այս պարագայիս մէջ, եթէ խզումն երիտասարդին կողմանէ է՝ սովորաբար տրուած ոսկի և այլ նուէրներէն կը հրաժարին. իսկ եթէ աղջկան կողմանէ է՝ ոսկի և այլն ետ կը զրկուին: Հարմարութեան և խզման ձևերն թէ և բազմազան են, բայց մեք սովորականներն միայն գրեցինք: Այժմ գանք ձևակերպութեանցն: Ի հնումն նախ ընշանի (փեհ) 20-նոց ոսկի մը կը տրուէր. յետոյ փեսայն, քոյրն և ազգականոց մէջէն նորատի հարսուներն կը ժողովուէին ու ընշանտուքը կ'երթային: Երիտասարդն կամ պատանին եթէ արդէն զաղտագողի տեսած չէ զօրիորդն և օրիորդն զփեսայն՝ առաջին անգամ կը տեսնեն զիրեար: Փեսայացուին և միւսոց կողմանէ ըստ կարողութեան ոսկի նուէրներ կը տրուին. փեսայն վայրկենապէս կ'առանձնացունեն ընդ խօսեցելոյն, որոյ աչերն միշտ 'ի խոնարհ լսիկ մնջիկ կը կենաց: Փեսայն մերթ ընդ մերթ գաղտնապէս տեսութեան կ'երթայ: Ընտանիքն և ազգականք ժամանակ մի յետոյ, աղջիկուտս (կէօրէ) կ'երթային, ոսկի կուտային. աղջկան կողմն ալ՝ փոխադարձաբար փեսայ-տես (օղլան-կէօրէ) կ'երթային և ընծաներ կուտային:

Կէօրէի՛ն օրն ուտելիք և, բաց 'ի սուրճէ, ըմպելիքն արգելուելուն համար՝ սկսան նշանտուքն բազմութեամբ երթալ. և երբ նշանտուքին համար ալ արգելուեցաւ՝ այժմ սկսան ճնշանի՛ն հետ շատուոր երթալ: Նշանտուքն կէօրէի՛ն տեղն անցաւ և սակաւք միայն թէ նշանտուք և թէ կիօրէ կ'երթան: Այս սովորութիւնք զանաղան փոփոխութիւններ կրած են. զի ազգին կողմանէ թէ այս և թէ հարսանեաց, ծննդեան, մահուան, և այլ առթիւ տեղի ունեցած շռայլ ծախուց չափաւորութեան համար երկար տարիներէ 'ի վեր մերթ ընդ մերթ կանոնագրեր կը գրուին. 1—2 տարի ըստ այնմ կը վարուին, յետոյ տակաւ զանցառուք կը շատնան. նորէն կանոններն կը բարեփոխին և այսպէս կը շարունակի: Տուփ (գութու) զրկելու սովորութիւն մ'ալ կայ, զոր սովորաբար հարուստք կը կատարեն և է այսպէս: Արծաթեայ տուփ մը մէջ ոսկիներ, արծաթ դրամներ և այլն. լեցունելով՝ քանի մը դեռատի ազջկանց հետ կը զրկեն հարսնացուին: Փոքրիկ այցելուք երկու երեք օր կը մնան անդ և կը յարգուին:

Այժմ հարսնախօսութեան պաշտօնական սովորութիւնն այսպէս է. երբ խօսեցեալք տեսած են զիրար, փոխադարձ այցելութիւնք կատարուած և հարսանիքն մերձ է՝ երկու կողման ազգականներէն մէյմէկ փոխանորդ տաներէցին հետ խօսեցելոց հաւանութեան բերանացի յայտարարութիւնքն լսելէ յետոյ, յԱռաջնորդարան կ'երթան. անդ սոյն ամուսնութեան ճիւղահամարի և եկեղեցական այլ կանոնաց համեմատ լինելն քըննուելէ յետոյ՝ կ'արձանագրուի և քահանայք ու փոխանորդք կը ստորագրեն: Յետոյ նշանի խաչն կ'օրհնուի, *) փեսային կողմանէ աղջական կը զրկուի և սրակի հրամանագիրն կը տրուի: Հին ատենները նշանի ոսկին թուրքական 20-նոց (ղազի) ոսկի մ'էր. բայց քանի տարիէ 'ի վեր, Տնտեսական խորհրդոյ ձե-

*) Ի հնումն և այսօր իսկ շատերն նշանն օրհնելուն «Հալր մեղայն (հալր մեր) ըսեր են» կամ «խօսք-կապը օրհնել են» կամ տի օրհնելն» կ'ըսեն:

ամար արծաթեայ փոքրիկ խաչեր պատրաստուած է. մէյմէկ հաս կը տրուի և ըստ կարողութեան 5—10 դրշ. կ'առնուի: Այտք է զայս ևս գիտնալ, թէ մինչդեռ կան քաղաքներ, ուր աղջկան կողմն յարգի է: Ահնայ մէջ նախապատուութիւնն փեսային կողմն է: Աղջկան մայրն, քոյրն և այլք պարտաւորութիւն կը համարին փեսային մօրն և աղգականացն ձեռքը համբուրել, յարգել և պատուել, անոնց մեղադրանաց և երբեմն յանդիմանական խօսքերուն համբերել: Այս ամենն 'ի սէր աղջկանն է, զի եթէ չընեն կետուրն աւելի ծանր յանդիմանութիւններ կ'ուզողէ հարսին, որ անհանգիստ կ'ըլլայ: Թէև հնոցն բաղդատմամբ՝ աղջկան մօր և այլոց խոնարհ դիրքն բաւական բարձրացած է այժմ, բայց կատարեալ հաւասարութեան համար դեռ ժամանակ պէտք է:

Ձեռք պագնելու ձևն ալ նկարագրեմք: Համբուրողն իւր աջ ձեռաց մատուներն 'ի ներքս սակաւ մի ծռելով համբուրելի ձեռքն իւր ձեռաց կամ լաւ ևս է ըսել իւր մատանց վրայ առնելով՝ նախ բերանին դէմ կը տանի. յետոյ ձակաւոն և յետոյ դարձեալ բերանն բերելով՝ կը թողու: Կանայք հաւասարի մը ձեռքն պագնելու համար երբեմն առանց ձեռքն առնելու ձեռք պագի յիշեալ ձևն կը կատարեն (մատներն ծռած) ամ. Թէ՛ֆինայի պէս: Ձեռք պագնելու սովորութիւնն, մանաւանդ նշանուած աղջկանց և նոր հարսներու համար, տաղտկալի է: Նշան, նշանուութք և այլ հանդիսաւոր այցելութեանց ժամանակ, երբ հանդիսականաց սուրճն կը տրուի՝ հարսնացուն ներս կը բերեն. խեղճ օրիորդն արդէն քրտնած, գլխուն վրայ գիւրդնի ըսուած ծանրագնի վարդագոյն շղարշն ձգուած և քովն հարս մի կեցած՝ կ'սկսի 'ի ներքս 'ի սենեակն գալ. բայց ժնջափ ծանր որ 5—10 վայրկեան կը տևէ: Հարսնացուն երբ վերջապէս սենեկին վերի կողմն հասնի՝ կ'անգ կ'առնու նախ պարոն-տատին (փեսին հօրը) առջև. կ'սկսի ուղիղ դիրքով ծանր ծանր իջնել և մէկ ծուռկն 'ի գետին դնելով՝ ձեռքն վերոյ գրեալ կերպի կը համբուրէ, դարձեալ կամաց կամաց կ'ել-

Եւ զ անոնց որ անտես ընտանալէ լարգաւ բուր աչ-
 քով զարեւոտանայ ձեռք խաբարել, որ կէս ժամէն
 անց զանոն զորն մասն ամենեկն լեայ, պիւրիւնկն կը
 թափուի և ետոյ ոչ անեսա մի յերթայ. դարձեալ կու-
 տայ. Թիւն զ արգիւտք մանկն ինչայ խնդրաւոր աւուրց
 ձեռն խաբարելու աստե ուս ի անսմ լինայ, ո կիցէ ուտե-
 թք և զանոն իք ուտե և յուստ, Թիւն որ նարս ըլլայ և
 Կուտան մի իտոյ կտտեաւ ևայն աստաւթիւն ստանայ:
 Թեք աստե ուս ոչ անանայի և Թաւարտ ավարութիւնք
 Կուտանստեայ, Կուտանստ փեան և Ծնարցն կրթութեան
 աստե կտտեալ աստե աս աստաւ խաբարելու և դարարե-
 յա գրոյ են:

ՆՊՅԻՆՆՈՒՆ, ՈՌՎԱՐՈՒԹԻՒՆԻՔ ԵՒ ՆՄՈՒՄՆԱԹԻՒՆ:

Նպօխան արգիւտ Կեօնու 1—5 ձեռք զրեա, ևայլն), փե-
 սին կողմէն՝ արտին արգիւտնիք մէջ ձեռք զրեան և այլ պի-
 տայք և պարտաւոր թիւնք լրացած են. ժամանակ է արդ հար-
 տնուայ, որ սոփորաբար փեան ծնարաց կամքէն կախումն ու-
 նի: Եարսթ Բ՝ ստաջ փեան ծնողքն ասներէցին միջոցաւ
 արցիան Կնոզող կիտղարարն, շինաց կ'անեն նարանեաց
 որն: Դասին սոփորաբար բշ. առաւա կը կատարուի. ուստի
 նարանեաց պարգոյթեան կամ շքեղութեան նամեմատու-
 թեանք՝ ուրսթ կամ շարթ օրէն պեալ նրաւիւրակ կ'ու-
 դարիւ ի արգիւտնայ. եթէ պարզ է նարանիքն՝ միայն արե-
 նակիքը կը նրա իրուին: Եարսթ գիշեր (կիր. լոյս) արջկան
 կողման կանայք հինա (տաճ. գընա) շրով շագելով նարանա-
 ցուին դարսթին ծայրը սակաւ ինչ կը քան:

Վճիթուն թաա իջինտէ գընամ էղիլտի.
 Կի միշ տարազ իլէ զիլՖըմ չեղիլտի. *)

*) Ոսկի բաժակի մէջ հինաս շագուեցաւ.
 Արծաթ սանտրով խապուպիք լուծուեցաւ:

և այլն տաճ. 4—5 տուն երգն և այլ երգեր կ'երգեն: Կիր. երկու կողման բարեկամք և դրացիք շնորհաւորման կ'երթան: Փեսայացուին ածիլումն (թրաշն) հանդիսաւոր կերպիւ կը կատարուի և ապա «Թագւոր հագցունելու» հանդէսն կ'սկսի: Աղջկան կողմն ալ կանխաւ հրաւիրուած՝ քանի մը երիտասարդք և տղայք ներկայ կը գտնուին: Քահանայն և դպիրք սովորական շարականներն կ'երգեն. հալաւը (փեսին զգեստները) կ'օրհնեն և փեսայն շապիկովն; վրան «ուշտակ մը հագած» կուգայ կը կանգնի. քահանայն համառօտ քարոզ մի կուտայ և հանդիսականներն 'ի նպաստ թաղին վարժարանին կամաւոր նուէրներ կը գրուին, գումարն 50—150 դր: Երբ զգեստն կ'սկսին հագցունել՝ քովը երկու հոգի կանգնած՝ պարեգօտն կամ թիկնոցն փեսին շուրջը երեք անգամ կը դարձունեն և բարձր ձայնով «Աստուած շնորհաւոր անէ, Աստուած շնորհաւոր անէ, շնորհաւորն Աստուած անէ» կ'ըսեն, յետոյ, իբր նուէրք, օձիքին վրան կոխել կուտան և կը հագցունեն: Երկրորդ և երրորդ օրհնութեամբ, գօտին, բաճկոնն և այլն շրջաճութեամբ կը հագցունեն: Երբ լրանայ՝ փեսին հայրն կ'ելնէ և որդւոցն ճակատը համբուրելով գտակը (Ֆէս) գլուխը կը դնէ. հարուստ ծրնողք մատանի, ժամացոյց կամ այլ ընծայ կուտան և գրպանն դրամ կը լեցունեն և հանդէսն կը վերջանայ պատշաճ բարեմաղթութեամբք: Հին ատենները, երբ սովորաբար պարեգօտ (էնթարի) և վերարկու (ճիւպպէ) կը հագնէին՝ փեսային ձեռքին վրայ, ծալած, արծաթ կամ ոսկեթել սպիտակ թաշկինակ մը (չէվրէ) կը ձգէին, զոր կուրծքին և բերնին կը դնէր, և ուրիշ ոսկեթել (սրմալը) թաշկինակ մ'ալ, կէս ծալած, եռանկիւնաձև, երկու ծայրերն թիկունքն երկու ուսերուն վրայ կը շուլլէին ասեղով, այնպէս որ եռանկեան մէկ ծայրն դէպ 'ի մէջքն կը կախուէր: Քուր մի, որոյ երախանակն խաչաձև է և սովորաբար արծաթապատ, վրան պարզ չէվրէ մի կապուած՝ պատկի ժամանակ պատեանէն հանուելով փոխանակ խաչի՝ խաչաձև կը դրուի ամուսնացելոց գլխուն վերայ. այս թուր պա-

տենին մէջ երեք օր կը մնայր փետին կամ կնքահօր ձեռքը. զգուշութիւն կ'ընէին, որ թուրը կամ մուճակը չի դողնան. զի եթէ գողացուէր՝ կը պարտաւորէին ընծայ տալ և վերստանալ: Քաղաւոր հազցունելու հանդէսէն մէկ երկու ժամ վերջը փետին կողմանէ 10—15 արք և նոյն չափ մ'ալ կանայք և աղջկունք աղջկան կողմը խնամի կ'երթան. հարսին համար ձեռք մը ծանրագին զգեստ կը տանին (հալաւ), զոր քահանայն կ'օրհնէ: Քանի տարի յառաջ խնամիներն կերակուր կ'ուտէին, բայց այժմ սուրճով միայն կը մեծարին: Կանայք հարսնացուին յիշեալ զգեստն հազցունելով՝ սենեակն կը բերեն. խնամիներն երկու կողմանց ծնողաց և ազգականաց գովասանական տաճկերէն երգեր կ'երգեն, որոց շէք կ'ըսեն. և երգոց կարգին, «Այ իմ հարստի դատրիկ» և այլն. «Յկուր աղւոր աղջիկ, հարս եղար մեզի» և այլն երգերն կ'երգեն. երեկոյին կը մեկնին. նոյն գիշերն ալ հարսնացուին ձեռքը հինա կը դնեն դարձեալ նուագարանով. «Աս հինաս այնպէս հինա չէ, զրկողն ալ ինչ աղւոր մանչ է» և այլն կ'երգեն. աղջկան վրայ մանր դրամ կը ցաննն: Սովորաբար աղջկան հարսանեաց միջի աղջկանց ձեռերն և փետին ճկոյթին ալ կը հինայեն: Գիշերը որոշեալ ժամուն փետին կողմանէ մէկերկու հոգի, երբեմն ալ աւելի անձինք ձի մը կը բերեն հարսին կողմը. և մէկ երկու ժամ խաղալ խնդալէն յետոյ հարսը, որոյ երեսն քողով մը ծածկուած է՝ ձիով եկեղեցի կը տանին: Եղբայրն կամ մէկ երկու ազգականք հարսին քովէն կ'երթան, որոց «հարսն-աղբար» կ'ըսեն: Որոշեալ ժամուն հարսն ու փեսայն յեկեղեցւոյ ներկայ գտնուելով՝ պսակի արարողութիւնն կը կատարուի: Յետ պսակի փետին տունն կը վերադառնան. 'ի ճանապարհին շատերը նախ «Առաւօտ լուսոյ» շարականն և ապա այլ և այլ տաճ. երգեր կ'երգեն: Երբ տանն առջևը հասնին՝ արշալոյս է արդէն կամ լուսանալու մօտ. կանայք և նուագածուք կ'սկսին «Բարի եկիր դուն բարկ արև», և այլ. «Բարի լոյս, աղւոր, բարի լոյս» երգերն երգել. և պահ մը ետքը փեսային հայրն նախ

որդուցն ճակատն համբուրելով՝ ձիէն վար կ'առնու, յետոյ հարսն վար կ'առնու և վրան մանր դրամ կը ցանեն, զոր տղայք կը ժողովեն: Հարսն տուռէն ներս բերած ժամանակինն կեսրոջն թեկն ներքեւէն կ'անցունեն, որպէս զի հնազանդ ֆնայ: Երբ հարսն սենեակ մը կը բերեն և կօշիկն (ճիզմէ կամ փոթինն) կը քաշեն՝ տագրն կամ ազգականներէն այլ տղայ մի կօշիկովն երեք անգամ հարսին մէջքին կը զարնէ, և կ'ըսեն հարսին. «Ասկէ ինն ամսուան տղայ մի բերես»: Հարսն-եղբարք պահ մը նստելով կը վերադառնան. իսկ փեսին կողմը պահ մը երգելէ և խաղալէ յետոյ՝ հարսն, մարանց կողմէ հետն դուռած կնոջ մը հետ, որ ճարսն-քորո կ'ըսուի՝ որոշեալ սենեակ մի կը տանին, ուր կը հանգչին: Յերեկն ազջկան կողմէն 10—15 այր և տղայ (աղջկան հայրն, եղբայրն, ազգականք և այլն) և յետոյ նոյնչափ և աւելի կին (մայրն, քոյրն և այլն) խնամի կերթան, իրենց առջև ունենալով հարսին համար պատրաստեալ 2—5 ձեռք զգեստուց և զարդուց վերաբերեալ օժիտ/սնտուկն, զոր կը կրէ բեռնակիր մի. խնամիներն սուրճով միացն կը մեծարին. 3—4 ժամ կը կենան, կը խաղան, կը պարեն և կը զուարճանան. հարսին սենեակն կ'երթան, ուր սովորաբար փեսայն ևս ներկայ կը գտնուի. ապա նախ արք և 1—2 ժամ յետոյ կանայք կը մեկնին: Աղջկան կողմի հարսնեւորք իրենց առուններն կը մեկնին, զի այն կողմի հարսանիքը լրացած է, բայց փեսին կողմը կը շարունակէ: Ոմանք գշ. առաւօտ աղջկան կողմըն և այլ բարեկամներ ՚ի ճաշ կը հրաւիրեն. կերակուրն ըստ սովորութեան ոչխարի ոտք (փաշա) և այլն է. «փաշայի առտու» կ'ըսեն: Նոյն օրը ոմանք զփեսայն դրացի ազգականի կամ բարեկամի տուններն կը շրջեցունեն, որում ընծայներ կը տրուին: Հարսնեւորաց մեծ մասն կը մեկնին: Իշ. առաւօտ, պսակի վերջին օրհնութիւնն կը կատարուի, որոյ չպակը վար առնել» կ'ըսուի. այժմ սոյն վերջին օրհնութիւնն կամ խրատն պսակի օրն կը կատարեն: Կնքահօրն և հարսն-քորոջ ընծայներն կը տրուին և կը մեկնեն: Հարսանիքն լրացած է, և հրաւիրեալք,

բացի մէկ քանի արեւակցաց՝ մեկնած են: Ի հնումն նոյն երեկոյին փեսային քեռայրն կամ մոտերիմ ազգականներէն ամուսնացեալ մէկն՝ առազաստի և ամուսնութեան վերաբերեալ խրատներ կըտար փեսային: Հարսին ալ պսակի գիշերն մինչ մօր տունն է՝ պէտք եղած խրատը կըտան: Գիշերն հարսն առազաստի սենեակն կը տանին որ կը կենայ միայնակ, յոտին կանգնեալ: Սեղան մի կայ պատրաստեալ, ուր կայ գաւաթ մի գինի, շաքար և այլ մրգեղէն: Փեսայն սենեակն կը մտնէ և դուռն փակելով սեղանին քով կը նստին. նախ փեսայն և ապա հարսն սակաւ ինչ գինի կըմպեն, շաքար կամ մրգեղէն կուտեն: Հարսն այս պահուն միայն կը սկսի խօսիլ. կամ աւելի ճիշդն՝ փեսին հարցմանցն մեղմիւ պատասխանել, զի ցայն վայր անխօս էր ընդ խօսեցելոյն: Սակաւ մի յետոյ սիրոյ աշխարհն են. փեսայն կ'ստանայ կարմրաներկ շղարշն, որ պարծանքն է կուսին և զոր զաղտնապէս կ'աւետեն մօրն: Առաջին կիւրակէին՝ աղջկան հայրն, եղբարքըն և ազգականք կ'այցելեն: Նոր հարսն կուգայ ձեռք կը պագնէ. թէ մարոնք և թէ կեսրոնք կողմի արք 10—20 զրշնոց կամ աւելի արժէքով մէյմէկ ոսկի նուէր կըտան: Այս օրուան արարողութեան շնորհիւ հանելա կ'ըսուի: Յաջորդ կիւրակէին հարսին մարոնք կը ձէնեն (կը հրաւիրին). միւս օրն ալ փեսին ծնողք և ազգականք կը հրաւիրուին յընթրիս, որոյ Վփեսայ-պատիւ կ'ըսուի. նոյն երեկոյին կը մեկնեն: Հարսն ու փեսայն շաքաթ մի կը մնան և տուն կը վերադառնան. 1—2 շաքաթ յետոյ երկու կողմի ազգականք կը ձէնեն և ամիսն անգամ մի մարոնք կը ձէնեն: Մէկ երկու տարի անցնելէ յետոյ՝ հետզհետէ ձէնելը կ'ուշացունեն:

Չմոռնալք յիշել, թէ հարսնացու օրիորդն իր խօսեցելոյն, նորա ազգականաց ու ընտանեաց հետ չ'խօսիր. այլ հարցմանց՝ գլխով նշանացի կը պատասխանէ. ամուսնանալէն յետոյ կը խօսեցունեն: Հին ատենները հարսն տարիներով անխօս կը կենար պարոնտատին, կեսրոջն և այլոց յետ. կին մը կար 15—20 տարուան ամուսնացեալ, դեռ խօսած չէր տագերոջն հետ, թէ և

տագրն քանիցս հրաման տուած էր խօսելու: Խօսեցնողն հարսին նուէր մը կուտար: Այժմ՝ ասխօսոյի սովորութիւնն շատ թեթեւցած է. այնպէս որ ոմանք հարսանեաց շաբթուն իսկ կը խօսեցունեն:

Այնչա՛հ Հայոց հարսանեաց սովորութիւնքն, զորս նկարագրեցի՝ համառօտութիւնն է. զի տակաւին կան շատ մի արարողութիւնք ևս զորս չ'գրեցի. զօր. երբ փեսայն, զոր լեթազւարս կամ լեթազաւորս կը կոչեն, օղի կամ գինի ըմպէ և դիտմամբ ծանր ըմպելուն համար սովորականէն աւելի կը տեէ՛ հանդիսականք սեղանի դանակ, պատառաքաղ և այլն սեղանը ծեծելով և ոմանք դռները, պատահանները ձեռքով զարնելով շօինդ մը կը հանեն. նորերը կը ծափահարեն: Փեսայն երբ սենեակ մի գար նստելու՝ բարձ մի կը շրջէին, որոյ վերայ կը նստէր, սովորաբար կնքահայրն ալ միասին, որ շատ պատիւ ունէր և այժմ ոչ սակաւ: Հարսանեաց երկրորդ օրը «դէլէ՛ճ, դէլէ՛ճ դէք երբուչ Բու-Բորճ», և այլն խաղը խաղալով այս առթիւ զփեսայն հարսին սենեակն կը շրջէին: Նաև հարսն-քորն, իբրև թէ խաբելով՝ հարսին սենեկէն դուրս կը հանէին և հարսըն ուրիշ սենեակ մի կը տանէին, որոյ «հարսն գողնալ» կ'ըսէին, և, իբրև փրկանք՝ մարոնց կողմէն մրգեղէն և այլ ուտելիք կուղարկուէր: Հարսն ու թազաւորը կը խաղցունէին կամ պարի մէջ կ'առնուին, և այս առթիւ ճակատնին ոսկի կը փակցունէին 'ի նուէր: Այս սովորութիւն դեռ կայ:

Հարսանեկան հանդիսի նկարագրութիւնն չաւարտած՝ կարեոր կը համարիմ գրել, թէ այս սովորութիւնք տակաւ կը բարեփոխին, և ֆլատակարքն կը զաղրին, ինչպէս որ երկու կողմանց խնամիներու կերակուր ուտելն, հարսն-առու գնացողներուն, հարսն աղբարներուն և թազաւոր հագցունել գնացողներուն օղի և գինի ըմպելն, որոցմէ շուայլ ծախքեր և անտեղութիւնք յառաջ կուգային՝ ազգային ժողովներէ պատրաստեալ կանոնագրով՝ 'ի մէջ այլոց՝ արգելեալ են:

ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՎԵՐԱԿԱՐՁ:

Հին ժամանակներէ ՚ի վեր Ակնեցի ինչպէս և Ապուլեիսցի, Կամարկացի և այլ գիւղորէից Հայք, քիչ տարբերութեամբ Քուրքք ևս սովորած են պանդխտութեան: Եթէ կան գաւառներ, ուսկէց սակաւք կը պանդխտին՝ ընդ հակառակն մեզմէ քիչեր կան որ ՚ի Պոլիս կամ այլուր պանդխտած չեն: Ո՛չ միայն չափահասք, այլ շատ տղայք դեռ 10—12 տարեկան և մարց խնամոց կարօտ՝ Պոլիս գնացած կամ տարուած են: Շոգենաւն դեռ չ'հնարուած՝ ցամաքի ճամբով կ'երթան եղեր: Յետոյ Սամսունէն 18 օրն և այժմ՝ Կիրասունէն 11—12 օրն ՚ի Պոլիս կը հասնին: Պետական թղթատարութիւնն դեռ չ'սկսած՝ Հայ թղթատարք (սայր) Ակնէն նամակ ժողովելով՝ հետիոտս կը տանին ՚ի Կ. Պոլիս և սլաւապիսան կա:՛ այլ նամակներ ստանալով կը բերեն, և ըստ կարողութեան ու կարեւորութեան վարձք կը ստանան եղեր: Քաղաքէս կամ գիւղերէն 5—10 երբեմն 20—30 անձինք օր առաջ տեսակցելով թուրք ջորեպանին հետ՝ ջորուոյն վարձքն և ճամբայ ելնելիք օրն կ'որոշեն: Ճանապարհորդն իւր ազգականացն ու բարեկամաց ճմնաք բարովի կ'երթան: Մեկնելու օրն ազգականներէն ոմանք եազմա, ոմանք գուլպայ և ոմանք այլ և այլ ուտելիք ընծայ կը բերեն և բարեմաղթութիւնք կը կատարուին: Երբ մեկնելու ժամն հասնի՝ կանայք զատ սենեկի մը մէջ կը ժողովուին և ճանապարհորդն մօրն և այլոց ձեռքն կը համբուրէ, որք փոխադարձաբար աչերն ու ճակատն կը համբուրեն լալազին և կ'օրհնեն: Մենեկի մը մէջ առանձինն վերջին թնաք բարեւաւն կ'ըսէ ամուսնոյն և արտասուելի աչօք կը բաժնուին: Եթէ ուղևորն վիճմ'է՝ մայրն, քոյրն և այլ արենակիցք ողբ կ'ըսեն և կը փարին ուղևորին, որ ոչ նուազ կ'արատուէ: Վերջապէս, շատ դժուարութեամբ կը բաժնուին իրարմէ. վասն զի ընտանեօք

գաղթողք սովորաբար չեն վերադառնար այլ ևս. մայրն, դուստրն և այլն իրարմէ կարօտ կը մեռնին: Ճանապարհորդն տունէն դուրս ելնելով, եթէ կին մ'է՝ պատրաստեալ ձին կամ ջորին կը հեծնէ. իսկ եթէ այր՝ ճամբողներու հետ կ'երթայ պահ մը, որք տակաւ բաժնուելով՝ ինքն ալ ձին կը հեծնէ, և 1—2 ժամ չտոյ ձիաւոր ճամբողներէն ալ կը բաժնուի, և մէկուն հետ կտոր մը պաքցամատ կամ քանի մը խնձոր կամ շաքար կը զրկէ ամուսնոյն ու ընտանեացն: Արդէն ընտանեացն, աղջականաց, քահանայից և աղքատաց նուէրներ տուած է: Ուղևորն իւր սիրելիներէն բաժնուած՝ լացած, խոնջած ու միայնակ մնացած՝ կը խառնուի ուզեցեացն: Թողումք զայն որ չիջևանէ իջևան երթաց իւր նպատակին: Ճամբողներն տուն գալով՝ հետզհետէ կը մեկնին և միայն մերձաւորք կը մնան, որք երեկոյին եկեղեցի կ'երթան բարի ճանապարհ: հայցելու: Կան ոմանք, որ ճանապարհորդին նաւ նստելու օրն հաշիւ ընելով՝ ՚ի Ձորակ գիւղ Հայ-հոռոմոց ս. Նիկողայոս եկեղեցին կ'երթան, զոր պաշտպան կը համարին նաւորաց: Ճանապարհորդէն մէկ կամ աւելի նամակ կուգայ թէ տեղ-ձիւ (ողջամբ) այս ինչ քաղաք կամ գիւղն հասանք: և երբ Պօլիս հասնի՝ Վար իջնելուն նամակն կ'ուղարկէ: Սկսած է պանդխտութիւնն. այնուհետև մերթ ընդ մերթ կը թղթակցին. ընտանիքն իրենց կացութիւնն, դէպքերն ու պէտքերն կը գրեն, և պանդուխտն զրկած կամ զըրկելիք դրամն, յաջողութիւնն կամ ձախորդութիւնն կը գրէ: Ծնողքէն կը խնդրէ բարձր փութ լինիք, հարսին և տղոցն վրայն նուազնիք պակաս չսնէք: Ամուսնոյն կը պատուիրէ՝ մեծերուդ հնազանդ լինիս, տղոցն հաղթել եղիր (հսկէ, խնամէ). դուն քեզ գիտնաս (պատուոյն պաշտպանութիւնն ակնարկելով). ժամէ աղօթքէ ետ չկենաս. Աստուծով շատը գնաց, քիչը մնաց. և այլն: Այսպէս տարիներ կ'անցնին. 3, 5, 10 և երբեմն 20 կամ աւելի տարիներ: Երբեմն կը պատահի, որ այրն երբ կը

մեկնի՛ կինն յգի է, կը ծնի. զաւակն կը մեծանայ. եթէ աղ-
ջիկ է՝ 14—15 տարւոյն մէջ կ'ամուսնացունեն և զեռ հայրն
ու զաւակն իրար չեն տեսեր: Վերջապէս պանդխտին ծնողքն,
ամուսինն և զաւակունքն նամակներ գրելով կ'աղերսեն, կը թա-
խանձեն հայրենիք գալ: Հայրն կամ մայրն կը գրէ. «Իմ սիրելի
աչացս լուս որդի, ծերացեր եմ. մէջ մի սիլայ (հայրենիք) եկնու.
մարմնաւոր աչօք մէջ մ'ալ տեսնիմ. կարօտութիւնս առնեմ »
և այլն. կինն կը գրէ. «Աս խուրպէթութիւնը ու կարօտութիւ-
նը ալ որչափ պիտի տւէ. իս չես մեղքընարնը՝ տատա ու մարդ,
Տաղաւ (անմեղ) չօղ-իներդ (զաւակներդ) մեղքցիր» և այլն: Եր-
բեմն ալ տաճկ. կամ հայերէն սիրային երգեր և անտունիներ
գրելով իւր կարօտութիւնն կը յայտնէ: Այսպէս սովորաբար
5—7 տարի անցնելէն յետոյ՝ պանդուխտն եթէ կորուսած չէ
ինքզինքն, եթէ ստակ շահած աւելցուցած է՝ հայրենիք գա-
լու դիտաւորութիւնն կը գրէ, յետոյ ալ այս ինչ օր նաւ նըս-
տելն: Պանդխտին ազգականք ալ իրենց ընտանեաց նամական
զայս լուր կ'աւետեն: Ասդին ազգականք խնդակցութիւննին կը
յայտնեն. ընտանիքն եկեղեցի կամ ս. Նիկողայոս կ'երթան: Օր
մ'ալ կը նայիս որ ջորեպան մի կամ այլ մէկը, որ աւետա-
բեր է՝ Բեդլերէ մը կը բերէ ճամբորդէն, որ մօտ գիւղ մը եկեր-
է: Ինչ ուրախութիւն. զարիպը եկեր մօտեցեր է. սրտերը կը
տրոփեն: Ազգականաց Ք-ժ-Քէճի կ'երթայ. իրիկուրնէ կը պատ-
րաստուին: Հետեւեալ առաւօտուն ոմանք հեծեալ և ոմանք հե-
տիոտս մէկ երկու ժամու տեղ ընդ առաջ կ'երթան. հետերին
օղի, կերակուր և պտուղ տանելով: Ուղևորն կուգայ. կ'ողջա-
գուրեն. օղին կը խմեն, բարբի եկիր, աչքերնիս լոյս, տառօսը
ամեն խարիպի ըլլայ» և այլն ըսելով՝ կերակուր կուտեն և
ճամբայ կ'ելնեն. երբ տանն դուռն կը հասնի՝ հեծած ձիուն
ճակատը, իբր ՚ինչան գոհունակութեան՝ հաւկիթ մը կը զար-
նեն, կը կտորեն. ինչ գիտէ խեղճ կենդանին թէ այս արն-
րողութիւնն՝ Վեցցէ քաջ երիվարն որ զուղևորն անջնաս բե-
րաւ» ըսել է: Ճամբորդն տունն կը մտնէ, հօրն ու մօրն ձեռ-

քըն կը համբուրէ, զոր կ'ողջագուրեն ծնողքն արտասուելիս Ազգականք ու բարեկամք տակաւ կը խռնին, կը համբուրեն զիրեար: Ճամբորդն քանի մը վայրկեան ամուսնոյն քով կ'երթայ, որ առանձնացեալ է. երջանիկ վայրկեան: Յետոյ սենեակըն կը վերադառնայ, որոյ ծնողացն աչքդ լոյս աւայլն, որը ճամբորդին բարի եկիր, Ինչպէս (Աստուծով) «էլէֆէ ե»,» և ալլն կ'ըսէ: Շատեր կան, որ մեկնած ժամանակին տղայքն մեծցեր մէջմէկ պատանի կամ երիտասարդ, և օրիորդքն հարս եղած են. ասոնք հետզհետէ ճանբորդին կը ներկայացուին, որ յայնժամ կը զգայ իւր երկարատե պանդխտութիւնն: Ճամբորդին ընտանեաց ու ազգականաց ամենուն սիրտն ալ ուրախութեամբ լցուած է. բաժանուած օրուան արտմութեան փոխարէնն է, որ կը վայելէ բազում պանդուխտն: Բազմաւոր կ'ըսեն, զի սովորաբար շատեր են գնացողք, և քիչեր են վերադարձողք: Ո՛ր են պակասածները. ոմանք անդ ամուսնացած, հաստատուած են. ոմանք դեռ պանդուխտն անկիւններըն կը մնան, և ոմանք՝ աւանդ, իրենց մահկանացուն կնքած են. հեռաւոր տեղեր հեռաւոր հողերու ներքեւ կը հանգչին: Աչքի լուսի գալողներն 3—4 օրուան մէջ կուգան: Բեռն կը բացուի. ազգականաց շաքար, զգեստեղէն և ալլն ընծայներ կը արուին և պանդուխտն իւր նեղութեան աւուրց փոխարէն հանգիստ օրեր կը վայելէ: Եթէ կրցած է եկամուտովն ապրելու չափ գումար մի շահիլ՝ կը մնայ աստ. իսկ եթէ ոչ՝ 6 ամիսէն, տարիէն, կամ մի քանի տարիէն դարձեալ կը մեկնի: Անիծեան վանդխտութիւն, որ հայրենեաց ժողովրդային աճումը կը կասեցունէ, որ բազմութիւ արանց և երբեմն կանանց բարոյական անկման պատճառ կը լինի:

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՄԱՀ:

Թէև կան այժմ մի քանի հիւանդութիւնք որք նոր կը համարուին՝ սակայն չգիտեմ թէ բնական պատճառներէ կամ ժողովրդեան կենցաղէն յառաջ եկած և իրօք նոր են, թէ արդէն կեցած ախտի մը տեսակին կը վերաբերին, որ մասնաւոր փոփոխութեամբ ու նոր երևոյթով մը երևան եկած են: Ասոնց քննութիւնը բժշկաց թողլով, սկսիմք ի հնումն պատահած հիւանդութիւններէն հանրածանօթ եղածներն գրել:

Հար	Հարբուխ. տճ. նէվազիլ:
Դող	Ջերմ. տճ. ըսըթմա:
Վարցաւք	Տենդ. այն հիւանդութիւնք որով հիւանդն անկողնոյ կը ծառայէ. տկար, նիհար և անախորժակ
Հիւմմա (տճ.)	Ֆենդ իւր տեսակներովն:
Բարակ ցաւ	Թորախտ կամ ծիւրական ախտ. տճ. վերէմ: Նաև ջրգողութիւն. տճ. իսթիսդա:
Մայասըլ (տճ.)	Թանչ:
Խըլըրդուկ	Տճ. սըրածա:
Իջուածք	Կաթուած. տճ. եէնմէ. տամլա:
Դեղնութիւն	Տճ. սարըլըգ:
Բոս	Բոր. տճ. ուլսղգ:
Մրջիւննոցք	Մորթի թեփոսիլն:
Էռ ցաւ (աչքի)	Ճեսակ մը աչքի ցաւ որ կ'եռայ, կը կակծէ:
Գալ-ճաղիկ	Հիւանդութիւն մը, որ մորթին վերայ խոշոր տապաստներ դուրս կուտայ. կարմրախտ կամ կարմրախտի պէս հիւանդութիւն մ'է:

Մարաղ (տճ.)	Լուսնոս:
Ստամբուլի կամ սրտի ցաւ. սիրտ թոթ- վել. վախ.	Սրտի կամ ստամբուլի հիւանդու- թիւնք:
Մանկանց հի- ւանդութիւնք	բաց ՚ի ծագկէն և հարսանիթէն (կարմրուկ) որ ծանօթ են:
Խորշուք	Մանկան երեսներն ու գլուխն դուրս տուած բիծեր մորթին վրայ:
Զրծաղիկ	Մաղկի հիւանդութեան պէս է. անփնաս է:
Յաթկըռտուք	Զրծաղիկի պէս է որ կը տեղափոխի:
Բերնակ	Մանկան բերնին բշտուկիլը:

Համաճարակ հիւանդութիւններէն կը յիշեմք ժանտախտն (տճ. իւմրուճագ) որ այժմ դադարեալ է: Հնտախտն (քօլերա), 39—40 տարի առաջ ամառն անգամ մի այցելեց և ամսոյ մի շափ տևելով բազմաթիւ զոհեր տարաւ. ըստ ոմանց՝ բոլոր բընակիչներէ 5—600 հոգի: Քօլերայէ բռնուողներէն շատերն ծարաւէ կը պապակէին. ըստ պատուիրանաց բժշկին ջուր չէին տար և հիւանդն ծարաւէն տանջուելով կը մեռնէր. գաղտնապէս ջուր խմող հիւանդներէն ոմանք և թերևս շատերն ազատեցան: Մաղկի հիւանդութեան և հարսանիթի համար Հայոց տուար մեծամասնութիւնը կը կարծէ, թէ յԱստուծոյ Ադամին արուած Վիտը և տատակ բուսուցէ քեզ երկիր՝ անէծքն կամ պատիժն է, որ կը գործադրի նորա սերնդոց վրայ: Թէև ոմանք պատուաստել կը տան՝ բայց ամենամեծ մասը կամ մեղք համարելով և կամ պատուաստէն ոմանց փնասուիլն տեսնելով զանց կը առնուն: Մաղիկն 7 տարին անգամ մի կուգար, բայց այժմ 2—3 տարին կուգայ և բազմաթիւ մանկանց կեանքը կը զրաւէ: Կը զանուրն ոմանք որ երեսներն ծաղիլաւեր եղած է, ոմանց ալ աչքն փնասուած կամ կուրացած է:

Կալով վերոյ գրեալ հիւանդութեանց դարմանին՝ հարն ինքնին կը բժշկուի: Ջերմին համար, բաց ՚ի բժշկական դեղերէ, շատերն ս. Կոզմոս ուխտի կ'երթային. ոմանք ալ սղոզ կապող ին կարգալ տալով, դողցունողին թեւը դերձան մը կապել կըտային: Վարցաւքին համար ոմանք բժիշկ կը բերէին և ոմանք պառաւական դեղերով, այլ և այլ ծաղիկներու և պտղոց ջուր խմելով կամ առանց դեղի՝ քրտնելով կը բժշկուէին. ոմանք ալ հոյոցե՝ *) (պագըճը) նայել կուտային: Երկարատե ցերմի և ծիւրական ախտի ՚ի դարման, ոմանք 7 կուտ սև չամիչի մէջ 7 հատ ոջիլ (մարդոյ) կը դնեն և առանց հիւանդին նշմարել տալու՝ կը կերցունեն: Ծիւրական ախտի ՚ի դարման, 1. ճերմակ շանփին (շան աղբ) ծեծելով կը փոշիացնեն, շշարշէն (տիւլպէնտ) կ'անցունեն. չեչ մեղրով դեղահատի խմոր (մաճուն) կը շինեն և ախտացելոյն կը կերցունեն. 2. շուն մի կ'սպանեն. զլուխը կտրելով փուռը կուտան, լաւ մի կը խորովեն. կը ճերմկի ոսկորը՝ զոր կը ծեծեն և շշարշէն կ'անցունեն. յետոյ չեչ մեղրով կամ զտեալ մաճնով (սիւզմէ) ախտացելոյն կը կերցունեն. կ'ըսեն թէ այս վերջինն փորձեալ և օգտակար է: Ծիւրական ախտացելոց համար իշու կաթն, և աղջիկ ծնող կանանց կաթն (40 օր) օգտակար է: Ջրգողութեամբ ախտացեալն բժիշկն կը դարմանէր՝ որ սովորաբար չէր յաջողէր. իսկ թանչի համար՝ բաց ՚ի բժշկականէ, պառաւական զանազան դեղեր կ'ընէին: Իջուածքին, ինչպէս նաև տենդերէն 1—2 տեսակին համար՝ արիւն կ'առնուին նշտրակով, երբեմն տղրուկ կը փակցունէին: Խլրդուկ, քոս և խորշունք իրենց պառաւական դեղերն ու ուխտատեղիքն ունէին: Դեղնութեան համար ոմանք բժշկաց դարմանին կը դիմէին և ոմանք դեղնութեան դարման գիտցող ընտանիքի մը տեղէն ջուր՝ չիցտեմ ինչ կերպով պատրաստելով՝ քիթն ՚ի վեր քաշել կուտային, զգուշացունելով որ սոյն վնասակար ջուրը ստամոքսը չերթայ:

*) Գուշակող:

Յիշեալ հիւանդութիւններէն 'ի զատ կային և կան սրբոտի, փորու խոստուկ որոց դարմանն էր 'ի Շրջու Խանրկտուր աւետի երթալ: Գլխոյ և աչքի ցաւոց համար կը շփէին, ուխտ կ'երթային և կամ պառաւական դեղեր կ'ընէին: Մանկանց խորշուքի համար Վսորշուքի եղկեցիոն ուխտի կ'երթային. և զանազան ակտացեալք՝ մասնաւորապէս լուսնոտք՝ ոմանք հայոցի կամ վհուկի կը դիմէին և շատերը Արակայ կ'երթային և ցայսօր կերթան, և հաւատով կը բժշկուին: Մասն— շունչ, մըլատամ (մկնատամ) և ճարֆօք երաջի համար ալ կամ վիթաբուժին և կամ մասնագէտ կանանց կամ արանց դարմանին կը դիմէին, որք սպեղանեօք կը բուժէին: Զմոռնամք յիշել, թէ բաց յայն ուխտատեղիներէն, ուր զանազան խնդրուածոց համար կ'երթան, ինչպէս են 'ի քաղաքիս Արեգի թաղն ս. Լուսաւորիչ, կարիճէ պահպանուելու, յԱպուշխ ս. Մինաս՝ կորուստի գոնուելու, 'ի Զորակ ս. Նիկողայոս՝ նաւորաց համար և այլն.— կան նաև զանազան հիւանդութեանց համար հետեւեալ ուխտատեղիքն, ուր կը դիմեն և ոմանք հաւատով կը բժշկուին:

Ի քաղաքիս, ս. Քալայոս (Քալալիա)՝ վէրք բժշկելու.

Յայնկոյս Եփրատայ, լուսաղբիւր՝ աչաց ցաւի.

՝ ՝ և 'ի Կամարակապ խորշուքի եղկեցի՝ խորշուքի.

՝ ՝ եղկեցկակ (եկեղեցակ) խժուկի, հազի.

'ի Զարագ, Մարընտուրիկ՝ պարանոցի ուռեցքի (խուտի).

Վաչին անդին. վաչի եղկեցի՝ խուլի.

'ի Կարուշայ, ս. Կոզմոս՝ ջերմի և այլն.

'ի Կարուշայ, Մոքոս թագաւոր՝ ականջի խօթութեան.

'ի Շրջու, Խանրկտուր՝ փորու ցաւի.

'ի քաղաքիս ս. Գ. եկեղեցւոյ զաւիթն Պօղոս եպիսկոպոսի և Ղազար քահանայի, և 'ի Կամարակապ Ամբակում քահանայի գերեզմանաց վրայ հիւանդոտ տղայքն կամ չափահաս անձինք կը լոզցունէին և ոմանք կը բժշկուէին:

Հետաքրքրական է պորտ ինչալու և սիրտ թոթվելու հիւանդութիւնքն և ասոնց դարմաններն: Երբ մէկը ցաւկելով կամ ծանր բան մը վեր առնելով պորտը ցաւիլ սփսի՝ պորտը ընկած է կ'ըսեն. և երբ դիպուածէ մը վախնայ կամ գոյժ մը լսէ և սիրտը թոթվել սփսի՝ սիրտը ինկած է կ'ըսեն: Այս կրկին պարագայից մէջ, մանաւանդ երբ սիրտը թոթված է կը սկսի օր ըստ օրէ ախորժակը գոցուիլ, ուժն սպառիլ և զլիուցաւով տառապիլ: Պորտուն վեր առնելու դարմանն՝ վահիցողի դարմանին պէս՝ փորը շփելով և պորտը ոլորելով կ'ըլլայ, որոյ նկարագրութիւնն հետևեալն է. Սեպտա սենեցող (այսպիսի հիւանդութեանց համար շնորհ ունեցող) կին մը կուգայ, զախտացեալն կը պառկեցունէ կրնակին վրայ. գլուխն ներքե կակուղ բարձ մի կըդնէ, որ փորը կակուղ մնայ. ուքերն ծունգերէն կը ծռէ: Կ'սկսի մէկ ձեռքով նախ սիրտն բռնել. քանի մը վայրկեան յետոյ թող կուտայ, նորէն կը բռնէ և թող կուտայ: Յետոյ կողերուն ներքեն ալ կըբռնէ. յետոյ փորը չորս կողմէն կը շփէ, կ'ամփոփէ դէպ 'ի պորտն և յետոյ բթամատովն և ցուցամատովն քիչ մը կ'ոլորէ պորտն և այնպէս կը մնայ քանի մը վայրկեան. թող կուտայ և դարձեալ կ'ոլորէ. (այս գործողութիւն մասնաւորապէս պորտը վերառնելու համար է) Յետոյ երկու ձեռքով ազդերց օզակի ոսկորին վրայի կողմի երակները կը բռնէ, զոր թոյլ տուած ժամանակ, հիւանդն այնպէս կ'զգայ թէ եռացեալ ջուր մի ուքերէն 'ի վար կ'իջնէ: Յետոյ ծնգաց ետևի կողմէն դէպ 'ի վար յոտս կը շփէ: Սոյն արարողութիւն իբր կէս ժամ կը տևէ և սովորաբար 3 օր առաւտուն կը կրկնուի: Եթէ հիւանդութիւնն հնացեալ է՝ վերի գործողութենէն զատ, ուտերն և թևերն ալ կը շփէ: Նփելու ժամանակ շփողն ազօթք ալ կ'ըսէ: Տեսնուած են շատ անձինք, որ շփելով ապաքինած են:

Կանանց չղացման և ծննդաբերութեանց համար ալ շատ տեսակ դեղեր ու դարմաններ կ'ընեն, բայց գարմանող կանայք գիտեն: Սոյն տողերն գրած օրերս (1887 Հոկ.) հետևեալն լը-

սեցի: Ի քաղաքիս երէց-կին մի յերազի կը տեսնէ մէկն (սուրբ մի), որ կանանց արիւնահոսութեան ՚ի դարման՝ կը պատուիրէ 8—10 կամ 15 օր առաւօտուն չեփած հաւկիթ ուտել կամ խմել և կճեպն վազուկ ջուր մի նետել: Երէց-կինն ասոր օգուտն կը տեսնէ. ժամանակ յետոյ այլ կին մի այդ ախտէն բռնուած՝ երէց կնոջ խրատով հում հաւկիթ ուտելով կը բժշկուի. այլ կին մ՛ալ ախտացեալ՝ այս օրերս երկրորդէն լսելով, նոյն կերպ բժշկուելն խօսեցաւ. յաւելլով, թէ հաւկիթն ուտելով հոսումն դադրած էր, բայց ոչ կատարեալ. և երբ կճեպն վազուկ ջուր մի նետել տուած է, կատարելապէս առողջացած է: Ի հնումն կային, և թերևս կան այժմ, բժշկական ձեռագիր գրքեր՝ զորս հէթիմարօն կը կոչէին, և կան տակաւին զանազան Ծաղկունք, պտուղք, տերևք, խոտք, արմատք և ջուրք, զորս ժողովուրդն նոյնութեամբ կամ բազադրելով՝ այս ինչ կամ այն ինչ հիւանդութեանց ՚ի դարման կը գործածեն, բայց բնական անտեղեակ գոլով բժշկական գիտութեան և իմ նպատակէն դուրս լինելուն, զանց առի:

Այժմ սկսիմք հիւանդաց և բժշկաց վրայ խօսիլ: Երբ մէկը հիւանդանայ, ազգականք և բարեկամք ՚ի տես կուգան և կանայք սովորաբար խաղող, խնձոր, տանձ և այլն ընծայ կը բերեն. երբեմն դաղտնապէս կը կերցունեն այն կերակուրներն կամ պտուղներն, զորս բժիշկն արգելած է, սա խօսքերով թէ ճկեր ուր աչուիդ բացուի. մի՛ վախեր. չուտելով ատենկ ի՞նչ տիլլիս. այս ինչ հիւանդին ալ բժիշկն արգելած էր, մտիկ չարաւ. կերաւ, խմեց, աղէկցաւ՝ կըսեն. բաւական կը ձանձրացունեն և կը մեկնին: Յիրաւի շատեր կան, որ հասակ բժշկին պատուէրին՝ ջուր խմելով, մածուն, թան կամ այլ յոյժ սիրած ու սովրած կերակուր մի ուտելով՝ առողջացած են:

Երբ հիւանդն չապաքինիր, օր ըստ օրէ աւելի կը նիհարանայ, կ'սկսին վտանգաւոր համարիլ, «աչուին կտրեր է»,

կամ «երեսը սկրթուեր է» կ'ըսեն. կը կոչեն քահանայն, որ հաղորդութիւն կուտայ. աւետարան, մանաւանդ Սասանցի կը կարդայ: Հիւանդն, որ մեռնելու օրը աչքերը խոժոռ ու խոլոր դարձունէ, «երեւցան» կ'ըսեն. այսինքն հրեշտակներն կամ հոգին առնողն երեցան, և հիւանդն սարսափեցաւ: Երբեմն հիւանդին մեռած օրն կամ քանի օր յառաջ կ'ըսեն «խնկեցին», այսինքն հիւանդին սենեկէն խնկի հոտ եկաւ. կը կարծեն թէ աներևութէն խունկ կը ծիւեն: Այն հիւանդն, որոյ հոգեվարքն կ'երկարի, «աշխարհքէն որդան չէ աւեր», կամ «այս ինչին հետ խռով է, պէտք է մեղայ տայ» կ'ըսեն. կը բերեն այն անձը, կը ներէ հոգեվարքին: Երբ հոգեվարքն ուշակորոյս կը լինի, անկողինն ջարեւելս կը դարձունեն և հոգի փչելու միջոցին՝ 'ի դիւրութիւն, գլխուն բարձր կը քաշեն մեղմիւ, որով գլուխը կը ցածնայ և կ'աւանդէ զհոգին: Եթէ տակաւին աչքը չի խփեր՝ ձեռքով կը խփեն, եթէ դարձեալ չի գոցէ՝ քիչ մը հող կը լեցունեն աչքին մէջ, և կը գոցէ. կարծեօք ասոր համար է որ կ'ըսեն, թէ «մարդուս աչքը կշտում չունի, միայն քիչ մը հողը կու կշտացունէ»: Արդէն հոգեւարքի միջոցին, սովորաբար, զարենակիցան սենեկէն դուրս հանած են. նախ մեռելոյն աջ թիւն կը մերկացնեն, դուրս կը հանեն, գլխոյն վերև ճրագ մը կը դնեն և խնկատուք մը, որ կը ճրխայ: Ընտանեացն գուժուած է. ճիչ, աղաղակ կը բառնան, կ'ողբան և կը կոծեն: Երբ մեռեալն տակաւին երիտասարդ է կամ յոյժ սիրեցեալ, ոմանց մայրն, քոյրն և ամուսինն գլխոյ մագերինն սակաւ մի կը փետրեն: Եթէ առաւօտ կամ ցերեկ է, մեռեալ լոգցնողն կը բերեն որ կը լոգցնէ, յետոյ կը պատնեն և կը պատրաստեն 'ի թաղումն, իսկ եթէ երեկոյ է, այս գործողութիւնքն գիշերը կը կատարեն, թաղումը հետեւալ օրուան թողլով: Պատանքի սովորութիւնն է այսպէս. մեռելոյն քթին և ականջին ծակերը քիչ մը բամբակ կը խծկեն. ոտից երկու բթամասներն իրար կը կապեն. դերձանէ կապ մի ետեւի կողմէն առաջը բերելով՝ խաչաձև կը կապեն. ձեռ-

ներն սրտին վրայ կը բերեն, իրարու վրայ կը դնեն. երկու ձեռաց մատանց մէջ բամբակ և եկեղեցւոյ մէջ վաճառուած մոմերէն երկու մոմ կը դնեն, և բերնին վրայ նշխար մի (օրհնեալ բաղարջ հաց) կը դնեն: Յետոյ կտաւէ պատանքով կը պատնեն: Բաց ՚ի տան երեցէն, ննջեցելոյն հարստութեան և պատուոյն համեմատ, սովորաբար այլ քահանայք և առաջնորդն ևս կը հրաւիրեն, որք կուզան. ննջեցեալն սենեակըն կը բերեն, վրան ծածկոց, ցփսի մը կը ձգեն. կրօնական կարգն կը կատարուի. ապա դագաղին մէջ կը դնեն. ոմանք այժմ տախտակէ արկղի մը մէջ կը դնեն և կը մեկնին յեկեղեցի, ուր ևս կրօնական պաշտօն կը կատարուի. յետոյ ՚ի գերեզմանատուն կը տանեն, ուր ընթերցուածք կը լրանան և ննջեցեալն ՚ի գերեզման կ'իջեցունեն. քահանայն և ոմանք ևս մէյմէկ ափ հող կը լեցունեն և գերեզման փորողն և դագաղակիրք կը սկսեն թիով ու բրջով հողն վրան լեցունել արագապէս: Մի քանի վայրկեան բաւական է փոսը լեցունել. աւելցած հողն գերեզմանին երկայնութեամբ և զիրքով որ յարեւելս է՝ իւր վրայ կ'ամփոփեն և վրան քարեր կը շարեն. քահանայն վերջին աղօթքն կ'ընթեռնու, և քիչ մ'անդին, քահանայն և արեւակիցք կը շարուին. յուղարկաւորք աւտարանն համբուրելով և մխիթարութիւն մաղթելով կը մեկնին. ծախքերը կը վճարուին և տուն կը դառնան: Ձմռանմբ ըսել, թէ առաջնորդն կամ երբեմն քահանայ մի երբ ննջեցեալն եկեղեցի կը տանին և աղօթքն կը կատարուին, ըստ պատշաճի, դամբանական մը կը խօսին: Եկեղեցեաց մէջ ծանուցումն կ'ըլլայ, թաղման օրէն սկսեալ 3 օրուան մէջ, աղբական, բարեկամ և դրացի բոլորն մխիթարութեան կուզան: Արք և կանայք զատ զատ սենեակ կը նստին. հանդուցելոյն մայրն, քոյրն, կիներ կամ դուստրն սենեակին մէկ կողմը կարգաւ կը նստին և ողբեր կ'ըսեն ըստ պատշաճի. մխիթարութեան եկող կանայք ալ անոնց առաջքը կը նստին. մայրն, կիներն ևս չլն 2—3 տուն ողբ «լաց» կ'ըսեն, ուղղեալ

առ այցելուան, որք կը պատասխանեն ողբով: Ազազգեաց մայրըն կամ կինն հազիւ թէ շունչ առած է, ահա նորեկ կին մը. անոր ալ ողբ պիտի ըսէ: Մինչև երեկոյ կ'ողբայ, կ'արտասուէ, ձայնը կը կորի, կը նուաղի. բայց պարտի շարունակել, զի նուազ ողբացողն՝ իբրև նուազ հոգացող կը մեղադրուի: Գիշերները ողբ չեն ըսեր, զի մեղք կը համարին: Քէ արանց և թէ կանանց կողմը սովորական բարեմաղթութիւնքն են՝ «Սուրբ հոգևով մխիթարիք. Աստուած հրամաննոցդ տայ կենդանութիւն. Տէրը լուսաւորէ հոգին և այլն»: Կ'ըսուի նաև՝ «Ինչ ընենք, Աստուծոյ կամքն է. այս ինչը նայէ մէկ տղայ մի ունէր, մեռաւ. մտմտալը օգուտ չունի. անձիդ փնաս ունի: Մեռնողին հոգուն ալ զբար է. Աստուած կու բարկացնինք. իրաւ «կրակը ինկած տեղը կ'երէ» կ'ըսեն, բայց համբրութիւն անելու է. Աստուծոյ փառք տալու է. ալ մեռնողին մէկ մազը տեղը չի գար». և այլ, ըստ հասակի և ըստ պարագայից մխիթարական խօսքեր: Եօթնեակն լրանալուն՝ տաղաւարաց բշ. օրերն, և տօներու հաշուով տարին լրանալուն արենակիցք կը ժողովին ողբ կ'ըսեն: Դեռ Ծ—Յ տարի յառաջ, ննջեցելոյն զգեստէն ձեռք մը զգեստ տան երէցին կու տային, որոյ «կողոպտա» կ'ըսէին. բայց Գեր. Սրուանձտեանի օրով դրուած կանոնաց համեմատ կողոպուտն արգելեալ է, և ըստ կարողութեան դրամ կը տրուի: Կարողութեան տէրերը «հոգևոյ հաց» կուտային աղքատաց, և տապանաքար շինել տալով գերեզմանին վրայ կը դնէին. բայց սոյն բարեպաշտական սովորութիւնք ևս նուազած են: Հանգուցելոյն ընտանիքն սուգ կը մտնեն. կը հրաժարին զարդարանքէ, խաղալէ, երգելէ և զբօսանքէ. խնջոյքի, հարսանեկան և այլ հանդեսներուն չեն երթար. ողբացելոյն կարևորութեան համեմատ վեց ամիս, տարի մը կամ շատ տարիներ սուգ կը պահուի: Երբ սովորաբար տարին լրանալուն սուգն բաւական համարուի, ազգականներէն մին կը հրաւիրէ սգաւոր ընտանիսն, որ կ'երթան. և այն օրէն սկսեալ սգէ ելած կը համարուին. սա-

կայն 'ի կանանց շատերն, որ իրենց ամուսինն *) կամ միամօր զաւակն կորուսած են՝ անմխիթար սգոյ և տրտմութեան մէջ կը մնան ընդ երկար կամ ցվախճան կենաց իւրեանց:

Գ. Գ.

ԱՌՏՆԻՆ ԿԵԱՆՔ

Առաւել: Առաջին մասին Գ. գլխոյն մէջ համառօտակի նկարագրած ըլլալով Ակնայ տուններն, այժմ սկսիմք անուանց, կերակրոց և առսնին վարչութեան վրայ խօսիլ:

Ինչպէս սովորութիւնք կը փոխուին, նոյնպէս և անուանք փոխուած են և կը փոխուին: Արանց հին անուանց մէջ հետաքրքրական են Սմիրգէ, Ֆառխուղատ (թերևս՝ Ֆախրիզատ), Միրիճան, Ըռաստ կամ Ռաստ, Թխման, Մախսուտ կամ Մագսուտ, Պարոն, Սիրական, Նորիկ ևայլն, որք զարդիս ևս գործածական են, յայտնի չէ թէ ո՞ր ժամանակէ 'ի վեր սկսուած են գործածուիլ: Հին ժամանակներէ 'ի վեր, կան նաև Շահն, Մալիւմ, Պալիկ, Մուրատ, Ֆէրհատ և Շիրին անուանքն որք բաց 'ի Շիրինէն, թէ Հայոց և թէ Տաճկաց մէջ գործածական են, թէ և ո՛չ յաճախ: Այժմ մեծամասնութեան անուանքն են. Յարութիւն, Գրիգոր, Յակոբ, Ստեփան, Պօղոս, Գէորգ, Յովհաննէս, Կարապետ, Սարգիս, Մարտիրոս ևայլն, սակայն 5—10 տարիէ 'ի վեր, շատերը սկսած են Արմենակ,

*) Նրբ ամուսնոջն մահուամբն ալրի մնացող ալրն կամ կինն դեռ երիտասարդ են, դարձեալ կ'ամուսնանան. ալրի ընդ ալրուց կամ ընդ կուսի: Նրբեմն երրորդ ամուսնութիւնք ևս տեղի կ'ունենան, և 'ի հնումն չորրորդին համար ալ թոյլ կը տրուէր: Կը գրտնովին հարսուեք, որ երբ տուն, ապրուստ և 1—2 զաւակ ունին՝ չեն ամուսնանար ալլ ևս, բայց արք այս կէտին մէջ ևս իբրև առանձնաշնորհեալ և անմեղադրելի (սակաւաթիւ բացառութեամբ), կ'ամուսնանան:

Արամ, Վահան, Միհրան, Խորէն, Սմբատ, Աշոտ, Լևոն և այլն հայկական անուններով մկրտել: Գալով կանանց անուններուն, յաճախ գործածական են Մարիամ կամ Մարիցայ, Սրբուհի, Թագուհի, Իսկուհի և այլն, նաև Էլմաս, Եսխութ, Զիւմրիւթ, Խատէմ, Նազըր կամ Նազինի, Սուլթան, Թէնսուֆ, Կիւլիւմ, Անպէր, Տուտու, Ազիզ, Սըումա և այլն. իսկ հին անուններէն կան Զուլայ, Ճուհար, Տովլաթ, Խոյրաթ, Մէլէկ, Փէնպէ և այլն, որք տակաւ կը դադրին: Քանի տարիէ 'ի վեր, փոխանակ հին կամ նոր օտար անուանց կը դրուին քրիստոնէական կամ հայկական անուանք, որք են՝ Հայկանոյշ, Ագապի, Արմենուհի, Սոփիա, Ազնիւ և այլն:

Կերտնոր: Կերակուրք հին ատեններէ 'ի վեր, բաց 'ի մասնաւոր բարեփոխումներէ, գրեթէ նոյնն են: Ասոնց մեծ մասին՝ 20—30 տեսակին անուանք թուրքերէն են. զոր. քէպապ, խըզարթմա կամ պիւրեան, մանճա կամ պաստը, չօրպա, սօլմա, հէլվա, հէսուտէ, եազըր, քէշկէկ և այլն. իսկ այն կերակուրք, որոց անուանքն հայերէն են, հետեւեալքն են.

Շիլիկոն կամ ջիլիկոն...կովու ոտքերն ու սրունքն խաշած, վրան կարմիր տաքդեղով ու խստորով (տճ. փաշա).

Խաւիժ խորիսխով և իւղով եփուած, նօսր: Զուազեղ իւղով, հաւկթով եփուած և վրան մեղր լեցուցած:

Եղ ու մեղր ձուազեղի պէս, իւղով և մեղրով եփած:

Կաթն—ապուր եփած կաթն՝ մէջն հաց փշրած:

Մալեղ—ապուր կորկոտէ և խորիսխէ շինուած ապուր մի:

Սրմուք երկանաքարով խոռին ցորենն աղալով անոր մանրուքն պարզ կամ իւղով եփուած (դգալով կ'ուտուի):

Մնիկ սրմուքին պէս աւելի մանրն, թեփի պէս, այս ալ դգալով:

Խոշոր փիլաւ կորկոտէ և իւղով կամ մսով (խաւուր-

Շուրվայ	մա) եփուած. այս ևս զգալով: հաւկթով, իւղով, պանիրով և կանաչ սոխով եփուած:
Զըլպուր	ձաւարով, լոլիկով, հաւկթով, պանի- րով և թառայով:
Քալածոշ	(ոմանք «գալածաշ» կ'ստուգաբանեն) թան կամ չոր թան, սոխրած, ըն- կոյզ և անուխէ պատրաստեալ:
Տապկած՝ սպաննախ, զդում, պաստեղ ևն.	այս ամենն իւղով և հաւկթով կը տա- պակուի (տճ. ...թափասը):
Քառխնխաշ	Շողգամով և դդումով, թանէ թառխա- նայով, իւղով և սոխրածով պատրաս- տեալ:
Քան, չորթան, սամ- թով-ապուր.	Թանով և այլն ապուր:
Քթու-ապուր	կորկոտով, լուիճով և քացախով եփ- ուած ապուր:
Սնուշ ապուր	Խաղողի թառխանայով եփուած ապուր:
Սրփըստուկ	բրինձով և երվիշտայով եփուած փիլաւ:
Քարխանա	կորկոտով և թան կամ շիրայով ե- փուած և կոշտ կոշտ չորցուցած: Եթէ քացխուն խմորով է, «ջրէ թարխա- նա» կ'ըսուի:
Ընկոյզով հաց	Թոնիրի կամ փռան կակուղ հացն ման- րած ընկոյզն կը թաթախեն, կը տաք- ցունեն և վրան մեղրը կ'անցունեն:
Հացով-հաւկիթ	կակուղ հացն հաւկիթը թաթխելով իւղի մէջ կ'եփեն, վրան մեղրը կան- ցունեն. (տճ. էթմէք կամ եասը գատաչիճի պէս):
Լանդակ	բրինձը կ'եփեն, ալիւր ալ խառնելով դարձեալ կ'եփեն, պարպելով վրան

Ծեծած ընկոյզ և ուռփ կ'անցունեն.
(սովորաբար Ապուշեխ, Կամարակապ
կ'եփեն):

Պորանի

դուռնն՝ ոսպի չափ մանր կտրտած, խա-
շած և մարած մածնի մէջ լեցուցած
և հետն անուխ խառնած:

Լոլաս, նոհուտ, բակլա

Ծանօթ ընդեղէնքն, (ի կերակուր
պահոց):

Կան ասոնցմէ ՚իզատ ձուկն՝ խորոված կամ հաւկթով տաւ-
կած, նաև ուտուաց (ուտիք) ու պահոց մանրումունը կերա-
կուրք և ուտելիք՝ բողիկ, սամիթ, ըէչէլ և այլն, զորս չգրեցի:
Այս կերակրոց համեղութեան և մաքրութեան՝ Հայք բաւա-
կան հոգ կը տանին:

Զգետք: Կը յիշեմ տակաւին հին զգեստներէն սև գաւթ-
գըն (փոքր կաթսայի ձևով), շաշլըն (տեսակ մի շալվար չու-
խայէ), զօտի, ճիւղղէ և մէսթ-փապուճն: Իսկ կանանց զգես-
տըն էր՝ Թաղնայ, խասապա, պարեգօտ (էնթարի) մէջքն կա-
մար (քէմէր) կամ պարսկական ցփսի (շալ-զօտի), զանազան
տեսակ մուշտակաւոր վերարկու, պիւրի-նճիւղէ, քէթանէ, և՛
ի կարմիր ներկեալ կտաւէ շապիկն և ոտից-թէրլիկն: Գալբադ,
չաշլըր, Թաղնա, խասապա և կարմիր շապիկն 40—50 տարիէ
ի վեր տակաւ դադրելով, բաւական տարիներէ ՚ի վեր, չեմք
սեսներ այլևս:

Այժմ արանց 50% զգեստն է թուրքական Քէտն (զլխարկ).
Բերիոյ և այլ տեղեաց մետաքսեայ (չիթարի) կամ Բերիոց,
Անթապի և ըստ մեծի մասին Ակնայ-գործ մանուսայ պարեգօտ
(էնթարի) և բաճկոնակ. չուխայէ՝ սովորաբար առօջի ձևով
վերարկու, պարսկական բրդեղէն, և այլ տեղեաց կամ Ակնայ
գործ զօտի, բարակ կտաւէ շապիկ. Ակնայ կարուած մուճակ,
որոց կաշին Զիլէէն և սեկն Քարբերդէն, Արաբկերէն, Սևաստէն և
այլ քաղաքներէ կուգայ. մեշինն կամ Ակնէն է կամ դուրսէն
կուգայ: Կան նաև շատերն որ լեղակով ներկեալ կտաւէ շալվար

կը հագնին, իսկ հարուստքն և սովորաբար Կ. Պօլիս և այլ երևելի քաղաքներ գնացող եկողք եւրոպական զգեստն՝ օւթերէ, փաթեւ, փոթի, գուշ և այլն կը հագնին:

Քաղով կանանց՝ ծերերէն լսած եմ, թէ ՚ի հնումնս Զօպան-եազալլա (հովուական օձիքով) ըսուած տեսակ մը մուշտակ կը հագնին եղեր, որոյ ներսի կողմն արդէն մուշտակապատ լինելով՝ դուրսի կողմն ևս, բաց ՚ի առաջքի և թիկանց կողմի մէկ երկու տեղերէ, ուր կերպան կը տեսնուի՝ բոլորն մուշտակապատ է եղեր: Իսկ գլխոյ վերոյ չիշեալ թաղնան ու խասապան վերնալէն յետոյ՝ սկսած է թաղիք (քէչէ) գլուխներն, որ այսպէս են. կնոջ գլխուն մեծութեամբ, եղերքն ուղղաձիգ, գազաթն կլոր քէչէ մի, մէջն աստառով պատած, վրան Ֆէս մ՝ անցուցած, գտակին կիսագունտէն սկսեալ յառաջակողմն սև մետաքսեայ ծոպ մը (փիւսկիւլ) տարածեալ մերձ ՚ի շրթունքս գդակին՝ ուր «ճակատ» անունով ոսկեայ 5, 10, 20 զուրուշոց շարք մը կայ կարուած՝ որ կիսովն կ'երևայ. գտակին վրոյ ստորին կողմն 3—4 մատնաչափ լայնութեամբ ծաղկեմար շղարշ մի (եազմա) կոկիկ կապուած: Այլ եազմա մի, կէսէն եռանկիւնաձև ծալլած, լայն կողմէն գազաթին յետին կիսագունդէն դէպ ՚ի վար կապած, որոյ երկու ծայրերն ծնօտին ներքէն միւս կողմն անցնելով, ՚ի գազաթն ասեղով փակցուցած է: Այս եազման՝ իբր օժանդակ՝ ունի իւր ներքէն նուրբ, ճերմակ կտաւ մի, որոյ շնորհակա կ'ըսեն: Սոյն ձևով գդակք օր ըստ օրէ կը պակսին: 20—30 տարիէ ՚ի վեր նորասովոր գդակներն սկսած է որ Ֆէս են, և առաջքի ծոպն, ճակատն և եազման ունին, բայց դէպ ՚ի վար կապած եազման չունին, և՛ զոգցես փոխան սրա՝ գազաթին մէջ յետևոյսն կէս կանգուն երկայնութեամբ ծոպ մի կը կախեն, որ 40—50 տրամ կը կշռէ և մինչ ուսերն կը հասնի: Քանի տարիէ ՚ի վեր ոմանք սկսած են տակաւ թողուլ այս գդակներն ալ, որ ծանրութեան կողմանէ հիներէն մեծ տարբերութիւն մը չունին, և սկսած են միայն մետաքսեայ կառ կամ եազմա մի կապել: Արդէն տան մէջ շատերն միայն եազմա մի կը կապեն:

Կանանց նախկին պարեգօտին տեղ քանի տարիէ 'ի վեր սկսած է շրջազգեստն (Ֆիստան) հանրանալ, և կ'երևի թէ 'ի մօտոյ պարեգօտն բոլորովին պիտի դադրի: Երջազգեստք՝ սովորաբար՝ գոյնզգոյն մետաքսեայ և բրդեղէն կերպաներէ և Այնայ գործ մանուսաներէ կը կարուին. առոր վրայ ալ գօտի կը կապեն՝ որ ըստ մեծի մասին պարսկական շալեր են: Երջազգեստին վրայ ըստ եղանակի Խֆէ, Բէյրօն, Խօրոօ, Ղէրօֆէ, Խամր, սէլէէ *) և զանազան մոնշտակներ կը հագնին, որոց երեսներն են եւրոպական բրդեղէն գոյնզգոյն կերպասք՝ չուխա, գազմիր և այլն:

Չըմոռնամք ըսել, թէ 'ի հնուամբ կանայք փողոցի մէջ հագնելու համար չուխայէ լայն վերարկու (պինիշ) կը հագնէին, որ հետզհետէ կը դադրի և հանրածանօթ Քէրօճէն տեղի կուտայ. իսկ գլխոյն վրայի շղարշէ քողն (եաշմագ) կամ ասոր տեղ ասուեայ զանազան գոյներով եւրոպական արդէն և այլն կը շարունակէ: Գիտէ ամեն ոք, թէ Քէրօճէնէն ալ չուխայէ, ատլասէ և այլ զանազան կերպասէ կը կարուին: Այժմ կան մի քանի կանայք, որ սկսած են Տիգրանակերտի և այլ տեղեաց մետաքսեայ գոյնզգոյն վերարկուներն (չարսաֆ) գործածել. անով կը փաթթուին և մինչև իսկ ոմանք՝ այլազգաց սովորութեան համեմատ՝ սև քողով մի երեսին կը ծածկեն: Այս վերջինք աննշան թիւ մը կը կազմեն: Այժմ ծածկուելու մասին հին խտուրթիւնն չըկայ, և կը զտնուին տարիքնին առած կանայք, որոց համար ամօթ չըհամարուիր՝ երբ առանց Քէրօճէի եկեղեցի երթան կամ բարեկամաց այցելեն:

ԱՌՏԵՒՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Յարդ բաւական խօսած ըլլալով ընտանեկան սովորութեանց և այլ և այլ նիւթոց վրայ՝ զանք և այժմ առտնին զամանց վրայ խօսիլ համարուողակի չայն կամ որդիքն կը

*) Մորթենու տեսակք.

գնեն շուկայէն ցորեան, աղ, իւղ, պանիր, փայտ, ածուխ, միս, խաղող և այլ բոլոր ուտելիքն, որք 50—60 և ըստ սմանց 100 տեսակ են և որոյ զգահրա լեցնելո կ'ըսեն: Արք ոչ միայն ուտելիքներն կը հոգան, այլ և ընտանեաց հանդերձեղէններն և կահկարասեաց ու տան նորոգութեան պէտքերն: Աերջապէս, հայրն և որդիքն նախ պիտի գործեն, աշխատին, և ապա վերոյգրեալ պիտոյքն գնելու ձանձրոյթն ու աշխատութիւնն լի պիտի կրեն: Ընթերցողն թող չըզարմանայ, թէ երբ դրամը պատրաստ է՝ գնելն ինչ դժուարութիւն ունի. այո, ի Կ. Պօլիս և այլ շատ քաղաքներու մէջ ուզողը կրնայ մէկ օրուան մէջ 50 տեսակ ուտելիք, ըմպելիք և այլ պիտոյք գնել. բայց աստ այնպէս չէ. ամեն բան քիչ բացառութեամբ՝ դուրսէն կուգայ և իւր ժամանակն ունի: Յորեանքն, պանիրն, իւղն, խաղողն և այլ շատ մի ուտելիքներն՝ յաւատութեան դիւրաւ կը գնուին, բայց երբ եկածն սակաւ և գնողքն շատ են՝ նպարավաճառք և այլք կ'սկսին քաշել քաշկըտել և կռուիլ. այս պարագայիս մէջ սովորաբար իրաւունքն զօրաւորագունին է: Գարնանէ սկսեալ մինչ աշնան վերջերը զաւորայ կը լեցունեն, և Յիսնակին թանիրները կը գնեն ու կը դադարին. զի արդէն ձմեռ է և ժամանակն է հրաւէրի երթալ և հրաւիրել: Իսկ անոնք, որ չեն կրցած գրնել՝ ստիպեալ են նպարավաճառէն աւելի սուղ գնել: Երբ ցորեան և այլն գնուի՝ տունէն ներս այրն գործ չունի այլ ևս. բոլոր հոգն տան տիկնոջն ու հարսներունն է, որք սովորաբար վեց ամսէ վեց ամիս թանիրը կամ փուռը հաց եփել կուտան, կըչճանը կը շամփրեն, և օրական մէյմէկ երկուսկան կը քաղեն ու թրջելով կուտեն: Աղքատք ամեն օր փրունէն կուտեն: Կերակուր եփելն ամենօրեայ է: Ակնայ կանայք ոչ միայն կերակուր եփելու զբաղումն ունին, այլ և ցորենն կը մաղեն, կը ծուեն, իւղն կը հալեն, պանիրն, բողիկն, խաղողի տերևն հողէ փոքր կարաններն (քիւփ) կը կոխեն. մաշու կ'ընեն, այսինքն միսն պատառ պատառ կը կտրտեն, կըս-

կըծցնելով կ'եփեն (հառ-բժա կ'ընեն), ոչխարին ոտքերը կը չորցնեն, ճրագուն կը հալեն, փուռ միսն կէօտէն կը լեցունեն, ձմրան խաղողը, տանձը, խնձորը կը կախեն, բանջար, սախսիկ և այլն կ'իստըկցնեն, թառխանա կը խաշեն, օղի կը հանեն, գինի կը լեցունեն և մոմ կը թափեն: Նաև շապիկ, սաւան և այլն կը լուանան, ընտանիքն կը լողցնեն, շապիկ և այլ դիւրակար հանդերձներն կը կարեն և կը կարկատեն, անկողնոյ և բարձերու բրդերն ձաղկել կուտան, կը լուանան ու կը մաքրեն, գորգերն ու կապերտներն կը թոթփեն, սննեակներն, սանդուղներն ու բակերն կ'աւելին, կը սրբեն ու հողով, ջրով և աւելով կը շփեն, և մանկունքն կը դիեցունեն ու կը սնուցանեն: Ընտանիքն առաւօտուն կանուխ անկողնէն կ'ելնեն. այր և կին, ամեն մարդ իւր պաշտօնին կը հետևի. արհեստաւորներէն ոմանք եկեղեցի հանդիպելով և ոմանք ուղղակի իրենց գործին կ'երթան: Սովորաբար յետ աւարտման եկեղեցոյ կը ձաշեն, և երեկոյին 'ի ժամ 11—12ին (եւրոպական 5—6 ժամին) կ'ընթրեն. ծանր աշխատութիւն ունեցողք առաւօտուն նախաճաշ մ'ալ կ'ընեն:

Հին ատեններէ 'ի վեր աղքատիկ դասուց կանանց մէկ մասն բամպակ մանելու արհեստն կամ զբաղումն ունին. այն է՝ 1 օխայ բամպակ գնել և մանել, կաժ կաժ փաթթել, և մանածն բամպակ փոխողին տանելով բամպակի փոխանակել 1-ին $1\frac{1}{2}$, $1\frac{3}{4}$ և 2, մանածի լաւութեան, բարակութեան և բամպակի գնոյն համեմատութեամբ: Բամպակը տուն կը տանին կու հըլին (զատել), կ'եղնին (աղեղնել), նորէն կը մանեն, նորէն կը փոխեն և կը շարունակեն. այսպէս մանածը կ'աւելնայ, կտաւ գործել կուտան, տան պիտոյից և շապիկի կը գործածեն կամ մանածը կը ծախեն: Հայ և թուրք բազմաթիւ կանայք կը մանեն, օրն 'ի բուն կ'աշխատին և իրենց շահածն է օրական չոր հացի գին մը: Մանող կինն յարգի է եղբր. ինչպէս կ'ըսէ առածն «Մանէ, մանէ ման խաթուն. մանը կ'անէ քեզ խաթուն». և թէ «Այն կնիկը ուր օր ճնճ-

ղիկ մի մանած չի մաներ՝ կնիկ չէ: Հին ատեններն հաշիւ ըրած են եղեր, որ մանողի մը օրականն ընգոյզի մը կուգայ... Այսպէս, ժողովրդեան ստուար մեծամասնութիւնն՝ գործաւոր թէ արհեստաւոր, սեղանաւոր կամ վաճառական՝ բոլորն ալ կ'աշխատին. կ'ուզեն վաստակիլ ու վառտիել, բայց սակաւք են որ կը շահին ու կը յառաջդիմեն: Ակնայ Հայն խնայող է. եթէ չունի Կ. Պօլիս կամ այլ քաղաքի մէջ սկսուած գործ մը և աստ կրնայ ապրիլ՝ չուզեր բաժնուիլ իւր հայրենիքէն, ուր ընտանեաց մէջ սէր կայ, գորով կայ, տան և կերակրոց մէջ մաքրութիւն կայ, և ազգականաց մէջ ցաւակցութիւն ու օգնութիւն կայ:

ԳԼ. Դ.

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՆ

Թէպէտ մինչև ցարդ գրուած վիճակագրութիւններէն և սովորութիւններէն կրնայ հասկացուիլ Ակնայ Հայոց բարոյականն՝ բայց իբրև կարևոր խնդիր՝ հարկ համարեցայ քանի մը տեղեկութիւնք ևս տալ:

Ինչպէս սովորութիւններն, նոյնպէս և բարոյականն ժողովրդեան նիւթական և քաղաքական վիճակին, մտաւորական կրթութեան և կրօնական համոզմանց համեմատ, կարճ կամ երկար ժամանակի մը մէջ կը փոխուի, կը լաւանայ կամ կը վատթարանայ: Ի՞նչպէս և ի՞նչ աստիճանի էր մեր պապերուն բարոյականն. և, համեմատաբար, ՚ի լինն կը դիմենք թէ ՚ի յուին: Առ այս, մասն Ա. ԳԼ. Ե. յիշուած ուսումն. խորհրդոյ կողմանէ պատրաստեալ տեղեկագրոյն մէջ, «Բարոյականն առաւել ՚ի լաւ անդր կը միտի» խօսքն ՚իմէջ կը բերեմք: Ճշմարիտ է այդ թէ ոչ: Ըստ իս, արդարև, մեր պապերու օրով եղած մոլութիւններէն մի քանին տկարացած կամ օր ըստ օրէ տկարանալու վրայ են. բայց ժամանակին բեր-

մամբ այլ մոլութիւնք չառաջ եկած են. զորս, եթէ մեր պապերը աւելի գինեմոլութիւն և սնապաշտութիւններ ունէին և նոր սերունդն ալ համեմատաբար բարեկիրթ և զերծ են այս մոլութիւններէն՝ ընդհակառակն, նորերն ալ նուազ անկեղծ, նուազ բարեմիտ և նուազ սակաւապէտ են քան զնախնիս: Եթէ հիները ընտանեկան շարաբերութեանց մէջ իբրև բռնաւոր կը մեղադրուին՝ նորերն ալ տակաւ մոռանալով իրենց պարտաւորութիւնն առ ծնողսն և առ ծերունիս՝ նուազ ակնածանօք և նուազ յարգանօք կը վարուին: Եթէ հիները կը մեղադրուին կրթական գործին աւելի հոգ չը տանելուն համար՝ նորերն աւելի ևս մեղադրելի են, որ ուսման կարևորութիւնը ընդունելով հանդերձ՝ չեն աշխատիր այս կենսական խնդրոյն համար. մինչդեռ հիները ոչ այնչափ պէտք կ'զգային և ոչ ժամանակն կը մղէր առ այն: Եթէ հիները սակաւ ինչ կրօնամոլ կը համարուէին՝ նորերն թողլով բարեպաշտութիւնն՝ գոգցես ոչ ինչ դրած են անոր տեղ: Իսկ այժմ, ծերերն՝ աւելի բարեպաշտ՝ կը յաճախեն յեկեղեցի, կը յիշեն, կը գովեն անցեալ ժամանակներն, բայց անկարող կը գտնուին հին գաղափարաց համեմատ գործել: Երիտասարդութիւնն՝ 5—10 տարիէ՛ ՚ի վեր տակաւ կը դադրի գործելէ. թէև կան հարուստ և ազդեցիկ երիտասարդներ՝ բայց, սոքա, բացառութիւնքն չարգելով՝ ժամանակիս պահանջման համեմատ ուսումն ու կրթութիւն ստացած չեն. հետևապէս ոմանք անտարբեր են և ոմանք խաւարամիտ գաղափարներով տոգորեալ:

Գալով կանանց՝ սոքա, ընդհանուր առմամբ՝ համողուելով թէ հարսն սկեսրոջ սպասուհին կամ զերին չէ, մեղմացուցին բռնութեան շղթայներն: Հարսն այլ ևս լեղապատառ չլինիր, երբ կեսուրը բարկանայ: Սոքա բաց ՚ի ինչ ինչ սնապաշտական գաղափարներէ, զորս ՚իբաց թողուլ կը թուին՝ ունին դարձեալ կրօնասիրութիւն ու բարեպաշտական զգա-

ցումքն: Ի հնումն կը գտնուէին մի քանի կանայք որ փոքր 'ի շատէ կարդալ գրել գիտէին. օրիորդաց վարժարանն և կանոնաւոր կրթութիւնն ղեռ քանի տարի է որ սկսաւ:

Ձմռանամբ ազգայնոց՝ ազգային և քաղաքային կենաց և ինչ ինչ գաղափարաց վերայ ևս խօսիլ: Իգական սեռին համար, ազգասիրութիւնը կրօնասիրութեան մէջ կամփոփի, և կղերին անձնաւորութիւնն անքննապատելի կը համարուի: Արանց մէկ մասն ալ թէ և մեծ յարգանօք կը վարուի, բայց երբեմն քննադատութենէ ևս չխորշեր: Մեծատունք թէև նախնեաց ազգային արժանապատուութեան զգացումէն ժառանգած են մաս մի, բայց երբ ազգ. ներքին խնդիր մը ծագի, կիրքերն ու եսականութիւնք երևան կ'երևնն: Առաջնորդ, ժողով և այն ամեն անձնաւորութիւնք և գործ, որ թէ և օդակար, բայց որովհետև իւր կարծեաց և զգացման հակառակ է, քնասակար կը համարուի. պէտք է տապալել, կործանել: Էջէնդին, աղան չուզեր, ինքն ալ չուզեր. աղան ինչ որ ըսէ իրաւունք ունի. այն է լաւն: Թէ ինչո՞ւ ժողովուրդը այս աստիճան կը հետևի. անոր համար, թէ երբ պարագլուխն հանրային խնդիր մը կը յուզէ, շարժառիթն կամ նպատակն բարի ըլլաց թէ չար, ազգային և ժողովրդական իրաւանց պաշտպանութիւն կը քարոզէ, ժողովուրդին ալ ոմանք համոզուելով և ոմանք իրենց շահուն համար կը հետևին նմա: Զի նա է սր 'ի հարկին փոխ կուտայ, կը շահեցունէ և իրաւունքն կը պաշտպանէ: Այսպէս, ժողովուրդն իւր շահուն համար բարոյապէս կաշկանդեալ, և չունենալով յստակ գաղափարներ, ինչ որ կը ներշնչուի, զայն կը խօսի և այն կարծեաց կը հետևի: Թողումք բացարձակ կեղծաւորներն որ հացի համար կը շոյեն, կը շողոքորթեն հարուստին թիւր կարծիքներն: Թողումք և կարգ մ'անձանց այն գաղափարն որով ամեն օգնութիւն, շնորհ, աշխատութիւն ու զոհողութիւն հարուստներէն, մեծատուններէն և ազգային ու քաղաքային վարչութիւննէն կ'ակնկալեն, աւանց սակայն զիրենք ևս պարտաւոր ճանչնալով՝ ըստ կարո-

ղութեան՝ աղքատին օգնելու, հանրային բարեկարգութեան
և յառաջադիմութեան աշխատելու և ծախուց մասնակցելու:
Քողովք զայսուիք և խօսիմք այլ թերութեան մը վերայ որ
դժբաղդաբար՝ հազիւ թէ աննշան բացառութիւն մ'ունի:
Այս մեծ թերութիւն՝ ազգասիրական և հայրենասիրական
զգացմանց սահմանափակ և կարի անձուկ վիճակն է, որոյ աս-
նունն՝ փոխանակ ազգասիրութեան՝ պէտք է ըսել անձնասի-
րութիւն: Գրեթէ բոլորն ալ՝ ազգային հանրային մեծ շահէ
մ'աւելի կը սիրեն Ակնայ վերաբերեալ մասնաւոր շահ մը, և աս-
տիճանաբար, Ակնայ մէջ՝ քաղաքինն գիւղերուն, և իւրեանց
թաղին մէկ փոքրիկ շահն տարբեր թաղի մը մեծագոյն շահուն
կը նախադասեն: Ի մի բան, համերաշխութեան ոգին կը պակսի:

Ակնայ Հայոց մէջ չկան մարդասպանութիւն և աւազակու-
թիւն ընտղներ, և ծանօթ գողերն՝ որոց թիւն 2—3 հատէն
աւելի չէ, այժմ կը քաւեն իւրեանց յանցանքն: Ի մեզ՝ կարի
նուազ է քաջասիրտ և զինավարժ անձանց թիւն ալ: Ապրուս-
տի նեղութիւն, երկիւղ, յոռի կրթութիւն և զանազան պատ-
ճառք՝ տկար կազմութիւն և տկար սրտեր յառաջ բերած են:
Կան ՚ի վերին թաղն բաւական թւով քաջասիրտ և կորովի
անձինք. կը գտնուին և վարի թաղին ու շրջակայ գիւղորէից
մէջ ևս արիասիրտ մարդիկ, բայց թոյլ և երկչոտ անձանց
թիւն ալ նուազ չէ: Քարբերդցի Մեծ. Յովհաննէս Ներսէսեան
որ քանի տարի յառաջ, ՚ի լրագիրս «ուղևոր» ծածկանուամբ —
ծանօթ է, երբ 2—3 տարի յառաջ (ըստ յայտարարութեան —
5-րդ կամ 6-րդ անգամն) յԱկն ևս այցելեց, «Ակնա
մէջ երիտասարդներ չկան, ծերացեր են», կ'ըսէր ու կը ցաւէր —
տեսնելով, որ մարած է երիտասարդական եռանդն ու աշխոյժն —

Սակաւ մ'ալ գրեմք արհեստաւորաց ու մեծ և փոքր
առևտրականաց վրայ: Շատեր կան որ յաճախորդը համոզելու —
համար ստախօսութիւնը ներելի կը համարեն: Կան ալ որ
անշահ և խարդախեալ ապրանք մը քշելու կամ լաւն սովո-
րականէն բարձր գնով մը վաճառելու, խաբելու համար՝ ոչ

միայն երկդիմի խօսքեր ու զանազան սուտեր կը խօսին այլ և սուտ երզմամբ հաստատել կը ջանան: Քողովք մանր ու մուկը նենգութիւններն ընողներն ու յաճախորդին ապրանքէն խորողներն: Առևտրականաց սոյն վիճակ ինչպէս լսած եմք, շրջակայ գաւառաց և ըստ ոմանց բազում գաւառաց մէջ ևս գրեթէ նոյնն են դժբաղդաբար:

Բայց, վերջապէս, Ակնայ Հայն եթէ ունի թերութիւններ, ունի և ազգային արժանապատուութեան զգացումն, եկեղեցեաց, վարժարանաց, աղքատաց և այլ ազգային գործոց ըստ կարի հոգածութիւն. ունի համեստութիւն, ընտանեկան սէր ու բարեկրթութիւն, և որովք կրնայ մի քանի գաւառաց ազգայնոց ևս բարի օրինակ հանդիսանալ:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՍՆԱԳԱՇՏԱԿԱՆ,

1. Վեց-հազարեակ և դեք.
2. Համայնիւք.
3. Աղեկնաք.
4. Ալք.
5. Գուշակութիւնք.
6. Նազար.
7. Նուէրք.
8. Կապք.

Ինչպէս ամեն ազգ կամ երկրի մը ժողովուրդ իրենց սընտաղաշտութիւնքն ունեցած են՝ Ակնայ Հայք ևս ազատ չեն նոյն սխալ կարծիքներէն:

1) Վեցհազարեակ և դեք:

Հին ատեններն Ակնայ Հայք յաճախ կը խօսէին Վեց-հազարեակի վրայ, որ գրեթէ հիմն կը համարուէր կախարդական գիտութեանց: Երբեմն կ'ըսէին. «Այսինչ անձն Վեցհազարեակ կարդալով կարդալով խենթեցած է»: Այն գիրքը կարողորդը կ'առանձնանայ սենեակ մը և այսչափ օր կ'ընթեռնուէր. եթէ կրցաւ անշփոթ բոլոր գիտութիւնն ուսանիլ՝ այնուհետև ամեն բան կը գուշակէ, կը գիտնայ, իսկ եթէ ոչ՝ խելացնոր կը լինի: Հայք, կարծեմ, յայլոց առնլով կը կարծեն, թէ այն կախարդական գիրքն կամ ուսումն երկու տեսակ է.

մին աստուածային և միւսն սատանայական: Եթէ մէկն յաջողի 'ի գլուխ հանել առաջինն՝ միշտ 'ի բարին կը գործածէ իւր գիտութիւնն. իսկ եթէ սատանայականն ուսած է՝ ուղած կինն կը բերէ, ուղած անձն կը կապէ և այլն: Բայց թնչ է պատճառն, որ այդ անձն կրնայ դիւթել, կրնայ կապել, կրնայ արձակել, և իբրև թէ ամենագէտ կը լինի. կը պատասխանեն թէ ճիշտն էր: Այնպէս Վեց-հազարեակն դեերու բնութեանց և զաղտնեաց ուսումն է՝ զայն կարգացողն կը ծանօթանայ դիւաց, որք կը հնազանդին նմա: Երբ կոչէ՝ կուգան, երբ տեղ մ'ուղարկէ՝ կ'երթան, եթէ զաղտնիք մը հարցունէ՝ կը յայտնեն. ոսկի, արծաթ, կին, թնչ ուղէ՝ կը բերեն. վերջապէս, միշտ կը ծառայեն նմա: Ահա այսքան զօրութիւն կը վերագրուի Վեցհազարեակին և զայն ուսանելու բազրն ունեցողներու՝ որոց թիւը և ըստ այնմ ժողովրդեան այս կարծիք, շնորհիւ լուսաւորութեան, նուազած և դադրելու վրայ է:

2) Համայնիլ, Յուստութք կամ Նուսխա:

Համայնիլն ի Հայս հաւանական է թէ զանազան հիւանդութեանց համար ևս գործածուի, բայց յԱյն՝ մասնաւորապէս, ծննդաբեր կանանց համար օգտակար կը համարին, ազատ մնալու համար «Ալ»-էն, զորմէ պիտի գրեմ, 'իստորև: Համայնիլներն կարելի է որ բազմազան լինին, բայց հաւանականաբար նպատակն նոյն է, այսինքն նովաւ Ալքէ, չար դեերէ և արկածներէ զերծ մնալ, 'ի դործս յաջողութիւն ստանալ և այլն: Համայնիլ մի տեսայ, որ Քէչեան ընտանեաց կը վերաբերէր և դեռ 40 օրն չի լրացուցած ծննդաբեր կնոջ մի քով կը գտնուէր առ ժամանակեաց: Յիշեալ համայնիլն իբր վեց կանգուն երկայնութեամբ, չորս մատնաչափ լայնութեամբ ձեռագիր թուղթ մ'էր: Ընթերցողն զազափար մի ունենալու համար՝ յիշեալ համայնիլին կարևորներն 'ի ներքոյ համառօտակի օրինակեցի: Սկիզբն «Հաւատով խոստովանիմ» աղօթքին «Ամենախնամ»-ին վերջին երկու տողն կայ. յետոյ «Հուր կենդանի և այլն» ցվերջն գրուած է. մէջ տեղերն և վերջն պատ-

կերներով. հաւանականաբար՝ շնորհակալութեամբ խոստովանիմէն սկը-
ուած է, բայց յայտնի չէ թէ անկէ յառաջ ալ կան եղեր
զրուած մի: Յետոյ Վաղթաք տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի
ի Խաչելութեան վասն կապանաց դիւաց. կախարդաց սատա-
նայի. Քաղաւոր հզօր ապաւէն կայն. զարթո զգօրութիւն
քո Տէր և եկ ՚ի կեցուցանել զգին արեան քո Տէր, և մի տար
բնակութիւն չարին զտաճար անուանդ քում սրբոյ և մի տար
գլերել սոյն (սատանայի) զքո փրկեալքս կայն. չար իշխանքն
Քաւարին կայն. ցոյց մեզ տէր զողորմութիւնս քո և զփր-
կութիւնս քո սուր մեզ: Ապա մի քանի բոլորակաց մէջ
ապստկեր, աղօթք և բարեխօսութիւն գրելէն յետոյ, Վաղթաք
գլխացաւի և աչացաւի. հր. (72) ցաւի: Գայր գետն յորդա-
ճան և բերէր ծառ մի գեղեցիկ և պատուական և կայր ի մէջ
գետոյն խաչանման սերովբէք և քերովբէք շուրջ կային զնո-
գաւ և բարձրաձայն աղաղակէին և ասէին սուրբ սուրբ սուրբ
սուրբ զօրութեանց. լի են երկինք և երկիր փառօք քո, խնդրէ-
լն յԱստուծոյ վասն փրկութեան ցաւոց, ակնարկին դասա-
կին զբուց ակին. խաժակին. մեղուշակին. գլխացաւին. և ա-
չաց ցաւին. և սրտացաւին. և ծնկացաւին. և հր (72) ցեղ
պիղծ ցաւոց զոր ազատեալ եղիցի ՚ի ծառայս յԱստուծոյ
մարիամ յուղիտայ. ամեն եղիցի. եղիցի. բժշկութիւն ամե-
նայն ցաւոց անուամբ հօր և որդոյ և հոգւոյն սրբոյ. այժմ
և միշտ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն: Վարեխօսութեամբ
Աստուածային սուրբ նշանացն, կայն. և սուրբ Խաչափայ-
սին Քրիստոսի և աւազակին սուրբ նշանին, Վարագայ սուրբ
նշանին, պատերազմի, երեման, հաղբատայ, Վանից, կողբայ,
արդինայ, սերեխայ, մարաւ, գանձասարայ, թու ի մանկանն,
սուրբ գեղարդի, տունկալ, գոռուօ, գետարդեխայ, սքանչելա-
գործ, ապարանից, կարմրակի, ծիծեռի, աղթամարի, սահանս,
կիպագիմայ, հաւովանէ, կոստանդիանոսի, տապանակի, (ստոնց
ամենուն առաջին ալ սուրբ նշ. զրուած էր): Վրաց հոռ-
մոց սուրբ նշանին և ամենայն սուրբ նշանաց բարեխօսու-

Թեամբն պահեա զծառայս քո յուղիտայ (կամ այս ինչ)։ Յետոյ հրեշտակի պատկեր մը սուր ի ձեռին, որոյ ներքե կը գրէ. «Աղօթք հրեշտակաց վասն պահպանութեան. Գարիիէլ և Միքայէլ. ռափայէլ. տակուէլ. աթանիէլ. բայիէլ. փանուէլ. սուքիէլ. սաղաթիէլ. ուրիէլ. աննաէլ, և ամենայն հրեշտակք, որ ունիք իշխանութիւն ՚ի վերայ ամենայն ցեղ որի որ չորանայ և փայտ դառնա ՚ի դիմաց ծառային յաստուծոյ... ամէն: Այս են անուանք հրեշտակաց Գարիիէլ սարագմիէլ ուրիէլ գանձիէլ սեղրաք միսաք միսայէլ. եղեկիէլ. գանձիեա. սարմիա. յուրիէլ. տաժիէլ, ուր այս անուանքս լինայ ոչ մերձանա կապք և կախարդութիւնք ընդ դէմ ծառային (յուղիտայ) ամէն: Աղօթք վասն ճանապարհորդաց. ուղիղ. կենդանամայէլ, կենդանամայէլ, որ էք սպասաւորք յԱստուծոյ դուք ճանապարհորդակից լերուք ծառայիս Աստուծոյ յուղիտայ և խաղաղութեամբ տարէք զտեղի իւր և բարի վաճառ արարէք սմա անուէն հօր և այլն ամեն: Աղօթք չար աչից և չար լեզուի կապքի. Հրանիւթ հրափայլ, հրատն համակեզ որ էք սպասաւորք յԱստուծոյ, դուք կապեցէք և պապանձեցուցէք, զամենայն չար ակն և չար լեզուն, և չար խորհուրդքն և կախարդութիւնքն չքանի և հալածի, կապ ընդդէմ ծառային, յուղիտայ ամէն. Չար աչքն ՚ի փուշ, փուշն ՚ի կրակն, կրակն ՚ի քարն. քարն ՚ի յանատակ ծովն եղից եղիցի ընդդէմ ծառային»: Յետոյ ս. Գ. կամ ս. զօրավարին պատկերն և ՚ի ներքոյ աղօթք մի ս. զօրավարաց. (ատուեանց և սուքիասեանց և խարիթեանց և այլն) ս. Թագաւորաց և այլն: Յետոյ սրբոյ պատկեր մը, որոյ ձեռքը սուր մի կայ, և հանդէպ սորա կայ պատկեր մի սեաւ կապկի նմանութեամբ և կանգուն, որոյ գլխոյն ձեն մարդոյ կը նմանի բայց եղջերաւոր է, և ՚ի ներքոյ սորա գրեալ է. «Վապք Թաղի և ալքի վասն տղացկանի. սուրբն սիսի և սուրբն սիսիանէ դնացին յանապատ օճիկ և հանդիպեալ եղեն ալքն չար, և ունէր ՚ի ձեռին խիստ սիրտ մարդոյ. բռնեցին զալքն հարցին նմա թէ զից է

այդ 'ի ձեռիտ զինչ գործեցեր ով չար. Եւ այլքն ասէ այս է սիրտ ազազկանի յորժամ ճնանի զկինն զերեխայն և մեք շրջիմք ընդ յայնմը մինչ պարապեալ գտանիմ ոչ գոչ ի նմա մարդ և գտանեմք զնա յունայն յառաջ առնեմ զխելքն և յուշն և լսել տայցեմք նմա զձայն սահանաց և մտանեմ զսիրտն գողանամք. և տանիմ լուսնամ զջուրն և բերիմք 'ի շողայոց կերակուր: Յայնժամ բարկացեալ սուրբն հանեալ ըզբառուրն, և կամէր սպանանել զնսն և նա աղաչեաց և ասէ ով բառուրդ յՍտուծոյ աղաչեմք զձեզ մի՛ սպանաներ զիս երդու- շում ի յանուանս ձեր այսուհետև յոր տեղ ձեր անուանքն զբաժ լինի կամ չիշուի ոչ մերձենամք 'ի յայնմը տեղուջ ևս բառաւել ծառային յաստուծոյ յուղիտային ամէնս:

ԲՊՎին ՌձեՊ (1695) ի ձեռամբ մեղապարտ Քրիզորի Չվարեցի. որք ինձ ասէք ողորմի Քրիստոս իւրեան ողորմի ամէնս: Յընթացս գրուածոյն՝ Յուղիտաց անուեն մի կայ յա- ճախ գրուած. ուրեք ուրեք անուան տեղ պարապ թողուե- լին կը հետեի, թէ այս համայնիլին հեղինակ կամ հետեոր- քը կը գնեն կը պատրաստեն, և երբ գտնեն որս մի՛ կստա- նան արծաթն, անուեն կը գրեն համայնիլին մէջ և կը յանձ- նեն. հաւանականաբար այս կարգէն է նաև «Յուղիտայ» ա- նուն կինն: Մեր դիտողութիւնքն 'ի վերջն թողլով շա- բունակեմք:

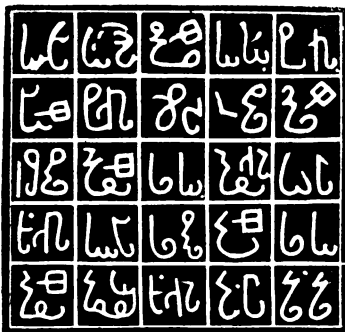
Համայնի մ'ալ Ս. աղա Սէմէրճեանի քով տեսայ տպագր- րեալ. թուական ՌձՀԳ (1725) վերոյ գրեալ համայնիլին ձեռմը է. միայն աղօթքներն ուրեք ուրեք փոփոխութիւն կրած են և մի քանի աւետարան և աղօթք յաւելուած ունի: Հետեւեալ երկու գրուածն հարկ համարեցի արտագրել... Աղօթք կապա- նաց դիւաց. Ազդոմոն իմաստուն ետես զիշխանն դիւաց խա- ռարի, գոռայր իբրև զամպ. ճչէր որպէս զվիշապն: Ասէ Սո- ղոմոսն, թլ պիղծ և անիծեալ զինչ ես դու. ասէ դէն ես եմ իշխուան դիւաց, և մայր ամենայն չարեաց և մեղաց. ես եմ

որ ատկուլութիւն ածեմ ի մէջ եղբարցն ածեմ վէճ և կռիւ և խռովութիւն. և պոռնկութիւն մտանեմ ի սիրտ մարդկան, և երբեմն սերմանեմ զչար ցանկութիւնն: Ասէ Սողոմոն բարձրացիր որ ես տեսանեմ, և բարձրացաւ քան զլեառն և կամէր անկանել ի վերայ նորա: Ասէ Սողոմոն փոքրկացիր, և փոքրկացաւ քան զհատն մանանխոյ, և Սողոմոն կալաւ զնա և եղ ի յաջ մատանին. և մաս մի ի տախտակացն սինեայի եղ ի վերայ ական մատանւոյն: Այլ և Նոյի տապանականն, և յակոբայ սանդիստաւն, և ահարօնի զաւաղանաւն և կոնոնոսի աղօթիւքն, հալածեալ և խափանեալ եղիցի ամենայն չար դէքն. և այլն. ի ծառայէս Աստուծոյ...: Յետոյ՝ «Աղօթք վասն ծննդեան» և այլն: Զեռագրի յիշեալ պատկերին նմանութեամբ պատկերի մը վրան «Աղօթք թպղայի և ալի: Սուրբն Սիրոյն սուրբն սիսի և սուրբն սիսիանէ և սուրբն նովիէլ և սուրբն տագիէլ հրեշտակ. հրամանաւն Քրիստոսի յորս էին ելեալ և առին զձայն երեխային, զնացին և տեսին զայն՝ ի չարութեան, բռնեցին և կապեցին զայն ի յալին վէմն, եկեալ մայրն ալին և ասէ ինչ իցէ այս: Ասացին այս ինչ է, որ մտանէք ի մօրն յորովայն. զերեխային զմիսն ուտէք, զարիւնն խմէք. զլոյս աչացն խաւար դարձուցանէք. ասէ մայրն ալին. թողէք որդին իմ. որ տուն որ ձեր անուանքն յիշեն, անդ ոչ մերձենամք, ի ծառայն Աստուծոյ... յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. և այլն»: «Աղօթք վասն վաճառի և ամենայն բանի: Յայնժամ բացան երկինք և ելին հրեշտակք. և ունէին բանալիք, ԿԶ. (66) հրամայեաց տէրն մեր յիսուս քրիստոս, և ասէ. ուր երթայք. պատասխանի ետուն հրեշտակքն և ասին, երթամք տէր մտանեմք ի տուն ծառային քո, զդուռն բարւոյ բանամք. զդուռն ողորմութեան և վաճառի. հրամայեաց տէրն մեր յիսուս քրիստոս և ասէ զնացէք, և ես օրնական լինիմ ծառայիս իմոյ... յորժամ կանգնի առաջի դատաւոց և թագաւորաց և ընկերաց, քան զնուշն... քան զչաքաւքն քաղցր քան զլուրն խոնարհ... պայծառ... և պատուօք.

ի ամէն (Քղթին քովէն կտոր մի ինկած է). յետոյ, կարծեմ, առ գործածողն գրուած՝ քանի մը տող ուսնաւոր բարեմաղթութիւնք և յետոյ տպեցաւ հէմայիլս ի թուին Հայոց ՌձՂԻ:

Յուսութքն (նուսխա) հաւանականաբար ի Հայոց ոմանք ևս կը գործածեն: Նուսխային մէջ աղօթք կամ սրբոց անուանք, երբեմն ալ նշանագրեր կը գրուին և ծալլելով կուտան գործածողին, որ եռանկիւնի լաթի մը կամ թիթեղեայ և կամ արծաթեայ պահարանի մը գլանի մէջ կը դնէ և արծաթեայ բարակ շղթայով մի կամ պարզ թելով մի պարանոցէն ՚ի կուրծս կը կախէ կամ թեւին վերի կողմը կը կապէ, որով կը յուսայ իւր ախտէն բուժիլ, կամ թշնամուցն յարձակումներէն և վնասներէն միանգամայն և կախարդութիւններէ զերծ մնալ. կարծեմ կան մինչև իսկ հաւատացողք, թէ երբ մէկը այս ինչ անձին նուսխէն ունենայ իւր վրան՝ ոչ թշնամուցն հրացանի գնտակն և ոչ դաշոյնն չթափանցեր մարմնոյն:

Չբմոռնամք նաև աստ յիշել այն կնիքն՝ զոր տեսայ Ապուշեխի Չարաղ թաղէն հայու մի քով. որոյ օրինակն է ի ներքոյ: Չարաղցին տան աւերակ մի պեղուած ժամանակ գրտած է և չգիտեմ ինչ հիւանդութեան համար կնիքն կը գործածուի եղեր:

Սոյն կնքոյն գրերը կամ նշանագրերը ինչ կը նշանակեն և ուղիղ կողմն մը կողմնէ չգիտեմ. միայն 84-ին, Գեր. Սրուանձտեան երբ աստ էր, ըսաւ թէ «Սողոմոնի մեօհիւր» կ'ըսեն:

3. ԱՂԵԿԵԱՔ ԿԱՄ ՅԱԻԵՐԺԱՀԱՐՍՈՒՆՔ *)

Աներևոյթ արարածք, սովորաբար 'ի կերպարանս կնոջ' 'ի հնուամն շատ տուներու մէջ կը գտնուին եղեր: Ասոնք երբեմն խմբովին կամ միացնակ մարդոց երևան կ'ելնեն, կը խօսին. թմբուկ (տէֆ) կը նուագեն, կը խաղան և կը պարեն եղեր: Աղեկնաքք՝ զոր կը ստուգարանեն ամեզմէ աղէկները, սովորաբար կանանց կ'երևան: Կը պատմեն, թէ այս ինչ կինըն գիշերն տանն մէջ շրջած կամ քնացած ժամանակն, արթըննալով կամ աղեկնաքներն արթնցնելով՝ կը տանեն աղեկնաց հանդիսի մը, ուր մանկամարդ հարսուէք կ'երգեն, կը պարեն, երբեմն նորեկն 'ի պարն կ'առնուն: Կանայք երբեմն կը տեսնեն որ իրենց սնտուկէն ծանր շապիկ մը կամ պարեզօտ մի աներևոյթ եղած է, կը հասկնան, որ աղեկնաքք տարած են տղացկան աղեկնաքի մը համար: Քանի որ վերջը կը բերեն շապիկը, որ աղոտած է. լո՛հ մը (կտոր) օճառնելու է քովը, զոր աղեկնաքքն տանելով ընդ շապիկին՝ կը մաքրեն, և մաքրեալ շապիկն դարձեալ կը բերեն սնտուկն կը դնեն եղեր: Այս ինչ տանն կանայք երբեմն երեք օր երեք գիշեր մոմ թափեր են աղեկնաց տուրքէն, երբ տեսեր են, թէ պտուկին ճիրագուն չի հատնիր՝ ամաններ, դաշուններ բերելով իւղն հոն քաշեր են: Յիշեալ տանն կանայք, իրենց սնտուկներուն վրայ, Սուլթան Մահմուտի 5-նոց և 6-նոց դրամէն դեզպդեզ շարուած կը տեսնեն եղեր. կը վերցնեն դրամները և հետեւալ օրն կը տեսնեն որ դարձեալ շարուած է: Մէկը հաց կ'եփէ, կը տեսնէ որ տունն հացով կը լեցուի և խմորն չսպառիր: Այսպէս, աղեկնաքք զանազան բարիք կը ընեն եղեր մարդոց. պէտք է գիտնալ, թէ ու իցէ պարագայի մէջ, երբ աղեկնաքն շնորհ մ'ընէ, պէտք չէ բնաւ մարդու ասել, զի շատ մարդիկ երբ շնորհք մը վայելած են և միտ մը յայտնած են՝ անմիջապէս նոյն շնորհն դադրած և

*) Տաճ. փէրի.

մինչև իսկ շնորհեալ դրամն ալ ես առնուած է եղեր: Կ'ը-
տուէր թէ աղեկնաքները այս ինչ անձին ձիուռն գլխուն մաղերը
կը հիւսեն գիշերայն. տէրը կամ ծառայն կը քակէ, և հետե-
ւեալ գիշերն դարձեալ կը հիւսեն, և քանիցս կրկնելէն վեր-
ջըն կը դադրին: Կ'ըսեն թէ զարդիս ևս ձիու մաղերն եր-
բեմն կը հիւսուին: Աղեկնաքները չեն բռնուիր, բայց եթէ
մէկը յաջողի անոնց միոյն կրնակը կամ ձեռք չըհասած կամ
չը գիտցած տեղ մը ասեղ մի շուլլել (կարել), չը կրնար փախ-
չիլ, և ասեղն շուլլողն ինչ որ ուզէ անկէց՝ կը բերեն ուրիշ
կնիւն մը անտուկէն: Աղեկնաքները անմլաս են, բայց երբեմն
չարս կուտան: Երբ մէկն աղեկնաքի մանկան վրայ կոխէ, որ
աներևոյթ լինելով չէր կրնար տեսնել՝ մայր-աղեկնաքն չարս
կըտայ կսխող անձին, որոյ ծնօտն կամ այլ անդամն կը ծռի,
խեղանդամ կ'ըլլայ. կամ կոխող անձն եթէ որրանին մէջ ե-
րեխայ մի ունի՝ աղեկնաքն ՚ի վրէժխնդրութիւն՝ նոյն հա-
տակաւ աղեկնաքի տգեղ երախայ մի դնելով նորա տեղ, կը
գոխէ մարդածնին հեա. կամ նոյն իսկ կոխողն կը հիւսանդա-
նայ: Զար տրուած անձին՝ «հանտերքի է ըռաստ եկեր» կ'ը-
սեն: Դարմանն՝ սև պարան պոտոցնելն ևալլն պիտի գրեմ
ըստ կարգին: Խեղանդամն կ'ապաքինի, բայց փոխուածն չեն
բերեր այլ ևս: Աղեկնաց չարէն զերծ մնալու համար, պէտք
է—մանաւանդ գիշերն—սենեկաց կամ այլ դրան սեմէն ան-
ցած ժամանակ Երրորդութիւնն չիշել և երեսն խաչակնքել:
Աղեկնաքները գիշերայն աներևութապէս քար ալ կ'արձակեն
մարդուն: Կը պատմուի, թէ այն ինչ անձն գիշերը այն ինչ
տեղէն անցած ժամանակն ճանապարհին վրայի կամ ուրիշ
կողմէն քարեր տեղացուցած են. փախած ազատած է: Քար-
կծուքն սովորաբար աշնան վերջերն խեղէլ թափին կը պա-
տահի: Կ'ըսեն թէ աղեկնաց սկզբնաւորութիւնն յայտնի չէ:
Քէ ՚ի հնուքն և թէ այժմ կան. պարզամիտ անձինքն կը սի-
րեն և անոնց միայն կ'երևան և զանազան շնորհ կ'ընեն.
կ'ըսեն նաև, թէ այժմ մարդիկ աւելի սատանայացած լինե-
լով, աղեկնաքները չեն երևիր եղեր այլ ևս:

4. ԱԼ ԿԱՄ ԱԼՔ. ՆԱԵՒ ԽՐՊՈՒԿ ԵՒ ՔԷՊԷ

«Ալ» *) կ'ըսեն այն երևակայական ճիւղաղին, զոր երբեմն տեսած են 'ի կերպարանս մարդոց: Ալն ծննդաբեր կանանց, զոր տղացկան կը կոչեն՝ Թշնամի կը համարուի. երբ տղացկանն մինակ Թողուի՝ կուգայ և սիրուը (ճիչէր) փորէն կը հանէ և կը մահացունէ: Անգամ մի վերի Թաղն Քէչեաններէն քաջասիրտ անձ մի, 'ի լեառն, Ալին հանդիպելով, որոց ձեռքը տղացկանի սիրտ մի կայ եղեր՝ մարտնչած է հետն, և Ալն խոստացած է բնաւ Քէչեանի տունն ոտք չկոխել. և եթէ տղացկանի մի տունն Քէչեանի տնէն գիրք, բեւեռ, մկրաս կամ այլ իր մը գտնուի՝ այն տունն չիմոնել: Ուստի այս աւանդութեան համեմատ, այժմ իսկ Քէչեանց տունէն գիրք և այլն տանելով ծննդաբերին անկողնոց և բարձին ներքև կը դնեն կամ տղացկանն իւր վրայ կը պահէ մինչև 40 օր. զի վտանգն 40 օրուան մէջ է եղեր: Սոցն կարծիքն Վհամայրներուն մէջ գրուածին նմանն է գրէթէ. սա տարբերութեամբ, որ անծանօթ սուրբն Սիսիանն ու Սիսիանէանն վերագրեալ դերն՝ աստ Քէչեաններու նախահարց միոցն տուած է: Գալով ժողովրդեան, Թէ և չհաւատայ այլևս Ալին և համայնիլին՝ սակայն սնապաշտութեան դարաւոր սովորութեանց ու գաղափարաց տպաւորութեանց ներքև, չուղեր բոլորովին հակառակիլ այս զգուշական արարողութեանց խորհելով, Թէ հոմոյնն, մկրատն և այլն եթէ օգուտ մի չունենայ տղացկանին՝ գէթ վնաս մ'ալ չունի:

Կայ նաև իւրաքանչեւ անուշով երևակայական էակ մի, որ անվնաս է: Ասիկայ երբեմն գիշերայն մարդոց ձեռներն 'ի կար-

*) Պաղտասար պատուելու պարսկահալ բառարանին մէջ. Ալ կամ Ալք-ութօրեալ սասակիչ տենդ որդեծին կանանց: Կ'երևի Թէ նախնիք այս տենդն չար էակ մի ճանչցած են:

ժր կամ ի դեղին կը ներկէ. կ'ըսեն թէ երբեմն խըպըլիկը այնպէս կը ծանրանայ վերմակին վրայ, որ մարդ կը կարծէ թէ պիտի խզուի:

Կայ նաև ւքէպիտի հիւանդութիւն մը, զոր ունեցող կանանց զաւակունք ստորաբար 1—2 կամ 10, երբեմն մինչ 20 տարեկան՝ կը մեռնին, և կ'ըսուի թէ այս ինչն քէպէ ունի. աղան կը խզդէ: Ի դարման՝ այն տղեկին ծնողք կամ ազգականքն 40 տունէ 40 տեսակ կերպասի կտորներ կը ժողվեն, պարեզօս կը կարեն, կը հագցունեն. ոմանք ալ աւագ ուրբաթ օրն անարեցաթ՝ կնիկ մը ճամբայ կը հանեն, որ պարտի աւանց խօսելու 7 կամ 40 տունէ մէջմէկ պատառ արծաթ ժողվել, զոր օղակ մի շինելով քէպէ ունեցող կնոջ թէւր կ'անցունեն: Քէպէ անունով բրդէ տեսակ մը կապերուն՝ քէպէ ունեցող կինն բնաւ չի գործածեր:

5. ԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

Բազմատեսակ են գուշակք. ոմանք երազ կը մեկնեն. տմանք մարդոց ճակատազիրն կը յայտնեն. ոմանք կորուսեալ մատանի, ոսկի և այլն զանեղ կը փորձեն. ոմանք այսահարաց կամ սիրահարաց զաղտնիքն կ'իմանան. ոմանք կրցած են, կ'ըսեն, Կ. Պօլիս կամ այլ հեռաւոր պանդուխտի մը թաշկինակըն կարդալով իսկոյն բերել և ներկայացունել: Երազահանն ձյն գիրքն է, ուր զանազան երազներու մեկնութիւնն և աւանց կատարման ժամանակն գրուած է: Շատերը կը պատմեն, թէ այս ինչ ժամանակ գործի մը կամ անձի մը վերաբերեալ երազ մի տեսած են և քանի օր վերջը կատարուած է. զոր օրինակ, հանգուցեալ հօրեղբայրս՝ որ արժանահաւատ անձ մ'էր, 1864-ի միջոցներն երբ 'ի Կ. Պօլիս էինք, պատմեց, թէ երազին մէջ տեսած է, թէ յԱկն իւր խնամիին՝ Գ. Նարլըեան ազայի հետ նորա տունն սենեկի մը մէջ կը զանուխն, ուր ներկայ գտնուած են և այլք յընտանեաց: Յիշեալ Նարլըեան ոտ-

քի ելնելով կըսէ. «Ահաւասիկ ես կ'երթամ, մնացէք բարեաւ»,
և կը մեկնի սենեկէն: Հօրեղբայրս զարթնելով օրուան թուա-
կանն նշանակել կուտայ կրտսեր որդւոյն. և քանի օր վերջը
սուրհանդակն գալուն կը գուժեն յիշեալ Նարլլեանի մահն:
Նամակներէն կը տեղեկանայ, թէ յիշեալն իւր մահկանացուն
կնքած է ձիշդ այն գիշերն՝ երբ տեսած էր զայն երազին մէջ:
Հայրս երբ 1871-ին աստ իւր մահկանացուն կնքեց՝ հօրեղբօրս
երէց որդին, որ յայնժամ 'ի Պօլիս էր, յերազի կը տեսնէ զհան-
գուցեալն, որ Ակնայ հանդիպակաց լեբան բարձունքն կը գըտ-
նուի և 'ի կատարն կը դիմէ. կ'ուզէ հասնիլ նմա, բայց չկըր-
նար. և նա ելնելով լեառն կ'աներևութանայ: Սերաստացի Հաչ
բժիշկ մի Տօթթ. Երիրնեան որ 2—3 տարի յառաջ հիւանդի
մը համար այսր եկած էր՝ կը պատմէր թէ Վերիկա էի,
ամեն անգամ որ դրամ ուղարկուէր հայրենիքէս՝ նախապէս
երազիս մէջ ոջիլ կը տեսնէի: 5—6 տարի յառաջ շատերը
պատմեցին, թէ վերի թաղը Քուղլլեան Նիկողոս անուն անձ
մի կայր, որ աղքատիկ ոստայնանկ մ'է եղեր: Սա գիշեր մի
յերազի, կամ ըստ ոմանց աջօք բացօք՝ կը տեսնէ, որ 12 մարդ
և մի պետ կուգան կը բոլորին իւր շուրջն և կ'ըսեն, թէ «ժա-
մանակ է արդ հոգիդ յանձնելու». պետն կ'ըսէ թէ «զործերդ
մաքրելու համար պէտք է օր տալ և 10—15 օր կը տրուի:
Քուղլլեան զայս կը պատմէ կնոջն և գործերն կարգադրելով
մահուան կը պատրաստուի: Երբ որոշեալ օրն և ժամն կը լլ-
րանայ՝ Քուղլլեան հոգեարք կ'իջնայ. և իբր մեռեալ կ'անշն-
չանայ. կիսն կ'սկսի ճիւղ և աղաղակ բառնալ, սակաւ մի յետոյ
այրն աչքն կը բանայ և կ'ըսէ «Ինչո՞ւ այդպէս ծանրապէս մե-
ղանչեցիր. ըսին թէ որովհետև կիսն դեռ կարօտն առած չէ՞
քանի մ'օր ևս տալ պէտք է, և տուին մինչ նոյն Տեառն ընդ-
առաջի կամ այս ինչ օրն»: Օրն կը հասնի և Քուղլլեան հո-
գին կ'աւանդէ *): Սորա նման այնպիսի զարմանալի երազներ

*) Չմոռնաւք Տրապիզոնի Գրիգոր աղալի հպրն որ, ինչպէս

պատմուած են, որ մարդ կ'ըսկսի մտածել, թէ ինչ են այս կարգի երազք: Նարունակեմք մեր գործն: Ժողովրդեան մէջ կան կարգ մ' երազներ, որոց մեկնութիւնք անփոփոխ են. ինչպէս՝ երբ սեւ գլուխ տեսնես՝ սատանայ է. երբ կանաչ գլուխ տեսնես՝ ուխտ է կամ սուրբ է. երբ մէկը մեռած տեսնես՝ շատ կ'ապրի, երբ ակուայ քաշես, ցաւի, արիւնոտի՝ ընտանիքէն կամ ազգականէն մէկը կը մեռնի. եթէ չցաւի՝ օտարն կը մեռնի. երբ ջուր տեսնես՝ մուրատ է և այլն. և կան որ կը փոփոխին. միոյն համար բարեգուշակ՝ և միւսին ընդ հակառակն. ըստ այսմ կը հարցունեն միմեանց. «Այս ինչ իրն քու ոչքիդ ինտիք է», ինչպէս խաղողն և այլն:

Երազի վրայ այս չափն բաւական համարելով՝ անցնիմք գուշակութեանց: Սորա յատուկ գրքի մը բացատրութեամբ՝ որ ժամանակին, որ կենդանակերպին և այլն ծնած ըլլալէն կը գուշակեն մարդոց հեղ կամ դաժան և այլն բարքն, այս ինչ բարիքըն կամ չարիքն պատահին: Այս գուշակութիւնք ալ երազի մեկնութեանց կարգէն կը համարուին:

Գալով գողօններու գտիչ գուշակին՝ ասոնք սովորաբար առանց գրքի կը գուշակեն զանազան կախարդական արարողութիւններով: Անից մեջ այս կարգի գուշակաց «հայոց» (պագըճը) կ'ըսեն: Իբր 15 տարի յառաջ թուրք կին մը կար, որ լուսնոտաներու և կորուսեալ կամ գողցուած իրերու համար գուշակութիւն կ'ընէր: Մորուս պատմեր է, թէ յիշեալ կինն լուսնոտ հայ կնոջ մի տունն կոչուած էր. սենեկին մէջ նստաւ, ՚ի հրաւէր դիւաց հալուէ և այլ անուշահոտ խուսկեր ծխեց, ինքնիրեն շատ մի բան կարդալէն և դիւաց հետ խօսակցելէն յետոյ՝ ձեռքը պատին տարաւ և աներևութէն թուղթ մի առաւ ձեռքին մէջ. զոցեց և այլ չբացաւ. փրփրեցաւ և ուժասպառ մարեցաւ ընկաւ. այս պահուս հայ կին մը որ խօսակիցն էր,

Մտերիս 3900 թուոն մէջ (1887 Նոյ. 28) գրուած է, իւրեան եղած գեղացման համմատա՝ նոն օրն ընտանեօք չը հրճուի, և երեկոյն քահանայն կը կոչէ կը հաղորդուի և որոշեալ ժամուն հոգին կ'աւանդէ:

գուշակ կնոջ անուան կոչելով քանիցս և խնդրելով՝ ձեռքը բանալ տուաւ և առաւ թողութիւն, զոր նուսխա պիտի շինեն: Ի վարձ հայոցին՝ շաքար կամ եազմա և այլն կուտան: Կորուստի համար ալ վերոյիշեալ գործողութիւնն կը կատարէր, և թէև ոչ որոշակի, այլ և այլ մարդոց անուաներ կուտայր. իբրև թէ գողին անուան կը ծանուցանէր: Կայր նաև Նարզերցի հայ մի, որոջ համար կը խօսուէր, թէ կոնքովն ջուր կը բերէր, կը կարդաք, ջուրին մէջ նայել կուտար, և իբրև թէ գողին պատկերը կը ցուցնէր ջուրին մէջ: Կայ տակաւին հայ մի, զոր երբեմն այլ և այլ հիւանդացո կը տանին. կը կարդայ և այլ և այլ կախարդական արարողութիւնք կը կատարէ կ'ըսեն: Պատեհութիւն չունեցայ տեսակցիլ և իւր արհեստին նկատմամբ հարցումներ ընել: Ըսած է եղեր մէկու մը, թէ իւր բժշկական գործիներն ս. Գրոց և ս. Գ. Նարեկացուոյն աղօթագրքին ընթերցումն և աղօթքն է: Կան նաև շատ մի գուշակութիւնք՝ որ աւանդական են. զոր օրինակ երբ անծեղն տանն շուրջն կամ տանին գայ երգէ՝ պանդուխտն գալու նշան կը համարին և կ'ըսեն. խերը լինի. խերը լինի. երբ ճամբորդս դայ՝ պաշարք առջիդ թոթվիմ: Վռիկ ըսուած թիթեռնիկն և ջորուոջ ճանճն ալ պանդխտին գալուն նշան կը համարին: Ագռաւին կանչելն, հաւուան՝ աքաղաղի պէս խօսիլն, շանն այս ինչ տան կամ սենեկի առջև ոռնալն չարագուշակ կը համարին: Ծիածանն, որ յաճախ ընդ արևելս է՝ լաւ. իսկ երբ յարևմուտս պատահի՝ չար նշան կը համարին: Երբ հարսանեաց կամ հանդիսի մը մէջ մէկու մը ձեռքէ զաւաթ մի կամ սկաւառակ մի ինչայ կոտորի, կամ այլ փնաս մ' ըլլայ՝ բարի նշան մի կը համարին. զի կը կարծեն թէ այն փոքր փնասն կենաց կամ ընչից վերաբերեալ ապագայ մեծագոյն փնասու մի առաջքն կ'առնու: Երբ մէկը փռնգտայ՝ կ'ըսեն. Յիշեցին քեզ այս ինչ տեղո: Երբ խօսակցութեան մէջ մէկը այնպիսի բան մը խօսի զոր ուրիշ մը խօսել պիտի սկսէր՝ այս վերջինն կ'ըսէ առաջնոյն Վն պիտի

բէի, դուն ըսիր. դուն ինձմէ շատ տ'ապրիտ: Երբ խօսակցու-
թեան մէջ պատահի որ երկու անձինք միեւնոյն խօսքը մէկէն
բռնն՝ առոնցմէ մին կ'ըսէ. «Երկուքս մէկտեղ տի մեռնինք»: Ճը-
բագին մոմին շրթունքէն երբ նամակաձև ծալք մի *) տեղի
կ'ունենայ, ներկայից որուն կողմը որ ըլլայ, «Քեզի նամակ պի-
տի գայ. գիր կը գրուի» կ'ըսեն. իսկ երբ շրթունքէն վեր
առահանաձև գիծեր ըլլան վաղը ձերը հիւր պիտի գայ» կ'ըսեն:
Շարթու օրերուն մէջ գշ. օրն Հայոց և մանաւանդ Քուրքաց
մէջ ձախորդ օր մը կը համարուի. ոմանք գշ. ճամբայ չեն ել-
նելի. նոր գործ մը չեն սկսիր: Քուռոց մէջ բաց 'ի մէկէն կա-
րևարներն են. 3, 7, 12, 40 ինչպէս՝ 3 անգամ ըսել. 3 որդի.
3 սղջիկ. ևայլն. 7 եղբարք. 7 խորհուրդ եկեղեցւոյ. 7 մա-
հաջու մեղք. 7 գլխէ դև. 7 տարուան գինի. ևայլն. 12 առա-
քեալ. 12 խաչապաշտ ազգ (իբր թէ բոլոր քրիստոնեայք 12
ազգէ կը բաղկանան). 12 տեսակ ևայլն. 40 տարի. 40 ան-
գամ. (առակոց մէջ) 40 դուռն. 40 գող. ևայլն: Երկրորդա-
կաններն են՝ 4, 30, 70, 99, 100 ևայլն: 9 թիւը թէև գշ-
ին չափ չարագուշակ չէ՝ բայց լաւ թիւ չի համարուիր: Ծր-
ուան առաւօտն բարեգուշակ, և երեկոյն՝ ընդ հակառակն է:
Ռ'ր մէկը թուեմ. տակաւին շատ կան այս տեսակ բարի կամ
չար գուշակութիւնք, սակայն վերոյ գրուածներն բաւական
համարելով զանց առի:

6. ԱԶՔԻԼԵԼ. ՉԱՐԱԿՆՈՒԹԻՒՆ (ՆԱԶԱՐ)

Նազարին վրայ ևս զանազան դէպքեր կը պատուին.
կ'ըսեն թէ մեծ վէժ մը կայ եղեր, զոր կտորել կուզեն և չեն
յաջողիլ, այն քաղաքին մէջ ալ համբաւեալ չար աչք ունե-

*) Գտնո ամ են կամ գուցէ կը գտնուին ոմանք, սովորաբար
կանաչք, որ ծալլուած ճարպէ թերթիկն անկողնոյ դարակին վրայ
նետելով կը պահեն, մինչև որ գուշակեալ նամակն գալ:

ցող պատաւ մի կայ եղեր. կը բերեն կինն, որ երբ նայելով քայփն կ'ըսէ «Վ', այս ինչ մեծ քար է», քարն անմիջապէս կտոր կտոր կ'ըլլայ: Գարձեալ մէկը պատմած է, թէ Պօլիս մտնրավաճառութիւն (աթթար) կ'ընէի: Քուրք կին մի խանութին առջև եկաւ և ըսաւ. «Վ'. այս խանութն որչափ բան կայ». այն վարկենին խանութին ապակափեզկերը փշրեցան»: Երբ մէկին գլուխը ցաւի, մանաւանդ երըժկտալով (յորանջելով), կ'ըսեն, թէ «Նազար դպեր է, նազար են տուեր». սովորաբար, վրայէն թաշկինակ կամ եազմա մի առնելով նազարի դէմ սէպապ *) ունեցող կնկան մը կու տան, որ թաշկինակը կը շփէ ձեռքով և հետեւեալն կ'ըսէ. «Չար աչքը ճաթի, չար նիչէթը վար հալածի»: **) Ասկէ զատ աղօթք ալ կ'ըսէ և կը յօրանջէ. եթէ նազարն շատ գէշ տրուած է, յորանջումն աւելի սաստիկ կ'ըլլայ: Եթէ կարծեն, թէ «աչք տուողն» այս ինչն է, և դիւրութիւն կենայ, այն անձին գաղտնապէս պարեգօտէն փոքրիկ կտոր մը կը կտրեն կամ բնակած տանը սեմէն փոքրիկ կտոր մը կը տաշեն, և գլուխն ցաւած անձին տունը բերելով կ'աչրեն: Երբեմն անդրանիկ զաւակ մի նազար տուած անձին գլխուն վերև գաւաթ մի ջուր կը դնէ. յետոյ, եօթն հատիկ կրակ ջուրին մէջ կը ձգէ, կը մարէ և աղօթք կ'ըսէ, և ջուրէն տակաւ ինչ հիւանդին խմցնելով մնացեալն կը նետէ:

7. Ն Ո Ւ Է Ր Ք.

Նուէրք կ'ըսուին այն ամեն գործողութիւնք, որ Աղէկ-

*) Սէպապ ըսուած գօրութիւնն դուտարն իւր մօրձէն կամ ազգականէն կ'ստանալ և Ակնալ մէջ քանի մը հատ միտն կան.

**) Անկը իբրև նազարի աղօթք՝ կ'ըսէ «Չար աչքը. չար փուշը. չար կրակը. առուճօր (ճնճողուկը) կթեցին. օձուն կտտոշը. մըջիւմին կաթը. աղէկ աղջինն ծամը. աղէկ կըլիճին բազուկը չար փուշը հալածի»:

Նաբէ, Ալէ, կախարդութիւններէ, նազարէ, կամ բնական ար-
կածից և հիւանդութեանց իբր դարման՝ և կամ ասոնց պա-
տահականութեան դէմ իբրև արգելիչ դեղ կը գործածուի:
Ըստ այսմ՝ նախ դարմաններուն վրայ խօսիմք:

Երբ արեգակն կամ լուսինն խաւարի, ոմանք լոգնալու
մեծ կոնքեր (պղնձեայ) կը ծեծեն, ոմանք ալ հրացան կ'ար-
ձակեն. իբրև թէ այս լուսաւորաց հանդէպ մեծ թուչուն մի
կամ չար էակ մի եկած ըլլալով, շոինդն կամ հրացանի պայ-
թիւնն հոն հասնելով, լոյսն արգելողն խոցս կու տայ: Այս
արարողութեանց 'ի Հայոց ոմանք ալ կը մասնակցեն շոինդ
հանելով կամ աղօթքով: Գեռ երէկ *) Սեպտ. 23-ին գիշերն,
լուսնոյ խաւարման ժամանակ սոյն արարողութիւնք կատա-
րեցան. թէև խաւարման օրն, ժամն ու վայրկեանն օրացոյ-
ցին և բոլոր երևոյթներն «Արևելք»-ի մէջ կանխաւ գրուած էր:

Երբ ժամանակ մի անձրև չի գայ, տղու մի ձեռք խա-
չափայտի ձևով ձող մի կու տան, փայտին վրայ հին պարե-
բոտ մի կը հազցունեն, որ կը պատէ փայտն և զայն ունող
անձն. փայտին գլուխն ալ գտակ մը կ'անցունեն. և այսպէս,
մարդաձև՝ ծաղրելի բան մը կը շինեն, որոյ «Զիչի մամա»
կըսեն, և զոր կը շրջեցունեն տներն ու փողոցներն և կ'երգեն
տաճկ. «Զիչի մամա նէ իսթէր, Ալլահտան եաղմուր իստէր.
քեստէն փարէ իսթէր, Կըշմնասն էթմէք իսթէր, վեր Ալ-
լահրմ վեր, եաղմուր իլէն սէր (հայ.) կամ սէր»: Այսպէս, Զի-
չի մաման կը պտտցունեն, տեսնողներն հաց կամ դրամ կու-
տան, վրան ջուր կը նետեն և կը թրջեն: Այս սովորութիւն
գրեթէ դադարեալ է:

Եթէ հիւր մը երկար ատեն նստի և անոր մեկնելն ու-
զուի, հիւրին մուճակին մէջ քիչ մը աղ կը լեցունեն: Եթէ
ատելի մէկը, որ հանդերձեալ է ճամբորդել և չեն ուզեր վի-
րադարձն, յետ մեկնելոյն հողէ սափոր կը նետեն զնացած կող-

*) Առն տողերը 1884 Սեպտ. 24-ին գրուած էր:

մըն և կը կոտորեն: Երեխայ մի խօթութիւն (սանճը) ունենայ, կապուտագոյն բամբակէ դենջակի (սօճայ) մը մէջ դնելով կ'օրօրեն ՚ի դարման *) Երբեմն զմանուկն պառկեցնելով և երկու ոտներէն բռնելով վեր կ'առնուն և գլխի վար կախելով մեղմիւ կը թոթփեն և կը շրջեն (Թագլա). երիցս կը կրկնեն զայս իբրև նուէրք: Տեսնուած է շատ անգամ, որ այս կերպով մանուկն կը հանդարտի լալէ:

Երբ մէկը մեռանի և զաւակներէն, ընտանիքէն մէկը վախնայ ու նիհարնալ սկսի, Վոխուածք է եղերս կ'ըսուի. այսինքն մեռեալն կոխեր է: Ի դարման, 7 աղբիւրէ ջուր կը ժողվեն, մեռնողին գերեզմանին վրայ կը դնեն, յետոյ վախցողն կը լողցունեն: Երբ ննջեցեալ մը կը տանին՝ մէկը, որ ՚ի տան նըստեր է՝ կ'ըսեն Վելի ոտքի վրայ կայնէ, մեռելը կու կոխէ:

Եթէ մէկին աչքին մէջ արիւն ժողովուի, ապահա ընկած է՝ կ'ըսեն. պահեալի սէպապ ունեցողի մը կը դիմէ. սէպապին տէրը գաւաթ մի ջուր կը բերէ, 7 կուտ աղ, կամ 7 կուտ ոսպ ձեռքը կ'առնու. կտիկ կտիկ աչքին շուրջը կը շրջեցունէ աղօթք ըսելով, և ջուրին մէջ կը ձգէ. նոյն ջրէն քիչ մը աչքը կը քսէ, երբեմն ալ քիչ մը կը խմցնէ, մնացածը կը թափէ: Աչքի հիւանդն ջուրին մէջ 5—10 փարա կը ձգէ, որ սէպապին տիրոջն է: Ոմանք՝ կարմրագոյն քար մի կայ պահեալի համար ՚ի դարման, աչքի քովն ՚ի վար կը կախեն:

Եթէ մէկին մարմնոյն՝ սովորաբար երեսին կամ ձեռաց մորթն կը թեփոտի և կը կեռայ, Վրջիւննոցք է եղերս կ'ըսեն: Յիշեալ Քէչեան ընտանիքն այս հիւանդութիւնն դարմանելու նուէրքն ունին եղեր. ախտացեալն անոնց կ'երթայ, յորոց մին, գրչի մը ետևի կողմին ծայրովն, մեխանով գրելու պէս,

*) Կալ և ալլ դարման մի, որ է փոքրիկ կաթսալի մի ներքեի սեն քերելով ջրով քիչ մը կը մարեն և կը խմցնեն: Կալ նաև խօթութեան ալլ դեղ մը կամ նուէրք մի, որ չափահատոց ես կը գործածեն. ալն է՝ մկան ծիրտը օղիով կամ ջրով մարել և խմցնել:

կը գծեն թեփոտած տեղն և իրենց սովորական աղօթքն կ'ըսեն:

Այն աղաչք, որոց ոտք ելնելու ժամանակն կուգայ և 2—3 տարեկան կ'ըլան ու չեն կրնար քայլել՝ 'ի հնուսն կ'ըսեն եղեր, թէ Վէլայլին տալու էս և է այսպէս: Աւագ ուրբաթ օրը, ցերեկին, կը տանին տղայն Քուրքաց ժամակոչին (Ֆւէզզինին), որ տղան առնելով մղկիթին աշտարակը կ'եչնէ և ցերեկուան աղօթքէն յառաջ, աղօթքի կոչման ժամանակ տղան հետն կը շրջեցունէ եղեր:

Այն տղայն, որոց խօսելու ժամանակն եկած է և չի կրնար, Վտնք գիւղն ս. Սարգսայ մատուռն կը տանին. անդ սիւն մի կայ. քովն երկու մարդ նստելով, տղայն երեք անգամ սեան բուրդիքը կը շրջեցունեն. յետոյ, մատրան դրանը բանալին երեք անգամ տղուն բերանը կը դնեն. 10—12 հատ փայտէ դգալ կամ աւել մի ընծայ կուտան ուխտատեղոցն:

Վերոյ գրեալ վերջին երկու դարմաններն ընողներն կարի սակաւաթիւ են. նազարի շփումն, մրջիւննոցք և պահեալի դարմաններն յաճախ կը գործածուին: Իսկ աղեկնաց չար տալովն խեղանգամ ըլլացողաց և այլ շատ մի հիւանդութեանց 'ի դարման՝ սովորաբար աւետարան կը կարդացուին և աղօթք ևայլն կը կատարուին:

Երբ նորածին երեխայ կամ մանուկ մի հիւանդատ, նիւհար է, 'ի դարման հետեւեալքն կ'ընեն. 1. տանը ճանապարհին վրայ փոքր հոր մի կը բանան, որպէս զի անցորդք կոխելով հարն լեցունեն, տղան առողջանայ: 2. Քառուղիի մը (տէօրթ եօլ աղզի) մէջ, եռոտանիի վրայ կաթսայ մը կը դրնեն. ներքէն քիչ մը խոիւ կամ աւելի կը վառեն, կաթսային մէջ տապաստակ մի (մինտէր) դնելով մանուկն կը նստեցունեն. եօթն աղջիկ կարգաւ կուզան կը հարցունեն եփելու ձև կատարող կնկան. Վաման, Բնչ կ'եփեսա, որ կը պատասխանէ զգամշու (թերևս գոմեշու) միտ. կը յուսան թէ այս արարողութեամբ մանուկն կ'առողջանայ: 3. Ձուրին տալ, որ է այսպէս. երեք առաւօտ զմանուկն յՍփրատ տանելով ջուրը կը

Թաթխեն մերկ, երբորդ առաւօտուն՝ շապիկով մը կը Թաթխեն և յետոյ շապիկը գետը ձգելով կ'ըսեն. «Ճաւերը ան ու գընան: Տակաւին կան շատ նուէրքներ, բայց գրուածն բաւական համարելով՝ սկսիմք նախազգուշական նուէրքներու:

1. Երբ մայրն կամ ընտանիքն զբաղմանց պատճառաւ ստիպուին զերեխայն միայնակ Թողուլ՝ որրանին գլխոյն ներքև սովորաբար կտոր մի հաց կամ երբեմն աւել մի կը դնեն, որ մի գուցէ աղեկնաքները փոխեն:

2. Երբ հարսն ու Թաղւորն յեկեղեցի կ'երթան, ձիէն իջնելուն, հարսին հանդերձից կոճակները կը քակեն և փետին գրպանը (ճեպ) բացուած զմելի մը կամ կղպակ մը կը ձգեն, որ կը մնայ ցաւարտ պսակին կամ մինչ առագաստի օրն:

Երբ յեկեղեցի մտնեն, դուռը ձիերուն վրայ մէյմէկ մարդ կը հեծնէ, և յետ պսակի երբ փեսան ու հարսն եկեղեցիէն ելնեն՝ անոնց ձիերը իրարու հետ կը փոխեն, որպէս զի կախարդք հարսն կամ Թաղւորն չի դիւթեն, չի կապեն: Կ'ըսեն Թէ հին ատենները երբ հարսն ու փեսայն եկեղեցի կը տանին՝ տունն մանելու ճախարակ մի կը մանեն եղբր 'ի պարապ, և փոխանակ յաջէ 'ի ձախ դարձունելու՝ 'ի ձախէ յաջ կը դարձունեն եղբր:

4. Երբ պանդխտութեան գնացող մը տունէն կը մենի, դրան սեմէն դուրս ելած վայրկենին չոր հաց մի կը բերեն կը կտորեն և յետոյ աղքատաց կուտան: Ոմանք ալ նոյն մեկնելու վայրկենին ետևէն քիչ մը ջուր կը նետեն, որպէս զի շուտ վերադառնայ: (Սափորը կտորելն ասոր հակառակն է):

5. Երբ մէկը նոր տուն մի շինէ՝ վերին յարկի առաստաղին մեծ գերանին ծայրը, փողոցի կողմը, հին մաշած մուճակ մը կամ հաւկիթ մը և կամ պճեղ մի խտոր կը կախեն, նազար չի դպչելու համար:

6. Երբ մէկը նոր հանդերձ մը հագնելու ըլլայ՝ օձիքը գետինը դնելով վրան կը կոխէ ոտքովը և յետոյ կ'զգենու:

7. Երբ մէկը լուացուած ատենն ձեռքին օճառը ընտա-

նեաց միոյն կամ ուրիշի մը տայ՝ առնողն ձեռքն կը դարձունէ, որ օճառն ձեռքին վրայ կը դնէ. զի եթէ օճառն ձեռքին միջոցն առնու՝ միջերնին պաղուծիւն կ'իյնայ: Նոյնպէս երբ մէկը ջուր խմէ՝ սենեկին մէջ ըլլացողներէն եթէ ջուր խմող կայ, կ'սպասէ որ նախ առջի խմողինն լրանայ, զի եթէ մէկտեղ խմեն՝ պաղուծիւն կ'իյնայ միջերնին:

8. Երբ մէկը դիւանար կամ մօլի և կամ ախտացեալ մէկու մի խօսքն կընէ՝ փիւ, փիւ, փիւ կ'ընէ մեղմիւ. որպէս թէ բռէր շէտի ըլլայ իմ տունէն, ընտանիքէն և այլն:

9. Երբ մէկին ոտքը լուանան և հարկ լինի նոյն ջրով ուրիշի ոտքն ալ լուանալ՝ սոյն վերջինն կոնքին մէջ կը թքնէ, որպէս զի գիրեար չատեն:

10. Երբ կայծակ զարնէ և տեղատարափ անձրև գայ՝ ջրհեղեղի մը կամ ողողման երկիւղիւ, խորովելու (քէպապ) երկու շամփուր կը բերեն, տանն գաւիթն կամ տանիսին միջավայրն կը դնեն իրարու վրայ և խաչաձև, որով կը յուսան պատուհասէն ազատիլ:

11. Պէտք չէ ձեռքով կամ ցուցամատով աստղ ցուցնել կամ համրել. զի ձեռքը կամ երեսը ոսպի չափ, փոքրիկ, թուփ ըսուած մանղէն հատիկն կը բուսնի եղեր:

12. Պէտք չէ կերակրոյ սեղանէն հաց տալ աղքատաց, զի առատութեան շնորհ կամ օրհնութիւնը (պէրէքեաթ) կը փախչի եղեր: Պէտք է որ աղքատաց հացն՝ հացի դարակէն կամ պղնձեայ ամանէն տրուի:

13. Պէտք չէ նաև սեղանի ներքևի սփռոցն, ուր հացի փշուրք կան՝ փողոցը թոթովել, այլ պարտէզն կամ այլ անկիւն մի, որ փշուրքը չի կոխոտուի և պէրէքեաթը չի փախչի:

14. Պէտք չէ զուր տեղը կաժառը կամ մանելու ճախարակը յունայն դարձունել, զի երկրաշարժ յառաջ կը բերէ եղեր: Ծակաւին շատ կան զանազան արկածից և հիւանդութեանց ՚ի դարման նախազգուշութիւններ, բայց այսքանը

բաւական համարելով՝ անցնիմք նկարագրել սնապաշտութանց մէկ տեսակն ալ:

8. ԿԱՊՔ

Կապքն երկու տեսակ է. մին՝ կախարդաց կապքը *) և միւսն՝ ընդդէմ գողի, կարիճի և այլ կապքն: Ըստ այսմ՝ նախ կախարդականին վրայ խօսիմք: Ինչպէս տեսնուեցաւ շուէրքին մէջ՝ փեսին ու հարսին պսակուած միջոցին կղպաքի կամ այլ նուէրքներ կան ՚ի նախաղգուշութիւն, զի դուցէ կախարդն՝ ամուսնութեան օրն, երբեմն ալ օրեր, ամիսներ յետոյ, կը կապէ զփեսայն՝ որ անկարող կ'ըլլայ զուգաւորիլ: Երբեմն միայն զհարսն կը կապեն (պիւշիւ կ'ընեն), որ կ'ատէ զփեսայն, և երբեմն զերկուսին միանգամայն: Երբ նորապսակ ամուլք իրենց մեղրալուանին մէջ զիրեար չի սիրեն, ինչ կ'ըլլան անոնց ծնողքն ու ընտանիքն և սրչսփ կը տրտմին: Երբ կը տեսնեն թէ համոզում, չորդոր և երբեմն ճնշումներ ապարդիւն կը մնան, կը կասկածին թէ կախարդած են. ուստի կ'սկսին հայոցի կամ կախարդական գործերէ հասկցող անձինք բերել, որք սովորաբար անոնց կարծիքն հաստատելով՝ կապքին եղծման համար զանսղան ընթերցմունք և կախարդական դարմաններ կ'ընեն: Երբեմն կը յաջողին կախարդին կապքը (պիւշիւն) գտնել, որ սովորաբար թաղուած սև ածուխ կամ այլ իր մ'է: Կապքին դոնուելով ու լուծուելովն՝ ատելութիւնն սիրոյ կը փոխարկի եղեր: Գեռ շատեր կան, մանաւանդ ՚ի կանայս՝ որ այսպիսի դէպքերու հաւատ կ'ընծայեն: Ոմանք կը պնդեն թէ այս ինչ անձն, որ կախարդական գործերէ կը հաս-

*) Կարծեն ոմանք, թէ երբ երկու անձինք կուռի կամ քանակուռի սկսին և ՚ի ներկայից այլ ոք չարամտութեամբ ձեռաց երկու բթամատից եղունգներն գաղտնի և արագապէս իրար քսէ՝ կուռն աւելի կը սաստկանայ:

կնայ՝ այս ինչ ժամանակ այս ինչ ղէպքը զխոցաւ, զուշակեց,
և ըսածին պէս կատարուեցաւ. թէ՛ այս ինչն կապքը գտաւ
և քակեց: Սկսիմք միւս կապքերն զրիւր:

Կայս Գողթ. Երեք երեք լուսիկ եկաւ.
Երեքին հազածն է ճերմակ.
Մէկն է Յիսուս. մէկն է Քրիստոս.
Մէկը դուռը կը պահէ.
Մէկը երդիքս կու պահէ.
Մէկն ալ գալած չարիքս կու խափանէ:

Ս. Սարգիս, մեր տունը օթէ.
Թուրը դրանը գոցէ.
Վալան երդիքը ծածկոց է.
Ո՛վ դուռը գայ, կապի.
Ո՛վ երդիքն ելլէ, կարկամի:

Կայս Գոյթ եւ չորթի՛. Լուսաւորիչ պապան քովիկս է.
Շուրջառը վրաս ծածկոց է.
Գաւազանը դրանս գոց է.
Պահէ ու պահպանէ.
Կապէ ու կարկամէ:

Կայս Կոմ նուէրք շար աչի, նաղաբի.
Անդնդային ծառ մի կար.
Ան ծառը սև օձ մի կար.
Անձեռք վար սոխնք.
Անդանակ մորթեցին.
Անկրակ եփեցին.
Ո՛վ կերաւ ճաթեցաւ.
Ո՛վ չկերաւ պատուեցաւ:

Կարգը քիչ արագ-տեղ քիչ է . . .

Ցուենն իջաւ տապանը.

Օձն ու կորը (կարիճը) մէկտեղ եկան.

Լուսաւորիչ վրայ եկաւ.

Գանդուապատ ինչ *) կու բանիս.

Քեզ կապիմ բժնուկ մատովս.

Մարիամ մօրը քաղցր կաթնովը.

Ս. Սարգսայ ձիուն ձարովը.

Վաղն առաւօտուն.

Արդար տղան քնէն ելնէ.

Ոչխարը լեռն ելնէ.

Կապիս ու կարկամիս:

Կայ նաև կարիճի այլ նուէրք կամ կապք մի հետևեալ երպիւ: Աւագ ուրբաթ գիշերն կ'որը մի բամպակէ մանած թել թղաչափ կու կորին և իւրաքանչիւր թելին վրայ եօթը հանգոյց ձգելով՝ աղօթք կ'ըսեն, և այս թելերը տունն կարիճ ունեցող անձանց կուտան մէյմէկ հատ, զորս ծոցերնին կը պահեն մինչ յաջորդ տարուայ նոյն օրն: Վերոյ գրեալ կապքերն ըսող կամ ընողներն կը յուսան, թէ գող չի գար, և կարիճն կապուելով այլ ևս չի խայթեր:

ԳԼ. Զ.

ՄԱՐՄԵԱՄԱՐՁԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ ԵՒ ԶՈՒՄՐՁԱԼԻՔ

Այնայ մարմնամարզական և վէզի, թօփի և այլն լսւրն, որ դեռ 20—30 տարի յառաջ հանրածանօթ այսօր ըստ մեծի մասին դադրած են: Այն ատենները՝

*) «Գանդուապատ» ինչ կը նշանակէ հարցայ, չի գըսին: Այնայ մէջ «դուռը պատ արէ» կ'ըսեն՝ «դուռը իմաստով»:

այն պատմանիք և երիտասարդք, այլ բուն բարեկենդանի միջոցները չափահաս անձինք ևս կը խաղային: Կ'ըսեն, թէ 40—50 տարի յառաջ, խաղացողաց մէջ ալևոր կամ ալեխառն մարդիկ ևս կը գտնուէին: Այժմ պատանիք կամ երիտասարդք ոմանք՝ միայն Մարդ պահուկին և Բոշաօջինի, նաև վէզ, թօփ և էկիր դեռ կը խաղան և այն ալ կարի նուազ: Արդ սկսիմք սոյն զանազան խաղերու նկարագրութիւնն:

1. Բոշաօջունու: Խոււմր մի խաղացողք երկու դասու կը բաժնուին: Նախ վիճակաւ կ'որոշուի, թէ ո՞ր կողմն պիտի պուկի: Սոքա իւրեանց մէջէն ամենէն յաջողակն Մայր (պետ, մծ) կ'ընտրեն: Տանիքի մի միջավայրն, իրարմէ իբր կէս կանգուն հեռի, ոտքի վրայ բոլորակ մի կը կազմեն. իւրաքանչիւն աջ ձեռքովնին աջ կողմի և ձախտոյնին ձախ կողմի ընկերին դատին կը բռնեն: Մայրն մէկին պարեգատին քղանցէն կը բռնէ և կը շրջի ու կը հսկէ. թող կուտայ, միւսին քղանցն կը բռնէ: Հակառակ կողմի անձինք շրջապատելով՝ կանգնողաց կրնակն, կամ յաջողակքն՝ ուսն կը ցաթկեն, ըստ հաճոյս կը կենան, կեխեն, կը փախչին, ուրիշի մը վրայ կը ցաթկին: Պայմանն է՝ որ մայրն հակառակորդաց մին՝ ցատկելու կամ խոյս տալու և կամ կանգնած միջոցին, քղանցի մի ծայրն բռնած՝ յաջողի ոտքովն զարնել: Յայնժամ պառկող կողմը կ'ազատի և միւս կողմն կը պուկի, և ազատուող խմբի անդամք կ'սկսին ցատկել: Անոնք ալ Մայր կ'ընտրեն. պայմանն նոյն է: Երբ վերջնոց Մայրն ալ յաջողի հակառակորդաց մին զարնել՝ խաղն լրացած է. երկու կողման համահաճութեամբ կրնան երկրորդել կամ երրորդել: Երբեմն Մօր վրայ ալ կը ցատկեն. այս միջոցիս, հակառակորդք աւելի ազատօրէն կը ցատկեն, մէկին ուսէն միւսին ուսն կանցնին, կ'իջնեն խոյս կու տան, նորէն կը ցատկեն. վասն որոյ Մայրն կամ ճարահատեալ, պարտասեալ՝ իւր բեռնովն՝ շրջանակը կը մտնէ և ուրիշ մը Մայր կ'ըլլայ. և կամ այս տաժանելի պաշտօնն կը

շարունակէ, բեռն 'ի թիկունս. Բնչաւ, զի Սօր վրայ ցափձ-կողն երբ ուղէ խոչս ասլ՝ մեծ հաւանականութիւն կայ, թէ երբ ուղքն 'ի գետին դնէ, պիտի զարնուի, և այս յուսովն է որ թէ Մայրն և թէ այլք կը տոկան:

Միւս խաղերու նկարագրութիւնն դեռ չ'սկսած՝ հարկ կը համարիմ պիճնակոթի վրայ ծանօթութիւն մը տալ: Մէկը՝ մուճակ մ'առնելով հակառակորդ խմբէն միօջն կ'ըսէ. «նեքքին թէ վրան». նա ալ կամ «նեքքին» կ'ըսէ, կամ «վրան». մուճակը բռնողն դէպ 'ի վեր օդը կը նետէ մուճակն, որ 4—6 կանգուն բարձրանալով գետին կ'իջնայ: Եթէ հակառակորդին ըսածին պէս իջնայ՝ մուճակն վեր նետողին կողմն կը պառկի նախ, իսկ եթէ ոչ՝ միւս կողմն:

Մուճակին պէս, երբեմն դրամի «Սազնէն թէ թուբան» (գլխին թէ պատկերն) ալ կը հարցունեն, վեր կը նետեն, և կ'որոշուի: Երբեմն վէզով «էքին, գող» — ով կ'որոշուի: Երբեմն ալ մէկը փոքր քար մի (ոսպի չափ) առնելով օտին մէջ՝ գազտնի պահելով թէ որ ձեռքին մէջ է քարն, և ներայացնելով երկու ձեռքն ալ որ գոց են՝ կը հարցունէ. «Քմար թէ պօշ» (պարապ) միւսն կողմն եթէ զիտնայ քարն կամ պարապն՝ քար պահողին կողմն կը պառկի նախ, իսկ եթէ ոչ՝ միւս կողմն: Զմոռնաւք նաև ըսել, թէ երբ ըստ խաղին 3—7-ական ընկեր պիտի որոշուին՝ այնպէս կը բաժնեն որ երկու խմբին մէջ ալ Մայրցու գտնուի. և աշխոյժ կամ տկար՝ երկու հաւասարազօր մասանց բաժնուած ըլլայ: Նաև երբ «Նող պահուկին» և այլն խաղերու մէջ մէկը պարտասեւլ, չուզեր այլ ևս շարունակիլ՝ «որձիկ» կ'ըսեն և «ոռծեծ» կ'ընեն, և երբեմն «արբի» (տկար, դասալիք, վատ) կ'ըսեն և «ճըռի», տըռի լըխլըխի, հասուն պէկի Թօխմողի, մազը քաշեմ ուռենաս, սխտոր ծեծեմ թերանաս. լախ լուխ կ'երգեն:

2. Ուղտն եշէ: Խաղացողք երկու խմբի բաժնուած՝ վիճակաւ որոշեալ կողմէն մէկն կը ծուխ և ընկերքն ևս կար-

գաւ ծռելով՝ յետինն առաջնոյն գօտիէն կը բռնէ գլուխն ՚իբով, և երկայն կրնակ մի կը ձևանայ. հսկառակ կողմն կ'սկսի ցաթկել աչնպէս, որ եթէ ամենքն կրցին պառկողաց վրայ հեծած շարուիլ, քիչ մը վերջն ընջէք՝ կ'ըսեն, կ'իջնեն, նորեն կը ցատկեն, մինչև որ մէկն լաւ չկրնայ ցատկել դէպ յառաջ, և իւր յաջորդին տեղ չի մնալով՝ երբ սա ցատկէ սահի իչնայ՝ կ'սկսի այս խուճրն պառկել: Պայմանք նոյն են:

3. **Ձեռքեր:** Խաղացողք միջերնին վիճակ կը ձգեն. ամենէն վերջին մնացողն տանիքին կամ ընդարձակ տեղուոյ մի միջավայրն կէս մէջքէն կը ծռի և աջ կամ ձախ կողմն ցաթկողին կողմն կուգայ: Յատկողներն միջերնին վարպետս մի կ'ընտրեն, որ կը սկսի քիչ հեռուէն գալով և երկու ձեռքն պառկողին կրնակին վրայ դնելով՝ վրայէն միւս կողմը ցատկել և կ'ըսէ **Ձէքիճիմ**. միւս ընկերք ալ ըստ նմին օրինակի կը ցաթկեն. և ոմանք առանց ցաթկելու և որոշեալ խօսքն ըսելու, վարպետիս ըսածը՝ կ'ըսեն և կ'անցնին: Երբ լրանայ՝ վարպետն միւս կողմէն **Ձէքմէ...ևայլն**. ըսելով կը ցաթկէ վրայէն, միւսք ալ կը հետևին. խօսքերն՝ որ 11 են և գրեթէ անիմաստ կամ անկապ և գռեհիկ, կը լրանայ՝ վերջին անգամ, պառկողն կ'ուղղուի և միայն գլուխը կը խոնարհեցունէ: Վարպետն և այլք պարտաւոր են ցաթկել՝ առանց ոտքով կամ հանդերձովը դպչելու, ով որ չի կրնայ ցաթկել կամ հանդերձն դպչի ինքն կը պառկի, և խաղն նորէն կ'սկսի և կը շարունակէ: Խաղին մէջ, եթէ մէկն առանց ըսելու ցաթկէ, կամ սխալ ըսէ՝ խաղն կէս մնացած, սխալողն կը պառկի, պառկողն կ'ազատի և նորէն կսկսին. վասն որոյ անոնք որ չեն վստահիր իրենց՝ աղատ են վարպետիս ըսածը՝ ըսելով անցնիլ և ասոր համար, ուրիշ գործի մէջ ալ վարպետիս ըսածը իբրև առած կը գործածուի: Այս խաղին պէս է պիրինէ գալսը քէօսէ՝ ևայլն, որոյ խօսքերն միայն տարբեր են:

4. **Սիւմպիւլը՝ «էն չէ՛լ»** *) Երկու խմբի կը բաժնուին

*) Չօ չօ, անուճով խաղ մ'ալ կալ, այս խաղին կը նմանի սա

է իւրաքանչիւրն մէյմէկ ընկեր կ'որոշին: Իւրաքանչիւր զոչք մէյմէկ անկիւն երթալով պառկող կողման ընկերն կը ծռի և միւսն կը հեծնէ: Վարպետին առջև երկու քար կը դնեն. կ'սկսի եղանակաւ մի ըսել «Միւսմպիւլլմ սէն կէլ, գարա գուշում սէն կէլ, սօլանի սօլանի, աթլարի պիւնըն, կէօզլէրի իւմըն»: Հեծնողներն անմիջապէս երկու ձեռքովնին հեծեալնբրուն աչքերն կը գոցեն, վարպետն հեծնողաց միոջն նշանացի կ'ընէ, որ կ'իջնէ գաղտագողի կուգայ, վարպետին առջև յիշեալ քարն քարին կը զարնէ. կը յիշեմ թէ երկու մատովեալ (Ֆիսկէ) վարպետին հեծածին կը զարնէ և կը մեկնի իւր տեղն: Վարպետն ձեռքերն յետս կ'առնու. հեծածն աչքը կը բանայ, որ գիտնայ թէ ով էր զարնողն, եթէ չգիտնայ՝ կը տեղափոխեն անկիւններն: Եթէ հեծուածն գիպուածով կամ ընկերաց ոտքով կամ այլ նուրբ զեկուցմամբն գիտնայ ո՞րն ըլլալն, միւս կողմն կը պառկի. և երբ այն ալ ազատի՝ խաղն լրացած է: Ընկերաց աչքերն այն ատեն թոյլ կը տրուին բացուիլ՝ երբ վարպետին հեծածն իբրև քար զարնող՝ ուղիղ կամ սխալ՝ մէկու մի անուսն տայ: Թէ ի՞նչպէս կը զեկուցանեն. որովհետև քար զարնողին հեծածն բնականաբար կը գիտնայ, թէ իւր վերայինն էր, երբ սա քարն զարնելէ և գալով հեծնելէ վերջն՝ դարձեալ աչքն կը գոցէ ներքեկնին, և այս միջոցին վարպետին հեծածին աչքը բացուելով իւր միւս ընկերաց կը նայի, որոց աչքերն գոցուած են վերայիններուն ձեռքովն, քար զարնողին յիշեալ հեծածն որ ինչպէս ըսենք՝ գիտէ թէ իւր վերայինն է՝ ոտից կամ ձեռաց շարժում մի

տարբերութեամբ, որ հեծնող կողմին վարպետն ձեռքը (թէ ունէ) բրդեալ մանածէ գնտակ մի (թօփ) ունենալով իւր լաջորդ ընկերին կը նետէ և սա միւսին. մինչև որ վարպետին հասնի. երբ կարգն լրանալ «Չօ, չօ, պէն պու եէրէ պէզէնմէտըմ» ըսելով մալըն բինտեղն և բն գ-ին տեղն կ'երթան հեծեալ: Նրբ տեղափոխութիւնն լրանալ՝ նորէն կ'սկսին, մինչև որ թօքն չի կրնան վարպետին հասցնել, գետին ինչաչ և հեծեալ կողմն պառկի:

Քընէ, և մօր հեծածն յիշեալ անձին անունն կուտայ: Պէտք է գիտնալ, թէ երբ ոտից կամ ձեռաց զեկուցմունքն հակառակորդք գիտնան՝ քար զարնողն գիտցուի ալ՝ նենգութեամբ զխտրուած ըլլալուն համար, չեն ընդունիր:

5. Օշ օշ: Խաղացողք իրարմէ իբր 2 կանգուն հեռուն բռնորակի կը նստին կրկրզիկ: Վարպետ մը կ'ընտրեն. թաշկինակէ գունտ մի կը շինեն. վիճակաւ, մէկը վազող և մէկը հետապնդող կ'ընտրեն և այս վերջինն թաշկինակէ ձաղկ մի աւնի ի ձեռին: Վարպետը կ'սկսի գունտը մէկ կողմէն քովի-նին նետել և այն ալ իսկոյն իւր յաջորդին, մինչև որ գընտակն վարպետին հասնի: Երբ վարպետն գնտակն կը նետէ՝ վազող ընկերն բռնորակին դրսէն կը վազէ արագապէս, և հետապնդողն եթէ հասնի՝ կը զարնէ ձաղկովն և դէպ յառաջ կը վարէ: Պայմանն է. գնտակէն յառաջ վարպետին քով հասնիլ կամ յընթացս գնտակին անցնիլ զայն: Երբ վազողն խիստ արագընթաց է, կամ բազում յաջողելով գնտակը ձեռքէ ձեռք նետուած ժամանակ իցնայ և վազողն անցնի՝ ձեռքէ սահեցնողն կ'ելնէ, ձաղկողն անոր տեղն կը նստի, նախկին վազողն՝ ձաղկող կամ հետապնդող կ'ըլլայ, և նորեկն վազող: Վարպետն դարձեալ կ'սկսի գնտակն (թօբն) մէկ կողման վրայ նետել կեղծելով միւս կողմն նետել և յիշեալ պայմաններով խազն շարունակել:

6. Տէլլէ փօշ: Խաղացողք երկու խումբի կը բաժնուին. սահման կ'որոշեն, մէկ կողմէն ընկեր մը «Տէլլի տիլլի օտլ» չիվլիչի-նի լէպլէպիս ըսելով սահմանն կ'անցնի, բազուկներն կօշկակարաց կար կարելուն պէս՝ երկու կողմանց վրայ կը շարժէ միշտ, կը զգուշանայ որ չի պաշարուի: Ճուկ կուտայ (ձկիլ), խոյս կուտայ նորէն կերթայ: Պայմանն է՝ հակառակորդին կողմէն մէկը զարնել և խոյս տալ իւր սահմանն: Եթէ յաջողեցաւ առ այս, զարնուողն՝ մէկ կամ երբեմն 2—3 անձինք, կը դադրին դործելէ: Իսկ եթէ յարձակողն ձերբակալի, նմանապէս կը դադրի դործելէ ցվերջ խաղին: Երբ երկու կողմէն փոխ ընդ փոխ

ասպարէղ կ'ենեն և մէկ կողմն զարնուելով կամ բռնուելով սպառի, յայնժամ, պարտեալ կողմն յաղթողներէն մէյմէկ հոգի շարկելով տանեաց մէկ կողմէն միւս կողմը կը տանին: Խաղըն վերջացած է: Յետոյ խումբերն զատուելով նորէն կ'սկսին:

7. Մարդ պահուիլն: Վիճակաւ մէկը կ'որոշուի, որ կը նստի տանեաց միջավայրը և ուրիշ մի Մայր կ'ընտրուի: 4—5 կանգուն չուան մի, մի ծայրն նստողին և միւս ծայրն մօր ձեռքն: Խաղացողք կ'սկսին պատե՛ր առթիւ նստողին վրայ գալ, ձեռքով կրնակին զարնել և արագապէս խոյս տալ, յաջողակք երբեմն մօրն ալ կը զարնեն: Մօր պաշտօնն է՝ հսկել և չը թողուլ որ իւր պաշտպանեալն ծեծ ուտէ, և նպատակն է՝ խաղացողաց մին ոտքովն զարնել, պայմանաւ որ չուանին ծայրերն իւր և նստողին ձեռքն եղած ըլլայ: Երբ ճարպիկ մայրն կը տեսնէ, թէ խաղացողք չեն համարձակիր մօտենալ, չուանն 'ի ձեռին և անոր երկայնութեամբ կը հեւանայ և կ'ըսէ «Պօ՛ջ կուտամ, վրայ եկէք»։ Խաղացողք համարձակութիւն ստանալով՝ նստողին վրայ կը ժողովին, կը ծեծեն: Մայրն յանկարծ կը յարձակի անոնց վրայ. անոնք որ նստողն ծեծելով հանդերձ ընդ միշտ կը դիտեն զմայրն և իրենց փախուստի դիրքն ապահոված են՝ կրնան խոյս տալ, իսկ այն, որ անհոգաբար և դանդաղօրէն կը շարժի՝ կը զարնուի: Ճարպիկ խաղացողաց մին երբեմն կը յաջողի չուանի ծայրն մօր ձեռքէն խլել. այս պահուս միւս խաղացողք նըստողը տեղէն կը վերցնեն և, 'ի պատիժ՝ մօրն հետ առծեծօ կ'ընեն, որ է երկուքին կրնակը երիցս իրարու զարնել: Նորէն կ'սկսին, մինչև որ մայրն յաջողի մին զարնել, որով իւր պաշտօնն կը լրանայ. նոր զարնուողն կը նստի և նստողն մայր կ'ըլլայ: Երբեմն մէկն մօրն վրայ կը ցատկէ, և այն միջոցին խաղացողք կը սկսին ազատ համարձակ նստողն ծեծել, մինչև որ մայրն յաջողի այս խառնաշփոթ վիճակին մէջ, կամ կրնակինն խոյս տուած միջոցին և կամ ուրիշ մը, որ չափազանց կը մերձենայ՝ զարնել և աղտօրի. եթէ չըյա-

ջողի մայրութիւնն նստողին կը թողու և ինքն կը նստի
Այս խաղն՝ առանց մօր վրայ ցատկելու կանայք և օրիորդք
ևս կը խաղան. լաւ ևս է ըսել՝ կը խաղային:

8. Լող պահույթն: Քիչ տարբերութեամբ նախընթացին
պէս է, որուն նկարագրութիւնն կը բերեմք ոտանաւորով մի,
զոր գրած է ապուշեխցի Գահվէճեան հանգուցեալ Պետրոս Էփէն-
սի դասատուն:

«ԼՈՂ ՊԱՆՈՒԿ»

- 1) Մեծ բարեկենգանին 'ի քաղաքն Ակնայ,
լող պահուկ անուամբ խաղալ մը տեսայ.
Տղայք և օրիորդք հասակաւ մանուկք.
Տանիք ժողուըւին կայտառ զուարթունք:
- 2) Լող մը գլտորած մէջտեղը կանգնեն.
Վիճակ կը ձգեն, մէկը մար ընեն.
Որուն պաշտօնն է լողէն անբաժան
Ման գալ ու հսկել շուրջ անձին վրան:
- 3) Որպէս զի հարուած չուտէ վշտանայ,
Շուրջ պատողներէն իրեն անխնայ.
Մինչև ժրութիւնն ու հնարքն անոր,
Տան զարնել մէկը ու ընել մար նոր:
- 4) Իսկ անոնք որ միշտ բոլորը շրջին,
Ամենը ձազկեր առած ձեռքերնին,
Չուանէ լաթէ ոլորած ամուր,
Հեռուն կանգնելով շարժեն մտադիւր:
- 5) Իեղճ մօրը վրայ թափին չարչրկեն.
Հարուածէ հարուած տանին ու բերեն.
Մէկը զարնելու գիտում մը ընէ ան,
Միւս մ'անդիէն ցրուէ խորհուրդն այն:
- 6) Երբևի՛թ ալ յանկարծ վրան կը ցաթկեն,
Տան տան ըսելով ձիու պէս քշեն.
Շատ ճգնի մնայ խեղճը ու տանջի,

- ձարը հատնելով հաղիւ քիչ մ'հանգչի:
- 7) Բարբախէ սիրտը քրտինք վար վազեն.
Մուխ մ'ըն է ելլէ շառագոյն ճակտէն.
Մերթ լայ կարեվէր 'ւ մերթ ծիծաղի,
Խենդ է ան՝ մ'ըսեր, զի խաղ խաղցուի:
- 8) Վերջապէս ելլէ ճիգ մըն ալ թափէ,
Ձեղաւ նէ ուրիշ կերպեր ալ փորձէ,
Մինչև որ զարնէ յոգնողին մէկը,
Քաջութեան պսակ ձեռքն առնէ ձաղկը:
- 9) Այլ եթէ տկար գտնուի ու անգոր,
Քաշուի աւըրէ դաշնը զօրաւոր.
Ձայն մըն է փրթի, աէէ, հէ, հէ կանչեն,
Յովհաննէս... Մարկոս, թուք տըւոր երեսնս.
Խեղճը ան ատեն խայտառակ եղած,
Երթայ մենաւոր նստի տրտմազգեաց:
- 10) Մեծ մեծ տղայքներ ու փափուկ տիկնայք,
Որ մերթ վիճակաւ դուք ալ մար կ'իյնայք,
Աշխարհիս կերպ կերպ խաղերուն մէկը,
Լսէք թ'նչ կ'ըսեն ձեզ այս տողերը:
Վիճակնիդ լող մ'են, բռնեցէք ամուր,
Ձեզ պատողք երկրիս բերմունքը հանուր.
Զըլլայ վհատիք խաղուն յասպարէդ,
Որ այդ նախատինք կը բերէ կոր ձեզ:
Միմիայն միջոց՝ որով ձեզ փրկէք
Ճարտարութիւն է ու խելք զայս դուք լաւ գիտցէք:

51. Սեպտ. 12 Պ. Գահու-Էճեան

9. Կառն է չառ: Մէկը կ'ընարուի, որ որոշեալ սահմանն երթալով կ'ըսէ. «Կանչիմ կանաչիմ, Թորոսը և այլն զարկէք ուր գայ». կոչուողն կը հալածեն, որ կը փութայ երթալ: Կանչողն կամ ընկերն կ'սկսի մէկ ոտքը վեր բռնած և ծռած,

միւս ոտքովը ոտոստելով, կաղալով սահմանն անցնել: Նը-
պատակն է՝ կաղն իկաղ շրջած ժամանակ, վեր բռնած ոտ-
քովն մէկուն զարնել: Հակառակորդք կը ջանան յոգնեցնելով
կամ կրնակէն մեղմիւ հրելով ոտքը վար իջեցնել և ձերբա-
կալել: զի մինչ կը խաղայ, կանոնն չի ներեր բռնել: Եթէ
կաղացողն յաջողի կաղն ՚իկաղ մէկն զարնել՝ ընկերովն կ'ազա-
տի, և զարնուողն կ'երթայ ընկեր մը կը կանչէ և կ'սկսին:
Իսկ եթէ խաղացողն բռնուի՝ միւս ընկերն կուգայ, եթէ այն
ալ բռնուի՝ տոճեճ՝ կ'ըլլան, նորէն կը շարունակեն:

10 Ընկեր Տղ կերտ: Ասպարէզն երբեմն սահմանաւոր և
երբեմն բաց կ'ըլլայ: Խաղացողք երկու խմբի կը բաժնուին.
Վիճակաւ մէկ կողմը կ'որոշուի, որ մայր մի կ'ընտրէ. 1, 2,
3 և այլն 9 կը համրուի, և հակառակորդք մէջ մէկ կողմ կը
գիտնեն. մայրն անոնց զհետ կը պնդի մին բռնելու նպատա-
կաւ, և երբ կը հեռանայ՝ հակառակորդք, որ դարանամուտ
են՝ կուգան կը ծեծեն իւրեանց հակառակորդները, որ ան-
պաշտպան են. սոքա կը կանչեն մօրը ղնկեր մեզ կերան:
Մայրն ետ կը դառնայ կուգայ, կը վանէ ծեծողները, և մինչ
մէկին կը հետապնդի՝ ուրիշ մը կուգայ. մինչև որ մայրն յա-
ջողի հակառակորդաց մին բռնել, այն խումբը կ'սկսի և կը
շարունակեն:

11. Այլը Կապուկի: Վիճակաւ որոշեալ անձի մ' աչքը
կը կապեն թաշկինակով մի. սա պարտի՝ աչքը գոց՝ խաղա-
ցողներէն մին բռնել, որ ինքն ազատի և անոր աչքը կապեն
և շարունակեն:

12. Այլը Խփուկի: Մէկն մայր կ'ընտրեն, թաղի մէջ տեղ
մը կ'որոշուի, մայրն աչքը գոց՝ երեսն ՚ի պատն կը կանգնի,
որոշեալ 50 կամ աւելի թիւն կը սկսի համրել, միւսը մէյմէկ
անկիւն կը պահուըտին. երբ լրանայ համրանքն՝ ձինն է՝ կ'ը-
տեն. աչքը կը բանայ կ'սկսի բնտուել, եթէ յաջողի մին տեսնել՝
կուգայ տեղն կը թքնէ. բայց տեսնուածն եթէ անկէ արագ
վազէ և գայ մօր տեղն թիւ անէ՝ այն կը շահի: Վերջապէս,

եթէ մայրն յաջողի պահուրտողաց մեծամասնութիւնն ինքն տեսնել և իւր սեղն վագել՝ կ'աղատի, և առաջին տեսնուողն մայր կ'ըլլայ. իսկ եթէ միւսք մօրմէն աւելի ճարպիկ և արագընթաց են, սոյն վերջինք կը շահին յաճախ:

13. Իս պէտոս: Վիճակաւ մէկը կ'որոշուի, խաղացողաց մին մեղմիւ կը զարնէ և կը փախչի. երբ անոր ետեւէն կը վաղէ զարնելու՝ ուրիշ մի զինքն կը զարնէ, իս տիգաս կ'ըսէ, պարտի նոր զարնողին հետապնդել. եթէ յաջողի՝ առանց ուրիշէ մը զարնուելու, զինքն զարնողին հասնիլ, զարնել և խոյս տալ՝ նոր զարնուողը կ'առնուն մէջ տեղը և այսպէս կը շարունակին: Ինչպէս որ 8-րդ խաղին վերջը գրուած է, երբ պարտեալն չուզեր այլ ևս խաղալ՝ որձիկ կ'ըլլայ. կը նստեցունեն և ճըռի, տըռի լըխլըխի, հասան պէկի թօխմախի, մազդ քաղեմ ուռնաս, սխտոր ծեծիմ թերանաս, լախ, լուխ կ'ըսեն և կը նախատեն:

14. Էյճ էյճ: Աղջիկ կամ տղայ փոքրկանց խաղ մ'է: Քոյորակի կը նստեն, ոտքերնին կ'երկնցնեն և մէկը կ'ըսէ ճէլիմ էլիմ, էօփ էլիմ, էվտէն չըգար քիւփէլիմ, կուտ ուտիմ, կանկար ցանիմ. հակիթ ածիմ, բունը դնիմ. թան, ճնճոդ: Այս խօսքին առաջինէն՝ էլիմ էլիմէն սկսելով իւրաքանչիւրին ոտքին վրայ մասնովն համրելով, վերջին խօսքն որուն ոտքին որ հանդիպի՝ այն կ'ազատի: Վրկնելով ճէլիմ էլիմն, երբ մէկ ոտք մի կը մնայ՝ սորա տէրն երեսի վրայ կը պառկի, ձեռք մի կրնակին վրայ կը դնեն, եթէ գիտնայ որունն է՝ փրկուած է. եթէ ոչ՝ մեղմիւ կը ծեծեն. և նորէն կ'սկսին խաղն: Գարձեալ, փոքրիկուք կը ժողովուին, իւրաքանչիւրն իւրեան ձեռներն իրարու բոյրարիք անուոյ պէս դարձունելով կ'ըսեն Վանիմ մանիմ գալուն (գալին) տամ, գալին աչքը հանել տամ. երթամ չարսուն ծախել տամ և այլն:

15. Հալանճ: Ձեղունէն չուան մի անցունելով գետնին մօտ երկու ծայրն միացնելով հանգոյց մի կը ձգեն. և վրան տապաստակ (մինտէր) մի կը ձգեն, որրանի պէս կ'ըլլայ: Համ-

բակք և փոքրկունք մեղմիւ կ'օրօրին, և վարժք կրնան աւելի հեռուն որորիլ: Հայաճոճիճ: Կանգուն մը կամ աւելի բարձրութեամբ յենարանի մը վրայ դերան մը զննելով և հաւասարելով երկու ծայրերն մէջմէկ կամ երկու — ական մարդ կը նստի և էլ և էջ կ'ընեն:

16. Սիբն ու քիբն: Սիրն է մատնաչափ թանձրութեամբ թղաչափ փայտ մի, և բիրն է 3—4 թղաչափ և քիչ մը հաստ փայտ մի: Երկու քարի վրայ կը դնեն սիրն. բիրովն վեր նետելով կը զարնեն հակառակորդաց կողմն. եթէ սոքա յաջողին սիրն դեռ օդին մէջ՝ բռնել և կամ գետիմը ինչալէ յետոյ նետել, բիրին դպցունել, որ երկու քարին մէջ տեղը դրուած է՝ խաղացողն կը դադրի և ընկերքն կ'սկսին: Եթէ սիրն չի բռնուի կամ բիրին չի դպչի, զարնողն մէկ խաղ շահած կ'ըլլայ. և եթէ յաջողի, 2, 3, և այլն: Երբ բոլոր խումբն լրանայ, հակառակորդքն կուգան, նոյն պայմանաւ կը շարունակեն. վերջն որ կողմն թիւն շատ ըլլայ, կամ որոշեալ թիւն առաջ լրացունէ՝ շահած են. պարտեալք, յաջողակքն կը շալկեն: Սիրն աչքի դպչելու պատահականութեան համար, սոյն խաղ վտանգաւոր կը համարուի.

17. Թօֆ: Թէռնէ փաթթած, կլոր, խնձորի չափ գնտակ, որոյ մէջ ոմանք սպունգ կը դնեն, աւելի թեթիւ և առաձգական դարձնելու համար: Խաղերն են. 1. Թօֆ չալալին: Քար մի կը տնկեցունեն, խաղացողն քարին քովէն ձեռքովն թօքն քիչ մը վեր նետելով ուժգին կը զարնէ թօքին, որ բարձրէն կ'արձակուի յասպարէզ. եթէ միւս խաղացողք կամ բարձրէն բռնեն թօքն կամ ընկնելէն յետոյ յիչեալ քարին նետեն ու զարնեն՝ թօք նետողն պարտեալ է. իսկ եթէ ոչ, «1» կը համրէ, նորէն կը նետէ, երբ այն կամ միւս անգամին, որոշեալ թիւն լրանայ՝ պարտեալքն յաղթողն կը շալկեն ասպարիզին երկայնութեամբ և դարձեալ կը շարունակեն: 2. ձիւնի խոտ: Խաղացողք՝ որմի մը մօտ իրենց թուոյն համեմատ նուան մեծութեամբ փոսեր կը բանան իւրաքանչիւրին յատուկ: Ուրիշ փոս

մի որոյ ճինկիլիսօն կ'ըսեն (Թերևս ճին-գօյուսը): Խաղացողաց մէկը՝ առ ժամանակեաց կերպիւ, 5—6 կանգուն հեռուէն թօբըն գետնի վրայ գլորելով կը նետէ. որու հօբ որ ձգէ զայն, հօբին տէրն խաղացող կ'ըլլայ. սա կը նետէ թօբն, որո՛ւ հօբ որ իջնայ, հօբին տէրն՝ թօբին նետողն կը շալկէ, շալկողն կը շարունակէ թօբն գլորել, մինչև ուրիշի մի հօբն ձգէ, վրային կ'իջնէ, նետողն հօբին տիրոջ շալակը կ'եխէ, և կ'սկսի շարունակել: Երբ գնդակն ճինկիլսօնն իջնայ՝ մայրն (նետողն) և միւսք բոլորն կ'երթան իւրեանց հօբերուն վրայ կը դնեն ձեռքերնին. մայրն թօբն կ'առնու և 1-էն սկսելուն պէս միւսքն մէյմէկ կողմ փախչիլ կ'սկսեն. մայրն մինչ 9 կը համրէ և թօբն փախչողաց որուն որ ուզէ՝ կը նետէ. եթէ դպչի թօբն՝ դպած անձն մայր կ'ըլլայ. ազատեալ մայրն կը շալկէ. իսկ եթէ թօբն չի յաջողի և ոչ միոյն զարնել, չազատիր. ըստ առաջնոյն կը շարունակեն: 3. Հաճախ: Թօբն գետնին վրայ զարնելով 1 կ'ըսէ՝ թօբն վեր կ'ոստնու դարձեալ. 2 կ'ըսէ և կը զարնէ, կը շարունակէ անընդհատ: Խաղացողն եթէ վարժ է, նստուկ խաղայ, և տախտակի կամ հողի վրա ըլլայ, կրնայ անընդհատ մինչև 1000 և աւելի համրանք զարնել: Երբեմն պատի մ'առջև կանգնելով՝ պատին կը զարնէ դէպ ՚ի վեր քիչ մը շիղ և կը համրէ: 4. Տե՛ծնէ: Ոտքի վրայ, թօբն գետին զարնելով մինչ խաղացողին հաւասար և աւելի վեր կը բարձրանայ. խաղացողն ձախ կողմին վրայ շրջան մը կ'ընէ, կը դառնայ արագապէս, և թօբն որ օդին մէջ է, նորէն կը զարնէ, կը դառնայ, և մէն մի դառնալն մէկ արժէքով կը համրէ: Երբեմն, եթէ թօբն շեղ եղած է, կամ հեռացած, զարնելով ուղղելու համար, մի քանի անգամ կը զարնէ և ապա կը դառնայ, մինչև որ թօբն իջնայ, միւսն սկսի. պայմանեալ թիւն լրացնողն շահած է, և այս ոչ այլ ինչ է, այլ ճարպիկութեան պատիւ մ'է:

18. Վէգէ: Հանրածանօթ ոսկորն է: Երկայն կողմին մէկին կ'ըսուի «պէկ», որ ձևաւոր է. միւսին՝ «թուրա», որ հարթ

է. տափակ կողմի կրնակին՝ «էքին», և միւս կողման՝ որ փոս է (գող) *): Կովէն ելած վէզին «կոպած» կ'ըսուի, որ հակըթէն մեծկակ է: Վէզի խաղերուն նկարագրութիւնն հանրածանօթ լինելով կը թողնենք:

Մանկըտիկ. ոչխարի տոտիկ (պճեղ) է. 30—35 տարի յառջ, փոքր տղայք կը խաղային վէզի պէս շարելով. բայց այժմ բոլորովին զարբած է.

19. Հուլիս: Աւագ շաբթուան մէջ և Զատիկն օրերը, հակիթ խաղացող տղայք թաղերու մէջ և եկեղեցեաց մօտակայ փողոցները կը ժողովին: Իւրաքանչիւրն հակիթ մը ընտրած է արդէն, ակռան ծեծելով և կարծր ըլլալն ստուգելով: Մառ կ'ըսուի հակըթին սուր կողմին և «ոռ» կ'ըսուի լայն կողմին: Կը սկսեն հակիթները փորձել. ծառ ծառի.— «ին որ կոտրի «երկու թարաֆն եմ».— «ես առ եմ» (այսինքն՝ այս պայմանաւ այդ հակիթն կ'առնում և իմս քեզ կուտամ)։ — «ես ալ առ եմ»։ և այլն: Երբ սակարկութիւնն լրանայ, մէկն՝ ըստ պայմանի՝ եթէ պիտի պառկի, հակիթն ձեռաց մէջ կը բռնէ, կը գոցէ, միոյն ծառին ծայրը կ'երևայ. հակառակորդն իւր հակիթին ծառովն կամ՝ ըստ պայմանի՝ միւս կողմովն մեղմով կը նկատ զարնել. եթէ պառկողինն կոտրի, միւս կողմը կը դարձունէ. իսկ եթէ զարնողինն՝ նմանապէս. և երբ մէկ կողմին հակիթին երկու կողմն ալ կոտրի, կոտրողն կը գրաւէ, կը շահի կոտրածն: Ոմանք առանց ընտրութեան՝ 20—25-ական և աւելի հակիթ «սըրա» կը շարեն և կ'սկսեն զարնել, փոխ ընդ փոխ. ամենէն վերջը որ կողմը որ մէկ կամ աւելի հակիթ մնայ, վերջնական յաջողութիւնն այն կողմն է. ուստի միւս կողմի բոլոր հակիթները կ'առնու:

20. Հին տոնները աղջկանց և հարսանց յատկացեալ խաղ մ'ալ կայր, այն է՝ ընկոյզի մեծութեամբ հինգ հատ կըր

*) Երբեմն վէզն իւր երկաջնութեան մրալ կը կանգնի. այս ձեւն ալ «Զօլլիկ» կ'ըսուի և արմէք մը չունի:

քարեր, զորս ձորերէն կը ժողվեն, խաղացող աղջկունք ասոնք՝ ըստ կանոնի՝ գետին ձգելով, մէկ քարն վեր կը նետեն և նոյն ակնթարթին, գետնէն զոյգ մ'առնելով վեր նետածն կը բռնեն. երկրորդին, միւս զոյգն ալ կը ժողվեն: Խաղացողն զայս երիցս կրկնելէ յետոյ, տակաւ առ տակաւ ձեռաց երեք դժուար ձեւերով (գամպիկ, կամուրջ և մաննիկ), քարերն գետինն կը ձգէ 5-ն միասին կամ տարածեալ, և 1 քարն վեր նետելով ըստ առաջնոյն՝ դեռ գետին չընկած, 4-ն գետնէն վեր կ'առնու: Մէն մի ձեւն երիցս պիտի կրկնուի. եթէ մէկ կէտին մէջ չի կրնայ, կամ փոքր թերուծիւն մ'ունենայ, կ'երի (կ'այրի, խաղէն կ'ենէ), եթէ չաջողի, պատիւ մ'է:

21. Ի հնուսն, «Քարխանա Ռախա» խաղ մ'ալ կար, որ է՝ երկու խաղացող կրնակ կրնակի կը կանգնին և մին միւսին թեւերն առնելով կը շալկէ և կ'ըսէ. «Քարխանա թահտա, — սուչու մուրատա. — Անան նէ՛ պիշիրմիշ. — Քարխանա. — Սէնտէ պէնի արգալա. — շալկողն հարց — պատասխանին վերջին՝ «Սէնտէ պէնի ևայլն» ըսած ժամանակ, կրնակինն գետինն կը դնէ և այս վերջինն՝ փոխադարձաբար՝ կրնակ կրնակի կը շալկէ զմիւսն:

22. Ըստ պատմութեան Տերունուոյ մի, «Էսիք պալադան» անունով խաղ մ'ալ կայ եղեր, որ է՝ երկու խումբ խաղացողաց մէկ խումբը 3—4 կամ աւելի, կը բոլորին կը կանգնին, և միւս խմբի անձինք իւրաքանչիւրն զատ զատ՝ կանգնողաց ուսոց վրայ կը կանգնին եղեր ձեռք ձեռքի տալով և ներքեւիններն բոլորակի կը շրջին, կը դառնան իրեանց տեղն: Այս խաղ ինչպէս նաև պայմանքն մոռցուած են այժմ: Հաւանական է, թէ տակաւին կան հին՝ զանազան մոռցուած խաղեր, բայց, կարծեմ, կարելի է ըսել, թէ 40 տարիէ և այսօր, խաղցուած մարմնամարզական խաղերուն եթէ ոչ բոլորն, գոնէ մեծագոյն մասն վերը գրուեցաւ, ուստի և գրուածն բաւական համարեցայ:

Քալով մարմնամարզական, վէզի և այլ խաղերու մէջ ծագած վէճերու, որ է՝ Բօշա օյինի ևայլն խաղերու մէջ. — Ուղքս

դպաւ, — 25. չի դպաւ. — ձեռքիս դպաւ. չի սեպուիր և այլև, և որ յաճախ կը պատահի, խաղացողք կամ իրենց մէջ վիճակաւ կ'որոշեն և կամ հանդիսատես անձի մը դատաստանին կը դիմեն. երբեմն ալ խաղն կը թողուն: Կը գտնուին այնպիսի անձինք որ նենգութեամբ կը խաղան. կազն ու կռիւն կը սիրեն, կամ յամառութեամբ խաղին կանոններն և իրաւարարաց վճիռն չեն յարգեր: Սովորաբար, այսպիսիներէ կը խորշին և խաղի մեջ չեն առնուր:

Այժմ, Մարդ-պահուկիինն, Բոշա-օյինինն, վէզն և մէկ երկու մանր ու մուկ խաղերն մնացած են, որ այն ալ հնոցն ստուերն է գրեթէ: Բարեկենդանի օրերն, երիտասարդներէն և պատանիներէն ոմանք այցելութեամբ, ոմանք շրջադայտութեամբ կամ խաղ կանչելով, ոմանք վէզ խաղալով ժամանակ կ'անցունէն և սակաւք են, որ չիշեալ խաղերն կը խաղան: Հին խաղերը վերանալով նորերը անոնց տեղը չեն բռներ:

ՁԱՆԱԶԱՆ ՏՆԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

23. Մանուկին: Բազմաժանօթ սիւղիւք օյունու և խաղն է: Խաղացողք թանիրին շուրջը երկու խմբի կը բաժանուին. առաջնութիւնն վիճակաւ կ'որոշուի: Գուր ատեսի մի (փոխտի մը) մէջ, սուրճի գաւաթի կամ սորա պատեանի (գարֆի) 10—12 հասն կը շարեն զանազան ձևերով, և ասոնց միոցն մէջ գաղտնապէս մատանի կամ մատնոց մի կը դնեն: Որոշեալ թիւն է՝ 100: Ափսէն կը ներկայանայ միւս խմբին: Պայմանն է՝ անոնցմէ մէկն կամ առաջին անգամին և կամ երբ երկուք մնայ՝ գէթ յայնժամ գտնել. զոր օրինակ, դիցուք թէ գարֆն 12 հատ է. եթէ մատանին առաջին անգամ վեր առածին ներքէն է, լու. եթէ ոչ՝ կ'սկսի շարունակել. եթէ երրորդին մատանին երկան ելնէ՝ մնացեալ 9-ն հակառակորդք կը շահին. եթէ 10-րդին գտնեն՝ հակառակորդք մնացեալ 2 թիւն կը շահին, իսկ եթէ 11-րդին գտնեն մատանին՝ առաջին անգամ գտածի

պէս կորզն կը շահին, ափսէն կ'առնուն և իւրեանք կ'սկսին ուստի ամեն խուճբ կուզէ որ երբ սկաւառակն ներկայանայ, առաջին անգամին գուշակէ կամ բաղդն յաջողի գտնել. եթէ չյաջողի՝ կուզէ որ մինչ երկուք մնացած չգտնուի. վերջէն 2-ին ժամանակ դարձեալ ըսաւ առաջնոցն կը խորհրդակցեն, գուշակութիւններ կ'ընեն որ գտնեն: Աերջապէս, այս պայմաններով շարունակելով՝ որ կողմն որ կանխէ որոշեալ 100 թիւն լրացնել՝ խաղն շահած է: Հին ատեններն, շահողք զանազան ոտանաւորներ կը յօրինեն, կ'երգեն և կը ծաղրեն եղեր, 'ի մեծ տրամուկութիւն պարտելոց:

24. Պէն սանա: Խաղացողաց վարպետն իւր աջ կողմի նստողին կ'ըսէ. «Պէն սանա», որ կը հարցունէ ընէ տըր օ. վարպետն կը պատասխանէ պիր իւմուրթաւ. սիւր կիթսինն: Բ-ն Գ-ին կ'ըսէ և ըստ առաջնոցն կը շարունակեն մինչև կհասնին վարպետին. վարպետն երկրորդ անգամ աջակողմեան խաղացողին կը հարցնէ. «Պէն սանա». — (խաղացող) Նէ տըր օ. — (վարպետ) Պիր իւմուրթաւ. — (Խ) Փիշմիշ մի. — (Վ) Փիշմիշ՝ եւ: Բ-ն Գ-ին նոցն օրինակ կ'ըսէ, բայց երբ Գ-ն Բ-ին կը հարցնէ «Փիշմիշ մի», Բ-ն ալ Ա-ին՝ վարպետին կը հարցունէ, որ նա ալ դարձեալ կ'ըսէ «Փիշմիշ՝ եւ», Բ-ն Գ-ին «Փիշմիշ՝ եւ» կ'ըսեն: Այսպէս, ցվերջն իւրաքանչիւր խաղացողի հարցումն նախընթացին հարցունելով՝ կարգաւ կը հասնի վարպետն՝ որոյ «Փիշմիշ՝ եւ» հաստատական պատասխանն յաջորդաբար կրկնելով կը հասնի ցվերջն: Յետոյ կ'ըսէ վարպետը. «Պէնսանա». — (Խ) Նէ տըր օ. — (Վ) Պիր իւմուրթաւ. — (Խ) Փիշմիշ մի. — (Վ) Հէմ փիշմիշ, հէմ չըլտըրիկտէնտէ աշաղը տիւշմիշ. — (Խ) Տիւշմիւշ մի. — (Վ) Տիւշմիւշ՝ եւ: Բ-ն Գ-ին, Գ-ն՝ Գ-ին յաջորդաբար կը կրկնեն սոցն խօսքերն և երբ վերջին «Տիւշմիւշ մի» հարցումն կ'ընէ իւր նախընթացին, նա ալ իւր նախընթացին «Տիւշմիւշ մի» կ'ըսէ, մինչ վարպետն՝ որ կը պատասխանէ «Տիւշմիւշ՝ եւ» զոր կը շարունակեն յաջորդաբար մինչ հարցունողն «Տիւշմիւշ՝ եւ» «Տիւշմիւշ՝ եւ»: Յետոյ վարպետն դարձեալ կ'ըսէ իւր յաջոր-

դին. ապէն սանա.—(խ) Նէ տըր օ.—(վ) Պիր իւմուրթա.
—(խ) Փիշմի՞շ մի.—(վ) Հէմ փիշմիշ, հէմ չըլաըրիկտէնտէ
աշաղը տիւշմիւշ. էյիլիս սուչա պագար իքէն, պիր ապտալ
պիր խալթ էթմիշ.—(խ) Էթմի՞շ մի.—(վ) Էթմիշ՝ եան Բ-ն
Գ-ին նոյն խօսքերն կ'ըսէ, որ նոյն հարցուցն կ'ընէ և նոյն
պատասխաններն կը տրուի. և երբ կարգը վերջին հարցու-
մին՝ (եթմի՞շ մի—ին կուգայ, առաջուան պէս յաջորդաբար
նախնթացին հարցուելով կը հասնին վարպետը՝ որ կը պա-
տասխանէ հաստատապէս թէ Էթմիշ եան. սոյն պատաս-
խանն Բ-ն. Գ-ին.՝ Գ-ն. Գ-ին և այլն կը հաղորդեն Էթմիշ-
եան, Էթմիշ եան՝ ըսելով ցվերջն: Ամէնէն վերջինն ալ վարպե-
տին զէն սանա և այլն՝ կ'ըսէ, որ կը հարցնէ «Էթմիշ մի.
այս հարցը պտտուելով կը հասնի վարպետին, որ Էթմիշ՝ ևս»
կը պատասխանէ, և այս պատասխանն կը հասնի յինքն, և կը
վերջանայ խաղն: Սոյն խաղին պէս կան ուրիշ խաղեր ալ որ
խօսքն ետ չիդաւնար 'ի վարպետն, բայց հետզհետէ՝ կը շատ-
նայ խօսքերն և կը դժուարանայ:

25. Մեհեթ Ք Էանիլ: Մէկն վարպետ կ'ըլլայ և թաշիինակի
մը ծայրն հանգոյց ձգելով ձաղկ մի կը շինէ: Խաղացողք մէյմէկ
արհեստ կ'ընտրեն. մին կօշկակար, մին դերձակ և միւսն դրա-
գիր, նուազածու և այլն: Նշան դրուելուն, իւրաքանչիւրն իւր
արհեստն գործելու ձևն կը կատարէ, և վարպետն ծափ կը զար-
նէ: Երբ ծափն ընդհատէ և մէկին արհեստը բանի, այն ար-
հեստաւորն պարտի իսկոյն գործէ դադրել և ծափահարել, մին-
չև որ վարպետն կամ իւր սովորական ծափն սկսի և կամ այլ
արհեստ մի բանի, և ծափահար արհեստաւորն դարձեալ սկսի
իւր արհեստն: Եթէ վարպետն արհեստաւորի մը, զոր. դեր-
ձակին արհեստն սկսած է և դերձակն չի դադրիր գործելէ՝
ձաղկովն կը զարնէ վարպետն. եթէ վարպետն դադրած է և
դերձակն գեռ ծափն կը շարունակէ՝ հարուածն կը զդաստաց-
նէ զդերձակն, որ ծափն կը դադրեցնէ և գործն կ'սկսի:

26. Անուշի Բնչ է: Նախնթացին պէս, վարպետ մը կ'ընտրուի խաղացողք մէյմէկ կենդանուոյ և նոյն կենդանուոյն յարմար ուտելիք կ'ընտրեն. զոր. գառն եմ, խոտ կ'ուտեմ, կաքաւ եմ, կուտ կ'ուտեմ. և այլն: Պայմանն է՝ երբ վարպետն մէկին անունն հարցնէ, պէտք է իսկոյն անունն ըսել. և եթէ ուտելիքն հարցունէ՝ ուտելիքն: Ըստ այսմ, վարպետն կը հարցնէ. «Անունդ ինչ է». պէտք է պատասխանէ «Գառն». — Ինչ կ'ուտես. — Խոտ: Վարպետն կը սխալեցնէ, մէկին անունն միայն և միւսին ուտելիքն հարցունելով. կամ փոխանակ անունէն սկսելու, ուտելիքն կը հարցունէ. ուստի ով որ զգաստ է, չի սխալիր. սխալողն կը կրէ հարուածն և զուղիղն կը պատասխանէ:

27. Գոյլաք փոխուիլն: Ի հնումն այս անուամբ խաղ մի կայ եղեր, որ է սենեկին միջի նստող արք՝ գլխարկնին միմեանց հետ կը փոխեն, և կ'սկսին եղեր գլխարկին տիրոջն անուամբ զիրար ողջունել. զոր. եթէ Թորոսին գլխարկը, Կիրակոսն զրաժ է, պէտք է այս վերջնոյն Թորոս աղա կամ աղբար և այլն կանչել: Սխալողն գաւաթ մի գինի ըմպել տալով կը պատժեն եղեր:

ՁԱՆԱԶԱՆՔ

Մաքանց անուանք և խօսածներն.

ձկոյթն—ձըթիկ, ձթնուկ. ըսած է—«եկէք հաց ուտինք»,

Մատանուոյ մատն—ձթնամատիկ—«Ուսկի՞ ուտենք»,

Միջամատն—Երկան լոլոզ—«գողնանք ուտինք»

Ցուցամատն—Ցապկի լզոզ—«Աստուած տայ ուտենք»,

Բթամատն—Ոջիլ կոտրող—«(Ուչ (ոչ) կ'ուտիմ, ուչ կու մեծնամ»:

Աղուշ խաղացողն: Ապուշ մէկն կամ տղայ մի որ չի հասկնար ոչ նուագարանին եղանակն և ոչ երգն ու կը խաղայ, ներկայք երբեմն հետևեալն կերգեն: Խաղացողն երգողաց ծիծաղին պատճառը չգիտնալով՝ կ'սկսի աւելի եռանդով ցատկել,

և երբողք միարեբան երգն ու ծիծաղն կը շարունակեն:

Ձարկէք զթին 'ի քնթին	Ձարկէք զթին ախոռը,
ելլէ խաղայ մեր փնթին:	ելլէ խաղայ կախ ոռը:

Ձարկէք զփարչն 'ի փարչը,	Ձարկէք զթապլան 'ի թապլան,
ելլէ խաղայ մեր արջը:	ելլէ խաղայ մեր ապլան:

Մանկիկն: Կայր նաև խաղ մի, որոյ դերասանք այր և կին սափոր մի ջուր փաթթելով՝ խանձարրապատ մանկան մը կը նմանցունէին և սենեկին մէջ շրջեցնելով, ջուրն խեղճի մը վրան կը թափէին:

Գինեճուտոց ուղեբաղ խօսքեր:

Խմողին՝ մի տաք (օղի, գինի և այլն). չի խմողին զօր մի անէք (մի՛ ստիպէք): Խմողը մէկ աչիցս լոյսն է, չի խմողը երկու աչիցս (լոյսն է):

Հոյ նմանոց ոմանոց Թաքերէնն: Սղքա՛ ըստ մեծի մասին՝ չին կրնար թուրքերէն լաւ խօսիլ: Ի հնումն կանանց ոմանց խօսածներն, որ հայախառն են իբրև զուարճալիք՝ դեռ կը յիշուին որ է.

Կին մը իւր դրացի թուրքի կնոջ մի հարցուցեր է.
Անրկան պարան վիզիդէն՝ ո՞ր կով էլէլո՞՞ ցանկնոքանս:
Ուրիշ մը տեսնելով թուրքի տղայ մի, որ ոտքը սահելով գետինն ընկած է՝ կըսէ.

Անրան մի գետինէ՞ էլէլոք:

Այլ կին մի գիւղացուոց մի ըսած է եղեր.

Վայն ի վրադ, չոր փատ էլե՞րոք՝ քի չոր միս վերէճս:
Դարձեալ.

Վիշաճաբան գող օլճադ. էլե՞րոք կէս գիշերոք կէլ:

Վամոտես համոտես էլե՞րոք, պտուկի կէս էլե՞րոք:

ՀԱՆԵԼՈՒԿՔ

Ի հնուամբ երբ մէկն հանելուկ մ'ըսէր և չգիտնային, խօսողն՝ ճիշտ մի տուէք որ ըսեմս կ'ըսէր. որոյ 'ի պատասխանի, ևս. Սարգիս կամ Լուսաղբիւր և այլն. քեզիս կ'ըսէին, և խօսողն հանելուկին մեկնութիւնը կ'ըսէր: *)

Անծակ մարգրիտ.	Լուսիկ, լուսիկ. ուսկի կուգաս.
Անոյր զերձան.	— Արիւնին կօլէն (կէօլ):
Աստուծ կու շարէ,	Շապիկդ ինչու ճերմակ է.
Մարդը կու քաղէ:	— Աստուծոյ հրամանէն:
(Ատամներ).	(Ճրագ և ճարպ):

Ծնտիկ ծնտիկ ծրարիկ: Տէվէն (ուղղն) համամ (բաղնիքն).
(Թուգ) է մտեր, պոչը դուրս է մնացեր:
(Իգալ):

Վերէն 'ի վար սել (հեղեղ) կուգայ, հինգ ասրարը դէմ կուգայ:
Երկան է պոչը, կու կրէ կոչը (կէօչ):
(ղգալ):

(Քիթը ձեռքով սրբելն է):

Կյոր պաղճա (պարտէզ), բորը ցանկած:	Կապուտիկ, կապուտիկ, անուներ տամ չի գիտնաս:	(Ըտտ ոմանց, նշանակութիւնը իւր հետ է. կապ և տիկ. և ըստ ոմանց, քէլէք (քալակ) որ կապ և տիկէ կազմեալ կը համարուի):
(Աչք):		

*) Մանկական հանելուկ մ'ալ կազ որ է՝ մանկան ծանօթ դրացի կամ ազգական ընտանիքի մը անդամոց սեռն ու հասակն ըսել, առանց անունն տալու. զոր. տան մէջ հալը մի, մալը մի, որդի մի, հարս մի և երկու տղաք կան. կը հարցունեն. «Տուն մի գիտեմ, տուն մի չի գիտեմ, մէջը կալ երկու էրիկ մարդ, երկու կնիկ, երկու տղալ. սասնք ո՞վ են». տղան կը մտածէ, երբեմն առաջին անգամին, երբեմն չտող կը գիտնալ. ուրիշ մը կը հարցուի:

Երկար բարդի՝ շուք չունի
(գետ)։ Անճինը՝ անճինին բեռցուցին,
անդադարին երգօքն անցուցին
(Աղը՝ ջորիին բեռցուցին, Եփ-
րատայ կամուրջէն անցուցին)։

Քէրթիկ, քէրթիկ մինարէ ձընկըռ ճընկըռ մըյատիկ
(մղկթի աշտարակ), մօլլան աշխարհս՝ անով կու դատինք։
վրան կու քալէ։ (դրամ)։
(Կշռորդ, գանթար)։

ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ԴԺՈՒԱՐ ԽՕՍՔԵՐ

Ուշն ի ուռին ելաւ, իր ուլ ուտվը, ուռին ոլըրեց։
(Այս խօսքը 7 անգամ արագօրէն կրկնելու է, մէկ ան-
գամ միայն շուռչ առնելով)։

Ձուկն ու մուկը մէկ տապակ ձուկը ուտիմ, մուկը նե-
տեմ, մուկը նետեմ, ձուկը ուտեմ։
(5 կամ 7 անգամ կրկնելի է)։

ՀԻՔԵԱՅԵԹ ԿԱՄ ՀԷՔԻՅԵԹ

Ինչպէս ամեն տեղ, նոյնպէս և աստ զանազան հէքիյէթ-
ներ կը խօսուի, որոնցմէ մէկ քանին աստ գրեցի, համառօ-
տակի, ուրեք ուրեք խօսողին բառերն գործածելով։

1. ՀԱՄՔԵՐՈՒԹԵԱՆ ՕԳՈՒՏՆ.

Հայր մի և աղջիկ մի լեռը կ'երթան։ Աղջկան գլխուն
վրայ ագռաւ մի կը թառի, կը կանչէ։ Աղջիկն կու քշէ չեր-

Թար. կը պատմէ հօրն: Յաջորդ երկու օրն ալ նոյնպէս ազ-
ուաւը կը թառի. յետոյ գետինը կը պատռի. աղջիկն վարի
աշխարհը կ'իջնէ. երկար ատեն կ'երթայ: Դաշտին մէջ պա-
լատ մի կայ եղեր. վեր կ'ենէ, ուր 40 սենեակ կայ ոսկով
ու մարգարտով լի. ոչ զոք կը տեսնէ. զի ժանտախտով բոլո-
րն մեռեր են, բաց 'ի կտրիճէ մը որ սենեկի մէջ հիւանդ
պառկած է անշունչ: Քովը կը նստի. բերնին վրայ կը դնէ
ձեռքը որ քրտնի. կը հասկնայ թէ մեռած չէ. օշարակ կը
շինէ, բամպակով բերանը կը կաթեցունէ. հիւանդը շունչ
կ'առնու: Օր մի, երբ աղջիկն լաթ կը լուայ և տանիքն կը
փռէ՝ անդիէն խումբ մը կանայք և աղջիկ մը կուգան: Աղ-
ջիկն չի գիտնալով թէ եկողներն վհուկ (ճատը) են, ընկեր
մ'ըլլալու համար, կ'առաջարկէ մազ մի ոսկի տալ 'ի փոխա-
րէն աղջկանն: Ճատըներն կը հաւանին. իրենց աղջկան խրատ
կուտան թէ ղեռն հիւանդ մի կայ որ 40 օրէն աչքը տի բա-
նայ. նախ զով տեսնէ՝ զայն տ'առնու 'ի կնութիւն: Վհուկի
աղջիկն հիւանդէն անբաժան կը մնայ, 40 օրը լրանալուն,
երբ աղջիկն բաղնիք կ'երթայ՝ հիւանդը աչքը կու բանայ,
ճատըին աղջիկն կը տեսնէ և 'ի կնութիւն կ'առնու: Աղջիկն
բաղնիքէն կուգայ և տեսնելով եղածն՝ խոհարան կ'երթայ:
Տարիներ անցնելէն յետոյ, ճատըն բաղնիք կ'երթայ. աղջիկն
երբ միայնակ կը մնայ, տանն սղբիւրին առջև Վսպուռ տա-
շի» մը կայ եղեր, խարազանն առնելով կ'սկսի զարնել և Վսա-
պուր տաշիմ, սէն մի սապուրլու, պէն մի սապուրլու՝ կ'ըսէ
ու կուլայ. քարն կը պատասխանէ. ղանըմ, սէն սապուրլը,
սապուրլը: Ադ հատըղին (միջոցին) երիտասարդն կուգայ, դու-
ռըն կը զարնէ, աղջկան ըսածներն մոտիկ կ'ընէ, կ'իմանայ.
վերջապէս, դուռն կը բացուի, աղջկան լալուն պատճառը կը
հարցնէ, Վոխ կեղուեցի» կ'ըսէ. բայց աղան՝ Վսպուռ տա-
շիին հետի խօսքն տ'ըսես» կ'ըսէ. աղջիկն գլխուն գալածը կը
պատմէ. աղան ճշմարտութիւնն իմանալով՝ հօճան կը բերէ.

կ'ամուսնանայ աղջկանն հետ: Ճատըին աղջիկն երբ կուգայ կը տեսնէ եղածն՝ խոհարան կը քաշուի. մինչև ցայսօր անչ (ճատըն) կ'ըլլայ սպասուհի, և աղջիկն ալ կ'ըլլայ տանն տիկին (հանըմ):

2. ԳԵՒՔՆ ԻՍԿ ԱՆՁԳԱՄ ԿԱՆԱՆՑՄԷ Կ'ԵՐԿԵԶԻՆ ԵՒ ԽՈՅ ԿՈՒՑԱՆ.

Այր մի և կին մի կան եղեր. այրն էշ մ'ուռնի որով լեռնէն փայտ կու բերէ: Կինն գիշերն ՚ի բուն չի թողուր որ այրն քնանայ, ըսելով թէ այս ինչ կինն զարդեր, ոսկեթել հանդերձներ ունի, դուն չես գներ. էրիկն ալ կ'ըսէ թէ չունիմ. ինչպէս ընեմ: Բայց, վերջապէս ճարը հատնելով՝ կը խոստանայ: Միւս օրը երբ լեռը կերթայ՝ հորի մը մէջէն դիւռու ձայն մի կուգայ. կը խորհի կինն բերել հոն ձգել: Երկուցիան կինը կ'ըսէ, թէ չի բերի. կը պատասխանէ թէ գտայ, բայց հորին մէջն է: Յաջորդ օրը չուան մի կ'առնուան կ'երթան. հորին կափարիչը մէկ կողմ կ'առնու և դիտմամբ կ'ըսէ թէ զուռնը մէջքս կապէ, իջնեմ ուզածներդ բերեմ: Կինն կ'ըսէ թէ Վոռն ինչ դիտես. իս իջեցուր որ ուզածս առնուամ: Չուանն կնոջն մէջքը կու կապէ, երբ հորին կէսն կ'իջուցանէ, կու ձգէ վար, քարը վրան կու քաշէ և կու փախչի: Կինն այնքան անզգամ է եղեր, որ դեւն ուտել կուզէ զկինն, ու չըկրնալով մօտենալ՝ փախչիլ կուզէ. հորին բերանը կ'ելնէ, բայց գոց ըլլալուն հոն կը նստի: Քանի օր վերջը այրն կ'երթայ թէ ձայն կու գայ. դեւն կը կանչէ թէ Վոռնն օղբու, քարը վեր ան փախչիմ, սա անզգամ կնկանէն ազատիմ. մարդն կը պատասխանէ, թէ Վոռն բանդ. ես ճորով ատոր ձեռքէն խալսեցայ. հիմա ալ քու ձեռքդ տ'իջնամ. դեւն կ'երգնու թէ Վեղի չեմ մնասեր. կ'երթամ թագաւորին աղջկան փորը կը մտնեմ, Խախտի խոստի *) կը բռնէ. ամիս

*) Սաստիկ փորացաւ.

մը յետոյ, բժշկի լաթ հագիր, Թօղ մի ան, եկուր կանչէ թէ բժիշկ եմ. երբ ներս տանին, թագաւորը պիտի խոստանայ թէ, եթէ բուժեա՝ աղջիկս քեզի կուտամ. անոր փորէն կ'ելնեմ, վէզիրին աղջկան փորը կը մտնեմ. բայց չ'ըլլայ թէ հոն ալ գաս. չէնէ քու փորդ կու մտնեմ: Մարդն քար վեր կ'առնէ, դէր կ'ելնէ, կ'երթայ թագաւորին աղջկան փորը կու մտնէ: Բոլոր բժիշկները կու բերեն—օգուտ չընեմ: Մարդը ձեռք մի զգեստ կու հագնի, կ'երթայ, բժիշկ եմ կու կանչէ, թագաւորին կ'իմացունեն. կ'ըսէ թէ «օգման հէքիմ եկաւ, չի կրցաւ. մյս տ'աղեկցունէ». կ'ըսեն թէ Անգամ մ'ալ այս թող գայ: Հրաման կուտայ, մարդն կուգայ: Քագաւորն կու խոստանայ եթէ բժշկէ՝ աղջիկը տալ. դեղն կը մարէ, աղջիկն կու խմէ, կ'ապաքինի: Քագաւորն 7 օր 7 գիշեր հարսնիք կ'ընէ. աղջիկը աս մարդուն կուտայ: Դէն կ'երթայ վէզիրին աղջկան փորը կը մտնէ. բոլոր բժիշկները կու բերեն, օգուտ չընեմ: Վեղիրն կ'երթայ թագաւորին կ'ըսէ թէ «Երկինք ելանք, աստղերն իջանք՝ ճար չեղաւ» և կը խնդրէ փեսայն զրկել. թագաւորն հրաման կ'ընէ. փեսայն կը վարանի, բայց հնարք մի կու մտածէ. կ'երթայ որ աղջիկն ինքզինք պատէ ի պատ կը զարնէ: Դէն փորէն կը ճչէ թէ «Ես քեզի չ'ըսի՞ թէ չի գաս». փեսան կ'ըսէ թէ «Դե աղբար. այն աճուղա կինն քեզ կը փնտռէ, եկի թէ իմացունեմ»: Դէն կ'ըսէ թէ «Ուրեմն կ'աղաչեմ, դէմ կայնէ, ելնեմ ամայի լեռները փախչեմ, մի՛ գուցէ անզգամ կինն զիս գտնէ»: Մարդն դէմ կու կանի, դէն կ'ելնէ լեռները կու փախչի. աղջիկն կ'ազատի: Այս ինչ է կը հարցնեն. մարդն զլխուն եղածները կը պատմէ: Այս մարդն որ թագաւորին փեսայացու՝ մինչև ցայսօր դէմ ու տեօլլէթ կու քչէ՝ Երկնուցն ինկաւ երկք խնձոր. մէկը ինձի, մէկը հէքիյէթ խօրաթողին, մէկն ալ մէճլիսին:

3. Աղքատիկ պատանի մի յերազի կը տեսնէ որ արևն մէկ

ուսին վրայ և լուսինն միւս ուսին վրայ է: Երազ տեսնելն՝
շատերուն և մինչև իսկ Թագաւորին կը պատմէ, բայց «Սայր
Օլա» չ'ըսելուն համար, չի պատմեր և կը բանտարկուի: Տա-
րիներ անցնելէն յետոյ, Թշնամի Թագաւոր մի դժուար հար-
ցումներ՝ խնդիրներ կը ներկայէ Թագաւորին. շատ կը խոր-
հին, չեն կրնար գիտնալ: Բանտարկեալք առ ժամանակեաց
Թող կը տրուին. երիտասարդն հարցման պատասխաններն
կուտայ ուրիշ փափկասուն երիտասարդի մի որ իբրև ինքն
գիտցած՝ կը խօսի և մեծ պատիւ կ'ստանայ: Բայց հարցում-
ներէն յետոյ, արտասովոր ոյժի փորձեր կ'առաջարկուի. ազ-
նուականի տղայն չի կրնար, խայտառակ կ'ըլլայ, և վերջա-
պէս, կը գիտցուի Թէ այս բանտարկեալն է որ ոյժի փորձն
յաջողեցաւ, բանտէն կը հանուի և Թագաւորին կը փեսայա-
նայ: Առուասէր Թշնամին կնոջ գտակ մի կը զրկէ Թագաւո-
րին կամ գործածել և կամ պատերազմի պատրաստուիլ: Փե-
ռայն անարգանօք ետ կը ճամբէ դեսպանն և պատրաստու-
թիւն կը տեսնէ. քաջ ընկերներ գտնելու կ'ենէ: (Ստ անոր
բերնէն կ'ըսէ խօսողն). «Քիչ գնացինք, դուր գնացինք սար
ու ձոր ուղիդ գնացինք. գիշերը չըգնացինք, միշտ ցերեկը
գնացինք. ընդամենը մի մախաթի չափ տեղ գնացինք». կը
տեսնէ մարդ մի որ մէկ լեռնէ ուրիշ լեռմի մէկ քայլով կ'եր-
թայ, կը հարցունէ Թէ այդ ի՞նչ քաջութիւն է. կը պատաս-
խանէ Թէ, այս չէ քաջութիւն, այլ Թագաւորին փեսինն է
որ 40 կամ 80 լիտր երկաթեաց դուռն բեռցուց մէկ ձեռքով.
կրէ Թէ, եթէ ան ըլլայ՝ միասին կ'երթանս. այո՛, կ'ըսէ. ու-
րի՞ն ան եմ կ'ըսէ, միասին կ'առնու: Անդին ուրիշ մարդ մը
կը տեսնէ որ բերանն ձորուն դրած՝ եկած ջուրն կ'ըմպէ. ու-
րիշ մը ջաղացին քարն գլուխն անցուցած կը շրջի. միւսն
ծաւերն մէկ ձեռքով արմատախիլ կ'ընէ, և ուրիշ մ'ալ ա-
կանջն գետին ղնելով հեռաւոր տեղեր եղածներն կը լսէ. վեր-
ջապէս ամեն անգամին, վերոգրեալ «Քիչ գնացինք, դուր գը-

նացինք՝ և այլն ըսելով՝ 7 քաջ կը գտնէ. պատերազմի կը հրաւիրէ թշնամին. նորա բանակին դէմ մարդոց զգեստներով զինուորներ կը ձևացնէ քարերով. թշնամիք մինչև երեկոց հրացան կ'արձակեն և իբրև թէ կը յաղթեն. միւս առաւօտուն հեռաքայլն կ'երթայ ուտելիք կը պահանջէ թշնամիէն, որ շատ մի ուտելիք կը զրկէ և շատակերն իսկոյն կը լափէ, քանի մ'օր դարձեալ կը պատերազմին: Յետոյ թշնամին երբ կը տեսնէ թէ անյաղթելի են՝ ծանր վնասներով ու պայմաններով հաշուութիւն կը կնքէ: Փեսայն կը փառաւորուի և թագաւորն իւր իշխանութիւն փեսային կուտայ: Երիտասարդն յայնժամ կը յիշեցունէ երազ տեսնելը լիւսէր ըլլայ՝ կ'ըսեն. կը պատմէ և կը մեկնէ միանգամայն, թէ բարեգուշակ երազն կատարուած է. զի ւարևն թագաւորութիւն է, զոր ստացաւ թագաւորէն, և չլուսինն նորա գեղանի դուտորն է, որ այժմ իւր կինն է: *)

5. ՓՈՔՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ

1. Մուրացկան ծերուկ մի գիւղ մը կ'երթայ, տան մի մէջ հիւր կ'ըլլայ: Երեկոյին տղայք շուրջը կը ժողովին և կ'ըսեն «Պապա, պապա, հէքիչէթ մի խօրթէ»: Ծերուկն կը սկսի տղայոց սովորական խաղն ասել. «Հէքիչէթ, հէքիչէթ աս պապա. պարնին լաթերը՝ պարկս, կարմիր ձիակը՝ տակս, խատուտիկ հարսը կրնակս, առտուանց ելլեա՝ չի գտնես աս պապա»: Տղայք առանց ըսածն հասկընալու, կը խնդրեն, կրկնել կուտան հէքիչէթն: Առտուանց կ'ելնեն կը տեսնեն որ ծերուկն կանուխ մեկնած է. չուանին վրայի հանդերձներն, ախուին ձին և տանն հարսնուկն միասին տարած է:

2. Ճանապարհին աւազակներէ կողոպտեալ մէկն, երբ իր

*) Այս հէքիչէթը վաղուց լսած եմ և մանրամասնութիւնները մոռացած: Յիշածս համառօտակի գրեցի:

կողմանից դէպքը այլոց կը պատմէ, ըսած է. «Երբ ասաց թէ ասօրուն, այն ժամանակը սուրբ հողիս վկայեց թէ զող և աւազակ է»:

3. Բռնաւոր սկեսուր մի իւր զօրութիւնն նորեկ հարսին հակցնելու և երկիւղ ազդելու համար՝ ըսած է «Գալ (գայլ) եմ, մարդ կուտեմ»: Երբ զայս կը կրկնէ քանիցս, հարսն քողին ներքեւէն ըսած է. «Վ'երևայ թէ սև շան ուստ չես եկեր»:

4. Գիւղացի մի իշուն թան բեռցած՝ քաղաք կ'երթայ եղբ. ուղեւոր մի կը հանդիպի, որ կ'ըսէ. «Աղբւր, կարծեմ՝ զուն այս ինչ գիւղէն ետ». Գիւղացին կը պատասխանէ. «Այո»: — Կարծեմ այս ինչ տեղը կերթաս.— Այո.— Կարծեմ այդ բեռը թան է.— Այո՛ թան է.— Կարծեմ այդ թանէն զաւթով մի պիտի տաս խմբմ: Գիւղացին կը պատասխանէ «Ինչ կու կարծես կարծէ, այդ մի՛ կարծեր»:

5. Ոսկերիչ մի արծաթեայ զարդ կամ սպաս մի պիտի շինէ եղբր: Գիցուք թէ յանձնարարեալ զարդին համար 100 տրամ արծաթ պէտք է, բայց նա ոչինչ ունի: Կը խորհի թէ, եթէ կարենայ 50 տրամ արծաթ փոխ առնուլ՝ մնացեալ 50 տրամին տեղն կրնայ պղինձ խառնել: Այս խորհրդով՝ արհեստակիցի մը կ'երթայ և կ'ըսէ «100 տրամնոց զարդ մի պիտի շինեմ, բայց 50 տրամ արծաթ կը պակսի ինձ. փոխ աւր: Արհեստակիցն խորհուրդ կու տայ թէ «Բարեկամ, 50 տրամ ալ պղինձ խառնէ»: Կը պատասխանէ միւսն «Եղբայր, այդ քու ըսածդ (պղինձն) ունիմ. ինձ պէտք եղածն զուտ արծաթ է»:

6. Կ. Պօլսեցի հայ մի մէկու պատմած է թէ «Անգամ

մի տէրվիշ մը, որ իբրև թէ փոշիէ մը ոսկի շինելու արուեստն գիտէ՝ կը համոզէ զՀայն, որ բաւական ընծաներ կուտայ տէրվիշին, և սա նորա օտանն մէջ բով մի շինելով՝ կտոր մի ոսկի կը շինէ, և աշակերտին՝ Հայուն ալ սոյն շահաւէտ արուեստն շարունակելու համար մաս մի փոշի և ամեն հրահանգ կուտայ, բայց կը պատուիրէ թէ «Փոշին ձգած պահուդ՝ որ ոսկի պիտի փոխուի, կապիկը (մայմունը) միտքդ չի բերես»: Տէրվիշն կը մեկնի և Հայն իւր նոր արուեստն կ'սկսի. բայց երբ փոշիին ժամանակն կուգայ, զժբաղդաբար, մայմունն չչիշելու պատուէրն կը չիշէ և գործն չի յաջողիր. կը կրկնէ, կ'երեքնէ և ամեն անգամ մայմունն անյաջողութեան կը մատնէ խաբուած աշակերտն:

Քանի մը հաս ալ թուրքերէն խօսուած պատմութիւնք:

7. Գիւղացի մի յոռետես և չարագուշակ լինելով անունը լՍայըր սէօյլէմէզն կը դնեն: Հարուստ դրացիներէն մէկն կը պատրաստուի կածճ ուխտի երթալ. ուստի չիշեալ մարդն կը կոչէ և կ'ըսէ. լՍայըր սէօյլէմէզ, լաւ բան մի խօսէ, երթամ գամ, քեզի աղեկ ընծայ մի կուտամ: «Բարի, կը պատաւխանէ մարդն, բայց եթէ երթաս ու չի գաս»: Ուխտաւորն վերադարձին, երբ հեռուէն կը տեսնէ գիւղացին ընդ որս և խայր սէօյլէմէզն՝ որք ընդ առաջ կուգան, կը խորհի թէ որովհետև բարի լուր մը չպիտի տայ, անյպիսի բան մը հարցնելու է, որ մեծ վիշտ մը չի պատճառէ. ուստի երբ կը մօտենայ, կը հարցնէ լՍայըր սէօյլէմէզ, փոքրիկ շունս ի՞նչ պէս է: «Տէր իմ, կը պատասխանէ, ձեր իշուն դիակը կերած ժամանակը կոկորդին մէջ ոսկոր մի մնաց և սատկեցաւ: Ուխտաւորն հետաքրքրելով կ'ըսէ. ուրեմն էշն ալ սատկեցաւ: —Մի հարցաներ, տէր իմ, հօրդ գերեզմանին քար կրած ժամանակն ընկաւ սատկեցաւ:—Ի՞նչ կ'ըսես, հայրս մեռաւ:—Մօրմէդ 3 օր առաջ.—Ո՛հ, մայրս ան մեռաւ.—Այո, տունն

այրեցաւ, այն ալ մէջը մնաց, այրեցաւ.—Ուրեմն տո՛ւնն ալ այրեցաւ.—Այո՛, բոլորն այրեցաւ. հոս եկած ժամանակս զարի կը ցանէին:

8. Թուրք մի կ'ամուսնանայ կնոջ մի հետ: Յաջորդ առաւօտուն կինն՝ որ յոյժ տգեղ է եղեր, կը հարցնէ առն. «Որո՞ւ երևան ելնելու է և հրու ոչ»: Այրն, որ առաջին անգամն ըլլալով կնոջն երեսն կը տեսնէ՝ կը պատասխանէ տըխրութեամբ. «Ընծի մ'երևար, բայց ուրիշ որո՞ւ կ'ուզես, երևան»:

9. Շ. Գարահիսարի գիւղացի մը գիւղին հօճային վըճառագիր մը (իլեամ մի) կուտայ կարդալու: Հոճան, որ ուսեալ չէ և իլեամն նամակ կարծած է եղեր՝ կ'սկսի նամակի ոճով ընթեռնուել, սակաւ ինչ յետոյ ներկայից մէկուն կ'ըսէ. «Սանա սելամ եազմըջ» (Ողջոյն գրած է քեզ): Սակաւ մի յետոյ, ուրիշի մը ևս կ'ըսէ. «Սանատա սելամ եազմըջ»: Իլեամին տէրն տեսնելով թէ «Բարե»-ներն շատցան՝ կ'ըսէ. «Հօճա պու մէքթուպ տէջիլ տըր, իլեամ տըր. (նամակ չէ այս, հօ՛ճա, վճառագիր է): Հօճան կը պատասխանէ. «Ըն. տեսէ՛նէքի իլեամ կիպի օգուլայըմն» (Զըսե՛ս որ վճառագրի պէս կարդամ):

10. Թումբ մի երիտասարդք կ'որոշեն փոխադարձ հացկերոյթ տալ գառան միսով և կ'սկսին կարգաւ կատարել: Ընկերաց մին՝ այլ ընկերի մը, որոյ կարգը հետեւեալ օրն է և երկու գառն պատրաստ ունի՝ կ'ըսէ. «Փոխանակ այդ երկու գառներով խումբ մի մարդ հրաւիրելու, վաղն ըսէ թէ «Գիշերս գառները գողացան. այսպէս ազատ մնալով այդ պատրաստութենէն, յետոյ մեզ՝ երկուքիս կը մնայ գառներն»: Ընկերն կը համոզուի այնպէս խօսիլ, բայց նոյն գիշերը

գառները իրօք կը գողցուին: Հետեւեալ առաւօտուն, կ'երթայ խրատատու ընկերին և կ'ըսէ «Բարեկամ, չըսես որ գիշերս գառները գողցան»: «Այո, բարեկամ, կը պատասխանէ ընկերն, արդէն խօսուածնուս համեմատ գողցուած են.—Ոչ, կ'ըսէ, ստոյգ գողցուած են.—Ձիւն ալ կ'նւզես հաւտացունել, բայց լաւ է. այդպէս պէտքէ ըսես և պնդես.—Ո՛չ, բարեկամ, կ'երդնում որ գողցուեցան.—Լաւ, ահա այդպէս երբեմն երդումն ալ ընելու ես: Վերջապէս, ինչ որ կ'ըսէ չի հաւատար ընկերն և ինքն ամօթպարտ կը մնայ խմբակին քով:

11. Երեք մարդ ընկերութեամբ բաղնիք մը կը վարձեն. հասութից արկղը կը կնքեն և պայման կը դնեն տարին լրանալուն միայն բանալ և դրամն բաժնել: Կ'սկսին փոխընդփոխ հսկել: Առաջին անգամ արկեղ գլուխն նստողն կը խօրհի, թէ ինչո՞ւ եղած հասոյթը արկղիկը ձգեմ. ես՝ իմ օրով եղած դրամն ինձ կը պահեմ. ընկերներս պիտի ձգեն. տարեգլխոյն, արկղը կը բանամք և կը բաժնեմք: Այսպէս ըսելով իւր աւուրց հասոյթներն գաղտնապէս իւր գրպանն կը լեցունէ. բայց երբ կարգը միւս ընկերաց կուգայ՝ անոնք ալ ճիշդ միւսին նման խորհելով հասոյթները կը գրպանեն: Ցարեգլխոյն՝ երեքն միասին կը բանան արկղը, ուր կնքեալ օրուան պէս՝ դանկ մը չի կայ, կը հասկնան եղածը և մէկը կ'ըսէ «ընկերք, նպատակնիս մէկ է եղեր»:

12. Խուլ մի կ'ուզէ այցելել իւր բարեկամներէն միոյն, որ հիւանդ է: Նախապէս, իւր հարցունելիքն և անոր հաւանական պատասխաններն ինքնին որոշելէ յետոյ՝ կերթայ հիւանդին քով, և կ'ըսէ. «Ինչպէս ես. աղբկ ես»: «Կը մեռնեմ, կ'ըսէ հիւանդն: Այցելուն կարծելով թէ աղէկ եմ սովորականն պատասխանն տուաւ, կը յաւելու «Աստուած տայ», Յետոյ կը

հարցնէ շինչ կուտես): Հիւանդն կը պատասխանէ. «Ձէհիբ զըզըմն (Թոյնի պէս դառն բաներ): Խուլն ենթադրելով թէ ապուր կամ այս ինչ անմնաս կերակուրն ըսաւ, այլ է, առողջարար է՝ կը պատասխանէ: Յետոյ, մեր խուլը կը հարցնէ. «Ո՞ր բժիշկ կը խնամէ:», Գարբիէլ հրեշտակապետն» կը պատասխանէ հիւանդն վշտազին: Այցելուն ենթադրելով թէ, այս ինչ բժշկին անունն սուլած է, կ'ըսէ. «Այո՛, լաւ բժիշկ է. յաջողակ և բաղդաւոր է»: Մեր խուլ այցելուն բաւական մոխթարած համարելով իւր հիւանդ բարեկամն, կը մեկնի րարեբաղդաբար:

13. Կը պատմեն թէ հայր մի իւր որդւոյն հետ Կ. Պոլիս պանդոկի մի՛ մէջ կը բնակին եղեր: Հայրն քիչ մը պանիր գնելով՝ շիշի մի մէջ կը դնէ ու ճաշէ 'ի ճաշ 'ի սեղան կը բերէ. բայց ոչ թէ պանիրէն կուտեն, այլ հացին ամեն մէկ պատառն շիշին վրայ քսելով կը բաւականանան եղեր: Օր մի հայրն հոն չի գտնուած պահուն, որդին կ'անօթենայ, և ձեռքը կտոր մի հաց կ'առնու պանրով ուտելու: Եւ որովհետև պանիրն դարակին մէջ է եղեր, որ կը պուրած է՝ դարակին դրան վրայ քսելով կ'ուտէ: Այս միջոցին հայրն կուզայ, և տեսնելով զորդին դարակին առջևը՝ կը հարցնէ, թէ ի՞նչ կ'ընէիր. «Անօթեցայ, կը պատասխանէ որդին, հաց առի, և որովհետև պանիրն կը պած էր՝ հացն դարակն կը քսէի ու կուտէի: Հայրը բարկանալով՝ ապտակ մը կը զարնէ որդւոյն և կ'ըսէ. «Կը ճաթէիր, այսօր ալ առանց պանիրի թող ուտէիր»:

14. Մազմաննց Հաճի մայր մի կայ եղեր, զոր Երզնկան կու տանին (28 ժամու ճանապարհ էր). երբ Ակնայ դիմացի լեռն կ'անցնի և քիչ մի կ'երթայ, (անշուշտ ձիով)՝ կ'ըսէ որդւոյն «Մանթոս, ևայլն. Երզնկան չանցնինք»:

15. Կին մ'որ իւր ննջեցելոց հոգւոյն համար յաճախակի նուէրներ կուտայ եղեր հանգուցեալ տէր Գ-ին օր մի կը հարցնէ ձէր պապա, արդեօք արքայութիւն տ'երթամն. ՎՊ'հնաճ, կը պատասխանէ. դուն ալ չերթաս, թի տ'երթայն:

16. Կը պատմեն թէ հին ատենները Ակնէն խուճբ մի մարդիկ, այր, կին, տղայ Արակայ ս. Գ. Նարեկացիին ուխտի կ'երթան: Այս ուխտաւորաց մէջ աղքատիկ մարդ մ'ուսկայ եղեր, որոյ կինն հիւանդոտ և քաշելու անկարող լինելուն, և այրն ջորի մը վարձելու իսկ դրամ չունենալուն՝ կը շաղկէ զկինն և կ'երթան խմբին հետ: Երբ կարաւանն քաղաքին վերեն Կապանի մօտերն կը հասնի՝ հեծեալ կամ հետիոտն ուխտաւորներէն ոմանք կ'սկսին զանազան երգեր երգել: Զայս տեսնելով կինն, առանց խղճալու ամուսնոցն վիճակին, որ կին-բեռան ներքև արիւն քրտինք մտած, համբերատար ուղին կը շարունակէ՝ կ'ըսէ առն. շնորհակալ, (եռանդ չունեցող) բան մ'ալ դո՛ւն կանչէն:

17. Կ'ըսեն թէ իբր 60 տարիներ յառաջ, Միսաքեան աղաներէն մին, (ըստ ոմանց Պետրոս աղայն՝ հայրն Միսաք ամիրայի) դրացի Հայու մի, Կոկենց Քէլ ըսուած կուուսէր անձին ուն հրացանով կը զարնէ: Ուլին տէրն կ'երթայ Վօյ-վօտային կը գանգատի, որ սէյման (ոստիկան) մը զրկելով Միսաքեանն կը կոչէ: Սա երթալով վօյվօտային, և հարցնելով թէ ուլին զինն քանի դահեկան էր, կը վճարէ յայտարարելով, թէ Վս աժան զնով մի քանի մը գործ միանգամայն կատարեցի. 1. ինքզինքս փորձեցի թէ կրնամ լաւ նշան զարնել. 2. թէ հրացանս ինչպէս է. 3. թէ դրացիս աննշան փնասու մի համար կառավարութեան պիտի բողոքէ թէ ոչ. 4. թէ զուք ալ այսպիսի աննշան գործի մը համար ոստիկանաւ զիս հոս պիտի բերէք:

18. Յիշեալ Միսաքեան գերդաստանէն Մ. Պօղոս աղայն կամ եղբայրն, որ մի եկեղեցիէն ՚ի տուն մեկնած միջոցին կը մոռնայ զլիարկը (զալբազը) տունուլ. մէկին կ'ըսէ թէ ընա խալբախս տուր: Այն անձն ալ կը փութայ բերել և տալ: Յետոյ Միսաքեանի հետ նորա տունն կ'երթայ. կը նստի, կերակուր կուտէ և կը մեկնի: Հետեւեալ օրն դարձեալ կ'երթայ, և մեծատունն դարձեալ կը պատուէ զալբազն տուողն: Բայց երբ յաջորդ օրն ալ կ'երթայ, անշուշտ զալբազն տուած ըլլալուն համար՝ Միսաքեանն չհանդուժելով այլ ևս՝ կ'ըսէ. «Աղբանբ, չըտանք (երանի չասէի) թէ խալբախս տուր»:

19. Զոհրապեան վարժապետն և երկու ամիրայ կամ աղագետեզրն զբոսնլոյ կ'երթան, Զորբերանի վրայի պարտէզն կը նստին և նարտ (թավլ) կը խաղան եղբր: Ի զուարճութիւն՝ պայման կը դնեն, թէ ով որ խաղը կորուսանէ՝ զԶոհրապեա շալիէ: Երբ անոնք խաղալ կ'սկսին, վարժապետն կ'սկսի պատրաստուիլ: Կ'ըսեն թէ «Կեցիր նայի՛նք, ով պիտի յաղթուի»: «Որովհետեւ, կը պատասխանէ Զոհրապեան, անպատճառ մէկը պիտի յաղթուիք՝ ձեզմէ որդ որ ըլլաք՝ ինձի համար հոգ չէ, ես այժմէն պատրաստ եմ»:

20. Կ'ըսեն թէ հանգուցեալ Տէր Մ. ՚ի տունն հիւր մը կ'երթայ, և քիչ մը վերջը մեկնիլ ուզելով՝ երէց կնոջն որ ներքնայարկն է եղեր՝ կը կանչէ. «Երէցկին մայր, խահուէ չեմ ուզեր»: Վարէն կը պատասխանէ երէցկինն «Եփօզն ով է»:

21. Յիշեալ տան՝ դրացիները ընտանիքով երեկոյ մի այցելութեան կ'երթան: Երբ կը տեսնեն թէ երէցկինն և ընտանիքն հետոհետէ բալորն ալ քնացան՝ իրենք ալ կը մեկնեն իրենց տունն: Ատուանց, երէցկինն յիշեալ դրացի կնոջն երթալով կը յանդիմանէ ըսելով թէ «—ոնց հարս, (տան անու-

նըն), արածիդ կը հաւնիս, գիշերս կ'երթաք կ'երթաք, ճրանգը ինչու չէիք մարերս:

22. Կին մի 'ի տուն կոչելով հանգուցեալ Յ. քահանայն՝ 'ի Կ. Պօլիս կամ այլուր գտնուող ամուսնոջ կամ ազգականին նամակ մը գրել կուտայ: Երբ կը լրանայ նամակն՝ կ'ըսէ. «շնորհակալ եմ Տէր պապա, աչքդ լուս, ձեռքդ դալարս: Տէր հայրն տեսնելով որ օրհնութեամբ միայն կը վարձատրէ՝ կ'ըսէ. «Օրհնած, Աչքդ քեօրնայ, ձեռքդ չորնայ ըսէ, ու 40 փարա տնւրս:

23. Երբեմն Անայ առաջնորդ Նիկողայոս եպիսկոպոս Աղասեան, կամ ըստ ոմանց տիգրանակերտցի Յակոբ եպիսկոպոսն, օր մի ծերունի Տ. Յ. քահանայն կոչելով կը պատուիրէ օղի չխմել այլ ևս: Տէր հայրն չես բազում խնդրանաց կ'ըսէ. «Հայր սուրբ, իրիկուընէ իրիկուն երկու գաւաթ (խատէհիկ) ան չխմեմ. «Ո՛չ, չ'ըլլար, կ'ըսէ եպիսկոպոսն, բնաւ չի պիտի խմես: Տ., հայրն գիտնալով որ չի պիտի կրնայ օղիէն բոլորովին հրաժարիլ՝ կը պատասխանէ «Մառանջ իմ, Հայր սուրբ, իճնալը նայէ (ինչ որ ընել պէտք է, ըրէ):»

24. Կ'ըսեն թէ Չմըչկածագի Ս. Թորոսի գիւղացիներէն 2 հոգի խօսակցած ժամանակ, մէկն ըսած է միւրին թէ «Աճապ փատիշահ նէ՛ իէր (արդեօք թագաւորն ի՞նչ կուտէ). — Նէ՛ իէճէք, (ի՞նչ պիտի ուտէ), գոչուղ կախըրտաղի իլէ, սողան զըլլիկի. (հալած դմակի խառիւրդին և ստիի միջուկն). — Հէր կիւն պուլուպտա իսէյի մի. — Սն, փատիշահ տըր, պուլուպտա իէյի. (ամէն օր կը գտնէ ու կուտէ. — այո, թագաւոր է կը գտնէ և կուտէ):»

25. Ակնայ Հաբեղնոց կամ Ադրակ գիւղացիներէն մէկն հարցեր է գիւղացւոյ մը թէ Վերբ լուսինն լրանայ, ի՞նչ կ'ընեն: Կը պատասխանէ ուրիշ մը. Վի՛նչ պիտի ընեն, մանրելով մանրելով աստղ կը շինեն:

29. Հայ կամ Հայ-Հոռոմ կին մը կոչելով տան երէցն՝ կը զանգատի ասան կատուէն, թէ այս ինչ պղնձէ ամանէն ջուր լակեր է, կը խնդրէ օրհնել պղծեալ անօթն: Ըստ խնդրանացըն տէր-պապան կ'օրհնէ պնակն և կը մեկնի: Քանի օր յետոյ դարձեալ կը հրաւիրէ և նոյն անօթն կամ ուրիշ կաթսայ մի օրհնել կուտայ: Երբ տէր-պապան երրորդ անգամ կը կոչուի՝ կ'ըսէ. Վիտխանակ կատուին լակած անօթներն հետզհետէ օրհնելու, լաւագոյն է մի անգամ և եթ կատուին բերանը օրհնել, որ լակածն պիղծ չհամարուի:

30. Սկեսուր մի իւր հարսին հետ նստած խրատներ կուտայ: Շուն մի ունին եղեր, որ նա ևս քովերնին նստած է: Երբ կեսուրն իւր խրատներն աւարտելով կ'ըսէ թէ Վհակցմար քսածներս, կը պատասխանէ հարսն, թէ Վհինէ խաթիւն, քանի խրատ տալ ես պաշլայեր շունը 7 ճոնճ (ճանճ) կլլեց: *):

Գ-Լ. Է.

Ա Ռ Ա Ծ Ք **)

Երբ խօսքի մէջ առած մի պիտի ըսեն՝ սովորաբար նախ «Մեծունաքը (նախնիք) ըսեր են թը» կամ «Մեծսւնաքը պօշ (պարսպ) տեղ չեն թողուցեր» կ'ըսեն, և յետոյ իբրև վկայութիւն պատշաճ առածն կ'ըսեն:

*) Կրճումանց մասին տես ի վերջ գրքիս:

**) Կրճումանց մասին տես ի վերջ գրքիս:

1. Ածան մտին շուրվան (կերակուր մ' է) շունը չէ կերեր:
2. Ախր (աղխը) գիտէ դրանը վախը. (կ'ըսեն նաև վախը գիտէ դրանը աղխը):
3. Ածան հաւը կարգըճան կուլլի:
4. Աղբարը պարուն է՝ իր տիրուն (կնոջն) է:
5. Աղբորդի՝ իմ որդի. քուր որդի՝ շանորդի:
6. Աղջիկն իր ~~սեզն~~ (կամքին) թողուս, կ'երթայ քէօ-չէկը (կաքաւող, անպարկեշտ պատանի) կ'առնուս:
7. Ամենը սուտ՝ Աստուած իրաւ:
8. Ամեն տըպա (անգամ) կամ տարի գետը չ'եւլեր (հեղեղով չի յորդեր) ու գետուտի (գետի բերած փայտեր) բերեր:
9. Ամպ օրը հաւուն ջուր տուող շատ կըլլայ:
10. Ան բանն ուր զորով (բունի) տ'իլլի, ան երեւ պէտք է կրակով:
11. Ան մարդն ուր մեծ չունի, թող երթայ մեծ կարասըն հարցնէ:
12. Աչքը լուսուն վատ չուզեր:
13. Առնողն ուր տուող լընի, բոշին հարսը խաթուն կուլլի (կը լինի):
14. Առջի խօսողը գիտնայ թէ ետքի խօսողը ինչ տի խօտի՝ առաջի խօսողը չիտի խօտի:
15. Առջուն խաղը՝ գողոզին (տկար) մահ է:
16. Ասղանը ծակէն Հնտուստան սէյիր կ'անին (կը գիտեն):
17. Աստուած հացը մեկին կուտայ, իմեկը (ախորժակը) մեկին:
18. Ավան (իհնուսն տեսակ մի անկանոն զօրքեր) գայ, փիլաւ ուտինք:—Պան մարդիկ որ նեղութեան աւուրց կ'ըսպասեն, ուսկէց իրենց շահ կայ:
- 19) Արունը՝ արունով չեն լուանար. ջրով կը լուանան:
20. Արունը ջուր չիլլի:—Նղբարք կամ մօտ աղգականք

ճրջափ ալ հակառակին, կուգայ ժամանակ որ կը համակրին:

21. Բանը (գործը) աւուր մի, հոգը տարուան մի:

22. Բարեկամի հետ կեր, խմէ՛, առուտուր մ՛ ըներ:

23. Բարկ թանիրը՝ բարկ երիկ մի կ'արժէ:

24. Բարկ քացախը իր ամանը կ'երէ (կայրէ):

25. Բարով ըսէ ուր (որ) բարով փոփոքը (երակը) աճի:

26. Բերեր տռիկ, բերեր թսիկ, մօրն ու քրոջն է. բե-

րեր օղեր, ապրճաններ, ան իր կնոջն է:

27. Բրտէն տաղ (ողջ) ան (փարչ, պտուկ և այլն). կոչի-

նը (եթէ կտորի) բաղդիդ:

28. Գալուն աչիցը առաւ: *)

29. Գալուն հետ կ'ուտէ, տիրոջն հետ կ'աղակուի (ցա-
ւել):

30. Գալուն տունը պտուղքձա (ապուխտ) չիմնուր:

31. Գարնան արևը՝ տղուս ու հարսիս վրայ, աշնան ա-
րևը՝ փեսիս ու աղջնիս վրայ:

32. Գարնան Կոպն (յաջորդն) աշուն է, ան փերթն (փի-
նէ) ալ ան կաշուն է:

33. Գետատարը ձեռքը օձն է ձգեր:

34. (Լուրը, գաղանկը) գինովէն ու տխմար տղէն
(իմացիր):

35. Գնն մեռիր Լ՛ եկնուր սիրեմ:

36. Գողը գողէն գողացաւ, Աստուած տեսաւ զարմացաւ:

37. Գողուն սիրտը գող կուլլի:

*) Առիժն, գալն և աղուէսն ընկերանալով ոչխար մի կ'որ-
տան. բաշխումն գալլին կը լանձնուի: Անմիտ կենդանին լաւ կտոր-
նեքն իրեն կը պահէ. առիժն զարանալով կը զարնէ գալլին՝ որոյ
աչքերը կը կուրտանան: Յետոյ նոյն պաշտօնը կը լանձնուի աղուէ-
տան. սա՛ դմակը և լաւ կողմերը առիժին բաժին կը հանէ և երբ
նա կը հարցնէ թէ «Այդ բաշխումը ուսկի՞ սովրեցար». «Գալլին աչ-
քերէն», կը պատասխանէ աղուէսն:

38. Գրողն եկեր տղայ կու ճառոյն (բաշխել)։ մերը թող չ'առնէ, իրն՝ իրեն թող լընի։

39. Դահեկը ք'զ (քան զ) մարը սրտցան է.— ոչ։

40. Դանակը՝ իր կոթը չի (կրնար) քերեր։

41. Դեղ է նը՝ ան ալ հերիք է, թը մօշու ծաղիկ նը՝
ատ չի գիտեմ։

42. Դուռըդ ամուր պահէ, դրացիդ գող մի՛ բռներ։

43. Դրացնիդ կով մի ուզէ, Աստուած քեզի երկուք տայ։

44. Ես (կամ) բարով, եա բարովի ընկեր։

45. Եզը մուսանտարան մի՛ հաներ։— Մինչդեռ կայ դիւ-
րութիւն, դժուարը մի՛ դործեր։ (Ինչպէս որ ժամանակաւ Ա-
պուհեխցիք եզը մորթելու համար փոխանակ դանակը վար առ-
նելու, եզը մուսանտարան հանած են, կ'ըսեն)։

46. Եզը իցնի՝ դանակը կու շատնայ։

47. Ելեր հերսակ (զայրանալով) կըցեր դիւսակ, իջեր հեր-
սակ, չի կայ գլխակ։

48. Ես աղա, դուն աղա. տէկիրմէնը (ջրազացքը) ո՞վ
տ'աղայ։

49. Երբ ուր ձախ է՝ կապատ ծախէ.

50. Երթամ Սամսուն, գամ Կուսուուն. ալ՝ ի վար պէտք չէ։

51. Երթանք օվան (դաշտը) խմենք թան, թը որ տան։

52. Երկան բռնէ, կարճ չի գայ։

53. Երկու պինջը (ամուր) պատ է պատուեր։

54. Երկուք չափէ, մէկ մի կտրէ։

55. Զրկուողն ապրեր է, վնջ եկեր զրկողին։

56. Էջը՝ իշուն քովը կապես, ես առուցը կ'առնէ, ես

փառուցը։

57. Էջը հարանիքն ին ձեներ. ես աղն է պակաս ես

մաղը։

58. Էջն ինչ գիտէ թը նուշն ինչ է։

59. Էջն ուր էջ է, մէկ անգամ մի չամուռը (ցեխին մէջ) .

կ'իցնի։

60. Ըստտ (առատ) ջուրը տեղ չի պարտկիր:

61. Քանիչը (գիւղացի ծանօթն) եկաւ խնտացանք. պարկը բացանք նը լացանք:

62. Քափած եղը չի ժողովուիր:

63. Քը շահպու գերի լընիս՝ հացդ ուտես պահիկ մի հանկէ:

64. Քութը՝ թութը կու նայի, կու հասնի:

65. Քուխ աչքը մօրուց պիտի. դեղ դրածը թեզ (շուտ) կ'աւըրի:

66. Ժամը կու հանէ մարդուն սրտին զամը (բւեռ):

67. շեմ ու քուռ բանին վրայ՝ ձուն եկեր հեղեղն 'ի վրայ:

68. Իմ սէրս 'ի քեզ, իմ գանգատս ալ 'ի քեզ:

69. Ինչ որ ցանես, ան տի քաղես:

70. Իշուն ըսեր են թը մարիֆէթդ (ճարտարութիւնդ, գիտութիւնդ) թնչ է, պոչը վեր առեր տ... է:

71. Իշուն պոչը մարդու քով մի՛ կըցեր, սրը երկան կըսէ, սրը կարձ:

72. Լաւ է աչքն ելլէ՝ քան զանունն:

73. Լաւ է իմաստուն մեղաւոր՝ քան զլիմար արդար:

74. Լաւ է հիւանդը քան զհիւանդկալը:

75. Լաւ է հոտած քան զհատած:

76. Լաւ է մեր մողին, քանթէ գնալ դուռը բողին:

77 Խաճաք էջէ մի՛ խառնուիր. Վճանի՛ր զքեզ: *)

78. Խաչը տէրը զօրաւոր կ'անէ:

76. Խելքերը ծախու ին հաներ, ամեն մարդ իր խելացն է հաւներ:

80. Խելք կեցիր ուր շատ ապրիս:

81. Խենթը գովէ՞ (գովէ որ) ելլէ խաղաց:

*) Ըստ առակին, երբեմն ցորեանն վերուսաղէմ ուխտի երթալուն, կ'արտանէ զգարին հացի, ապուրի կալ պարզ ուտելեաց նամար իւր տեղը բռնել. երբ գարին կը հարցնէ թէ սխմորեղէն կերակուր ալ ըլլածն, »Ջէ, կը պատասխանէ ցորեանն, Խաճաք էջէ մի խառնուիր» (զի անկարող ևս առ աղ):

82. Խենթը խուլուն (հօրը) քար մ'է ձգեր, 40 խելօք
չեն կրցեր հանել:

83. Խենթինն ուտինք, խելօքինն պահէնք:

84. Խենթն է գացեր հարսնետունը, աս աղէկ է ք'զ մեր
(քան զմեր) տունը:

85. Խժոտ ընկողը (ընգոյզը) մախթով կը փորին:

86. Խոշոր աչուին լուս չունի, հաստը թւերն ուժ չունի:

87. Խօսքը թ է ք չիլիր, չիֆտ (զոյգ) կուլի:

88. Խօսքը՝ մեծին, ջուրը՝ պղտիկին:

89. Մօյրը (ծանր) կեցիբ (կեցի որ) լիբ (լիտր) գաս:

90. Մուռ նստինք, տրբուստ (ուզիդ) խորթինք:

91. Կակղնաս չօրօտ (ապուր) թող ըլլայ. *)

92. Կամաց երթաս, կամկար կ'ըսեն, թեզ, թեզ (արագ)
երթաս շքտա՝ կ'ըսեն:

93. Կատուին փինին դեղ ին ըսեր, խորունկ է թաղեր:

94. Կատուն քացախ չի խմեր:

95. Կիչէռած քարը չի պակսիր:

96. Կոյած (կտրած) կամ կըյած (կտրած) հացը չի
կոցուիր:

97. Կովուն տէրը ամեն օր մածուն չուտեր:

98. Կուշտն ի՞նչ գիտէ թը (թէ) աշխարհս անօթի կայ:

99. Կուտը (հատիկը) կուտին օգ է (օգնական է):

100. Հն (այն) ըսէ ու կաւ քսէ.—(Եթէ մէկը՝ հակա-
ռակ կարծիք մը կը յայտնէ՝ մի՛ հակառակիր, այլ գործդ
շարունակէ:

101. Հաճի մար, կատուին փխթ ըսէ:

*) Կ'ըսեն թէ ժամանակաւ թուրք մի աղքատիկ հալ մարդու
մի տուն կ'իջնէ և կ'ակսի զանազան կերակուրներ ուզել. տանու-
տէրը «Աղն, չունիմ» կ'ըսէ. բայց հիւրը կը պնդէ. մարդն կը պա-
տասխանէ թէ «Կակղնաս չօրօտ կայ, եթէ կ'ուզես՝ բերեմ: Երբ
հիւրն լաւ մի կ'անօթեանայ՝ կ'ըսէ. «Կակղնաս թող ըլլայ, բերո՛ւ. տա-
նուտէրն ալ իւր պատրաստած հասարակ ապուրը կը բերէ:

102. Հայուն ետքի խելքը ինձի պիտէր:

103. Հաստ ու բարակ մէկ գին է, վայն եկեր բարակ մանողին:

104. Հարուստը խրատ ին հարցեր, իր կալուն վրայ է կալածեր (կալածայ ընել, զրուցել):

105. Հարուստը մեռնի, գեղն երըրայ, ազքատը մեռնի՝ մարդ չիմանայ:

106. Հարուստին հաւը ածան կուլլի, խորոզը կարգը- ծան: (Ոմանք կը յաւելուն) Շունն՝ հաչան, կատուն՝ մէյան:

107. Հարսինը՝ սուգը սեղանն է:

108. Հացն՝ ՚ի հորուն (հորէն) տղան՝ ՚ի փորուն: *)

109. Հաց ու գինի ունիս, իմ սէրը դուն ես: Հաց ու գինի չունիս, իմ դէր դուն ես:

110. Հաւը իր առջի ածած հաւկթին վրայ կու խնդայ:

111. Հաւը ջրը կու խմէ՝ Աստուած կու նայի:

112. Հաւ մի չի պահողն հաւկթ մի չարժեր:

113. Հեռուկ ուխտը զօրաւոր կուլլի:

114. Հերս ելիր (եթէ բարկանաս) քեար (չահ) արէ. հերս ելի (ե՛նեկով) զարար (ջեաս) մ՛աներ:

115. Հէրքէս (ամեն մարդ) իր Բավլին կուլայ: **)

116. Հողէն շատ բան չի կայ, օճը տրամով (կշռով) կ'ուտէ:

117. Հօրքրոջմէն կուգայ՝ հօր հօտիկ, մօրքրոջմէն կու- գայ՝ մօր հօտիկ:

*) Ոմանք՝ «Հարսն ՚ի հորուն» կ'ըսեն, և ոմանք ալ կը չաւե- լուն «հող դրամն (ալսինքն թաղման ծախսն) գօտուն ճօթուն»:

**) կ'ըսեն թէ երբեմն կապան-մատէնն ալ մի (մետաղի) փլչեկով՝ լոյն գործաւորներէն շատ մարդ մեռած է, որոց մէջ մի քանիին տեսածքն «Բավլի» են եղեր, Ուղևոր մի տեսնելով որ մի քանի տեղ «Բավլի» կ'ողբան՝ կը հարցունէ, թէ ո՞վ է ալս անձն. կը պատասխանեն թէ մի քանի հատ են և ամեն տուն »իւր Բավ- լին կուլայ:

118. Ձեռքը՝ ձեռքը կը լուայ (լուանայ), երկու ձեռքը՝ երեսը:

119. Ճնճողին (ճնճողուկին) ըսեր ին թը ոտքդ ինչու բարակ է (կամ կարմիր է). ըսել է թը պրտէն է.— Ես քեզ ամառն ալ տեսայ:

120. Մաման բան կու տայ, ետեւ ձան կուտայ (նենգամիտ կամ մեծ մարդիկ երբեմն նուէրներ կընեն, չետոյ կրկինն տուժել կուտան):

121. Մանէ, մանէ, ման խաթուն, մանը կ'անէ քեզ խաթուն:

122. Մարդն ի հալաւը, էշն 'ի փալանը (համետ):

123. Մարն (ի) հաց, ու տղայ (ի) լաց:

124. Մարոնցս տնակն հեռուն պիտէր, պարծենալու ալ թ'նչ պիտէր:

125. Մար (մայր) պիտի ու բերան չի պիտի:

126. Մեծ կատուին խաղ չի վայելեր:

127. Մեծ պատառ կեր, մեծ խօսք մի՛ զրուցեր:

128. Մէկ մ'ալ հարս լընիմ (լինիմ), կըկըզ տի նստիմ:

129. Ատուած մէկ աչքը մեկալին ծիւղո՞ւմ (կարօտ) չանէ:

130. Մէկը մեկին հողէն (վիճակէն) չի հասկանար, կէս գիչերին ժամ կու կանչէ:

131. Մէկը մէկին սատանայ, մէկը մէկին քահանայ:

132 Մէկ (մարդ) կայ հազար կ'աժէ (կ'արժէ), հազար կայ, մէկ մի չարժեր:

133. Մ'ըսեր (գէշ խօսք) ուր չի լսես (փոխարէնն):

134. Մի ծեծեր, երկըրի դրնակ, կու ծեծեն քուկին դըրնակդ:

135. Մինչև խելօքը մտմտայ, խենթը տղան կու կարգէ:

136. Մինչև հաստը բարկընայ (բարակնայ), բարակին հողին կ'ելլէ:

137. Մինչև քաջուն առուն ջուր գայ, գորտան աչուին ջուս կուգայ:

138. Մինչուկ (մինչև) գլխուս կապելը սորվեցայ՝ երիկս
գնաց:
139. Միսն ըզնգէն չի զատիր:
140. Մուգեր ատելուդ (ատելիիդ), կուգայ սիրելոյդ:
141. (Ոմանք զհարսնացուն) Մօտէն չեն առներ թը կըս-
մըթտած է, կ'երթան հեռուէն կուբերին, կէսը տարած է:
142. Նաչարը (անկարողը) կ'ուտէ բանճար (բանջար)
143. Նստինք մանինք պայոգ մ'երկուք, քան զուր կամ
քանի ուր բերինք խապար (լուր) մ'երկուք:
144. Շանը պոչը 40 տարի մէնկէնէն (մամոյ պէս) դնես,
չի տըրըստիր:
145. Շերեփն ոսկիէն լընի, մարդու (այլոց) դուռ կերթայ:
146. Շէնը շէն է, աւերը զէն է:
147. Շունը կու ծեծին, տիրոջը խաբը կը բնտռեն:
148. Շունը շանը ձանին (ձայնին) կ'երթայ:
149. Շունը շանը միսը չուտեր:
150. Շունը շէմը, հարսն 'իկեսուրը:
151. Շունն հաչելով գալ (գայլ) կու բերէ:
152. Շուն ու գալ (գայլ) լընիս, մար չիլիս, փատի հար
լընիս, հար (հայր) չիլիս (Մեծ է կսկիծն ծնողաց՝ զաւակա-
ցըն թշուառութեան ժամանակն):
153. Ողջը գլուխդ աւետարանին տակը մի՛ դներ:
154. Ոսկի գօտևորը մարդու դուռ է գնացեր:
155. Ո՛վ իջնի՛ տղոց տէր. ո՛վ ելլէ՛ տղոց տէր:
156. Ո՛վ իր հալը (գոյք) շատ համարի, ք՛զայլունն (քան
զայլոցն) թեղ (կանուխ) կու հատնի:
157. Ո՛վ խօսի խօսի, խոստովողը (փորու խիթ ունեցողը)
թող չի խօսի:
158. Ո՛վ կերեր՝ առղան (ակռան) աուեր, ով չէ կերեր՝
մտացն է ուղեր:
159. Ո՛վ որ սուրբ գիտես, խաչն անոր ծոցուն կ'ելլէ:

160. Ո՛վ չուսթ (ճարպիկ), ան կուշտ:
161. Ուքն (կամ նստոյ տեղին) երեք է (այրեր է), դրաց-
ներուն կու մեղդրէ:
162. Ո՛րը հոտուն, որը կարօտուն:
163. Ո՛րն ուր չուտինք, ան տանք չունեւորին:
164. Որուն կուսայ բերդ ու փձա՞ն, որուն չի տար չա-
րուխին (տրեխին) չուան:
165. Ուզան (խնդրող) բերանը կթան կով մի կ'արժէ:
166. Ուզողին մէկ երեսը, չի տուողին երկուքը:
167. Ուչ (ոչ) բողը պառւի, ուչ առուըգերուն խոտը
թոռմի (թառամի):
168. Ուչ ուխտին մոմ խոստացիր, ուչ շօլուխին (տղա-
յին) բան (ուտելիք):
169. Ուչ պատառ բերանս, ուչ ամօթը երեսս:
170. Ուտին որդիքը, վճարին հողիքը:
171. Ուտողը չի գիտէ, բրդո՞ղը գիտէ:
172. Զի լացող տղին կաթ չեն իտար:
173. (Զաւակ) Զի կալլողը (չունեցողն) մէկ տէրտ (վիշտ)
մի ունի, կալլողը՝ հազար:
174. Զի համրած ոչխարը գալլ կու տանի:
175. Պարը մոնողը կու ճորոյ (կ'երեբայ):
176. Զանալով հաբոս չառնուիր:
177. Զորիին հարցեր ին թը տատդ (հայրդ) հով է. ըսեր
է թը ձին տայիս (քեռիս) է:
178. Զուրը գայ, ջազացն աղայ, խենթն ուտէ, ելլէ
խաղայ:
179. Զուրը չի տեսած՝ ոտքդ մի՛ չըլպըխցնէր (մի՛ մեր-
կացնէր):
180. Զրին ըռատնալլ կըլքելու նշան է:
181. Սեւը սապոննն ինչ անէ, խենթը խրատն ինչ անէ:
182. Սիրտը սիրածն եկեղեցին պսակած է:

183. Սիրտը (որգեկորոյս մօր կայլն) 40 գամ (բեւեռ)՝
կը միտուի. մէյմէկ հատն ելնելով՝ 39ն կ'ելլէ, մէկն կու մնայ:

184. Սոխը քանի կէղուես, կու կեղուուի:

185. Սոխ չեմ կերեր ուր սիրտս երի:

186. Սրտէ 'ի սիրտ ճամբայ կայ:

187. Վատ պարտկանէն հող ու մախիր: (Անշահ բաներ
պիտի առնես այնպիսիներէ, կամ անշահ ալ ըլլայ, ան,
խայսէ):

188. Վէգ ձգելով (գուշակութեամբ) աղան չի գար:

189. Տանտիկինը գող կ'ուլլի: (Տանտիկինը խնայողութեամբ կը վարուի. երբեմն մաս մի կը պահէ և պէտք եղած ժամանակ երևան կը հանէ):

190. Տատը (հայրը) տղուն եգի (այգի) մ'է տուեր,
տղան տատին կող մի (ողկոյզ մի) խաղող չէ տուեր:

191. Տէրտէր եզի գեղն ինկի, երբ ուր չեղաւ գլտն
ինկի:

192 Տէվէին (ուղտին) ըսիր ին թը ինչո՞ւ շըլլիդ ծուռ
է. ըսեր է թը թր տեղս տրուստ (ուղիղ) է:

193. (Աստուած) տէրաբ՝ (վիշտը և այլն) քաշողին, բարին՝
չափողին կուտայ:

194. (Փոխ) Տիտաս ու (գրամդ, կամ վաճառքդ, և երր
ուղես) գէշ տ'իլլիս (տի լինիս), մի՛ տար ու գէշ եղիր:

195. Տունը չի կայ թանջուր, Կոնն (եակը) կախել է
չանչուլ (Տոպի պէս զարդարանք մ'է եղեր):

196. Տո՛ւր (կամ) տամ ունեորին, տամ չունեորին, տամ
ուսկի գօտեորին: (Աստուած ինձի առատօրէն պարգևէ որ ամենուն
ալ տամ: Կանայք ոմանք պարտէզն հունտ սերմանելու կամ
տարեկան խաւուրման թակոյկն լեցսւցած ատեննին՝ իբրև
բարեմաղթուլթիւն կ'ըսեն. «Տամ ունեորին, և այլն»):

197. Յաւը լեռներուն ին տուեր, չին դիմացիր, առեր
մարդուն ին տուեր:

198. Յորենին ծառը պղտիկ է, ամմա (բայց) իշնողը կու-
կոտարտի: (Յորենին առևտուրին փնասը մեծ և կործանարար
կը լինի):

199. Յուրտը խլլոտին մահանայ (պատճառանք) է:

200. Փշածդ՝ դգալդ տի գայ:

201. Քանի հագնիս ատլաս ու խաս (կերպաս), կինն
(դարձեալ) կ'ըսին Լորտուենց (միջին կամ աղքատիկ ընտա-
նիք մը) հարս:

202. (Պէտք հոգացած) տեղդ մարդու մ'ըսեր:

203. Քեյք դեղ գիտնայ, իր գլխուն կ'անէ:

204. Քիչ բեռցիբ, թեզ (շուտ) դարձիր:

205. Քու մոմդ ու խունկդ քեզի՝ մեր ժամը մի՛ գար:

206. Քուրդը տեսնես՝ հաց ուզէ, որ ան քեզնէ չուզէ:

207. Քուրդը քէնը քառսուն տարին կը հանէ:

208. Օձն ուր (որ) օձ է՝ ջուր խմած տեղը (մարդ) չի
կճեր (խայթել):

209. Օտար աչքն ուր լուս կալլէ (ունենայ)՝ ան հե-
րիք է աս տնուարին (աշխարհիս կեանքին): — Օտարին բարե-
կամութեան վրայ մի վստահիր, եթէ գտնես բարեկամ մի, որ
նուազ կարող բայց անկեղծ լինի, այդ իսկ բաւական է այս
աշխարհիս մէջ *):

ԳԼ. Ը.

ԱՍՍՅՈՒԱՅՔ

1. (եթէ չի գայ Լայն) Ագռաւները սե՞ տի հագնին:
(Ռրճ հոգ է)

*) Կալին մի քանի անհամեստ առածներ ալ, զորս անպատ-
շան համարեցի գրել:

2. (վասն առն) Ազրկու թագաւոր եղեր է:—Բոլոր ունեցած զգեստն հագեր զարդարուեր է:

3. Ալ եկաւ, գալ (գայլ) եկաւ. կամ գալ եկաւ, մարդ եկաւ ըսելով (խաբել կ'ուզէ):

4. «Ալիոն կուլայանք, ավէլիոն կարպետով (կապերտ) բերին:—Մինչ մէկ դժբաղդութեան վրայ կը հոգայինք, աւելի մեծ չարիք մը պատահեցաւ:

5. Ակինը (Ակնայ) մէջ՝ քար մի տնկեց:—Մեծագործութիւն մի ըրաւ:

6. (այս դէպքը, ևայն) Ակնճի օղ թող լընի:

7. Ակնճուիդ կամ ախօնճու կըլէ ետիդ դիր:—Ձեռ լըսեր, քեզ կամ ձեզ համար ինչ բամբասանքներ կ'ընեն:

8. Ակնճուին (ականջներն) երկան է:

9. Ակնճուին կախեց:

10. Ակորիկ մ'ընել:—Յերեկն կամ սովորականէն դուրս համառօտ ճաշ մ'ընել:

11. Ակուայ զիմել (սեղմել): (Տոկալ, համբերել վշտաց, նեղութեանց կամ նախատանաց):

12. Ակուայիս տակը (սիմելով) արուն թօք եղաւ:—Երկար համբերեցի, որպէսզի երեսը չի զարնեմ յանցանքը:

13. Ակուայ կու կըճըռցնէ:

14. Ակուայն (կամ) առղայները թափեր է:

15. Ակուայները ճեպս (գրպանս) է:—Անոր նենգութիւնը գիտեմ. չի կրնար ինձ դէմ խօսիլ կամ վնասել:

16. (այս ինչ գործէն կամ անձէն) Ակուաս առեր է:—Այդ անձէն ևայլն, նեղութիւն տեսած ըլլալով զգուեր եմ:

17. (վասն ուտելեաց) Ակուաս, կամ, ակուային ծանկը տի մանէ:

18 (այս ինչ զարդ ևայլն) Ազրարն աղբօրը այս գինը չի տար:

19. Ազ բերել գնացել է:—Մեռեր է (անարգական է):

20. (այս ինչ վաճառք) Աղբօր պէս հալ է:—Վաճառք մի որ չի վաճառուիր, երկար ատեն կը մնայ:

21 Աղը չոր է:—Հարուստ և բարեկեցիկ է:

22. (գնեկիք իր մը) Աղի է:—Քանկ է. սուղ է:

23. (խնջոյքը) Աղ ու մուր եզաւ. կամ՝ Աղումուր ու ազճըմուր եզաւ:—(խնջոյից) Ուրախութիւնը դադրեցաւ, տակն ու վրայ եզաւ:

24. Ամենդ ի վրայ եկէք, ազուորին կապան կարեցէք:

25. Ամեն թասան գիծ տի դնինք:

26. Ամենուն լ՛օ, լ՛օ, ինձ ան լ՛օ, լ՛օ:—Համր կամ տգէտ ձեանալով ամենը կը խաբես, զիս ալ խաբել կ'ուզես. զիս որ գիտեմ ինչ ըլլալդ, կամ, ես սովորեցուցի զայդ (լ՛օ լ՛օ ըսել):

27. Ամուր գլոխ (գլուխ) է:

28. Ամուր երես է:

29. Ամպը մուկ է ինկեր:—(Յղի է, յղացած է):

30 Ամպէն հոտ կ'առնէ:—Հեռատես, զգուշաւոր է:

31. (վասն անձի կամ իրի) Ամպը չէ գոռացեր վրան:—Բարեմասնութիւն մի, լաւ բան մի չունի:

32. Ամպի պէս կու գոռար:—Մեծափարթամ հարստութիւն ու ազդեցութիւն ունէր:

33. Այբը կ'ըսէ, բէնը ՔէտէՔէն (դատարանը) կու քաշէ: Կարդալ չգիտէ, կամ գիտցածն աննշան է:

34. Ան ախոռէն ձի չելլեր:—Այն ընտանիքէն բարի կամ խելանի մարդ չելլեր:

35. Ան գեղն ուր աղա չի կենայ, կէչիին (այճին)... աղան կու կանչին:

36. Ան ժամանակները տէվէն (ուղտը) խուռմաճ (արմաւ) կու թրքէր:—Այն ժամանակներն աժնութիւն, առատութիւն կար:

37. Անլուսնկայ գիշերը կ'երթամ հոն:—Կուզեմ, պարտաւոր եմ այցելել, բայց զբաղեալ եմ և այլն:

38. Անծինը (անձինը) վրայ (կնիկ մ') է:—Մտաւորապէս թոյլ կամ պակար է քիչ մը:

39. Անձը դրեր անձին կու տքայ, ինք (զինքն) թողեր երկիր կու հոգայ: (Ոմանք կ'ըսեն, տիկը դրեր անթը կու տքայ կայլն):—Ինքն ողորմելի է և զայս կը հոգայ:

40. Ան շանը ան շարականը շատ է:

41. (Խնդիրը վէճը) Անուշ տեղը կապել:

42. (զ) Աշխարքը ջուրը լեցուցեր է:

43. Աշխարքն աշխրքով ըսին (թէ մ'ընէր), մտիկ չըրաւ:—Բազմաթիւ մարդիկ ըսին, մտիկ չըրաւ:

44. Աշխարք ուր վրայ գայ (չեն կրնար համոզել, կամ չեմ ընդունիր):

45. Աշխարքս ձան կըյեցաւ, կամ՝ Աշխարքս պանիր, խաղող, կայլն կըյեր է:

46. Աշխարքին վրայ հեծեր է:—Աշխարհային և Լիցէ գործ կամ դէպք չի հոգար. միշտ զուարթ է:

47. Աշխրքով եղաւ (այս ինչին այցելութենէն կայլն):—Շատ ուրախացաւ (այցելութենէն կայլն):

48. (վասն կնոջ) Աշնան տան տիկին տիլլի:—Ձրմրան և ըստ մասին գարնան կայլն պարէնը զոր աշունն կը լնուն, դեռ ձմեռ չեկած պիտի սպառէ. ըսել է որ տան-տիկնութիւն չգիտէ:

49. Աչիցը արուն կու կաթէ—Երիտասարդ, Կորովի է:—Իսպէմէն (գրչէն) արուն կու կաթէ—քաջ գրագիր է:

50. Աչիցը որդը կոտրել:—Երկիւղ ազդել:

51. Աչիցը ջուր տալ:—Խօսեցեալն կամ նորապտակ ամուսինն տեսնել:

52. Աչիցս լուսուն գնաց (այս ինչ իրը):—Ակամայ տուի:

53. Աշուիդ չոր իքէն (մինչ չոր է, ծեծ կերած՝ լացած չեռ) այս ինչ իրը տուր կամ գործէ կայլն:

54. Աշուին դուռն ի դուրս կուգայ:—Հիւանդութենէն, փութելէն, հազալէն շատ կը նեղուի:

55. Աշուին ցից³ մնաց:—1. Կոկորդը յբան մը մնալով խղղուելու պէս աչքերը տնկուեցաւ.—2. ապշեցաւ մնաց:

56. Աշուորը լայ, կուրուորը (կոյր) լայ, Աստուած որ մէկին ողորմի:

57. (ատ գործէն եթէ այնքան մի շահէիր) Աչքդ կուհանէր:—Ի՞նչ փնաս ունէր. չէ որ դիւրին շահ մ'էր:

58. Աչքերնուն փուշ եղեր է:—Նախանձեկի եղած է:

59. Աչքը խոշորնալ:—Գործի մը, աշխատութեան մը և այլն մեծութենէն, ծանրութենէն վախնալով դժուարանալ:

60. (ոմն վաճառքն ումեք) Աչքը քաշեց:—Այս ինչ նենգեալ վաճառքը արժէքովն կամ բարձր գնով այս ինչին վաճառեց:

61. Աչք խփել:

62. Աչք ունի ու տեսնել չունի:

63. Աչք չունիս. քթի ծակ ալ չունիս:

64. Աչքս ճամբան մնաց:

65. Ապուշեխուլաց դամկն է:—Ինչո՞ւ կ'արտորաս արդիւնքըն ստանալ, զի նոր սկսար (Կ'ըսեն թէ մարդուն մէկը՝ խոտը դմակով ոչխարի մը բերանը տալէն քիչ մը վերջը ձեռքը դմակը տարած է տեսնելու համար թէ խոտը ուտելէն ՚ի վեր մեծցած է):

66. Աջ բազուկն է:

67. Առաջ փախչող է:—Ժրաբար կ'աշխատի և հլու-թեամբ կը ծառայէ:

68. Առաջքը կուտ կու ցանէ:—Կը համոզէ, խաբել կուզէ խոստանալով կամ հրապուրելով:

69. (գիտես թը) Առաջքն ինկեր էր:—Օրհասական էր գողցես մահուան վտանգին կը դիմէր:

70. Առնետի տնկած ինկող (ընգոյզ) է:—Հայր, մայր, ազգական չունի:

71. (վասն պատանուոյ կամ երիտասարդի) Առնողը 3 օր տի խնդայ:—Իսթան, անառակ մ'է, հետն ամուսնացող աղջիկն եթէ երբէք երջանիկ օր մի պիտի տեսնէ, այն ալ տուտ:

գաստէն առաջ պիտի տեսնէ. (զի պսակի 3 օրն փեսային բընաւորութեան դեռ ծանօթ չլինելով թերևս սւրբաութիւն մ'ըզայ):

72. Առանց դմպուկի (առանց թմբկի) կու խաղայ:

73. Ասեղը շուք կ'անէ (եթէ ուզէ):—Կրնայ պատեհ ժամանակ մի գտնել և ուզած տեղն երթալ, հնարը գտնել ևայլն:

74. Ասեղ ձգես վար չէր իջնար:

75. Աս քնչ ձուռն է եկեր գլխուս:

76. (հանդերձի, տան ևայլն բազդատութեան մէջ): Աս փրտուի, ան գտնողչէք կուտան:—Այս քան զայն շատ լաւ է:

77. Ասղը (աստղը) լուանկի կէօրէ (չափ) է:—Յոյժ բազդաւոր է:

78. Ասղը (աստղը) ցած է:—Դժբաղդ է:

79. Ասված (աստուած) Արտը նայեր, փուշը տուեր է:

80. (մոլութեան մի կամ անհաճոյ գործի մի նկատմամբ խօսողն իւր համար) Ասված գրեր է նը՝ աւըրէ:—Այդ գողութիւն, գործ, խնամութիւն ևայլն չեմ ուզեր ընել, Աստուած չընէ:

81. (երկար ատենէ ՚ի վեր տառապող հիւանդի համար) Ասված երկու բարւոյն մէկը տայ:

82. Աստուծու միայն օրը:—Հանապազօր:

83. Ատ սէրը շատ մարդ է կշտացուցեր, վրայ սալունն է կրկըզցուցեր:—Մի կարծեր թէ այդ սէրն մնայուն է, այլ ինչպէս բազումք դու ևս պիտի յոգնիս, յագենաս:

84. Ատ սէրն ուր աշխարք եկաւ, ադ սիրուն վարպետը մենք էինք:

85. Ատ փստէ, (սահէ, անցիր), մէկալը չալէ (նուազէ):—Ուրիշ կերպ ըսէ, խորհէ:

86. Աքանիս (միջև) սև կատու է անցեր:

87. (այս ինչին հետ) Աքանիս ջուր չօսնիր (չանցնիր):—Յոյժ մտերիմ, սիրով եմք:

88. (ի գովեստ) Արարատ աշխարհը (նմանը) չի կայ:—
Աշխարհիս մէջ նմանը չի կայ:

89. Արևը քարին վրայ է (վասն անձի):—Մերացեր է, մերձ է 'ի մեռանել: (Յրբ երեկոյ ըլլայ՝ արևը Ակնայ արևմտեան լերան ապառաժեայ գագաթէն կ'անցնի և իբր 2 ժամ յետոյ մարը կը մտնէ):

90. Արծել—Ընկեր մի ճամբել պատրուակաւ մի:

91. Արուն բերան է:—Սուղ վաճառող է:

92. Արուն ելլելիք տամարը (երակը) գիտէ:—Գրամ, ևայլն ստանալու համար գիտէ, թէ որո՞ւ և ինչպէս պիտի դիմէ:

93. Արունը կու ցողայ:—Աղքատ, խղճալի ողորմելի է:

94. Արունը կու քաշէ (արենակցութեան բնազդմամբ կը ճանչնան կամ ճանչցան մեկզմէկ):

95. Արուն կը կըլկըլցնէ (կը տանջէ):

96. Արուն կու հոտի:—Այս ինչ տեղ աւազակ ևայլն կայ, սպանութիւնք անպակաս են:

97. Արուն հաւի պէս կու դողայ:—Սարսափահար կը դողայ:

98. Ափդ աղնձով տի լեցնին:—Կարծես թէ առատօրէն տի վարձատրե՞ն զքեզ քու աշխատութեանցդ ևայլն համար:

99. Ափ մի ծաղկով տուն կու պահէ:—Ամեն բարեօք լի տուն կը պահէ:

100. Աւիր ու աւելը կախեր է:—Տունն ոչինչ թողած է, բոլոր գոյքն տարած է:

101. Բալլին (բանալին) (յ)իս, ու կղպաքը քեզ:—Այս ինչ գործն անկանոն, անվստահելի վիճակ մ'ունի. կամ, անունն իմ վրայ, պաշտօնը ուրիշին վրայ:

102. Բամպակն երդիքն (տանիք) էղներէ կամ էղնած է:—Թեթևամիտ է, կամ, սնանկանալու վրայ է:

103. Բան ըսողին բերանը կու ծռի:—Այս ինչի մասին վատ ասելը զրպարտութիւն է:

104. Բան մի է կ'երթայ, թող տուր ուր երթայ—Կարգ,

Վանոն չիայ. սպասելու է տեսնեմք ի՞նչ ելք պիտի ունենայ:

105. Բարև տուողին էշը կու սատկի:—Այն ինչ մարդն յոյժ դաժան, չար է:

106. Բարի ծաղիկ (սովորաբար, պատանեաց և երիտա-սարդոց համար հեգնաբար):—Անառակ, անբարոյական:

107. Բարի՞ ուր հացը կ'երթայ, մենք ետրւէն:—Մեր այս սխալ ընթացքին համար չէ՞ որ յաղքատութիւն կը դի-մեմք:

108. Բարձ տելի (իբր բարձ) քէօշէն (սենեկին վերի կողմը)ին դրեր:

109. (անոր) Բարով ըսողը 7 անգամ էջմիածին պիտի երթայ մկրտուի:—Շատ չար անօրէն և այլն է:

110. Բացուէր (ուր, որ) հով բանի:—(անարդաբար) Որով-հետև քու ներկայութիւնդ, խօսքերդ կամ վարքդ անվայել են, կամ կը ձանձրացնես, զնա՞ սակէ:

111. Բեռը բռնեց:

112. Բեռս սսկի է ըսէ ու զնա:—(այս ինչ կողմն) Կա-տարեալ ապահովութիւն կայ:

113. Բերան բերնի ին տուեր:—Միաձայն, համախոհ են:

114. (գործը) Բերան է հկեր:—Լրանալու, յաջողելու վրայ է:

115. Բերանը բաց է:—Խորհրդապահ չէ:

116. Բերանը բնտուել:

117. Բերանը թքեր է:—Մէկը ինչ որ կ'ըսէ՝ միւսն ալ նոյնը կ'ըսէ, կարծես թէ խրատուած է:

118. Բերանը լեզու դրեր ին (հրահանգած, խոսք սով-րեցուցած են):

119. Բերանը մեղրը քաշել:—Հրապուրել, շահեցունել, սակաւ մի յետոյ փնասելոյ կամ շահածին կրկինն անկէ շահելու նպատակաւ:

120. Բերանը ոսպը չի թրջիր:—\սածը իսկոյն կը խօսի:

121. Բերանը չի բացուիր:

122. Բերանդ սճւր կար:—Ըսածդ զուշակածդ կատարեցաւ:
123. Բերանը սրբեց:—Ուրացաւ, չգիտել ձեացոյց:
124. Բերանը փոյրաղին (հիւսիս կամ հիւս. հողմ) է տուեր:—Անգործ կեցեր է:
125. Բերան, ինչ կհուտես:—Հարուստ են, միշտ համարամ կերակուրներ կ'ուտեն:
126. Բերան ծռել:
127. Բերանս երեցաւ:—Այս ինչ գործէն փնասուեցայ:
128. Բերանս մազ բուսաւ:—Շատ խօսեցայ, յորդորեցի, բայց մտիկ չըրաւ: Բերանս... (ո՛ւ կիցէ իր մը խնդրուած, առաջարկ եայլն) բուսաւ, շատ ըսի, առաջարկեցի, կրկնեցի՝ մտիկ չըրին:
129. Բեր հազար թեզնիք ուր, դնէ հազար բերնի:—Խօսքըն որ անգամ մի հասարակութեան բերանը ընկնի՝ անկարելի է զայն ծածկել:
130. Բերնին համը աւրեցաւ:—Նախկին հանգիստ կամ զուարթ վիճակն չունի:
131. Բերնին հոտը քաշել:—Մէկու մը ծանր խօսքերուն ձանձրութեանցն համբերել, լուծը կրել, ներկայ կամ օպագայ շահու մի համար:
132. Բերնին պատառը չէ:—Կարողութենէն վեր է:
133. Բերնիս պառկեցաւ:—Ճաշակիս եկաւ. համոզուեցայ թէ կը յաջողի, լաւ է:
134. Բերնովը խուշ (թռչուն) բռնողը (չի կրնար շահել):—Ամենէն ճարպիկն անգամ (չի կրնար զայդ):
135. Բէռ մի բամպակը բերանը չի գոցեր:
136. Բիւր նետել (երթալ):—Մէկու մի երթալ ծանրանալ, նպաստ խնդրել:
137. Բոշային պագ մի տի տաս, տճւր ու խալիսէ:—Ուայդ հոգէն ազատէ:
138. Բուրդը թող տուեր է:—Աղքատացեր, սնանկացեր է:
139. Բրդերը տնկուեցաւ, բրդոտեցաւ:—Ձայրացաւ, կատղեցաւ:

140. Բրի ճոթ ցոյց տալ:—Սպառնալից խօսք մ'ընել:

141. Բրին երկու ճոթն ալ բռներ է:—Ոչ այսպէս կ'ընգունի, ոչ այնպէս:

142. Գազին վրայ նստի, կամ միզէ՝ գազը կու չորնայ:—Յոյժ ժլատ է:

143. Գալողը մայրս կու հարցնէ:—Ամեն անոնք որ ինձ կը դիմեն, տեսնուիլ կ'ուզեն՝ ինձմէ շահիլ կամ զիս խարել կ'ուզեն:

144. Գաղտուկ մախաթ մի՛ շիներ:—Խարեպատիր ձեռքով մի՛ խնդրեր: *)

145. Գեղը պտուկ՝ ինք շերեփ եղեր է:—Ամեն ասուն կը մտնէ, կ'ելնէ, կը յուզէ, կը խռովէ:

146. (այս ինչ երևելի անձին մահուան առթիւ) Գեղն արունատ տի փլշի տիգայ:—Գեղէն կամ քաղաքէն մեծ բազմութիւն տիգայ ՚ի միխթարութիւն:

147. Գեղ վրայ հասկցնել:—Անուզղակի խօսքերով կամ հարեանցի իմն հասկցնել պատշաճն, իրողութիւնն և այլն:

148. Գետ գայ գետեզերով, առու գայ առուեզերով:—Եթէ շատ ունենայ կամ շահի՝ շատ կը ծախսէ:

149. (ընտանիքս) Գետը (կամ ջուրը) լեցնես, գետը կու կայնի:—Անկարող եմ, և ընտանիքս շատաւոր են:

150. Գէռը (աղտը) փեշդ (քղանց) մի՛ քաշեր:—Այս գործը մի՛ստանձներ:

151. Գիշերն է եզեր:—Բան մը տեսած լսած չէ:

152. Գլխուդ ջուր դիր:—Ինձմէ կամ ուրիշէ օգուտ չի կայ. գործդ ինքդ տեսնել ջանա:

153. Գլխուն դարուդուր չէ եկիր:—Նեղութեան դժուար

*) Կը պատմեն թէ ժամանակաւ մէկը երկաթագործին պատու մի երկաթ տանելով՝ խնդրեր է ծեծել բարկցնել, չտուց մէկ կողմը ծակել տուեր է, չտուց խնդրեր է միւս կողմը սրել: Երկաթագործն հասկնալով ըսեր է. «Աղբար, չըսես ուր գաղտուկ մախաթ կու շինես»:

բուժեան չէ հանդիպեր:

154. Գլխուն պարապար (հաւասար) կու բռնէ:—Վրան կու դողայ, կը պաշտէ զայն:

155. Գլխուս կամ գլխուն շատ դըխիկ դրաւ. կամ չի դրած դիւիկը չի մնաց. կամ թրծեր դրաւ գլխուն:—Բաւական դաւ, խաղ խաղաց, փորձանքներ բերաւ:

156. Գլխի առնել տերթաս:—Ինչո՞ւ կ'աճապարես մեկնիլ:

157. Գլխը բարձի մը դնել:—(Գործը) այսպէս կամ այնպէս կարգադրել:

158. Գլխը զարնել (այս ինչ տեղը):—Այցելելով անցնիլ:

159. Գլուխը (գլխուն) զարնել (իրմը):—Տաղտկանալով, վշտանալով տալ:

160. (Վաճառելի ապրանքի մը) Գլխը կապել:—(ապրանքին) Բարձր կամ չափազանց գին մը արժեցնել, այնպէս որ ուրիշները չի կրնան գնել, իրեն բերեն:

161. (հօրը, վարպետին) Գլխը տի լուանայ:—(հայրը, վարպետը) Պիտի գերազանց ստուգեան, նենգութեան մէջ:

162. Գլխը փորը:—Թող ըլլայ: Երբեմն կանայք «Մեղքը շլին» իմաստով կ'ըսեն. «Մտիկ չաներ նը ինք գիտէ. գլխն 'ի փորը, կամ, այս ինչ կարևոր պարագային մէջ ծախք մը պիտի ըլլայ եղեր, թող ըլլայ. գլխն 'ի փորը»:

163. Գլխս դդուճ արաւ, կամ, դդմեցուց:

164. Գլխս ինձի չէ:

165. Գլխս խոտ մի մնայ բուսնելիք. (Ամեն տեսակ նեղութիւն, արկած պատահեցաւ:

166. Գլխս տարաւ:

167. Գլխս քերելու ժամանակ չունիմ:

168. Գնացած տեղէն խապար (լուր) կու բերէ:—(Այս ինչ դեղ կամ հարուած) յոյժ ազդու է:

169. Գնտիկ, ուչ եւընաս, ուչ պակսիս:—(Ինչ որ է վիճակն՝ նոյն է. ոչ առաջ կ'երթայ ոչ ալ կը յետադիմէ:

170. Գործը բրինձ է—Գործը չաջող է:
171. Գտնար մարդը, քաղեցիր վարդը—(հեգնաբար) Այդ մարդէն շահ կամ շնորհ պիտի ստանաս:
172. Դայեկը (մանկաբարձն) բերնին վրայ տ...է—Շատախօս է:
173. Դահիճ է:
174. Դանակը պողազը (կոկորդը) կու քսէ—Ապրուստի կողմանէ շատ անձուկ վիճակի մէջ է:
175. Դան գնա (անդի՛ն գնա) կ'ըսէ—Ձօր. այս ինչ պրտուղն քաղցր է՝ շաքարին դան գնա կ'ըսէ. կոպիտ է՝ իշուն դան գնա կ'ըսէ:
176. Դաւթենց խահուէն դարձաւ—Իրարու կ'ըսեն թէ «Տղանչք, խահուէ բերէք այցելուին համար», բայց բերող չի կայ: (Դաւթեանք զուարճախօս լինելով՝ հաւանականաբար կատակի համար այսպէս կ'ընեն եղեր):
177. Դաւթիթ, ինկի. *)
178. Դդմի համ տուաւ—Ձանձրացոյց, տաղտկալի եղաւ:
179. Դեղն երդուընցեր՝ դեղ չի ըներ—Անդարմանելի դարձաւ. չի բուժուիր:
180. Դէմ դողալ (ուտելիքի, հանդերձի, դրամի կայն): —(սակաւ ինչ ուտելիքի կայն), Կարօտութիւն քաշել: (Դէմ կու դողաք...—Ձունի՞ք, կարօտ էք):
181. Դիպղպիլ:—1. Իրարու դպչիլ. 2. երկու ուտելեաց կամ այլ իրի մը համար ասդին անդին երթալ բնտուկ կամ պատրաստել:
182. Դմակ է ու դանակ է:—Այս ինչ տեղ կամ գործին

*) Կը պատմեն թէ Խօշենց Դաւիթ անունով տղան սրդողելով՝ տանեաց եղրը կ'երթալ և կ'սպառնալ ինքզինքն վար ճետել. հալոն կալն, կսկսին համոզել, չորդորել, աղաչել որ աստին գալ. երբ Դաւիթ անհամոզելի կը մնալ՝ կ'ըսեն «Դաւիթ, ինկի». տղան կ'սկսի ցուրէքն կտքաշուիլ, որչափ կ'ստիպեն ընկնիլ, աչնչափ ետ կը քաշուի. վերջապէս աստին կուզայ:

մէջ պատիւ, հարստութիւն կայ՝ բայց վտանգ և մտահոգութիւն ալ կայ:

183. Դմակը մեծ է, կու ծածկէ:—Հարուստ, է ըրած վնասը կամ գործած յանցանքը կը ծածկուի:

184. Դմակին վրայ եղ քսել:—Հարուստին դրամական և այլն նուէր տալ, որոյ պէտք չունի:

185. Դուն աղուես ես նը, ես ալ ազին եմ:

186. Դուն կ'երթայիր նը՝ ես կուգայի:

187. Դուն վերի արտին ցորեմնն ես:

188. Դուռը գոցուեցաւ:—Հայրն կամ որդին մեռաւ. այր չի ֆնաց, տունն գոցուեցաւ կամ գոցուելու վիճակին հասաւ:

189. (Երբ այն աղջիկն հարս առնուն) Դուռն երդիքէն տի բացուի:—Այն աղջիկն լաւ չէ. գնացած տունն պիտի կործանի:

190. Դուռ ւ՛ երդիք կու քրքրին (այս ինչ աղջկան հօր տանն):—Աղջիկն ՚ի հարսնութիւն կուգն (հօրմէն). կը պընդեն, կը կրկնեն: (Այլ խնդրոց համար ալ թախանձելու իմաստով կը գործածուի):

191. (զգեստը կայլն... ձմեռս կամ զիշերն) Դուրս չի ձգեր:—(զգեստը՝ այլն այս ինչ ժամանակ) Ձի տուեր, չի դիմանար այլ ևս:

192. Դրեր ես նը գիտ:—Վերցուցած գողցած էին:

193. Դրոշմը անանկ է:—Երևոյթէն մի՛ դատէք, այնպէս չէ. այլ բնութիւնն այնպէս է:

194. Եսխա (օձիք) կու թոթովէ:—Շատ դժգոհ՝ զգուած է:

195. Եսխան (օձիքն) երկուք չիլի:—Ռոտվհտե ծոյլ, նախանձոտ կամ խարդախ կայլն է, լաւ վիճակ մը չունի:

196. Եսխան չի բացուած սուտ մի խօսեցաւ, կամ կու խօսի:—Նորահնար կամ անհաւատալի սուտեր խօսեցաւ կամ կը խօսի: (Մանրագին պէրքեմնի-ի շապիկներուն օձիքը՝ չի

գործածուած ըլլալու 'ի նշան' չեն բանար. զնոզն յետոյ կը բանայ. թերևս սորա նմանութեամբ է)։

197. Ես (կամ) հրոճ, եա մրոճօ—(Փամանակաւ Ակնեցի մը կ'ըսէր թէ ուղիղն ընտ յարո՛, ես մեռո՛ է)։

198. Եկեր պատեր, ճարն է հատեր։—Գործը, պէտքը անհրաժեշտ է այլ ևս։

199. Եկուր ձեռքդ թոթովիմ։—(հեզնարար) Եկուր որ շնորհակալու թիւն յայտնեմ պաշտօնդ, յանձնարարած գործս լաւ կատարելուդ համար։

200. Եղեր ուլիկ թը տուտէ խոտիկ։—Հարսն, հարսին մայրն կամ ծառան և այլն պէտք է յանդիմանութեանց համբերեն։

201. Եղը աղայինցմէ, ալուրը մոլլայինցմէ (էր)։—Պէտքերն, կերակուրներն ասդիէս անդիէն էր հաւաքեր։

202. Ե'ղը (իւղին մէջ) պառկեցաւ։

203. Եղը թափի, կու ժողուըտի։

204. (Վասն մարդոյ) Եղի (իւղի) պէս ջրին երեսը կ'ելլէ։—Դուրս կը պրծնի. պատճառներ մէջ բերելով զինքն կ'արդարացնէ։

205. Եպիսկոպոս, կամ, կաթողիկոս եղեր է։—Յոյժ արբեալ է։

206. Ես (ան կամ ամենն ալ) ակուաս ծեծեր իմ (զատկի հաւկթի պէս)։—Փորձեր հասկցեր եմ։

207. Ես անոր կու սորվեցնիմ թը (եթէ) Բանը մաճունէն կ'ելլէ քի (թէ) մաճունը թանէն։

208. Ես իմ արծաճ ոչխարս զիտեմ։

209. Ետի թօբին պարուտ (վառօդ) թող պահէ։—(Փարն ականով կտորելուն, նաև սնանկանալուն՝ ձթօբ նետելը կըսուի)։ Շատ ծախք կ'ընէ, թուի թէ սնանկութեան ձթօբն ալ պիտի նետէ։

210. (Վասն կնոջ) Ետի չունի, էռջի չունի։—Մեծ կամ վաղը զուակներ չունի, ազատ է։

211. Ետի տէրը գտաւ:—Ձգեստը և այլն չարաչար գործածելով հինցաւ, մաշեցաւ:

212. Ետքը առաջքդ տի նայիս:—Վերջը ամօթապարտ պիտի լինիս:

213. Երած սրտին փին մխիթարանք:

214. Ե՛բ (Ե՛բբ) եղար տէրտէր, ե՛բ եղար տէր պապա:

215. Երբ նեցիկ (եղնիկն) ծառն ելնէ, այն ատեն տի կատարի:—(Այս ինչ գործը) բնաւ չի տի կատարուի:

216. Երդու՛մը ջրի պէս կու խմէ:

217. Երդու՛մ կատարում կ'անէ:—Երդն'լով կ'երդնու:

218. Երես դէ՛մ ձգել:

219. Երե՛սդ կուգամ:—Կը վայլէ՞ որ յիշեմ իմ արած բարութիւններն:

220. Երես ելաւ:

221. Երե՛սը կ'երի. կամ, երեսը կ'երի:—Մեծ բան մ'է. ի՛նչ կ'ըլլայ եթէ այդ ծառայութիւնն ընէ:

222. Երեսը ձուն կու ձգէ:—Առ վշտին գունաթափ է:

223. Երեսը վար տալ:—Կշտամբել, այպանել:

224. Երեսիդ ջրովը (գնն, կամ տուր և այլն):—Մինչ-դեռ պատիւդ վրադ է (գնն, և այլն):

225. (վասն աղջկան) Երեսին գիրը մարդ չէ տեսեր:—Պարկեշտ է, մարդոց երևան չելլեր գրեթէ:

226. Երեսին ըռէնկը (գոյնը) տիրացուի ըռէնկ կու մանի (նմանի):—Գունատ է:

227. Երեսին կաշին հագնիս Պաղտատ երթաս, չի կտրուտիր:—Չամաչեր բնաւ. ամուր երես է:

228. Երեսին ջուրը գնացեր է:

229. Երեսն ի վար կանխ ես մնացեր:—Այս ինչ անձէն կամ իրէն կախումն ունի ձեր գործը կամ ապրուստը:

230. Երեսով ազատ կ'անէ:—Քաղավարութեամբ և մեծարանօք կրնայ գո՛հ ընել (հիւրերն):

231. Երեսս ելաւ:—Հանդիպեցաւ:
232. (հօր, զաւլի, կամ իրի մը նկատմամբ հեզնարար) Երեսս մէջը կ'երևայ. (իբր հայելի):—Լաւ չէ:
233. Երեսս չի բռներ:
234. Երես տուանք՝ աստառ կ'ուզէ:
235. Երկթէ լէպլէպուկ է (բոված սիսեռ):—Այս ինչ գործը կամ այս ինչին ծառայութիւնը շատ դժուար, անտանելի է:
236. Երկթէ չարուխ (տրելս) հագաւ:—Տաժանելի ուղեւորութիւն, աշխատութիւն կրեց:
237. Երկինքը աստղ մի չունի:—Ո՛չ զոք ունի պաշտպան կամ օգնական:
238. Երկնային տէրը արաւ, կամ ըրի թը... մտիկ չըրաւ:—Շատ թախանձեցի, բայց մտիկ չըրաւ:
239. Երկնքէն ինչ է եկեր ուր գետինը խապուլ չէ արեր (չէ ընդուներ):—Այս հրամանին կամ դէպքին ինչ կըրնամք ընել, բայց եթէ ընդունել:
240. Երկու թրին արան (մէջ) մնացեր է, կամ մնացի:—Անեւանելի դրութեան մէջ լինել:
241. Երկու խենդին խելօք մ'են դրեր:—Եթէ իրաւունքը չընանչնաք՝ մէկը կը գանուի որ իրաւունքը պաշտպանէ:
242. Երկու ձուն թապլեցայ:—Երկու անդամայրիացայ:
243. Երկու ճոթը (ծայրը) իրար չի կրնար բերեր:
244. Երկուք արաւ իշուն վրայ ձգեց:—Աշխատեցաւ կատարել, բայց չի յաջողեցաւ:
245. Երկու քարին արայէն (մէջ տեղէն) ալուր մի թող ելլէ, որմէն կ'ելլէ, թող ելլէ:—Թող ես շահիմ, բայց որմէ՞ միենոյն է:
246. Երկրի տղայ գիրն ետըւէն կու կարդայ:—Մարդիկ ճարտարամիտ են. գաղտնիքն կը գիտնան:
247. Եփած ապուրին մէջ ջուր մի՛ կապեր, —Սակարկու-

Թիւնը խնդիրը լրացած է. զանազան առարկութեամբ մի՛ պտորեր, մի՛ եղծաներ:

248. Զառը (արդէն) ջազացքը ջուր չի կայ (կամ տունը մարդ չի կայ) դիւռունքն ալ իրար կու տան:—Արդէն թշուառութեան մէջ է նորանոր դժբախտութիւնք ևս վրայ կուգան:

249. Զարկածը շատ է, ձգած չի կայ:—Մեծամեծս կը պարծի, բայց գործ և արդիւնք բնաւ չի կայ:

250. (անոր հետ) Զար (նարդի խաղի քուէ) չեմ կրնար նետել:—Զեմ կրնար մրցիլ:

251. Էլային թուղթը առաւ:—Պնդեց, հակառակեցաւ, վերջապէս գործն կարգադրեց, բայց այնպիսի կարգադրութիւն մի որ հակառակորդին պահանջածն այլ այն էր արդէն:

252. Էշը դրին (այս ինչն):—Մաղբ ու ծանակ ըրին:

253. Էշը հախախտ (եղանակով) զուլ կու տան:—Ամենքին կարգի կանոնի կ'ենթարկեն:

254. Էշը պոչ մ'ունի, այն ալ այն:—Անոր զբաղումն ալ այն է. միշտ հետն կը պտոցնէ:

255. Էշը որջ (պարասլ) ճամբեց:—Հիւանդացաւ, պիտի մեռնէր, բայց ապաքինեցաւ:

256. (քէպապի հոտ կուգայ, կ'երթաս ուր). Էշ կու տաղին:

257. Էշն ախոռը կու խնդայ:—(անանկ սուս կը խօսի որ) Բնաւին անհաւատալի է:

258. Էռքը դպաւ (վասն անձի):—Զանաց:

259. Ըղունկ կու քերէ:—Վուզէ կռուեցնել:

260. Քաղւոր տ'ելլես:—Ինչո՞ւ հանդերձդ ծանր կը հագնիս:

261. Քաղին (բարակ) մեր թաղին է, չուլը (վրայի լաթը, քուրձը) փոխեր է:

262. Քաթ ետի, կրունկ էռջի:—Անկանոն, խառն 'ի խուռըն բան մ'եղաւ, գուլպայի սխալ հագնելու պէս:

263. Քաղնան խասապա եղաւ.—Աղջիկ էր, հարս եղաւ
(անկէ յետոյ թնչ կ'ըլլայ, ըլլայ):

264. Քանթու թեւերնն է վաստկեր:—Իւր աշխատու.
թեւանն է շահեր:

265. Քանով պատարագ կուլլին—Մենք արանք՝ եղաւ:

266. Քանս թթու է ըսող չի կայ:—Մարդիկ սովորա-
բար իրենց ունեցած թերութիւնն չեն յայտներ:

267. (քեզ) Քապախը կուղնէ կ'ուտէ:—Քեզմէ շատ հա-
րուտ է:

268. (այս ինչին) Քասէն (գաւաթէն) ջուր է խմեր:—
(անոր) Բնոյթը ստացած է:

269. Քաց տեղ չի պառկիր:—Քեթե բան չի բռներ:

270. Քելէ դերձնէ կըցուիլ (կտրուիլ):—Նիհարնալ, ու-
ժասպառ ըլլալ:

271. Քելին դաչիլ:—Անհաճոյ խօսք մ'ընելով բարկացնել:

272. Քեպուէն թեպուռ մի լընի:—Ի յիշատակ զաւակ
մի ունենայ:

273. Քեը ճաթեց, (հոն եկաւ կայլն):—Կարծես բնագ-
դում մ' եղաւ, հոն եկաւ կայլն:

274. (այս ինչին) Քեովը կու թռչի:—(անոր) Ապաւի-
նելով կամ անոր շնորհիւն է որ համարձակ կը գործէ կամ
կ'անիրաւի:

275. (այս ինչ գործը կայլն) Քեփէն հանել:—(այն գոր-
ծը կայլն) Լրացնել, գլուխ բերել. որ մէկ հոգն պակսի:

276. Քէրեքիլը (անիւր) կոյնեցաւ:—Գործի ընթացքը
կասեցաւ:

277. (իբր նօսը՝ հալելու մօտ ձիւն) Քիու վրայ չի զար:
—Նատ երես տրուած է:

278. Քիւյը (մազը, աղուամազը) վար կ'անէ:—(Այս ինչ
դաժան, բռնաւոր անձն) կը շոյէ, սիրտը կը շահի:

279. Քող կըլին (կտրին) առտուանը, չի խրկին իրիկուա-
նը:—Բնաւ վախնալու բան մը չունիմ:

280. Քող հինայուլի (ձեռքը հինա դնէ)։—(հակառակորդըն կործանեցաւ. ուրեմն) Քող ուրախանայ (վաղագը կատարեցաւ)։

281. Քորիկոնց թանիրին գլուխը դարձաւ։—Անկարգ վիճակ մը ստացաւ. հանդիտականք խառն 'ի խուռն կը խօսին, կը գործեն։

282. Քոր...ոնց Կարապետ՝ շէքէր։—(այս ինչէն) Բարիքակէկալեյն աւելորդ է։

283 Քուղթը պակաս է։—Քեթեամբո, թեթևադիկ է։

284. (այս ինչին) Քուրը կու քաշէ։—(այս ինչ անձին) Ի նպաստ կը խօսի, կը պաշտպանէ։

285. (իլուր կամ խոես այս ինչ գեղեցիկ աղջկան կամ իրին) Քուքն ու շողուքը վազեց, կամ թուքը կլլեց։

286. Քուքս բերանս չորցաւ։—Սոսկացի. զարմանքէս ապշեցայ մնացի։

287. (ապրանքի մը ևայլն նկատմամբ խօսելով) Քըռցընել։—Չափազանց գովել։

288. Քքնես՝ անձրև կուզայ կ'ըսէ։—Անպատկառ է։

289. Քքնես՝ գետինը չիցնիր։—Շատ ցարտ է։

290. (գործի մը համար) Քքնես՝ տի մարի, փչես՝ տի վառի։—Զօրաւոր ես, ինչպէս ուզես՝ կրնաս կարգադրել։

291. Ժիժին ճաթեր է։—Որդին բնութեամբ ճիշդ հօրը կը նմանի։ (Կ'սեն թէ ժիժին՝ ժժալով ժժալով կը ճաթի և կը ծնի)։

292. Իզին (հետքին) վրայ ետ դարձաւ։—Անմիջապէս, կամ, դեռ նոր եկած էր՝ ետ դարձաւ։

293. (վաճառքն մէկի մը) Երեսն վաճառել։—Մէկի մի հաշուոյն վաճառել։

294. (աղջիկն) Ինն ու լուսէն ու բարկ արևէն է։—Յոյժ գեղանի է։

295. (տեսնելուն՝ սկսաւ) Ինչ ես կերեր, մալեզ—ապուր։—(սկսաւ) Պանակոծել զյանցաւորն, կամ յանդիմանելով յանցանքն թուել։

296. Ինտոր աղջիկ, անանկ հարս:—Ի՞նչ որ էր առաջ՝ նայն է և այժմ:

297. Ինք իր գլխուն խառփուզ (ձմերուկ) կտրել:— Յանձնապատան գործել:

298. Ինչալլահ Խաչուկին էլը գալը չէ տարեր կամ կերեր:—Յղածն եղեր լմնցեր է, տակաւին կը յուսաս կ'ըսես թէ Վարելի է չըլլար: *)

299. Իշուկ չունի, հավաս (փափաք) ունի:—Հարստութիւն, պաշտօն ևս չունի, բայց կուզէ հարուստի պէս վարուիլ:

300. Իշուն ամիսն է եղեր:—Անմիտ կուպիտ է:

301. Իշուն դրախտը (զնաց):—Ախոռը (բանտը) տարին:

302. Իշուն ինկեր ճիվը թօփանլ է (կաղ է) կամ կոյթը է: — Ի՞նչ, կարծես թէ կարողութիւն չունի:

303. Իշուն չի հասնիր, փալանը (համետը) կու ծեծէ: — Իւր զօրաւոր ոտիսին բան մը չի կրնար ընել՝ անոր վերաբերեալ տկար անձէ մը վրէժը կ'առնու:

304. Իշուն տուին ափ մի գարի, թօք մ'ալ ոչսգիւնքի (վարձք):

305. (գործը) Իշու պոչ է:—Յառաջդիմութիւն չի կայ * (այն գործին մէջ):

306. Իս (գիս) տանք տի պահէ:—(հանդերձն...) Ի՞նչ շահ ունիմ զայն պահելէն:

*) Ժամանակաւ, Ակնեցի Տէլի Խաչիկ ին (գ) էլը գալն կերեր է լուսն: Իննթն գէթ իշուն նուէր քաշելու համար ոտքերն կը կտրէ 'ի քաղաք շուկան կը բերէ: Բայց, ով գիտէ. կամ սիրելի իշուճ արկածն չեղած լինելու փափաքով կամ կասկածելով թէ գուցէ սխալած է՝ կը հարցնէ հանդիպողներուն թէ «Լանցիք, Խաչուկին էլը գալը կերեր է կ'ըսեն». «Աղպիսի բան մը չի լսեցինք՝ կ'ըսեն: Խաչուկն տեսնելով թէ դէպքն չի հաստատուիր՝ ինքն ևս «Ինչալլահ, Խաչուկին էլը գալը չէ կերեր», կ'ըսէ:

307. Իրար կուտին:

308. Իրարու բերան թքերեն:

309. Իրեք (երեք) աւուր հորթը (որթ, մողի) ջուրը կերթայ:—Թէև հասակը բաւական է, բայց ֆրչափ տկար, ապիկար են:

310. Իրը (գիւրն) լեռներն է մուրցուցեր, օտարը ծոցն է սովրցուցեր:—Իւր որդիքը չի շահելով աստ և անդ ցրուեր է, և օտարները բերած է իւր տուն կամ գործին մէջ:

311. (այս ինչ ճամբորդին, կամ յղի կնոջ և այլն նըկատմամբ) Իրիկու առտու է:—Ժամէ 'ի ժամ կամ օրէ օր (գալլատեանն, ծննդեանն) կ'սպասուի:

312. (վառուած ճրագներ տեսնելով) Իրիսկինը (երէց կինը) մ'հնչ է բերեր:—Ի՞նչ կայ, որ այդքան ճրագ վառեր էք:

313. Իւլարը (պախուցը) վրան թող տուր, կամ թող տուի:—Գործելու ազատութիւն տուր, թող վարժուին:

314. Լան (լայն) փարթը (փորը) նեղ աւուր է եկեր:—Նուայտութեանց կամ առատութեան մէջ մեծցող սրկրամոլն նեղութեան հանդիպեր է:

315. Լաց կ'իջնի (այս ինչին ժառանգութենէն):—Բան մի չիջնար օրինօք, իւր բաժինն լացն է:

316. Լեզուին կուտայ:—Առանց ակնածանաց կճու խօսքերով կը խօսի:

317. (այս ինչ բառը կամ անունը) Լեզուիս վրայ է:

318. Լեզուին տակը շեղ կայ:—Բան մը պիտի ըսէ, բայց չըսեր, կը ծածկէ:

319. Լեզուն երկան է:

320. Լեզուն կու դառնայ:—Ճարտարախօս է:

321. Լեզուն ոսկոր չունի:

322. Լեզուս բերնիս մէջ չորցաւ:—Սարսափահար եղայ:

323. Լեզուս խածի:—Համբերեցի, տոկացի:

324. (վասն անձի) Լեռը ձուն չէ եկեր:—Դժբաղդուութիւն, նեղութիւն անձանօթ են ասոր:

325. Լեռ քար կու կոչնի (ատ խօսքին վրայ):—(այս կամ այն բացատրութեան առաջարկին դէմ) Այլ ևս ըսելիք չի մնար:

326. Լիմնն քամեց (քամեց):—Նշանաւոր խօսքով մի (գործը) փայլ տուաւ:

327. Լորտուին աղ նետեց:—Ի բարկութիւն գրգռեց զնա:

328. Լուանալ:—Յանդիմանել, կշտամբել խստիւ:

329. (վասն ազջկան) Լուի կծած չունի:—Պակասութիւն բնաւ չունի:

330. (հաշուոյ մէջ) Լու չի թռցներ:—Ճիշդ կը հաշուէ, աչալուրջ է:

331. Լուսը կ'երթայ, լուս չի տար:—Մտիք կըլլայ և արդիւնք յառաջ չի գար:

332. (վասն ազջկան) Լուսնկան պատուեր ու միջէն ելեր է:—Յայժ գեղանի է:

333. Լուսնկան՝ ջուվալը (պարկը) տի դնէ:—Գիշերայն խոյս պիտի տայ:

334. Խալկին դրաւ տատին (հօրն) ու մօրը:—(հեզնաբար) Զար գործեց. ուստի ընդ միշտ անիծիւք պիտի յիշեն զայն և իւր առթիւ հայրն ևս:

335. (վասն կնոջ) Խալու (գորգի) վրայի վէգ է:—Փափկասուն է:

336. Խաշը պտուկը տի մնայ:—Գործը կիսմտ տի մնայ:

337. Խաշուէս մի (դգալ մի) ջրի մէջ կու խեղդէ:—(այս ինչն այս ինչին) Կրնայ դիւրաւ նուաճել:

338. Խառխղին (հալած ճարպին կամ դմակին մնացորդն) լինել:—Մտահոգութեամբ տոչորիլ:

339. Խելացը բունը գտաւ:—Կրցաւ համոզել:

340. Խելացն հետ է. կամ, խելացն հետ (եկաւ, ըրաւ և այլն):—Անգիտաբար անխորհրդաբար (գործեց):

341. Խելքը ջրեց:—Պատրեց:

342. Խենթէ կուշտ՝ խելօքէ կարօտ:—Այս անխելք մարդը մտիկ ընելու ժամանակ շունիմ. ես արդէն ունիմ այդ պիսիք:

343. Խենթը քուն ու բազդն արթուն:

344. Խենթն է կալեր (ունեցեր) ափ մի չաման, կու չափէ ամանէ աման:—Ունեցածն բան մը չէ, բայց աստ և անդ կը տեղափոխէ կամ նորանոր կարգադրութիւններ կ'ընէ:

345. Խենթն ըսաւ խելօքն հաւատաց:—Խելացին առանց խորհելու գործեց:

346. Խեւ Կիրակոս Կլայտի, ինչ կ'ըսէին կաւտայի (կը հաւատայի):—Յոյժ պարզամիտ է. կը խաբեն. ինչ ըսեն կը հաւատայ:

347. Խլրդուկի պէս հոտը իրմէն կուգայ:—Իւր նեղութեան և անհանգստութեան պատճառն ինքն է:

348. Խմած ջուրերնին (միայն) զատ կ'երթայ:—Յոյժ մտերիմ են:

349. Խոտ է, խոտի կուտ է:—Պարզամիտ է:

350. Խոտը ձիուն ազիքն է, ձին անօթի ժուռ կուգայ:—(այս ինչն) Զաւակ, դրամ և այլն ունի, բայց կարօտութիւն կը քաշէ:

351. Խորունկ է:—Խոր հմտութիւն ունի. շատ գիտուն է:

352. Խոռչք՝ տի քրքրէր, կամ քրքրեցիր. (գառին փորը բրինձով կամ ձաւարով և այլն լեցուցած կ'եփեն և ուտելու ժամանակ կը քրքրեն):—Ինչո՞ւ փութաց. լիախորտիկ սեղան կայ:

353. Խուռշունով (հրացանով) կու զարնին:—(այսինչ իրն) Հազուադիւտ է:

354. Խօսած խօսքը կամ ըրած վէճերնին ընկուզի կը ձեր չի լեցներ:—Անկարևոր խօսքեր են:

355. Խօսքդ թագաւոր անիմ:—Խօսածիդ ուղիղ ըլլալը հաստատիմ:

356. (հանդերձն, կերակուր և այլն) Խօսք կու նետէ:—(հանդերձ և այլն) Աղւոր, ձեւաւոր, լաւ է:

357. Խօսք նետել.—անորոշ խօսքերով ակնարկութիւն ընել:

358. Մակեցաւ. (կամ) Սատընին չարախը ծակեցաւ:— Գաւը և այլն երևան ելաւ.

359. Մառն ելլէ, փապուճը (մուճակը) գետինը չի մնար:—Ո՛չ ընտանիք, ո՛չ ստացուածք ունի և ո՛չ ալ ասոնց հոգերը:

360. (յղի կնոջ մի նկատմամբ) Մեփած քիւփ է:—Արու կամ էգ ծնանելն յայտնի չէ:

361. (խնդիրք մը, խօսք մը) Մխել:—Անցողակի կերպով ըսել, հասկցնել:

362. Մովը մտաւ, ցամաք դուրս ելաւ:

363. Մուռ բուսաւ:

364. Կաթդ գետինը մի՛ կթեր:—(իզուր) Մ'ազաչե , մի խնդրեր:

365. Կաթեցնել (խօսքը):—Լաւ մը հասկցնել, բաց արթել:

366. Կաթը վաթած դարձաւ:—Պատահած անառկալ դէպքին համար տրամեցաւ:

367. Կաթն ակռան բերանն է:—Տղան է. չի՞ գիտեր:

368. (վասն անձի) Կաթնով լուացած է:—Անամօթ, ամեն նենգութիւն ընող է:

369. (խնդրածդ) Կալլիմ ո՞ւր քէլ (գոնչ) գլխուս դեղ տանիմ:—Ինձմէ խնդրածդ չունիմ, զի եթէ ունենամ, ինձ աւելի ևս պէտք է:

370. Կախ ու կարիք եղաւ:—Յոյժ աղաչեց, թախանձեց:

371. Կակող փուշ է:—Կեղծաւորութեամբ սիրով կը վարուի, բայց չարամիտ է:

372. Կակոսիկի բաներ մ'աներ: *)

*) Կ'ըսեն թէ ժամանակաւ աղջիկ մի կամ կին մի ջուր բերած տան ծառի մը ներքև նստած «Երբ ամուսնանամ, տղալ մի պիտի ծնի, աճունը կակոսիկ պիտի դնեմ, բայց երբ մեծնայ, դաչ աչ ծառը ելնէ, վար իջի մեռնի, ես ինչ պիտի ըլլամ» խորհելով՝ ողբալ սկսեր է:

373. (այս ինչին) Կաղաթը թոթվեց:—Անոր տեղեկու-
թիւնքն, գաղտնիքը բոլորը խօսել տուաւ:

374. Կողմեէ է ու շալկեկի է:—Դու ալ աղջիկ ունիս,
ինամի պիտի ունենաս և այլն. տեսնեմ ինչպէս պիտի ընես:

375. Կաղնդին՝ էշն ասոռը կ'իմանայ:—Կաղանդին ցե-
րեկուան երկայնութիւնը զգալի լինել կ'ըսկսի:

376. Կամաց, վրայէդ բան չի թափես:—Մի յուսար
բնաւ, մանաւանդ զգուշացիր որ քեզ չի խաբէ:

377. Կանչեցին, կանչեցին, կանաչ արտը չորցուցին:—
Այս ինչ մարդը հարուստ է, բարեկեաց է ըսելով ըսելով մար-
դը աղքատացաւ, թշուառացաւ:

378. Կանչեմ կու լսէ:—(այնքան) Մերձ է:

379. Կապերը ժողվէ:—Ձապէ:

380. (պարտականի մը նկատմամբ) Կապը երկնցուր:—
Աւելի ժամանակ տուր:

381. Կապը ծամել:—Վնասուիլ, սնանկանալ. գործը չի
կրնալ 'ի գլուխ հանել:

382. Կապ կտրել:—Անգիտօրէն ներկայից մէկուն զպչե-
լիք խօսք մ'ըսել:

383. (3 մարդոց կամ տան նկատմամբ) Կաս կրակքը:—
(այս ինչ 3 անձինք կամ ընտանիքն) Որք միաբան են:

384. Կավառը վար անել:—Կշտամբել:

385. Կատուի հոգի է:—Հիւանդութեան, նեղութեան և
այլի կը դիմանայ:

386. Կատուն կապեր է:—Իւր ապագայն ապահոված է,
գործը կարգի դրած է:

387. Կարգը առեր է:—Արբեալ է:

388. Կարդացնել:—Հրահանգել, խրատել:

389. Կարճնալ ու երկննալ. (չեմ ուզեր երթալ, զի տի
կարճնայ ու տ'երկննայ):—(ինջոյքի, քաղաքավարական ձևե-
րու և պատրաստութեանց համար) Հոգալ, նեղութիւն կրել:

390. (երբ այս ինչ գումարն ունենամ կամ գործս յաջողի) Կեանք իմ Ազնաւոր աղաւ:—Սրջանիկ կեանք մի պիտի ունենամ:

391. Կեն է Կը՝ Կբառ է կամ Կոնքոսի է. (գեղ մ' է 'ի Գուրուշայ. թուի թէ տետրակին մէջ կտաւ կամ Կոնտոսի գրելու տեղ լի՞ գրած է):—Այդ գրուած և այլն յոյժ անորոշ է, ձի կրնայ գուշակել թէ Կ գրով չկտաւ» կամ «Կոնտոսի իմանալու է:

392. Կեցիք, մեռելին ոջիլը սատկի:—(սուգէ ելնելուց, տնւնանալու, ժառանգութիւնը բաժնելու և այլն) Գեռ կանուխ է. զի դեռ նոր՝ քանի օր է, որ մեռաւ:

393. Կէմին (նաւը) լեցուն է:—Ընտանիքը շատ է, սեւեակը լեցուն է:

394. Կէռկէռչեֆշ կուլլի:—Կը խորխտայ. (Կարկառի ծխախոտին նմանութեամբ):

395. Կէս մարդու եղայ:—Մեծ մտահոգութենէ կ'սկզայ:

396. Կէտ եկաւ:—Արգելք, դժուարութիւն երևան ելաւ:

397. Կոթը օրթան (կեդրոնն) բերաւ:—Գործը ուղած տեղը բերաւ, հասոյց:

398. Կողերը հաստ է:—Անկիրթ և յամառ է:

399. Կողերը փորը լեցուց. —Ձախջախեց, անխնայ գանակածեց:

400. (այս ինչին կամ իւր) Կողմը տաշել:—(նորա կամ իւր) Նպաստաւոր կերպիւ խօսել և այլն:

401. (խօսքի մէջ մէկը խօսողին) Կոճակ կամ կոճկէ:—Այդ խօսքը ծածկէ. դադրեցուր:

402. Կոճ-աթոռ նստեր է (թերևս գուճ-աթոռ):—Տունըն փակուեր նստեր է:

403. Կովը մեռաւ, խոռը (գիւղացուց՝ կաթի փոխատուութիւնն կարգաւ) հաստաւ:—(մեր) Ի հարսնութիւն տուած աղ-

ջիկը և այլն մեռաւ, այլ ևս խնամութիւն մի, պարտաւորութիւն մի չունինք:

404. Կոտիկ հաւուն պոչ կու դնէ:—Գէշ անուն դնող, զրպարտող է:

405. Կոտիկ մ'ալ ան կ'աղայ:—(այլք կը հեզնեն, կառարկեն) Անդիէն այն ալ սկսաւ սակաւ ինչ հեզնել և այլն:

406. Կու մուրայ՝ թապախը (պնակը) եքսէն (յետկոյսն) բռներ է:—Անուղղակի ողորմութիւն կը խնդրէ, բայց մեծա միտ է, իւր վիճակը չի յայտներ:

407. Կու ջարդէ, կամ, խոշոր կու ջարդէ:—Կը պարծի:

408. (զգեստն, նորաչէն տունն և այլն) Կու վառի:—Յոյժ զարդարուն է. կը փայլի:

409. Կ'ուտէր կուռն 'ի կուռը, կ'երթար ծուռն 'ի ծուռը:—Հանգիստ և անհոգ կեանք մը վարէր:

410. (խօսելու կամ գործին, արհեստին և այլն) Կուտը կու հանէ:—Շատ ճարտար է:

411. (խնճոյքը և այլն) Կուտ կուտ եղաւ:—Ցական ու վըրայ եղաւ, ցրուեցաւ:

412. Կուտ կ'ուտէ թանիրը կ'իջնի:—Կը բողբէ սաստկապէս, և բարկացած է յոյժ:

413. Կուտ մ'աղով կու մորթուի:—Հեղահամբոյր է (իւրեզգառն)

414. (այս ինչ երիտասարդ) Կուտ չի տի կապէ:—Չպիտի ամուսնանայ, կամ, չի ա՛լլայ:

415. (ոմն զոք) Կու ցատկեցնէ:—Չարամտաբար վտանգաւոր դատի կամ գործի և կամ շուայլ ծախուց կ'ենթարկէ:

416. Կու քաշուի:—Ցանելի է: Զի քաշուի:—Անտանելի է:

417. (վասն անձի) Կու քսուի:—Կը ձգտի բարեկամանալ:

418. Կչճանը կապես՝ հաց կ'ուտէ. եփճընիլը (մսուրը) կապես՝ խոտ կ'ուտէ:—Անասնոց պէս մարդ մ'է, կարելի է զայն ըստ հաճոյս վարել:

419. Կռնակը կու կեռայ:—Դեռ չղգաստացաւ, կրնակը ծեծ կ'ուղէ:

420. Կանուց (կտուց) մի տուն ունի:—Փոքրիկ տուն մի ունի:

421. Կտցակը (թերևս կտցածը) պատը ձգեր է:—Բեռ եղածն (անձն) ըրին չըրին հեռացուցին:

422. Կրակին վրայ իմ նստեր:—Կարևոր գործ մ'ունիմ, վասն որոյ անհանգիստ եմ:

423. Կրակի վրայ քաշեց:—Գրգռեց:

424. Կրակ կու վառէ:—(փոխանակ յորդորելու)՝ Գրգռիչ խօղեր կ'ընէ:

425. (պէտք մը այս ինչին) Կրնակէն հանել:—1. (պէտք մը) Կարողութիւն ու պատրաստութիւն ունեցողէ մը ստանալ. 2. Միջոց մի գտնելով հրաւիրեալ տեղէն այլ տեղ մ'ուս այցելութեան երթալ:

426. Կրնակը գետինը չի գար:—Անկման վտանգ չունի. գորաւոր է:

427. Կրնակը ծեծել:—Շոյել, գովել:

428. Կրնակը քարէ պատին է տուեր:—Ձօրաւոր անձի մը պաշտպանութեան տակ կը գտնուի:

429. Կրնկին (կըրընկին) վրայ (վճարել, գործել):—Իսկոյն (վճարել կայլն):

430. Հազայ ծը՝ գօտին կու կըջի (կտրի):—Շատ աղքատ է խեղճ է:

431. Հազար առուէ հազար ջուր բերի՝ չեղաւ:—Ձանազան փաստեր, օրինակներ մէջ բերի՝ բայց չի համոզուեցաւ:

432. (Խնչ կու մտմտաս) Հազարին կէսն հինգ հարիւր է (ի կտակ):—Բարակ մտածելով մտահոգ մի՛ լինիր:

433. (այս ինչն) Հազար տարուան մեռելին հասաւ:—Քէ կ նոր է, բայց հներուն հաւասար իրաւունք ունի այժմ: Կամ, թէև օրուան մի մեռեալ է, բայց 1000 տարուանին կարգն անցաւ:

434. Հն (այն) կ'ըսէ (կ'առնու եւայլն), չէ կ'ըսէ (կ'առնու):—Յարմար եւ անյարմար պատճառ մէջ բերելով՝ կամ շարունակ (կ'առնու):

435. Հաղորդով հետը խօսելու է:—Աջնչափ դաժան կամ բռնաւոր է որ հետը խօսելու համար մահը աչք առնելու, ճաշակուելու լինի:

436. Հապը (դեղահատը) կլլեց:—Յաղթուեցաւ, սնանկացաւ եւայլն:

437. Հալա'սուղ, բան մ'ալ դուն կանչէ:—(Գիտեմ որ անհանգիստ ես կամ արտօժակ չունիս երգելու, խօսելու, բայց) դիտմամբ կ'ըսեմ որ թերևս ինդաս, տըրտմու թիւնդ փարատի:

438. Հարած վարած է:—Չանազան մոլութեանց մէջ սընած, վարժուած վարպետ որդի մ'է:

439. Հացը պահանձս չիմ տանիր:—Չարն ու բարին կը հասկընամ:

440. Հացը ծնկանը վրայ է:—Ապերախտ է:

441. Հացը, կամ, կերածս կրնակս ի վար կ'երթայ:—Հանդարտ սրտիւ չեմ կրնար ուտել:

442. Հացի ցեց, ապրի դահեկ է:—Որկլամով եւ ծոյլ է:

443. Հաց մի կեր, հաց մ'ալ ստորազա (ողորմութիւն) տոնը (որ այն գործն այսպէս եղաւ) (եղածէն):—Գոհ եղիր:

444. Հաց ու պանիրով պահել (զոք):—Աննշան թոշակ մի սահմանել կամ ձրի պահել: Հաց ու պանիր է:—Պարզ, դիւրին է:

445. Հաց ու ջուր չի կերաւ, գնաց խոտոր տուաւ, (կամ) գնաց պոննը ձգեց:

446. Հաւերը (կամ) Շուշիկը թառն ին ելեր:—Գինովցեր է:

447. (գինովի կամ ցնդածի նկատմամբ) Հաւերը տունն ին:—Այս պահուս խելքը գլուխն է:

448. (եւ անանկ բաներ գիտեմ որ) Հաւը խօսի ձայն չի տար:—Շատ բան (գիտեմ խօսելու):

449. Հաւկիթին մէջ մաղ կու բնտուէ:—Բժականդրութիւն կ'ընէ:

450. Հաւկիթին միջէն նոր ելած եմ:—հոր սկսած եմ կազդուրուել, ուշքի գալ:

451. (այս ինչէն) Հաւկիթ առնողը ղեղնոցը մէջը չի գտներ:—Խարդախ, նենգաւոր է յոյժ:

452. Հաւկիթը ոռուն վրայ է եկեր:—(ժամանակն եկեր լրացեր է ղեռ նոր պատրաստութիւն կը տեսնուի):

453. (այս ինչն այս ինչ տեղ) Հաւկիթ կ'ածէ:—Հոն կը դեգերի:

454. Հոն (սեղանը կամ տունը) հաւու կախ ու օձի լեղի կար:—(սեղանը կամ տունը) Լի էր. բան մը պակաս չիկար:

455. (զայն) Հաւ փէյի (իբրև հաւ) բունը կ'անին:—Եթէ հոն երթայ ով կարևորութիւն կուտայ, զի հարուստ, զօրաւոր մարդիկ են:

456. Հենք կու հանէ:—Անընդհատ կուգայ կ'երթայ այս ինչ խնդրոյ համար:

457. Հեռուանց կարմրուկ կ'երևայ: — Երևցածին կամ կարծուածին պէս լաւ չէ:

458. (մէկու մը) Հետն իցնիլ:

459. Հէմ (թէ) լանք, հէմ երթանք *)

460. (մեղադրանք) Հին հաւերուն քշէ քշէ, նոր հաւերուն ճու ճու ճու ճու:—Քանի որ նոր խնամի կամ նոր բարեկամ ունեցած ես՝ մեզ մոռցար գրեթէ:

*) Աղջկունք երբ պսակուելուն օրն հօր տունէն պիտի մեկնին՝ կուլան. Ո՛չ նուազ կ'արտասուեն մալր և քորքն ևս: Ա՛րսնն թէ ժամանակաւ աղջկան մէկն ամուսնութեան օրն երբ կու լա՛ կ'ըսեն թէ սեթէ չես ուզեր՝ ետ անինք (խղենք)». «Ո՛չ, կը պատասխանուէ օրիորդն, հէմ լանք հէմ երթանք»: Այս առած կամ ասացուած ալլ պարագայից մէջ ևս կը գործածուի, զօր. «Թէն այս ուրախութիւն, խօսակցութիւն հաճելի է՝ բալց վերադարձման, հիւրերն ընդունելու ևս կը պատրաստութիւնն ևս չի մոռնանք»:

461. Հնտուտան կլլէ (կլանէ), բերնէն հոտ չի գար:—
Եթէ մեծագումար հարստութիւն իսկ ունենայ կամ շահի՝ բը-
նաւ չի յայտներ:

462. Հոգի Աստուած չի թողուր:—Առանց միջոց տալու
կը պահանջէ, կը թախանձէ:

463. Հոգին տուեր՝ գաղտուկ կ'ապրի:—Քէ և կենդանի
է՛ բայց գերեզմանին դուռը հասած է:

464. Հոգին քարերը կու քսէ:—Անգործ մնալէն կամ
գրօսնըլոյ ընկեր չի գտնելէն սիրտը կը նեղանայ:

465. Հոգիս կ'առնէ կամ առաւ:—Շատ կը թախանձէ:

466. Հոգուս տունը կը թնտայ:—Կը զայրացնէ, կը ցա-
ւեցնէ:

467. (այս ինչը) Հոգուն ու ջրին երեսը չի կայ:—Շատ
կեղծաւոր, նենգամիտ, չարածճի է:

468. Հով կու կլլէ:—(խանութին մէջ) Պարապ նստեր է.
յաճախորդ չունի :

469. (ամն զոք) Հում հում կ'ուտէ:—Բաղդատաբար յոյժ
գորաւոր է. կրնայ զայն չարաչար յաղթել:

470. Հօ-ի մը կուռայի:—(այս ինչ տեղ գնալու հա-
մար ևայլն) Պատրաստ է, առաջարկի մը, առթի մը կը սպա-
սէ: (Գուցէ շօն՝ կովուն գործածեալ շօն — գնալին իմաս-
տովն է):

471. Ձագը կ'ելլէ մարը կ'ուտէ:—(կը պատահի որ) Տո-
կոն մայր դրամն կ'անցնի. ապրանսաց անչափ ծախք կ'ըլլայ
որ ապրանքն տալով իսկ ծախքն չի գոցուիր:

472. Ձաղկուիլ (թոթուրտելու պէս):—Անմտաբար սը-
նտի, փառասիրական ցոյցեր կամ ծախքեր ընել:

473. Ձանը տեղն ու խուփն 'ի վրան. —(այդ խօսք)
Պէտք է ծածկել, լռել որ չի տարածուի:

474. (այս ինչն) Ձեռացն եքսէն (ետևի կողմը) ու ա-
ռաջքը չի գիտէ:—Տգէտ է. մեղքն ու վարձքը, շահն ու զէնը
չիտէ:

Գրուած է իմ փոքր տետրովս

475. Զեռացս մէջ գրուած էր:—Կը զգայի, կը գուշակէի թէ այս զէպքն պիտի պատահէր կամ այսպէս պիտ' ըլլար:

476. Զեռաց տակէ ծախեց:—Գաղտարար ծախեց:

477. Զեռք բռնել:—Օգնել:

478. Զեռքդ արունը մի' թաթխեր:—Մի' դատապարտեր մինչդեռ իրողութիւնն լաւ մի չգիտես:

479. Զեռքդ (կամ ոտքդ) թեթեւ է:

480. Զեռքդ ձեռքս չէ դպեր:—Իմ հետ առևտուր մի չես ըրեր որ փոքր 'իշատէ դրամդ առած ըլլամ. կամ գրամ պարգեւած չես:

481. Զեռքէ անցունել (վաճառք կայլն):—Հաս հաս դատել հարեանցի կերպով և դուրսէ մարդ չի գիտցած:

482. Զեռքս արունն ուր ըլլաց (պէտք է երթալ կայլն):—Ո՛րչափ ալ ծանրազբազ վիճակի մէջ ըլլամ՝ (պէտք է երթալ կայլն):

483. Զեռքը բերանը կ'երթայ:—Ապրուստը, վիճակը փոքր ինչ բարւոյքեր է:

484. Զեռքը գիտես թը շանը կրիճն է լուացեր:—Գրծբախտ է ձեռնարկութեան մէջ:

485. Զեռքը կըրնըկին է դրեր:—(հիւրը) ձամբու դրեր է, ակնարկելով որ գնայ:

486. Զեռքը մէջքը մնաց. կամ ձեռքը քարին տակը մնաց:—Աջ բազուկը, օգնականը մեռաւ կամ այլ երկիր գնաց, անօգնական մնաց:

487. Զեռք թոթովել կամ ձեռք քաշել (հիւանդէ սը կամ յայլմէ):—Հրաժարուիլ օգնելէ, յուսահատիլ:

488. (այս ինչն այս ինչին վրայ) Զի կու քալեցնէ:—(անոր վրայ) Կը յոխորտայ, ճնշում կը բանեցնէ:

489. Զիու պէս կու թրքէր:—Շքեղ կեանք մը կը վարէր. մեծ, շուայլ ծախքեր կ'ընէր:

490. (վասն աղջկան) Զիու վրայ ելնելիք է:—Հասուկ է,

ամուսնանալու համար քիչ մ'անցած է (ձիով պսակ տանելն անհարկելով)։

491. Ձնանը (ձեանն) վրայ կու քալէ, իզը (հետքը) պէլլիսիզ (աննշմարելի) կ'անէ։—Գաղտագողի կը գործէ առանց իւր նենգութիւնը յայտնելու։

492. Զորիան քշուի է (Զորակ զիւզի փոքրիկ կարաս է)։— Հինաւուրց սնած, տոկուն մարդ մ'է։

493. Զունը երկրի (այլոց) երդիքը պողեց։— Իւր դժուարութիւնը ուրիշի գլխին կապեց։

494. Ճակատդ հաւկիթ մի զարնելու է։— Մրցանակի կամ գովեստի արժանի ես (յանդիմանական կամ ծաղրական ձևով)։

495. (ստացուածքը այս ինչին) Ճակատը գրել։— Շընորհել, կտակել։

496. Ճաղէն (դագաղն) տ'իջնի։— Մաղրոզ, բամբասոզ, զրպատոզ է. (ուստի կը կարծուի թէ 'ի պատիժ, դիակն դագաղէն վար պիտի իջնայ)։

497. Կըքդի ձան կու գայ (քեզի)։— Իեւ քեզի անկարևօր կը թուի։

498. Ճընկըռտուկը (բոժոժը) հիւ տի կախէ։ *

499. Ճի արաւ գնաց։— Եկաւ և իսկոյն մեկնեցաւ։

500. Ճիժանանք ու չաղանանք (չափահաս կամ ծեր խօսակցին ուղղելով)։— Իուն չափահաս ես բայց այդ ըրածդ խաղը, խեղկատակութիւնը և այլն տղու դործեր են։

501. (մեր) Ճիկէրը (թոք) անոնց դուռն 'ի վար կախէ։— (մեր և այլն) Աղջիկն ւնոնց տունն հարս է. (ուստի պէտք է հանդուրժենք և խոնարհենք մեր աղջկան սիրոյն համար)։

502. (այսինչին) Ճիկէրը փարայ մի (կամ) 5 փ. չարժէր։— Անպիտան, փոքրոզի, երկչոտ մարդ մ'է։

*) Կ'անհարկէ մկանց խորհուրդն, որ կ'ուզէին կատուին պարանոցէն բոժոժ մի կախել որպէս զի գալու ձագնն առնելով փախչին. բայց առ այս ոչ ոք չհամարձակելով խորհուրդն անիրագործելի է մնացել։

503. Ճիվերը ջուրը դրին:—(ամօցնելով զայն) Խնճոյք
փ, ծախք ընել տուին:

504. Ճոնճը (ճանճը) ոռուն կու խաճնէ:—Յոյժ ժլատ
է, չափազանց խնայող է:

505. (կտաւի կամ կերպասի նկատմամբ) Ճոնճը պայքախօջ
(դրոջ) կ'անցնի:—Գործուածքը շատ ցանցառ է:

506. Ճոնճ ու մթեխ էր:—Անթիւ բազմութիւն կար:

507. Ճոնճ (ճանճ) տիրնիմ: Կմտը տի փակչիմ:—Մե-
րացեր եմ. բաւական է այգքան ապրիլս:

508. (այս գործէն այգքան դրուշ) Ճչեց:—(այս գործէն
այգքան դրամն) Փճացաւ, փնաս կրեցի:

509. Մազը ձարէն զատել:—Մանրամասն հաշիւ տեսնել:

510. Մազիս դիմովը:—Շատ անգամ:

511. (հօրմէն ևայլն) Մազ մի կայլէ (ուռննայ)՝ ձեռը
կուտայ:—(եթէ հօրն ևայլն) Բարեմասնութիւններէն քիչ մը
ուռննայ՝ բաւական է:

512. Մազս վեր կու քաշեն. (իրողութեան մը պատմու-
թեան առթիւ):—Բստմեկի է (այդ իրողութիւն ևայլն):

513. Մռ գտած գող դարձայ:—Յանակնկալս երբ ստա-
ցայ՝ յոյժ ուրախացայ:

514. Մռչ բուկ ($=1/4$) պակաս կղաւ:—Սուղի նստաւ:

515. (խեղճին, ողբացելոյն զաւակունքը) Մազին տակն
ին:—Անչափահաս մանուկներ են:

516. Մոյճոնը (կապիկը) անոր դուռը կու խաղայ:—Այս
ինչը այժմ յաջողութեան մէջ է:

517. (այս ինչ կինն) Մանածը փոռը տիրայ:—Օրական
մանածովը կ'ապրի. (ուրեմն ինչո՞ւ չի կենար կամ չի գար):

518. (սակարկութեան, խոստման մէջ) Մանչուն ու աղ-
ջին (աղջկան) տնուն ղնենք:—Որոշեմք տալիքն կամ տեսակն:

519. (գործը ևայլն) Մռոյն (ուռնիին) Կոչովը կը
բռնէ:—(գործը ևայլն) Սրտով չի տեսներ, այլ անհոգաբար:

520. Մտորոտ կու լեցնէ:—Սկսեր է բամբասել, հեգնել
և այլն:

521. Մատը բերանը դուրս 'ելաւ (տնէն, գործէն):—Ձըր-
կանք կրելով՝ առանց բան մ'առնելու բաժնուեցաւ, դուրս
ելաւ:

522. Մատը բերանը կ'երթայ:—Վիճակը բարւոքեալ է:

523. Մատը բերանը քնաց:—Ձարմացաւ, ապշեցաւ մը-
նաց:

524. Մատը դրած տեղէն չի վերցնել:—Յամառ է:

525. Մատը մախիրը չի թաթխեր:—Աշխատութեան,
բարեգործութեան բնաւ չի մասնակցիր:

526. Մատի վրայ կ'առնէ, կամ Մատի վրայ կու խաղցնէ:

527. Մատնամլուր արին:—Ձարաչար բամբասեցին, մե-
ղադրեցին:

528. (կերակրոյ նկատմամբ) Մատները հետը կերաւ:

529. Մատնով ցոյց կուտան:

530. Մատս հմտ կուտայ:—Ի՞նչպէս կարելի էր զիտնալ
կամ գուշակել թէ այսպէս պիտի ըլլայ:

531. Մատս մէջն է:—Ես ալ մասնակից եմ:

532. Մարդը մարդն է կցեր:—Անդադար մարդ կը ղրկէ
(գործի կամ հրաւերի համար):

533. (վասն կերակրոյ) Մարդուն բերնին կու քըջըրէ (կը
հայհոյէ):—Յոյժ համեղ կը թուի, մարդ տեսնելով՝ կը փա-
փաքի ուտել:

534. (անդ) Մար զմանուկը կ'ուտէ:—Մեծ իրարանցում,
խառնաշփոթութիւն կայ:

535. Մարը դնէ (որդւոյն անունը) զեղը՝ կանչէ:—Մայրն
երբ որդւոց գէշ անուն մի տայ՝ օտարն ալ կ'սկսի ըսել:

536. Մարը մեռիւր է, կամ տի մեռնի. (ուտելեաց և այլոց
նկատմամբ):—Ինչո՞ւ կ'աճապարես կամ կը հոգաս թէ սպառե-
ցաւ. շատ կայ տեղն, կամ շատ պիտի գայ:

537. (մինչև ուր այս գործը տեսայ կայլն) Մարս իս-
մէյ մ'ալ բերաւ:—(այս ինչ դժուարին գործը գլուխ հանե-
լու համար) Շատ նեղութիւններ կրեցի:

538. Մեծ էշը ախոռը մոռցանք:

539 Մեծ հիւր՝ ու պատի պատիւ:—Մեծ հարսանիք,
ինչոյք կայլն կ'ընէ, բայց պատրաստութիւնը քիչ է:

540. Մեծ պատառը ականճը կը մնայ:

541. Մեծ տատիս տարին գիտէ:—Շատ տարիք ունի,
հնօրեայ է:

542. (վասն անձի կամ գործի) Մեղք պորտուն վրայի-
եղին (իւղին):—(այդ անձն կամ գործ) Բնաւ արժանի չէ այդ
ծախուց կայլն:

543. Մեղքս կ'ուտուի.—Կ'արգահատիմ, խղճալի է (այս
ինչը). ընտիր, մաքուր է (այս ինչ բանը վաճառելս, գործա-
ծելս կայլն չի գար):

544. Մեռայ ու ողջցայ:—Մեծ մտահոգութեան մէջ էի,
բայց այժմ սիրտս հանդարտեցաւ:

545. Մեռելէն խարճ՝ (տճկ. հարկ քրիստոնէից) կ'ուզես:
—Այդ անձը սկար, բնաւ անկարող է այդ պարտաւորու-
թիւնը կատարելու:

546. Մեռելը իր օրը կու լան:—Ամեն բան իւր ժամա-
նակին պէտք է ընել:

547. Մեռելը կու խնտացնէ:—Շատ զուարճախօս է:

548. Մեռելիդ աչքը ես էի ճանկեր:—Քեզի ինչ վնաս
ըրած էի, կամ ինչ թերութիւն ըրած էի:

549. (այսինչ բանը զոր տուիր) Մեռելին բերանն 'ի-
վար գնաց:—Կարի պէտք ունէի, և յոյժ շնորհակալ եղայ:

550. Մեր էր ու ձեր եղաւ, ետի տէրը սրտացաւ եղաւ:
—(այս աղջիկն, անձն կայլն) Շատ ժամանակ մերն էր. այժմ
գեռ նոր ճանչցաք և իբր թէ մեզմէ աւելի կը խնամէք:

551. Մեր իշուն պողպոլիք նայինք:—Մեր գործին նայինք:

552. Մեր տունը ջնւր է ելեր:—Մեր տունը տուն չէ կեցիք, այստեղ ևս խորհուրդ դարման կ'գտնէք:

553. Մէկ աչքէն մէկալը չէր իտար, կամ չի տար (զայն):—Շատ կը սիրէր, կամ կը սիրէ (զայն):

554. Մէկ աչքը լաց, մէկ աչքը խնդոյ՝ (տ'ընէ, տ'երթայ և այլն):—Կամայ թէ ախամայ՝ (տ'ընէ, տ'երթայ):

555. Մէկ Աստուած ըսելուն կու հաւատամ:—Յոյժ սըտախօս է, միայն երբ Աստուած մի է ըսէ՝ կը հաւատամ:

556. Մէկ դրան շան պէս կէշնէ՛ շողի (ապրեցէք):—Խնչու կը կռուիք, հաշտ ապրեցէք (իրբև զուարճարանութիւն):

557. (վասն երկու անձանց) Մէկ խնծորի շէտայ (հաւատար կէս մասն) ին:—Երկուքին բնութիւնն, դէմքն և այլն նոյն են:

558. (վասն անձի) Մէկ կտաւի ճոթու ին:—Միևնոյն բնութիւնն ունին:

559. Մէկ փարային վրայ մուկ կու մորթէ:—Ժլատ է:

560. Մէջն երբերուն ենք:—Անորոշ տարտամ կացութիւն մ'ունիմք. տարակուսանաց մէջ եմք:

561. Մէջքը կոտրեցաւ:

562. Մէջքը շտկել:—Անձկութենէն ազատելով վիճակը բարւոքել:

563. (վասն անձի կամ գործի) Մէջքս ամուր չէ:—(անոր խոստման կամ այս գործին) Վստահ չեմ:

564. Մըթղալը առաւ: Վտանգաւոր դրութիւնը լրում գտաւ. բանը շատ վատ է:

565. Միզը մոնել:—Գաղտնիքը գիտնալու համար հարցաքննել. մորթին, կերպասին և այլի խորը մոնել:

566. Մինչև 40 ընկոյզը մէկտեղ չի տեսնէ՝ քար մի չի նետեր:—Մինչև որ յաջողութեան մեծ հաւանականութիւն ձեռք չը բերէ և վստահ չըլլայ՝ չի գործեր:

567. Մինչուկ իրիկու շանն աղէտ կուտայ:—Անգործ՝
փողոցները աստ և անդ կը շրջի:

568. Միսն 'ի վրան կ'ուտէ:—Անհանդարտ է, ինքզինքն
կը տանջէ:

569. Միւրք բուսցնել:—Ուշադրութիւնէ, կասկածն զար-
թուցանել, հնարք սովրեցնել:

570. Մուխը կ'ելլէ ու բոցը չելլեր, կամ՝ կու մխայ:—
Ի սրտէ կը վշտակրի, բայց չի յայտներ:

571. Մուխն ու բոցը կ'ելլէ:—Առ վշտին կը հառաչէ,
դառնապէս կ'ողբայ:

572. Մուկն իջնի գլուխը կը պատռի:—(դարակը, մարագը
և այլն) Բոլորովին դատարկ է:

573. Մսեր է (այս ինչէն):—(անոր խօսքէն կամ արար-
քէն) Վշտացեր է, առանց յայտնելու:

574. (այդ հաշիւը, սուստուրը և այլն) Մսին կու դաչի:
—Քողումք շահն՝ դրամագլխէն ալ փնաս կ'ըլլայ:

575. Մսէն կ'ուտէ:—Դրամագլխէն կերթայ:

576. Մսկեր է. (այս ինչին) Միսը կ'ուտէ:—Բամբասող
է, կը բամբասէ:

577. Մտած դռնէն դուրս ելաւ:—(այն գործէն կամ վա-
նուէն) Ոչ շահեցաւ, և ոչ փնաս սեսաւ:

578. Մտաքդ անցածը ամպավարի լեռներն անցնի:—Կը
մալթեմ, որ սիտքդ սրած չար խորհուրդդ, փափաքդ չը
կտարուի:

579. Մօրդ փորը ինտնր ինն ամիս կեցար կամ համ-
բերեցիր:

580. Մօրը մանածը ծախեր է:—Վարպետորդի, փոր-
ձառու է:

581. Մօրուացը բուրդը կուտայ, կամ տրկէն անցեր է:
—Կեղծ գովեստներ կը շուայէ:

582. (երբ լսեց) Մօրուքը բռնեց:—Ձարմացաւ:

583. Մօրուքը համրեր է:—(այս ինչն այս ինչէն) Այն-
չափ երես առեր է կամ գաղտնեացն թափանցեր է՝ որ չակ-
նածեր այլ ևս:

584. Նալերը նետեց:—Մեռաւ սասկեցաւ:

585. Ներկել (բաց ի սովորական իմաստէն):—1. Ներկը
ներկեց:—Գործը վարպետութեամբ տեսաւ:—2. Բացը ներկեց:
—Գաղտնիքը խօսեցաւ:—3. Ներկը ցցուց կամ դուրս տուաւ:
—Զարութիւնը, մոլութիւնը յայտնուեցաւ, երեւան ելաւ:—4.
Ներկդ երեւան կու հանեմ:—Գաւդ և այլն կը յայտնեմ:

586. Ներսուկ քեզի կ'ըսիմ, զո՛ւրսիկ դուն լսէ. (ըստ
ոմանց՝ «Հմրանուկ, քեզի կ'ըսիմ, զո՛ւստրիկ, դուն լսէ»):—Մէ-
կը խրատել, յանդիմանել, որպէս զի ուրիշը խրատ առնու,
զգուշանայ:

587. Ներքն-գործ է:—Խորամանկ է:

588. Նէպզը (երակը) բռնել:—Մէկու մը բնոյթը գիտ-
նալով ըստ այնմ վարուիլ:

589. (վասն անձին) Նիկիւն (կէս օխանոց) փատէն է:—
Թեթեամիտ է: (Այլ քաղաքաց ոմանց մէջ «Նիկիւն կը գոր-
ծածեն, բայց աստ կէս օխա և այլն կ'ըսեն»:

590. Նոր աշխարհք եկայ:

591. Նոր եփես (օճիք) է:—Դեռ նոր ոտքի է կանգներ,
սկսել է յառաջ դիմել:

592. Շանը շապիկ կու հագցնէ, կատուին վարտիք:—
Խորագէտ կամ խորամանկ է:

593. Շանը շնութիւնը գիտէ, կատուին բնութիւնը:—
(նախատական ձևով) Խորագէտ է, ամեն բան գիտէ:

594. Շանը փարթը (այս ինչին) գլուխը անցուց:—Խըս-
տիւ յանդիմանեց (զոմն):

595. Շանը փարթը խառաքձ^ո տի լեցնեմ:—(այս ինչին).
Զուր տեղը ինչու դրամ, ընծայ տամ:

596. Շան մսի գին է:

597. Շանն հետ ջու-ձո՞ւլը տի մտնիմ:—Այն չար կռուա-
տէր անձին հետ ինչո՞ւ տի մարտուիմ:

598. Շան քարող տալ. քարողել:—Օրինակներով բան
հասկցնել խօսակցին (զօր. եթէ խօսակիցը ազգական է, ըսել՝
«Այս ինչին ազգականին այս ինչ շնորհը ըրեր է կամ կ'ը-
նէր և այլն»):

599. Շապիին հետ կու ծեծկուի:—Անհարգարտ է, միշտ
կռիւ և այլն ընել կ'ուզէ:

600. (վասն անձի) Շատ հաց ու պանիր պիտի ուտէ
մինչև ուր:—Գեռ շատ ժամանակ պիտի աշխատի, մինչև որ
(անոր հասնի):

601. Շեմանը կրունկն է բուսեր (վասն անձին):—Շատ
մօտ դրացի է:

602. Շէմը անանկ է բերեր, կամ շէմէն է:—Այն տանը
աղջիկներն, ծառայներն և այլն նոյն բնութիւնը կ'ունենան,
կամ դժբաղդ կ'ըլլան:

603. Շէն անուներ աւեր քաղքին (ին դրեր):—Հանգու-
ցեալ այս ինչ երևելի անձին անուներ ազգականէն կամ 'ի
թոռանց այնպիսի անձի մը դրած են, որ հանգուցելոյն կա-
րողութեան կամ առաքինութեանց և ոչ մին ունի:

604. Շէնը կ'ուտէ՝ աւերը կու թրքէ (վասն անձի):—
Տունը կու նստի, նորոգութիւնը չի հոգար:

605. (այս ինչին հետ) Շէքէրի է:—(այս ինչին հետ)
Սակաւ ինչ գժտեալ է:

606. Շըլլին կախ է:—Զրկեալ կամ տառապեալ՝ տխուր է:

607. Շըլլիս երկնցաւ (նայելով և այլն):—Ակնդէտ երկար
սպասեցի:

608. Շըլլիս քըզ (քան զ) մազը բարակ է:—Եթէ յան-
ցանքս հաստատուի, ես 'ի տանջանս պատրաստ եմ:

609. Շողգամին նոսրը թորզէն (թանձրէն)՝ աղէկ է:—Լաւ
է որ այնպիսի մարդոց այցելութիւնն, յարաբերութիւնն սա-
կաւ լինի:

610. (անձի մը նկատմամբ). Ետն անոր կ'ըսիմ՝ ուր իր տէրը խածնէ:—Անձ մի որ իւր տէրը կը բամբասուէ:

611. Ետնը կապես չի կենար (վասն տեղւոյ):—Բնակու-թիւն անկարելի է:

612. (ի՞նչ գամ) Ետնը կացինը ձերն է բերեր:—Ի՞նչ պատճառ ունիմ ձեր տունը գալու:

613. (անդ) Ետնը շապիկ էր հագեր, կատուն՝ վարտիկ:—Բազմութիւն շատ կար (անդ):

614. Ետնը պոչը փարտէ, այս ինչ տեղացի, կամ այս ինչ արհեստաւորք են (անդ):—(անդ) Այս ինչ տեղացի կամ արհեստաւորներէն ևայլն շատ կայ:

615. (այս խօսքդ կամ արարքդ) Ե՛տն, իս (ղիս) խանձ ըսել է:—(այդ խօսքովդ ևայլն) Թ՛շնամիդ կամ այս ինչ անձը ի գուր կը գրգռես:

616. Ետն կ'արծէ:—Անգործ՝ աստ և անդ կը դեղերի:

617. Ե՛տնն առնէ մեղքը:—(Թէև կասկածելի է, բայց) Զեմ կրնար պնդել անպատճառ, թէ այն յանցանքը նորա գործածն է:

618. Ետնն իր տէրը չի ճանչնար:

619. Ետնն չիշէ ու բիրն հայէ (կամ նայէ):—Ահա այս ինչ անձն զորմէ կը խօսէինք, եկաւ. (անարգական ձև մ'է):

620. Ոնցեր (անցեր) ինք ըռատ առուէ, ագուզին ջրե-րըն ենք մնացեր:—Անցան մեր բարեյաջող օրերն, հարստու-թիւնն կամ հոյակապ անձինքն, և այժմ աննշան անձանց ձեռքն կամ կարօտն եմք մնացեր:

621. Ոջիւր բայլա բայլա եղաւ:—(Երբ աղաչեցին, գո-վեցին զինքն) Փառասիրութիւնը գգուելով՝ հպարտացաւ:

622. (գործն, գալուստն) Ոռքը փակաւ:—Սո մնաց, ար-գելքի հանդիպեցաւ:

623. Ոսկու հորը ինկաւ:—Հարուստ անձի տունն հարս եղաւ:

624. Ո՞վ գիտէ, ի՞նչ թե ու ճիշդ կոյեր է:—(այն հարստութիւնն և այլն ձեռք ձգելու համար) Ո՞վ գիտէ, ի՞նչ զրկանք, անիրաւութիւններ ըրեր է:

625. Ո՞վ է մեր խօլլաքը (տողնակ փայտեայ, այգեաց գրան) կու լիւոցնէ:—Ո՞վ է այն որ գաղտնապէս զիս կը բամբասէ, քնասել կ'ուզէ:

626. Ո՞վ իս ըղնկին, ես ան ըւրմպին:—Ո՞վ որ ինձ փոքր բարիք մ'ընէ կամ պատուէ զիս, փոխարէնն մեծ բարիք մը կ'ընեմ անոր, կամ աւելի ևս կը պատուեմ:

627. Ո՞վ որու տարին (խօսակցին ուղղելով):—Ինչո՞ւ կ'աճապարես կամ մտահոգ ես:

628. Ո՞վ ուր մեզ գալած՝ կնտած ու մազն առած:—Մեզի աժան վաճառք (գրաստ, ոչխար և այլն) չեն տար, թէև լաւ, շահաւէտ կ'երևայ, բայց թարմութիւն անցած կամ թերութիւն մ'ունի:

629. Ոտացդ տակը հաւկիթ կայ:—Ինչու շատ ծանր կը քալես:

630. Ոտաց ձեռաց կուտայ:—Ինչո՞ղութեամբ կ'ապրի, եռանդով կ'աշխատի:

631. Ոտուին գետինը կու ծեծէ:—Կը պնդէ, կը ստիպէ:

632. (այս ինչ կինն ինչո՞ւ չի գար) Ոտուին հինայ է զրեր. կամ ոտացը հինան կու թափի:—Ձանձրութիւն, կամ արդուզարդին քնան կ'ըլլայ:

633. Ոտքդ վեր ան (ուղեկցին):—Արագ քայլէ, փութի:

634. (այս ինչ բանը) Ոտքը ժողվեր է:—Սպառելու վըրայ է:

635. Ոտքը լուս ու ջուրը խմէ:—Յարգը գիտցիր:

636. Ոտքը քաշն է ձգեր:—Դիտմամբ կ'երկարաձգէ իւր գալուստը կամ մեկնումը:

637. Ոտքը քսեց:—Եկաւ, և անկէ յետոյ ուրիշներ ալ սկսան գալ:

638. Ուղբին կուտայ:—Իւրեան եղած շնորհն, բարիքն
տոնակոխ կ'անէ:

639. Ուղբին սապուեն տուաւ:—Հնարքով մի (այս ինչին)
ճամբել տուաւ. (նրա տեղը բռնելու համար):

640. Ուղբը կու զարնէ (ապրանացն վաճառման, գոր-
ծին յաջողութեան):

641. (այս ինչն դեռ) Ուղբովը կամ...ովը վարտիք չէ
չորցուցեր.—Դեռ նեղութեան չէ հանդիպեր (զոր ճամբոր-
դութեան մէջ թրջելով, թրջած շապիկն իւր վրայ չորցած
չէ դեռ):

642. (այս ինչ ուտիլիքն և այլն) Ուղբ ու ձեռք է:—Շատ
առատութեամբ կը գտնուի:

643. Ուղբս առաջ չերթար:—Քէ և կ'երթամ, բայց եր-
կիւղով կամ կասկածով գողցես կ'զգամ թէ չպիտի յաջողիմ:

644. Ուղբս կոտրեր նստեր իմ:—Ստիպուած եմ տունն
նստած՝ սպասել:

645. Ո՛րը կոտրի՝ երկու թարաֆն (կողմն) իմ:—Որ
կողմն ալ յաղթուի, կամ խնդիրը ինչ ելք ո՛ւնենայ, գոր-
ծիս կուգայ:

646. Ո՞ր մատը կտրին նը արիւն չ'ելլեր:

647. Ո՛ր քար ամուր է նը, գլոխը ան քարին թող զար-
նէ:—Որո՞ւ կ'ապաւինի կամ ինչ միջոցի դիմել կ'ուզէ, թո՞ղ
դիմէ:

648. Ո՛ր քար վեցնես, տակէն կ'ելլէ:—Ամեն խնդրէ, լու-
րէ տեղեկութիւն ունի:

649. Ո՛ւչ (ո՛չ) ած (թերեւ՝ այծ) ունինք, ո՛ւչ ուլ, սատ-
նին ախոնջը խուլ:—Չունիմք ոչ զաւակ և ոչ սորա նման բա-
րիք, և ոչ ալ հոգ և զբաղմունք:

650. Ո՛ւչ աստենի է, ո՛ւչ անտենի:—Ո՛ւչ աշխարհային
զբօսանքէ ախորժ կը զգայ կամ գործի կը խառնուի, և ո՛չ հո-
գևորի. անտարբեր մարդ մ' է:

651. Ո՛ւչ արողի է, ո՛ւչ գրողի:—Չեռքէն ոչ բարիք կուգայ և ոչ չարիք:

652. Ո՛ւչ է լաս, ո՛ւչ է խնտաս:

653. Ո՛ւչ իր է, ո՛ւչ իր տիրուն:—Ո՛չ ընտանեացն և ոչ իւր անձին օգուտ մի չունի:

654. Ուռեցեր է:—Նեղացած սրտմած է (բայց չի յայտներ):

655. Ուռին տոնծ մի կար, քղ (քանղ) գլոխս մեծ է:—Այդ ըսածդ կամ խօսածդ անհաւանական է, սուտ է:

656. Ուռ մի ուռուն կ'ելլէ, գոմէշ մի փորուն:—Գէր, այտերն կարմիր, և քաջառողջ է:

657. Ուռն ի կուռն ալ չէ:—Այդքան նիւթական ապօքուտ և այլն ալ չունի:

658. Ո՛ւր եթաս, օխան 400 տրամ է:—Ամէն ուրեք պայմաններն, հաշիւն նոյն է:

659 (չխոն անձի) Ո՛ւր ուտէ, հոն կու հաչէ:—Իւր ապօքուար, շահը ուսկէց որ է՝ ՚ի նպաստ անոր կը խօսի:

660. Չայք (գետակը) ոնցեր է:—Արեալ է:

661. (այս ինչին) Չարիք (անիւ, ճախարակ) դարձաւ:—Բախար (՚ի վատն) դարձաւ:

662. (այս ինչ խօսքը կամ անձն այս ինչին) Չարածին (կանին) տկէն ելեր է:—(այս գէշ խօսքը) Այս ինչէն ելած, հնարուած է. (այն խաբերայ կամ ճարպիկ անձն) այս ինչէն կրթուած սովորած է:

663. Չըսանք թըր իտլեփո (գլխակս) տուր:—Աննշան օգնութեանդ փոխարէն տուած ձանձրութիւնդ շատ եղաւ. քեզու այդ փոքր աշխատութիւնը խնդրելէս զղջացի:

664. Չի կտրած չուանը չէ մնացեր:—Ամեն զեղծմունք ու մելութիւնք գործած է:

665. Չիմ (չեմ) ուտեր, Չեփո (գրպանս) ձգեցէք:

666. (անդ գնացած է) Չին ըսեր թըր չունես թըր կատուես:—(այս ինչ տեղ զնացած է, բայց) Բնաւ երես, կարևորութիւն չեն տուեր:

667. Զի քակեր:—(այդ ինդիքն կամ առաջարկդ) Զըլլար, հաշուի չի գար:

668. Զհոտ (շաղախ) մ'է պատը զարկ. բռնէ նը՝ (եթէ բռնէ) բռնէ, չի բռնէ նը՝ չի բռնէ:—Առաջարկ մ'է, փորձ մ'է ըրէ, եթէ ընդունի, լաւ. եթէ չընդունի, վնաս մի չունիս:

669. Զոր է:—Ժլատ է:

670. Զոր կաւռին (ջրի կաւառին) վրայ խողջա (կռիւ) մի՛ անէք:—Առանց շահու գործ մի կենալու, իզուր կռիւ մի՛ ընէք:

671. Զորս դին ծով կտրիլ:—Նժուարութեանց հանդիպելով շուարիլ, վհատիլ:

672. Զորս դիս նայելու ժամանակ չունի:—Կարի ըզբաղեալ եմ:

673. Զոր փատը չոր արունը մի՛ քսեր:—Այն անձն կայն անմեղ է. ըսածդ զրպարտութիւն մ'է, մի՛ լսեր:

674. Զուլ անել:—Թղթի, նարտի կայն խաղի մէջ մաս մը (բարթի) շահիլ. կամ երբ մէկը մէկու մը այցելէ և տունն չի գտնուի, այցելողն «Զուլ արի» կ'ըսէ:

675. Զուլը կ'երթայ, չուլքը կու թափի:—Հագած զգեստն շատ հին՝ ցնցոտիներ են:

676. Զուլը շտկեց:—Վիճակը բարւոքեց:

677. (այս ինչին) Զուլի վրայ նստեցուց:—Վեղեքեց, տնանկայուց:

678. (երբ եկաւ տեսաւ որ գործը լմնցեր է)՝ Պաղ առաւ:—(ուշ հասաւ, և իւր շահն ուրիշն առնուլն տեսնելով) Անյաջողութենէն տրտմեցաւ:

679. Պաղ թոնիրէն տաք հանց (կու բնուէ):—Վերջացած հաշուէ կամ անկարող անձէ մը շահ կամ իրաւունք մ'ստանալ կ'ուզէ:

680. Պայթի (դրօշակ) բացաւ (թէ...):—Պնդեց, լացաւ, պոռաց (թէ կայն):

681. (պահանջը) Պատ եղաւ:—Ձառնուիր այլ ևս. (զի պարտականը սնանկացաւ. կայն):

682. Պատենքը պատուեց: — Ոգեվարք և անյոյս վիճակէ մ'ազատեցաւ. ապաքինեցաւ:

683. (այնպիսի միս մ'էր որ) Պատը զարնես չի փակչիբ:—Յոյժ վատուժ էր:

684. Պատը խաղէ (զծէ):—1. Այս ըսածս միտքդ թող քնայ. օր մի երբ սխալդ հասկնաս՝ չիշէ այս խօսքը կամ նըշանն: 2. «Պատը խաղեցէք» այս բարեկամը չէր իգար. եկաւ (մեզադրանք մէ):

685. Պատին ետին պատարագ մ'ընէր:—Փաղտնածածուկ մի գործեր:

686 Պառկած տեղէն դանակ կու քաշէ:—Իւր պարտեալ, տկար վիճակին չնայելով դեռ կ'սպառնայ:

687. (այս ինչին) Պարկենքը (պատկերը) պատը տեսնէ, կ'աւըրէ:—(նմա) Հակակիր է. յոյժ կ'ատէ:

688. Պէռնեց (ի կամարակապ) տունէն Վառնեց (Արգիտարեանց՝ որ յԱպուլէիս) տունը խնամի՞ ես եկեր:—Մեծ, հարուստ տունէ մի մեծ տուն մի խնամի՞ ես եկեր. ինչո՞ւ այնչափ ծանր նստեր ես, կը նազես:

689. Պինէլը (սովորաբար կանանց և 'ի հնումն արանց ևս երկայն վերարկուն) պոյն (հասակին երկայնութեան) բերաւ (ձեւելով):—Նենգեց, և վերջապէս հաշիւը, պարտքը խօսքով գոցեց, անհիմն ծախքեր և այլն ցուցնելով: Երբեմն մէկը ըսած է «Պինէլը պոյն» բերաւ, երկու մատ ալ գետինը կու քօռուի:—Անիրաւն ոչ միայն պարտքը խօսքով գոցեց, այլ, անխղճաբար, պահանջ ալ ունիմ կ'ըսէ:

690. (մէկու մի խոստման առթիւ) Պիւլպիւլն ըսաւ մէկ մի գնաց:—Խօսք կամ խոստում մ'էր ըրաւ. յայնմ հետէ չչիշեր այլ ևս:

691. Պլղրեց (պլղուր—ձաւար):—(խօսքին, գործին) Վերջը չի բերաւ, աւրեց:

692. (խնդրոյ մի համար) Պլոճոտիլ (որդնոտիլ):—Փայթակղիլ, շփոթիլ:

693. Պողոզը (կոկորդը) քերթ (գիծ, աստիճան) չունի:— Առանց խորհելու, բերնին եկածը կը խօսի: (Պըսեն թէ կոկորդը 40 աստիճան ունի, ուսկէց խօսքը անցնելով, այսինքն լաւ մը խորհելէ յետոյ կը խօսուի):

694. Պոչդ մէջը մի՛ ձգեր:—Մի խառնուիր, մի՛ միջամտեր:

695. (ղայն հեղահամբոյց կը կարծես, բայց) Պոչէն մազ մ'առ ուր տեսնես:—Սակաւ ինչ ծանր խօսէ, որ տեսնես, թէ ինչպէս խիստ բնոյթն երևան կ'ելնէ-

696. Պոչը կ'երրցնէ:—(անարգական) Կը շողոքորթէ, կը քծնի (չան պէս):

697. Պոչը հանկուրծտել (հանգոյցել):—Ճամբաց տալ, հեռացնել:

698. Պոչը հաստցաւ, կամ՝ պոչը ձեռք չի գար:— Հարստացաւ:

699. Պոչը վեր առեր է:—Յանդգնիլ, նորէն խլրտիլ սկսած է:

700. Պոչը տնկեց:—Ստակեցաւ, մեռաւ:

701. Պոչին վրայ կոխել:—Ձոմն գրգռելով պատճառ տալ նմա յարձակիլ և վնասել:

702. Պոչովդ աղտ (աղբ) բերիր:—Դաժան, չարագործ, վնասակար մարդ մի բերիր հետդ:

703. Պոչուն հետ կու խողայ:—Քուր թէ չի գիտէ հակառակորդին զօրութիւնը, և թշնամական գործեր կամ ցոյցեր կ'ընէ:

704. (այդ գործն կամ դարմանն ընելով և այլն) Պոչուն վրայ է ցատկեր:—(այդ գործէն և այլն) Խոնջ օգուտ տեսած է:

705. Պորտդ տեղն ինկան:—(ահա ըսածդ, փափագածդ եղաւ կամ ըրիր) Հանգստացար:

706. Պորտէն միզող է:—Աներկիւղ և հարուստ է. ՚ի հարկին կը մաքառի, կը ծախսէ:

707. Պորտը հոն ին կըլցեր:—Ինչո՞ւ հոն յաճախ կ'այցելէ
և կը քնայ:

708. Պորտին վրայ ին կըլցեր (կտրեր):—Իրե՞ն միայն
սեպհական է այս ինչ ստացուածքն:

709. (այս բնութիւնը, ախար) Պորտ կու քշէ:—Սերուն-
դէ 'ի սերունդ կ'անցնի:

710. Պուկը մտնել (մէկու մի):—Քախանձեւ, հարց ու
փորձ ընել (տեղեկութիւն, զաղտնիքն իմա՞: ալու համար):

711. Պուկին (պարանոցին) վրայ կոխել:—Ստիպել, բռն-
նադատել:

712. Պույնուզդ (եզջիւրդ) եկան:—(Քախանձածդ, պա-
հանջածդ կատարուելով) Ի՞նչդ աւելցաւ:

713. Պակուկը խածաւ:—Նշանացի ազդարարեց թէ մի՞
խօսիր, լռէ:

714. Պտուկդ եղ (իւղ) ձգէ:—Յոյսդ կտրէ:

715. Պրչումին (տանեաց կաթիլ) տակէն օլախին (վրան
բաց՝ փայտէ փողրակ, ուստի կը հոսի տանեաց ջուրը) տակը
գնաց. (ամանք օլախին տակէն պրչումին տակը գնաց՝ կ'ըսեն):
—Փոքր քնասէն խոյս տուաւ, և աւելի մեծին հանդիպեցաւ:

716. Պօյեք շուն մ'իյնի՛ կու սատկի:—(ամօթ չէ՞ ըրա-
ծըդ) Ահագին մարդ ես:

717. (տունը կամ այս ինչ տեղը) Պօշ (դատարկ) կու
հաջի:—Քափուր է. ո՞չ ոք կամ ոչինչ կայ:

718. Պօշ նետել, լեցուն բռնել:—Աննպատակ հարցում
մ'ընել և չսպասած բայց փափագած պատասխանն ստանալ:

719. Զուրը կու տանի, ծարաւ կու բերէ:

720. (ապուրին) Զուրը՝ կուտը փախ է դրեր (հալածեր
է):—(ապուրը) Շատ ջրոտ է:

721. Զուրը պատն 'ի վեր մի՛ հաներ:—Գործը մի՛ դը-
ժուարացներ. դիւրին եղանակաւն գործէ:

722. Զուրը փոփոխ (քարէ գուշ) կու դնէ (կու ծեծէ):—
Զուր կը ծեծէ. առանց նոր բան մը աւելցնելու՝ 'ի զուր կը

կրկնէ, կ'երկարէ (խօսքը կամ պայմանախօսուածիւնը):

723. (այսքան գումարի մը վրայ) Ձուր լեցուցիւ—(այսքան գումար) Ձոհեցի ('ի փորձ կամ 'ի զգուշութիւն):

724. (այս գործ տակաւին շատ) Ձուր կը վերցնէս—Թէպէտ իբրև թէ կատարուած է, բայց վիճելի կէտեր դեռ շատ ունի:

725. (այս ինչ պահանջիդ վրայ և այլն) Ձուր մի խմէ:—Յոյսըդ կտրէ:

726. (անգամ մի) Ձուրն առուն իջնայ նէ՛ ետքը խօշոյ (դիւրին) է:—(գործը) Երբ կանոնաւոր վիճակ ստանայ՝ շարունակութիւնը դիւրին է:

727. Ձուրն 'ի վար կ'երթայ, Տօտո (մկրատ) կ'ըսէ:—Յամառ է *):

728. Ձուրն 'ի վար տամ (քեզ) ջուրն 'ի վեր բնառեմ:—Ատելի ես, չեմ ուզեր երեսդ տեսնել:

729. (2 անձանց նկատմամբ) Ջրերնին մէկ առու չերթար:—Համաձայն, միարան չեն. կը հակառակին միմեանց:

730. (զոմն) Ջրի բերել:—Համոզելով՝ պատշաճից օրէնքն յարգել տալ:

731. Իր ջրին տանիլ կուզէ:—Կ'ուզէ ուրիշն ալ իրեն նմանեցնել, իւր համոզման, ընթացքին հետեցնել:

732. Ի՞նչ ջուր ինչ:—Ի՞նչ վիճակի մէջ են:

733. (այս ինչ վաճառքը) Ջրին մէջ է:—Շատ աժան՝ դիւրագնի է:

734. (վասն մարդոյ) Ջրի վրայի ճինճող է:—Փոփոխամիտ, թեթևամիտ է:

*) Կ'ըսեն թէ, կին մը առն կամ ուրիշին հետ վիճելով թէ այս ինչ իրը մկրատով կը կտրուի, մինչդեռ զմելի կամ դանակով կը կտրուի եղեր, կը բամառի. ջուրը կը ձգես: Կի՞նն գետն 'ի վար գընալով հանդերձ, ձեռքն վեր բարձրացնելով ցուցամատովն և միջամատովն մկրատը կը ձևացնէ, ըսել ուզելով թէ ամկրատով կը կտրուի:

735. (այս ինչն այս ինչին) Զբլաթն է:—Հլու ծառայն, գործիքն է:

736. (այս ինչ տունն և այլն) Զրոպած ջաղացք է դառցեր:—Աղքատացեր, կահ կարասիք կամ համ ու հոտ չէ մընացեր:

737. Սալը գոռալն իքն (մինչ պէտք էր), սալ վրան (ոմանք սալավարը կ'ըսեն) կու գոռայ:—Փոխանակ զրկեալն բողբէլու, զրկոզն, պարտականն յանիրաւի կը բողբէ: (Ոմանք հարցմամբ կ'ըսեն՝ սալ վրան կու գոռայ):

738. (վասն մարդոյ) Սաղլաճ (աննենգ, ողջ) ոտաց աման չէ:—Վստահելի, աննենգ մարդ չէ:

739. (կու) Սատկի (այս ինչին խնամի ըլլալու, կամ զարդ մ'ունենալու, վայլելու համար):—Փափաքելով կը փափաքի:

740. Սատնին սկոնճը խոտըն (կապար):—(ինճի այդ հիւանդութիւնն և այլն չէ պատահեր) Սատանան չի լսէ որ ինճ ալ չի պատահի:

741. Սատնին դիմաց խըպըլիկ կու խաղցնէ:—Փան զինքըն խորագէտ մէկը խաբէլ կը ջանայ:

742. Սատնին ետի ճիմն է. Սատանայ է:—Խորագէտ, վարպետորդի է:

743. Սատնին շապիկ կու հագցնէ:—Վարպետորդի է:

744. Սատնօք է. (այն միջոցին այս ինչը եկաւ, կամ՝ լսեց, կամ՝ բնտուած իրն կամ զեղը չի գտնուեցաւ և այլն):—Փոզցես սատանայի ազդեցութեամբ (այս ինչը եկաւ և այլն) և գործը չի յաջողեցաւ:

745. Սարերուն կաքաւը մարմանդը հոգո (բանտ) ին արեր:—Այն մարդը որ ամենուրեք կը շրջէր ազատօրէն՝ այսօր, այս ինչ պաշտօնին կամ տան մէջ գրեթէ բանտարկեալ վիճակ մ'ունի:

746. Սենկ կամ սանկ ին (իրարու հետ) (երկու ցուցամասն օղակաձև իրար անցունելով):—Իրարու հետ յոյժ գրժտեալ կամ թշնամացած են:

747. Սևաստ աժնութիւն է եղեր, (կամ՝ շուկան լաւ
ցորեն մ'է եկեր): (Երբ 2—3 մարդ առանձինն կը խօսակցին
և այլ ոմն կը հարցնէ խօսակցութեան նիւթը, որ ըսել չու-
զուիր՝ այսպէս կ'ըսեն):—Ձեռք ուզեր մեր խօսակցութեան
նիւթը քեզի ըսել:

748. Սևը ճերմկին վրա ելլէ նը (այնուհետև...):—Երբ
անգամ մի թղթի վրայ գրուի (այդ պարտքը, այնուհետև...
տնս թէ՛ հրչափ պիտի նեղէ զպարտականն. զի պահանջու-
օրինաւորութիւն ստացած կ'ըլլայ):

749. Սևը սարէն՝ ճերմակը ձորէն (կուգայ):—Ամեն կող-
մէ առատօրէն կուգայ:

750. (Ինչ կը վայելէ) Սև իշուն ճերմակ դանկեր:—Այդ
անձն, իրն, և այլն անարժան է այդ զարդուց:

751. Սևնուկ, դուն հուտա կեցի, երթամ ճերմըկուկ
բնառիմ:—Նշանելիք աղջկան մը ծնողացն, կամ ապրանքի տի-
րոջն հետ խօսակցիլ, սակարկել, և, հաւանութիւնն ստանալէ
յետոյ՝ առկախ թողլով զայն, աւելի լաւն գտնելու յուսով այ-
լոց դիմել:

752. Սև ուրբաթ է կըլցեր:—(Իբնէ) Տխրադէմ է, (կամ
պատահաբար) տրտում է:

753. Սև չափութն (սև լաթի մը մէջ) է ծրարեր (պա-
հանջած դրամդ):—Պահանջի պատրաստած է, երբ որ ուզես՝
կ'ստանաս (հեղնաբար):

754. (այս ինչը) Սև օձը զարկած էր:—Յոյժ տխուր էր.
(դժբաղդութեան մի հանդիպելով):

755. Սև օձուն բերնէն (կամ՝ եզանը բերնէն) կու ճչնէ.
—Բարձրաձայն՝ ուժգին կը ճչէ (առ վշտին):

756. (այս ինչ ընտանեաց մէջ) Սէրը՝ սուր է, արունք՝
ջուր:—Բնաւ սէր չկայ, այլ միայն կռիւ և ստելութիւն:

757. (այդ գործը) Սըլիկին մնաց:—Յետաձգեցաւ, անո-
րոջ ժամանակով. Յունական կաղանդին մնաց:

758. Սիմ սիմ կ'ըսէ, Սիմաւոն (Սիմէօն) չըտերս—Խօսքը կը ծամ ծըմէ, ակնարկութիւններ կ'ընէ, բայց բացառապէս կերպով չի յայտներ:

759. Սիսէռը պողքի՞ն (սրտին) վրայ է—(մեղադրանաց կայլն խօսքի չի դիմանար) Անհամբեր՝ կը պատասխանէ:

760. (Իրարու հետ) Սիրն ու բիրն էին:—Միշտ կազ ու կռիւ կ'ընէին:

761. Սիրաը եղ կապեց, կամ, սիրտը եօթը մատ ել կապեց:—Յոյժ ուրախացաւ:

762. Սիրտս փորս ինկաւ:—Ահաբեկեցայ:

763. Սիրտ քերել:—Յրգիծարանել, մէկումը մը սիրտը նեղացնել քնասու կամ անյաջողութեան մը համար:

764 Սոխն ու սխտորը տարի մի հարսնութիւն ին արեր:—Այս ինչ հարսը գոնէ տարի մը հարսնութիւն չըրաւ:

765. Սնտ ըսես, իրաւ կուգայ:—Հարեանցի մը կամ 'ի կատակ ըսես, իսկոյն կուգայ:

766. (այս ինչը) Սուր ոսկոր ունի:—Վը սիրուի, սիրելի է:

767. (երբ ըսի կայլն) Վայ, էշը գնաց, ֆալանջ (համետ) քնաց:—(այս խօսքին կամ իրողութեան վրայ) Սկսաւ բարկանալ, յանդիմանել:

768. Վայ մեր իշուն ուր ֆալանջ չունի:—(այդ խօսուած անձն ամեն բարիք ունի, կարող է) Մենք ենք որ չունիմք և տկար ենք:

769. Վայ լեղուկը տուին:—Մեղադրեցին:

770. Վանդապետ, վեղարդ հովը տարաւ:—Սս ալ խօշնոս (գոհ) չէի:—Թէ և այս ինչ գործը ետ քնաց, զոր դժբաղդութիւն մի կը կարծեմք, նորա համար, բայց նա ուրախ է, զի արդէն գոհ չէր այդ գործէն:

771. Վարդ լընի, հոտը կուգայ:—Թէև կրթութիւն, հարստութիւն ստացած է, բայց, 'ի բնէ իւր ցեղն վատ կամ չար ըլլալուն, իւր բնոյթն երբեմն երեւան կ'ելնէ:

772. Վար թքնես՝ մօրուք, վեր թքնես՝ պեխեր:—Որ կողմը դառնամ՝ Կժուարութիւն մը կայ:

773. (վաճառք մի կայլն) Վար ծեծել:—Արժէքն կոտրել, աննպաստ խօսքեր ընելով:

774. Վարպետիս ըսածը:—Վարպետս, մեծս ինչ որ ըսաւ՝ նոյնն առանց կրկնելու՝ իբրև ըսած՝ կ'ընդունիմ և կը հետևելիմ նմա:

775. Վեր ինկաւ (այս ինչ առևտուրէն, գործէն):—1. Շահեցաւ, յառաջդիմեց: 2. Վերինկայ քնէս:—Վնդոսս զարթեցայ:

776. (հանդերձը, սենեակն...աղտէն կամ ցեխէն) Վեր չելլեր:—Շատ աղտոտ կամ ցեխոտ է:

777. (այս ինչ ապրանքը) Վեր վերուցին:—Ցածախորդք եռանդեամբ գնեցին:

778. Վեր ցատկածը եփած է (կ'ըսէ):—Գործին վրայ աւելի հոգ չիտանիր, ինչպէս ալ ըլլայ, գոհ կ'ըլլայ:

779. (այս ինչ անձն) Վզվզուկը առաւ. (ովմանք զկոկոսկը առաւ կ'ըսեն):—Սրբ լսեց, իմացաւ՝ կասկածն ու երկիւղն պաշարեց զինքն. (և սկսաւ աշխուժիւ և շրջահայեցութեամբ գործել):

780. Վէզը պէ՛կ կոյնեցաւ:—Բազդը յաջողեց:

781. Վէգ կու ձգէի:—Քու գալիւղ կսպասէի անձկանօք (թող չի գայիր):

782. Վէգը արծթած է:—Բարեբաղդ է՝

783. Վրայ զարնել:—(նուագածուն՝ խաղալու եղանակն) Արագել. (այցելուն) Ցածախել կայլն:

784. Վրայէն անցիր (գործին, կայլն):—Շատ բարակ մի մտածեր. մտահոգ մի՛ լինիր. եղածով գոհ եղիր:

785. (այս ինչն այս ինչին) Վրայ կուգայ:—(երբ զոմն կ'ամբաստանեն, կը մեղադրեն) Կը պաշտպանէ (զայն) բանիւ:

786. Վրայ նայել, (վրայ տի նայիմ, վրայ նայէ, կայլն):

—(գործին ընթացքն և պարագայքն) Գիտելով ըստ այնմ կամ ըստ պատշաճի վարուիլ:

787. (այս ինչ մարդուն) Վրան մազ կու խաղայ:—Գողցեա բնազդմամբ կ'իմանայ իրմէ զազտնիք պահուածն:

788. (Մառանգութեան, ստացուածքին, ապրանքի մը, և այլն) Վրան նստաւ:—Բոլորը գրաւեց յանիրաւի կամ աժան գնով:

789. (այդ գործը կամ պահանջդ) Վրան գրէ:—(այդ գործ կամ պահանջդ) Յուսալի չէ:

790. (այս ինչն երբ եկաւ, կամ ուտելիքն տուին, և այլն) Վրաս լոս (լոյս) իջաւ:—Յոյժ ուրախացայ (զի նեղութեան մէջ էի, կամ անձկանօք կ'սպասէի):

791 Տակդ գանդ կայ. կամ գանդ ին դրեր:—Ինչո՞ւ հանգիստ չես նստիր, ու ելնել երթալ կը փութաս:

792. (այս ինչն այս ինչին) Տակը ջուր կապեց:—Խաբեց, մեծ փնաս տուաւ:

793. (այս ինչ գործ, խնդիր, և այլն) Տակը փախաւ:—Մնջող ելաւ, ջուրն ինկաւ:

794. Տակո (տակաւին) մոկս կ'ելլէ. (թղթի խաղին մէջ ընկճեալ կարծուած խաղացողի մը նկատմամբ):—Տակաւին խաղալու թուղթ, գորութիւն (դրամ, և այլն) ունի:

795. (այս ինչն) Տանը հաւերը կու ջարդէ:—Օտարին բան մը չի կրնար ընել՝ իւր ընտանիքը կը նեղէ:

796. (եթէ այդ պէս ընեմ, վաճառեմ, ծախսեմ) Տանը ձամբան չեմ կրնար գտներ:—Նը փնասուիմ, կը կործանիմ:

797. Տաշուքով կու քերուլտի:—Նիւթապէս տկար, անձուկ վիճակի մէջ է:

798. Տաշորքեր:—Մտողաց վերջին զաւակ:

799. Տաշտիկս 'իլի, փորիկս անութի:—Մինչ դեռ տու նըս, սեղանս լի է, և այլք իմ հացն կ'ուտեն, ես՝ տկարութիւն կամ տրտմութիւն մ'ունենալով՝ չեմ կրնար ուտել:

800. Տալուչը (Թմբուկը) իմ շրլլին տի կախեն ու անոնք տի չալին (նուագեն)։—Պաշտօնը իմ անուան տըլլայ ու անոնք տի գործեն յանուն իմ իրենց ուղածին պէս։

801. (այս ինչ տունն, իրն և այլն) Տատեն (հօրմէն) ՚ի վեր մկրտութիւն չէ տեսեր։—(այն տունն, ընտանիքն որ զաւակ մ'ունեցաւ, մկրտեցին) Հօրն ծնունդէն ՚ի վեր զաւակի ծնունդ տեսած չէր։ Հանդերձ կարելէն ՚ի վեր լուացուած չէր։ Պղնձեայ ամանն առաջին կլայեկէն ՚ի վեր, կլայեկուած չէր։

802. (այս ինչ վաճառքը կամ աշխատութիւնը) Տատի հոգիւ է։—Ձրի՛ կը կարծես։

803. Տատին (հօրը), կամ, մեծ տատին գինը (ծախած վաճառին) մէջն է դրեր։—Շատ սուղ կը պահանջէ։

804. (վասն իրի) Տատ ու մանր տանիմ։—Խնչ հարկ կամ շահ կայ երկար ատեն պահելու. տալու վաճառելու է։

805. Տարուս մարդը սուղ է եկեր. չէնը (ապա թէ ոչ) քու սր տեղդ է սիրելի։—Այն անձն զորմէ կը խօսիմք ազնիւ կամ գործունեայ չէ, բայց ինչ ընիմք. այսպիսի անձի մը վիճակեր, կարօտ եմք մնացեր։

806. (այս ինչն այս ինչին պահանջին) Տակարդաց։—Նենգեալ հաշուով մը կամ այլ խօսքերով իրաւունքը չի տուաւ։

807. Տաք հաց ու փոխ հաց է *)—(նա իւր) Քաղաքաւարական պարտաւորութիւնը չի կատարեց, ես ալ նման օրինակ պարագայի մը մէջ փոխարէնը պիտի հանեմ։

808. (վատ, մոլի և այլն մեռեալի մը նկատմամբ) Տեղը դուր ու բարձր կակուղ։—Լաւ է որ մեռած է այնպիսի մէկը։

809. Տեսը ուտ է, կամ տես ու ուսէ կամ ուսեան։—(ար․

*) Կանաչք սովորաբար, հաց ըրած (եփել տուած) օրերէն, 1—2 ական հաց, իւղ հալած օրն՝ իւղ, նոյնպէս պանիր, եսլն դըրացեաց կուտան «նոռը կուգալ» ըսելով. (ումանք հեռաւոր թաղեր ազգականաց եւ կ'ուղարկեն)։ Փոխարէն անոնք ալ իրենց «հաց» ինչ եսլն օրն կը դրկեն նոյն քանակութեամբ։

հետաւորն, հարսն, կայլն) Իւր գործին վերաբերեալ և իւր չգիտցածն տեսնելով կրնայ սովորիլ. կամ տեսնելով կրնայ սովորուիլ:

810. (այս ինչին մէկ մի) Տ'երըւամ (տ'երեւամ):—(այս ինչին) Կարողութիւնս, ուժս, ճարտարութիւնս տի հասկըցնեմ:

811. Տղող է. (նոր ասացուած):—Այն գործն, խոստումն անհիմն, սխալ է եղեր:

812. (այն հին ատենները) Տէփէ (ուղտը) խոստ (արմաւ) կու թրքէր:—Առատութիւն և աժնութիւն կայր:

813. Տէփէ (ուղտը) փոփ (ի դիւր) հանել:—Ապրուստը լաւ և ապահով վիճակի մը հասցնել:

814. (այս ինչ իրն կամ անձն) Տի խաղցնինք. (նոր ասացուած):—(այս ինչ անձին կամ իրին) Վրանց աի խօսինք միշտ. կամ անցն մտիկ պիտի ընեմք:

815. Տիտաս (աղջիկդ) դուռ մի թագաւորին տղուն (ի կնութիւն) մի՛ տար դուռ մի թագաւորին տղուն, տնւր այս ինչ տղուն (երիտասարդին):—Այս ինչ երիտասարդն ամենալաւ փեսացուն է աղջկանդ համար:

816. Տիրոջմէն առաջ խտուր կու մտնէ. կամ մի մտներ:—Մեծէն, վարպետէն առաջ խօսքի կամ գործի կը խառնուի, կամ մի խառնուի:

817. (այս ինչին այս ինչ գործը) Տխմրի (տխմարի) հարսնիք եղաւ:—Ձգձգուեցաւ:

818. (այնքան դրամին, հարստութեան կայլն) Տկէն մըտաւ, վրայէն ելաւ:—(այնքան հարստութիւնը) Մսխեց, ըսպառեց:

819. (վասն կնոջ) Տոլման սխտորով կ'ուտուի:—Այն կինն կամ աղջիկն որ տգեղ էր, պէտք էր ձոխ օժիտ, հարստութիւն ունենայր:

820. Տոնծ (տանձ) էր նը, հասաւ. շողգամ էր նը, կարմրեցաւ:—Բաւական է այլ ևս, պէտք է վերջ տալ:

821. (մեզայ Աստուած) Տոնծին ալ կոթ ես դրեր:— (հեզնեւոյ) Դուն ալ մարդ ես եզեր ու առարկութիւն կ'ընեա ինծի՝ որ մեծդ եմ:

822. (այս տրուած դրամն կամ իրն ալ) Տոնծ վրան է:— (այս տրուածն կամ ուզածն) Աւելորդ է (զի իրաւունքն արդէն առած է):

823. (զնածդ այս ինչ իրին) Տուած ստակդ հետդ տարիր:— Տուած դրամդ արժէ:

824. (տունն սենեակն). Տուզ իսպի է. (ազաման):— Փոքր, նեղ է:

825. (այս ինչին) Տունը բերան կուգար:— (այս ինչ անձին) Տունը բազմութեամբ լի էր:

826. (Քորոսին) Տունը (Կիրակոսին) տան մէջ 2. 3. 4 անգամ կու մտնէ կ'ելլէ:— (Ք.-ին) Տունը (Կ.-ին) տնէն այս քան անգամ փոքր է:

827. Տուն ու դուռ ելաւ զնաց:— Տունն, սենեակներն ձենձ, փոշի եղաւ, ազտտեցաւ:

828. Տնւր ձեռքդ թոթվիմ:— Յաջողութեամբ կատարեցիր պաշտօնդ. լաւ խօսեցար, և այլն (հեզնարար):

829. (վասն անձի) Յաթեց:— Եկաւ նա որոյ գալուստը չէր ուզուէր:

830. Յանկին մասուրը իցնել:— Անկարևոր մանրամասնութեանց մտնել:

831. Յատկէ ուր պոյդ (հասակդ) տեսնեմ:— Չպիտի կրնաս և պիտի մըստուխս. ամօթապարտ պիտի մնաս:

832. Յնծան (դրամն կամ այս ինչ իրն):— Վճարէ կամ տուժէ:

833. Յորենն աժներ է, կամ աժնութիւն տ'ըլլայ:— Հազուադէպ է այս:— (Կըսուի՝ երբ ժլատն առատաձեռն կըլլայ կամ միայնակեացն զուարճասէր):

834. (կերակուրի ջուրը, հանդերձի մը, իրի մը չափն) Փախած է:— Չափէն աւելի եղած է:

835. **Վառք** հօրը ըսէ:—Երկար տևեց այդ խօսքը, եր-
վը ևայլն, վերջացուի:

836. (ուսմբ) **Փառքն** ու պատիւը տալ:—Կշտամբել
խտաիւ:

837. **Փատէն** երկու մարդ, (թող գան ըսին):—Ո՛վ և
ինչպէս մարդ կ'ըլլան, թող ըլլան, (թո՛ղ գան վկայեն բայց
գիտեմ որ սուտ խօսք է):

838. (վասն յղի կնոջ) **Փարթը** (փորը) բերանը կու
գայ:—Փորը մեծցեր է:

839. **Փշրը** զիլ (տէֆի շրջանակի տափակ բոժոժն) կու
չալէ, կամ, կու ծեծէ:—Իրարանցում մի ունի, արտօրնօք
կերթայ, կու գայ:

840. **Փշը** (քղանցը) վրան կու ձգէ:—Այս ինչն կը
պաշտպանէ:

841. **Փեշ** ջուրը չի դպաւ:—(այս ինչ հարսանիքէն,
առատութենէն, նուէրէն ևայլն) Բնաւ օգուտ մի չի տեսայ:

842. (զոմն) **Փշ քաշել**:—Հրապուրել, համոզել զոմն իւր
դատին, նպատակին չարելու:

843. (այս ինչին որդիքը ևայլն) **Փետատի**, կամ՝ **գուլպի**
(փաքրիկ բրիչ) կոթ մի չեղան:—Մարդ չեղան. ծնողացը և
այլոց օգուտ մի չունեցան:

844. (իբրև թէ ընկղմեալ՝) **Փեպիւլա** (ծոպ) ճիթը կը
երևայ:—Մեծամեծ, ծանր փնաս կրեցի. մեծ պարտուց ներ-
քև ընկած եմ:

845. **Փոթ եկաւ**:—Գործը արգելքի մը հանդիպեցաւ:

846. (այս ինչ երկու կամ աւելի անձինքն) **Փոխ կու քե-
րու ըրոին**:—Յիրաւի կամ չանիրաւի զիրեար կը պաշտպանին.
Իրարու խօսքն կը հաստատեն:

847. **Փաթը** (սովորաբար, դմակաւոր ոչխարի մորթն) **փաթտելու եղաւ**:—Շատ յոգնեցաւ կամ զանակոծեցին *):

*) Երբ մէկը ծառէն կամ տանիքէն իջնի և մարմինը ճմլուի,
'ի դարման՝ ոչխար մի մորթելով՝ մորթը կը փաթտեն մերկ, իբր
մի օր:

848. (այս ինչն) Փոստալը (մուճակը) կու նեաէ թը զնն
բեր:—(երբ կարևոր գործ մի չի կայ կամ լրացած է՝ գողցես
զճառայն կամ զհարսն հանգիստ չթողոյ համար) Անպէտ և
աւելորդ աշխատութիւններ ընել կուտայ:

849. Փորուս վրայ կու նայիմ, լացս կուգայ:—Քաղցեալ
եմ յոյժ:

850. Փորս կ'եփի:—Մտառանջութեան մէջ եմ:

851. Փորփշտել (զոք):—Մէկէ մը ճարտարութեամբ լուր,
տեղեկութիւն հարցնել:

852. Քաղաքը ծախեր է:—Արեալ՝ խելքը գլուխը չէ:

853. Քաղցրըցիր:—Վճարէ, կամ տուժէ (այս ինչ դրա-
մըն ևայլն: (այն ալ) Տի քաղցրնայ:—(այն ալ) Մտաբեր տը
ընէ (ակամայ):

854. Քանի կատու էր եղեր, մուկ մի բռնեց:

855. Քառսուն դրան 80 փէկէնէկ (բիր) կու զարնէ:—
Շատ տուն կը մտնէ կ'ելլէ. շատ տեղեկութիւն ունի:

856. Քառսուն (կամ 50, 100, 1000) անգամ ըսի (մը-
տիկ չ'արաւ, ևայլն):—Շատ անգամ ըսի (մտիկ չ'ըրաւ):

857. Քառսուն չիփէրէ (երկաթեայ շրջանակ) ցատկած
է:—Շատ գործերու մէջ մտած ելած, ամեն նենգութեանց և
դէպքերու փորձառու եղած վարպետորդի մ'է:

858. (այս ինչ մարդէն ստակն ևայլն) Քարէն կու քա-
կի:—Գժուարաւ կ'առնուի:

859. Քարը կաւառը (առուակի բերան) դրի, կամ դրաւ:
—Խօսքը տեղը դրի. կծու խօսքով փոխարինեցի ինձ եղած
պարսաւանքը:

860. (այս ինչ կերպաս ևայլն) Քարին հետ ծեծկուե-
ցաւ:—Շատ տոկուն էր, երկար ատեն անխնայ գործածուե-
ցաւ, բայց դիմացաւ:

861. Քար նետել:—1. կնկան մի աննուղղակի, անբա-
րոյական առաջարկ մ'ընել. 2. մէկու մը համար մեղադրա-
կան ակնարկ մի ընել:

862. Քար նետեցիր թեւդ թուլցաւ:—Ինչո՞ւ այդքա-
նով զո՞ր չես ըլլար. ի՞նչ աշխատութիւն կամ ծախք ըրիր:

863. Քա՞ֆ կու կտորէ:—Մէկին զոված աղջիկն Լայլն
կը պարտաւէ. 'ի գլուխ ելնելու մօտ գործ մի այլ և այլ խօս-
քով կ'աւրէ:

864. Քեզ (կամ զինքն) կու ծակէ:—(այս ինչ իրն որ
քովդ է առ այժմ) Ինչո՞ւ տալ կ'ուզես, պահէ. փնտրէ ինչ է:

865. Քէ՞ֆէդ (քէմանչէդ՝ ջուլթակդ) քաշէ:—Քնա աս-
տի. բաւական է:

866. (այն անձն ալ) Քէ՞ճ (նուազ) քաղցր մրուր չէ:—
(այն ալ) Բուսական զուարճախօս, խորագէտ Լայլն է:

867. (երբ սենեակն, մոմն լուսաւոր չըլլայ և դիտողու-
թիւն ըլլայ, 'ի պատասխան) Քէրկէ՞՛հ աի բանենք:—Այս լոյ-
սը բաւական է:

868. Քէօփրիւնէ՞ն (կամուրջէն) ձգես, պտտէն *) կ'ելլէ:—

869. Քըմմե՞լ (քամել) (զոմն):—Մէկէ մը սպառնալեզք
կամ այլ միջոցաւ ունեցածը կորզել:

870. Քինթը բւնես, հոգին կ'ելլէ:—Շատ նիհար և տը-
կար է:

871. Քինթը ինկաւ:—Առջի զօրութիւնը չի մնաց, այլ
ևս չկրնար բռնանալ կամ վաճառքին զնոյն վրայ պնդել:

872. Քինթը կախեց:—Տրամեցաւ:

873. Քինթը Պօզուտէն **) ջուր կու լսմէ:—Հպարտա-
ցած է:

*) Հաւանականաբար Ակնալ կամուրջէն իբր 1000—1500 մեթր
վարը եղած պտտն կ'ակնարկուի:

Ո՛ւր զրկես, կ'երթայ կուգայ, դժուարութեանց առջև չը
ընկճիր:

**) Ակնալ հանդիպակաց լեռան դադաթը տեղ մ'է, ուր
նորակ ջուր կը բղխէ:

874. Քինթն երեսէն չեն կրցեր:—Բարերարին, բարեկամին դէմ ապերախտ ըլլալու չէ. այլ այնպէս ընելու է որ չի զղջայ, ուրիշ անգամ մ'ալ բարիք ընէ:

875. (վարպետն այս ինչ շէնքը, ձեռակերտը անյայտ լաւ շինած էր որ) Քինթ ու բերան էր դրեր:—Նուրբ ճաշակաւ, վայելչակերտ, անթերի էր:

876. Քինթ ու բերան քսել (ուտելիք, վաճառք և այլն):—Կերակուրը աւելնալով ասոր անոր տալ. վաճառքին մէկ մասը աժան գնով, մէկ մասը ապառիկ տալով սպառել:

877. Քինթս է բուսեր (այս ինչն):—Ինքն կամ տունն յօտիկս կամ տանս առջևն է:

878. Քիչ, ուր կ'երթաս.—Շատին քով:—Գողցես հարստութիւնը հարուստին կը դիմէ:

879. Քիրայ (վարձք) ես տուեր մինչև տանը դուռը տի հեծնէս (ջորին):—Քէլ վարձք տուած ես, բայց ինչո՞ւ ցցեալին վայրկեան աշխատոցնես, մինչդեռ քու պէտքդ լրացած է:

880 (գինիին, օղիին) Քիւփին (թակոյկին) տակը կու պառկի:—Յոյժ գինեմով է:

881. (այս ինչն այս ինչին) Քնթէն ինկեր է:—Ճիշդ անոր կը նմանի:

882. (այս ինչ դրամը, իրը և այլն՝ որ իրաւունքս է, ես անոր) Քնթէն կու քաշիմ:—(այս ինչ իրը) Անկէց կարող եմ ո՞ւր իցէ կերպիւ առնուլ:

883. Քնթէն ու բերնէն բերել:—Որևիցէ զուարճութիւն կամ ուրախութիւն խանգարել, չթողուլ որ վայելն:

884. Քնթին ու բերանին վրայ կու քաշէ:—Դէպ առաջ ծռելով սայթաջքելու պէս կը քաշէ:

885. Քնթին չի դներ. կամ, քնթին չի դրաւ (նուէրն և այլն):—Զի հաւնիր, չի հաւնեցաւ:

886. (վասն ծառոց) Քողով հարս եղեր է:—Առատ պտղով քարդարեալ է:

887. (այս ինչ խաղը) Քոս է:—Այնպիսի խաղ կամ զբօսանք մ' է, որ ֆլասան զգալով հանդերձ դիւրաւ ետ չի կեցուիւր անորմէ:

888. (այս ինչ տունն) Քոս մատի մը դեղ չի կայ:—Ո՛չ որ կայ օգնական, աշխատակից, ամեն հոգ մէկ անձի վրայ կը ծանրանայ:

889. Քրդուէն տունը շեճեթ (տօսախ) խաշնէս (դգալ) կուրնուեա:—Այդ տունը քաղաքավարութիւն, կարգ, կանոն կուրնուեա:

890. Քրտինքդ ժողվէ:—(յաջողութենէդ քաջալերուած ես, բայց) Քիչ մը համբերէ, խորհէ և ապա գործէ:

891. Քրոնցնեկ (զոմն):—(մէկէ մը) Կէս մը յորդորանօք և կէս մը ստիպողաբար ստակ առնուլ:

892. Քօշ աղջիկը կամ խենթը հող կ'անէ, գիտէ թը մարը հող կ'անէ (կանխորժի):—(այս տղան, աղջիկը, և այլն) Խեղցած բաներ կ'ընէ:

893. Օխտը (եօթն) ոնդ (թերևս՝ անդ) ոնցաւ (անցաւ):—Ինչէ՛րի դուռ շատ տուն պտտեցաւ:

894. Օծեկ (զոմն):—Ցանդիմանեկ

895. (կերպասի մը նկատմամբ) Օձը լեզուն զարնէ, կուպատի:—Շատ նուրբ է:

896. Օձը (զօձն) պատին ծուծուկէն դուրս կուհանէ (իւր խօսքերովն):—Համոզիչ խօսքեր կը խօսի:

897. (շատ բարակ հացի նկատմամբ) Օձու լեզու է:—(ցորենի սղութենէն հացերն) Փոքր, նոսր են:

898. Օձուն վրայ թքնէ, օձը կու սատկի:—Շատ դաժան, խիստ մարդ է:

899. Օձուն վրայ կորն (կարիճն) ալ կճեց (խայթեց):—Հիւանդութեան, դժբաղդութեան վրայ նոր մ'ալ աւելցաւ:

900. Օղիկ օղիկ, եղայ:—Քաղաքավարական պարտաւորութեանց ակամայ թերութեան (զօր. հիւրին արժանի լաւ կերպուր և այլն չի գտնուելուն) կամ նմանօրինակ պատճառաւ նեղուիլ:

901. Օղն 'ի օղը դայ, պարանն ալ օղը, (տեսնիմք ինչպէս կ'ըլլայ և այլն):—Թող այդ ժամանակը դայ, կարգը ասոր դայ յայնժամ պէտք եղածն կ'ընենք կամ կը խօսիմք:

902. Օր մի չէ ըսեր թը կուշտ եկնուր ու անութի գնան:—Երբէք զիս հրաւիրած՝ պատուած չէ:

903. Օրն ելլէ, հաւերը բունէն չելլէ (սովորաբար, փորձանք մի անցունելէն յետոյ, իբրև զուարճաբանութեան կ'ըսուի):—Այս վտանգն, փորձանքն ալ անցուցինք, փառք Աստուծոյ:

904. (այս հանդերձը) Օրն ու օսըրաքը (օր հասարակ) չի գնաց:—Շուտ մաշեցաւ, կտրտեցաւ:

Հետևեալ ասացուածներն ալ թէ հայերէնի և թէ տաճկերէնի մէջ կը դործածուին, որոնց տաճկերէնը դնել զանց ըրի:

905. Ակոնճը ծակ է:—Ուշիմ, արթուն է, շուտ կը հասկնայ:

906. Ամենը կամ երկուքը մէկ ճամբայ կ'ելլէ:—Հաշիւը մէկ է (զօր. ուտելեաց և այլ գնելի վաճառքին մէկը սուղ՝ բայց դիմացկուն է. միւսը աժան՝ բայց շուտ կը կտրաի):

907. Աչքը կու կտրէ:—Կը համարձակի. հակառակորդը յաղթելու վստահ է:

908. Աչքը մանել (ումեք):—Հաճոյ, սիրելի լինել:

909. Աչքը չի տանիր:—Կը նախանձի:

910. Աչքս չի բուներ:—1. Չեմ հաւնիր (այս ասպրանքին, գործին, և այլն) 2. Չեմ համարձակիր, չեմ կրնար:

911. Առաւ քայլեց:—1. Սիրտը նեղանալով՝ մեկնեցաւ. 2. Յառաջ դիմեց, զարգացաւ (սուղ միջոցի մէջ):

912. (վասն իրի) Ա՛ռ, գլոխդ ծեծէ:—Խընդրելով պահանջելով ձանձրացուցիր. ան ահա:

913. Բանը բանէն անցաւ:

914. Բարակ կու քաշէ, կամ՝ բարակ քաշող է:—Ման-

րազնին հաշիւ կ'ընէ. շատ մտածող, կծծի է:

915. Բերանս չի բռներ (այս ինչ լուրը խօսել):—1. (լուրը վշտառիթ է) Ձեմ ուզեր ըսել. 2. (սակարկութեան ևայլն) Առաջարկս ծանր է:

916. Բերնին, կամ, բերնիդ է ինկեր:—Խոնչ համարձակութիւն ունի (այս ինչ բանն ընելու):

917. Գլխէս մուխ կ'ելլէ:—Վշտերով լի եմ, ծանրածանր զբազուցներ ունիմ:

918. (առաջարկդ ևայլն) Գլխուս վրայ:

919. Դուն որսւ տուն կու հարցնես:—Խոնչ կը կարծես. դեռ քնչ գիտես այս գործին մէջ իմ ունեցած կարողութիւնն ինչ ևայլն. միթէ կը խարուիմ, կ'ընկճիմ:

920. Դուռը բաց է:—Եկող գնացող հիւրը շատ է. ձրի կը հիւրընկալէ. մեծատուն է:

921. (առևտրոյ և այլ պարագայից մէջ) Եղէն չ'ուտուիր:—Շատ աղէկ է. բաւական և շատ իսկ է. ատկէց աւելին չ'ըլլար:

922. Երես կուտայ (այս ինչին):—Համարձակութիւն կու տայ, կը շոյէ:

923. Ինծի չի գար (այս ինչ գործը):—Ինծի չի յաջողիր:

924. Խորոյ խաղցնող:—Խարերաց, պճնասէր:

925. Խօզը ոտք ինկաւ:—Խնդիրը հասարակութեան ինկաւ. ամեն մարդ սկսաւ խառնուիլ, կարծիք յայտնել:

926. Կրնակ ունի:—Զօրաւոր պաշտպան ունի:

927. Հացին եղ քսեց:—Հակառակորդին 'ի նպաստ խօսեցաւ կամ գործեց յանգէտս:

928. Հրորը ուտողին քինթը կ'իջնի:—Շատ վատ ու վատթար է:

929. Ձեռը (ձեռք) կուտայ:—Նպաստաւոր է. բաւական է:

930. Ձեռքը բաց է:—Առատաձեռն է:

931. Ձեռքը ծանր է:—1. պարտքն դժուարաւ կը վը-

։. 2. այն անձէն եթէ դրամ փողս առ...

րուիր, անյաջող ձեռք ունի:

932. Ձեռք քաշել (մէկու մի, գործի մը բարւոքումէն, անդի մը ապաքինումէն):—Յուսահատիլ:

933. Ճակատդ խառըշլամիշ կ'անիմ (թողիվ կը չափեմ), թէ ընես Լայլն:—Աֆէրին կ'ըսեմ՝ եթէ ընես կամ հարձակիս ընել:

934. Ճակատս բաց է:—Պարզերես եմ, վստահ եմ իմ գործոյս և վարուցս ուղղութեան:

935. Մէկ մի ես, մէկ մի դուն, մէկ մ'ալ Սեւաստցի Այլէն օշլէն:—(խօսիլն դիւրին է, բայց չես կրնար) Ո՛չ դուն և ո՛չ այլ ոք:

936. Մեռելի հող ին ցաներ վրայնիս:—(Ազգային կամ հանրային իրաւանց պաշտպանութեան համար) Քմբաճ, անզգայ եմք:

937. Մըջիւնին վրայ չի կոխեր:—Մէկու մի չի վնասեր:

938. Շըլլի ծռել (ուժեք):—Աղաչել, խնդրել:

939. (դրամ) Ուտել:—Կաշառք առնուլ: Ուտող է:—Կաշառակուրծ է:

940. Զի քաշեր:—1. Կը նախանձի. 2. Յոխորտանքը չի տանիր. 3. Հիւանդին Լայլն նեղութիւնը չի կրեր, կրել չուզեր:

941. Պարնին վրայ ալուր (ընել):—Անզօր դարման մը ընել դիտմամբ. կամք խօսք մը, իրողութիւն մի ծածկել:

942. Զուրը ջաղացքը տարեր է, շախշախշ կու բնտռէ:—Այս ինչ հաստատութիւն կամ տունն կործաններ կամ բարեկարգութիւն հիմնովին խանգարեր է, դեռ անոր մէկ մասնաւոր անկանոնութեան վրայ կը խօսի:

943. Զուր տալ (զնուած, սակարկուած իրի մը):—Պաս ճառ մը բռնելով, որոշեալ զնէն մաս մը զեղչել:

944. (ժամը ... ին) Զրերը:—(ժամ... ին) Միջոցներ

945. (այս խօսքին Լայլն) Վաղած ջրերը կու կայնին:
—Այլ ևս ըսելիք մը, առարկելի կէտ մը չի կայ (զի պարտ-
քը ամբողջապէս կը հատուցանէ, կամ ճշմարտութիւնը, իրա-
ւունքը այս է):

Յատելումք վերջապէս հետեւեալ տեսակ մ'ասացուածներն
եւ յանգաւոր խօսքերն:

946. Ամառը, կամ, ձմեռը ելլէ երթայ (այսպէս կ'ընէ):
—Ամբողջ ամառը (այսպէս կ'ընէ):

947. Արուենէն արցունք կու թափէ:—Վշտալից կ'ար-
տասուէ:

948. Գատաստան կայ ու պատասխան կայ:—Մարդիկ
պէտք է խորհին հանդերձելոյն վրայ, ուր դատաստան, վարձք
և պատիժ կայ:

949. Լսողաց իմ (եմ), տեսողաց չիմ:—Այս դէպքը (զոր
պատմեցի), չեմ տեսած, այլ ուրիշէն լսած եմ:

950. (խնջոյքէ կամ հարսանիքէ եկողի մը) Կերածդ ու
խմածդ քեզի, ասածդ ու լսածդ խօսէ:

951. Կոտիկ հաւը իր պոչը տեսնէ նը՝ դուն ալ (այս
չնորհն, տեղը, անձը Լայլն) տի տեսնես:—Բնաւ չպիտի տես-
նես, ակնկալութիւնդ զուր է:

952. Հարգէն (հազարէն) մէկ (չի գար, չի գտնուիր, և
այլն):—Հազիւ երբեմն (կու գայ Լայլն):

953: Մածուն է ու թան չէ, ամեն մարդու բան չէ:—
Ամեն մարդ չկրնար (համբերել, ընել Լայլն):

954. Մեղուի սըռ (գաղտնիք) է (անոնց գործը կամ այս
ինչ արուեստը Լայլն):—Գաղտնիք մ' է:

655. Պատառը ոսկի մը լընի, չեմ ուտեր:—Որչափ ալ
առաջ կամ համադամ ըլլայ՝ չեմ ուտեր (զի ակտորժակ չունիմ):

956. Պարզ ու պղինձ է (երկինքն):—Պարզ, անամպ է:

957. Սարա (դեղնագոյն) կովու պէս կաթը կու տայ ու ստքովը կու զարնէ կու թափէ:—Լաւ ծառայութիւն կամ գործ մը կ'ընէ, և քիչ մը վերջը չարութիւն մ'ալ ընելով՝ ըրած բարիքը մոռցնել կու տայ, կ'ոչնչացունէ:

958. Տարին տաս լերկու ամիս:—Շարունակ:

959. Քարին վրայ կոխէր, քարը կու կոչէր (կը կոտորէր, կը կոտրէր):—Շատ առողջ և ուժեղ էր:

960. Օձ ձգես վրան, (չըներ, չընդունիր, ևայլն):—Որչափ ալ ստիպես (չ'ըներ, չընդունիր, ևայլն):

961. Օձու պէս կու գերըկնայ:—Շատ կը պաղատի: *)

962. Օրս տարի է եղեր:—Օրերը շատ երկար կը թուին. համբերութիւն չունիմ մինչև ժամանակը գայ:

Հաւանական է թէ կան տակաւին բազմաթիւ ասացուածներ, սակայն վերոյ գրուածներն առ այժմ բաւական կը համարիմք: Կային մի քանի տասնևակ ասացուածք ևս, բայց անպարկեշտ խօսքեր լինելուն՝ զանց ըրի:

*) Կը կարծեն թէ երբ օձն սպանել կ'ուզուի, և նա նոյն միջոցին լեզուն դուրս կը հանէ, նշան մ'է եղեր, անոր աղաչանաց և պաղատանացն որպէս զի իրեն կենացը խնային:

ԳԼ. Բ.

ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌ

1. Արտասանութիւն, աղաւաղեալ և զարտուղի բառեր. 2. Արհտեան բարբառ. 3. Մեծերէն. 4. Մանկական բարբառ. 5. Խօսակցութիւն. Օրինակ մի (20 տարի առաջ):

1. Արտասանութիւն եւայլն:

Յայտնի է ամենուն, թէ բաց 'ի գրաբար լեզուէն, և գրական աշխարհաբարէն՝ կայ և ժողովրդական լեզուն որ գաւառաց մէջ կը տարբերին 'ի միմեանց: Ասոնց մէջ Վասպուրականի, Տուրուբերանի և Զեյթունի լեզուներն այլ գաւառացւոց բնաւին անհասկանալի են գրեթէ: Թէ չիշեալ և թէ միւս գաւառաց ժողովրդական լեզուին մէջ, բաց 'իգրաբարէն աղաւաղեալ բազմաթիւ բառերէ, ըստ տեղուոյն, Թուրքական, Քրդական, ևայլն ևայլն բառեր ալ խառնուած են. այնպէս որ ամեն գաւառ՝ լեզուաւ և արտասանութեամբ քիչ շատ իրարմէ կը տարբերին:

Սկսիմք արդ Այնեցւոց հնչման տարբերութիւնքն ևայլն գրել. որք են:

1. Այնայ Հայք՝ ընդհանրապէս *) առնն ճիւղի պէս կը հնչին. զօր. փոխանակ առունն ըսելու, ափիւնն կ'ըսեն. նըմանապէս, կուտ, ջուր, ուր, դուրս, ութ, ունիս, սնտուկ, մանուկ, կատու, աշուն, երկոք, ևայլն բառերը կը հնչին

*) Ուտեալներն և երկար ատեն Պոլիս կենալով արտասանութիւնքն փոխուած անձինքն 'ի բաց առեալ՝ մնացեալ ժողովուրդն:

կիւտ, ջիւր, մանիւկ, իւնիս, ևայլն բոլոր հոլովմանց ու խոնարհմանց մէջ:

2. Բառին կամ վանկին մէջտեղը գտնուած «ո» գիրն «էօ»ի պէս կը հնչեն, զօր. ասխան «սէօխ» կը հնչեն. նոյնպէս և դուռն, դող, գլուխ, ասոր, անոր, չորս, Նիկողոս և նմանօրինակ բառերը կը հնչեն դէօւ, դէօղ, գլէօխ, ասէօր, անէօր, չէօրս, Նիկողէօս ևայլն: Աստ կարևոր կը համարիմ լեզուագիտաց կամ քերականաց նկատողութեան ներկայել սատարբերութիւն, թէ վերոյ գրեալ տիւն, ջիւր, ևայլն» բառերուն «ի»-երն ոչ թէ բոլորովին «իւ» կը հնչուին, այլ «ու»ի և «իւ»ի մէջտեղն հնչիւն մ'է. զօր. «բլւր» = «նւր»ն ոչ թէ Եսկան դերանուն «իւր»ին պէս, այլ «իւր»ին և «ուր»ին մէջտեղն հնչիւն մ'է, զոր Ակնեցիին կրնայ հնչել. նմանապէս ասխ, ասոր, ևայլն բառերուն «ո» գրերն ոչ բոլորովին «օ»ի, և ոչ «էօ»ի, այլ ասոնց մէջտեղն ձայն մ'ունին:

3. Կան շատ մի բառեր որոց «ա»ին տեղ «ո» կը գործածեն. **) զօր. անձրև, անլի, հիւանդ, ճանճ, ականջ, մանչ, պայծառ, անդի, անցնիլ, կանգնիլ (կայնիլ), հանգչիլ, մանր, ծանր, ևայլն բառերն կը հնչեն որզև (որբև), օլլի, հիւտնդ, ճոնճ, ակոնճ, մոնչ, պոծառ, ուղղի, ոսնիլ, կոյնիլ, հոգչիլ, մոյր, ծոյր, ևայլն. նաև անդի տունն—որդի կամ ոնդի տիւնն—անդինոնք—ոնդինէօնք կամ որդինէօք, ևայլն բոլոր հոլովմանց ու խոնարհմանց մէջ: Շատերն, «որ» ըսելու կամ հնչելու տեղ «ուր» կը հնչեն, ինչպէս որ յընթացս գրոյս և մանաւանդ յերգարանին յայտնի է:

4. Ասդիս, աղդիդ, անդին ըսելու տեղ, կ'ըսեն. Սըդդին, տըդդին, նըդդին: Սորա, դորա, նորա, ևայլն գերանուանց տեղ կ'ըսեն. սըվոր, տըվոր, նըվոր, ևայլն: Երբեմն ալ

**) Ընդհակառակն, կան մի քանի բառեր՝ որոց «ո»ին տեղ «ա» կը գործածեն. զօր. Թանիր—Թոնիր,—Խանալըհ—խոնարհ (տովորաբար կանաչք կը գործածեն) մս խիր—մոխիր:

այսր, աստ, անդ ըսելու տեղ, դաս, դան կ'ըսեն. զօր. դան
եկու—Հաս, առդին եկու. դան գնան—անդին գնա, ևայլն:
Սաս, անդ, ևայլն մակրայներուն տեղ կը գործածեն ճուսա,
հուստա, հունար. զօր. հուտայէն հուսա—ատկէց հոս, և աս-
տի, այտի, անտի (ասկէց, ատկէց, անկէց), կ'ըսեն սըվկից,
տըվկից, նըվկից. զօր. սըվկից հուսա (եկաւ), նըվկից հուտա
(գնաց), ևայլն:

5. Ոմանք՝ սովորաբար վերի թաղեցիներէն՝ հոս, հոդ,
հոն (աստ, անդ, այդր, անդր) ըսելու տեղ, Ֆես, Ֆետ,
Ֆեն կ'ըսեն: Փոխանակ խաղող կամ խաւող ըսելու, խաւեղ՝
և փոխանակ ճոզ ըսելու, «Ֆեղ». փոխան «նվ էսի, Վնվէ»
կամ վեվէ՝ կ'ըսեն: Ոմանք՝ մինչևսի կամ մինչև որսի իմաս-
տով կամ փոխարէն ճիժվի կամ միժվի կը գործածեն, և
ոմանք ալ աչն ալ ըսելու տեղ աչն ար՝ կ'ըսեն:

6. Կան մէկ քանի բառեր որոց յոքնակիներուն ձևերն
արբեր են. որք են:

2և Ա. ճնաք կամ տաք վերջաւորութեամբ:

Գեղունաք—Գիւղք, գիւղեր.

Դիւռնաք—Դեւք.

Ըխաունաք—Ուխտք.

Մաղկունաք—Մաղկունք.

Մեծունաք—Մեծք.

Սրբունաք—Սուրբք.

Տերտրնաք—Փահանայք.

Աղբրտաք—Յղբարք.

Ներուըտաք—Ներք, ներեր.

Վարպետաք—Վարպետներ.

Տալուըտաք—տալք, տալեր.

Քուրուըտաք—Քորք.

(Կ'ըսուի նաև վրանտաքը—վրայի կողմերը. վը-
րանտուցմէն—վրայի կողմերէն, ևայլն):

նց սեռականքն ու տրականքն կ'ըլլան ամեծունաց,
սց, ըխտունաց, քուրուըտաց, և այլն): բացառականքն
, ամեծունացմէն, տալուըտացմէն և այլն): ճաք վերջա-
թեամբ եղածներուն գործիականքն կ'ըլլան աղբրտօք,
ըտօք, և այլն):

Յոքնակիի Բ. ձևն է.
Դուռիք — Դրունք.

Կըթտիք — Կանայք
Կնուիք — Կունք.

Տըկտիք — տակերը, ներքևները. (ճառերուն,
պատերուն տըկտիքը—ճառերուն, և-
այլն տակերը):

Տնուիք — Տունք:

Ասոնց Սեռ. և Տրակ. կ'ըլլան աղուտոց, կըթտոց, շնուոց,
տնուոց): բացառականքն կ'ըլլան աղուտոցմէ, կըթտոցմէ, շնուոց-
մէ, տնուոցմէ): Ասոնցմէ տունքը և աղբուքը ին գործիական-
ներն կ'ըլլան տըրնուընեով, զըռուընեով, և տըրկտիքը—ինն
տըրկտընեով): Ձեռք և ոտք բառերուն չղքնակիներն կ'ըլլան
ձեռուի, ոտուի): Այս չղքնակիներն երբեմն իբրև եզակի, ա,
խարհաբարի ևերս կամ աներս մասնիկներն առնելով չղքնակի կ'ը
լան զօր. ձեռուընեով, ձեռուընեով, ոտուընեով և այլն):

7. Ըմա լծորդութեամբ եղած բայերուն սահմաններ
եզ. Ա. և չք. Ա. և Գ. դէմքերուն ևս ին տեղ ըիս կը գո
ածեն. զօր. Սիրիմ, սիրես, սիրէ. սիրինք. սիրէք. սի
Տեսնեմ, տեսնես, տեսնէ. տեսնինք. տեսնէք, տեսնին, և

8. Աս էն անմէջապէս յետոյ ըս եղած վանկերուն
զօր. ահ, գահ, մահ, շահ, պահ, ջահ, և այլն. բառերն կ
չեն աչհ, գաչհ, մաչհ, և այլն):

2. Արկոտեան բարբառ.

Պ հնուքն տեսակ մը բառեր կային որ իբրև Արկոտեան բարբառ կը գործածուէին. բայց այժմ մեծաւ մասամբ հանրածանօթ լինելուն, թէ պատեհ առթիւ և թէ սովորական խօսակցութեան ժամանակ ևս իբրև ասացուած կը գործածուին, որք են:

1. Արծաթ բունող—Սեղանաւոր:
2. Բիր բունող—Ոստիկան, զինուոր:
3. Գորպիճ.—Հրացան:
4. Գաղլը է (խաղի թըղ- Չափահաս և ծերացած՝ բայց թոյն արքայն): անմիտ:
5. Սկուր երթանք անել—Գողանալ. (պէտքէ գիտնալ թէ սոյն և յետագայ 7 տեղ զգողանալ ըսուածը ոչ թէ գիշերայն տուն մտնել, ևայլն, այլ իբրև բարեկամ, ծառայ, հանդիսական, ևայլն. տան կամ խանութի մէջ գտնուելով բան մը գողնալը պէտք է հասկցուի):
6. Թոցնել—Գողնալ. (այս ևս նախնիթաց իմաստով հասկանալի է):
7. Ծակ—Բանտ:
8. Ծուռ լեզու—Քուրդ:
9. Ծրտել (թղթի մը վրայ)—Բառ մի, գիր մի գրել. հրամայել:
10. Ծփել—Օղի ըմպել. (կը նշանակէ նաև տղուն երեսին ևայլն զարնել):
11. Կածակ (թերևս կայծակ)—Ոսկի, լիրայ:
12. Կարդացող է—Ո՛ր և իցէ կրօնի պաշտօնեայ, զիտուն է:
13. Կեղուել—Կեղեքել:
14. Կըլտըրիկ—Լիրայ:
15. Կծիկը դնել—Խոյս տալ, փախչիլ:
16. Կնճել—Օղի ըմպել:

17. Կոպած է—Կոշտ է:
18. Կուտ, կորկոտ, կամ՝ կուտ ու կորկոտ—Դրամ:
19. Կրակոտը—Անգլիան, Անգլիացիներ:
20. Կրճոն—Կաշառք:
21. Համբարձաւ անել—Գողանալ:
22. Ձեռքն երկան է, կամ, ձեռքը ծուռ է—Գող է (վերոյ գրեալ կերպիւ):
23. Ձուկ ուտողը—Յոյնը, Ռուսը:
24. Ճենճ—Իւղ (կարագ):
25. Ճերմակ լաթը—Փաղղիացիներ:
26. Մաղը ծակ է—Ձգուշացիք. հայերէն կը հասկնայ:
27. Մատնի—Կուսակալ:
28. Մէկ մարդ (ը)—Այն որ ներկայ է և զորմէ կ'ուղեմք խօսիլ:
29. Մոյրը (մանր) գիրը—Մի-Քիչն (կրօնակտն-օրէնագէտ պաշտօնեայն): (Երբ մէկու մի համար ըսուի թէ ՎՄոյրը գիրէն, կը հասկցուի թէ օրէնագէտ, հաշուագէտ է):
30. Շուք անել, շուքը դնել (իր մը)—Գողանալ, պահել, ծածկել մէկէ մը:
31. Շփել (իր մը)—Գողանալ:
32. Շեւլ—Ուտել: (Երբեմն Վափելի իմաստով):
33. Ոլորել—Գողանալ:
34. Ո՛չ կարդալ—Ձունիմ ըսել:
35. Ոսպը քարուտ է—Հայերէն կը հասկնայ:
36. Ունքը (յոնքը) վեր—Ո՛չ, չըլլար. մ'ըներ:
37. Չէ բուսեր—Մերժել, չկայ և այլն:
38. Չորս ոտքը—Չորին, ձին:
39. Պաշ ճոճ (մեղրամոճ) փակու—Դադրէ խօսելէ, այդ խօսքը գողէ:
40. Պլտրցնել (զիր ինչ)—Գողանալ:
41. Պիղատոս—Դատաւորը:

52. Պղկեղ—Օղի ըմպել:
43. Պտտոտ է—Խարերայ մ'է. (Տճ. տօլանտըրըճը). կամ
անանկ՝ գործը գէշ է:
44. Զաղացք—1. ժամացոյց. 2. բերան և ակռայ.
45. Սև ջուր—Սուրճ (եփուածն):
46. Վասն 'ի վերուստ անել—Գողանալ:
47. Վերնատունը տախտկած է—Անխելք է:
48. Վերսահն յաւելուած անել—Գողանալ:
49. Վիզ (պարանոց)—Յրաշխաւոր:
50. Տունը մարդ չի կայ—Տգէտ, յիմար է:
51. Փատ կերաւ, փատեցին—Մեծեցին (փայտով):
52. Փատուոր—('ի հնումն) Ոստիկան, զինուոր (Այժմ, ւան-
կիրթ, անքաղաքաւար իմաստով ևս կը գործածուի):
53. (Վասն անձի) Փէնճէրիները (պատուհանները) գոց է:
—Կոյր է
54. Քամ, քամջուր—Օղի:
55. Քըմմել (Քամել)—Սպառնալով տուգանք և կաշառք
առնել:

3. Մ'նձերէն.

Մ'նձերէնն հին կամ նոր լեզու մը չէ, այլ մեր գիտցած (հայերէն, տճկ. և այլն) լեզուն է, ուսկից մասնաւոր կանոնով մի կը կազմուի, հետևաբար ամեն լեզուով կրնայ խօսուիլ: Յուսալով թէ ներքոյ գրեալ օրինակներէն դիւրաւ կը հասկըցուին թէ ինչ կանոնով կամ կանոններով կը կազմուի, բացատրութիւնն զանց առի:

Օրինակ ճճ գրով կազմուածին: Ա—ճայս մաճար—դը—
ճը ո ճիվ է—ճէ: Վք՝ գրով նոյն խօսքն. միայն բաց ի սովորական քէն, առաջին Վք՝ մ'ևս յաւելլով: Աք—քայս մաք
—քար—դըք—քը ոք—քով էք—քէ = Այս մարդն իվ է: Հա-

ճաց կու—ճու—տե—ճե՛ս: Հաք—քաց կուք—քու—տեք—քե՛ս. = Հաց կուտե՛ս: Ֆ-ով. Ա—Ֆայս ո Ֆհվ է—Ֆէ = Այս հվ է:

Մեր սովրած ժամանակներն սովորաբար «ճ» կամ «ք» գրերն և երբեմն «ֆ» կը գործածէին, բայց յայտնի է թէ ուրիշ բաղաձայն գրերով ևս կրնայ ըսուիլ, զի կանոնն նոյն է:

4. Մանկական ըարըառ.

Թողու՛ք թէ մանկական բառերն ևս՝ ի հարկին՝ կրնան Արկոտեանի տեղ գործածուիլ, հետաքրքրական է գիտնալ թէ հայ մանկտեաց բարբառք զանազան երկրաց և գաւառաց մէջ ի՞նչ տարբերութիւն ունին՝ ի միմեանց, և յետ ժամանակաց ի՞նչ փոփոխութիւններ կը կրեն: Այս նպատակաւ կը գրեմք Ակնայ մանկանց խօսած կամ անոնց հետ խօսելու յատուկ հետեւեալ բառերն:

Մանկական.

1. Ապի արէ	Համբուրէ:
2. Ապուճիկ	Կերակուր:
3. Ատտա	Մայր:
4. Գորպալ	Խոշոր, մեծ:
5. Դադա, դադա անել	Գիր, գիրք կարդալ:
6. Թաթիկ	Ձեռք:
7. Լօլօկ	Խաղող:
8. Խըշ (անել)	Ձենուլ:
9. Խօ	Գայլ, երկիւղալի գազան և այլն:
10. Կաքար	Շաքար:
11. Կըծ արէ	Խած:
12. Կոկոկ	Հնկոյգ:
13. Կոքքոր	Մօրաքոյր:

14. Կուքիուլուլու	Աքաղաղ:
15. Հաբպա	Ուտելիք:
16. Հաբպա արէ	Կեր:
17. Հորպա	Մեծ:
18. Հորպալաճիկ	Յատկել, գլորիլ:
19. Ճըրճըր	Ճրագ:
20. Ճուլ ճուլ	Հաւ:
21. Ումմա	Կով:
22. Չճօ	Ջորի, ձի:
23. Պաճիկ	Պառկիլ, քնանալ:
24. Պաչիկ	Համբոյր, պագ:
25. Պզպզ, պզպզ արէ	Մէզ, միզէ:
26. Պըլիկ	Երախայ:
27. Պլօ	Ոջիլ, ճանճ, միջատ:
28. Պու	Ջուր:
29. Պու է	Ջերմ է, կիզիչ է:
30. Պուշ, պըշիկ	Մաքուր, նոր, լաւ:
31. Պուպուկ	Հարս, նոր հարս:
32. Պօլլօ	Մեծ, երկայն, խոշոր:
33. Տատէ արէ	Քայլէ:
34. Տըզտըզ	Ջութակ, շնկիւռ և այլն:
35. Տոյն տոյն	Ձի, ջորի:
36. Տոտիկ	Ուր կամ ուրքի աման:
37. Տոտիս	Ուրք:
38. Տտիկ արէ	Նստէ:
39. Փափա է (եղեր)	Հիւանդացած է. կամ վէրք մը
40. Փիւ	Գառն, ուլ և այլն: ունի:
41. Փսիկ	Կատու:
42. Քըթտ (անել)	(Պտղոյ ևն. կուտը) Կտորել ակ-
ուայոմիլ:
43. Քըխ է	Աղտոտ, զազիր, վնասակար է:
44. Օշիկ, օշօ	Շուն:

45. Օշիկը հարպը կ'անէ—Շունը կ'ուտէ:

Աւելորդ է ըսել թէ սոյն բառերու հետ, պէտք եղած հայերէն բառն կը գործածուի; զօր. Ապուռէ (կ'ուտես), Ատտան (եկաւ) և այլն:

5. Խօսակցութեան օրինակ մի. (իւր 20 տարի յառաջ):

Որովհետև նախընթաց գլխոց մէջ մեր սովորութիւնքն, խաղերն, առածներն, ասացուածներն և այլն, և սոյն գլխոյն սկիզբն արտասանութիւնն զրեցի, իբրև նմոյշ մի ասոնց գործնականին, կարևոր թուեցաւ խօսակցութիւն մի գրել:

ՄԵՄԱՏՈՒՆՔ

—Բարի իրիկիւն, Արիւթիւն աղա 1):

—Օ', ծանայ իմ հաճի՛ 2) աղա. հրամայեցէք. ատ ո՞ր հով է փշեր. (գալուստդ անակնկալ է):

—Ի՞նչ կ'անես. պատուական թէ՛ք 3) աղէկ է:

—Փնօք Բարերարին. հրամանքդ ի՞շ (ինչ) կ'անես. թէ՛ք աղէկ է:

—Օրհնեալ է Ասված (Ատուած), աղեկ իմ, ըմճա 4) բան մի լսեցի, Պրոֆիո դպաւ 5):

—Խէ՛յր օղա 6) աղա. ի՞շ կայ:

—Է՛քէնօթի՛ 7) ի՞շ տիլլի. զովալլո՞ 8) Մարկոս ս զբարը աստօր բարով մի ծեծներին, տիւնը պառկեր է:

—Ան ալ թող իրեն հէտալ 9) ճոշնայ (ճանչնայ) է՛քէնօթի՛:

—Աղէկ ըմճա, չի խօսելով կուլլի. մենք ալ իւր մարդ ինք նը, աստօր իբիճա՞ 10) պիտի անինք. զտէ՛ք 11) է, երթանք ի՛քտալ 12) անինք, ծեծողին Բեքոթի՛ն 13) տան:

1. տէր. 2. Մահտեսի, մագտեսի. 3. (քէլֆ) առողջական վիճակ, (երբեմն) հաճուք, զուարճութիւն. 4. բայց, թէ և. 5. զգացուեցաւ, տիրեցաւ. 6. Ատուածով բարի է. 7. Տէր իմ. 8. խեղճ. 9. չափ, սահման. 10. իճա՞ն—գործադրութիւնն. 11. նեղութիւն, ձանձրութիւն. 12. խօսիլ, խնդրել. 13. պատիժը:

— Նստեր ես, նստէ. ինչիւտ պէտք է. թող իր կէ-վէնօր Ե-ղածին 14) երթայ. գիտես իւր ոնցած տարի Քհչէր 15) մի շինեցին նը, ան ալ իճոյ 16) եր գրեր:

— Սոխը քանի կէղուես, կու կէղուըուի. ձգէ կորսնցու (անյիշաչար, ներողամիտ եղիր), սըվոր իճաղ 17) նայինք. ցիէ 18) ասեօր՝ անեօր է (անոր պատահած է), վաղն ալ (կարգը) մեր է:

— Մինչիւկ հըմա շատ արանք. գիտցեօղն եօվ է հաճի աղ, հըմա նէ՛ 19) մեծը կու ճանչցուի, նէ՛ պղտիկը. բան մին է կ'երթայ, թո՛ղ տիւր ուր երթայ:

— Հախու ես լափն 20) ձգելով ալ չիլիր, Էսնաֆը 21), Քոտարէն 22) մեղք է. ազգային ատեանը խանգարեր է. Վարդապետն (Առաջնորդն) ալ վաղը կիւ ձգէ կերթայ:

— Բարին տանի (երթայ բարով): Վարդապետը Թորոս աղա-յնն բերանը կու նայի, ան ալ անոր. Թորոս աղա՞ն վով է աչէ 23) երեկ մէկ, ասեօր՝ երկիւք. ան (Ս) տըհա նոր օրէոյ ելաւ նը 24) հարուր տարի է ի իւր մեղի Կիրակոս օղլի 25) ին ըսեր, նէ՛իօէ 26), Ժողովի 27) հրամանքդ եկեր ես, չէ չիմ ըսեր. Քոտիէ 28) Սարգիս աղային, Ակոր աղային ալ իտոյս տանք 29), մեյտեղ երթանք: Ձէղաւ նը Խարբերդ կու գրինք. դիւն քեֆո նայէ. ան սա ըրտիէն 30) մեյ մի նետէ. (Ծառային ուղղեալ) մանչո՛ւ (մանչո՛ւկ, ծօ) նա Լալ-լուսն 31) ալ բեր, քանի մը օյն 32) խաղանք:

14. իւր պաշտպանին, վստահացած անձին: 15. հանրագիր: 16. ստորագրութիւն: 17. դարձանն: 18. որովհետև: 19. ոչ: 20. իրաւունք ունիս, սակայն: 21. արհեստաւոր: 22. աղքատ: 23. դեռ: 24. հրապարակին վրայ Թրեաց, չառաջ եկաւ, չառաջ դիմեց: 25. Կիրակոսեան: 26. Ինչ որ է: 27. որովհետև: 28. բայց: 29. իմացնենք: 30. օղին: 31. նարտ: 32. խաղ, խաղին ամբողջակի կամ մասնակի լըրումն:

(Ս) երբ մէկը խօսքի մէջ մէկու մը համար «չուն» կամ «էչ» ես ալն պիտի չիչէ, «Խօսքս անոր ան... ը». երբ կիւն, ամուսնութիւնն

— Հըմա Բազումին Վարդան 33) չէ. ես վերինին երթամ. ան
ալ հետերնիս լընի նը աղէկ է. դիւք ալ հն եկէք:

— Ես հոն կ'երթամ հեշ 34). ան թող գայ:

— Ակոբ աղային կիւզանս:

— Կիւզամ:

— Ատենք է նը, ես հետն կ'երթամ. վերինն ալ կիւզայ,
դիւք ալ Բեշքի 35) արէք, Քիշերէ 36) մի անինք. ծա-
ռայ իմ:

— Եւ ես ծառայ, էֆէնտիմ:

Նոյնն և արհեստաւոր մի (սոյն վերջինն խորին
ակնածանօք)

— Նստէ նայիմ, էէէ՛ն 1) Թորոս. ինտէծր ես:

— Մառանց իմ աղա. Ասուած կէնք տայ:

— Ի՞նչ կայ ինչ չի կայ. եկէն:

— Պատուական կենդանութեանդ քու՛ւածի 2) ինք: Հրա-
մանքէդ իջնայ 3) է մի իմ եկեր. ը՛մա չի գիտիմ քէ 4) խո-
տու տանես 5),

— Ըսէ նայիմ. խոտիլլէ՛ 6) զործ է ի՞նչ, 7) քէ՛ք 8) աղէկ:

— Վեր՛ Աստուած, վար՛ (յ'երկրի) հրամանքդ. գլէօխս նեղի

33. ժամանակը: 34. բնաւ: 35. եկէք. Ձեր ներկայութեամբ պա-
տուեցէք: 36. Քիշերէ—խորհրդակցութիւն:

1. Քեռորդի. (հեռաւոր ազգականութեամբ քեռորդու մի կամ
բնաւ քեռորդի չըլլացողի մը իսկ «բարեկամ, եղբայր» ըսելու պէս
«քեռորդի» կ'ըսեն: Նոյնպէս են քոյի (քեռի) և տոա (հօրեղբայր)
անուններն): 2. բարեմաղթու: 3. լէ՛նա—աղայանք: 4. թէ: 5. կ'ըն-
դունիս: 6. հնարաւոր: 7. եթէ: 8. շատ:

Ես կ'ըն պիտի վիշէ, «Խօսքս համարձակ է». եթէ ախա մի, դժբաղ-
դութիւն մի ես կ'ըն զոր ունեցած չէ, «Աստուծին ականճը խոտու-
(կապար) ես կ'ըն, իսկ եթէ նողկալի իրի մը (թարախ, փորհարու-
թիւն ես կ'ըն) անուն պիտի տալ, նախ, «հեռի սուրբ երեսնուդ» կ'ըսէ:

գաւայ նը ձւր տ'երթամ. հելլէթ 9) հէօս տի զամ: Թոճիզուֆէան 10) չի տանք աղա. խնդիրքս աս է թը. առիւտիւր մի կայ տը անիմ. 1000 զշ. (10 ոսկի) պակաս է, քերէճ 11) արէ, տըւր. Քոյեզուլը 12) կիւտամ:

— Դոհիլը 13) մի գրէ: Կարապետ, (որդուցն ուղղեալ). մոսա բալլին, գնան ներսի քուտպէս 14) 1000 զրշ. 15) բեր. եկե-նին տիւր, Դոհիլը մո:

— Շինոյհրակալ իմ աղա. Աստուած իշխանութեանն (Ա) պահէ:

— Չարթի՞ան 16) իշ կայ չի կայ. առիւտիւրները ինտէճր է:

— Աստուած պերէքէթ 17) տայ, ըմհա առիւտիւրները քոտոթ 18) է: Յորեն, պանիր, (կամ խաղող Լայն) շատ կիւգայ, լո-սին Բեփէնճիւրը 19) էռէջքը կ'երթան, կիւ բերին: Ետտի 20) կ'անին քի 21) էռէջքը մարդ չի տ'երթայ, մտիկ չին աներ քիէ 22) կ'երթան. Կոնէճը նեղը կիւ մնայ, անիւնց քեր 23) մի կուտայ կ'առնէ: Բերողը (քուրդն կամ գիւղացին) կ'ուզէ իւր (որ) տնուորին տայ, ըմհա մտիկ անոնն ով է. ջորին բեռնով ձեռքէն կիւ քաշին կ'առնին. քիչ մ'ալ դիմանայ նը կիւ ծեծին: Հեփոթ չէ ըմ, չիլլի իւր ժամը ծանիւցիւմ ա-նին քի անիւնցմէ բան մ'առնէք. Հայն իւր անիւնցմէ չառնէ նը առածնին չին կրնան ծախեր, ալ չին առներ:

Ատ ըսածդ էռէջ էր. ան լտիլը քոտոթն 24) մեկը կամ

9. էլլէթ—հարկաւ. 10. ձանձրութիւն. 11. շնորհ: 12. տոկոսովն. 13. պարտամուրհակ: 14. դարակ: 15. դահեկան. 16. շուկայ: 17. օրհ-նութիւն, առատութիւն: 18. նուազ: 19. մրգավաճառ, խանութպան: 20. արգելք: 21. թէ: 22. երինէ—դարձեալ: 23. շահ: 24. մասկա-ճառին:

Ա. Ինչպէս գիտեն շատերը, Հայաստանի մէջ թերևս այլ տեղեր եւ այն անձինք որ քաղաքին կամ գիւղին մէջ ազդեցիկ, հարուստ են, և հանրապին գործոց կը խառնուին «իշխան» կը կոչուէին: Իշխան բառին բուն նշանակութեամբ հասկնալու չէ:

իւրիշը գիշիւթիւն մի աներ նը ժամը կ'անիծէյին թը ան մարդէն միս կամ իւրիշ բան մ'առնէք, չէյին առներ. մինչիւկ իւր գօսը մէկայ ըսեր, նէօրէն ծանիւցիւմ անեյին քի, առեք: Հըմա հոջի միաբանութիւնը չի կայ. ատենկ բաներ ծանիւցիւմ չանուիր. անին ալ նը, որը մտիկ կ'անէ, որը չաներ: Գիւն քիւ գործդ տեսար նը ատ նայէ:

— 2եր օայէն 25) մարդ ինծի Վչիցդ վերև ունք կայ չի կրնար ըսեր. Աստուած ողորմի լիւսահողի աղային հողիւն, օր մի, Աստիւծիւ վախք աս վախիւն եր, եկի. ինք Ֆետ նըստեր եր չպոխ 26) կիւ խմեր, ես ալ Ֆետ (աստ) կոյնեցայ. ընտեք եկէն ըսաւ. նայեցայ քի, պէլէ, 27) մեծ է. ընտեք ուր ըսաւ, չիլիր, նստայ. պատուական գլխոսգ չի ցաւցնինք աղան. ասենկ խօսք մի բացուեցաւ. ըսաւ թը վախք կեցիր ուր շատ ասպիտ. ոտաց հող իմ ըմա խեղացի խօսքը կու ճոշնամ: Իրաւ միտքս բան մի ինկաւ, հարցնիմ. Մանիւկ աղբարըն ու պոպ 28) Կանէքներ ինկերութիւն մի ին արեր. շաբաթը 40 փր. կիւ ժողվին զրպատան հըմար. ծառադ ալ գրուիմ:

— Քեզի ինկերութիւն, զրպատիւն պետք չէ. քիւ վախթդ ոնցեր է, տղատ ալ սաղմոսն ու ժամագիրքը Կէլպէն կարդացեր է. Կոէպէ 29) մի գրել ալ գիտէ իօք, ան ձեռը կուտայ. վարդապետ տ'իլի թը տերտեր: Իշլէ 30) կ'ըսիմ. ան կատիւ շան տղին ակոնճ մի կախեր:

— Իմ կէօա է, աղան. ծառատ ձեռացս Կոէն 31) ու հոէջքը կիւ ճոշնամ. հրամանքդ ուր ատ խըբոք 32) մի ըսիր նը ան հերիք է: Թաճիղուիւն 33) չի տանք, աղան, խանիւթս ալ բաց է. Եօրոյդ 34) երթամ: Մառանց իմ:

— Բարով կկիր:

25. շնորհիւ, հովանաւորութեամբ: 26. ծխափող: 27. այն: 28. ոմանք: 29. Մէկէ մը պահանջն կամ պարզ հայիւ մը: 30. ահա: 31. չետկոյս. 32. աղքատ: 33. ձանձրութիւն: 34. էմրովդ—հրամանաւոր:

ԱՐՀԵՍՏԱԻՈՐՔ

— Բարի (ի) ըրկուն, Մարկոս աղբար:

— Ատուածու բարին, խալ օղլի 1) բարով եկիր: Արևելից ծաղիկ. (Ա) թւր ես չես երբւար:

— Ի՞ր ս'իլլիմ. հէօս իմ:

— Ի՞շկայ չի կայ: (խօսքն կնոջն ուղղելով) Հարա՛ր, խէյֆէ (սուրճ) մի եփէ:

— Աղջութիւն: Ասէօր չարտան ցորենի ու պանիրի շատ խողջա 2) կար. Աղբար. ցորենին գեշն իւ բարեօլը մէկ գին կու կըլին. Եօլջեճին 3) բարովը անիւնց կիւ չափէ, մնացածն ալ մեղի. չափին 3—4 ղուրուշ Քարշ 4) ունի եղեր. նայեօղն ո՛վ է. հին չօրտաճինքը 5) պիտէին թւր ասենկ բաները նայէին. հմակ որհւ թնչ պէսք է:

— Աղբար, լտիթան չօրտաճինքն ալ իրարու շատ նէֆոնէյէթ 6) կ'անեին, պաղիներն ալ դեշ խոյթը 7) իւնեյին, ըմհա մէկը իւր հօթոս 8) անեյին նը, ձին կիւ հեճնեյին կ'երթային, Ետտ 9) իջեթեքը 10) կիւ խըրկեյին կիւ խալիէին 11). Կե՛ց ի՞նչ լտիթե՛ր:

— Ատուած ողորմի տատիա ու մօրդ հոգիւն. աղբար, գիտես թը մեռելի հողին ցաներ. թնչ անին, խօսող չի կայ, ըսես նը, կ'ըսին թը ալ էօջի լտիթը չէ:

1. Թէն, ըստ բառարանի, հօրաքուր—հալա, և մօրաքուր—թէյջէ է, բայց Ահմալ մէջ մօրաքեռորդուին խալա-օղլի կամ կրճատմամբ՝ «խալօղլի» և հօրաքեռորդուին՝ թերևս հօր կողմանէ՝ «եէկէն» կ'ըսեն. 2. Բանակուիւ. 3. չափողն: 4. տարբերութիւն: 5. մեծատուն, երեսելիք: 6. հակառակութիւն, վրէժխնդրութիւն. 7. բնութիւն, մուլութիւն: 8. բանտ: 9. կամ: 10. ծառայ: 11. կ'ազատէին: 12. (իմաստն է). թնչ բարի ժամանակներ էր:

(Ա.) Ի հնունն՝ ալժմ ևս ոմանք՝ մտերմական խօսակցութեանց մէջ կ'ըսէին «Արևելից ծաղիկ. թւր ես: Արև'դ սիրեմ: Արև'դ ցատկուտիմ. վճպ, տիւնպ աւեր չիլլի» ևսլն:

— Իրան է. հրմա լտիկէն նաղապցեր է 13). ըմա միարանու-
թիւն իւր կենայ նը ասենկ չիլլիր:

— Աղբար. զաւը 14) առիւտիւրը տէաա է. զայհրայներն
15) ալ սղեց. մեկալ Խարաֆէն 16) Վրկէն 17) տիւր, պե-
տէլիւ 18) տիւր, դարատանը տիւր. մինչիւկ ետքը տիւր իւ-
տիւր. Էսնէֆը ալ ինտէօր չէլիմիշ 19) տ'իլլի. չէնը չօլա-
չօճուիւն 20) ժողվինք աժան Պիլիպի 21) մի երթանք, Մա-
լաթիա, Խարրերդ:

— Իրան, աղեկ միտքս ընկաւ. պեպէլիւն կու կոյեյին (կը
կոտրէին, կը բաշխէին) նը լմնցան:

— Լմնցեր է կ'ըսին. իս 20 ղշ. եւըլցուցեր ին. քու Էսէֆիա
վրայ ալ քանի մի ղշ. զարկեր ին:

— Մենք ինչ իւնինք եւըլցնելու:

— Աղային մէկը մեջն էր. իմ հետ ալ կիրք իւնի. եւըլցու-
ցեր է. ըմմա զիտէ թը տի կըլլիմ. աղբար, չի խօսիս նը ա-
ճապի 22) վրայ կիւ հեծնին: Վաղը թիւղթ մի գրելու է-
Առաջնորդին տալիւ է քի, աս կօյաճնին հոյէ Բեֆի 23) վը-
րայ չէ եղեր, չինք ընդիւնիր:

— Պէլի, չինք ընդիւնիր:

— Էսնէֆէն ալ էմմէն լտիկէն Պիլի 24) մարդ տի գըննըվի
(գտնուի) իւր Էսնէֆէն հոյէն 25) հասկնայ:

— Բարով ըսիր խօսըլէ, հետտ իմ. պէլէ, Էսնէֆէն ալ մարդ
տի գըննըվի. աս խօսքին հետերնիս զալող շատ կուլլի (կը վինի):

— Չը. պոչուս վրայ իւր կոխին նը Բահսիպարին 26) կիտաթ-
27) ալ տի բւիմ (բնտոռիմ):

13. փափուկ է: 14. արդէն: 15. ցորեան եալն. պարէն: 16. կողմա-
նէ: 17. տուրք: 18. զինուորական տուրք: 19. ապրիլ: 20. տղալք.
ընտանիք: 21. երկիր, քաղաք: 22. ուրիշ: 23 հոյէ՝ Բեֆի-Պիլի—կա-
րողութեան համեմատ: 24. մէճլիս—ժողով: 25. արհեստաւորին, ժո-
ղովրդին վիճակէն: 26. հաւաքիչ: 27. հաշիւ:

— Ազայներուն միջէն ալ հեղեթ մեզի տիրութիւն անեղ
ք կիւ գըննուի:

— Քէհիւ *) դիւն քեֆ նայէ. անդինը (այս ինչ երևե-
լի անձն ակնարկելով) մեր հետ է. դիւն իրիկուրնէ Կալիկ (Նի-
կողոս) աճաֆն, Գիրգոր աղբորը, Սվընես (Յովհաննէս) աղբորը,
մեր աղբրտացը ձան տիւր. վաղն առտիւ ժամն ետքը ժո-
ղուրտինք. տեսնես քի կիւ շտկի՞ թը չէ:

— Քէհ աղէկ, ես խոպար 28) կուտեմ հըմա:

— Գիշեր բարի:

— Քեզ լուս բարի:

Պառաւանց խօսակցութիւնը

— Ըհ, ժամն մինչիւկ իւր Փոս եկի նը, եկի. ծնկուըներս
կիւ կտրտի. ողորմի Աստուած, ձէռքդ պագնիմ, Մանիւշակ
խաթիւն:

— Սեղանց. չափ մի տարուան կնիկ ես. ողորմի հեօզիւտ.
ժամն իչ կար:

— Մաղկըւորի տեր ողորմա ու բալլի (բանալի) մի կորսը-
ւեր եր տեր պապան (քահանայն) ծանիւցում արաւ:

— Սէղանց, մէղայց. աս տարի ալ ի՛շ խոպար չըլտի 1) մէռաւ
ճաղկէն:

— Մըտեր. հոգի քիւրիւկ, դէմ Աստիւծիւ է. մեր մէղացն
է. չէ նը հաստ-միշնեքը 2) ի՛շ կոտակ 3) իւնինն Հըմա ալ ելե-
րին թը փարփին (պատուաստ) անինք ուր ճաղկէն խոլտի. մվ
գիտէ թը ինչ է. էմմէնը սուտ, Ասուած իրաւ: Միննակը մեր

28. լուր: *) ձալնարկութիւն մէ իւր անձին կամ խնորոզ մի չաջո-
ղութեանն վստահ լինելուն 'ի նշան. ոմանք «թէհն կ'ըսեն, և ամանք
«թէ հիւ»:

1. Մանուկ: 2. Մասլում (մասում) — անմեղ մանկուհի: 3. մեղք:

վտիկնը ասե՛նկ բաներ իւր չի կար նը թշ կուլներ (կը լինէր).
Խալիխոզը կու խալիսեր, մէռնողն է ալ կու մէռներ:

—Առ ըսէ. ձիւհնար խաթիւն. ատ ըսէ. քանի բարկըցան
(բարակցան) նը ետ գնացին. Ակոբս հերու հիւրոցաւ (հիւան-
դացաւ) նը սուրբ Ակոբ խոտուացայ. ըհ 4) Խոբոտն լընիմ 5)
զորացը. տղեկս ըսւոցոս (ապաքինեցաւ), գնացի մում վառե-
ցի: Ալըլոս (հին ժամանակի) մարդիքը ըխոուեացը կու հաւ-
տային, հըմա թեթուըցեր ին. իլլէ 6) նորելուկները. հիւըն-
նան քի չէնը հէքիմ 7) կ'ըսին:

—Խալիան ապըս 8) հարստ ինտէօր է:

—Չուոս 9) է ըհնա իս չի սեպեր. խօսելու իղն 10) տըվի
քեհի 11) կու նստի դիմացս տղոցը հետ կու խօսիլէ 12). երկանն
հետ կու խորըթէ ջիւր կու խմէ. դասէ, դրացնէ կու խմիմ.
հոգի քիւրիւկի Մեծունաքն ըսերին թը սիմ սերս իքեզ, իմ
գանգատս ալ իքեզ. քեզի չի տէրոմ 13) որն տէրոմ:

—Բարի իւր հացը կ'երթայ, մենք ետըւէն, հըմակուան
հարսները հարսանիթ հանին. ալ հըմա հարսնիւթիւն անե-
օղն ով է. Ան ալուն էր 14) ուր տարիներով անխօս կիւ կե-
նայանք: Ներս մեռաւ գնաց, կծիկը ճերմկած խրէղէն կնիկ մի
եր, պարնտատն ու մեծ տագըր անխօս էր:

—Ը. գիշերոց գիշեր դուրսը ճառագիւր 15. ներսըլնն մա-
տը նստեր իմ. քիւնն աչիցս կիւ կաթեր, չէչի քնանար մին.
չիւկ իւր պարնտատս կ'ելլեր, լաթերը կիւ հանէի, կիւ պառ-
կըցընէի ձեռքը կու պաղնեչի ու կ'երթայի: Օր մի օրոնց ես
պարնտատիս ու կեսրոջս քով ուչ (ոչ) ջիւր իմ խմեր, սէչ ալ
տղոցս վրայ ինտացեր իմ: Մեր ըրած հարսնիւթիւնը հըմա

4. սէ: 5. զս, մատաղ լինիմ: 6. մանաւանդ: 7. բօխի: 8. տի-
կին քուր: 9. ժիւր աչխոսք է աչխատասէր: 10. հրաման: 11. տալու
համար, կամ ըրած շնորհէս զեղծանելով: 12. կը խօսի: 13. քեզի
վիշտս չի չալունեմ: 14. հին ատենն էր: 15. մաթպախ—խ հանոց:

էօզ կ'անէ, հրմակուան բաները խժիշ բժիշ կ'երբջւայ:

—Քլլ քիւրիւկ. մեր Վտիբէշ ան 17) ուր (որ) տատին քով լընենը, երեսն 'ի վեր չէանք նայեր. հրմակու հարսները, մայն իրենք ելլէ, երեսնուն ջիւրը գնացեր է. երկտացնուն հետ օգրդէսօ օգրդէս 18) կու նստին կու խորըթին:

—Խաթիւն ապլա, տղամտ ինտէօր է:

—Յ'յ, ի՛շ տիլլի լիւկ. ժամընկու (ժամանակի) տղաք ին. տատին (հօրն) պէս քիչ մի սորոս 19) պիծակ է, ըճճա բարով է. ապրի ու զօրանւայ:

—Ողջ մնայ ու աճին 20) չի տեսնես:

—Ատ ըսէ, քիւրիւկ, մտ ըսէ, մնայ բարով:

—Քիշ մ'ալ նստէ. նէնէ՛ խաթիւն 21).

—Ձէ. չիմ կրար (կրնար). աշնան զհարայի Վտիբէ է. ոնցած շաբթիւ ջայհը լմնցաւ. հացն իւ մալեզը արանք. աս շաբթիւ ալ մնացիւն տանինք, տիւն ու գոռ. (դուռն) տի Լաֆլզըննի 22): Քնւրուկ. քուլֆաթիս 23) շատ է. հարսս բան բանելով հոգին կ'ելլէ ըճճա, ի՛նչ անինք. ասիւնց սրը կիւ ստի:

—Նէնէ խաթիւն. դիւք դաս ու դրացին շատ իւնիք. պաշէ չին ժմեր (ժամաներ, օգնութեան հասնիր):

—Յ'հ, պազի կուգան ըճճա, ի՛նչ անիմ. Քնւրուկ, մեծունաքը որշ 24) տեղ չին թողուցեր. ճւաց ու զինի իւնիս, իմ սերը դիւն ես, հաց ու զինի չիւնիս, իմ դիւք դիւն ես:

—Մի հոգար խաթիւն ապլա:

—Ի՛շ տի հոգամ. իմ արևս քարին վրայ է. տղաս ու հարսս

16. սանդուղին: 17. ամուսնուն համար «ան» (ալն, նա), կոճ «մերինն» և կոճ «աղբարտ» կ'ըսեն. զի ամօթ կը համարին առնն անունն տալ: 18. ազատ համարձակ: 19. դեղին: 20. «դառն» ըսել է, քաղց աստ «մահ» հասկնալի է: 21. ծերունի տիկին: 22. տի մաքրինք: 23. ընտանիք: 24. պարապ:

ողջ մեան, հիշողի մեր դարն ալ դուր կուլլի. Ասուած ողորմած է: Մնաք բարով. շէն կենաք:

— Բարով եկիր. խաթինն ապլայ:

Երկու կանայք

— Ձեռքդ պագնիմ, խաթինն աղլա:

— Մէղանց. քըլ նէօր հանրս ես: Պատերը խաղեցէք: Հարս'ը (հարս), նա պէնիշը 1) քաշէ:

— Ձէ. նստելիւ չիմ. ժամ տ'երթամ:

— Ե՛ մէռանց, դիւնն ալ: Աղշի (աղջիկ), մըտից մ'աներ. զօրով 2) քաշէ:

— Քըլ մայհն 'ի խոսյա 3) ելլէ. հիժվի երթամ նը ուշը կիւ մնամ լիւկ:

— Մնաս նը մնաս. էմմէն լախիթ չես իգար: Բարով եկիր. ինտէճր ես. ըսի՞նք (լաւ, առողջ) ես:

— Դիւն գալով հանլ ես մնացեր 4): Դիւն ինտէօր ես. ըռի՞նս ես:

— Ե՛հ, ըսի՞նք իմ:

— Ի՞նչ կայ ըսի՞նք չիլլելու. էմմէնն ալ խոսողի 5) ին ճամբեր. մինչիւկ իւր գնալ չելլի նը գալ չիլլիր. ողջիւթիւն թող լընի:

— Երկթէ շէղեղեղեղ 6) է քիւրիւկ, ըճա թի՛շ տանիմ:

— Ապրիս հարս'ը, բարով ինչո՞վէ 7) եցիր եփեր. շեն կենաք մարանն խաթինն:

— Անիւշ լընի:

1. Տնէն գուրս հագնելիք տեսակ մի վերարկու: 2. Բռնի: 3. Բնութիւն: 4. Ալս խօսքով թէ՛ «գալով հալեր ես», և թէ, ազալու հալ (—վիճակ)ին մէջ ես մնացեր» կը հասկցուի, բայց հաւա. Նախանարար առաջինն է ուղիղն և իմաստն ալս է թէ «Դիւն ալ չես գար»: 5. Պանդխտութիւն: 6. Խարկած սիսեռ: 7. Սուրճ:

—Յ'. Խեչիւլի— 8) լընի, ճիւհար Խաթիւն. տալոջդ աղջիկն ալ կարգեցիրք. տուզն ամուր մնայ. Գոռօսը 9) աղբօրդ աղ- շընին լընի:

—Տոռօսը քիւկիններուդ լընի:

—Հագուցածը բարեճով էր. աղշի:

—Բարով էր, ըմ քէրէճէն վար էր. մէջ մ'ալ ծոյը քնկէքին նէ իօ էր 10): Յ'հ. ըխո'լը 11) բաց լընի. ան հագուցածը անիւնց հօրս 12) չէր, ըմա ինչերնիւս պետք է. իրենց հար- սին կիւ հագցընին. տալս ճիհեղ մի 13), ճիհեղ մի տվա՞վ իւր. տեսնե՞լիւ լոյսի 14) է, հեճ 15) հինկ Խաթ 16) է. հեճ պիւթիւն 17) բարով. շըլը 18) օր մի ճամբատ իյնի Գէ էր- թաս տեսնիս Գի ըսածիս հօրս 19) կայ:

—Ըլոխ տալտ իւղիկին ու բըղիկին աղջիկն է, նքօր կու սորվի ճիհեղն իւ խնամութիւնը: Զբսինք աս ժըմուս վրայ, վաթիւթիւն անեօր տատը իւր Գիլայ 20) կիւզարնը, բէւներով ու բաշերով կիւզար. աղշըներուն ճիհեղն ալ ինք իր ձէռ- քովը կիւ բերեր:

—Մ'ըրա, վայն ի իսելքս ելլէ. անեօր խնամին գիտիս դիւն. կտտիկ հաւուն սոչ կիւ դնէ. ընտիկն ու ծնտիկը կու բռէ (փնտռէ). հըլս կրնայ նը 21) քըթիկը պակաս թո անէ, տես թէ ինչեր կապսվրէ: Իրաւ. աղշին տեղը բարով է ըմա, տալեօջս ալ վայն 'ի վրան կիւզայ. որը օրնան 22) կու խրկէ, որը գաղտուկ. խնամին կնիք քնթին չի դներ. հոգի քուրուկ, ճակտին Ետղան 23) է զէհեր 24):

8. Ծնորհաւոր: Ծնորհաւորման կամ մխիթարութեան համար ապեւլութեան գնացող կանաչք սուրճէն չետոյ կ'ըսեն շնորհաւորումն կալն: 9. շնորհ կ'օրհնութիւնը: 10. լաւ չէր: 11. Բաղդը: 12. ա- նոնց պատուոն համեմատ: 13. օժիտ: 14. արժանի: 15. թէ: 16. ձեռք. 17. բոլորն ալ: 18. ինչալլան— Աստուծով: 19. չափ: 20. հայրենիք (ընտանեաց քով): 21. եթէ կը համարձակի: 22. չալնապէս: 23. ճակատաւիր: 24. գուցէ: 25. 'ի սէր: 26. պարս.—պտուղ կալն.

—Ը՛. խօսքս քեզ մնայ (գաղտնի պահէ այս խօսքս) քու-
րով. Տարուս մարդը սուղ է եկեր, չէ նը քու ո՞ր տեղս է սի-
րելի, թշ տանէ, աղըընին խա՞նդն համար 25) տի քաշէ,
հէմ փնռք Աստիւծիւ ինչէ պակաս է:

—Ա՛ղըընակ, խօսքս չէքրով չըյեցի (ասացուած մ'է քա-
ղաքավարական). էոջիններին վախճան ալ գիտես թը ղէք 26)
ու ղէքէքէ կար. հըմա կ'ելլէ քի բան մի տանէ նը, երկընէն
վախն 'ի վախը կ'անէ, երը մարդ է. աք հոմոսն 27) ինչ է
չի գիտէ. ուչ տար. ուչ ալ թող բերին կ'ըսէ: Հըս 28) մեր
(ի Պոլիս) գնացողը Աստուծո՛ւ խնդայ. բան չեր ըսեր: Ան
օրուանքը աղբօրս աղըընին ները չօրուս եր բերեր, թղթովը
շէքէր իւ քեռէքոյովը 29) ձվա 30) տարի, աղբօրս կնիկը
շատ դէմ կեցաւ քի չիւղեր, ըմա թշ Քոյոյ 31): երեսն
երէսէն կիւ խմնի. ան մեր տիւնը հարկի հարսնիքի՝ առոնց
խոյմախի 32) ու խաղի 33) չէ եկեր. ես ինտէօր չէօրն 'ի
չէօրը երթամ. լսեօղն իշ կ'ըսէ լիւկ: Մայհն ինք ելլէ. օղդի
(անղիի) գուլթօն ալ ըսեր է քի, պասիւլին օնի 34) է տա-
րեր, մ'արկըներ. մէռիւնը խոէօլ քի, ես օնի տարեր եմ:

—Մ'երդուըննար, քուրով, մ'երդուըննար. մեյն (մէկն)
ալ իմ գէօխն է. խնամիս սիւրբ Սարգիս ուխտը ձենեցի. վա-
րի եօի 35) ընեկուն չի ձենեցի քեկի, մըժվի հըմա հետս
քինթ ու պոչ է:

—Ըսինք 36) է էղեր. ան օրուանքը ինքոնցը (...եանի
տունն) գնացեր է, ուչ ղօք 37) ին արեր (չեն թախանձեր

(ալտեղ՝ աժնութիւն, առատութիւն): 27. պատիւ. (ոչ թէ օրինական
կամ բարոյական, ալ քաղաքավարական սովորութեանց մասին).
28. գոնէ, առ ալժմ լաւ է, կալն: 29. թաշկինակ: 30. Ռոյն—պը-
տուղ՝ խնձոր, տանձ, կալն: 31. օգուտ: 32. սեր: 43. գառն: 34.
պղնձէ՝ կերակրող սեղան ըսել է, բայց աստ փոքր օնի մէջ պատ-
րաստեալ և՛ սովորաբար՝ փուռն եփուած խմորեղէնն հասկնալի է.
35. չիք: 36. լաւ: 37. ստիպել:

կենալ), ուչ ալ ըտերին փղիւն ալ շինն ես փ կատիւ ես, ան վտիւնէն 'ի վեր. ալ մերն ալ չի գար:

—Սե' ու մուրը գայ. չի գայ նը առգաւեները (ազուաւ) սե' տի հագնին:

—Մայնն թնք ելլէ. ան գաւը որոն հետ բարով է:

—Իբաւ ես, քուրուկ, ողբինին հետ ալ ժամիւն Քնտէրն 38) հըմար ժամը (յեկեղեցւոյ) դիպդըպեցան. ան ըսաւ թը նիւրջս տեղն է, ես տի կոյնիմ. ան ալ ըսաւ քի, ներտ մէուաւ գնաց, հետը սիրն ու բիրն էիք, ոնցուկը մոռցուկ եղաւ. քեզի իւր ներ եր նը ինծ ալ քոր եր. կեսիւրը մէուած վտաք ան տեղը քորջս եր տըվեր, ան ալ իւր (ուր—որ) ըստըմպօլ (Կ. Պոլիս) գնաց նը. ինծի տվաւ. ես տիկոյնիմ: Ա)

—Մարիկ, չի դիտես թը ան թշ կապուտցած է. Խալիս (ն) մարս, (սկեսրոյ ներն) լոս բխայ (բղխայ) գերըզմանը, կ'ըսեր թը ան (մարդն) իւր նշանաւոր (աչքն կամ ձեռքն եայլն արատաւոր) է, անկէ վախցիք: Զատկիւն շարաթն օրը հարսընցուն տալիք 39) ժամ ելին բերեր, նստեր հաց կ'իւտէլին, բե-

38. տապաստակ: 39. զարդարեր:

Ա. Քաղաքիս 2 եկեղեցեաց մէջ ես, հին ատեններէ 'ի վեր, տեղի կամ մասնաւոր տապաստակի համար վէճ եւ կո իւ անպակաս էին: Յառաջակողմն հարուտք կամ մեծատունք գրաւած էին: Ս. Գ. եկեղեցու շինութենէն չետու, հին բաշխումը փոփոխութիւններ կը բաց: Նորերէն ոմանք որ ազդեցութիւն, հարստութիւն ստացած էին, հիններէն տկարացած կամ անհետացած ընտանեաց ոմանց տեղերը գրաւեցին: Մերթ ընդ մերթ վէճեր եւ բանակութիւններ, երբեմն գանակոծումն իսկ տեղի ունեցաւ: Ուստի աչս անտեղութեանց վերջ տալու համար, 79-ին, գարունն, մէկու մը նախաձեռնութեամբ քանի մը հարիւր զ. ի հանգանակութիւն մ'եղաւ, եւ մասնաւոր փոքր Քնտէրնէն՝ երկար եւ հասարակաց Քնտէրներու վերածեցաւ: Յաջմհետէ վերջ գտած է կուիւներն եւ կանուխ գնացողն ուզած տեղն կրնայ կաշնիլ: Վարը արանց տեղը, բաց 'ի հանրութեան վերաբերեալ կապերտներէ, մասնաւորաց վերաբերեալ Քնտէրներն դեռ կեցած են, եւ սովորաբար իւրաքանչիւր ոք իւր Քնտէրին վրայ կը կաշնի, բաց կուի. բնաւ չկաչ:

բանը չի բացաւ քի եկիւ: Սր մի օրանց չէ ըսել քի կիւշտ ե. կիւ ու անութի գնահ. մէղդրեւն է սորվեր: Իրաւ, բան մի տի հարցնիմ. ձերինները աշքի-յիւսին ինչ եյին եփեր:

— Խնամիս խոյճաի եր խրկեր ըմմա. ան չի բերին. տալլա Եողլա 40) խրկեր եր. ան օքլան բերին, ետքն ալ՝ աս վաթևան (եղանակին) էտէթն 41) ինչ է նը, ան: Քէդդո 42), խոպլաճա 43), բանճրով կերակուր, պրէտն 44), մաճնով ապուր: Ըճա կոչնըվորը (սպասուհին) նա վարի անտեր մնան եր Գեհի, պրէտնը բարով չէր կրցեր. էո. ջրեր իջաւ վրայնին. քիչ մնաց խաղքը տի լընեյին:

— Աղլի, հըլա՛ ուր արիք. չէնը աս կիրակի նոճառնի թուղթը (աւելորդածախ սովորութեանց չափաւարման կանոնադիրն) տի կարդան կ'ըսին:

— Ե՛ մեռաց լուկ, ան անկրմայհն ալ քանի իւր կարդացին նը գիտես թը օքլալուիէն պէրէպէն ալ փախաւ: Մարկըններ (մարք), ես ալ խոյել 45) չիմ ըճճա Էթոնէ կէնէի 46) տէրին, չանելով կուլլիլուկ. հէմ ալ ի՛շ մնաց իւր տանիճին: Ըլտի կէնէ օրբի մի 47) բան տի շարին: Հարկի հարսնիքի կիրակիւրը չէօրս քշէտն 48) եւել չի տ'իլլի, փեսին ու խնամտացը եւել ինլաթ 49) չի տի տաք, մայհ-տիւնը հաց չի տի ուտէք. սենկ չի տանէք, նենկ չի տ'անէք: Անենկ տանին իւր տի չէօրցընին: Ինչիւս պէսք է. ես ալ հըմա ուչ առնելիւ իւնիմ, ուչ տալիւ:

40. տեսակ մի խմորեղէն որ՝ չսինիին պէս՝ խմորն գլանիկով լոջօ նոր բանալով՝ իրարու վրայ կը շարեն, կը ծալեն, ձեռաց չափ կը կտրտեն, և (տուճն) տապակի մէջ իւղով կ'եփեն, և վրան մեղր ու շաքար կը լեցնեն: 41. սովորութիւն: 42. խորոված (երբեմն սանի մէջ իւղովն եփած): 43. ոչխարին կողերուն կողմը, բրինձ լեցուցած և եփած: 44. միսն քիչ ջրով իւղովն եփած՝ կակօցուցած: 45. լոճար: 46. կ'ն, աղջիկ: Հոս, աղջիկ հասկանալի է: Տաճկ. բառական նշանակութիւնն «քղանգքը թերի, պակաս» ըսել է կարծեմ: 47. հոտ ըսել է, բաց աստ «կարգ մը, շատ մի կալն» հասկնալի է: 48. տեսակ: 49. ընծալ:

— Զեռքդ պահենիմ, խոթիւն աղչաւ. մնաս բարով:

— Մըբա, առ Էօր չաղ 50) է քըհա, ե՛օի լընիմ քի տի
թողում, տես թը Զատկենն 'ի վեր ոտք կոխեր ես:

— Ի՞նչ անիմ, քուրոկ, երը մարդու (էրիկ մարդ) ու գեղ
գեղացիի տեր ինք. կրնամ ուր. թէյլէ 51) են աշկա տի բա-
նամ: Դարն 'ի դան օր մ'ալ կիւզամ:

— Զէ, խոթիւ՛րո համար տի նատիս:

— Զիմ կրնար, քո՛ւրուկ. գոջնակը (կոչնակ) զարկին. էմէցի
(յամեյ). աղբօրս (կանայք ոմանք խօսակցին ամուսինն լեղ-
քայր) կը կոչեն) արեւիւն իս թող տիւր իւր երթամ:

— Մէղանյ, անենկ բան ըսիր իւր, չէ չիմ կրնար ըսեր. գի-
տես թը կրակին վրայ եյիր. բարով եկիր. նէնէ խոթիւնն ձէռ-
քը կիւ պահենիմ: (Ա.)

50. Ժամանակ. 51. զալէ—զբաղում:

(Ա.) Ինչպէս սովորութեանց, նոյնպէս և լեզուի մասին Ակ-
նայ և մօտակազ գիւղօրէից տարբերութիւնն աննշան է. զօր. Ակ-
նեցիք կ'ըսեն. քնացի, գաճա, դաշուն (տաշտ), վարդապետ, վարժա-
պետ, պէկենք, արփիարինք, խասկլցոնց եալն. անոնք կ'ըսեն. գցի,
պաճա, դաշաղչուն, վարդըպետ, վարժըպետ, պէկինք, արփիարինք,
խասկլցունց եալն:

ԳԱԻԱՌԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ

Նախընթաց գլխոյն մէջ Ակնայ գաւառաքարը առին վրայ
քաւական ծանօթութիւնք գրուած ըլլալուն՝ այժմ՝ սկսինք
քառերն գրել: Հաւանական է թէ սոյն քառերէն քազմա-
թիւ քառեր այլ գաւառաց մէջ եւս կը գործածուին, ըսյց
որովհետեւ ասոնք որոշեալ չեն՝ ըլլորն ալ իբրեւ Ակնայ
քառեր գրեցի:

Ա. ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒԱՆՔ

1. ԿԱՐԱՍԵԱՑ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

- Բողով** Եխալէն մեծ և թակոյլէն փոքր, իբր 8—10
քիլոկրամ ջուր պարունակող:
- Գըմիկ տապակ** Փոքր և խորունկ տապակ:
- Գուշ թաս** Խորունկ շերեփ:
- Գոսաման** (Տճ. Ֆարաշ). Գէռ. (Տճ. սիւփրիւնտիւ) աւլե-
լով մէջն ժողվելու համար տախտակէ կամ թի-
թեղեայ աման:
- Դահնա** Ջնջան կամ ջնջոց. հին լաթի կտոր մի որով
կերակրոյ սաները կը մաքրեն:
- Դաշուն** Պղնձէ բոլորակ տաշտ. թղաչափ խոր. լաթ
լուալու, լոգնալու համար:
- Դէստըխան** Կերակրոյ սեղանին ներքնի մեծ սփռոց ուր կը
մնան փշուրքն. (Տճ. սուփրա պեպի):
- Էխալ** Փոքրիկ թակոյլ, 3—4 քիլոկրամ ջուր պարու-
նակելու չափ, մէջն իւղ, պանիր ևայլն կը
լեցնեն:

- Թաթիկ** Բղաչափ կոթով, ձեռաց միջիչափ, տափակ, երկաթեայ գործի մը՝ որով խմոր կը կտրեն և խմորի տաշար կը քերեն:
- Թանիրի փարտիչ (հացի)** Փայտեայ ձող մի, ծայրը ցնցոտիք կապուած, որ հացն եփել սկսելէ շառաջ, ջուրը թաթխելով թանիրին կողերը կը փարտեն, կը մաքրեն:
- Խալկին** Մեծ կաթսայ:
- Կաղաթ** Տաճ. քիւֆէ:
- Կասկրակք** Կասկարայի աղաւաղեալն է որ եռտանի երկաթի նշանակութեամբ կը գործածուի:
- Կոտիկ (կօտ)** Ակնայ չափին (իբր 70 օխա ցորեան ևայլն) $\frac{1}{24}$ մասն. չափ մ'է կոլլակի պէս: Սևաստ, Գանկալ և 'ի Գուրուչայ 1 քիլէին (2 չափ Ակնայ և աւելի) $\frac{1}{16}$ -րդ մասն կը հասկցուի: Աւելի փոքր չափ մի կայ որոջ «թափիկ» կը սեն, 'ի Գուրուչայ ևայլն, կոտիկին մէկ մասն է: Նաև «կոտիկ» կարճահասակ. տես ածականաց կարգն:
- Կրիճ** Հաւու, շան ևայլ ուտելեաց համար հողէ աման, ուր կը լեցնեն փշուրք ևայլն 'ի կուր:
- Կոլլակ** Փոքրիկ կողովի տեղ ծառայող տախտակէ աման. (Տճ. քիւլէկ):
- Չարմաղ** Ալիւրի մաղ՝ բարակ:
- Ծառուտ** Ալիշ կրակի. (Տճ. աթէշ քիւրէջի):
- Մըթիկ կամ Դսթիկ** Սենեկի թանիրին աթուռի վրային ներքնագոյն ծածկոցն է:
- Շարմաղ** Մաղ՝ բարակ ալիւր մաղելու:
- Շերեփ** Մեծ գդալ. Տճ. քէբճէ:
- Շիշ շամփուր** Թանիրն հաց եփելու երկաթէ բարակ ձողեր $1\frac{1}{2}$ —2 հանգուն: Մէկին ծայրը կեռ է զոր շիշ կ'անուանեն և որ Տճ. է, և միւսին ծայ-

րը տափակ է, ձեռաց միջի մեծուք - - - ,
 շամփուր կ'ըսեն: Սոյն երկու գործիներն թրո
 'ի ձեռին ունելով կողուած հացին բոլորով
 'ի կողն կը փակցունէ և յետոյ, եփած հա
 կողէն քերելով նոյն գործիներովն դուրս
 հանէ:

- Պարուշ Պղնձէ դոյլ մեծ կամ փոքր (Տճ. պախրած):
- Սխտոր-գուշ Խստոր ծեծելու փայտէ աման. (Տճ տիպէք)
- Փարշ Հողէ գաւաթ:
- Քաղլակ Փոքրիկ կողով. վրան կամարածև կոթով մի:
- Քնլժառ Մոմի պատրոյգն կտրելու մկրատն (Տճ. մու
 մագասը):
- Քուլլաք Փոքր բրիչ:

2. ՏԱՆՑ ՇԻՆՈՒԱԾՈՑ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

- Գալոնք Տանց մէջի սանդուղներու վերի ծայրի դրն
 ձև կափարիչն:
- Էռէջք կամ Տան միջնայարկն գտնուած տանիսն կամ ե
 իքն:
- Թառ 1. հաւուց բոյնին միջի փայտեայ ձողն.
 լապտերին միջի փոքրիկ աշտանակն. (Տճ. մ
 տան):
- Թոկիկ Փայտէ գործի մը որով տանեաց եղերաց
 բերը՝ որ անձրևէն կը թուլնան՝ կը ծ
 հաստատելու համար. (տճ. թօզմագ):
- Իշուկ 1. մեծ գերաններուն (օխ) օժանդակ
 մը: 2. երկձեղ (չաթալ) փայտէ յենայ
 րոյ վերայ մեծ գերաններ շեղ կանգնե
 լով կը սղոցեն:
- Խողլակ կամ Այգեաց դրանց փայտէ կղպակն զոր վ
 ստամուկուր բանալիով մի կը բանան:

Դարմունժ

1. Կամուրջ (ՏՃ. քէօրփիւ). 2. երկանքին ներքեւի քարին կեդրոնն մասնաչափ երկաթի բեւեռին կամ լիսեռին վրայ անցուցած փոքր փայտը՝ որ վրայի քարին դառնալէն՝ շփումն մեղմելու կը ծառայէ, որպէս զի աղունն չափէն աւելի չի մանրի:

Իտղունժ

Արտուճ ծառի կեղևն, զոր թրջելով ուրազով կը կտրեն թղաչափ և տանեաց ցուխքը իբր 4 մասնաչափ իրարու վրայ կը շարեն, ուսկէց ցուխքին ջրերը կը կաթեն: Այժմ նուազ գործածելի է:

Կրակք կամ կրակքուց ծաղ

Խոհանոցն գտնուած հողէ թրծած կրակարանն: (ՏՃ. օճագ):

Ճաղմար

Տանեաց շուրջը ճաղմարին վրայ վանդակաձև գամուած փայտեայ կարճ ձողեր.—2. դագաղ: Բազկի և աւելի հաստութեամբ գերաններ որ տանեաց շուրջը իրարմէ հեռի գամուած բարձր ձողերուն վրայ, գեանէն բարձր, երկու կարգ կը գամեն երկայնութենէն, և որոց վերոյիշեալ ճաղերը կը գամեն:

Ճըմբիք

Խոհանոցի այն մասն, կանգնաչափ բարձր, ուր կրակարանքն կազմուած են:

Դալք

Հնձան. խաղող կոխելու տեղ:

Դառապա

Քէ և ՚ի բառարանի «տախտակէ պէօլմէ» գրուած է, բայց աստ ՏՃ. սաչագ: (Այս բառը յԱպուշեխ և ՚ի Կամարակապ կը գործածեն, և ոչ ՚ի քաղաքիս):

ՉԼ

Տեսակ մի կոթով դրում՝ մէջը պարապ, որ կը գործածուի իբրև աման գինևոյ կոթին գլխէն ծակելով, և իբրև շերեք գինևոյ ևն., գընտաձև մասին վրայ բոլորակ ծակ մի բանալով:

Փարսի

իսկ առանց ծակելու կը ծառայէ լուղորդաց՝
զիրենք ջրոյ երեսը պահելու:
Քարէ պատէ սենեկին ճակատը, քիչ մը բարձրը
գտնուած լուսամուտ կամ պատուհանն:

3. ԶԿԱՆՑ, ՍՈՂՆՈՑ ԵՒ ԱՅԼ ԿԵՆԴԱՆԵԱՑ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ:

ԱՃ

Կ'ըսեն թէ ջրոյ մէջ ճճի մ'է փոքր ու թելիձ
պէս բարակ զոր եթէ ոք անզգուշաբար ընդ
ջրոյ ըմպէ, ճճին որովայնի մէջ տակաւ կ'աճի
և ակտացեալն կ'սկսի նիհարնալ և շատ ու-
տել և գրեթէ չի ջագնար, այնպէս որ երբ
մէկը շատ ուտէ, կ'ըսեն թէ «Ա՞ճ ես կըլլեր»
Զու ո՞չլի:

Անիծ

Բոռ մնողու
Երկըրմար

Վայրի մեղու. բորեխ. Տճ. եսպան արըսը:
Գետինը աղտեղութեանց մէջ կամ քարի տակ
գտնուող կէս թզաչափ ճըճին, զոր ձկնորսք
իբրև խայծ կարթն կ'անցունեն: Նաև մաս-
նաւորապէս մանկանց «Բերնակ» ըսուած հի-
ւանդութեան 'ի դարման չորցունելով կը փո-
շիացնեն և կը ցանեն: (Տճ. աղուլճան):

Թեփիկ

Գէֆալ ձկան տեսակ մը, մինչև 3 օխա ծան-
րութեամբ կը գտնուի:

Թստան պլոճ

Բոլորածև և տափարակ միջատ մի 1 զրուշնոց
մէճիտէյի մեծութեամբ. կինամոնագոյն և պա-
տենաթև է և որ ճիշդ մլուկի զազիր հոտն
ունի:

Քիժի

Ամառն ծառերուն մէջ ժժացող թևաւոր. մի-
ջատ մի բզեզի մեծութեամբ:

Համպ

Դեզին և սև գոյներով, խայտաբղէտ, մողէսի
տեսակ, թզաչափ երկայնութեամբ, 2—3 բը-

Թամատի Թանձրութեամբ կենդանի մը, որ անվնաս է: Բէկ ըստ ժողովրդական կարծեաց չլամպան կը ցատկէ մարտոյ երեսն և չի փոքր-թիր, մինչև որ 7 կամ 40 էջեր ՚ի միտան չի զուան, բայց այս ցատկելու կարծիքն երբէք հաստատուած չէ:

Չուտիկ պլոթ

Խնձորի միջէն ելած Թեւաւոր կամ անթեւ որի մը որոյ տառնն ՚ի մըթան կը փայլի: (Փուտուրայ կամ կայծոռիկ):

Դալնգ

Մողէզ (Տճ. քէրթէնքէլէ):

Կասկամ

Բուխ տեսակ մի:

Կլորիկ

Նեպուկ. (Տճ. Թէսպիհ պեօճէլի):

Ճանազի

Երկայնատուռն, մատնաչափ, քառաթեւ միջատ մի, որ այլ և այլ տեսակներ ունի: Տղայք կը բռնեն ՚ի զրօսանս և տառնէն թել մը կապելով կը խաղցունեն իրրե Թուղցիկ:

Ծող

Տեսակ մը ձուկ որ սակաւ ինչ քէֆալ ձկան կը նմանի:

Մրնդ

Նորածին ոջիլ:

Շաղիուլ

Տեսակ մը ձուկ՝ մողին կամ շիշէկին կը նմանի, ուժով է և դժուարաւ կ'որսացուի, միան ծանրահամ է:

Շիշէկ

Հայ. և Տաճկ. նոյն է. քէֆալի ցեղէն. սովորաբար ուռկանով կը բռնուի, և Եփրատայ ամենէն մեծ տեսակ ձուկն է. մինչ 40 և աւելի օխա ծանրութիւն կ'ունենայ: Շիշէկ կ'ըսուի նաև մալեալ խոյին. (Տաճկ. էօկէճ, Թոլղու):

Բուկի պլոթ

Լուբիայի կամ բակլայի մեծութեամբ պատեանաթեւ միջատ մը որոյ պատեանը ոսկեփայլ մանիշակագոյն է: Ոմանք փոշխացունելով զայն մեղրամոմի հետ կը խառնեն և մարմնոյ վրայ

	կը կապեն, խարան մի բանալու համար:
Պլոժ	Միջատ:
Զորիի ծանծ	Զորույ և ձիոյ վրայ եղած տեսակ մի ճանճ:
Վազ	Տեսակ մի ձուկ, որ ըզմարիտին կը նմանի, օ- խանոց և աւելին կ'ըլլայ. յարգի չէ այնչափ:
Վերնուկ	Մարտի տեսակ մի նուազ վնասակար: Նաև մեղուաչափ սև միջատ մի որ կ'ոստոստէ:
Վռիկ	Թիթեռնիկի տեսակ մի, բզէզի մեծութեամբ, մոխրագոյն: (Երբ սա դուրսէն 'ի տուն կամ 'ի սենեակ կը մտնէ, և մէկու մի ականջին հանդիպի զարնուիլ, պանդուխտէն լուր գա- լու և այլոց բարեգուշակ կը համարին):
Տափակ ըն- րան	Յռիկ ձկան չափ և երբեմն մեծ, մինչ 200 տրամնոց՝ քիչ կը գտնուի. (Պօլսոյ Տճ. Գայտ պալըշն է):
Տոիկ	Թղաչափ ձուկ. Տճ. Գայտ-ին տեսակէն, սովո- րաբար 10—20 տրամնոց. ամրան սկիզբներն շատ կը գտնուի:
Զոշոտ	2—3 տարուան վայրի նոխազ:
Զօսօ	Գամբու կամ խոշոր շուն:

4. ԾԱՂԿԱՆՑ, ՊՏՂՈՑ ԵՒ ԱՅԼՈՑ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ:

Բամպուզ	Յողնաւոր խոտ ինչ. կոկոնաւոր, որ մէջն բամ- բակի պէս ձերմակ նիւթ մ'ունի:
Բաշուկ խոտ	Բաղըջուկ (Տճ. էպէմ կէօմէճի) որ ծանօթ է:
Բնիսծ	Պտուղ ինչ կլոր, սիսեռէն փոքր. կարմրագոյն, կուտը մեծ. (Տճ. չէթլէմպիճ):
Գոզի	Խոտ ինչ ուտելի:
Թըթուկիչ	Թրթնջուկին աղուաղեախ:

- Լովաս, լոլվաս** Լուբիա. (Տճ. Փասուլեա):
Կաթնուկ խոտ Խոտ ինչ, փշատի տերևի մեծութեամբ. Տճ.
արքա չայի կը նմանի:
Կծան խոտ Տճ. լսըրկան օթու:
Հացենի Մառ անպտուղ, որոյ փայտն շատ կարծր է.
(Տճ. տիշ պուտագ):
Ձնձաղիկ Ձիւնածաղիկին աղաւաղեալն է:
Ճապկի Ճապուկ ճղերով փոքրիկ ծառ կամ թուփ: (Հին
ժամանակները դպրոցին յանցաւոր տղայքը
ծեծելու համար ճապկի բիր կը գործածէին):
Ծիժվի (ժժիի) Վարդագոյն, միաթերթ ծաղիկներ ունեցող
խոտ վայրի խոտ մի զոր փորի ճճիներ թափելու
համար իբրև դեղ կ'ուտեն: Կ'ըսուի թէ ւսար-
տենիա ըսուած ծաղկին վայրի տեսակն է:
Մասուր Պտուղ վարդենուց ոչր թերթերն թափելէ յե-
տոյ կը կարմրի և կը հասուննայ:
Մորմիկ Մոր. պտուղ ինչ (Տճ. ըզմավուլա):
**Մրդիկ (մնդ-
րիկ) վարդ** Սպիտակ, փոքր տեսակ մը վարդ յասմիկի (եա-
սէմի) նման:
Շան-լոլիկ Մորմ. վայրի պտուղ ինչ, հաղարջի մեծու-
թեամբ և գունով որ յետոյ կը սևնայ:
Պարկուկ Միրան:
**Պորտիկ-լո-
վաս** Տեսակ մի լուբիա որ սև պորտ մ'ունի. (Տճ.
պէօրիւճէ):
Ջղախոտ Առուաց եզերքը բուսնող լայնատերև և ջղուտ
խոտ մի որ ընդ երկար դալար կը մնայ և զոր
խարանի վրայ կը դնեն կաթնսերով:
Սախսիկ կամ Կանաչ կամ թարմ լուբիա:
սըլիկ
Մուլթան վարդ Տուղտ. (Տճ. կիւլ խաթէմ):
Վարդապետ Կոնաձև, մուլթ լրջակապուտակ ծաղիկ մը, որ

Տախտեղ

վայրի օրհանգիստի տեսակ մ' է:
(կամ տաք դեղ) դարապղպեղ. (Տճ. պանձ պի-
պէր): Կարմիր պղպեղին և սիռնիացուցածին
ևս տախտեղը կ'ըսեն:

5. ԱՆԴԱՄՈՑ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

Ազոսէջ

Ազդերց միջոցն. (Մայրն ազոսէջն առաւ (զոր-
դին) և ծեծեց կ'ըսեն):

Ակոնճ թոռ

Քուռնք, մօրուարձակք. (Տճ. գուլագ թօզու):

Աճոսկ

Ազդերաց վերին մասն. ամորձեաց քովերն:

Գահ

Ուս. (յոքնակին՝ գահեր):

Գաղտընակ

Նորածին մանկանց ճակտին վերագոյն կողմն
որ դեռ կակուղ է և որոյ սակ կը գտնուի,
կ'ըսեն, ուղեղն:

Դունչ

Մնօտի այն մասն որ շրթանց անմիջապէս
ներքև կը գտնուի:

Թալ միս (թե-
րեւս դալմիս)

Ոչխարի ճարպին մէջ գտնուող դալկագոյն մսի
մասն՝ որ համեղ է:

Թայիկ

Տղայոց գլխուն մագը՝ առջևի կողմը, յօնքերէն
1—2 մատ վերև, ճակտին երկայնութեամբ
դուր կտրած ձևը: (Թուրք կանայք ալ այս
ձևով կը կտրեն սովորաբար):

Թարթիչ կամ

Թարթինչ

} Արտևանունք:

Թուշ

Այտ:

Խըռթ ու փըռթ

Ոչխարի, լեարդի և այլն (ճիչէրի) քովի գա-
նազան տեսակ միսերը զորս կը խորովեն:

Կաթն ակոսայ

Մանկութեան ժամանակի ակուսչներն որ չե-
տոյ կը Թափին և հաստատունքն կը բռնեն:

Կոս, կոսեր

Կափարիչ աչաց կամ վերին արտևանունք:

ԿՈՒՂԻԿ Գլխուն երկայն մազերը, վարսք. մանաւանդ՝ քունքերուն վրայ 1—2 մատնաչափ լայն և 1 մատի երկայնութեամբ կտրուած մազերն: (Սովորաբար թուրք կանայք այս ձևն կը կտրեն):

ԿՈՒՆԳ, կամ կից Երկու ձեռաց իրարու կցեալ գոգաւոր ձևն:

ԿՕԼ (կէօլ) Աչքի՝ քթին կողմի ծայրը:

Ծաղուկ 1. Ոտից ջիղերը, (իյնալէն ճաղուկները դուրս է լցուեր վերսն. 2. Գուլպա հիւսելու ասեղ (շիշ):

ՇՐԼԻԻ Պարանոց, ճիտ, վիզ:

Ջաջա ակոսայ Աղացող ակոսայ:

Պզտի լեզու Կոկորդին բերանը զանուող փոքրիկ լեզուաձև միսը:

Պըլալիկ Բիր ական:

Վախընակ Սրտին կեդրոնն զոր կը բռնեն փոր կամ սիրտ շփողներն. (դէպքէ մը վախցած ըլլալուն համար), և իբր թէ սրտին տրոփիւնը կը հանդարտի և հիւանդն կը բուժի:

Օղըշար Ողնաշար (Տճ. պէլ քէմիյի):

6. ԶԱՆԱԶԱՆ ԻՐԱՑ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ.

Ագիք 1 (Այգիին, պարեգօսին) ստորտը, եղերքը.—
2. (Մառին բոյնէն վեր՝ այսինքն ճիւղերուն) վարի կողմերը: Ագիք, հաւանականաբար, Ագի = պոչ բառին յղջնակին է:

Ալայ Երեսին կամ մարմնոյն մերթին վրայ գոյացած տափակ կամ կալկալ, դեղնագոլն տապաստներն կամ բիծերն:

Աղըլա Ժխոր, աղմուկ:

Աղուն	Աղալի ցորենն և աղալոյ գործողութիւնն:
Աղունձ	Լոսած, փշրուած, աղացած: Աղուլոս (եղաւ) լոսեցաւ, փշրուեցաւ:
Ամպ-գոլ	Ամառը երբեմն պատահած ամպամած օրուան տօթը:
Արդար եղ Բլիթ	Կարագ, կոզի հալած (Տճ. սայեաղը): Խաղողի ոււփը. քաղցուն փոքր ամաններու մէջ կը լեցունեն, կը ցամքի և հանելով կը պահեն ձմեռն ուտելու համար: (Բլիթ, 'ի բառարանի'—գլուխ՝ հացի, պանրի և նմանեաց):
Բնագոթ	Փռան հացագործաց աջն տախտակն որոյ վերայ խմորի չափով կ'ըր փոսիկներ կան:
Բոնտ	(Տես և ոստայնանկի բառից միջի բռնտն). Կոճակի օղակ:
Բուխուրիկ	Ծխնելոյզ: (Այս բառի արմատն Տճ. «պուխուր» բառն կը թուի լինել):
Բունկալ	1. Հաւու բոյնի մէջ թողուած հաւկիթ մը զոր տեսնելով հաւն ուրիշ հաւկիթներ ևս կ'ածէ.—2. Փոխաբերաբար, զորձ մ'սկսելու համար դրուած փոքր դրամագլուխն:
Գարաք	Վէրքի մ'երեսն կապած կեղևն. (որոյ փրթելէն յետոյ տեղն կը մնայ սպի (տաղ)):
Գարեկ	Աչաց կոպերը, արուևանունքը ելած փոքրիկ կոծիկն:
Գարնակ	Սովորաբար գարունն ոմանց ձեռաց կամ երեսին վրայ ելած փոքրիկ կոծիկներն (Տճ. սիվիճիկ):
Գետուտի	Սովորաբար մատնաչափ կամ թղաչափ բարակ շիւղ և փայտի կտորներ և խռիւ՝ զորս անձրևն՝ 'ի գարնան և յաշնան՝ լեռներէն քշե-

լով յՅփրատ կը լեցունէ և աստ գոգառով կը քաշեն:

Գ-Է-Ո

Աղտ, աւելով աւլուած խեշերանք. (Տճ. սիւփրիւնտիւ):

Գ-ԼԹիկ (ԹուԹ) (ԹուԹ) խոշոր, երկակողմանի. (Տճ. չաթալ):

Գ-Նծիկ (աստղ) Գնտասեղ:

Գ-Նտոց Ոսկուոյ, դրամի ծրար՝ սովորաբար գաղտնի պահուած. ունեցողներէն ոմանք անութին ներքև կը պահեն եղեր, և քիչեր՝ տան մէջ. բայց զարդիս հաղուագիւտ են այսպիսիք:

Գ-շկուր Կովու Լայլոց թրիքն զոր շեղելով կտոր կտոր պատերը կը փակցունեն, գետնին վրայ կը չորցունեն, յետոյ իբր փայտ կը վառեն:

Գ-Ռ

Գ-Ռոզոտուկ, գոռոտալ

{ Որոտումն:

Գ-Ռս

Սովորաբար մէջի խոնաուլթիւնն գետնի վրայ զարկած: Գոսի հոռ—մէջի գարշահոտուլթիւնն:

Գ-Օզ (զարնել) Կռուփ, բռնցի հարուած. (սովորաբար կրնակին զարկածին կ'ըսուի. Տճ. իւմրիւզ: Հատնական է թէ ազօք, և Պարսկ. քիւլա) հարուած, զարնել, միւսնոյն բառերն եղած լինին: —Գօք զարնել—բռնցի հարուած տալ:

Գ-Էմ(մի) եագմա, եւայլն Եղարշի, եռոյցի, և այլն. լայնութիւնն յերկայնութեան չափերով (կտրուած) քառակուսի մասն:

Գ-Պպըտուր, դըտուր

{ Գոփիւն ոտից:

Գ-Քեք

(Ծովու, գետի այս ինչ տեղն) ջուրը ծանծաղ է, խոր չէ: (Ակուան) երեսք է—արմատ չունի շատ:

Գ-Րկեր

Ժողովուրդը, քաղաքացիք. (Տճ. հէրքէս, ալէմ)

զօր. «Երկիր գիտէթը», Կամ «Երկրրի ինչ խօսք տի հասկցենք»:

Թաղնա

Ի հնուսն, կանանց տեսակ մի գլխարկ. (Ի բառար. Թաղինա, Թահնա. տես գտակ), որ քահանայից արդի գլխարկին ձեւովն, բայց միայն առաջոց կողման վրայ կարկառեալ, մէջն բամպակ և երեսն գոյնզգոյն կերպաս պատած է եղեր, այժմ անգործածելի: Աղջկանց գտակին և վրայի ոսկեայ 3, 4, 5 շարքին ևս Վթաղնայ կըսեն եղեր:

Թնճուկ

1. Կնճուեալ մազեր:—2 Տուկի մը, ծառի մը արմատին թելերը:

Ժում
Ինքը, Իք. Իրքը, քանը
Լիծ

Պահ, սովորաբար կերակրոց, մերթ այլ իրաց: Իմն ինչ, սովորաբար, կը գործածուի փոխանակ բառի մ'որ միտք չգար: Նոսր խմոր և քաղցու (չիրէ) խառնած՝ (տաշտին մէջ): Նաև ջուր ու կուտ, խիճ ևայլըն. խառն սեխէ թանձր հեղանիւթ, հեղեղի ևայլն:

Լիցք

Գետին մը տան կամ պարտիզի մէջ որոց հողն բնական չէ, այլ հին կամ նոր ժամանակի մը մէջ հող կամ խիճ լցուած է:

Լրդիկ
Պաչք

Հալած ձիւն ճամբայներուն կամ տանեաց վրայ: Ծառին բունին վրայի տեղն ուսկից մեծ ճիւղերըն կը բաժնուին:

Պասապա

Տեսակ մի գտակ կանանց. տախտակեայ, թզաչափ, հին սաղա արտի մօտ ձեով, առաջքի կողմը քիչ մը ներս, վրան կերպաս պատած, և վրան քողով կարած: Երբ աղջիկ մը հարս կ'ըլլայ, պսակման երեք օրն իսասապան գլուխը կը մնայ, և յետոյ սովորական Թաղնան կը դնեն:

եղեր: Իսկ «Չալման» երկու քառակուսի մեթր սպիտակ սաւան մ'է եղեր. մէկ անկիւնը խասապային վրայ անցուցած և Յնացեալն կրնակն 'ի վար կախուած, վարի ծայրը Կուրբ գործուած:

Պարուկիս

Եփած հացի երեսն՝ երբեմն՝ գտնուած ալիւրէ տափակ բիծերն:

Պզոտ

Գետին մ' որ բարակ երկայն դիրք մ'ունի:

Շիմ' Խըթ (ս)

Ըստ իս:

Պժիք

Կտորած ընկոյզի կամ սոխի կեղևներ որ «խըժեք» ևս կ'ըսուի:

Պժկաթ

Մենդարբեր կանանց անցն կաթն որ քիչ մը դեղին և ջրոտ է:

Պուլուձուկ

Երևակայական կենդանի մը, շան կամ կատուի պէս: Տղայոց երկիւղ տալու համար կ'ըսեն թէ գիշերը կուգայ յանցաւոր տղայոց ականջը կը կրծէ: Ի բառարանի, «խուլուձուկ»—սիւմիւք-լիւ պէօձէք. տե՛ս «շողոտ», «կողինձ»:

Պուղու

Հանդերձին կամ վերմակին մէջ պարսպ մնացած տեղ մի, կամ որմին մէջ ծակ մի «խուղու» է: կ'ըսուի:

Կամակ

Հիւանդին սիրտն ուղած կերակուրն, պտուղ, ևայլն:

Կաւառ

(«թերևս՝ «գաւառ».) Այգեաց (պարտէզ) ջրոյ առուակին ստորաբաժանեալ փոքր առուակաց սկիզբն. զօր. Կաւառը այս կողմ դարձնւր. Առուին բերանը խցեալ, լաթ, քար, ևայլն բանալով ջուրը այս կողմ դարձնւր, կամ կապէ որ գայ:

Կըքկուլիկ

Մառոց, ևայլոց բարձունքը: Մերթ փոխաբերաբար ապրանաց գնոցն յոյժ բարձրանալուն ևս կ'ըսուի. «Կըքկըլիկին գլոխն ելաւ»:

Կլիկ	Քակոր ոչխարի որ հատիկ հատիկ է:
Կլոթ	1. Հաւկթի միջի ամբողջ դեղնուցն. 2. Աչք միջինն:
Կլոժ, կլոնժ	Հատուած մի, կոշտ մի, կտորմի. զօր. «Կլոժ մի» թուօք ձքեց երեսնս:
Կժեք	Ընգոյղի, կաղինի և նմանեաց կեղևներն:
Կոշտ	Քարխանայի, հողի, ևայլ իրաց կտոր մի:
Կորի	Պարտէզներուն մէջ 2—3 քառակուսի մեթր— տարածութեամբ դուր տեղ մը, ածու՝ ուր— բանջարեղէն կը ցանեն:
Հալաքոց (ընել, Կամ վառել)	} Խարոյկ վառել. (ի տանիս կամ 'ի բացօթեալ վայրի):
Հատաղ	
Հատարով (զնա՛, գործէ), (կեցիր):	Զգուշութեամբ (գնահ, գործէ, ևայլն): Կարե- լի է Արար. «Հաղէր» բառն եղած լինի որ փնասակար իրերէ զգուշանալ կը նշանակէ. կամ «Հատէր»—Իւր տեղն հանդարտ ևայլն կենալ:
Հովրտիք	Գերեզմանատանց գետինն: Ըստ կարծեաց հայ- կաբանի մը, «հող վայրք»ին աղաւաղեալն է:
Հուրք	Սաստիկ ջերմութիւն, կամ հրոյն ջերմութիւնը: զօր. «հուրքը երեսս զարկաւ, ևայլն»:
Չիթ	Մազտաքէ, խունկէ, կամ կանկարի արմատէ շինուած ծամելի:
Ճենճ	1. Արատաւորիլն իւղային իրերէ. 2. Նորա արատն:
Ճերմակ ջուր	Օղի:
Ճթիկ	1. Ճարպով իւղոտած ու ոլորած, թղաչափ լա- թի կտոր մի պատրոյզ շինուած (սովորաբար մոմ թափած օրն), զոր իբր մոմ կը վառեն. 2. փոքրիկ մնացորդ մոմի:

- Ծիծ** Փոքր աղայք, որ դեռ խօսք չեն հասկնար:
- Ծուկ (Ճամբու)** Ճամբու անկեան դարձը. խոտորած տեղը: ձուկ տալ— Խոյս տալ:
- Մաղմաղ** Կրակին բոցն անցնելէն յետոյ, մոխրախառն վիճակն. մանր խարոյկ:
- Ման** Գործողութիւն մանելոյ, կամ, մանուած իրն:
- Ման կամ,** Թուֆի ռուփին երեսն արեւու ջերմութենէն
- Մոն** գոյացած դեղին փրփուրն, նաև պողոց և այլ իրաց կուսական վիճակը. զօր. «Մանը վրան է կամ, մանը չէ մոլորեր»,—իւր նախնական վիճակին մէջ անեղծ մնացած է: (Այս բառ՝ սովորաբար՝ փոխաբերութեամբ կը գործածուի):
- Մաշուք** Մաշած՝ հատնելու մօտ օճառ:
- Մասնշունչ** Մասնաշուրթն. մատին ծայրն ելած:
- Մէռ.** Անողորկ փայտէ կամ ելունդ տախտակէ ձեռքն մոռած փշաձև, փոքրիկ մասն: Ձեռքը սկէռ է մոռերս կ'ըսեն:
- Մըլատամ** Խոց. Տճ. չըպան:
- Միզ** Կերպասեղինաց, և այլ թելերուն միջին կողմն. զօր. ջուրը, ներկը միզը մտաւ:
- Մլուլ** Մամուկներուն հիւսած ոտայնը: Ոմանք սոյն սարդի ոտայնին աղտոտածին կ'ըսեն «մլուլն»:
- Մծիր** Մոծիր, ածուխի կամ կրակի մանրուք:
- Մոլ** Նոր արձակուած ոստեր:
- Մսամիլ, կամ** Վէրքի մը քովէն յառաջ եկած աւելորդ միս,
- մսամիլիկ** զոր կտրելով կամ դեղով անհետացնելու է:
- Մօռուխ** Երս. փայտ՝ կրակը խոթած կամ խոթելու: Մօռուխ կու խոթէ—(փոխաբերաբար) կը գրգռէ:
- Նշանակ** Միածան:
- Շառափ** Տեղատարափ անձրև, հեղեղի պէս:
- Շարոց** (Տճ. սուճաւգ). Ընդոյզի կամ ծիրանի կուտերն

Ճակելով թելով կը շարեն, և խաղողէ եփուած մալիզին մէջ կը թաթխեն քանիցս, որով կուտեն կը ծածկուի. յետոյ կը շորցունեն և ձմեռն կուտեն:

Շիվ

Խաղողն, թութն եփելէն և ճմլելէն յետոյ մընացեալն. թթինն՝ կովու, ոչխարի, հաւու, և խաղողինն՝ միայն կովու կը կերցունեն:

Շղբիկ

1. Դրան տեսակ մը պարզունակ, զոր դրան կողմն եղած բլթակովն վեր առնելով դուռը կը բանան. 2. (Շղբիկ) զմեւոյ:

Շուտիկ

Խոց:

Շվոտի ամիս

Անասնոց մանաւանդ կատուաց զուգաւորման ամիսն, մասնաւորապէս փետր.ն: (Այս անուէն առնուած կը խնուի «շուտ» կամ «շուտաթ» բառերէն):

Ոռք

Ամաններու յատակը և եփեալ կերակրոց յատակը փակած կամ երած մասը:

Չեծ

1. Մեղրի բլիթներու սև նիւթն. 2. Յորեանն երբ կամնուած, զոռուած և շեղջուած է:

Պահցու

Սպասուհի:

Պաղք

Սառոյց:

Պատտակ կամ պատտըկերը

Պատին կամ պատերուն տակը: Պատըկերը մընացած—լքեալ աստ և անդ. Գնացած. (Տճ. քէօշէտէ, պուճագտա գալմըշ): Պատըկերը ժուռ կուգայ—պարապիան, յանցաւոր լինելուն պատճառաւ գաղտագողի կը շրջի. կամ, օ և իցէ պատճառաւ աստ և անդ կը դեգերի:

Պլոգ կամ պըլլոգ

Պասրոյգի ձևով, մատնաչափ կըսոր մի (խմորի, թանձր հեղանիւթի, բամբակի, և այլն):

Պոտոշ

Այտերուն վարի կողմը և ձևաւոր ի վայր. հակեալ ձև մը. դիրք մ'որ, ստորաբար, տղա-

- յոց լալու մօտ ատեն կ'ըլլայ: Երբեմն ալ չափահասից սրդողելու և տխրութեան պարագայից մէջ կը պատահի. զօր. «Պռտոշը կախեր է: Յուցամատի և բթամատի ծայրերոջն բռնուած փոշոյ (քթախոտի, ևն.) սակաւ ինչ մասն: Զաղացքին անիւն դաղրեցունող փայտէ ձողն՝ զոր ջաղացպանն անուոյ ընթացքն կասեցընելոյ համար կը զործածէ:
- Մնակ (թերևս սիւնակ) Գարապղպեղին միջի կողմը երակի պէս գծաւոր մասն՝ որ կծու կ'ըլլայ: Կորկոտն երկանի քարով քաշելով մանրածն:
- Սրմուք } Մեծ տուն, մեծ շէնք մը:
- Հանք լա- }
 ւատակ }
 ՚իպուն } Լաւ վիճակ, կացութիւն: «Տիպունը վրան կամ, Վեր տիպունը կ'ըսուի:
- ՝ուլփ Մի քանի հատն միասին գտնուած կեռասի, սալորի, ևն. պաղոց փոքրիկ ողկոյզ. երբեմն, փոքր ճիւղով մի միասին եղածին կ'ըսուի:
- ՛էն 1. Հակթի դեղնուցն կամ ամբողջն, որ խաշած չէ և նոսր է. 2. Փոքրիկ մանկանց, երեխայոց կարիքն որ նոսր և սովորաբար դեղին է: Յռել—փորհարութիւն ունենալ, նոսր, ջրի պէս կարիք վճարել:
- երթ Կաշիի փոքր կտոր. Տճ. փինէ: Նաև ապուխտի փերթ.
- զիկ Փոքրիկ խոց. Տճ. սիվիլճիկ:
- որձ-տես Եփելիք հացին ալիւրին որպիսութիւնն (որովին չափն ևայլն) իմանալու համար, ՚ի փորձ քանի մը հաց եփելն:
- դրմիտ Գրամի կամ մետաղեայ ձուլածոցի մէջ դիրտ (թօրթու) կամ պարապ մնացածն: Փորմուտ

- ելաւ—Խնդրոյն, գործին մէջ նենգութիւն, դժուարութիւն ելաւ
- Փուլա 1—2 սխալ թարմ, ոլորած խոտ զոր կը չորցունեն ՚իկեր կոզուէն և ձիոյ:
- Փուր 1. Ընկոյզի, նուշի փայտեայ կեղևին վրայի կանանչ կեղևն. 2. (ած.) Ձի հասած, խակ, կծու:
- Փչըմբիկ (թերևս փչմբիկ): Երբ ձմեռն հողմ և մրրիկն ՚ի բարձանց կը փչէ որ օդին մէջ փռշիտ պէս կ'ըլլայ Վփչմբիկ կ'ըսուի:
- Քամազու Քոնիրի, ևն. ջերմութիւնն երբ նուազած է՝ զքամազու կ'ըսուի:
- Քաշուք Կերպասի մը քովէն ելած՝ երկան բարակ կըսոր մի: Տեղուց համար ևս կ'ըսուի:
- Քար-քակ, կամ քար-փակ } Ձառ ՚ի վայր քարուտ ճամբայ:
- Քարիչք Տորենի միջէ մազուելով ելած փոքրիկ քարերն:
- Փըստըլիկ Ձրխմիչի բերանին՝ իբրև խցան՝ փոքրիկ փայտըն որոց մէջտեղն ծակ է, և ուստի ջուրն դուրս կը նետէ: Նաև սոխին միջի մասն:

7. ՁԱՆԱՁԱՆ ԲԱՒԻԵՐ

ա. Կրկնուած բառեր: Հայք և Քուրքք՝ երբեք, խօսած բառին սկզբնատառին տեղ մ'ա գիրն գնելով

(տուն) մին կը կրկնեն զօր. տուն-մուն:

(հաց) մաց հաց-մաց, պանիր-մանիր. երթալ-մերթալ. և այլն: Կրկնեալն նշանակութիւն չունի, այլ մերթ իբր իմն ինչ իմաստով, և մերթ առաջնոյն կարեորութիւնը կորուսանելու իմաստով կը գործածուի: Կան քանի մը բառեր

ալ որ առանց ՎՄ գրով կրկնելու, բառին հնչման մօտ բառով մի կը կրկնեն. զօր. Նուն-շպլեխ (մարդիկ) կային—Խառնիճաղանճ, կաս-կածելի մարդիկ կային: Քըր-քսուր—մանր ու մունր իրեր:

ը. Բառեր՝ որք զրաքարի նշանակութենէն քիչ կամ շատ տարբեր նշանակութեամբ կը զործածուին, որոց միքանին զրեմ:

ԱՃ Պահ մի: Իրիկուան աճը—Գիշերուան Ա. պահուն: (տես և կենդանեաց բառերու կարգին լածոք):

Արգիլել Բանտարկել (զմարդ, զշուն, ևն.) 'ի սենեկի կամ այլ ուրեք: Այս բառ սովորաբար մօտ գիւղացիք կը գործածեն:

Բարի (կամ) հազար ըարի } Ուտելիք զանազան տեսակ և առատ:

Բարութիւն (եւլէ) (անէճք) Վրատ խոց ելլէ: Վտթիկ ու բարութիւն ելլէ՝ կ'ըսեն:

Դայեակ Մանկաբարձ:

Դատիլ Աշխատիլ: Դատում, կամ—դատոնք աշխատութիւն:

Դար- դարեր Նեղութիւն, միշտ Գլխուղ դար ու դուր չէ եկեր որ գիտնաս—նեղութիւն չես տեսեր որ, և այլն:

Դրոշմ Բնական կազմուածքն (մարդոյ): «Այս ինչին դրոշմը անանկ է» կ'ըսեն:

Ժախել Վաճառել:

Կաղկնծել (ակու կաղկնծէ՛ն կ'ըսեն): Մէկէմը դրամ, և այլն խնդրելու համար նուազ համարձակութեամբ կցկտուր խօսքեր ընել:

Կտտել (գորք)	Հրել (գորք) ձգելու կամ վանելու համար:
Հարկ	Խնջոյք, հարսանիք, կայլն. զօր. հարկի հարսնիքի օրեր, չափ, հարկ հարսնիք ունի կ'ըսուի. 2. (գործ) հարկել—(գործ) յանձնարարել (ուձեք):
Մեկնել	Զհանդերձս ('ի վերայ գետնի, չուանի,) զհող կամ պտուղ ինչ ('ի վերայ գետնի) տարածել:
Պարգել	Ընտիր, ազնիւ, զօր. պարգև բան մը չէ—լաւ, ընտիր, կայլն չէ:
Սահմանել	Յօրինել, խնդիր չարուցանել, երևան հանել. զօր. բան մի սահմաներ. խնդիր մի՛ չարուցաներ:
Մնած	Գործածուածեամբ մնշած, կոկուած, ճկուն. նեղութեան վարժուած (անձ). զօր. մնած մարդ, մուճակ, վէզ, ճամբայ, կայլն:
Վաստկիլ	Շահիլ, (առևտրով, աշխատութեամբ):
Վատիլ	Նիհարիւալ, դժգունիլ:
Փրփրիլ	(բաց 'ի գրաբար նշանակութենեն) 1. Տախդեղ (պիպէր) ուտելով բերանը տաքնալ (այրելու պէս). 2. Զայրանալ, չափ, բարկութիւնն յոյժ սաստկանալ:
Օգտել	Բաւական լինել զօր. (ունեցածը, չափ, այգքանը) կ'օգտէ—բաւական է, կը բաւէ:

գ. Միքանի բառեր (գոյ. և ած). որ՝ բացի սովորական նշանակութենէն՝ զորս չգրեցի, փոխաբերաբար, 1—2 կամ աւելի նշանակութիւն ևս ունին:

Ականջ	1. Զութակի, ջնկիւռի, ևն. ականջներն.—2. Մանելու ճախարակի ականջն:
Անիծել	1. Անէծք կարգալ մեկու մի. 2. Բանադրել զգրք, որ անիծածս կ'ըսուի, որոյ հետ ժողովուրդն առևտուր չընէր:

- Աշք** Ամբարի, դարակին ևն. կիսուած մասն:
- Բազում** 1. Բանջարի ցողունն.—2. Մատանույ օղակ կամ բոլորակն զոր 'ի մասն կ'անցունեն:
- Բերան** 1. Պահ խաղու և նուագարանի.—2. Բերան ամբարի, արկեղ.—3. Բերան մի սեր. (տապակի մէջ մի անգամ եփուած սերն ամբողջ.)—4. Բերան սրոյ, դանակի.—5. Բերան ճանապարհի.—6. Առջի բերան—առաջին անգամին կամ պահուն, 'իսկզբան.—7. Գործը բերան գալ— 'ի կատար հասնելու, լրանալու մօտ լինել:
- Բերն** (մանչ, աղջիկ) Մանիլ:
- Գլխաւոր** (կնոջ) Այրն:
- Գլուխ** 1. Գլուխ զօրաց, ժողովրդեան, և այլն.—2. Լեբան.—3. Սխտորի. նակ պոշ (գլուխ) մի պանիր:
- Գոռալ** 1. Փայլուն, զօրաւոր վիճակ մ'ունենալ. զօր. Ամպի պէս կու գոռային.—2. Գառնագին ողբալ սխիլ, գոռալու պէս:
- Դիպողալի** 1. Երկու անձինք իրարու ծանր և կծու խօսքեր ընել.—2. 'ի գալ հիւրի մը պատրաստութիւն տեսնել ուտելիտոյ: (Ասաց. կարգն ևս գրուած է):
- Գիրք** Պատառ կտրտած և իւր եզովն եփելիք (խաւուրմայի) միսն, կամ այլ եփելի մը երբ շատ ըլլայ: Ա. Բ. ևն. մասի կը բաժնեն և կաթնայով կ'եփեն. ամեն առանձինն եփելի մասին պիրք կ'ըսուի:
- Զարնուիլ** Սիրահարիլ աղջկան մը. երբեմն, տան, ձիու, հանդերձի ևն. համար ևս կ'ըսուի:
- Թոռ** 1. Չկան ուռկան.—2. Մտողաչ, փափուկ (տղայ ևն.):
- Ծաշն** 1. Տուտել, պատտել.—2. Սպանանել:

- Թօսիլ Երկու կամ աւելի իրեր, կամ շինուածոյ, կերպասու ևն. երկու մատուցք իրարու յարմարիլ:
- Կապել 1. Խօսքով յաղթելով լռեցունել. — 2. Սակարկութիւնը վերջացունել, որոշել. — 3. Հմայել, դիւթել:
- Ձեռք 1. Կարգ մի զգեստուց. ՏՃ. զաթ. — 2. Ձեռք մի հաց կայլն. — Կտոր մի հաց կայլն:
- Մառ Տան մը սենեակները, սրահ կայլն, որ 6—10 կանգուն լայն. և 4—5 երկայն. և սովորական միջնորմով բաժանեալ են մաղ կ'ըսուին և իւրաքանչիւրն մէկ մէկ մաղ կը համրուին:
- Մատն Կըջճանի, սանդուղի, պատուհանի մատն կամ մատուցք:
- Մայր 1. Մայր՝ ինչ ինչ խաղերու, մէջ. — 2. Մայր պարեգօտի, կերպասու ուղիղ և երկայն ման որոյ կը կցեն այլ և այլ մաղուցք. իսկ մայրք շրջազգեստի ըսելով կը հակցուի շրջազգեստի մէջքէն վար եզած ուղիղ մասերն՝ 4—6 ըստ լայնութեան կերպասու. զօր. շրջազգեստն 4—6 կայլն մարէ է:
- Մէջք 1. Մառի բոյն. — 2. Այժ. զօր. խմորը մէջք չունի—խմորը նոսր է, կճ, ուժ չունի. չի բացուիր:
- Նետնել 1. Օղի ըմպել. — 2. Պարծիլ. մեծ մեծ խօսիլ:
- Ոտք 1. Սանդուղի աստիճան. — 2. Ոտնաչափ. — 3. (ոչխարի) Ոտք—(ոչխարին) զատուք, նիհար, անշահները:
- Ջարդել Սուտ կամ մեծ խօսիլ:
- Փլել 1. (վրան ետ՝ հողի թրւմբ) Փլալ—Բազդը յաջողեցաւ և ժողանդութիւն, կայլն ստացաւ. — 2. Դառնագին լալ սկսաւ:

Քինթ (քիթ)

1. Քիթ մտք՝ (վառած պատրոյգն).—2. Քիթ կտաւի—Կտաւին վերայի երեցած մանր, անհարթ մասերն որ ընդհանրապէս բամպակի կեղեկին փշուրներէն կամ անհարթ մանուածքէն կը մնայ:

Քստիկ

Ճամբուած պաշտօնեայն կայլն վերտին բարեկամանալու և պաշտօնին անցնելու փափաքով աչցելիկ, յարգանք կամ սէր, հաւատարմութիւն և կայլն յայտնել.—2. Քանի մը դահ կամ ոսկի կորզելու համար, երկչոտ կամ հարուստ անձէ մը վնասու, պատուց կայլ սովորաբար անարպար պահանջում մ'ընել, կամ դատ բանալ:

դ. Ընթանիլան եւ այլն անտանդ.

Հոս-աղքար կամ լուսու աղքար. լուսու քոր

Միասին Երուսաղէմ ուխտի գնացած և ոմանք միասին Ս. Գերեղման մտած:

Սաթուն մայր չարս, հարսը

Սկեսրոջ ներն: Հարս (այրն իւր կնոջ՝ սովորաբար անունն՝ Մարիամ կայլն և երբեմն Հարսը, ՚ի բացակայութեան՝ Վերերը) կամ, Վեր տնեցին, կը ջսէ): Նաև պարոն տաւ, կեսուր, տազր կայլն երիցագոյն ազգականք Վարս կամ Վարսը կը ըսեն. թէև տարիներ անցած լինի: Այժմ շատերը հարսին անունն և եթ կուտան:

Մարսա

Մայր. (տղայք իրենց մօրն Վարսան կը կանչեն). սորա պատճառը թուի թէ ՚ի հնումն մանկանց մեծ հայր և մեծ մայրերն չուզելով

որ՝ իւրեանց ներկայութեան՝ մանկունք իւրեանց ծնողքն ամայրիկս կամ հայրիկս կոչելովարժեցուցած են զանոնք զմայրն հարսս, զհայրն աղբարս կոչել: Զարդիս հայրիկս ամայրիկս բառերն սկսած են ընդհանրանալ:

Հնքապապ

(Կնքապապ) կնքահայր:

Մեծ-մայր

Մամ. հօրը կամ մօրը մայրը:

Մեծ տատ

Պապ. հօրը կամ մօրը հայրը:

Ներ

Տաղերօջ կիներ:

Պարոն տատ

Սկեսրայր:

Սան, սանուկ

Կնքահօրն՝ ի մկրտութիւն ներկայացուցած կամ մկրտութիւնն խնդրած երեխայն որ սանս կը կոչի:

Սանահայր

Սանին հայրը.—Սանը մար—սանին մայրը:

Տազր

Առն եղբայրն:

Տալ

Երկանը քոյրը:

Տնորդօք տա-

Տանն մեծ և փոքր (այր, կին, տղայ և այլն)

նորդուվք

ընտանեօք հանդերձ:

Քէռիկին

Քեռիին (մօրեղբօր) կիներ: Մնացեալ անուանքն՝ հայր, մայր, եղբայր, քոյր, աղջիկ, տղայ, թոռ և այլն. և հօրեղբայր (ամու), մօրեղբայր (տայի), քեռայր (էնիշտէ) ծանօթ են արդէն: Պատուանունք են ըստ կարողութեան և ըստ արժանեաց զէֆէստիս չաճ ազատ և կամ զեղբայրս պարոնս, ուսուցչաց՝ պատուելիս, և քահանայից՝ տէր-հայրս չաճ տէր-պապա կ'ըսեն: Իսկ ատենց որդւոցն և երաժիշտ վարժապետաց և՛ տիրացուս:

Է. Աստիճաց կամ համարօրէշութեանց արդական անուանք:

Բողբ (ընյլբ) Համաստեղութիւն մ' որ կը բաղկանայ՝ ըստ երևոյթին՝ 6 մանր աստղերէ և որ կ'սկսի երևիլ Յունիսի մէջ:

Թէրազու (կշոն) Համաստեղութիւն մը բաղկացեալ 3 աստղերէ, իրարմէ քիչ հեռու ուղիղ գծի մը վրայ:

Մրասու աստղ Արուսեակ:

Քէվրան—կո-րոաստ (Գիշերավար) որ նոյն ինքն Արուսեակն է: Իբրև թէ ուղեորք տեսնելով զայս՝ լոյսը մօտեցած կարծելով կ'ուղեորին և կը կորսուին:

Օնիթն-աղըար (Մեծ արջ) Համաստեղութիւն մ' որ կը բաղկանայ 7 աստղերէ 'ի հիւսիսային արևմուտս, առի կը նմանի. 4-ըն քառակուսի մը կը կազմեն և 3-ն քառակուսիէն դուրս ազեղնաձև: Կան և շարքերու սեղան, կասկրակք, խաչաստղ (կամ) խաչ, շիշ ու շամփուր, և այլն անուանեալ համաստեղութիւններ որ ըստ իւրաքանչիւր ձևոյ սոյն անուանումները ունին: Կ'ըսեն նաև ձուսնկին կալը—լուսնի բակն.—լուսնկան փուլ է—վերջին քառորդ հասն է *)

զ. Տղայոց խողովներու անուանք:

Գորպիմ 3 մատի հաստութեամբ ճիւղ մը թղաչափ կըտրելով ծուծն կը պարպեն: Խճկիչ փայտով մի մէջն խճուծ մի կը դնեն, և երկրորդ խճուծ մի ևս դնելով կը հրեն, օդին ճնշմամբ առաջինն կը նետուի և պայթման ձայն մը կը հանէ. յետոյ նետուածն զորիճին մէջ դնելով կը

*) 'ի բառարանի, «փուլ, փուլք». գո. փլլիլը, փլատակ. Եւ իուլ՝ նմանութեամբ, լուսնի պակսիլ սկսիլը:

- հրեն, երկրորդն կը նետուի և կը շարունակուի ք
Պայ և տեսակ մը ուռկան քառակուսի ձևով
որոյ պոքային թուռ կ'ըսուի:
- Նետ և աղծող Տախտակէ շինուած փոքրիկ աղեղն և փայտեայ
փոքր նետ:
- Նունուկ Գետուտիին հետ եկած եղեգնի պէս տեսակ մի
դիւր փող. մէկ կողմն շեղ կտրելով ձար մի կը
մնայ, և որոյ վրայ փչելով ընու ձայն մի կը
հանէ:
- Պուկ Ուռիի բարակ ոստերէն կէս մատնաչափ կեղև
մի կը հանեն խողովակի նման (ընականաբար՝
երկու ծայրն ծակ), մէկ կողմէն բերանը կը քե-
րեն և կը փչեն. ապուրի պէս ձայն մը կը հանէ:
- Ջրխմիչ (ջր- Քանթրուենիէ (միւրվէր աղածը) շինուած գլ-
խմիչ) րիս. Վարդավառին կը գործածեն, մեկըմեկու
վրայ ջուր նետելու համար:
- Սուսուկ Տեսակ մի շչակ, որ է, ուռիէն մատի հաստու-
թեամբ ոստ մի կտրելով փչելիք կողմի կեղևը
խողովակաձև կը հանեն, տուրլուճայի բերնի
պէս շեղ կը տաշեն և շունչ ելնելիք տեղ մը
(ծակ) շինելով կեղևն վրան կ'անցունեն ու կը
փչեն, սուր ձայն մը կը հանէ:

է. Զայնի վերաբերեալ

- Գրպըռ գրպո Եփելու:
- Լոզըռ լոզըռ Խօսելու (սովորաբար՝ Գրդայց):
- Խըզ խըզ Աղոցի:
- Խոռ խոռ Խորդալու:
- Կըռկըռ Գորտի, խօսակցութեան, ևն. փոխաբերաբար՝
գժախի. զոր: «Միջերնին կըռկըռը ինկեր է» —
Գժտիլ կամ վիճել սկսած են:

Ճրգ ճրգ	Ճռնչման:
Ճրթ ճրթ կամ, Չրթ չրթ.	} Ընկոյզ կոտրելու, ևն. նման ձայներ:
Ճրոթ ճրոթ	
Շրո շրո	Ցանկիւ մը պատառուածէն կամ առաստաղէն հոսեալ ջուրց ձայնն:
Վրգ վրգ	Բղղալու:
Վրո վրո	Ճրագի և փայտի վառելու, երբեմն խօսելու:
Տրգ տրգ	Ձութակի:
Փաթ փաթ	Փայտով ծեծելու, չափ, դռնահարն ուժգնապէս բաղխելու
Փրթ փրթ	Քելի մը կամ սորա նման իրի մը բան մը զարնելէն յառաջ եկած ձայնն:
Քահ քահ	Միծաղելու:
Քրթ քրթ	Մկան, ևայլն կրծելու:
Փրոթ փրոթ	Հեղուկ նիւթ մի՛ մածուն ևայլն ըմպելու:
Փրս փրս	Փուքի:

ը. Զանազան տնտանիք

Անկոտ թութ	Առանց կուտի մանր և ընտիր թութ, որոց զանազան տեսակները կան. ինչպէս՝ խնկիկ թութ, ախորժահամ և սպիտակազոյն թութ մը. գլթիկ թութ—խոշոր և սակաւ ինչ եռանկիւնաձև թութ մը. սև թութ—սև, մանր և քաղցրահամ. լոռ (թութ)—կուտով (թութ): Իսկ խոշոր թթուահամ սև թութին խորթութ կամ խորս թութ կ'ըսեն:
Արջուշապ	Մոխրագոյն ծաղիկ մը՝ մէկ ցողնի վրայ երեք ծաղիկ ունի: Քերևս «Արջասպն» է:
Բաշ (պարանի)	Այլ և այլ կորիներ իրարմէ անջրպետող հողի բարձր և երկայն մասերն:

- ուլիկ** Փոքրիկ դէզ (ոսկւոյ, կաջլն)։ Գուգուլիկ ընել — գիզել, պատրաստել։
- սպարի սւկիթ** Հաւուն առջի ածած հակիթ որ փոքր կ'ըլլայ։ Նմանութեամբ՝ այն մարդոց ալ կ'ըսուի որ սովորականէն աւելի կարճ, փոքր մնացած են։
- վագ** Կրակարան. Տճ. օճագ։
- յր ծնած եխայի մը հար) ժըմիւ չէ** } (հաւանականօրէն) ժամու չէ. ինն ամիսն յարգանդի լրացուցած չէ։
- ժմունք** Մանր մունր (խաղալիկ, ուտելիք, կաջլ իրեր)։
- ամկօք կամ լամպոնք** Պղնձէ մեծ դոյլ կամ կուժի վրան կապած պարանի կտոր մի, որով կը բռնեն։ Կը շալկեն։ Երբ էրիտասարդի մը համար ըսուի «Նըլլին լամպոք անցուցին», փոխաբերաբար, կը նշանակէ ամուսնացուցին։
- Լիկ** Օղի, գինդի պէս կախուած շարժուն ադամանդ կաջլն կոկորդին բերանը կախուած փոքրիկ միս՝ հար, ուխի կամ այլ պատճառաւ։
- Ընկըոտոք** Մեծ բոժոժ գոր ջորւոյ վիզն կը կախեն։
- Ընտոք** Կերակրոց ամանը լուացուելուն՝ գոյացած ջուրըն, կամ ադտեզութիւնքն։
- Խու կաքաւ** Տեսակ մի կաքաւ կամ թռչուն մի որ ծառու վրայ կը թռչտի. կաքաւէն նուազ սիրո է, բայց փետուրներուն ծայրը բաց կապո պայծառ գոյն մ'ունի. անձեղի պէս թեթօրէն կը շարժի։ Տճ. «Մէշէ գարկասը» կ'ըս Մմէլի բոյսին գլուխն յորում են սերմունքն։
- Խլուլ** Մանր կամ խոշոր (սովորաբար բոլորաձև) |
- Կալ կալ** արատներ, կամ մարմնոյ վրայ հարու կարմրած։
- Կոռապա** Ոչխարի կամ մարդոյ նստածակի ոսկրն։

(հաւուն) Կը-
տաման(ը)

Հաւուն ստամոքսն:

Կտիմ կամ
կտում

Գուլպայի հիւսուածին մէն մի օղակն:

(լաց) Հըրըն-
պուն, հըրըն-
պուն

Ողբ և կոծ, հեծկլտալ:

Ճընկըոտուկ

Բոժոժ:

Ճոտ

Եփեալ հաւուց ազդրն:

Մէնուշկի խաղող Մթագոյն մանիշակագոյն խաղող մի:

Մրմուտ

Կսկիծ, ցաւ: Մրմոցնել—կսկծցունել (նիւթա-
պէս կամ բարոյապէս):

Պարան

1. Չուան. 2. Կորի (ակօսածև փորուածք ուր
բանջարեղէն կը ցանեն):

Ջարնիծ կամ

ջանիծ է

կամ, եղեր է

Վժիկ

Կաթելով, վազելով շատ թրջած է:

Փոքր կաթսայ, գմբեթաւոր մատովն, օղի հա-
նելու համար. այս գործիով օղին խիստ բարկ
կ'ենէ:

Տեփուր

Կէս մատնաչափ թանձրութեամբ միակտուր
տախտակէ, կէս մեթր լայնութեամբ կամ
տրամագծով փսէ մը, եղերքն սակաւ ինչ
բարձր, ցորեանն մէջը լեցունելով և մա-
ղելով, վեր նետելով և այն քարերն հանելու,
զատելու գործի մ'է:

Տոտոզ

Հաւուն սրբանն:

Տան (երեսի)

(տոկորաբար) Սպիտակամորթ անձանց երեսին
մորթին վրայի սակաւ ինչ թխորակ, ցանցառ
բիծերն: Վճանոտ է երեսն—բիծեր ունի:

Քօլօլի կամ,

գոլօլի

Երկայնակտուց, հաւու չափ թռչուն մի:

8. ԱՐՉԵՍՏԻՑ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԲԱՌԵՐ

Ա. Ոստայնականության փրփրեցու (Գոչծեղոյ մէլ իւրեանց ընկաց
յոճ նախնայանական իտգան):

ՀՐԾԼ Զեռքով զատել (բամբակն). (ընտրել բային
զաւարեան է):

Աղեղն Մանօթ աղեղն որոյ վրայ լար անցուցած
Հղնել Աղեղով զբամբակն զգել:

Պայոգ Եղնուած բամբակն բարակ բրով մի ոլորել
ուի հաստութեամբ. $\frac{1}{4}$ կանգ. երկայն պարոյգ շինել. ոչ սեղմեալ. (պատրոյգին
զաւարեան է):

Զուլա Պատրոյգներն ամփոփելու համար իբր 15—
հասէ բաղկացեալ խուրճն՝ որմէ յետոյ մէկ
պատրոյգ կ'առնուին մանելու համար:

Զար Զախարակ բառին ազաւարդումն, տախտակէ
նուած, 1 կանգուն տրամագծով, 4 մատ լա
կլոր անիւ մը, ներքեւի յենարանովն և
կազմուածքովն հանդերձ:

Բուլթակ Զահին կեդրոնն, ոլորողին կողմն—1 թղաչ,
երկայնութեամբ բուլթ փայտ մի որոյ
կ'անցնի մանիչն:

Մանիչ Քղաչափ և մատի մը հաստութեամբ փայտ
է, զոր բուլթակին վրայ կ'անցունեն, և
ձեռքով բռնելով կը դարձունեն զջահն յս
'ի ձախն:

Իլիկ (իլ) Մախաթի (ջուալ տուղ) հաստութեամբ, թ
ղաչափ երկաթ մի, սրածայր:

Շրջնակալ (շորջրնակալ) $1\frac{1}{2}$ մատն տրամագծով, նոսր, կլոր տախտ
մի, 5 Ֆրանկնոցի մեծութեամբ՝ իլիկին :

րայ, մանածն ետ չերթալու համար պատուար մ' է:

Ժռիկ

Մտտի երկայնութեամբ և կէս մասն լայնուութեամբ, փայտէ կամ ոսկորէ կամ երկաթէ, կըլոր պտուտակաւոր գործի մը՝ իլիկին վրայ, յետոյս շրջնակալին. ջարջվանի միջոցաւ զիլիկըն դարձունելու համար:

Ազանջ

Կաշիէ փոքր կտոր մի, գլուխը ծակած բևեռի պէս: Երկու հաս է, իլիկին երկու ծայրը մէջը կ'անցունեն:

Ջարջըրվան

(Ճախրաշում)

Լարի հաստու թեամբ մանած կամ լար, որ ջարջանակին և ժռիկին վրայ անցած է, և կը ծառայէ ճախրակն դարձունելու ատեն դարձունել ժռիկն և նովաւ զիլիկն:

Մաննել

Ձախ ձեռքով, պայտզն իլիկին ծայրը դպցունելով, և աջովն մանիչն բռնելով ջահն դարձունել, և ձախովն թել քաշել յետոյս, և երբ կանգնաչափ թել լինի, իլիկին վրայ տալ զթելըն և դարձեալ մանելով թել քաշել շարունակել:

Կարժար կամ կարժառ (կարժառ)

Կաժ կազմելու փայտեայ գործի մը իբր կէս կանգ. երկայնութեամբ. և է կազմեալ 2 ձուածե շրջանակներէ որք խաչաձև իրարու մէջ անցած են և 'ի վերուստ խաչաձև ուրիշ մասով մի միացած՝ բարակ լիսուան մի միջոցաւ, որով իսկ կը դարձունեն սոյն գործին: Մանածին ծայրը կարժառին մէջքին վրայ փակցընելով կը դարձունեն զայն՝ մանածը հոն փոխադրելու համար, որով կ'ըլլայ կարժն: Սոյն գործին կը բացուի (կաժ կազմելու ատեն) և յետոյ կը գոցուի:

Կարծարին վրայէն առնուած մանածն որ 15
 —25 տրամ (50—80 կոամ) կը կռէ:
 (Թակ) Թրջած մանածը ծեծելու փայտեայ գործի մը
 իբր 1 կանգուն երկայնութեամբ. ծեծելու ծա-
 ուցող մասին ձեւն է տափարակ, տրամա-
 գիծն է 3 մատ, երկայնութիւնն է իբր կէս
 կանգուն և լայնութիւնն իբր 1 թղաչափ, իսկ
 կոթն բազկաձև է:
 Իբր 25 կաժ մանած, շղթայաձև իրարու մէջ
 անցուցած:

որի փայտ Երկու հատ է. մեծն բազկի հաստութեամբ
 1 1/2 կանգուն երկայն. կըր ցից մը ուր կ'ան-
 ցունեն յիշեալ բոնտին մէկ ծայրն. իսկ միւս
 փայտը երկու թղաչափ կըր փայտ մ' է, բոն-
 տին միւս ծայրն ալ հոն կ'անցունեն և ձեռ-
 քով կը ձգտեն և կը պրկեն, որով մանածն
 թէ կամրապնդի և թէ քիչ մը կ'երկարի:
 Բարակ աղացած ալիւր՝ զոր ջրով կը մարեն
 և կ'եփեն, յետոյ ջրով դարձեալ կը նսորեցու-
 նեն, և առէջին մանածը մէջը կըթաթխեն.
 աղէկ մը կը թրջեն, կ'էճըռեն ձեռքով: որ ա-
 լիւրը միզը մտնէ:

Նազով Կաժը դարտակներու վրայ առնելու փայտեայ
 գործի մ' է. 2/3 կանգ. երկայնութեամբ և 1/4
 կանգ. տրամագծով. գազաթն ու ստորտոն ու-
 նի 2 անուաձև մասեր, վերինն փոքր քան
 զստորինն որք իրարու միացեալ են նոցա շէր-
 ձև մասերէն վերուստ 'ի վայր իջնող ձողա-
 վերնոյնն 'ի ներքուստ խոռոչ կեղրոնն ծակ է,
 գործին գործածելի է ընազկի քարով որ իբր

որտ
 144

կէս կանգուն տրամագծով, բոլորաձև քար մը է, և ունի իւր կեդրոնն վարսեալ ցից մը՝ ոք նազկին ստորին անուոյն կեդրոնէն անցնելով կը հասնի գագաթան յիշեալ խողոցն, և այս ձողին վրայ կը դառնայ նազուկն: Խաշիւով թրջած մանածն կ'անցունեն նազկին վրայ, և ջահի միջոցաւ մանածն կ'առնուն դարտակներու վրայ:

Դարտակ
(շէստարկ)

1 մասնաչափ հաստութեամբ եղէզն (Տճ. գամիշ) որոյ վրայ կ'առնուն մանածն նազուկէն՝ ջահի միջոցաւ: 1 կաթ մանածին իբր 10 դարտակ պէտք է: Կան նաև մանր դարտակներ որոյ վրայ կ'առնուի գործելու կամ նետելու թելն:

Դասուրա

Երբ մանածն դարտակներու վրայ առնուի, ոչ ևս դարտակ այլ մասուրա կ'ըսուի:

Դաշճաղ

Երկու թանձր տախտակ, ձեռաց լայնութեամբ և իբր 3 կանգուն երկայն. երկուքին մէջ տեղըն իբր կէս կանգուն բաց է, տախտակէ դատիով իրարու գամուած: Այս երկու տախտակաց վրայ, 20-ականէն 40 ցից կայ բարակ, դարտակին երկայնութեամբ՝ ուր կ'անցունեն մասուրայներն, եթէ ուզուի, զոյգ տախտակ կամ երկու դաշճաղ կը դրուի, և 80 մասուրա:

Էլճէկ

Իբր 3 մատ լայնութեամբ և մէկ կանգ. երկայնութեամբ տախտակ մը, որոյ երկու եզրերը մէյմէկ կարգ ծակեր կայ, 40—80: Դաշճաղին թելերուն ծայրերը ասոր մէջէն կ'անցունեն, կամ տակ վրայ, կամ դիմացէ դիմաց: Փայտէ քառակուսի մեծ գործի մը. $2\frac{1}{2}$ կանգուն երկայն. որ վերուստ 'ի վայր ուղղածիդ

Տօլաս

առանցքի մը վրայ կը դառնայ:
 Ելճիկէն 'ի տղայն եկած Թեւերը իրարմէ
 անջատ Գալու և գործած ժամանակն չի
 խառնուելու համար վարպետն մատնետողն վե-
 բէն և վարէն Թեւեր կը ժողվէ և անոնց մի-
 ջէն հաստ դերձան մը կ'անցունէ. և տղային
 վրայ կը փաթթէ մանածն:
 80 Թել մանածին մէկ շէլա կ'ըսուի, կտաւի
 համար՝ սովորաբար՝ 7 շէլան $\frac{6}{8}$ կանգ. լաջն.
 կ'ունենայ:

Երբ մանածն տղայէն կու քակեն, և իրարու
 վրայ կը կծկեն (փաթթել), հենք կ'ըսուի:
 Սոյին (սանտր) լաջնութեամբ դերձանի Թեւէ
 սանտր մի. մէն մի մանածի Թեւի Թուով, որոյ
 մէջէն կ'անցնի:

ոյր (սանտր) Ձեռաց լաջնութեամբ և իբր $\frac{6}{8}$ կանգ. երկայ-
 նութեամբ, եղեգնէ շինուած, 2 կողմն գոց:
 Աստամին բարակ առամներն, խիտ առ խիտ
 որոյ միջէն երկու Թել կ'անցունեն:
 Իբր 1 կանգ. քառակուսի լաջնութեամբ և խ
 րութեամբ հոր մը՝ ուր գործողն ոտքը կը կ
 խէ տախտակին վրայ:

Նորին միջի տուփի (զութու) մի վրայ
 լուած՝ երկու ոտնաչափ զատ զատ տախ
 ուր գործողն ոտքը կը կոխէ:
 Հորէն քիչ մը հեռու, 1 կանգ. երկայնու-
 փայտէ կ'ըր երկու ցից:
 Յիցերուն վրայ, ետեւի կողմը բոյնի վր
 մուած՝ որ առանցքն է մաղպարին:

Զիմիկ

Մաղպար

Երկու ցիցերուն վրայ քիմիկին անցաձ
 կի պէս փայտ մը, իբր 1 կանգուն

Թեամբ բազկի հաստութեամբ:

Օղ

Մաղպարին նման բայց փոքր փայտ մ'է, գործողին վրայ, առատազը՝ առանցքի վրայ: Հենքը օղին և մաղպարին վրայէն կ'անցնի:

Սալմինի ցից

Գետնէն մէկ թղաչափ բարձր. սալմինը հոն կ'անցնի:

Սալմին

Իբր 1 մեթր երկայնութեամբ քառակուսի փայտ մը՝ որոյ մէն մի երեսն թղաչափ լայնութիւն ունի. իսկ երկու ծայրերն որ բարակ կ'ընեն, չիշեալ ցիցերուն մէջ անցուցած է: Գործողն սոյն քաղաքուսի փայտին վրայ կը փաթտէ հեղահետէ իւր գործածն:

Քանցից

Բարակ ցից մը, նստողին աջ կողմը, հինքին չուանը կապելու համար:

Տըֆա (Թե-

եա՝ Արաք.

Սէֆա)

Գործի մը երկու կանգնաչափ, երկու ցիցէ կախուած, ուր կ'անցունեն զանտրն և ամեն մագոզի գործողն տըֆան յինքն կը քաշէ, որ նետուած թելն խտանայ:

Շնճղակ

Ձեղունէն թելով կախուած փոքր ճախարակ (մախառա):

Շղանակ

Փայտեայ գործի մը՝ հենքին վրայ, չըլան յայտնի ըլլալու համար:

Առիջ (Առէջ)

Կտաւուն հենքն կամ որ նոյն է, հենքին մանածն է, որ գործուելէ յետոյ կտաւին կամ կերպասին երկու երեսն կը կազմէ:

Նետիչ

Կտաւին կամ կերպասին մէջի նետուած թելն է, զոր փոքր դարտակի վրայ առնելով մագոզին մէջ կ'անցունեն:

Մթիթ

Փայտէ գործի մը զոր գործողն իւր առջև դեռ նոր գործուած կտաւին մասին վրայ կը զարնէ. մկրատի պէս է. ծայրերը ասեղի պէս կը փակցունէ կտաւին երկու ծայրը:

Մագոգ (կկոց) Քզաչափ գումշի եղջիւր է. մէջը հասաւ և ծակ երկու ծայրը սուր. սորա մէջ կ'անցունեն մասուրան և կը սկսին առիչին մէջէն՝ աջ ձեռքով 'ի ձախն և ձախէն յաջն նետելով գործել:

Բ. Որճաշէնութիւն

(Առանց այբ ու բնի կարգի)

- Մոքոս (շա- Մուրճ. (մոքոս՝ մեծ ըսել է.) մէկ ծայրը սուր, քուծ) — չէքիծ և միւս ծայրը գունտ:
- Շավուլ Գործի մը, որ է թելէ մը վար կախուած կապարի կամ երկաթի կտոր մը, որով որմին կամ քարին ու զգութիւնը կը չափեն:
- Սիրս Կարմիր հող մ'է, զոր թրջելով չքոտի թելն մէջը կը թաթխեն, թելն՝ երկու ծայրէն բռնելով՝ փայտին կամ տախտակին վրայ ուղած ուղղութեամբ կը դնեն ձգտեալ՝ և ձեռքով թելն քիչ մը վեր առնելով կը թողուն, որով թելն կարմիր գիծ մը կը գծէ, ուստի ապա կը կտրեն:
- Փեշտըվան Որմին երկու երեսը դրուած բազկի հաստութեամբ երկայն փայտէ պահանգներուն (խաթըլ) փայտէ դոտիներն են, որոց երկու ծայրերն խաթըլն գամուած է: Այս բառ Պարսկ. կը նմանի:
- Դակուր Տճկ. պայթա քեօք. մէկ կողմն տապար և միւս կողմն ուրագ է:
- Խըզար Մեծ սղոց, գերանն՝ իշուկի մը վրայ՝ շեղ կը կանգնեցունեն, և երկու հողի՝ մէկն՝ փայտին

- վրան և միւսն ներքէն կանգնելով՝ խզարովն տախտակ կամ ձող կը քաշեն:
- Իշուս** Գերանն (տիրէկ) շեղ կանգնեցունելու համար, ներքէի յննարան փայտն է, կանգնաչափ՝ գլուխըն թզաչափ խաչաձև:
- Իռուր** Բերանն լայն և սուր երկաթեայ, տափարակ, երկայն, փոքր գործի մ'է, որ զանազան տեսակներ ունի:
- Մէրս** Երկաթ. դուրելու տեսակ մի խարտոց:
- Ասոնցմէ 'իղատ հիւսան և ատաղձագործի վերաբերեալ շատ մի գործիներ կան, որոց մէկ մասին՝ հայերէն անուանքն կը գործածեն, ինչպէս՝ ուրագ, սղոց, ևայլն. և մէկ մասին տաւակերէնն, զոր. արշըն—կանգ. բէնտէ—քերիչ, ևայլն:

Գ. Կոշիակարութեան

- Հերուն** Ասեղի պէս փայտէ կոթով գործի մը, ծակելու և ասեղով կարելու համար:
- Եւախըլիկ (Լախ-իլիկ)** Մանած ոլորելու փայտեայ գործի մը, որոց գլուխն խնձորի չափ է և վրան կէռ ասեղ մ'ունի. ծաչրն երկայն է, որոց վերայ ոլորելով կը փաթտուի կարելու մանածն: (Տուներու մէջ բուրդ մանողներն ալ այս ձևով գործի մ'ունին, որոց ւքիրմանն կ'ըսեն. կ'ըսուի նաև թէ այս բառ քրդերէն է: Զգիտեմ թէ Պարսկաստանի Քիրման գաւառին՝ ուր շալեր կը գործուին՝ անուան հետ այս գործի վերաբերութիւն ունի թէ ոչ):
- Խըվալ** Մուճակի կաղապարին վրայ աւելցունելու սեպաձև փայտեայ գործի մ'է, որ կաղապար

- վրայ առնուած մուճակին բերանն լայնցունելու կը ծառայէ:
- Փրսվալ** Փայտեայ փոքր գործի մը. այս ալ նախընթացին պէս օժանդակ գործի մ'է:
- Քով-քսիչ** Փոքր փայտ մը որով կտրուած մուճակին եզերքը կը քսեն յըզկելու համար:
- Ջրորնչան** Մակելու գործի մը. Տճ. Իսկապ:

Միւս բառերէն մէկ քանին հայերէն ծանօթ են, և մնացեալք տանկերէն են. ինչպէս՝ փէզկեակ—վրան գործ գործելու ընգոյզի կոճղն. պլէշը—տեսակ մի դանակ. քոթլոք—փայտեայ կաղապար. Թաշեա—երկաթեայ և փայտեայ ծանօթ գործին, որոց առաջինն կաշին ծեծելու, տափելու և երկրորդն յզկելու կը ծառայէ:

Դ. Կերպարներ

- Չազ** Տճ. թիրիզ. պարեգօտին քղանցքին օժանդակ մասն. սովորաբար վերը նեղ, վարը լայն:
- Չփակ** Պարեգօտին թւին բերնին ներքևի կողմի բացուածքը:
- Մատնոց** Տճ. իսկիւֆ. ծանօթ է:
- Չարկ-քաշ** Նորեկ աշակերտողն ասեղն կտորի մը վրայ կը զարնէ կը քաշէ 'ի վարժութիւն:
- Փոթ** Հանդերձի վրայ կարուածքէն դիտմամբ կամ պատահմամբ գործուած խորշերն:
- Որես** Հանդերձի կամ կտորի մը շեղ կտրուած ձևն. Տճ. չարբըզ:
- Վրայ կար** Տճ. գըվըրմա. կտրուած կերպաս և աստառին հակառակ կողմի կարին եզրերն իր տեղին վրայ ներս ծալլել և կարել:
- Վեր-կար** Պարեգօտ կամ շրջագգեստն երբ հասակին չա-

փէն երկայն է, մէջքէն շուրջանակի 2—4 մաս ծալլելով կարնչլ, որով ուզուած երկայնութիւնն կը մնայ. երբ զգեցողն մեծնայ, կամ պէտք ունենայ, վեր կարը կը քակեն:

Ողջնձու

Ձևի փորձ՝ առանց կարելու:

Կար-փակ

Կարուածքի մը վերջն ուր միւկնոջն տեղը կարուածքն քանիցս կը կրկնուի, չի քակելու համար:

Կցել

Սովորաբար փոքր կտոր մի այլ կտորի մը կցել, յաւելուլ. (կցծել կ'ըսեն):

Գիտելի լինի որ վերոյ գրեալ բաւերը՝ ըստ մեծի մասին, կանայք կը գործածեն. իսկ այր. հերձակները արհեստին վերաբերեալ բաւերուն մէկ քանիին միայն հայերէնն կը գործածեն. ինչպէս՝ ձև, կար, ասեղն. իսկ մնացելոց տաճկերինն, ինչպէս՝ փէրլետի, էնփողէ, յախտ, շալ, Բէյլէլ, յախտ, Քրէնիլէ և այլն:

Ե. Անգագործութեան և պղնձագործութեան

Նայ

Մէկ կանգունէ երկայն, տղայոց բազկի հաստութեամբ երկաթ մը որոյ ծայրն կ'անցունեն կաթսան և կը կռանեն:

Մէշիկ

Ձեռաց ունելի մը:

Տասնը մեղ

Կլոր երկաթ մի խնձորի չափ, որով նշտտիր կը մարեն:

Միանէ

Պղինձ ծեծելու մուրձ:

Գոյլ

Ընդոյլի մեծութեամբ երկաթ մի, ծակիչին տակը գնելու համար:

Ժիպրահան

Քաշափ, եռանկիւն, պողպատեայ երկաթ մը, պղնձի կամ երկաթի ծակ մը լայնցնելու:

Պորոտա

Պղնձի երկու կտոր իրար փակցունելու (զայնաթմազ). փոշի մը անագի և արուրի:

- Ածուխի և աղի փոշի, պորոտան հալեցնող:
 սկ Զեռքի կռան, մուրճ:
 ա Կորակտուց փոքրիկ մուրճ մը որոյ ծայրով՝
 զոր հրաշիկ կը գործեն, պաղ լեկէն կ'առնու
 գործաւորն և կը փակցունէ:
 Ռիկի (տօրս) Սալ մի որոյ վերայ պղնձեայ տաշտի շրթուն-
 քըն կը դարձունեն:
 Ղաշիկ Զեռաց ունելի մ'է:
 Ղկապ Աղ և հող ջրով կը մարեն և պղնձին վրայ
 կը քսեն, կը խաշեն. որով պղնձին կարմիրը
 կը քացուի:

2. Երկամգործութիւն

- Անցակ Տճ. Խըսած. ունելի մ'է:
 Գուռ Քարէ մեծ աման մը քառակուսի. մէջը ջուր
 կը լեցունեն, հրաշէկ երկաթն հոն թաթխե-
 լով մարելու համար:
 Էոքար. Տեսակ մը ձերմակ քարէ փոշի մը զոր երկաթ
 փակցունելու (գայնաթմագ) կը գործածեն:
 Ծակիչ Փոքր երկաթ մի, սրածայր, ծակելու համար:
 Կածառ }
 (կայծառ) } Տճ. մաշա. կրակի ունելի:
 Ըղումկ } Երկաթին վրայ, ըզնգածև դրոշմ մը (թամղա)
 որոյ մեծ և փոքրն կ'ըլլայ, երկաթեայ գոլ
 ծիներու վրայ կը դրոշմեն 'ի զարդ:
 Ածանա Բարակ, փոքր և խիտ գիծերով դրոշմ :
 (տամղա) նմանապէս կը դրոշմեն առ 'ի զարդ:
 Ծոռ (խըսած) Ունելի մի (գսած) որոյ բերնին մէկ ծայրը կէ:
 Գայլ ընրան Ունելի մը որոյ բերնին երկու ծայրը կէ:
 Պօշ ընրան Տճ. Խըսած. ունելի մի բերանը բաց.

Է. Դ արքեւո-Թեան

- Մասկալ Բանալի և այլն փայլեցնելու գործի մը:
Թէլիկիսի Տեսակ մը խարտոց, փայլուն գամերը գծելու,
խազելու համար:
- Սալավար Երկաթեայ գործի մը նուան մեծութեամբ,
մէջտեղն ծակ, որոյ վերայ տապար և բրիչ
կը ծակեն:
- Բալլոց կառ- Փոքր, ծայրը կիսալուսնի պէս գործի մը,
պար որոյ մէջ բանալուց մէջքն դնելով, կը ծակեն:
Դարբնի գործեաց մէջ կան տակաւին մի քանի գործիք
որ երկաթագործք ևս կը գործածեն:

Ը. Ուէլքչո-Թեան

- Թըշտակ Ձեռաց մեծութեամբ, բոլորաձև, տափակ, ա-
րոյրէ շործի մը, որոյ վերայ կլոր անհաւա-
սար փոսեր կայ, արծաթէ տախտակը անով
կը կլորցունեն:
- Մաֆու Երկաթէ բարակ կոր խողովակ մի, որոյ ճըրա-
զին բոցին փշելով ուղած տեղն կը մղէ զբոցն:
- Կրակար Գրչի երկայնութեամբ պողպատէ քառակուսի
բարակ ձող գործի մը՝ որով ադամանդին
շուրջը գտնուած ոսկին կը չրկեն:
- Էծինէ Գրչի երկայնութեամբ տախտակ սայրասուր
բարակ գործի մը՝ որ երբ ադամանդեայ և
այլ քարերը իրենց տեղուցն մէջ զետեղուին,
ակնակապիճին շրթունքը քարին վրայ շրջե-
լու և ամրացնելու կը ծառայէ:
- Մարթելա Էծինէին վրայ զարնելու գործի մը՝ որ մուրճի
պաշտօն կը կատարէ:

հաստիքա Մատի երկայնութեամբ բարակ ոսկր մի ծայրը կպչուն մեղրամոմ, որով ադամանդը իր գետեղեալ տեղէն դուրս կը քաշեն:

Ընկելա Զմկիլի ձևով գործի մը որով դամուած ադամանդին բոլորտիքը կը բանան:

Փափտա Զերկաթն պտուտակ (վիտա) շինելու գործի մը:
Խլրոքելա Քղաչափ երկայն, բլթաչափ թանձրութեամբ կլոր փայտ մը, որոյ ծայրը կը փակցունեն այլ և այլ մատանույ շէնքերն և կը կերտեն:

Փուշ Փշաձև, բարակ, փոքր երկաթ մի որով ոսկին կամ այլ ինչ կը ծակեն:

Ճըմպըլ-տոտիկ Մանր ադամանդին ու քարին ներքև դրուած մետաղեայ փայլուն զարդի (ոչա) տեսակ մը:

Պորկի սէտէֆ Կապարեայ փոքր աման մի 5 Ֆրանկնոցի և քառապատիկ մեծութեամբ:

Պորա Մետաղեայ խառնուրդ մի զոր 'ի Կարին և այլ տեղեր կը շինեն՝ արծաթը եփելու համար:

Չափլա Երկաթէ տափակ և բարակ գործի մը, որոյ ծայրովն արծաթեայ քանդակաց յատակն (զէմինն) կը չարդարեն:

Փինչօ Բարակ փոքրիկ գործի մը, ծայրը փոսիկ, սակույ շէնքի դուլնները շտկելու:

Փէստէֆ Երկաթէ տափակ թել մի, որով երկու արծախ կտորն առժամանակեայ իրար կը կապեն, փակ ցունելու համար:

Թ. Մաշպոկափործութեան

Քերի երկաթ Աղուխու կամ այլ մորթն մաքրելու հաւ սուրի ձև երկաթ մ'է, որով կը քերեն մորկ

Շոհէ, կամ Վերջը մորթը դուրելու համար թաթիկի

Թաթիկ

երկաթ մ'է: Գուցէւ շոյէ՛ս բառի աղաւաղումն է:

Գամելու տախտակ, կամ փէրտահի (յոկել) տախտակ

Երբ 2 քառակուսի կանգուն հացի սեղանի ձև տախտակ մի (քանի սախտակէ բաղկացեալ), որոյ վերայ կը գամեն տախտակ շինուած մօրթը:

Սըմախք կամ քիսի

2 կտորէ բաղկացեալ է, օղի հանելու գործիքի պէս է, ներքի ինը սափորի չափ է, վրայինը պմբեթաձև է՝ խողովակով մի, սափորին մէջ սև զխտոր կը լեցունեն կ'եփեն, իւղն խողովակէն կը թորի. սև ներկի համար է:

(Պաղաղորդաց գործեաց և գործողութեանց անուանք գրեթէ ընդհանրապէս Տաճկերէն են. զի հին աստնները այս արհեստ սովորաբար Տաճկաց (Թուրքաց) կը վերաբերի եղեր: Իսկ ներկարարի գործիներուն վերաբերեալ հայերէն բառերն՝ ըստ նոյն արուեստաւորաց՝ կարի սակաւ են):

Թաթիկ

9) ՀԱՅԵՐԷՆ՝ ԸՍՏ ՄԱՍԻՆ ԾԱՆՕԹ՝ ԶԱՆԱԶԱՆ ԲԱՌԵՐ, ԶՈՐՍ ԲՈՒՐԲԻ ԵՒՍ ԿԸ ԳՈՐԾԱԾԵՆ ՆՈՑՆՈՒԹԵԱՄԲ ԿԱՄ ՓՈՒՐ ԻՆՁ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԵԱՄԲ.

Ապրել (Ապրել)
Բանձար (բանջար)
Գար

Ապրել *).—Ապրել ամիսն:

Փէնձէր.—ծանօթ է:

Գաբ.—բոյս ինչ, ցօղունն մատնաչափ հաստութեամբ, տափակ, թղաչափ և աւելի երկայն,

*) Այս 9-րդ մասի մէջ նօտր գրով նշանակեալ բառերն ցոյց կը տան թուրքական արտասանութիւնը:

գագաթն ճղերով, համն թթու: Իսկ գարծիլին
եղխուեն կ'ըսեն առ հասարակ

Գեօզէն (գո-
գան)
Թրթուր

Գեօօր.—երկայն կոթով և փոս (գոգաւոր)
ցանցով գործի մը, որով գետուտի կը քաշեն:
Թըրթըր.—Մամոխի, սալորի ևն. ծառերու վրայ,
'ի գարնան գոյացեալ վնասակար որդն:

Հոլիկ
Հող

Լեօլիկ.—տոմաթեսի մանր տեսակն:
Լող.—սովորաբար իբր 1 կանգ երկայն. և մէջ-
քի հաստութեամբ՝ գլանաձև տաշուած քար մի,
որով սովորաբար անձրևէն յետոյ տանիսն կը
լողեն, քարուածքն ամրապնդելու համար:

Հող-կոթ

Հողչոլ.—բազկի հաստութեամբ փայտեայ գոր-
ծի մը որ՝ զսպանակի պէս՝ փայտէ և չուանէ
գօտի մ'ունի 'ի մէջքն. Արար. կամ Տաճկ.
^ (8) թուանշանի ձևոյն կը նմանի սակաւ մի,
գլուխն միացած է և ոտքերն՝ դէպ 'ի ներս՝
ճանկաւոր՝ զորս լողին երկու ծայրի փոսերը
կ'անցունեն, գօտին կը պրկին, և 'ի գլուխն
անցուցած չուանէն բռնած՝ կ'սկսին լողել
(քաշել զլողն):

Հոռ

Լոռ.—կաթնէն ելած պանրի պէս ուտելիք մը

Հուիծ

Լուիծ.—բանջարի տեսակ մը:

Խժուկ (լինիլ)

Խժիկ.—հազալ սաստիկ. (հարբուխի, պաղի
պատճառաւ):

Խիծ

Խիծ, խրծ.—մանր քարեր:

Խորամ (ըաց-
ուած է)

Խորամ (հալմը). — որմէն, ցանկէն անցնելու
տեղ բացուած է:

Կափճին

Կափճին.—տեսակ մը, կաշտուն հող կամ կաւ,
զոր՝ երբեմն փոխանակ կաղճիին կը գործածեն:

Կաղճին

Կաղճին.—կապոյտ, կաշտուն, տեսակ մը հող
կամ կաւ, զոր՝ մարդակէն և շաղախէն յետոյ՝

տանեաց վերայ կը տարածեն (անձրևէ պահպանելու համար), և կը լողեն, և որոյ վերայ հակթաչափ քարերով քարուածք (ըրխթըմ) կ'ընեն: Քարուածքին վրայ մաղած բարակ հող կը լեցունեն, որով քարերուն մէջ տեղերը մընացած ծակերը կը գոցուին, և ջուրն քարերուն և հողին վրայէն անցնելով՝ տանիքին՝ դէպ 'իցած' (սողովակն (օլուգ) կը ժողովուի, և անտի 'ի դուրս կը հոսի:

Կանկար

Քէշէք.—(վայրի) կանկար. ճաճ. (եապան). էնկինար:

Կապան

Կէպան.—քարուտ՝ նեղ անցք ճամբայ:

Կըշման

Կըշման.—(թերևս ակրոց-հանս կամ ակրացանս) իբր 3 կանգ. երկայնութեամբ, բազկի և աւելի հաստութեամբ քառակուսի մայր փայտ մի, որոյ մէջքէն մեկգմէկէ թզաչափ հեռաորութեամբ, իբր 2¹/₂ կանգ. երկայնութեամբ, մատնաչափ հաստութեամբ երկաթեայ կամ փայտեայ սրածայր ձողեր կ'անցունեն, և չիշեալ մայր փայտին երկու ծայրերը կանգնաչափ փայտեայ թևեր դամելով սոցա ծայրերը 'ի ձեղուն կը դամեն, որով մայր փայտն սենեկի ձեղունէն 1 կանգ. վար կը մնայ: Փանիրի կամ փռան կէս չորցած հացերը չիշեալ ձողերուն վրայ կը շամփրեն իրարու վրայ, ուր լաւ մի կը չորնայ, և յետոյ, ըստ պիտոյից, կարգաւ կը քաղեն:

Հաւաար (հաւատար)

Հաւաար. (զօր. այս ինչ վաճառքն, պտուղն, և այլն մեծ ու խոշոր, կամ կարճ ու երկայն են, հաւասար են կամ չեն):

Ծաղ

Ծաղ.—տանեաց շուրջ գտնուած վանդակաձև ձողերն:

Մալեզ

Մայր.—Թթէ կամ խաղողէ եփեալ ալիւրա-
խառն քաղցու. (ի բառարանի՝ «մալեզ—պուլա-
մած, խիւս) :

Մարդակ

Մէրէիէ.—Առատաղին գերաններուն կամ ա-
սոնց վրայի տախտակամածին վրայ խիտ առ
խիտ շարուած, (սովորաբար՝ թթենիէ ճեղ-
քուելով պատրաստուած), կանգնաչափ կամ ա-
ւելի կարճ, բազկի հասուլթեամբ փայտերն
են, որոյ վերայ նախ տաշուք կը լեցունեն,
յետոյ կը ծեփեն շաղախով և սորա վերայ
կաղճինն կը լեցունեն և կը քարեն:

Մըրդիկ (հա-
ւանականօրէն՝
մեղրիկ) տանձ

Մէրէի որհոփը.— Տեսան մը տանձ հաւ-
կըթի մեծութեամբ, որ յարգի է:

Շէն

Շէն.—1. յարկ մը որոյ ներքեւը շինուածք
մ'է, և ոչ գետին. 2. ճոխ, ուրախ զուարթ
(գիւղ, մարդ) :

Շէն մնաս

Շէն օլտարն.—Բարեմաղթութիւն:

Չամիչ

Չէֆէ.—Չորցուցած խաղող:

Չոքալիկ

Չէօթալի.—Կաթնէն կամ թանէն ելած ուտու-
լիք մը, որ յարգի չէ:

Պաստեխ

Պասթի.— Թթի կամ խաղողի քաղցուէ շի-
նուած՝ որ ծանօթ է:

Պարան
(պղտնաց)

Պարան:

Պոչիկ

Պոչիկ.—սրբանին վրայի ոսկրը: (ի բառարա-
նի՝ «Պոչիկ—պզտի մարդ, ճիւճէն) :

Ջրպան

Ջրպան.—այգեաց ջուրերուն պահապանն, որ,
մէն մի պարտիզի համար թաղեցուց կամ գիւ-
ղացուց կողմանէ որոշեալ ժամանակացոյցին հա-
մեմատ, ջուրը պարտիզաց կաւառները կը կա-
պէ և կը հսկէ:

Մասիթ
Վալա

Սէֆթ. — ծանօթ կանաչեղէնն:

Իբր 1¹/₂ — 2 քառակուսի մեթր ծաւալով ճերմակ կտաւ մի, զոր անկողնոյ կայլն ներքե կը փռեն, կամ թուլթի ծառն թոթված ժամանակ թուլթն վրան թափելու համար ներքեն կը բռնեն կամ կը տարածեն: (Հայերէն թէ Տաճկ. է, յայտնի չէ: Ի բառարանի՝ Վալա — շալ, ցփսի):

Տրամ (հող)

Տրամ. — կարծր հող՝ մանր խիճերով, յոյժ դժուարաւ կը փորուի:

Տուփք

Սէվթ. — տանեաց եղբրն որ փայտեայ ձողերով պատսպարեալ չեն, այլ սովորաբար կողունծով են:

Փողրակ

Փողթնի. — հողէ շինուած, թրծուած, սովորաբար բազկի հաստութեամբ և իբր կէս կանգ. ջրի խողովակ:

Քաղ-հանք

Քէղ կէն. — թուփերու պարաններուն մէջն փորել, որով հողն կը թուլնայ և բոյսն կը զարգանայ:

(Եսմորը) Բըր-
քիրը առեր է

Բերեթնի ալմը. — խմոր եփելու համար, պէտք եղած վիճակն ստացեր է:

(Աստնցմէ 'ի զատ կան ուրիշ բառեր ալ այս կարգի, բայց յիշածներս միայն գրեցի: Քողումք և այն բառերն որ Հայերէնի և Քուրքերէնի մէջ հաւասարապէս կը գործածուին, հնչման դոյզն ինչ տարբերութեամբ, զօր.

Պանիր — փենիր:

Իւղ — եաղ:

Դարակ — տէրէկ:

Թուլթ — թուլթ:

Շողգամ — շաղլամ:

Բազմաբան — բազմաբան
Ենչ իշակ — եշեք
Թեկ — թեկ

Կատու — քետու
Կեառ — քիրազ

Թանիք, Թոնիք — Թանուբ, Թանուբբ
Մոմ — մուս, մոմ

Խմոր — խամուր
Կոյր — քեօր

Բամպակ — փամուզ
Բրինձ — փիրինձ

Տախտակ — Թախթա կամ Թահթա

(Կան նաև բազմաթիւ բառեր որք 'ի Հայաստանի և 'ի Պարսիկս նոչն են. զոր. բոխչի, դաշտ, հազար և այլն. — պղիչի, տեղթ, հեղար և այլն. — Ընդ աղօտ կը յիշեմ թէ այս տեսակ բառերն Պաղտասար պատուելոց բառարանին մէջ գրուած են:)

Բ. ԱՅԱԿԱՆՔ.

Ազոն (կտրիճ) Մատղաշ, երիտասարդ. Տճ. կենձ:
(ոնկած) Առ (Թերևս ջախջախեալ կամ աղճատեալ-ին ա- ջոջա՞ծ (է. ո՛չ) զաւաղեալն ըլլայ). աղջղած չէ. — դեռ ոյժ ունի, կրնայ գործել

Աճեկուն

Անամ (փեթակ, աղանի)
Անորոք (ը)

Հին (փեթակ, աղանի):
Անպիտանն, գարշելին (իրի մը կամ իրողութեան մը նկատմամբ) ինք, իր, բան. Տճ. շե բառին սիս անորոշ է, բայց վատ, գէշ նշանակութեամբ կը գործածուի

ըր (կն- Զրով եփած կամ ջրոտ. աժուր) անժուր) կ'ըսեն:

մակ } Զուտող, չի խմող (հիւանդ):
յո) }

նահ (ը) Խեղճ (ը). Թշուառ (ը):

ը (ուտե- } Շատ, առատ (ուտելիք, դրամ, լուր ևն.):
այլն) }

ողղը (հի- Անստոյգ և դէպ 'ի լաւն չը գարձող հիւանդ
մ'է) մ'է):

ամ նա) } (սա կամ նա ևն.) Խեղճն, հէքն, գծուծն:
յ. մնան }

չ (օտար) (Թերևս՝ անփողոց,» (քնակութիւն չունեցող կամ դրամ չունեցող) . Բոլորովին (օտար), բարեկամ չ'ըլլացող, անծանօթ: Անփող օտարին անգամ այսպէս չեն ըներ, կամ Անփող օտար մ'ըլլայ, մարդ կը գթայ:

ժու- Անկարգ, սգեղ, խառն 'ի խուռն, (գործ, խօսք
ործ եւն. ևն.):

ի Առոյգ: Այս ինչ տղան Առքենի. էջ կամ առքենի կու մեծնայց կ'ըսեն:

ուլք Քըսըրտուկ, դանդաղաշարժ ևն.: Հաւանօրէն Արև-մանձէն ածանցեալ է. և վերջալուսին նուազուն երևութիւն նմանութեամբ Արևմընուքի բաներ մ'աներ: կ'ըսեն. սովորաբար կանայք կը գործածեն այս բառն:

յ գլրիս Կուլետ կամ ճաղատ:

ստ Ամբողջ (և ոչ կէսն կամ մասն) զօր. Պոլսոյ արուևատ ոսկին—Պոլսոյ ոսկի անուանեալ վերջին սուլթան Մուսթաֆայի ևն. օրով ոսկիին ամբողջն (և ոչ կէսն): Այն արուևատ, տունն արուևատ, ժամն արուևատ (ըսին, լացին ևն.): Այն, տունն, ժամն ողջոյն (ըսին ևն.):

- Բաղարջ (հաց)** (Բաց ՚ի սովորականէն) Խմորը դեռ քրքիրը չ'առած՝ եփուած հացն, որ ջղոտ, կարծր կ'ըլլայ:
- Բանպառակ** Զուարճախօս:
- Բղբուջ (թերեա ըողբոջ)** } Քրքրուած, քնքուշ. (բրդեայ բազմոց են.):
- Բուխ (սիրտ)** Գիւրազգած, զթած:
- Բոնած (հանդերձ)** } Գործածուած.
- Գանգընած (տանձ, խնձոր եւն.)** } Կողովին կամ պարկին մէջ սեղմուելով ճըմլեալ կամ սեցած (տանձ, խնձոր են.):
- Գեր տոտիկ (մանուկ)** } Գիրուկ, կայտառ:
- Գէնկէզ** Երկար և անիմաստ խօսք խօսող:
- Գիտ (է), կամ, զիտ ատեն (է)** Միս, պտուղ և այլն ամեն բան կըզտնուի, (ինչպէս աշնան եղանակին):
- Գողի** Մոյլ:
- Գոթտոց (վասն մարդոյ)** Մեծ, խոշոր, երևելի: (Քերևս «Գոթոց» բառն է, որոյ համիմաստ է և այս):
- Գոնտ ու կլոնձ** Անկերպարան, տձև. (մարդ, իր և այլն):
- Գոզի կուլակ** Մազերը իրար անցած, անխնամ, չի սանտրուած, գոզընոտ:
- Գոլոք (վասն կնոջ)** Գէր, մեծ. (սովորաբար անց գեր կնոջ համար կ'ըսուի, որ բռնաւորի մը պէս երկիւղ ազդած է կանանց):
- Դաքկուռ (վասն անձի)** Նիհար, չորցած, արիւնը քաշուած: Կ'ըսուի նաև «Դաքկուռ—Դուքկուռ» (ձայն) ուրազի, և այլն հարուածի (ձայներ):
- Դեք** Խստաբարոյ, բծախնդիր, շահելը դժուար, ամեն բանի խօսող, զայրացող:
- Դըմըշխի (վասն անձի)** } Գիրուկ ու կռուն, դիմացկուն:

- Դլիկ (վասն առն) } Կնամարդի, թոյլ, մեղի:
- Դող (վասն իրաց) } Հին, մաշած (հանդերձ, տուն ևն.):
- Դօք դօք (խօսող) Անխոհեմ, անպատեհ կամ անքաղաքավար՝ վշտացուցիչ խօսք խօսող:
- Ծալլոգ Զարածձի, ստահակ: (Այս բառ Տաճկ.ի կը նըմանի):
- Ծրուկ Սովորականէն աւելի ջերմ (կերակուր, ջուր ևայլն) թերևս «այրուկ»:
- Չազա 1. Չազա Գրդերը.—2. համր.—3. խօսք չի հասկցող:
- Չըղըննց Շատ նեղ, անյարմար (ծածք կամ նրբանցք կամ այլ) տեղ մի:
- Չըմպըռտուկ (ստորին, անկարեոր անձանց, երբեմն իրաց համար կը գործածուի) Կա, ծօ ևն. Տճ. հէրիՖ, շէյ, զօր. նա զըմպըռտուկը—նա անպիտան, անկարեոր անձը կամ իրը:
- Չըռզա (ձոր, գետ) Սրընթաց (ձոր, գետ, կամ գետոյն ևն.) սրընթաց տեղն:
- Չըռզօք (մարդ) Անխոհեմաբար, յախուռն գործող կամ խօսող:
- (օղը) Չիշտ (է) Խիտտ, ցրտաշունչ է: (Այս բառ՝ ինչպէս յայտնի է՝ Պարսկերէն է. զիւսթ—սէրթ, խիտտ: Զեշթ—տգեղ, գէշ):
- էզ մի Կարգ մը, շատ մը. (էզ մի մարդ եկին, էզ մի խօսք եղաւ ևն):
- էլծիկ (վասն կննջ) } Թեթևօլիկ, գռեհիկ:
- Թանը փոխի Խառնաշփոթ (վիճակ, գործ):
- Թթուըշաղ Թթուաշ, քիչ թթու. Տճ. մայհօշ:
- Թոռ (տղայ եւն.) Դեռատի և փափկասուն: («Թոռ» Տճ.— կան, որ երեք տեսակ է):

- Թոռ[թոռ]իկ Գնքուշ, փափկիկ:
- Թոռ[թոռ]իկ Թեթևամիտ, թեթևասլիկ:
- Թստափորիկ Թեթևակի աննարկութենէ կամ քաղաքավարական, փոքր թերութենէ մը վշտացող և մեղադրող անձ, որ տղայամտաբար յոյժ դիւրազգած է:
- Ինչենի՞
(մնարդ է) } Ի՞նչպէս (մարդ է):
- Հափստիկ Թափթըփան, թոյլ և մեղկ:
- Հէոճը պոպոզ
(քան մ՞է) } Ա՛յն բարակ երկայն անձն (այր թէ կին), որոյ
} հանդերձներն, քիչ մը հին է, և անկարգ,
անյարմօր հագուած է, մաղերն խառն ՚ի խառն են:
- Հըբըոտուկ Իրար անոյած, խառն ՚ի խուռն, ո՛չ յստակ խօսք, թութ ևն.: (Լըբըոցնել—արագօրէն և ո՛չ յստակ խօսիլ):
- Հիպիկ, կամ
լիսալիկ } Շատ թրջած (լիպիկ հաց), հատունցած (լըխ-
} պըլիկ թութ և այլն):
- Հըռոճուկ Խառն ՚ի խուռն, անկարգ, անպիտան (իբ, վիճակ, գործ, ևն.). (վասն մարդոյ ևս կը գործածուի):
- Հպուզ
(գլուխ են.) } Լերկ, մաղերը թափած (գլուխ): Թերեւս չլը-
} պիրծոյին աղաւաղեալն է:
- Հօգօ, լօգօման Կոշտ, գէր, կոպտարանձն:
- Հօղ Խոնաւ (օղ) կամ ամպամած:
- Հօլօգ Իրի մը կամ իրաց երկայն կամ սրածայր ձևն: Լողոցնել—իրարու վրայ շարելով բարձրացնել. հաշիւ մը տոկոս ևն. բարդելով շատցնել:
- Հօշիկ, լօշտիկ Թոյլ, կակուղցած (հաց ևն.). (ի բառարանի շրջ լաւաշ, լօշ, շօթ):
- Խաշլով Եոր, չգործածուած: Կարելի է կտաւի կամ կերպասուց (թելերն ալիւրով թրջած), խաշիլ բառէն է, որ ճճկ է, կարծեմ:

Խառխաթի

(ի բառարանի «խառխաթի կենալ» — Անշարժ կենալ. (սա) անպէտ, անիծեալ (իր, ևն.) խառխաթի ըլլայ — (անորոշ անէծք մ'է). խառխաթի եղիր նստէ (անարգական է):

Խացակ

Ինձոր ևն. պտուղ որ խոց ունի. թերևս՝ «խոցակ» լինի. («խակ ու խացակ» կ'ըսուի): (Իրաւարանի՝ խացակ կամ խացակ աչք — զաչացու, աչացու, տես և ցաւագար: Ատ (յԱյն) ևս «խացակ աչք» նոյն իմաստով կը դործածուի):

**Խեանոս կամ
Խենթանոս**

} Խե կամ խենթ, շոշորթ:

Խէղիք

Խեղըցած, շփացած (սովորաբար աղջիկ, տղայ):
2. Անօտ, կարճ, ծաղրելի իր ինչ (հանդերձ, ևայլն):

**Խըժըրիկ
(քար)**

} Բոլորակ, տափակ, ողորկ (քար), իբր 5 Ֆըրանկոնցի ևն. մեծութեամբ:

Խըրեղէն

Մեծ, տարւօք (մարդ, իր), Տճ. գոսգոճա:

Խնտամիլիկ

Միծաղկոտ, շատ խնտացող:

Խոտկուռ

} 'ի բառարանի «խոտէ տէօշէկ օրօրոցի» 1. } Խոտ կռած բազմոց, օրօրոցի փոքրիկ անկողնի մէջ տարածուած խոտակուռ տապաստակ մի. — 2. նմանութեամբ՝ գէր, կարճահասակ (մարդ):

Ճափեղիկ

Ռնաւորութեամբ կանացի, խեղըցած այր:

Ճնտիկ

Փոքրիկ հատիկ (ուտելեաց, ևայլն):

Կակազ

Պակաղելով խօսող. Տճ. քէքէն, բէբէ:

Կաղըջնա

Վտիտ և չոր. փոխաբերաբար՝ ժլատ անձանց ևս կ'ըսուի:

Կամկար

Ապիկար, դանդաղ (գործող):

**Կապոտ
ցած (է)**

} Յոյժ ցասկոտ (է). (սովորաբար ...):

- Կերկոխ Ոտք ելնելու ժամանակն եկած, բայց ուտող .և հիւանդոտ կամ տկար մանկան կ'ըսուի:
- Կէվկէվ Քոյլ, ապիկար 'ի բանս, կամ զբախօս:
- Կըժկըժուկ Բարկ ջերմ. (զօր, գինին, բանջրէ թթուն կըժկըժուկցեր է): Երբեմն բարեկամական կամ կարևոր նիւթի մը վերաբերեալ խօսակցութեան համար ալ պիտի տեսակցութիւն, խօսակցութիւնս կ'ըսուի:
- Կըխկըխ (է) Տկար, հիւանդոտ (է): Երբեմն քիչ մ'աղէկ, բայց շատ անգամ տկար է:
- Կըկըրիկ (միւ-
ծակ, կամ,
քայլել) } Քեթև, ոտքին չափէն քիչ մը նեղ մուծակ,
կամ այսպիսի մուծակ մի հագած ոստոտելու
պէս բայլել: Երբեմն՝ պիտի կ'անէ— թե-
թեամտութեամբ՝ առանց երկիւղ ազդելու ցոյց
կ'ընէ՝ ըսել է:
- Կըլէ կոցուք Ընդհատեալ, կցկտուր (գործ, ևայլն):
- Կիպ (աչք են) Կիսափակ, դժուար բացուող:
- Կըլաոր }
(տղայք) } Փոքրիկ, (երբեմն) կայտառ:
- Կոճոքա Կարճահասակ (նախատական):
- Կովու ծուծ Խորամանկ:
- Կոտիկ Կարճ, կարճահասակ. (տես և կարասեաց վերաբերեալ բառից մէջ):
- Կոկիկ Մուռ, ծուծ: (Սովորաբար անձի համար կ'ըսուի):
- Կոուն (հաւկիթ) Ամուր, կարծր (հաւկիթ):
- Կսկուծ Լաւ եփած կարմրած (հաց, ևն.): Երբեմն պիտի խօսակցութիւն ալ կ'ըսուի, «ջերմ» նըշանակութեամբ:
- Կըժիկ (մագ)
են. } (մագի) Գանգուր. (ոչխարի բուրդ) ոչորուն,
ևայլն:

- Հեռուէ հեռուն** (ազգական, ինամի) { (արենակցութեամբ) Նաս հեռուն (ազգական):
- Հըռչօ** Յաղթանդամ և անկիրթ:
- Հոգչած** (կերակուր) { (հանգչած) Զերմութիւնն անցած կամ նուազ տաք (կերակուր):
- Հոպըտի** (թերևս հովիտի) Անկիրթ մեծցած. (անքաղաքավարի):
- Ձթիկ** (ուտելիք, ևն., որ մեղրի պէս) Գպչտուն (է):
- Ճըլըզ** Վտիտ, նիհար (հարս, աղջիկ)
- Ճըղըզ** Խաղի կամ առևտուրի մէջ կանոնն չի յարգող, իրաւունքն չի ճանչցող և յաճախ կռիւ, վէճ յարուցանող:
- Ճընկըռտուք** 1. Բոժոժ (գոյ.) 2. փայլուն, պայծառ, զարդարուն. (զօր. ճընկըռտուկ օդ, հարսն Լայլն):
- Ճիժ, Ճիժուկ** Փոքր տղայք (որ խօսք չեն հասկնար):
- Ճող** Զգտուն: Ճողած է—(անարգական) մեռած է:
- Ճոնկ(աղբիւր)** Մատաթի մը չափ, շատ քիչ վազած (աղբիւր):
- Մահեա** (բան մ'է) Անտվոր, անորոշ (բան մ'է). մահեա համ մը ունի. մահեա մ'եղաւ, բան մ'եղաւ:
- Մանը վրան** (է)—ուտելիք, (թերևս ուռփի բանն) ին նմանութեամբ) Աւտելիքն պատրաստուելէն, կամ հանդերձը կարհանդերձ եւն. ուելէն յետոյ ձեռք դպած չէ, անեղծ, անթերի է:
- Մարդաշող(է)** Տեսնուած մարդոց հետ շուտով ընտելացող, պատուասիրող է. պաղ չէ:
- Մեծ - փոշ(է)** Մեծամիտ, դժուարահաւան (է):
- Մըթըռիկ** Անհամբոյր կամ պաղ, անհանոյ աչք, դէմք ունեցող (կին Լայլն):
- Մըժըռիկ** Արագաշարժ և աշխոյժ (տղայ):
- Միաչէն** (թերևս՝ միաչն) Միականի:

- Մոյրը մտիկ (անձն)* Մանրաղնին, ուտելեաց, հանգերձից, ևն. պատրաստու թեան կամ գործածման մէջ մանկը ու մունր իրերն ու պէտքերն ևս անտես չառնող:
- Մուգ (համ)* Թթուէ և փոթոտէ, խառն համ մի է, սակաւ ինչ լեղի (նաև ջաղացպանին ցորեան աղաւ լու վարձքին փոխարէն առած ցորեանն էացլն):
- Մուլի* Միամիտ կամ տխմար. (կամ ինքզինքն միամիտ ցուցնող):
- Մսակոտ (է)* Նաա՛ կամ (ցուրտէն) շուտ մի մտող (է):
- Մսահնուք* (սովորաբար վասն կնոջ) Մախք մը, խօսք մը, ևն. համարձակ չընող և չի խօսող. չափազանց զգուշաւոր:
- Մտամիչիկ* Մոռացկոտ:
- Մտացիկ* Այն հիւանդն կամ ապաքինողն որ մտքովը զանազան (անվնաս թէ վնասակար) կերպիւորներ կ'անցունէ և կը փափաքի, մտացիկ է եղերս կ'ըսեն: Այսպիսիներէն ոմանք կ'ակնկալեն որ ազգականք կամ դրացիք այս ինչ կերպուրը բերեն որ ուտէ:
- Ծնըն-գործ* Նենգամիտ, խորամանկ:
- Ծոր-ելուք* (երբ վասն մարդոյ) Նոր զաղափարի երիտասարդ. (երբ վասն հանդերձի, ձեւի, սովորութեան) նորաձևութիւն (մտտա):
- Շամշա* Թութն՝ հասուննալէն քանի մը շարաթ յետոյ, երբ առաջին թարմութիւնն անցնի, և պանիրն աղելով թակոյնն (քիւփ) դնելէն յետոյ, Վճամշա թութ, Վճամշա պանիրս կ'ըլլսուի, որ 1—2 շարաթ կը տևէ: Շամշա թութն ալ լաւ է, բացց շամշա պանիրն աւելի յարգի է:

- Շաշկալ** Շոշորթ (քայլող), ձախող:
- Շըփըռ** Արագ: (Գոց եղած համարը շըփըռ գիտէ կամ ըսաւ—համարը արագ, առանց ընդփոխելու կարդաց):
- Շըփըռտուր** { Տեղատարափ, սաստիկ (անձրև):
(անձրև)
- Շիւ** Աչքին բիրբ ծուռ:
- Շիհնա** Գեղեցիկ: Հաւանօրէն արարերէն Շահիտ վրկայ, ևն. և գեղեցիկ կին բառին ազաւազեալն է:
- Շոլոր միլոր** Մուռ ու մուռ (քալուածք):
- Շուշտիկ, կամ շուլթտիկ** Գիւրահաւան, ծանծաղամիտ, պարզամիտ. (սոփորաբար վասն կանանց):
- Ուզուզիկ** (աներեսաբար) Յաճախ ուզող, խնդրող:
- Չանչան** Անիմաստ խօսող կամ միեւնոյն խօսքերն կրկնող շատախօս:
- Ձէճիկ (վասն կնոջ)** Տնցոտի հագած, կամ, խեղճ, թեթեւամիտ, թափթըփան:
- Չնար** Հակառակ. (Տճ. զըտտ): Չնարս է (այս ինչ սովորութիւն, վարք ևն.)—Բնութեանս հակառակ է, (այս ինչ սովորութիւն, խօսք, ևայլն):
- Չնհասան** Բանի չհաւնող:
- Չնչաւատ** Անպիտան, անկարեւոր (խօսք, իր, մարդ, ևայլն):
- Չորքղած** Յամբած, չորնալու մօտ (հաց, ևայլն):
- Չպիտու (չպիտոյ)** Անչահ, անպիտան նիւթապէս կամ բարոյապէս:
- Չտես (ոմն) է** Աղքատութենէ լաւ վիճակ մի ստացող այն անձն որ մերթ ծաղրելի բաներ կ'ընէ, և կամ չնչին ծախք, բարիք մ'ըրած միջոցին մեծ կարեւորութիւն կու տայ:
- Չտիկ (հաւ)** Խտուտիկ (հաւ):

- Վալըզուն *Մինչ ՚ի շրթունս լի (սառ, ...*
- Դըճըլիկ *Փոքրիկ (տղայ, տուն, ուղք, ևն.):*
- Պոլոզ *Երկայն, սրածայր, կնգղաձև: (Սովորաբար իրաց և մերթ մարդոց համար կը գործածուի):*
- Պոպոզ *«Լողողին իմաստով կամ իրարու վրայ անկարգ շարուած իրերու ստացած ձևն, նաև «Պոպոզիլ»—«Կըկըզիլ» ու մօտ իմաստով:*
- Ջնճեխ *Բարակ, նիհար (տղայ, ևն.):*
- Սէլլէք, սէլլիկ *Ծանծաղամիտ (սովորաբար կանանց համար կը գործածուի):*
- Սըթըտըիկ *Նեղ և կարճ (հանդերձ):*
- Սըպլտունկ (է) *(կտաւատ, կորեակ, ևն. իր որ) Լպիրժ (է) ձեռքէ կը սահի: (Յաճախ սպունին իմաստն ունի):*
- Սլուլիկ *Բարակ, երկայն, տձև. (Սլուլիկ բան մ'է—երկայն, տձև կին մը կամ իր մ'է):*
- Սմանակ *Առ երեսս անվնաս, բայց գաղտնիպէս, չարութիւն, ևն. գործող:*
- Սմիք (ընգոյզ, եւն.) } *Փուտ, սմբուած:*
- Սոպր *Բիրտ, անկիրթ:*
- Սպուն *Ողորկ, սահուն (քար, տախտակ, ևն. տաշլով կամ գործածելով սպունցած):*
- Սսպունկ *Կոկիկ (հանդերձ, ևն.) թերևս «(ը)սպունկ»:*
- Սրտաւերք (կին) *Յզի կնոջ սրտի խառնուելը և թթու, լեռւտելիքներէ պարտիլն:*
- Վայ վեր *Անկարող, խեղճ, ապիկար ՚ի գործս:*
- Վանքւանատակ Մեծ՝ ընդարձակ (տուն ևն.):
- Տակիջօշ *Ծանրաշարժ ու թոյլ: (Տակիջօշ նստիլ— ոտքերը առաջքը ձալլելով նստիլ):*
- Տնկոզ (երի- *Սէգ՝ որ նուազ կրթեալ է. ինքնահա*

Մասարդ, պա- գլուխը վեր բռնած, մեծին դիմադարձու-
Մանի) թիւն ընող կամ ընելու տրամադիր (երիտա-
սարդ, պատանի):

Տումպա Բթամիտ, ծանրաշարժ, գէր և կոշտ: (Այս ինչ
կինն ստոմպա կամ ստոմպա բան մ'է կ'ըսեն):

Տոփալ, կամ }
Տոփա } Գէր, ծանրաշարժ, դանդաղ:

Փամիուլ Գնքուշ: Երբեմն կակուղ և երկայն մազերով
(վասն կնոջ) աղուոր կատուի համար ևս կ'ըսուի:

Փնթի Աղտեղի, գծուծ, պիղծ: (Տճ. ևս պիինթի
կ'ըսեն):

Փնծիշկ Բծախնդիր, ուտելեաց, մաքրութեան, ևն.
չափազանց հոգածու և դժուարահաճ: Տճկ.
խուլսըզ, մէրագլը:

Փննուկ Փռած (վէզ կամ այլ ինչ):

Փոթոտ (համ) Թթուէն և լեղիէն խառն համ մի, զօր. փո-
թոտ զինի, փոթիկ տանծ ևն.

Փուտ (ընգոյզ }
եւն.) } Փռած, սնամէջ. Տճ. չիւրիւկ:

Փստուկ փսատ Փստող. (դերձան անոլոր որ չի դիմանար. Տճ.
չիւրիւք. նաև սահուն, սահող ևն.):

Փրփուր կամ Գարապղպեղ (պիպէր)ին փրփուր համն, ոչ
փրփրուկ (համ) կճու, ոչ լեղի, և ոչ փոթոտ է, այլ կճուի
(Տճ. աճը) մօտ, բերանն ջեռուցանող համ
մ'է: Նաև աճառի փրփուր, Տճ. քէօփիւկ,
չայտնի է արդէն:

Քացխուն (հաց Գրքերը առած խմոր կամ հաց որ շուտ կը
կամ խմոր) թրջի. ճաղարջին հակառակն է:

Քեշալընոտ (է) (փայտ, կերպաս կամ այլ իր մը որոյ վերան)
Գեղեն ողորկ չէ:

Քըթնիկ Փոքրիկ մաս մը, պարագայ մի ևն. զօր. Գըթ-

նիկը (չի կորսնցներ), Գըթնիկ (չեմ իտար).
ևն.—հատիկ մը, փաքրիկ մառ մ'իսկ (չի կոր-
սընցըներ), ևն.:

Քըս (է) Վարանոտ, կասկածոտ, գծուծ (է):
Քըսըրտուկ } Դեղևեղ, տնտնացող, ժլատ, կարի զգուշաւոր:
(Քըրրտալ
ըայէն)

Քըստըրիկ Տկար, նիհար մէկը որ վրան գլուխը կոկիկ,
քայլելն և շարժումն զգուշաւոր է:
Քըստիկ Տկար, երկչոտ:

Քըցըփոռիկ } Վարնոց, գձուձ, աննշան (մարդ, ևն.):
(մարդ, գործ
եւն.)

Քոս (է), (եղբ } Հետաքրքրաշարժ (խաղ մ'է) այնչափ որ մո-
խաղի մը հա- } լութեան կը տանի, ետ չի կեցուիր:
մար)

Քուռ (զաւակ) Իւր ծնողաց բարի (կամ չար) վարուց չի հե-
տևող զաւակ: «Օձախէն» (ընտանիքէն, տոհմէն)
քուռ տ'ելէն կ'ըսեն:

Քօշ (համ) Մանր, անխորժ (համ): (Սողորարար դմա-
կաւոր ոչխարի մսէն կու գայ այս համն):
Քօշ (աղջիկ)—մեծցած, տարիքն առած (աղջիկ):
(Ի մեծ բառարանի, Քօշ. չկուտած արու այծ,
թէքէ. էրքէճ նոխազ, քօշ, քաղ):

Օոցիկ կամ } Խաղի մէջ վատացողն իբր դասալիք:
ործիկ }

Այլ և այլ իրաց նմանութեամբ կարգ մը ածականներ,
որ անարգական են:

Ապրի (ապու- } Ծատ փափուկ, դիւրագլգած, տկար, (որ փոք-
րի) շոգի } րիկ կծու խօսքով մի կամ անհանգստութեամբ
մը կուլայ, կը հիւանդանայ):

- Քաղի հաւկիթ** Մեծկակ, կոպտարանձն, բայց ճշ կորովի:
- Գետի պառաւ** Գլխոյ հերքն քրքրուած: (կին): (Ոմանք կը կարծեն թէ յնփրատ կայ կամ տեսնուած է կենդանի յ' որ կնոջ դէմք ունի եզեր):
- Զողու ներտը-զամ** (սամ-շոտ) } Նիհար և երկայնահասակ:
- Դարդակ (քատարկ) ուրախ** } Անգէտ իւր վիճակին՝ գոհ և զուարթ:
- Դրում (է). ուրումը կուտչի-կայ** } Անխելք, տգէտ (է):
- Ծղած կաշի** Տոկուն և դիմացկան. (Տճ. Գոյըշ, կամ, Գոյըշ կիպի):
- Թան-ըներան** Թոյլ, ապիկար 'ի բանս և 'ի գործս:
- Լըխըտտուկ** Համարձակ, զուարթ և՛ սովորաբար՝ նուազ ինկնող (ընօրոյց)
- Ինկնող (ընօրոյց)** մատուալից խօսքեր խօսող, աղմկալի 'ի բանս և 'ի վարս:
- Լոռ-թուկ** Գիրուկ, տգեղ և թոյլ:
- Լորտու աչուկ** Աչքն կամ արտեանունքն լպիրծ և բաց. (սովորաբար՝ վասն կնոջ).
- Խժի. տու** Կուրծքը տկար, խժուկը շատ (սովորաբար կանանց համար):
- Կաղծինի թոխ-մախ** } Կարճահասակ և թիկնեղ:
- Կատուի աչուկ** Սրատես, հեռատես:
- Կզնիկ** Վիզը կարճ, տձև. (սովորաբար վասն կնոջ):
- Կոյած (կոտրած) թախ-թա սէփէթ, կամ, կաղսթ** } Ծերութենէն կամ հիւանդութենէն խլխկած. (խեղանդամի պէս):
- Կոյնուկ (կանգ-նուկ) մոռել** Վտիտ, դեղնած և հիւանդոտ. իբրև մեռեալ մի որ կը շրջի:

Կովու ետեւի Մանրաշարժ և տխմար. (սովորաբար՝ վասն
աւել կանանց):

Կովու մամա Յխմար և ապուշ:

Կոտած բայլա (բակլա) } Երեսն ծաղկաւեր. չեչոտ:

Հաւու երես Յանդիմանութիւնն մտիկ չընելով դարձեալ եկող
խնդրող, չամաչող:

Հինայի դաւլ Փռքրիկ, նուրբ և կոկիկ. (վասն կնոջ):

Հին հաւ Դեռ չը ծերացած՝ ծերի մը պէս խօսող և վա-
րուող, քըսրտուկ մարդ:

Մուծվըխի (խոհանոցի) դահնա } Վրան գլուխը, հանդերձները ազտոտ, իւզոտ
(վասն կնոջ)

Ոլլի (անլի, անաղ) պանիր } Խեղճ, ապիկար, միամիտ (տղայ ևն.):

Չարուխ (տը- րեխ) թուշ (այտ) } Սնապարծ, խեղըցած, իւր չափէն բարձր,
կամ անպիտան խոսք խօսող:

Պոչը քաշած հաւ (կու մանի կը նմանի) } Կծկտած, երկչոտ, սմբած (է): (Այս առթիւ
կը չիշեմք, թէ երբ հաւն 'ի գարնան՝ չա-
ծեր, սովորաբար պոչին վրայ՝ պոչիկ մը
կ'ունենայ, զոր կը կտրեն և կը սկսի ածել:

Ջաղջի (ջա- դացքի) միւկ } Պարարտ և այլն:

Վարի մամա Թոյլ, կնամարդի (վասն առն):

Տոլպի (դարա- կի) տիկին Աղջկանց շինած պաճուճապատանքն. չափա-
զանց փափկասուն և արդ ու դարդի միայն հոգ
տանող հարս կամ կին:

Փատ ծեղքող Բիրտ:

Փարթ երես Չեչոտ, ծաղկաւեր երես:

Փուտ ինկոզ (ընգոյզ է) } Անպիտան (է):

Փռան կատու Լաւ սնունդ ստանալով պարարտացած:
Զրդուքիւր Երկայն, թխորակ և տոկուն:

Կենդանեաց բնութեանց նմանութեամբ ածականներ:

Աղանի	Շնորհալի և պարզամիտ:
Աղուէս	Խորագէտ և ճարպիկ:
Արջ	Կոշտ և հուժկու:
Էջ	Տղէտ, բթամիտ:
Խլէզ	Նիհար, բարակ:
Խոզ	Գաժան, չար:
Կատու	Ապերախտ:
Կով	Յոյժ անմիտ և յամբաշարժ:
Կրիայ	Կարճահասակ, գիրուկ և պարանոցը կարճ:
Հորթ	Գիւրահաւան, անփորձ, տխմար տղայ:
Ծանազի	Բարակ. ձեռքով ոտքով նիհար:
Մով	Չարածճի. աղտեղոյ:
Ջորի	Ջղոտ. դիմացկուն և նուազ կրթեալ:
Տէվէ (ուղտ)	Մեծ, կոպտարանձն:
Օձ	Խորամանկ, չար:

Կ'ըսուի նաև Արջու պէս նստաւ, զարկաւ, կատակ ըրաւ, կոշտ, կոպտաբար ևն.: Իշու պէս կը մտմտայ. Կատուի պէս իու ճանկէ. Շան պէս կու խածնէ. ևն.:

Կան և տեսակ մի բարդ բառեր որք իբրև ածական կը գործածուին, որք են:

Աղջիկ-երես.	Նուրբ, գեղեցիկ (հաց):
(հաց, են.)	«Տղուն երեսը դահ (կարծր) կուլլի», կ'ըսեն կանայք:
Աղտ-կորուս (գոյն)	} Մուլթ, թուլս գոյն, որ աղտը չի ցուցներ:

Անուշ ընդ-
նակ

Աւեր-հոգ

Գետն-զնայ
(մինտէր, տա-
պաստակ)

Թեր-խաշ

(Թեւին) Թեւ-
ընկեր (է)

Ծալ-մաշ (հան-
դերձ եւն.)

Կիսանի

Կուշտ (ը)

պատառ

Ձագ-Փաթատ
մայր (է)

Ձան-կտուր

(մարդ)

Ձան-հաս

(սենեակ, եւն.)

Մագ-կարօտ

Մատն-խաղ մը
(կարծ, երկայն,
եւն.)

Մար-տեսիկ

(աղջիկ)

Միս-ընրան

Քաղցր կերակուրներէ ախորժող, անուշը սի-
րող:

Փոքր մնասու կամ նեղութեան իսկ չդիմանա-
լով շատ հոգ ընող:

Գետնի վրայի, նոսր տապաստակ, զոր ու-
զուած տեղն կը ձգեն:

1. Քիչ, թերի խաշուած (հաւկիթ). — 2. Երբի
տեղ Եր, Երբի տեղ Եթ, (ամանք)՝ Երբի տեղ
ես հնչող (լեզու). տես և 'ի ստորև ամիս-բե-
րանի բացատրութեանց կարգը:

Օգնական (տղայ, աղջիկ, հարս ևն. (է):

Երկար ժամանակ ծալուած ֆնալէն ծալքին
տեղէն մաշած (հանդերձ կերպաս):

Կէս եփուած (կերակուր):

Քիչ ուտելով կշտանալիք կերակուր, ինչպէս
են (խորոված ևն.) միս, խմորեղէն, ևն.:

Մի քանի մանկանց (մայր) է:

(հիւանդութեամբ, ևն.) Ձայնն կէս մը կրու-
րած (մարդ):

Դուրսի ձայնն շուտ հասնելիք կամ դրան, ճա-
նապարհին մօտ (սենեակ, ևն.): Այս սենեակը
ևն. Ձան հաս է:

Մագը քիչ (երիկ մարդ):

Մատին խաղին չափ (կարծ, երկայն, թարձր,
ևն.):

Մայրն թէ տան միջ լինի և թէ այլուր եր-
թայ, անկէ բաժնուիլ չուզող (աղջիկ):

Թանձր խօսող: Մէկը երբ կակաղելով կը խօսի,

վհակազ» կ'ըսուի, երբ թոթովելով՝ «բէբէ» (ՏՃ.) կ'ըսուի. երբ «քահն տեղ լթ» ԼՆ. (տես ի վերև «թերխաշն») կը գործածէ, զօր. թա դաւոր դուով թո ասխարհ. (թագաւոր գուով՝ քո աշխարհ). «թերխաշ» կ'ըսուի. իսկ երբ առին տեղ լր կամ այլ տեսակ մի թանձր կ'արդասանէ, զօր. Ալաքել (Առաքել), բալի (բարի), ԼՆ. «միս բերան» կ'ըսուի:

Մս-կեր (է)

Բամբասող (է):

Ոռն-թաղ մը

Ոռք թաղուելու չափ. (3—4 մատնաչափ)

(Ճիւն)

(ձիւն տեղացած է):

Պօլ (առատ) —

Առատաձեռն:

Պանկիկ

Ջր-լուսայ (կե-
ռակուր)

Ջուրը սովորականէն աւելի, անհամ ապուր կամ կերակուր:

Սդ-ծախ

Սուղ գնով վաճառող:

Սրտ-խաղ

Տեսակ մի անոյշ համ որ ախորժելի չէ այն-չափ. զօր. մատուտակի (միան քէօքի) համն:

(համ)

Տաշտը-քեր

Խմորին տաշտին քերուքը: Փոխաբերաբար զաւակաց վերջնոյն համար ևս կ'ըսուի:

Քալ-պակաս

Քայքերը անկանոն: Սովորաբար այն մանկանց կամ տղայոց համար կ'ըսուի որ յաճախ կ'իջնան:

(տղայ, եւն.)

Հետեւեալ մի քանի գոյականք ևս ածականի տեղ կը գործածուին:

Արուն (քունիկ)
մէջ էի

Խոր (քուն էի):

Ճով (տուն,
այգի, գիշեր)

Մեծ (տուն, այգի, գիշեր):

Տարի (օր,
ձմեռ, ամառն)

Երկար (օր, ձմեռ ևն.):

Կան նաև մի քանի կրկնուած յանգաւոր բառեր,
 ածական կը գործածուին, զոր.

(Լեռներն են.) Կանաչ ու կա- կառջ (են)	}	(Լեռներն, Լն.) Կանանչագեղ զարդար- (են):
(Այս ինչ ան- ծին ունեցած ուտելիքն, են.) Ուռն ի կուռն է. (կամ) չէ (երկինքը) Պարզ ու պղինձ է		}

Գ. Բ Ա Յ Ք

Ագրուել *) (հանդերձ, Լն. իր մը) Հապճեպով ժողվե-
ցունել:

Ագինը տակն (սովորաբար դանակոծելու համար)
 առաւ (տղայն սրունքին ներքեւ, աւալ (զորդին կա-
 են.) ոք և ծեծեց):

(խոնջած է) Ըստ դիպաց, յարմար անյարմար և
 Ախկի ծախկի (Կարելի է ահեկի, ձախեկի կամ աձ-
 կու խօսի ըլլայ):

Ակար գտնել Պատճառանք, պատճառ մէջ բերել,
 մեղացունելու համար:

*) Այս «ըներն որ արտասանութեան մէջ կը
 լուրի, մերթ առաջին վանկին, մերթ երկրորդ
 «օ կա՛ թէն աւելորդ՝ գրեցի, ու

Նղակուիլ
(**աղայուիլ**
կըսեն)

1. Տառապիլ, հեծել. 2. վիշտ յայտնել իրողութեան մը վրայ:

Ննառը քաշուիլ

Նախ շռայլարար վարուիլ, և ապա չափազանց խնայողութիւն ընել: Անառը քաշուեր է՝ կ'ըսեն. թերեւ՝ «Բան մը չառնուր, չգներ, ևն» իմաստով ըլլայ:

Ննելոց եղաւ
կամ է՝ (այս ինչ
մասն հիւան-
ութիւնն, են.)

(այս ինչ վնասն, ևն.) Ոչ թէ անակնկալ կամ բնական էր, այլ անզգուշութեամբ եղաւ, կամ, անզգուշութեան, սխալման արդիւնք է:

Ննտընտիլ

Շփոթիլ, չչիշել: Երբ մէկը չի հասկընայ կամ չի չիշէ դիւրին կամ սովորական խօսք մը, «ինչո՞ւ անտնտեցար» կ'ըսեն:

Ննտիրկել

Կարասի մը տաղտկանօք տեղ մը զետեղել, կամ տաղտկանօք գործողութիւն մ'ընել. զօրդրամն վճարել, ևն:

Ննտէր, անտիրոկ)

Մէկ աչքը կէս մը գոցելու պէս ընել, խօսելու կամ այլ ժամանակ, զոր սովորաբար կարծատեք կ'ընեն:

Նչքը ծտել

(մտահոգութեան կամ այլ պատճառաւ) Զի քընացայ:

Նչքս նուաղ չի մտաւ

(զիս կամ այն)

Միայն ինձ մ'ապաւինիր կամ բաւականանար:

Նպով մի

(վասն իրի, ևն.) Ան ապով մնացի—միայն

ընիր

զայն կրցի ունենալ կամ առնուլ և անով մնացի:

Նոսադոց իյնիլ

Անսուաղ մնալէ կամ այլ պատճառաւ նիհարանալ, տկարանալ:

Նոկուիլ (թերե-
Վեճկուիլ, գզուլտիլ.

(սովորաբար տղայոց հաւր՝ առակուիլ) մար կ'ըսուի):

Նո ու դիր

(այս ինչ անձին, խօսքին) Ուշադրութիւն

չընել

չընել:

(վասն անձի) Իրարանցումով մը կամ փութաջանութեամբ
Առք է դպեր կը ժողովէ, պատրաստութիւն կը տեսնէ, ևն:
Ասորնստիւ 1. Իրօք ասեղով իր մը ծակծկել. 2. ւմար-
մինս կ'ասղընարին—այս ինչ հիւանդութեամբ

կամ թմրելով փուշ փուշ կ'ըլլայ. 3. Փոխարե-
րարար. (ի լուր այս ինչ դէպքին, ևն.)—քըս-
տըմնել:

Ասկիւ Գործէ, զբաղումէ շունչ առնուլ. սակաւ ինչ
ժամանակ ունենալ:

Արունէն ար-
ցունք կու
թափէ

} Կ'ողբայ, կ'արտասուէ դառնագին:

Արուն քրտինք մտնել (աշխատութեան կամ այլ պատճառաւ) Գրտին-
քըն վազելու չափ քրտնիլ:

Արուսի փոշի արին (գայն) Այն անձն որ յարգելի և օգտակար էր, անար-
գեցին:

Արուց ելնել (թերևս՝ յառնել, ողջնալ) Արօրօացեալ սիրե-
լին, նուագածութիւն, ևն. տեսնելով զուար-
թանալ, բերկրիլ, մխիթարիլ:

Բաղնդիլ Գալրիլ. (զօր. ջուրը կու բաղեղի, այս ինչ
անձին բերանը չի բաղեղիր.—չապ կը խօսի,
խօսելէ չի դադարիր):

Բան - պնդել Հարցաքննել և իմանալ, հետաքրքիր լինել.
փորփրջտել:

Բարձարական լինել Անհանգիստ և անկայուն վիճակ մ'ունենալ.
Թափառական. Տճ. տէտիրկին:

Բերան-փոխ ընել Սովորականէն տարբեր կերակուր մ'ուտելով
կամ կերակրոյ ժամանակ մէկ տեսակէն միւսն
սկսելով բերնին համը փոխել:

Բիտ ու ծիտ
է (կամ ծիթ)
է կռտեր

} Գրգռուեր, զայրացեր է:

Աղօղցնել

Սիրտը դառնալ, փոխել, ետ բերել:

Աշտովել

Բուշտ բուշտ լինել. մարմնոյ մասի մը վրայ ուռեցքներ չառաջ գալ:

Բոժոժեր է

Թթուած կամ թթուելու մօտ է. պղզալը-

(Մածոմն են).

ջահներ ունի:

Բունալ

Սիրել. (այս ինչ գործին, ևն.) սիրտս չի բու- նար—սիրտս չի սիրեր:

Բուն բուն ընել

Խմբակի մը մէջ 2—3 հոգի առանձնակի խօսիլ, խօսակցիլ:

Գալընտել

Կողոպտել, ևն. (զօր. հայրն որ անձուկ վիճակ մ'ունի, և ամուսնացեալ դստերքն չեն օգներ, երբ մեռնի նոյն աղջկունք իբրև ժառանգորդ պիտի գան և ունեցած ստացուածքն «Գալընտեն» տանին):

Գազկայել

Տղու, հարսի ևն. վրայ խրատելու, քննադատելու ձևով ստէպ խօսիլ, ձանձրացնել: «Գազկայ իբրև ած. ալ կը գործածի. զօ. Գազկայ (այլ կամ կին)—ծերացեալ կամ փոքրըկանց վրայ շատ խօսող:

(Ձուրն են.)

Կաթսային կերակուրը կամ ջուրը երբ կ'եռայ կուզըըպոտայ և զբարբռ զբար ձայն մը կը հանէ «Գբարբուսայ» կ'ըսուի:

Գեակրոտալ
(Թերեա 'ի
մեծ քառարա-
նի քրեակր-
տալը քառն է)

Յետ կերակրոյ, կերածին կուռթ կուռթ հե- ծկլտալու պէս վեր տալը:

Գլմըլտկել

Չլորելու պէս քովէ քով դպչիլ, բայց չիջնալ. խարխափելու պէս:

Գողտալ

Նստած կամ պառկած տեղը հանգիստ չի գըտնել. (վէրքէն, ցաւէն, ևն.): Իբրև անէծք կ'ըսեն պառկած տեղը ունայ ու գորտալ:

(Այն հին կամ նոր մեռեալին համար կ'ըսուի որ չար էր):

Գոռզընտալ

Որոտալ. գոռալու կրկնումն.

(կու) Գուրայ

Կը տատամսի, կը դեղևի (ի գործս): (Վասն կնոջ) Այս ինչն առ տնին աշխատութեան գործին վրայ կու գուրայ—չի վերջացներ:

Գոքանալ

Մէկու մը պատուաբեր խօսքէն կամ մեծարանքէն ախորժիլ և հպարտանալ:

Գոզընտոխլ

Մագերը ևն. գուռնալ, բրդտոխլ. 2. Սաստիկ բարկանալ:

Գրմըխտալ

Քրթմնջել, դրդրալ:

Դանկըտեղ

Դանկով կտրտել, քանի տեղերէ վիրաւորել զոմն կամ զիր ինչ:

Դարձ անեղ

Հիւանդին՝ սակաւ ինչ ասպարհնումէն յետոյ, մնասակար կերակուր մ'ուտելով կամ այլ պատճառաւ վերստին հիւանդանալուն կամ հիւանդութիւնն ծանրանալուն. «դարձ արաւ» կ'ըսուի: Նաև երբ հիւանդն հոգևարք է քովիններուն ճչելու, ողբալու ձայնէն կը զարթնու, «դարձ արաւ» կ'ըսեն: (Շատերը կը զգուշանան ասկէ. զի հիւանդն քանի մը ժամ կամ քանի մ'օր սովորաբար անզգայ և ողորմելի վիճակի մը մէջ մնալէն յետոյ կը մեռնի):

Դըպել

1. Իրմը (չէզ.) իյնալ. (ներգ.) ձգել. 2. Մէկը այլ տեղ մի երթալ ներկայ գտնուիլ. սովորաբար, «չանկարծակի եկաւ» իմաստով. «դըպեց» կ'ըսեն:

Դոժկիլ (կերակրոյ)

Ինչ ինչ կերակրոց, զօր. փիլաւ ևն. եփելու չափն անցնիլն:

Դողըշտալ

Հարբուխի կամ այլ պատճառաւ դողալ, սարսըռիլ:

- Դուռը վրայ ընել** } Դուռը կհասփակ ընել. **Ֆիջոց մը թողուլ**
- Դսխել կամ դխսել** } **Ձեռքով գանակոծել**
- Ծկը կու տա-
նի (այս լա-
ցրող տղայն,
խնդրողն)** } **Չափազանց եղաւ (լսլը, խնդրելը). եր-**
կար տեկց
- Ծըղում կատա-
րում կ'ընէ** } **Երզնլով կ'երզնու**
- Ծըրերն իյնիլ (Առ տնին կամ այլ գործով մը) Ձբաղիլ-
(Չործի մը, եւն.)** } **(կամ անով) տնտնալ**
- Չաղ կուտայ,
չամ գաղը կու-
տայ** } **Կը շողորթէ, կը գովէ զոմն. կը ճո-
ռումարանէ**
- Չըռխիթը տալ** **Չոմն ազուլապէս գրգռել, ստիպել, մղել ի
գործ, ի կատարումն պարտուց**
- Չըրթցունել (զծի)** } **չեծեալ ի ձի վազցունել, փախցունել**
- Չնկուտալ** **Յրտէն դողալ**
- Չխլիկ բէխլիկ
չինել** } **Շողորթել, ամեն ջանք ընել խնդրածն ստա-
նալու կամ հաճեցնելու համար**
- Շնթեղել կամ
անթեղել** } **Կրակը մոխրով ծածկել, փոխաբերաբար՝ այս
ինչ դէպքն ծածկել. չիրենց մէջ էնթեղեցին՝
կ'ըսեն**
- Շպրութկել** **Ձեռքով էճուել, ճըմբրտկել. ձեռաց մէջ սեղ-
մել**
- Շղացեր է
լնտալը կը
խօսի** } **Չեփիր. զօր. սիսեռն խոյեր է չեփիր**
**Կը զառանցէ, ի քնոց կը խօսի. (թերևս՝ ըրնդ
այլ խօսիլ՝ ըլլայ)**
- Շոէն պոէն չի
հասկնար** } **Տղայ կամ տղէտ է, կայ չի կայ չգիտէ և կը
խնդրէ. գործն, նպատակն թնչ է չի հասկնալ
ու կը խօսի, կ'առաջարկէ**

(*ուտքը կու*)
Թանկէ

Սակաւ ինչ կը կաղայ: Ի բառարանի ձեռնարկէ միայն սուղ (փահալը), այլ և ծանր (աղ կը նշանակէ. թերեւս այս վերջին իմաստ ծանր—էն առնուած ըլլայ:

Թարխրեր է
Թաքիլ

Մատին, ոտքին, ևն. խոցը թարախ կապեր թուլնալ. թմրել. զօր. չիմ թաքիր ուր քն նամ:

Թզկալ
Թթոտիլ
(Թուլթն)

Տղայոց՝ երկարօրէն լալու ձայն հանելը:
Թարմ թուլթին քանի մը ժամ քնալով սակ ինչ սենալն և սակաւ ինչ ճիւղրոտելով վն սուիլն. այնպէս որ թէ և կ'ուտուի, բայարգի չէ:

Թնթընալ

Անձրեւ սկսիլ շատ սակաւ և ցանցառ կերպ

Թոռիլ

Թրջելէն յետոյ ցամքիլ. ինչպէս հացը՝ թրջ լէն յետոյ, և երդիքը՝ անձրեւէն քանի մը ժամ օր մի յետոյ ձեռնեցաւ կ'ըսեն: Ն. ձեռն տղայ—մատղաշ, քնքուշ տղայ:

(*ածրեւը կու*)
Թորայ

} Կու պոպոտայ:

Թրատել

Կոխկուտել ոտքով բազմոցն, պարտէզն, ևն. աւրել զարդարեալ կոկիկ վիճակն:

Թքծեծ ընել
(զոք)

Յանցաւորին երեսին թքնելու պէս, ձեռ ըսելով նախատել: Կը յիշեմ թէ, ի հնուէ 35—40 տարի յառաջ, օր մի, դպրոցին մէ վարժապետին հրամանաւ, ի պատիժ, տղա իրօք թքծեծ ըրին յանցաւոր տղայ մի (եր սրն թքին):

Ժաշկըլթիլ

Նստած կամ գոնուած տեղէն շարժիլ: Ըծա կլթելու պեղ չի կայ—շարժելու տեղ չի կա նեղ է:

Ժեխոտիլ

Խոնաւութենէ ևն. նեխիլ, ապականութե մերձենալ:

ժողով (հաւանորէն՝ ժրագիր) } Եարժէ, սուր, գործել սկսէ, 'են.:

ժողով կը յուղի Գործի մը, խոստման մը ևն. վերջին խօսքն իմանալով ակնկալու չըլլալ այլ ևս և մտահոգութենէ ազատիլ: Գարելի է որ «ժողով» և արար. «չուղի» կամ յոքն. «չուղու»—գրադումբառին ազաւաղեալն է:

(հովչի) Ժնտար (հով չի) Եարժիր բնաւ: Երբեմն կ'ըսուի նաև «տերև չի ժնտար»—տերև չի շարժիր:

իրար տալ 1. Աճապարել, արտորալ.—2. Յուղիլ, տրոփել. զօր. «սիրտս իրար կուտայ»—«սիրտս կը տրոփէ, կը բարբախէ.—3. Արագ խօսիլ. զօր. իրար կուտայ—շատ արտորնօք կը խօսի, (այնպէս որ մերթ խօսքին մէկ մասն անհասկանալի կը մնայ):

Իրիկուընակ շունի Երեկոյները սովորականէն առաջ քնանալ քընկրիլ կը սկսի: Ոմանք կ'ըսեն «իրիկուընակ ունի»—սովորութիւն ունի երեկոյները կանուխ՝ նստած տեղը պահ մը քնանալ, մրափել:

Լալխոնել Փղձկիլ: Եանց կամ կատուաց լեզուաւ. ջուր խմելն կամ հեղուկ կերակուր մի ուտելն:

Լառխոսնել Հապճեպով յարմար անյարմար (չինել, կարել, ևն.) լրացունել:

Լըլըռուկինը Քրդերը կամ գողերը կամ այս ինչ անձինք լեռները ճամբայները կը վխտան (այնպէս որ (քողերը, Են.) ճամբորդն չի համարձակիր երթալ): Երբեմն «մուկերը կամ այս ինչ անձինք լըլըռուկինը կը խաղան» կ'ըսուի:

Լէլիկ (եղեր է) Արբեալ է. Տաղրելի, Թեթև բաներ կ'ընէ: Լէոճել Մատներով երեսը ճանկուտել. պտուղ մի տերևովն սկրթելով քաշել փրցունել:

- Հխոցունել** Երերցունել, խառնել դուռ մը կամ կղպաք մը
Հկամեցայ Ախորժակս գոցուեցաւ:
Հկել Սառած ուտելիք կամ այլ իր մը տաքնալով
թուլնալ:
Հղլըոցունել (խոստումը կատարելու, պարտքը վճարելու հա-
մար այլ և այլ պատճառաւ) Երկարաձգել,
խաղցնել:
Հղճորկել (սովորաբար գինի, ևն.) Ըմպելի մը բերնին
մէջ աստ և անդ տանելով կամ ամանին մէջ
թոթվելով պղտորել:
Հոսել (լեսուլ) Մանրել, փշրել:
Հվլոցնել Սովորաբար Քրդաց՝ և մերթ այլոց արագօրէն
և անհասկանալի կերպով մը խօսելն ըլլովը
լըվըռ կը խօսի կամ կը խօսին՝ կ'ըսեն:
Հֆել Կերպաս ևն. կտորի մը եզերքն քիչ մը ներս
ծալելով կարել.— Ձ. ուտել:
Խառ խնիլ Ախտն երևան ելնել վերստին և շարունակել.
զօր. մեղամաղձոտութիւն, թանչ, նախանձ
(խիրա), ևն.:
Խաղուիլ (երես- Որբանին մէջ կամ դուրսը խաղալիկով մի,
խայից) երգով կամ ձայնով մի ժամանակ անցունել: Ձի
խաղուիլ—հանգիստ չի մնար, կուլայ, կու ճչէ:
Խաչ կապել Հարսն, ծառայն, ևն. մեծին դիմացն կանգնած
ժամանակ, ՚ի նշան յարգանաց, ձեռներն խա-
չածն սրտին վրայ դնել:
Խելլոռիլ } Քնով ծանրանալ, աչքերը չի բացուիլ:
(ի քնոյ)
Խեղընալ } Տղայ մի որ շատ երես առնելով շփացած, մեզ-
(խեղանալ) կացած է, չափազանց պահանջութիւններ կ'ընէ,
ւխեղըցաւ կամ լխեղըցած է՝ կ'ըսեն: Երբ չա-
փահառք ևս շոյուելով կամ շահաւէտ գործ մ'

- ընելով ուրախութենէն տղայոց պէս խօսքեր
ընեն, Վիեղըցաւ կամ ամի՛ խէղընար, կ'ըսեն:
Խաբէութեամբ ձեռքէն կորզել շորթել:
- Խըլտըրցնել** Պըլտըրցնել (զիր ինչ): Երբեմն բողոնալի
խմաստով ևս կը գործածուի:
- Խթել** Նոր հասած պտուղ մի կամ չկերած ուտելիք
առաջին անգամ ուտել:
- Խժիշ քժիշ
կ'երեսայ** Խառն 'ի խուռն, անկերպարան, անորոշ կ'ե-
րևայ:
- Խիրա աննել** Նախանձել (սովորաբար՝ այրն վասն կնոջն), չա-
րանալ:
- (աչքը) Խորը-
տնել** 1. (աչքը) Խոժոռել, սպառնալ. 2. Նուաղման
ժամանակ աչքը դառնալ կամ դարձնել:
- Խոխալ** Մախալ կամ վշտանալ: (Նթէ այս ինչ տեղ եր-
թաս կամ այս ինչ գործը, առևտուրը ընես,
այս ինչ մարդուն կամ մարդոց անհաճոյ լի-
նելով կը վշտանան):
- Խոշխովան-
ցուննել** } (իրի մը նկարագրութիւնն) Զափազանցել:
Խոշնել } Սովորաբար եղջերաւոր կենդանեաց (կով, խոյ,
այծ, ևն.) գլխովն, եղջիւրովն զարնելն: Փո-
խաբերաբար, մէկը՝ բանիւ՝ խայթել, կշտամբել:
- Խոր կամ խոռ
չի բռննը** (այս ինչ ուտելիքն) Պակասն, թերի չի լեց-
ներ:
- Խուզութիւն
կ'անէ (տղայն)** (տղայն) Անառակութիւն կ'ընէ, կը ծեծուը-
տի, հանգիստ չի կենար:
- Խուլատլիլ
(մարմինն)** (անվարժ և տկար անձանց՝ սովորականէն ա-
ւելի ձի հեծնելէն, քալելէն) Ազդրն, սրունքն
բռնուիլ. թմրիլ, ընդարմանալ:
- Խուրուրիլ** Տրտմիլ, տխրիլ:
- Խանէ խոց
եղայ** } Շատ խոլնեցայ, ամօթահար եղայ:

- Ժփեղ Հարկանել: (Երբմն՝ օղի խմելուն ալ կ'ըսուի):
- Կայլել Ունենալ:
- Կախ ու կարիք մտալ Բանի մը ակնդէտ մնալ, փափաքիլ, և կատարումն անորոշ մնալ. տարտամ կացութիւն մ'ունենալ:
- Կածկլտալ 1, Փայլատակիլ. — 2. (վասն մարդոյ) Ամօթէն մտահոգութենէն շտապենիլ:
- Կաղուեր է (ծեռքս կամ ոտքս) } (ձեռքս, ևն.) Շատ մտեր է, ընդարմացեր է ցրտէն:
- Կաղալըրել Խաբել զոմն. վաճառք մի նենգեալ կամ սուղ գնով վաճառելով:
- Կայանք տալ (ըանի մը) } Որոշումն տալ, եղբակացութեան մը յանգիլ:
- Կայհայի (նստիլ) Անհաստատ դիրքով (նստիլ):
- Կասկուս (ընել) Սանկ նանկ բաներ խօսիլ, ժամանակ անցունելու կամ սովորութիւն մը յարգած ըլլալու համար քանի մը անկարևոր խօսքեր (կամ երգեր) ըսել:
- Կրկըզ կամ կկուզ (նստիլ կամ ընել) } Մունգերը ծռած նստիլ, բայց այնպիսի դիրքով մի որ նստատեղին գետինը չի դպչի:
- Կրկըրիկ (ընել) Սիգաճեմ, թեթևութեամբ քայլել:
- Կըռընձմտիլ (խոտ, թել, ևն.) Փոթ փոթ լինիլ, խորշովիլ:
- Կըռթ կանէ Նեղութեան, դժուարութեան, ևն. կը համբերէ, բայց վերջին աստիճանին հասած է. այնպէս որ գուցէ չպիտի կրնայ համբերել այլ ևս:
- Կթել 1. Կաթն, խաղող կթել. 2. խաղու մէջ շահիլ:
- Կծկել, կամ կծիկը ղնել } Խոյս տալ:
- (կու) Կոըտայ, (մատիս կամ ոտքիս, ևն. խոցն, կամ գլուխս,

կամ կոթտայ ականջս, ևն.) Շատ կը ցաւի, միջէն իվեր կը կսկծէ:

Կողել (զիաց) Հացին բացուած խմորը ռափատով թանիրին միջի կողերը զարնել:

Կողկողցնել (զոմն) Ենորհաւորութեան, միտիթարութեան, ևն. առ- թիւ անդր քան զպատշաճն գովեստիւք խօսիլ. բանիւ կամ գրով ներբողել (զոք):

Կողթխեր է (որմն) } (պատին) Փորը դուրս եկած՝ փլչելու մօտ է:

(վէրքը, խո- (խոցը, ևն.) Թարախ կապեր է, ի ներքուստ կը գործէ:

Կործել Աման մը, ևն. համեմատաբար փոքր ամանի մը վրայ շրջելով ծածկել. զօր. դաշունն կե- րակրոյ փոքր ամանի մը վրայ կործել—2. սե- ղան, ևն. յերկիր կործանել. (Տճ. տէվիրմէք):

Կպել, կպցու- 1. Իր մը իրի մը փակցունել.—2. ձեռքով կամ նել բրով մը զարնել:

Կռնլ Շատ կամ չափէն աւելի լնուլ, կոխել:

Կռնծիլ Ձեռքը, ոտքը քաշուիլ: «Կռնծիս» անէծք է:

Կռտիլ (ոտքը ձեռքը կամ այլ իր մը) Խանձիլ՝ կրա- կով, հրաշէկ երկաթով, ևն.:

Կտացնել } Տղային երբեմն ուտելիք՝ և ծառային պար- (զտղայ, զծա- գէ տալով շահիլ: նայ)

Կտմտալ Մարդոյ վերայ տեղ մը սկսած ցաւն որ ըզա- (կըտմըտալ լի կը լինի:

Կտնել (բամպակի, ևն.) Կուտը հանել:

(ոտքս կամ } (ոտքս, ևն.) Շատ մնած է: ձեռքս) Կըը- կոտ է

(ըան) Հեզնել Խնդիր յարուցանել:

անձրեւը, } (անձրեւ, են.) Սակաւ ինչ միջոց :
 յաւը, եւն.) } քէչ մը դարբեցաւ:

Հոգեւոր (լի- } Քաղցեալն սակաւիկ մի հաց, են. «
 նել) } շունչ առնուլ, ոգևորիլ:

Չագ-խեղդ } Հաւուն թուխ նստած ձագերէն այն ձա
 (լիմիլ) } ոն և իցէ պատճառաւ ձուի միջէն չի
 ելնել և կը խեղդուի, ճագ-խեղդը եղա-
 սեն: Առևտրոյ ևն. գործի մէջ, ոմն՝ վ
 քին, գործին տէրը ստիպելով կամ խ
 վաճառքը ձեռքէն առնելուն ևս կ'ըսու

Չենել (ծայնել) } Հրաւիրել (դուստրն կամ զազգականսն):
 ժեղձիլ (ման- } Մանկան՝ որբանին մէջ՝ արթննալով չի
 կան) } նալն և լալն: (Մարթնցներ, կու
 կ'ըսեն):

ժզվոզցունել } Նեղել, նեղը խոթել:

ժըժօզ կամ } Փախչիլ, խոյս տալ:

ժըվըրթկել } Ձեռքով սեղմելով ճմել քանիցս:

ժըրըգտալ } Փայլիլ, փալփլիլ (զօր. «աստղերը կու
 տան»):

ժղատկել } ձիւղը բաժնել:
 (սիրտը) ժըղ- } Կերակուր կերած ժամանակ ակուսյ:
 քալ կամ կըր- } պուածական կրճտիւնէ մը կամ երկալ
 չալ } լու սուր կրճտիւնէ մը և կամ աղլ
 քէ մը յառաջ եկած սրտի թեթե
 մըն կամ թալկացումն:

ժղտորկիլ } (զինուոյ և սորա մնան հեղուկներո
 կի թոթվելով) Պղտորիլ (ն):

Տողիլ Զկտիլ (թեյ, կտաւ, և այլն). ճողեր է—մեռեր է (անարգական):

Տով տալ Խոյս տալ մեզմիւ, ճկուն լինել:

Տոտիլ Ձողով մը՝ որոյ ծայրը ճղքած է, խաղողի ողկոյցի կոթին անցունելով և ոլորելով փրցոնել: Ճրուտիկ մը (խաղող)—փոքրիկ քանի մը հասէ բաղկացեալ ողկոյց կամ ճիւղ մը (խաղող):

**Տազիկ մտ-
ճիւլ** Մտահատէն աւելի թեթեւ ճնշումն կամ խախտումն ջգից:

**Տաղաղու
ճինել** Մտահոգ և սրտաբեկ, ձեռքն ու ոտքն թուլցած վիճակ մ' (ուռնենալ):

**Տաղըզ կաթ
Տղայ** (լսելով նոյն խօսքն, դէպքն, ևն.) Դառն վիշտ զգացի. ապշեցայ միացի:

**Տաղկայել
Վայգտյն ջու-
ճը կամ Մաղ-
Կան ձգել** Առուին ջուրը ծառոց բուները կամ կանոնչեղինաց վրայ բաշխել և ժամերով այնպէս թողուլ որ սակաւ առ սակաւ ոռոգի:

Մաղկտիլ Ձեռքը, ոտքը ցուրտէն շատ մսիլ. կսկըծալ: Նշմարել:

Մայգել (կերած կերակուրն, ջուրն, ևն.) Յտ բերելու համար, ցուցամատն 'ի բերանն դէպ ի կոկորդըն տանիլ, (որով ստամոքսն խառնուելով կը փոխէ):

Մզալ 1. Բարակ մը ցաւիլ սկսիլ.—2. մանուկն լալու պէս (հ'ը') բարակ ձայն մը ձգել.—3. կովուն նմանապէս բարակ ձայնն.—4. մեղմիկ ինքնին երգել:

Միջել Օր մի կամ ժամանակ մի միջոց տալով վերսկսիլ. զօր. չհաւն օր մի կ'ածէ, օր մի կը միջէ. ջերմ, ևն. որ օր ընդ մէջ տեղի կ'ունենան:

- Մշտել Դրդել, ցնցել ձեռքովն կամ իրով մը:
- Մուլըրիլ (Թե- Կերած կամ ըմպած ժամանակ կոկորդը մե-
րեա միլորիլ) ցածի պէս խեղդողիլ ու հազալ:
- Մուլլի միլլի Ըստ երևութին կամ իրօք միամիտ անձի մը
թնդալ միամտորէն քըմծիծաղիլ (ն):
- Մռթել Խոշոր մոշոր, աճապարանօք կարել առանց հոգ
տանելու:
- Մումնել Յուրտէն՝ (ձեռք, ոտք) կամ գաւազանի, ևն.
հարուածէն (հարուածեալ տեղն) կակծիլ:
- Մսահտիլ Ձեռքն, ոտքն, ևն. ճըմլուիլ, ինչալով կամ
կոխտուելով և կամ զանակոծմամբ:
- Նիգ—տալ Պնդութիւն ունեցողն լուծման՝ և ծննդաբերն
ծնանելու համար տքալն. ինքնին ներքնապէս
մղում (զօր) տալը:
- Շաղավաթ ա- Պտուղ կամ ալլ ուտելիք ընծայելով մեծարել,
նել (ուսնք) պատուասիրել. զօր. Այս ինչ կինն շաղա-
ւաթծիւ է. Տճ. Խրթածի է: (Սոյն բառ հայ-
թէ տճ. է չգիտեմ):
- Շըլըրուիլ } Դիտապաստ ինչի:
կամ շըլըրիլ }
- (չ) Շըկրուալ (չի կրնար) Շարժիլ:
- Շընթըռկիլ Ընկողմանիլ, պառկել (շան պէս կամ շան նմա-
նութեամբ):
- Շիիկ անել Հակառակորդին, նախանձորդին դէմ անվնաս
ցոյց ընել նուագարանով, խնջոյքով, ևն.:
- (կու) Շղայ Հիւանդն (հոգեւարք կամ ծանր վիճակի մէջ)
ձեռքովն լերմակը կը շփէ, կը բռնէ, կը կլս-
մըթտէ:
- Շշմըշկել 1. Հացը (ի սեղանի) կամ ալլ ինչ մշտակիլ,
տեղաւորելու, կարգադրելու պէս ընել.—2.
Գրգռելու մօտ ինչ ինչ խօսքեր, դիտողու-
թիւններ ընել. յուզել խնդիր մը:

Նշուեցնել

Գգուել, շոյել, սիրտը շահել. (սովորաբար մանկանց կամ տղայոց համար կը գործածուի): Հարստութիւնը, առատ բարիքը (տան մէջ), ըստ հաճոյս վարել, վայելել:

Շոգըրգալ

Շուլլուիլ

Թեթևակի՝ ծառի կամ այլ իրի մը փարելով ելնել:

Շոջօք (քան ըանհի)

} Սլալ, հակառակ, ձախողակի (գործել):

Շփրոցնել

1. Զարնել ձեռքով.—2. Գումար մը շահիլ, ձեռք ձգել.—3. Գործ մը շուտով տեսնել.—4. Անձրեկին տեղատարափ գալը. շփրոցնել— շրփրուտալ: (Յայտնի է թէ արմատն շրփրոտ— արագ, շոյտ է):

Ոտ ղնել

(առտ թերևս առաջի իմաստով գործածուած (տախտիկի, վա-է). Թուփին քովն ՚ի վեր և անկէց բարձր ցախ թռնագի թփին) մի կանգնեցնել, որ թուփին ճիւղերն, ճանճիկներն անոր վրայ փաթտուին:

Ոտքը առնել

1. (չէզոք.) Նուալուած եղանակն խաղալուն յարմարիլ: Հախակն իրեն խաղուն յարմար եղանակ մի երբ նուագուի, առաջ առաւ, երբ ընդհակառակն՝ առաջ չ'առաւ կ'ըսէ: Վարպետ խաղացողն ամեն եղանակի կրնայ խաղալ. բայց երբ իւր սիրած եղանակն նուագուի, առաջ առաւ—խաղալու փափաք մ'եկաւ — կ'ըսէ.—2. (ներգործ). Աւնուլ զոտս ուղևորին, որ է. երբ ճամբորդն չի կրնալ հեծնել, ջորեպանն ազդրն իբրև ասպանդակ կը ներկայացնէ ճամբորդին, որ վրան կոխելով՝ ջորեպանին օգնութեամբ կը հեծնէ զգրաստն. ջորեպանին այս գործողութեան ևս (ուղևորին) առաջ առնել կ'ըսուի:

Ոտք նստեցու

Մանկան զլուխն ՚ի գոգ դնելով և երկունել (զմանուկն) ձեռքով ոտքերն բռնելով պէտքն հոգով յամ ոտք ղնել տալ:

Չալթել

(ձեռքէն բան մը) Յափշտակել:

Չըլուիլ

Ամուսնանալ (անարգական իմաստով):

Չըվըմալ

Սեղանի վրայ ախորժակ չունենալով, դանդաղօրէն փոքրիկ պատառներ առնելով ժամանակ անցունել:

(ցաւած մատիտ եթէ այսինչ դեղը ընես՝ (կու)՞ Չքէ

(եթէ այս ինչ դեղը ընես) Քարախ չի կապեր:

Պետ անել (տանն, մարդոյ, ծիոյ, եւն.) (ջուրը կու)

Նորոգութիւններ ընել (տանն). լաւ կերակրով խնամել (զմարդ, զձի, ևն.): (տունն) Պետէ ինկեր է—(տունն) անխնամ թողուած է: (ջուրը կու) (ջուրը) Եռացած է, պղպղակներ գոյացած է և ճըղ պըղ կամ պըժըր վըժըր ձայն կը հանէ:

Պլոգտիլ

Խառնուիլ (աչք կամ թելն):

Պլտել

Սովորաբար պտուղ մը ձեռքով ոլորելով փըրցունել. (մերթ՝ հաւու, մարդոյ) Վոլուխն պլտել ևս կ'ըսուի:

Պլտըրցնել

1, Ընդոյց, խնձոր, ևն. ձեռքով սլոր մի տալու թող տալ գեսնի վրայ. այնպէս որ սկսի մթքանի կամ շատ անգամ դառնալ.—2. դերձանի կամ այլ թելի մանիչն ձեռքով ոլորել.—3. երբեմն գողանալու իմաստով ևս կը գործածուի:

Պղկել

Դեղ կամ ջուր բերնին մէջ առնուլ, բերանն լուանալ կամ թրջել և դուրս թափել:

Պղպղցունել

Ջուրը, ևն. բերնին մէջ աստ և անդ տանելով լուսնալ. Տճ. չալգալամագ: Նաև սրուակ կամ այլ աման մը, ջրով փայլեցնելու պէս լուսնալ:

Պժըռկել

1. Փղբ իր մը (ակուայ, ընդոյց, ևն.) փոքել:

փորփշտել. 2. խօսք մը իմանալու համար հարցաքննել:

Պրոռթմայել Զուրք՝ աղբիւրէն, կամ այլ հեղուկ մը սրուակամ պոռթկալ կէն յորդիլն:

Պռտոռշը կախել Սրդողիլ, նեղանալ, առանց ձայն հանելու՝ ի նշան տրտմութեան՝ շրթունքն կախել. (սովորաբար տղայոց համար կ'ըսուի):

Պտղիլ (մեղանն) Գրելու ատենն մեղանն թղթին վրայ տարածիլ, ջրոտ կամ այլ պատճառաւ գրչէն շատ վար գալով բիծ ըլլալ:

Պտպըտալ Անձրևը կաթիլ կաթիլ, պուտ պուտ գալ սկիւլ:

Պօղել Տանխսին ձիւնն թիով սրբել, վար նետել:

(Մարմինս) Բոլոր մարմինս յոգնած, խոնջած, տկար է.

Ջախուպ է իբրթէ գանակոծեալ է:

Ջրել (ի գրաբարի՝ ջնջել, աւրել): 1. Գրաստն, ոչխարն ջուր ըմպել տանիլ.—2. ջրել (զպարտէզ)—ոռոգել.—3. (խելքը) ջրել—խաբելով համոզել: (Երբև ասացուած՝ գրուած է):

Ջրօգել Ջուր ցանել. (գետինը աւելելէ առաջ՝ փոշի չելնելու կամ զովանալու համար):

(Այս ինչ վաճառքը կամ ուտելիքն) Ըռըմպին կամ Ռըմպին ելալ } Գինն թանկացաւ, սղեց: Արդեօք, առ ամպին բարձրացաւ իմաստով թէ ոռմբի պէս ըսել կ'ուզուի:

Մալախ տալ Մանօթացնել, ցուցնել ումեք տեղ մը կամ զոմն. (սոյն սալախս բառն հանց. թէ տճկ. է, չգիտեմ):

Մակաթիկս կ'Երի (կայրի) կամ կ'Եփի } (ի տես այն անձին կամ ի լուր այս ինչ դէպքին) Սիրոս կը ցաւի, կը մորմոքի. կը մեղքնամ:

Մզլեցալ (ցալը, նւն.) } Հանդարտեցաւ. լալէ դադրեցաւ սակաւ մի:

մանիկը կախէ Քիչ մը տրտում է. մտահոգութիւն մ ունի
ուկանջը) Ականջներն դէս առաջ տնկելով ձայնի մը

ըլեր է (կա- կը դիտէ, ուկնդիր կ'ըլլայ: նմանութեամբ
ոռն, ձին, եւն.) մարդոց համար ալ կ'ըսուի:
Յոկեւ (գոք) Տրորել, գանակոծել:
(կու) Սոսա } Գիրութենէն կը փայլի (միսն),
(միսն) }

Սըռլոր անել Սառոյցին վրայ սահիլ կայնելով կամ նստելով:
Վուրբ խաղալ ևս կ'ըսուի:
Համոզուիլ, խօսք հասկնալ, ևն.: Ձի ստիրա
— կը յամառի. զօր. տղայն մօրը հետ երթալ
կ'ուզէ, էջի ստիրա. կինն էջի ստիրա. կ'ուզէ
որ այս ինչն ալ հրաւիրէ. կան ծախքեր
որ զանց կ'առնուին, բացց այս ինչ ծախքը
էջի ստիրա (անհրաժեշտ է):

Սըրբտալ կամ Չըրըբ-տալ քատաց համար կ'ըսուի, որ մերկ և նօթի են
և այսր անդր կը դիմեն զի թերևս ուտելիք
են. ձեռք ձգեն:

Վառթ վուռթ ընել } Մեծ մեծ կամ սուտ, անհիմն խօսքեր խօսի
} կողկանձիւն (շանց): (Իբրևարանի՝ վը

Վըվընկալ (շանց) } վնկալ):
(շինուածին, ևն. լաւութեան հոգ չի տա-
լով) Աճապարանօք կարել, գործել և լրացն
Մէկու մը յանցանք մը գտնել. առարկել. է
նադատել:

Վառ Վազ անել (գետնի) Սաստիկ ցրտէն ու չորութենէն
Տնկըլիկ կա- քայլեն) տընկ տընկ ձայն հանելն. նաև
տել խու սաստիկ ցաւիլն կամ ցաւելէն յառ.
Տնկըռտալ կաճ տնկըռտալու վիճակն:

Տուրիշ տալ Գործին, զբաղմանց առաւելութեանն բաւելի: Տուրիշ չի կրնար տալ—չի կրնար ամեն բանի և ամենուն հասնիլ, զի տղայքն, զբաղումը շատ են: (Այս բառ պարսկ. կը նմանի, բայց կարելի է նաև հայերէն լինել):

Տպրրկել (զոք) Գանազոծել:

(մանուկն են. զիս կամ մեզ) } (երեխայն) Գիշերը կամ ցերեկը, լալով, ևն. }
Տոփ վռին խաղ- } անհանգիստ ըրաւ (զիս կամ զմեզ). մեզ շուա- }
ցուց } րեցոյց, հազար տեսակ դարձուց:

Տոխիլ Ձորին, ևն. բեռւն տակ չոքիլ:

Տտիկ չի կըր- Գործի մը, արհեստի մը մէջ չի հաստատուիր
նար ըննլ ու շարոշնակեր. անկայուն է, չի կրնար նստիլ:

Տքալ 1: Հեծել խուլ ձայնիւ. 2. (պնդութիւն ունեցողն) լուծման համար ինքնին տքալ:

Տողուել Լուանալ (գաւաթը կամ սափորը), բայց ոչ ձեռքով այլ իր միջի ջրոյն թոթովելով:

Փաթուրկել Պատուհասել: Իբր երդումն խաչը կամ աւետարանը իս փաթուրկէ, եթէ խօսած եմ, ևն. և: Ամբարիշտ անձի մը նկատմամբ իբր անէծք «Աւետարանը, ևն. ինք փաթուրկէ» կ'ըսեն:

Փարտել Ձեռքի գաւազանը կամ ձողը ուժգին տատանել:

Փարտխտուել Ի ճանապարհի թոթուրսելով քայլել. «փարտել» բայէն է:

(տեղէն չի) } (չի) Փրթիլ. (տեղէն չի) շարժիր:

Փերկանար }
Փէս փիա } (թուրքք ևս կը գործածեն սոյն բառն) Խօսուած խօսքը շողոքորթութեան կամ անտարբերութեան պատճառաւ հառտատել. այո, այնպէս պիտի ընեմք. դիւրին է, ևն. ըսելով ժամանակ անցունել:

- Փոթոտիլ** (երես, խնձոր, հանդերձ, ևն.) Խորշովիլ. փոթ-
փոթ լինել:
- Փսխել** Ուտքով կամ ձեռքով պտուղ մը, ևն. ճղմել, ճըմ-
լել: (Ի բառարանի բնութիւն—սիրտը ետ գալ):
- Փստել (ծեռքը, Յահիլ)** (Իբառարանի, բնութիւն ընել—սիւնը ին-
նոտքը, ևն.) Պս, իդերև ելանել, ևն.):
- Փրել (ընգոյզ ևն.)** Թարմ ընգոյզին վրայի կանաչ կեղևն ի բաց
հանել, կէղուել:
- Փքնել կամ
ըըքնել** Մաս մը ցորենի ևն. հատիկներն տեփուրով
կամ փչելով թեփն զատել, մաքրել:
- Քթուել** (տղու, ևն.) Գլուխը ոջիլ գտնելու համար ձեռ-
քով կրկտել:
- Քնկրիլ** Հիւանդի՛ կամ այլ ումեք՝ որ քուն չունի,
հուսկ ապա մրափելն: Ե՞նկրեցաւ կ'ըսեն:
- Քշքշքնել
(ձշունն)** Գրգռել (զշունն) մէկուժը վրայ յարձակելու հա-
մար: (Վասն մարդոյ ևս փոխաբերաբար կը գոր-
ծածուի):
- Քուծնիլ** 1. Վէրք, տազնապ ունեցող հիւանդն սակաւ
մի թմրիլ.—2. երիտասարդութեան եռանդը
զադրիլ:
- Քւըրտալ** Դեգերիլ, տնտնալ
- Քրեքը ղնել
(զոմն)
(կու) Քքէ** Բանի տեղ ղնել. կարևորութիւն տալ. յար-
զել:
- Քնդ միշտ ուրիշէն բան մը կը յուսայ, կ'ակն-
կալէ:**
- Օրկիլ** (մինչ նստած է ընդ այլս) Մրափել, քնանալ
սկսիլ՝ սովորաբար գլուխն օրօրելով. մերթ
զարթնուլ և խկոյն քնանալ վերստին:
- Փըթտիկ
նետել** Ընկերի մը հետ կամ հանդիսի մը մէջ խօսած
ժամանակ թեթև սօլիկ կամ անպարկեշտ շար-
ժումներ ընել, կամ նուազարանի առջև խա-
ղացած ատեն փոր խաղցունել:

Փիթ տալ	Գրգռելն (զոք): (Հաւանական է թ', այս բառ արար. «Ֆիթնէ»—հակառակութիւն, գրգռութիւն, ևն. բառն է զոր կրճատելով և ստալ բայով կը շործածուի):
Փռթել	Մածունն կամ ապուրն բերանով խմել, որով «Ֆրութ» ձայն մը կ'ելնէ:
Փսալ	Քթէն ուժգին և արագ արագ շունչ առնուլ, նաև ցատմնալից լինել. (առանց յայտնելու):

Մի քանի բայք որ անարգական իմաստ ունին

Ծըտկէ՛	Կեր, խմէ:
Մըրումէ՛	Գնահ:
Շնթըռկէ՛	Պառկէ:
Չորոցի՛	Նստէ:

Զանազան բայք և բայածականք, նաև արմատից կամ նորա մօտ բառի մը կամ վանկի մը կրկնութեամբ բայեր:

1. «ան» հասնիս կամ վերջաւորութեամբ:

Խածնան	Խածնող կամ շատ խածնող:
Ոստան	Շատ թտող:
Վազան	Շատ վազող:

2. «ան» վերջաւորութեամբ:

Գրման է	(գիրն) Գրուած է:
Դքման է	(դուռն, ևն.) Դրուած է:
Քաշման է	(պատուհանն, ևն.) Քաշուած է:

3. «անի» վերջաւորութեամբ:

Գտունի է	Գտնուած է:
----------	------------

Կըլունի Կտրուկ (խօսք, մարդ):

4. Վնէջ

Կարգուկ	Կարգուած:
Կոյնուկ	Կայնած:
Նստուկ	Նստած:
Պառկուկ	Պառկած:
Սուտ մէնուկ	Սուտ մեռած. չգիտնալ ձևացնող:

5. Արձապէջ չբնութեամբ բնութիւն եւս ուսուցելու ինչն էս ստաբիւ-
թիւն որոշ Բայք:

Դեղդղել	Ձանազան դեղեր կամ դարմաններ ընել:
Թափթփել	Անզգուշութեամբ թափել:
Խօնդըխտիլ	(թերևս՝ խեղդ խղղիլ) Խեղդուելու պէս լինել:
Կիսկոտել	(քանի մ'անգամ) Կիսել:
Հարհրել	Հարել (զթան). հարհրիլ—կառքին միջի ու- ղևորն կառքին ցնցումէն ուժգնակի օրօրիլ, անհանգիստ լինել:
Չգծգել	Երկարաձգել:
Քաշքշել	Քաշկոտել:
Օրուիլ	Օրօրիլ:

6. Ինչպէս որ արարերէնի մէջ կանոն մի կայ, որոյ համեմատ
ներգործ. բայն պիտադարձ ի նշանակութիւն կը ստանայ,
ի մեզ ևս (բաց ի զարարէն) աշխարհաբար մի քանի բայեր
կան որ պիտադարձ ի իմաստն ունին. զօր.

Ժեծուլտիլ	Փոխադարձաբար զիրար ծեծել. (ներգ. ծե- կամ ծեծկուիլ ծել):
Պագուլտիլ	(փոխ.) Համբուրել. (ն. պագնել):
Պըլլուիլ	(փոխ.) Իրարու պըլլուիլ. (ն. պլլել): Նաև խառնուիլ, զգուլտիլ, ևն.:

7. Զանազանք

- Թռուղռալ** Թռչնոց՝ թռչելու պէս թե զարնելն յաճախս
Կամ թռչտիլ Թռուղռոցնեւ—(զհաւն քշելով, հալածելով)
 թռցունել. (այնպէս որ խեղճ հաւն ահաբեկ՝
 թռչտելով խոյս կուտայ):
- Խտուղտալ** (խնտալ) Ստէպ ծիծաղիլ, ժպտիլ:
Եփուղտիլ (շփել ներգործ.) Խարխափել. կամ իւր վրայ
 շփել:
- Փախչտիլ** (փախչիլ) Ճուկ տալով մէկ մի ասդիս, մէկ մի
 անդին փախչիլ: խոյս տալ: Իբրև ասացուած
 ևս կը գործածուի. զօր. պու փախչտիլ—կը
 խոստանայ, զալ պէտք է, բայց չի զար. մէկ
 մէկ պատճառաւ երեւան չեղներ:
- Քերուղտիլ** (քերել, ներգործ.) Ինքնին իւր զլուխը, մար-
 մինն քերել:

8. Կան և հետեւալքն

- Չէտուղռալ** (մարդուն վրայ) Մորթն կէռալ. եռալ (կըրկ-
 նութեամբ):
- Ճըչուղռտել** ճիչ բառնալ. (կրկն):
- Ճըռուղռալ** ճռուողել:
- հետև
- Հննտորիլ** Հանդերձը հանել:
- Փոխտորիլ** Հանդերձը փոխել:

Կան մի քանի թուրքերէն, պարսկերէն և արաբերէն
 բառեր, մանաւանդ բայեր, որ հայերէն բայից լծորդութեամբ
 կամ աներևոյթ դերբայով մը կը գործածուին. սոցա մի մասն

առաւել կամ նուազ գործածական են և ի թուրքս և ոմանք գրեթէ գործածական չեն:

Ածիզիլ (չէզ.) (ածզ, ածիզ, ևն. բառէն) Ձանձրանալ, զզուիլ: Կ'ածիզիմ, ածիզեցայ, ևն.:

Ավալը (հաւանօրէն, արաբ. ավայիլ բառէն) Ի հնումն: (Ավըլքու. մարդիկն—հին մարդիկն):

Թարկել (ներգ) Արաբ. կամ թուրքերէն՝ «թէրք իթմէք» թողուլ, լքանել: Թարկեցի, տի Թարկիմ, Թարկե, ևն.:

Խաթըր մնայ լինել (չէզ.) (խաթըր (արաբ.)—սիրտ, ևն. «Խաթըր մանտէ, (պարսկ.)—Խաթըր գալուպ, ևն.) Վշտանալ բարեկամէն կամ յայլոց՝ պատուասիրելու կամ քաղաքավարական ձևերու մէջ թերանալուն և կամ այլ պատճառաւ մը: «Որոչ վասն

«բարե», լեալ կաթողիկոսն (Մեղքիսեթ) ի խանէն ելեալ գնաց ի վրաց տուն իբր խոռվեալ ի խանէն: Ռ-ԿԳ.» (Առաքել պատմիչ Քլ. Ժէ: երես 201): Հաւանականաբար զարդիս ի մեզ գործածեալ խաթըր մնայ բառն է: «Ոռո-վիլ» բայն ևս այժմ ժողովուրդն կը գործածէ, ոչ թէ ստակն ու վրաց ըլլայ, շփոթիլ, այլ պշտանալ—ի իմաստով:

Խալըսել կամ խալիսել (ներգործ.) Ազատել, փրկել. (արաբ. իէլթա բառէն). խալիսեցի, տի խալիսիմ, ևն. խալիլ (չէզ.)—փրկելիլ. խալըսեցայ, ևն.

Խալտենալ Սխալիլ. (հաւանօրէն արաբ. զալաթ—սխալ բառէն առնուած). խալտենամ, խալտեցայ ևն.:

Խատատ (գա-տատ) առնիմ (Գաթա, գաթա) Փորձանք: Կանայք իրենց զաւատատ) կաց կամ այլոց իբր օրհնութիւն կ'ըսեն. ըսել ուզելով թէ քեզի գալիք փորձանքն ինձ գայո:

Նախշել (ներգ.) } Մաղիկ ևն. նկարել կամ խօսողութիւն ընել:

- Շեքէ՛ր մի է** (հաւանօրէն, պարսկ. «շիքեար»—որս բառն է): Յարգի, կարևոր բան մ'է նուիրածս, աշխատութիւնս, ևն.—նչ: (քաղաքավարական խօսք մ'է):
- Պէ խնայ** Անխնայ, առատօրէն. (վառել, ուտել, գործածել):
- Սագել (ներգ.)** Յարդարել, զարդարել (զսենեակն, զկրպակն, զհանդերձս): Պարսկ. սող բառէն է:
- Սայլ (ը) տալ (ներգ.)** Թող տալ (զիր ինչ կամ զոմն), արձակել: (Հաւանական է, որ արար. «սէյլ» կամ «սէյէպ»—այքի կամ արձակեալ կին բառէն եղած լինի. կ'ըսուի նաև «տղպը տալ»):
- Վէջն անցնել (զոմն կամ զիր ինչ)** (զոմն) Յարգել տալ. (զիր ինչ, կերակուր, ևն.) անցնալիս ժամանակ երևան բերել, ընծայել որ օգտակար լինի. ընդունողն ուտողն շնորհակալ լինի: (Հաւանօրէն, արար. վէջ—երես բառին նշանակութեամբ է):
- Տէրաթիլ** Յայտնել ումեք զվիշտս իւր, զօր. տէրտեցայ ևն. նաև ինքնին վշտակրիլ, պիտրիլ: (Պարսկ. կամ Թուրք. տէրթ—վիշտ արմատէն է):
- Փայլոտկել** (վասն աչաց, չէզ.) Շատ բանալ. (վասն կենդանւոյ. ներգ.) ոտքէն բռնելով փեռեկել (հաււրն, ևն.):
- Քըճորել կամ Քըճորտել** } Հայհոյել. (արար. քիւճք բառէն է):

Դ. ՄԱԿԴԻՐՔ

(Ժախքոյք և Ձէ քանի նախադրումիւնք)

Այա Միշտ, ամեն անգամ:

Անարեւցաթ Արշալուսին կամ արշալուսէն յետոյ, դեռ արեւը չի ծագած:

Անտան հագար Անթիւ, անհամար, շատ կամ շատ անգամ կամ համար (ըսի), մարդ՝ (կային). քրտինք (կու թափէ), հագար անգամ, ևն:

Բարի՞ ուր (աստուածապաշտութիւնը, ծնողաց յարգանքը սանկ կ'ըլլայ, ևն. նուազելէն) Զէ՛ միթէ (որ ահա այսպէս եղաւ, եւն.) կ'ըլլայ):

Դարի հովի (ժողո զալ) } Անհոգաբար շրջագայիլ:

Դարն իղան Դէպ ի այն կողմ (գնաց): Երբեմն կ'ըսեն. «Դարըն իղան օր մի կու գամ, կամ կ'երթամ» — ոչ շատ հեռաւոր ժամանակի մը մէջ կուգամ, ևն.:

Դեռօք Պահ մ'առաջ:

Դրժժո ուրժժո (քայլել) } Ուժով, դոփիւնով (քայլել):

Ջարտ զ (հագուստն) (նախադր.) } Բաց ի, կամ թողումք (հագուստն, զարդերն) (ունէր ոսկի, ևն.):

Ջրբարձր զրբարձր Դիւրաւ, հեշտիւ իմն. չափէն, պէտքէն աւելի իսկ:

Ջրո զրո (կը խմէ, կամ կ'երթայ եւն.): } Անպատշաճ կերպով անդադար (կ'ըմպէ, ևն.) առանց չափու:

Ջրտ կար լուսուն, թերեւ՝ } Գիշեր ցերեկ անձկանօք (անոր գալուն կամ զետ կոյր լուսոյ (կունայիմ) } այս ինչ լուրին կը սպասեմ):

Ջոր ուր Մինչդեռ: Ջոր ուր (դրամ, ժամանակ, պատեհու թիւն ունիս, խօսէ, գործէ, ան, տնօր, ևն.):

Է՛ծէլ չէ՛ծէլ Անկանոն, անյարմար, խառն ՚ի խուռն (կը խօսի, ևն.) սի, ևն.):

Ըհը Խնչհւ, ընդէր,

Ըհը. ըհընակ Ահա:

Թող կամ Թուլ } Թոյլ կերպով շարժիլ, վարուիլ:
Թուլընկի }

Խորոզխոսուն Արշալուսին կամ աւելի կանուկ:

Կըմէրթը (պի- Գրեթէ, կամ՝ քիչ մնաց որ (պիտի առնուր, տի առնէր) երթար, ըսէր, ևն.) Թերևս պամէր թէ՛ ըլլայ:

Կուշտ մի Յյագ, լիսպէս (ուտել, ևն.): Կ'ըսուի նաև (ուտել, խմել պիտու ու կուռ ուտել ևն.)—առատօրէն լի- խնդալ, եմ): ու լի:

Հիրաց (նախ. } Մէկտեղ, միասին:
եւ մկք.) }

Ճիգլ (ծիգ է) Ամրապինդ, ուժով մի, զօր. չուանին ծայրը ձիգ մի բռնէ կամ քաշէ.—2. (ստորագելի) Թան- ձըր, զօր. մեղրն, ևն. ձիգ է—Թոյլ, նօսր չէ: Ձգկի—ոտքի ևն. վերայ կապուած լաթին, չուանին ծայրերը քաշելով, պրկելով հաստատել: Իբրև ասացուած—(այս ինչին) կապը ձգկի. (ստորադաս անձի մը կամ որդւոյն) այլ ևս չթողուլ որ ուզածին պէս վարուի. այլ խիստ կանոններու ներքև առնուլ զայն:

Ճըզըր ծըզըր Կրակի կամ արևու ջերմութենէն եռալով, ճըզըր—ճըզըր ձայն հանելով (կ'եփի, ևն.):

Ճիբ Յոյժ: (ձիբ շատ է—յոյժ շատ է. ձիբ հեռուն է—յոյժ հեռի է).

Մըթընթըթախ Գեռ մութ (է). լուսնալու մօտ (է):

Միխնակը Ան է որ, կամ՝ հիմակ կը հասկնամ որ (կ'ըսէր թէ, ևն.):

Յատօք (ն է) Չափովն, կտորն, ևն. կարելիք, զետեղելիք տեղւոյն համեմատ (է):

- Նա է ուր (որ) }
կամ, նայէ՛ որ } Բարեբաղդարար (չտեսաւ, ևն.):
(չի տեսաւ, }
եկաւ, եւն.) }
- Շքառուն } Իրիկուան դէմ, շուքերն սկսած ժամանակ:
Ոճը (կ'ըսէ, }
կամ կուգայ } Միշտ (կ'ըսէ կամ կուգայ լծէ):
թը)
- Որ գլխու (եկաւ, (թերևս «վրայ գլխու» ըլլայ). իսկոյն, ան-
գնաց, եւն.) միջապէս (եկաւ, ևն.):
- Ութիկ ըութիկ }
(կուգայ, երե- }
ւան կ'եղնէ. }
եւն.) } Շատ քիչ անգամ: դուն ուրեք (կուգայ, ևն.):
- Քարուն պահուն Ամեն քայլափոխի կամ ամեն ժամանակ
(կ'ըսէ, եւն.) (կ'ըսէ, ևն.):
- Օրն օրըրաքին (իրևս ասաց.) Արևը ծագելէն շատ յետոյ (ան-
(օր հասարակ) կողնէն կ'ելլնէ, եկեղեցի կ'երթայ, ևն.): Բուն
(կ'եղնէ, կ'եր- նշանակութեամբ ևս կը գործածուի. զօր-
թայ, եւն.) օրն օսըրակ է, կամ՝ եղաւ—կէս օր է, կամ
եղաւ:

Կան տեսակ մը մակրայներ ևս որ մընիս մասնկով կը վերջաւորին, որք են.

- Ահրո մընի Զարհուրեալ, խուճապեալ, իրար անցած:
Բըռնմընի Բռնուած, թմրածի պէս. (մէջքս բռնմնի է—
մէջքս բռնուած է):
- Բոլորմընի Բոլորած: (Բոլորմնի նստեր էին կամ էինք,
ևն. Բոլորած նստած էին կամ էինք):
- Դաշմընի Կէս քուն, կէս արթուն (քնպնալ). աճկ.
(ք. անալ) տալըն:

- Ժողովրդամ ընի } Ժողովրդած (էին ազգականք, ևն.):
 (էին, են.) }
 Իրար ոնցմընի Խառն ի խուռն, խառնաշփոթ (ի մեկնելն,
 (անցմընի) ի գործելն):
 Հելումընի } Արտօրնօք (երթալ, գալ, ևն.):
 (երթալ, գալ) }
 Ծեղումընի (է) Սիրտը նեղ (է), վշտակրեալ (է):
 Վըշըտումընի Սրդողած: (Վշումնի մ'անցաւ քովէն, ևն.—
 Սրդողած դէմքով անցաւ, ևն.):
 (հանդերձս) } (հանդերձս) Փոխած եմ: (աշխատութեան
 Փոխմընի կամ) կամ այլ պատճառաւ հինն հագած):
 փոխման է }
 Զըբըրումընի Քըբրուած (սիրտ. անկողին, ևն.):

Արմատոյ կրկնութեամբ կազմուած մակբայք:

- Գէշն ի գէշը Անքաղաքավար կերպով կամ շուայլաբար (ու-
 տեւ, խմել, ևն.): Գեշն ի գեշը (նայել ի կին)
 —(սովորաբար) գէշ աչքով (նայել, դիտել):
 Գողն ի գողը Գաղտագողի (տեսնել, այցելել, գործել, ևն.):
 Իրաւն իրաւը Լրջօրէն (խօսիլ, կուռիլ, ևն.):
 Խենթն ի խենթը Յիմարաբար (գործել, խօսիլ. (շուայլաբար)
 ուտել, խնդալ):
 Խեւն ի խեւը Թեթեամիտ, խեի պէս (խնտալ, խօսիլ, ևն.):
 Խոռն ի խոռը } Աչքերը խոժոռելով (նայել ումեք):
 (նայիլ) }
 Ծուռն ի ծուռը Մուռ ծուռ (երթալ, քայլել, ևն.):
 Դաղն ի կաղը Կաղալով, դանդաղօրէն (ընթանալ): Գործը
 կաղն ի կաղը կ'երթայ, բայց թերի, ծանր
 և դանդաղ կերպով:
 Մէնն ի մէնը (ապրուստն) Նեղ. (առևտուրներն) անգոհացու-
 ցիչ, սկար (վիճակ մ'ունի). Տճ. էօլմէյէճէք
 գատար:

Մուլթն ի մուլթը 'ի մթան, առանց լոյսի երթալ:
 Սուտն ի սուտը Կեղծ, կատակով (խօսիլ, զարնել, լալ, ևն. —):
 Վախն ի վախը Վախնալով խիստ զգուշութեամբ (ուտ...
 երթալ, ևն.):

Նաև

Ժոյրը ծոյրը Մանր ծանր (երթալ, կշռել)
 Մեծ մեծի Մեծ մարդու մը պէս (վարուիլ, խօսիլ, ևն.)

Լուկ Մասնիկ բացի, Կ. Պօլսոյ փորձին պէս. սառարբերութեամբ որ մինչդեռ սա ներկայ և անկատար բացից հետ կը գործածուի, շուտով ամեն ժամանակաց հետ կը գործածուի, որ սակայն հիմակ բաւական դադրած է գործածութենէ: Ունին և Արարիներցիք ղրնը, որ շուտովին պէս կը գործածուի: Կան նաև շատ տեղեր այսպիսի մասնիկներ:

Ե. ԶԱՅՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Ե՛հե՛ (ծողորական). Հայ և թուրք տղայք՝ զոմե՛ ծաղրելու համար՝ սուլելու ծայրագոյն նշանակութեամբ խմբովին կը գոչեն: Երբեմն հարսանեաց կամ հանրային հանդիսից մէջ ալ տղայք խմբովին լինելով կը գոչեն ի նշան ուրախութեան:

Է՛հք Ի՞նչ գարշելի, պիղծ է (այս իրն):

Ըլոխ Ե՛յ ըլոխ ե՛յ արթըգ—բաւ է այդ:

Թէհա՛, Թէհի՛ Անձի կամ գործի մը յաջողութեանն վստահ լինելոյ ի նշան: Երբեմն արհամարհական իմաստով ևս կը գործածուի:

Թո՛ղ է Թո՛ղ ըլլայ, կը յօժարիմ:

- Ի՛ի՛ Մանկանց ուղղեալ՝ օիրոյ և գգուանաց ար: տայատութիւն մի, կամ անոր ուշն, կամ հայ- եցուածն առ ձայնարկողն դարձունելու համար- (զարմացական կամ զայրացական) Ո՛հ իմաս- տով: Յ՛ մըրա, կամ, մըրա՛ն ի՛նչ կ'ըսես կամ կ'ընես. կամ մըրա՛ն գուն ալ—Ո՛հ ի՛նչ կ'ըսես, մ'ըսեր, ևն.:
- ԼԼԿ Իցէ թէ. կը մաղթեմ, զօր. ճըլլա այս ինչն գայ, կամ գործը կատարի, ևն.։ Ըստ կար- ծեաց ոմանց ինչպէս և իմ՝ արար. ծանօթ թինշալլահ—Աստուծով, կը մաղթեմ առ Աս- տուած, ևն. բառին աղաւաղեալն է:
- Ը՛2, 2ի՛, 2ի2 Ազդարարական կամ կոչական ձայն մի իբր թինձ նայէ, ուշադրութիւն ըրէ: (Թուրքք ևս կը գործածեն):
- Պը՛նթ Հեղնական, զորս մանկունք և տղայք միմեանց կ'ուղղեն, իրարու դէմ պանծալու, պարծենա- լու համար:
- Քը՛լ Ո՛, ո՛հ, զօր. Քը՛լ ի՛նչ կ'ըսես—ո՛հ ի՛նչ կ'ըսես:

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Գիտեն ամեն Անեցիք, թէ ինչպէս ազգային հին սովորութիւնքն, նոյնպէս և հին երգերն տակաւ առ տակաւ կը շաբրին ու կը մոռցուին, և սոյն վերջնոց տեղ հայերէն և թուրքերէն նորահնար երգերն կը գործածուին: Բայց ինչո՞ւ մոռցուին այն օրօրներն ու երգերն, որք թէև չունենան այժմեան երգերու նրբութիւնն՝ գէթ մեր նախնեաց բանաստեղծական ոգին ու ճաշակը կը ներկայացունեն: Եւ որովհետև մեր նպատակն է հնութիւնքն 'ի գիր առնուլ՝ կարևոր դատեցիւք և յիշեալ երգերն գրել:

Ապաքէն յիշեալ օրօրներն, երգերն ու ողբերն բոլորն ալ մեր մեծ պապերէն ու մամերէն լսուած՝ հետևաբար բոլորն ալ հնութիւնք են, և ասոնց մէջ հարկաւ կան այնպիսիք, որք ըստ հնութեան և ըստ ճաշակի ազնուութեան մեկզմեկէ առաւելութիւն ունին, սակայն յայտնի չըլլալով թէ ո՞վ է այս ինչ երգին կամ երգերուն հեղինակն, կամ ասոնց հնագոյնն մինչ որ թուականն կը հասնի՝ ասոնց ընտրութիւնն ևս զըրբուկիս զանազան պարունակութեանց պէս՝ պատմագիտաց և հնագիտաց թողլով՝ սկսիմք մեր գործն:

ԳԼ. Ա.

ԵՐԳ ՕՐՕՐՈՑԻ

Որրաններն երկու տեսակ են. մին ծանօթ կախ որրանն ոչ երկու չուանաց մէջտեղն կտաւով մի պատած և կա- և սորա մէջ կէս կանգուն լայնութեամբ և մէկ կանգուն նութեամբ տախտակ մը դրուած է, որով երկու չուանն մէ բացուելով՝ մանկան տնակին յատակն կը կազմէ: ակին վրայ է հող-լաթն և սորա մէջ կը դնեն մազած ձմեռն տաքցուցած. զոր շորով կը փաթթեն, դլխոյն բարձ մը կը դնեն, մանուկն կը պառկեցնեն և փոքրիկ սկն վրան ձգելով որրոց-կապովն կը փաթտեն: Իսկ միւս ին գետնի վրայ տախտակէ որրանն կոչուածն է, որ փո- ելի է ուր և կամին: Այս վերջին տեսակն Կ. Պօլսեցւոց Թ որրանին հին ձևն է. իսկ կահաւորումն նոյն են ընդ նոյն:

Մայրն որորելով զորրանն՝ կ'սկսի երգն, որ սովորաբար է՝ ով մի և կամ օր-օր-ով մի կ'սկսի, և որ պարզ ու ր եղանակ մ'ունի: Գիտելի է նաև, որ օրօրին երկու տո- տուն մի կը կազմէ և երբեմն Ա. տունին Բ. տողն նորէն իբր Ա. տող, և յաջորդ տողովն նոր տուն մի կը կազմէ:

1. Աղուոր ես չունիս խաչաք 1).
Երթամ սիլ բերիմ *) պէ խաչաք:
Երթամ Լուսնկան բերիմ,
Լուսուն աստղերը պէ խաչաք:
—
2. Աղուոր ես. չունիս խաչաք.
Քու ամեն տեղդ է պէ խաչաք:
Դուն ալ խաչաք բան մ'ունիս,
Քուն չունիս արթուն կու կենաս:
—
3. Աղուոր Էաղուորաց որդի,
Աղուորնաց քեռոց քեռ որդի:
Քու ծառդ ու ճեղդ ոսկի,
Քու տերեղ վարդ կու մանի:
Քու ջուրն է անպակ գինի,
Քու կե-դէլք 3) տեղ չի լինի:
—
4. Այ իմ հայժայի 3) կեռաս,
Դիմըցի լեռը կու կենաս:
Ամառը կենաս կենաս,
Ցուրտ ձմեռն ինտոր տի կենաս:
Քանի ես ի քեզ կու վամ,
Դուն ինձմէ հեռուն կու կենաս:
—
5. Դուն ապրիս հազար տարի,
Հազար ալ ապրիս նը պիտի:
Ետի դին մեռնիլ չի պիտի:
—

1. Քերութիւն:

*) Բապերու «եմ»ին տեղ «իմ» կը գործածուի. ինչպէս և «չիմ
չեմ, անիմ—ընեմ, առնեմ, եմ. նաև ուր—որ (չաղկապ. տեկ—քի):
Պէշ—սի (մակբալ): ա—դ (լօգ):

2. Գեղեցկութիւնդ: 3. Սերկելի:

6. Ի ուն ապրիս հօրով մօրով,
Հաց նստիս ջուխտակ աղբարով:
Ապրիս դուն հօրով մօրով,
Ու լցուի սրտիկդ արևով:
Նրտիկտ արևով լցուի,
Մեր դուռին կարմիր խնձորով:
Ո՛վ անցնի՝ վարդէտ առնէ,
Ո՛վ դառնայ, կարմիր խնձորէն:

7. Ես քեզ որով մեծցրնիմ.
Նուշ ու շէքէր կերցնիմ:

8. Է՛ անիմ. օրօր անիմ,
Եզները քու բերին փայ 1) անիմ:
Էմմէնուն քչիկ քչիկ,
Քու փայլիկդ եւեւ տի անիմ:

9. Մոցիկտ առաւօտ նման,
Առտուան շաղիկն է վրան:
Շաղւոր ետ ու ետ գնան,
Ուր ցաթէ արևն ի վրան:

10. Մոցիկտ ի պոխձա 2) անիմ,
Քեզ մէջը մորճ *) տի տնկիմ:
Ջրեմ ու պահեմ պոծառ,
Զի՛նի 3) չի թոռմցնեմ:
Պահեմ ու հենեմ **) դարուն,

1. Բաժին: 2. Պարտէզ: 3. Թերևս պարսկ. «զիճհար» — վառչա-
ցի՛ր, են. բառն է, և տեղս «մի գուցէ» ի իմաստով գործածուած է:
*) Մորճ (հաւ.) — տունկ, տճ. չպուղ:

**) Հենիմ (հաւ.) — հանիմ. (պսիւնքն չի թառամեցուցած՝ ի
դարուն հասցնեմ):

Մաղկունացս հաւասար ցուցնիմ:

-
11. Կարմիր վարդ ու լան տերև,
Բացուեցար օտայիս վերև:
Քանի 'ր կայ պահճա տերև
Անխտար ¹⁾ կ'ուզիմ քեզ արև:
-
12. Յեճնաս դուն հազար տարի,
Ու չի դաս աւուր մի չարի:
Աւուր մ'ուր չարի տիգաս,
Քու չարերը դառնայ բարի:
-
13. Պաղչա ունիմ, որ ²⁾ չունիմ.
Հայվա ունիմ, նար ³⁾ չունիմ:
Խնկեր իմ ծովուն օրլան ⁴⁾
Ալ ելլելու ճար չունիմ:
-
14. Պիւլպիւլը պաղճան է իջեր,
Վարդենուցն թփիկն է թառեր:
Անուշ Ֆէնէճէն ⁵⁾ հոտուն,
Աղուորիս քնիկն է տարեր:
-
15. Պիւլպիւլը վարդին սիրուն,
Զի ընիր գիշերն ալ իքուն.
Ուչ գիշերը քուն կ'ուլի
Ուչ ցորեկն միժվի ⁶⁾ իրիկուն:
Պառկէ ւ անուշ քուն եղի,
Մինչուկ գայ լուսն առաւօտուն:
Լուսնայ, բարի լուար գայ,

1. Ագնչափ. 2. պտուղ. 3. նուռն. 4. մէջտեղն. 5. մանուշակ.
6. մինչև

Պիւլպիւլս ալ կ'ելլէ քնուն:
Պիւլպիւլս ալ կ'լլէ քնուն,
Կէսն է քուն, կէսն է արթուն:

(Շատ լացող երեխայից)

16. Քեզի քարէն մարիկ մը պիտէր,
Ուր պղնձէն ձանիկ մի կալլէր ¹⁾:

17. Քնանաս՝ քնիկդ անուշ,
Արթննաս՝ երազդ իբարին:

18. Քու գինդ է հազար ոսկի,
Հազար ալ կուտամ եւրլի ²⁾:
Հազար ալ անոր կուտամ.
Լոս երեսդ երկու պէնկ ³⁾:
Աղուոր ես ճոցուդ իվեր,
Երթամ հի բերիմ խաղ-ընկեր:
Երթամ լուսնկան բերեմ,
Լուսուն աստղը խաղ ընկեր:

19. Օր օր կանչիմ իմանաս,
Պառկիս և անուշ քնանաս:
Քնանաս ու մեծանաս.
Մեծնաս ու մեծ մի լընիս,
Բողբիս ու գեղ մի լընիս:
Ան գեղն ուր մեծ չի կենայ,
Ան գեղին մեծը դուն լընիս:
Դուն լընիս անտառ մօրուն,
Զարնես քոյիկդ ⁴⁾ խորուն:
Քոքիկո խորուն զարնես,

1. Ունենար, 2. Աւելի, 3. Փոքր սև բիծ մարմնի վերայ: 4. Արմատդ:

Մառդ շուք անէ ճեղերուն:
Ման շքեր, վրայ եկէք,
Շուք արէք մեր պիւլպիւլներուն ¹⁾:

20. Օր օր օր օր այլի ²⁾ ես,
• Լահաստ շալի ³⁾ լայլի ⁴⁾ ես:
Լահուռ շալն ուր ինչ կանին,
Քաղաւորի լայլի ես:

21. Օր օր օր օր եղներն ին եկեր,
Եղներն ին եկեր, լեռներն ին իջեր:
Քեզ ալ անուշ քնիկ ին բերեր.
Բերեր քու ծով ծով աչերդ ին լցեր:
Անուշ քնովդ ին քնացուցեր,
Քաղցրը կաթնովն ին կշտացուցեր:

22. Օր օր օր օր իմ որրընոցին,
Որրընոցին ու գրկընոցին:
Որրընոցին օրերը շատնան,
Գրկընոցին տարեկն աւելնայ:
Տարեկդ հազար տարու մօտենայ,
Անձիկդ հազար բարու տիրանայ:

23. Օր օր օր օր Տէրը տայ քնիկ,
Մարիամ մար խաղաղութիւնիկ:
Մարիամ մար խաղաղութիւնիկ.
Գուն պառկիս ւ անուշ քնանաս:
Մարիամ մարը մար կ'անինք.
Իր մէկիկ որդին եռքբլճի ⁵⁾:
Երթամ եղկեցի մոնիմ,
Ուր բռնիմ սուրբը տուածի ⁶⁾:

1. Ստիակներուն: 2. Արթուն: 3. Լահուռի շալ: 4. Արժանի:
5. Օգնական: 6. Միջնորդ, բարեխօս:

Սուրբ խաչն ալ աղբար անիմ,
Քեզ վրայնիս պահէ:

24. Օր օր օր օր քներ ես,
Քներ ես ու քրտներ ես.

Գամ տաղանք 1) դան տանիմ,
Վարդի նման բացուեր ես:

25. Օր օր օր օր քուն ունիս,
Պեշիկին 2) մէջ տուն ունիս:

Ոսկիէ որրան ունիս,
Մարգրտէ եօրդուն ունիս:
Ճէֆայիրէն 3) բարձ ունիս.
Շար ու շամաթ 4) շոր ունիս:

26. Կարմիր վարդի նման բացուեր ես,
Անուշ ձայնով կանչիմ օր օր:

27. Հայրիկտ ապրի, մայրիկտ արեւի,
Հայրիկտ ապրի, մայրիկտ ալվա 5) ճնի
Նա ալ օրան դնէ ու օրօրէ.
Օր օր օր օր իմ աղանիկ.
Քնացնիմ սիրով սրտիս:

28. Է՛՛՛ պարտէզ իմ բոլորեր վարդ իմ բուսուցել
Սպառաժ իմ կոտրեր ջուր իմ վազցուցեր.
Իմ պատուաւոր սիրելիս իմ թռուցեր,
Ժուռ կու գամ լեռներ ու սարեր:

Օր օր օր օր, ապրիս քաւ հօրս,
Ապրիս հօրս ու սթեաւ սթօրս
Կրակիմ շարէ շարէ ու, ապրիս քաւ հօրս
Սարգսի, Նաւաւ հարկոյմ

1. Վերմակ. 2. Որրան. 3. Գոհար. 4. Բարակ, աղուոր ըս
կուզուի, բաց ինչ լեզուի կը վերաբերի, չգիտեմ: 5. Գարձեալ:

29. Պիւլպիւլը ձան արեր ձագերուն,
Քուն է բերեր շահէն ¹⁾ աչերուն.
Քուն է բերեր աչերն լցեր,
Անուշ քնով է քնացուցեր:

30. Օր օր օր օր կապիմ կախ օրան,
Ծառէ ի ծառ շուքերն ի վրան.
Ծառ շքեր վրայ եկէք,
Շուք արէք (անուն) վրան:

(Թ. 26—30 օրօրներն Խահուէճեանն գրած զրկած էր):

31. Աղուոր՝ ես ու քեզ Տոհ ²⁾ կ'անիմ.
Պիւլպիւլին րալէն ³⁾ վրայ.
Հագեր ես րիդայ ⁴⁾ ու ղէրդայ ⁵⁾.
Կու վայլէ ուր-ր ⁶⁾ վրայ.
Քէնդի-լնէրդ ⁷⁾ լու-ղ ⁸⁾ կու քաշէ,
Կէ-րանիդ ⁹⁾ խալէն վրայ:

32. Պիւլպիւլը վարդին սիրուն,
Խե եղեր չի դահիր ¹⁰⁾ ՚ի տուն:
Պիւլպուլ, դուն ալ տիւն ¹¹⁾ դահէ,
Խե եղեր մարիկտ սիրուտ
Մարիկդ սիրուտ թուամեր,
Աչերտ ալ քու կարօտուն *):

1. Բաղէ. 2. Գովել. 3. ձիւղ. 4. Իրպակ. 5. Ոսկեթել կերպաս.
6. Կարմիր. 7. Խոպոպիք, զանգուր. 8. Ի հնումն վէզիրութեան
նամար փաշաներու շնորհուած նշպնն, որ ձիոզ մազէն կը պատ-
րաստուի եղեր. 9. Պարանոցը, ծնօտի տակ. 10. Դադրիբ. 11. Տուն:

*) Այս երկու օրօրներն (Թ. 31—32) վանք գիւղէն է:

ԳԼ. Բ.

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Ինչպէս հարսանեկան հանդիսի նկարագրութեան մէջ ըսուած է, երբ փեսային կողմի խնամի կանայք աղջկան կողմը կ'երթան, ձեռաց թմբուկով տնկ. 4—5 հարեն (երգ) կ'երգեն. յետոյ կ'սկսին զովասանական երգերն՝ որ սովորաբար տաճկերէն են և որոց շեր կ'ըսեն: Երբով աղջկան ծնողացն, եղբարցն և բոլոր ազգականացն, նաև փեսին ծնողաց և ազգականացն զովեստներ կը շուայլեն: Յետոյ փեսին կողմանէ եկած ձեռք մը զգեստն հարսնացունին հազցունելէն զկնի սենեկին ներս կը բերեն և հետևեալն կ'երգեն:

1. Աղջիկ, քո հագածդ ալ է.
 Արևի թշերդ ¹⁾ վեր ծալէ.
 Քալէ ու մանտրտիկ քալէ.
 Քու աղբուհ ²⁾ պոյզկ երըւայ:

Նախնիքաց «Աղջիկ քու հագածդ, ևն.» երգելէն յետոյ, հարսնացուն սենեկին մէկ անկիւնն կը նստեցունեն և կ'սկսին հետևեալն երգել:

2. Աւառտուն կ'ելլես, երեսդ վըլա ³⁾,
 Էղիշուս ⁴⁾ մազերտ դրեր ես հինա.
 Ատ աղուոր երեսէտ պազ մի տուր հըլա ⁵⁾:
3. Մածկէ թոռ ⁶⁾ շիլիք ⁷⁾, մարդը կ'երես զուն,
 Ճերմակ ճէլակիք ես, անգին քար ես զուն:
 (Յանգերգ)

1. Քղանցք: 2. Բարձր վայելուչ: 3. Լուս: 4. Մետաքսէ: 5. Դեռ միանգամ: 6. Քնքուչ: 7. Խոպոպիք:

7 1917

4. Եկնէր, աղուոր աղջիկ, հարս եղար մեզի.
Եսխութ, զմբուլ, անգին քար եղար մեզի:
(Այլ յանգերգ)
5. Արի, ծով ծով աչեր (դ) իս մի՛ լացըններ,
(Ձ) իս շատ է լացուցած, դուն մի՛ լացըններ:
(Այլ յանգերգ)

6. Առաւօտուն լուսուն աղուոր մի տեսայ,
Գոհութիւն Աստուծոյ էար ¹⁾ եղաւ ինծի.
Եսխութ, զմբուլ, անգին քար եղաւ ինծի.
Եկնէր աղուոր աղջիկ, ևն. կամ Մածկէ, կամ,
Արի, ևն. x

7. Առաւօտուն կ'ելլես, արև կու ցաթէ,
Բերանա ուր կու բանաս, մեղրը կու կաթէ.
Եկնէր նստինք, անուշ անուշ խորաթէ,
Եկնէր, աղուոր աղջիկ, ևն:

8. Առաւօտուն կ'ելլես պաղ պաղ հովերուն,
Պիւղիւ շատըր զարկեր՝ վարդին բոլորուն.
Ո՛րը վարդէն կ'առնէ, որը քովերուն,
Եկնէր, աղուոր աղջիկ, ևն.:

9. Կուգաս կ'ոսնիս ²⁾ կ երթաս, չես խտար բարև,
Քրզ ³⁾ լուսնկան լուսով՝ քրզ զարնան արև.
Ես ալ չըսի՛ բարով եկիր, բարկ արև.
Եկնէր, ևն.:

10. Դուռն ի վեր ես կոչներ ⁴⁾, գրկածտ մոնչ ⁵⁾ է,
Հագածտ օբէնէր ⁶⁾ վրան կանաչ է.

1. Սիրունի, սիրական. 2. Կանցնիս. 3. Քանգ. 4. Կանգներ. 5. Մածչ. 6. Ամբողջապէս, ծալրէ ծալր:

Քեզ տեսնող կըլիճը ¹⁾ սրտէն կու հառչէ:
Եկուր, աղուոր աղջիկ, ևն.:

11. Աղուոր մին է կոյներ դռանը կէսը,
Շարեր ոսկի և՛ արծաթ ձգեր երեսը.
Հազար ոսկի կ'արժէ, աղուոր, քու տեսը:
Եկուր, աղուոր աղջիկ, ևն.:

12. Քանի՛ մէկ, քանի՛ մէկ ատ քու նազերդ.
Անմահութեան ²⁾ ջրով վըլն մազերդ:
Ես ուր երթամ, որու տ'անես նազերդ.
Եկուր, աղուոր աղջիկ, ևն.:

13. Վերէն ի վար կուգաս, բարակ ձանով ես.
Հետս չես խորըթեր, վախեմ քէնով ես
Աղուորին ոյէն ³⁾ ես ոյա ⁴⁾ խառով ես.
Եկուր աղուոր աղջիկ, ևն.:

14. Ննզ արէ, ննզ անէ, նազո վերցընիմ.
Այա քեզի նուշ ու շէքէր կերցնիմ.
Հազցընիմ, կապցընիմ, մարոնցդ խրկիմ:
(Յանգերգ)

Մի լար, աղուոր աղջիկ, աչուխտ կ'աւըրի.
Քեզ պզտիկ կարգողին տնակն աւըրի:

15. Բարձր (ը) քէօշկեր ունիմ չորս դին ճամբրով ⁵⁾.
Ներսի դիս լեցուն է տէրտ ու խամբրով ⁶⁾.
Եկուր քու հետ սեօհղէն ⁷⁾ անինը փեմբրով ⁸⁾:

1. Կըտրիճ. 2. Եփրատայ եզերքը ուխտատեղի մը, ուր աղբիւր
մը կը բղխի. 3. Յեղ. 4. Միշտ. 5. Սպակի. 6. Վիշտ. 7. Զրոյց. 8.
Նրկար ժամ.

Յկուր, աղուոր աղջիկ, ևն. կամ, Մածկէ թու
զիլիֆտ, ևն. կամ, Արի ծով աչեր, ևն.:

Յետոյ կ'երգեն հետեւեալն որ կարի երկար եղանակ մ'ունենալուն
համար «քաշ հարեն» կ'ըսեն:

16. Այ իմ հարստի դատրիկ,
Մոցտ եզի ¹⁾ ծառտ արմաւենի:
Արմաւտ քու ծառտ կու լընի,
Պիլպիւլը քու ճեղդ կու թառի:
Քու ծառն ու ճեղդ ոսկի,
Քու տերեւը վարդ կու մանի:
Ես քու ծոցուն տէր պիտէի,
Ճըղերուտ արմաւ քաղէի:
Հարսնուկ, քէ խրատ մի տամ.
Թը տէօլլէթ ունիս նը մուէ ²⁾:
Զըտ ականջդ իս արէ,
Զինչ ըսիմ նը ան արէ,
Ուր գան ու հազար ըսին,
Հազրէն մէկ խօսքունկ մի խօսէ:
Ան ալ՝ չի գիտիմ ըսէ,
Դուն հազար չարէ խալիսէ:
Մեր տունն Աստուծոյ շինած.
Աստուծու շինած է՝ օրհնած:
Հայր Արրահամի քարուկը
Մեր տան Բէթլէն ³⁾ է գրած:

Երբ բոլոր երգերն ու արարողութիւնք լրանան՝ խնա-
միք մեկնած ժամանակնին ծափ զարնելով կ'երգեն հետեւեալն:

17. Խնամի՛. տունտ շէն կենա.

1. Ալգի: 2. Համբերէ: 3. Հիմք:

Այն դռնովոտ բաց կենայ:

Զխտուէ որդեկոտ աղբաճ կենայ:

Հարսնացուն ի պասկ երթալու հարեար հօր տունէն մեկնած միջոցին նուազածուք հետեւեալն կ'երգեն:

18. Մի լար, մարիկ, մի լար. ես ալվի ¹⁾ տիգամ.
Սակի տանը հինկ օր արկովս ²⁾ տիգամ:

19. Աղջիկ մի կու տանին լալով ու լալով.
Գլոխը փաթթեր են լահուռի շալով.
Մամերը հուսեր ին սումայի ³⁾ թելով:
Մի լար, մարիկ, մի լար, ևն:

Աղջկան՝ հայրենի տունէն մեկնած միջոցին, ի դիմաց նորա առ ծնողսն հետեւեալն ևս կ'երգեն եղեր ի հնումն:

20. Մարիկ անօրէն,
Տատիկ անօրէն.
Ըհը ⁴⁾ ես կ'երթամ.
Իմ հելալ ⁵⁾ հաջս.
Արդար պասկս:

Երբ յետ պասկի հարան ու փետայն եկեղեցիէն կը վերադառնան և տանն դրանը առջև կը հասնին՝ նուազածուք և հարսնեւորք կ'երգեն հետեւեալն, իւրաքանչիւր սողն կրկնելով:

21. Բարի լուս, աղուոր, բարի լուս,
Բարի լուսուն բարին վրատ.
Ուր ցաթէ արեն ի վրատ:

1. Դարձեալ: 2. Էրիկ, ամուսին: 3. Արծաթի: 4. Ահա: 5. Արդար:

22. Այ իմ, այ աննման աղուոր.
Քի կայ քեզի նման աղուոր, (Յանգերգ)
Աղուոր, քեզ որ մար է բերեր.
Ան թուխ աչեր մարն է բերեր:
Մարն է բերեր մեզի համար.
Մենք ինք եկեր քեզի համար:
Քեզ տի տանինք մեզի համար.
Շալ ինք բերեր որչե՞ր ¹⁾ համար:

23. Առաւօտունն աս ինչ չաղ (ժամանակ, պահ) է.
Հարսն ի պաղճան վարդ կու քաղէ.
Նստեր ու շէքէր կու մաղէ.
Շեքրին լսո՞ն ²⁾ ալ ինք կու թաղէ,
Այ իմ, այ աննման աղուոր, Լեն.:

24. Առաւօտունն կանուխ կանուխ.
Հարսինը սիրան է պուլանուխ. ³⁾
Մտնիմ պախճան. քաղինք պնուխ, ⁴⁾
Այ իմ, այ աննման, Լեն.:

25. Առաւօտունն թե՞ղ ⁵⁾ մի արև.
Թազուորը տայ մօրը բարև.
Բարով եկիր դուն, բարկ արև.
Յախեցիր մեր տանն ի վերև:
Այ իմ, այ աննման Լեն.:

26. Առաւօտունն իղէմ լուսուն,
Կոճակ շարեր հարուր իցծուն ⁶⁾
Ո՛րն հարուր, որն իցծուն:
Այ իմ, այ աննման, Լեն.:

1. Հասակ. 2. Փոշի: 3. Պղտոր: 4. Բոլս մի: 5. Շուտ: 6. Յիսուս:

27. Առաւօտուն հետ խաղերուն.
Մայիլ ¹⁾ իմ սըսօ մազերուդ.
Զիմ գիմանար քու նազերուդ:
Այ իմ, այ աննման, ևն.:
-
28. Երկու կազուկ արանք բունը.
Կու կաթէ երեսին գունը.
Դուն ես մեր տանն ոսկի սիւնը:
Այ իմ, այ աննման ևն.:
-
29. Ոլլրեցար, բոլլրեցար.
Աղուոր, ճամբան մոլլրեցար.
Մոլլրեցար ու ներս եկար,
Այ իմ, այ աննման, ևն.:
-
30. Թազւորի մարիկ. դուրս եկնւր,
Դրսէ ի դուրս դուռն ելի.
Գու թազւոր որդեկդ է եկեր.
Թէ՛ 2) գնացեր ու չփօ 3) եկեր:
Այ իմ, այ աննման, ևն.:
-
31. Աղւընիի ձագ բերեր է.
Տեսէք թը կուտ ալ կերճր է.
Տեսէք թը ջուր ալ խմեր է.
Ոսկի կուտն ալ ի կթնուցն ⁴⁾ է.
Վարդէ ջուրն ալ ի էռէջն է:
Այ իմ, այ աննման, ևն.:
-
32. Կալածէ ⁵⁾, պիլպիւլ, կալածէ.
Ես գիտնամ քի քու տէրտտ թնչ է.

1. Աքանչացած. 2. Միայն, միայնակ: 3. Զուգ: 4. Կտուց: 5.

Քու տէրտը մէջ մ'է ւ' երկուք.
Իմն հինգ ու վեց տաս ւ' երկուք:
Ա'յ իմ, այ աննման, ևն.:

33. Ման եկոր, անդուոր, ման եկուր.
Գէպի մեր տուն իդան ¹⁾ եկուր.
Հիչ չես իզար մերը բանէ.
Թուխ աչերտ հոգիս կու հանէ:
Ա'յ իմ, այ աննման, ևն.:

34. Ձեր տունը մեր տանն ի դիմաց.
Քանի 'ր անիմ աչօքս իմաց.
Ելի ւ եկու կամաց կամաց:
(ոմանք կը չաւելուն և հետեւեալ 2 տողն)
Ալ ծոցս փոքս չի մնաց.
Աղուոր, քու ուղուրտ գնաց:
Ա'յ իմ, այ աննման, ևն.:

35. Թագուորը նուռ կու մանի.
Կանաչ կարմիր ուռ կու մանի.
Կոյներ է դռան եզերը
Ուր բացուելու վարդ կու մանի:
Ա'յ, իմ, այ աննման ևն.:

36. Ելի կոյնէ, թագուոր աղբար.
Ես քեզ զովիմ գլխուտ իվար:
Էռէջ ես քու պօջիկտ ըսիմ,
Ուր չինարի ծառ կու մանի ²⁾:
Անկէց ես քու երեսն ըսիմ,
Ուր լուսնկի կալ կու մանի:
Անկէ ես քու փերչէ ³⁾ ըսիմ.

¹⁾ Այդ կողմը: 2. Կը նմանի: 3. Գլխի մաղեր:

Կիւլտուրան 1) թել կու մանի:
Անկէ ես քու աչքերն ըծիմ
Ուր շահենի աչք կու մանի:

ԵՐԳ. ԹԱԳԱԻՈՐ ՀԱԳՑՆԵԼՈՒ *)

37. Ան բարձրը լեռներն ի վար, մեզի բարկ արև մին է ցաթեր.
Ըմենուն երգիքն ի վար, մեզի դուռն ի ներս է ճառագեր.
Ըմենտ ի վրայ եկէք, թագաւորին կապան կարեցէք.
Լուսնկան աստած արէք, արեգակն երես ձեկցէք.
Ան մոյ 2) ու խոշոր աստղեր. թևերուն փէկ 3)
կարեցէք:
Հայ իմ ազտիկ թագւոր. կլորեր ես մեզ ծմբուն 4)
ճովերդ ի երգիքն ելեր. կախուեր է խոշոր ճիզերուն:

(Ասկէ յետոյ կերգուի լաղջիկ, թէ խրատ մի տամս են.
տես թ. 16):

ԳԼ. Գ.

ԵՐԳ. ԵՒ ՊԱՐ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆԻ ԵՒ ԶԱՏԿԻ:

Որովհետև պարի վրայ պիտի գրեմք, աւելորդ չեմ հա-
մարիւր նուագարանաց, խաղալու և պարի ձևերն նկարագրել:
Ահնայ հին նուագարանքն են՝ ջութակ (քէմանչէ) և ձեռաց
միակողմանի թմբուկ (թէֆ), և մեծ չնկիւռ (սազ). նաև
տաւիղ (սանթուռ), մեծ թմբուկ և փող (տավուլ զուրնա):

*) Հաղորդեր է վանք գիւղէն բժիշկ Նանի էֆէնտիի որդին
պարոն Լազարին:

1. Կլապիտոն. 2. Մանր. 3. Կոճակ. 4. Թերևս՝ ծամ:

Նորերն են: նորաձև ջութակ (քէմանէ), նորաձև տաւիղ (ք
ձոն) և արձօնփի: Տաճկաց հարասնեաց մէջ սովորաբար ո
զուլ զուրնան, քէմէնչէ, սազ, սանթուռ և փօքր թմբուկ
գործածուի. իսկ Հայոց մէջ՝ բաց ի տաւուլ զուրնայէն՝ մի
նեւրն կը գործածուին, բայց յաճախ գործածականն է քէման
կամ քէմանէ, տէֆ և սազ:

Խաղալու ձևերն գլխաւորաբար երկու տեսակ է, որք
Թե՛ս—խաղ և հալայ (պար): Թե՛սազն Կ. Պօլսոյ թուրքակ
ձևին կը նմանի: Զոյգ մի խաղացողք թե՛սերնին բացած
սօքմուկնին կամ բազուկնին քիչ մը ծռած՝ միմեանց դէմ՝
դէմ կը խաղան, ջութակին, տէֆին և սազին նուագած ծ
նոր կամ արագ եղանակին համեմատ: Խաղացողն կ'ս
նախ ոտքը գետինը կոխել քիչ մը ծռելով. և ոտքին հետ
թե՛ս ալ կը խոնարհեցունէ սակաւ ինչ. և յաջորդ զարկ
ձախ ոտքն կը կոխէ և ձախ թե՛ս ալ կը խոնարհեցունէ
յաջորդաբար կը շարունակէ: Արք՝ սովորաբար՝ թե՛սերնին ս
բաժած և ձեռքերնին բացած կը խաղան և կանայք բազո
նին և մատերնին կէս ծռած կը խաղան: Ոմանք՝ զարկ
համեմատ, բթամատովն ու միջամատովն «չըթ չըթ» ձ
մը կը հանեն: Յարանց ոմանք երբեմն մէկ ձեռքն վեր բռ
շով միւսն մէջքն կը դնեն կամ երկու ձեռքերնին ալ մ
քերնին դնելով, պահ մը նոյն ձևով կը խաղան, կամ ծ
կը զարնեն և յետոյ դարձեալ թե՛սերնին տարածելով սովոյ
կան ձևովն կը խաղան: Վերջապէս, կան ոմանք որ մէկ կ
երկու ծունկերնին ի գետին դնելով պահ մը խաղալէն
տոյ, անմիջապէս կը կանդնին, կը շարունակեն: Նորեր
մէջ կան որ արագ զարկի (վրայ խայտէ) մասնաւոր եղան
մը համեմատ դողալով կը խաղան, իբրև այս ինչ գաւա
կամ նորահնար խաղալու ձև մը: Սովորաբար 1 զոյգ (2
կամ երկու կին և կամ մէկ այր մէկ կին), երբեմն ալ 2-
զոյգ կը խաղան: Նախ իրարու դէմ առ դէմ կ'սկսին ի
ղալ, յետոյ իրարմէ տակաւ կը հեռանան, կը մօտենան,

ղերնին (կողմն) կը փոխեն և կը շարունակեն: Եւրոպական խաղերն հազիւ թէ 2—3 երիտասարդք գիտեն, և այն ալ հաւանօրէն՝ թերի:

Իսկ պար հօլայ քաշելու ձևն է այսպէս. պարագլուխն, որ հալայ պաշի կ'ըսուի, թաշկինակ մի կամ՝ եթէ հարսանեաց մէջ է՝ փեսայի թուրն աջ ձեռքն կ'առնու, մէջքէն կը բռնէ և կը բարձրացունէ, և ձախոյ ճկոյթն յաջորդին ճկոյթ մատրն կ'ողակէ և վեր կը բարձրացունէ. յաջորդն ալ իւր ձախ ճկոյթն իւր յաջորդին աջ ճկոյթն՝ և այսպէս բոլորն ալ իրարմէ անջատ և ճկոյթով միացած՝ բոլորակի կը կանգնեն և նուագողք կ'սկսին: Պարն՝ ինչպէս և թեւիսողն՝ սովորաբար նախ ծանր եղանակաւ մը կ'սկսին, ապա՝ արագ: Պարագլուխն եղանակին համեմատ՝ 2—3 քայլ դէպ յաջն կը յառաջանայ, և քայլ մի կամ՝ կէս քայլ յետս կը նահանջէ. վերամբարձ թեւն կը խոնարհեցունէ և խփոյն կը բարձրացունէ: Երբ ծանր է եղանակն, նախ աջ ոտքն, յետոյ ձախն, իւր դիմաց քիչ մը յառաջ դնելով ետ կ'առնու. դարձեալ աջ կողմէն 2—3 քայլ յառաջ կ'երթայ և կը շարունակէ պարն՝ ոչ սկսուած տեղէն՝ բոլորակի ձևով՝ կը հասնի միևնոյն տեղն: Պարագլխոյն չիշեալ շարժմանց նման (յառաջ, ետ, երբեմն նստած, ևն.) կը շարժին և միւս պարողքն: Թեւիսողն սովորաբար սենեկի մէջ կը խաղան, բայց պարն 5—10 կամ աւելի անձանցմէ կը բաղկանայ, ի տանին կամ սրահին և կամ մեծ սենեկի մը մէջ կը քաշուի: Պարագլուխն երբ մէկ երկու կամ աւելի շրջանն լրացունէ, երկրորդն կամ այլ պարող մի, հրաւիրեալ կամ ինքնին կու գայ և թուրն (ի պատենի) կամ թաշկինակն առնելով ինքն կ'ըլլայ պարագլուխ, յետոյ ուրիշ մը և կը շարունակեն:

Եալալի-ին պարին ձևն տարբեր է և սովորաբար կանայք կը պարեն եղեր. թեւերն իրարու անցունելով կամ միմեանց զօտի բռնելով կը պարեն կը ճորան եղեր. և պարագլուխն թաշկինակ չառնուր ձեռքը: «Եղեր» կ'ըսենք. զի 30

և աւելի տարիներէ ի վեր եալալին և իւր պարն դադրած է
և տնուէն միայն մնացած: Ուստի հիներէն եալալի երգն
հարցունելով գրեցի որ հետեւեալն է:

- **Եալալի, եալալի.** Եկանք ի բարկենտանք, երթանք ի Զատիկ.
 - « » Աճապ ¹⁾ մեկգմէկէ ինտոր տի զատինք.
 - « » Կինէ ²⁾ եկաւ զարնան երկան օրերը.
 - « » Հալեցաւ ձները, ելաւ գետերը.
 - « » Բուսաւ առուեզերուն կանաչ խոտերը:
 - « » Կնգուկ, ինդաս երկու ձագկանտ արևը.
 - « » Թռչիս և իցնիս Ստամպոլու վերևը.
 - « » Շատ հաց ու շատ բարև խրկիմ խարիպիս,
 - « » Խարիպիս, խարիպիս, մէկիկ ազբօրս:
 - « » Այ Եօրկէօ օրերը, Զատուուն կիրակին,
 - « » Աւանդ, մեր խարիպներն ին խարիպ երկիր:
 - « » Ե՛լ եկուր, ե՛լ եկուր, խավլդ ³⁾ խարար է ⁴⁾
 - « » Իրեք տարին մէկ կտրիճին խարար է.
 - « » Շատ կենալը քու արևուն զարար ⁵⁾ է:
 - « » Ես ալ Ստամպոլու վարպետ պիտէի,
 - « » Ստամպոլ քակէի, նորուց շինէի.
 - « » Վաղուց գնացողը «իլայ» ⁶⁾ խրկէի:
- (պատասխան)
- Սիլասուր միտքս ինկաւ, կ'երթամ զիմանար.
Եաման աւ փէրփէրու ⁷⁾ ալ չիմ դիմանար:
Ստամպոլու սուրբ ժամեր ու սուրբ խաչեր,
Իմ տէր, ճաբաթս տոնը, սիլաս իմ դարձեր:
Սիլաս ուր միտքս ինկաւ, ևն.:
- Նա զիմացի պաղճան հօրս կու մանի ⁸⁾
Միջին ժուռ գալողն ալ Էթս կու մանի:
Սիլաս ուր միտքս ընկաւ, ևն.:

1. Արդեօք: 2. Դարձեալ: 3. Պայման: 4. Բաւ է: 5. Վնաս:
6. Հայրենիք: 7. Ցաւ: 8. Նմանի:

Պ Ա Ր Զ Ա Ց Կ Ի

2. Եալալի, եալալի. Մեր Տէրն արուց ¹⁾ ելի է,
 » » Հաւը կարմիր ածեր է.
 » » Պօղոս երազ տեսեր է.
 » » Պօղոս. եարագտ ի բարին:
 » » Շնորհաւոր նոր տարի.
 » » Նոր տարի ու նոր բարի.
 » » Աղբարս ի ուր և ի ուր է:
 » » Պառկեր պատճան ի քուն է.
 » » Խումաշ բարձը գլխուն է.
 » » Ջուր վերեօքն անցեր է.
 » » Խումաշ բարձը թրջեր է:
 » » Աղբար, ելի աս քնուն.
 » » Գինի խմէ՛ աս գինուն.
 » » Գինին անպակ է խմէ՛:

ԵԱԼԱԼԻ ՊԷՍ ԵՐԳ ՄԸ

3. Ի՞նչ քաղցր ու անուշ է գարնան օրերը,
 Ամպեր ու չի պարզեր սրտիս արեւը.
 Խրկէ ու մի՛ կտրեր սիրուտ բաբեր:

ԵԱԼԱԼԻ ՎԱՆՔ ԳԻՒՂԷՆ

4. Եալալի, Երևը ²⁾ ծուռ կ'երթայ, արեն ի մանը.
 » Աղշըններ ³⁾ աս ի՞նչ է ձեր ըրած բանը
 » Անուշ անուշ կուգայ հարսներուն ձանը

5. Եալալի, Բերդը պարիսպ բոլոր չափաշն ի վրան.
 » Վարպետաքը բանին, աղանին վրան:
 » Վարպետացը տղան սոսախ կու չալէ.

1. (Թերևս) յարուց: 2. Արևը: 3. Աղջիկներ:

Եւրալի Ի՞նչ թուր ու Նիֆօնի 1) կայ, վրան կու կախէ.
 » Կ'երթայ խոնոր խոփուն 2) Նստաֆօ 3) կու ծախէ:

6. » Մարիկ, երբ տի հալի լեռներուն ձունը.
 » Ոլորի խորիքի երեսը տունը:

ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ ՑՕՆԻՆ ՎԻՃԱԿԻ ԵՐԳ՝ ՎԱՆՔ ԳԻՒՂԵՆ

7. Վիճակ, վիճակ, ոսկի վիճակ.
 Մարն է բերեր քեզ կտրճուկի
 Հոռոպի, ելի տուն գնան,
 Հացտ ելեր տաշտէտ կու վաղէ:
 Քու հացտ Աստուծու լընի.
 Քու սեղանտ հայր Աբրահամայ:

ԳԼ. Գ.

Ա Ն Տ Ո Ւ Ն Ի

Անայ և շրջակայ գիւղորէից մէջ հնաւանդ երգ մը կայ որոյ «Անտունի» կ'ըսեն : Ոմանք «Անտոնի» պիտի ըլլայ կ'ըսեն և՛ կարծեմ՝ ոմանք «Այնտոնի» կ'ըսեն: Երբ ուսումնական արդային մը առաջին անգամ կը լսէ, կը հարցունէ հետաքրքրութեամբ թէ ի՞նչ է Անտունին, մեք չեմք կարող գոհացուցիչ պատասխան մը տալ: Ըստ իմ կարծեաց հաւանական է թէ, ինչպէս որ Անտոն յատուկ անունն Անայ և շրջակայից մէջ «Անտուն» կը հնչուի, ինչպէս և Մովսէսն՝ Մուսոս, պարոնն՝ պարուն, ոչն՝ ուչ, (յԱպուշեխ և ի Կամարակայ) Մելքոնն՝ Մելքունն, նմանապէս այս երգին հեղինակն Անտոն անուն հայ բանաստեղծ մը (չայիր) եղած լինի և նորա անուամբ «Անտունի» կոչած ըլլան. կամ տուն տուն բաժնուած

1. Հրացան: 2. (երկու մասէ բաղկացեալ դուռն) տեղուց անուն է: 3. հագուագիւտ իր:

չըլլալով՝ ւանտուն» ըլլաց և կամ՝ որովհետև այս երգ առաւել յայտնա պանդուխտներու (ղարիպ) կը վերաբերի, զայստօրին անտուն նկատելով երգին անունն ւանտունի» (ղարիպին երգը) դրուած ըլլաց: Ճիշդն ասոնցմէ ձրն է կամ տարբեր նշանակութիւն մ'ունի, չգիտեմ:

Այս երգ՝ որ ծանր ու քաղցրանուագ եղանակ մ'ունի, հին ժամանակներէ ի վեր կը շարունակուի: Անտունին, սովորաբար, հարսանեաց և խնջոցից մէջ կ'երգէին ու կը նուագէին: Ինչպէս ըսի, եղանակը քաղցր է և հիմնապէս օր օրին, «Առաւօտուն կ'ելնես», «Եկ՛ուր աղուոր աղջիկ» կամ «բարի լուս», աղուոր, բարի լուսին եղանակաց կը նմանի, թէ և ծանր: Ասոնք սովորաբար առ պանդուխտն ուղղուալ և սիրահարական են. թէպէտ կան զանազան նիւթոյ վերաբերեալ անտունիներ ալ:

Բայց աւանդ. ինչպէս զանազան հին խաղեր, սովորութիւնք ու երգեր, նոյնպէս և այս անուշ երգն ալ տակաւ առ տակաւ կը դադրի ու կը մոռցուի: Գեռ 25—30 տարի յառաջ Վանեցի և Զորեցի կանայք ձրչափ անտունիներ կ'երգէին. Ակնայ, Ապուչեխի և Կամարակապի հարսանեաց հանդէսներու և խնջոցից մէջ զանց կ'առնուէր անտունին. մինչեղու այժմ Զորակն քանի մը տուն միայն կայ աւերակ դարձած՝ և Վանքին անտունիներն ալ ոչ առաջուան չափ: Արովհետև այս պատուական երգն ևս տարուէ տարի կը դադրի ու կը մոռցուի, գէթ մնացեալքն անմոռաց մնալոյ համար անտունիի և այլ հին երգոց այր կամ կին մասնազիտաց հարցունելով իմ արդէն գրածներուս վրայ բաւական թուով անտունիներ յաւելցուցի որ ինչպէս պիտի տեսնուի, հայերէն երգոց ամէնէն հարուստն է:

Անտունիներն երեք մասանց բաժնեցի, և իւրաքանչիւրն զատ զատ և այլ ու բենի կարգաւ գրեցի: Ա. մասն զարիպի վրայ է. Բ.ն սիրահարականք և Գ.ն զանազանք:

Պէտք է գիտնալ թէ անտունիի առաջին սողն «Հա՛ ետք»

հաստիս կամ զՅոսիփիս Կարսի և կամ զԵրզնայի, գալլիս Երզնայի
 անկախին. Ա. տողին վերջանալուն մէկ անգամ ևս չհարս կ'ըսեն.
 և Երկրորդ տողին առաջնոցն հետ կ'երգեն որով տուն մի կ'ըլ-
 լայ: Երրորդ տողին դարձեալ չհարսով կ'սկսին Ա. տողին
 պէս, և 4-որդն Բ.ին պէս կ'ըսեն և այսպէս կը շարունակին:

ԱՆՏՈՒՆԻ ՂԱՐԻՊԻ ՎՐԱՅ

(Այրն պանդխտութենէն կը վերադառնայ իւր սիրելւոցն քով,
 կինն չի ճանչնար զայրն, և կը խօսին հետեւեալ անտունին):

Հան եար, հա եար

1. Աղուոր մի ծարուութենէն, հա եար.

Նստեր է ջրին վրայ: Հա եար:

Կտրիճ մի անոր սիրու:,

Գնաց ի դէմ խօսելու:

Նստաւ ու սէվտան ինկաւ 1),

Մոռցաւ ինչ բան խօսելու:

— Ըսաւ, խահրըման 2) կըջիճ 3).

Դուն ինչ ժուռ կուգաս առ սեղը:

— Ըսաւ քի տէրտիս համար

ժուռ կիւզամ հէքիմ բռելու 4):

Ի՞նչ արի, չեղաւ տէրման,

Հոս եկայ հէքիմ բռելու:

-- Ըսաւ քի տէրտդ ի՞նչ է.

Մի՛ վախնար ընտցնելու:

— Ինձորդ է կապեր չաղլայ 5).

Սա մատա 6) ունիմ ուտելու:

Զուտիմ նը մատաս կ'ուզէ,

Կու վախիմ քի զողցնելու:

1. Սիրահարեցաւ. 2. Դիւցազն. 3. Կտրիճ. 4. Փնտրելու. 5.
 Ետրարայ, խակ. 6. Ախորժակ, սիրտ:

Բացուեր է պախմփա վարդը,
Ես պաղպան լընիմ՝ քաղեբու:
Քաղիմ ու տէսթէ անիմ,
Պէլքի թը 1) թմրիմ հոտերուն:
Ա՛յ իմ, աննման աղուոր
Ես քենէ պագիկ մի կ'ուզիմ.
Խարիպ երկիր եար ունիս,
Դուն սեպէ զէֆէ 2) արևուն:
— Պագ մի չէ, երկուք կուտամ.
Խարիպիս քովէն գալողին:
Դուն ինձմէ պագ մի կ'ուզես,
Ես հազար կուտամ բերողին:
— Ա՛յ իմ խառուտիկ հարսուկ,
Քու սիրուն ես հոս իմ եկեր:
Պագ մի տուր տէրտի համար,
Դուն ալվի լտփէր 3) մի՛ դառնար:
Ելլիմ ու ձիուս վրայ,
Խառնուիմ ի մէջ հովերուն:
Երթամ ի օտար երկիր,
Խարիպիտ տեղն տի գտնիմ:
Նստիմ ու հարցմունք անիմ.
Ըսիմ ուր ալ չի կենայ:
Ելլիմ ըստկվան 4) ձիուս,
Առնիմ խարիպդ ի եքսէս 5)
Խառնուիմ ամպին մէջը,
Իջնիմ աս ջրին վրայ:
Խարիպտ դուռտ բերի,
Ա՛ռ նստէ, անուշ խորըթէ:
Քու եարտ քեզի բերի,
Հասուցի սրտիդ մուրասին:

1. Թերևս. 2. Ողորմութիւն հոգւոյ համար. 3. Խառնուն. 4. Սրբնթաց նժուգ. 5. Ետևս.

Խօսք տուիր ու փոք արիւր,
Դուն քու խօսքս կատարէ:
Քենէ հազար պագ կ'ուզիմ,
Անկէց ետև եստ ¹⁾ արէ:
— Ես կուտամ հազար պագս,
Զիմ քնար քեզի պարտական:
Այ փմ խահրըման կըջիճ,
Ես մինակ, դուն մեր կու երթաս:
Դուն եղար գարնան արև,
Ցաթեցար աս ջրին վրայ:
Քաւ սիրուն տաքը զարկաւ,
Ես եղայ ձնիկ հալելու:
Նստինք աս ջուրին վրայ,
Խօսք ունիմ քեզի լսելու:
Նտան հատ գինի ունիմ,
Անուշ լինի խմողին:
— Դուն խմէ՛ր (ուր—որ) ես ալ խմիմ,
Պէջի արբենամ քու սիրուն:
Դուն սիրէ՛ եարուտ նման,
Ես նուղապ ²⁾ կուտամ քու սիրուն:

Կը պատմեն թէ հարս մը՝ որոյ այրն ի պանդխտու-
թեան է եղեր, դրացի հարս մը կը բերէ ու միասին կը
պանկին: Պետուրը զգալով թէ տան մէջ օտար մի կայ, կը
կատկածի, և առանց հարցունել քննելու կ'սկսի բամբասել
զհարսն, և կ'ուզէ որ խաղք ու խայտառակ ընէ զայն: Հարսն
գետեզրն երթալով կ'սկսի տրտում տխուր շրջիլ. և կը մը-
տածէ փնդիինք ջուրը նետել: Այս պահուն այրն ի պանդխ-
տութենէ կը վերադառնայ և անդ տեսնելով իւր կինն, ա-

1. Քողուլ: 2. Պատասխանատու լինել:

աանց Տանօթացունելու զինքն, կ'սկսին (խօսիլ) հետեւեալ
անտունին:

2. Ա՛յ իմ խատուտիկ հարսնուկ,

Զրեզերն ի՛նչ կու բանիս:

— Խարիպս է խարիպ երկիր.

Ես անոր ճամբան կու պահիմ:

— Հարսնուկ, եկ՛ուր պագ մի տուր,

Խարիպէն խապրիկ մի կուտամ:

— Պագ մի չէ, երկուք կուտամ.

Խարիպէս խապար բերողին:

Պագ կուտամ ու պագ կ'առնիմ.

Պե՛ն կուտամ մէկալ օրերուն:

— Հարսնուկ, ելի՛, վեր եկու,

Ես ի քու խարիպտ եմ եկեր:

— Աչուհտ խարիպիս աչուհին,

Ձանտ անոր ձանը չի մանիր:

Ճեպէտ ու ծոցէտ կ'ուզիմ.

Տեսնիմ նմու կուտաս թը խնծոր:

Նուռ կայ հազար հատ ունի.

Հազար պագն ալ մը կու լընի:

— Երկու սէրն ուր մէկ լընի,

Հազար պագն ալ թեզ կու լընի:

Եկ՛ու նիստ ձիուս ետին,

Ուր լընինք ձի ու ձիաւոր:

(Եւ երկուքն ի միասին կ'երթան իրենց տան դուռն)

Մարիկ, եկու դուռը բաց.

Խարիպ որդեկտ իմ եկեր:

— Գնա՛ աս գեղին վերև.

Հէլպէն ¹⁾ աս գեղն ալ խան ²⁾ ունի:

Պառկէ՛ւ աչուռ քուն եղի,

Հէլպէթ աս մութը լոս ունի:

4. Հարկաւ, անշուշտ: 3. Պանդոկ:

Մուժն երթայ ու լոսը գայ,
Մարիկն իր որդեկը ճանչնայ:
(Մօրն այս պատասխանին վրայ որդին և հարսն կը մեկ-
նին կ'երթան այլ երկիր):

Մուժը գնաց լոսն եկաւ,
Ո՛ւչ (ո՛չ) որդեկ կայ, ո՛ւչ հարսնուկ:
(Ուստի մայրն լեռներն ելնելով կը հարցունէ)
Կանաչ դաշտ ու դուր Քոյֆան ¹⁾,
Ո՞վ տեսաւ իմ ծոյր ²⁾ ամիրան:
(Լերինք և դաշտերն կը պատասխանեն)
Գուռն ալ որ ասօր եկիր,
Ան երեկ ոնցաւ ³⁾ ցերեկուան:

3. Ա՛յ իմ սարերու (կամ հարաւու) հովիկ,
Վար իջեր դռնակն է զարկեր:
Արթնցայ ու վեր ինկայ,
Գիտցայ թը խարիպս է եկեր:
Նորուկ ճահելուկ հարսնուկ,
Ուր իջեր դռնակն է բացեր:
Տեսեր ուր իր եարը չէ,
Մէլիւլեր ⁴⁾ ու ներս է զացեր:
Կեսրակն ալ հարցմունք արեր,
Հարսնուկ, քու ո՞ր տեղտ է ցաւեր:
Մարիկ քու որդուտ սիրուն,
Իմ ամեն տեղիկս է ցաւեր:
Մի լար, մի՛ խառղիւր ⁵⁾ հարսնուկ,
Գիր կ'անեմ որդիս կու բերեմ:
Գիր անես, որդիտ բերես,
Աստուծու լուսուն տիրանաս:

1. Ասպարէզ. հրապարակ: 2. Մանր: 3. Անցաւ: 4. Տիրե՛:
5. Մի լուսահատիր:

Գիր չ'անես ու չի բերես,
Կ'անիծեմ ուր քար կու դառնաս:

Հարսն առ լուսինն, որ ցախեր ¹⁾ է ի տանիս:

4. (Հարսն) Ատ հիվ, ատ երդիքտ եկեր,

Ատ օտար հողը կու կոխէ:

Թը մարդ ես նը վար եկու,

Թը շուշան ծաղկիկ գնալու:

— Ո՛ւչ մարդ իմ ի վար գալու,

Ո՛ւչ շուշան ծաղիկ՝ գնալու:

Պիւղիւղ իմ ու ժուռ գալու,

Շատ երամ ունիմ գնալու:

Երթամ շատ երկիր ոսնիմ ²⁾

Շատ խարիպ տեսնիմ մէն ի քուն:

Ամենուն խարիպն է քուն,

Իմ ու քու խարիպն է արթուն:

— Խարիպս որ ճամբով կ'երթայ,

Ես անոր ճամբեկ պիտէի:

Ո՛ր աղբիր ուր ջուր խմէ,

Ան ջրին ակնեկ պիտէի:

Յուճնար ան ջրէն խմէր,

Ես ալ իմ մուրատն աննէի:

Երթար որ քաղաք իջներ,

Ան քաղքին խանճի ³⁾ պիտէի:

Ուր գար ու խանը իջներ,

Իմ էզիզ օտան տանէի:

Թուիկս ալ շըլլին ձգեմ,

Մանտրտիկ հետը խորը ⁴⁾

1. Մագեւ, 2. Անցնեմ, 3. Պանդոկապետ, 4. Երկու

5. Գետանկ, իմ ելման գետակ.

Ո՛ւր կ'երթաս. իւրտոտ ³⁾ ինձի ըսէ:
 Գիշեր ու ցորեկ կ'երթաս,
 Քուն չունիս, արթուն կու կենաս:
 Գնամ ու գնամ կ'ըտես,
 Ո՛ւչ կուգաս, ո՛ւչ կու մօտենաս:
 Ուր գաս ու ինձի մօտենաս,
 Զիմ թողուր իսկի ¹⁾ հեռանաս:
 Իմ եարն է գրեր ըսեր,
 Եւր, եկնու զիս գողցիր ու տար:
 — Ինտոր գամ, դողնամ տանիմ,
 Ատ չեղէն ²⁾ ճամբեկն է դժար:
 Մի վախեր, եար, մի՛ վախեր,
 Ես կարմունն՞ կապիմ քո համար:
 Ես կարմունն՞ կապիմ քէօ համար,
 Մարգրիտ շարիմ լարէ լար:
 Սփռիմ էպիշում ³⁾ իսկի,
 Ուր գործած տաս ւ երկու տարի:
 Ուտքովտ ի վրան կոխես,
 Ուտքացդ փոշեկը առնիմ:
 Ուտքացդ փոշեկը առնիմ,
 Ուր քաշիմ աչքիս թիւթիա ⁴⁾:
 Ուր քաշիմ աչքիս թիւթիա,
 Աչքերուս լուսը շատանայ:

442

43
126

Յ. Բնակարան: 1. Ասկէ: 2. Անապատ, ամալի: 3. Մետաքսէն ուղտած մանածն. մետաքսեալ: 4. Խոտ ինչ. հալ. «հաղուագիւտ գեղ» իմաստով գործածուի: Կ'ըսեն թէ կապարն հալելով ալս խոտը մէջէն ձգան, որով կապարը ոսկի կը դառնայ: Այս գիւտը վարդապետի մը կ'ընծայեն և կ'ըսեն թէ թագաւորը՝ իւր խոստման համեմատ ալս նորահար ոսկիէն շինած դրամին մէկ կողմին վրայ ալ նոյն վարդապետին պատկերը կոխել տուեր է եղեր:

Անտունի՛ պանդխտութիւն զնացողին կողմանէ

6. — Գնամ ու զնամ կ'ըսիմ,

Ես կ'երթամ, բարով մնացէք.

Մաղիկ Տ'աճանկ 1) կուտամ,

Վարդերուն մէջը պահեցէք:

Ամենքդ հաւասար նստէք,

Իմ տեղս ալ խոռ 2) պահեցէք.

Ամենուտ խմածն անուշ,

Իմը՝ իմ տեղը վաթեցէք 3):

— Կանրմիր կապաւոր աղուոր,

Գուն հւր կերթաս միաւոր:

Կեցիր այ Եօրկի 4) հետո գայ,

Ու դէմդ ալ չելլէ ձիաւոր:

Այ Եօրկին իր ձին հեծնէ,

Այ Նիկոլ իր ճերմակ ջորին:

Այ Եօրկի, այ Տիմիթրի,

Այ Նիկոլ ձանս դուն լսես:

Բռնես խարիպիս թեւէն,

Աներև 5) լեռներն անցընես:

7. Եկին ու բերին խապար,

Թունտ ելեր քու եարն ու կուգայ:

Ամեն բանս ի դան: 6) դրի,

Ձուր դրի մազս լուացի:

Հագայ շարաշար շապիկ

1. Աւանդ: 2. Թերի, պակաս: «Ամենքդ հաւասար նստէք» տողն և նորա չաջորդ երեք տողերն ողբի հետ կ'երգեն, և երբեմն փոխանակ երրորդ տողին հեռակալն կ'ըսեն. «Ձուր ուզէ, գինի տուէք, աղուորին խաթրը մ'աւըրէք»: Թուի թէ սոն անտունիին երկրորդ մասին հեղինակութիւնն Վանքէն կամ Ձորակէն է: 3. Քափեցէք: 4. Սուրբ Գէորգ: 5. Անարև: 6. Մի կողմ:

Կապեցի լահոռ շալ գօտի:
Դդմակ մի նռան գինի
Ես առի ու դէմ գնացի:
Տուշմանս ալ երեսս ելաւ,
Ո՞ւր կ'երթաս ան քու եարըտ չէ:
Քուլցաւ շահենին բազկի
Քափեցաւ նռան հատ գինի:
Տո՛ւշման, աչքտ քօր կենայ,
Նենգաւոր լեզուտ չորանայ:
Քող տուշմանս շատ ապրի,
Իր մէկիկ որդին մեռանի:
Մեջ մ'ալ տուշմանս ուր տեսնիմ,
Տի հանիմ չախուեկս ¹⁾ ի ճեպէս:
Չախուեկս ի ճեպէս հանիմ,
Տի մորթիմ սև ոշխըրի պէս:
Արունը գինի տ'անիմ,
Տի խմիմ անպակ գինու պէս:
Մսիկն ալ քէպապ տ'անիմ,
Տի ուտիմ կաքուռ մնի սլէս:

8. Ես ալ անկիւմանն ²⁾ էի,
Անկիւման կիւման չունէի:
Ան բարձրը սարերն ի վար
Ալ մեզի արև կու ցաթէ:
Ամենունը տունն ի ներս,
Մեր երգիքն ի վար ճառագեց:
Վաղո՛ւց գնացած խարիպ.
Ուր կ'անէ տաս երկու տարի:
Ինչեխ ³⁾ իմ կարօտցեր,
Երեսիտ շիֆէն ⁴⁾ իմ մոռցեր:

1. Չախու, գմելի. 2. Անլուս. 3. Անչափ. 4. Դէմքի գծագրու-
թիւն.

Եկիր նը բարով եկիր.
 Դուն եկիր, ես իմ խնտալու:
 Քու գալն է հազար բարի,
 Քու գնալն է խեղճ ու լալի:
 Դուն մերն ուր գալու էիր.
 Երեկով իմաց չանէ՞ր:

Ձ 435

Սփռիս՝ էպիշոսմ խալի.
 Գործած է տաս և երկու տարի:
 Ձգիմ խոռ Բէ-յի Գէօշէ: 1),
 Քի վրան գէրպապ չուխանի 2):

variant

445

Սագեմ 3) ոսկունքէն սեզան,
 Հաւ խորվիմ կաքաւն իվրան:
 Շինիմ արծթէն խատէհ 4)
 Նուան հատ գինին իվրան:
 Խմէ՛ ուր ըսիմ անուշ,
 Անտունի մ'ըսիմ ուշէ ուշ:
 Ինչեխ անտունի մ'ըսիմ,
 Եւր թնտայ խատէհն ի ափիտ:
 Խատէհն ի ափիտ թնտայ,
 Սըռմա թեւ պխերն երեսիտ:
 Սէրը սիրոպին վայլէ.
 Այս գինին անուշ խմողին:

9. Լուսիկ 5) բոլըրեր և եկեր,
 Ես իքու խարիպտ ի նման.
 Խայնէ 6) ու ամչնէ, լուսիկ,
 Ո՞ր տեղտ իմ խարիպիտ նման:
 Խարիպս թուխ աչք ունէր,
 Թուխ յունեւր ու շուշման 7) բերան:

1. Փետրալից անկողին: 2. Ոսկեթեւ կերպաս: 3. Ձարդարել:
 4. Գաւաթ: 5. Լուսին: 6. Քաշուել, ամաչել: 7. Գեղեցիկ:

Նրթունք, շուրթեղէն ունէր.
Աըստ թել պեխերն ի վրան:

ԿԱՐՕՏԱԿԷՁ ՀԱՐՄՆ ԱՌ ԼՈՒՍԻՆՆ

10. Լուսիկ մի փրթաւ քարէն,
Կէսն է խոռ ¹⁾ ու կէսն է բոլոր:
Քիչ քիչ ալ ի վեր եկաւ,
Բոլորեր զըննոր ²⁾ թագաւոր:
Լուսիկ, դուն լուսով կենաս,
Քը կենաս պահիկ մը հուտաս
Երկու խօսք զանկատ ունիմ,
Այն գանկտիմ, դուն ալ վա ³⁾ գնաս
Գնա խարիպիս ըսէ,
Ձի կենայ ու ելլէ ու գայ:
— Թօսկունքդ ի գլխուս վրայ,
Ձգիտիմ դուռը խարիպիտ:
— Եկնուր, նշանով ցոյց տամ,
Ուր գտնես դուռը խարիպիտ:
Իմ եարն է շէքէր խանին,
Նուշ դրեր շէքէր կու ծախէ:
Աչուին թէրազու ⁴⁾ արեր,
Ունեցովը վեր կու քաշէ:
Էմմէնուն աժան աժան,
Իս տեսեր նը սուղ կու ծախէ:

ԴԱՐՁԵԱԼ ԱՌ ԼՈՒՍԻՆՆ

11. Լուսիկ մի փրթաւ քարէն.
Կէսն է խոռ ու կէսն է բոլոր:

1. Քերի. 2. Ինչպէս նոր. 3. Դարձեալ. 4. Կշիռ.

Քիչ քիչ ալ ի վեր եկաւ,
Բալորեր զընէոր թագաւոր:
Լճսիկ, դուն կամաց կամաց՝
Խառչ եղիր ¹⁾ մեր տան ի վրայ:
Երկու խօսք գանկատ ունեմ,
Ան գանկտեմ դուն ալվա գնն:
Գնն խարիպիս ըսէ.
Զի կենայ, թող ելլէ ու գայ:
— Բարևս ի գլխուս վրայ,
Զի գիտեմ դուռը խարիպիտ:
— Եկուր, նշանով ցոյց տամ,
Բարձրը պատ ու ծառ շքերուն:
Նստեր է ծառին շքին,
Խաս ու մատ խատէհն ի ափին:
Խատէհն ուր ափիտ ունիս,
Կամ խմէ՛, կամ տո՛ւր խմողին:
Ան սազդ ուր կէօքսիդ ²⁾ ունիս,
Կամ չալէ, կամ տո՛ւր չալողին:

- 12. Կարմիր խնձորի պայոս ³⁾
Աճապ քեզ ո՞վ արաւ ալոց ⁴⁾:
Ո՞վ որ քեզ ալոց արաւ,
Ան կենայ ծովուն և երերուն:
Աճապ խարիպին տիրուն
Սիրտն ինտո՞ր արև կու ծագէ:
Ո՞ւչ սիրտս արև ցաթեր,
Ո՞ւչ երեսս է պարզ ծիծաղցեր:
Ես երկու խարիպ ունիմ,
Մէկն է հիւսիս մէկն է հարաւ:

1. Անտուրգուրեան մէջ, մնալ, չուարիլ: 2. Կուրծք: 3. Պա-
տուաստ: 4. Ալոց:

457

Սիրտունս ¹⁾ փրթէր ու գար,
 Հարաւինս ալ հետը բերէր:
 Աճապ աի լընի՞ օրիկ,
 Խարիպ, գաս դուռս, առնիմ իտունէ:
 Թւիկս ալ շըլլիտ ձգիմ,
 Մանտրտիկ հետս խորաթիմ:

324

ՀԱՐՍԵ ԱՌ ԶՈՒՐՆ ԵՒ ԱՌ ՂԱՐԻՊՆ

13. Զրիկ, որ ակնէն կուգաս,
 Իմ պաղուկ ջրիկ և անուշիկ:
 — Ես ալ ան ակնէն կուգամ,
 Հին ու նոր ճնալն է վրաս:
 — Եկ՛ուր մեր պախճան տանիմ,
 Վարդ ու նուռ ունիմ ջրելու.
 Վարդ ու նուռ ունիմ ջրելու,
 Ըռահանս փունջ հանելու:
 Քաղիմ ու փունջ փունջ անիմ,
 Աբո-զան ²⁾ խրկիմ խարիպիս:
 Առնէ ու քնթին դնէ,
 Կիւլ գէնաթի ³⁾ փաթերը շարէ:
 Կիւլպէնտն ալ արև ըլլայ,
 Իր եարուն սրտիկը ցաթէ:
 — Խարիպ իմ, դուռըտ եկի,
 Բաց դուռտ ուր մտնիմ իներս:
 Քաղիմ վարդ ու ըռահան,
 Կարմիր խնճոր տամ ի քեզ:
 — Իուռտ բանամ ներս առնիմ,
 Ինճի շատ ամօթ կու լընի:

333

1. Քերեա՝ հեւախինս: 2. Ընճայ: 3. Հին զարդ սը:

Գնան իջի ան գեղը,
 Հէլպէթ ան գեղը խան ունի
 Պառկէ և եղիր անուշ քուն,
 Հէլպէթ աս մութս լոս ունի:
 Մութն երթայ ու լոսը գայ,
 Խարիպ ես ճամբեկտ երևնայ:
 — Ծարձկ, քեզի ինչ արի.
 Ուր իս ճամբու դրիր քի գնան:
 Ո՛ւչ պագ մի պաշար տուիր,
 Ո՛ւչ ճերմակ ծոցուտ նավալէ ¹⁾:
 Երթամ ու վանքը ²⁾ տ'իջնիմ,
 Սուրբ Սարգիս տանիմ հովալէ ³⁾:
 Քեզ առնէ ու ինծի բերէ,
 Ուր ժողվէ ալէ՞ն ⁴⁾ իվրայ:
 — Մօտիկ աղբիր ⁵⁾ դէմտ գամ,
 Ուր՝ եներս իւրքս չի մնայ:
 Առնիմ ոտք-տկիտ փոշին,
 Ուր աչքս քաշիմ Բի-Բիտ:
 Աչքս քաշիմ Բի-Բիտ,
 Պէլքի լուսը շատանայ:

14. Վաղուց գնացած եարուկ,
 Ե՛լ եկն Խիստ իմ կարուտցեր.
 Ինչեխ իմ կարուտցեր,
 Ես իջու սըֆաթն իմ մուցեր:
 Տարին տաս և երկու ամիս,

1. Մրգեղէն. 2. Վանք գիւղի ներքև, չեղեր Եփրատայ Լաւ-հումոց ս. Գէորգալ (Ալ Եօրկի) եկեղեցու կից, լանուն ս. Սարգսայ մատուռ մի կալ: Յիշեալ եկեղեցին, հաւանականաբար, իննուամս վանք մ'է եղեր, և գիւղին անունն նոյն անուամբ «Վանք» կոչած են: 3. Փոխանցումն, լանձնումն: 4. Բողոր աշխարհ: 5. Աղբուր մ'է Ակնայ դիմաց, ուստի կը զատուի Վանք գիւղի ճամբան ի հիւսիս:

Դուն ծովուն եալուն ¹⁾ կու կենաս:
Մոջե ալ մահանայ ²⁾ կ'անես,
Իս քենէ կարօտ կու պահես:
Եբ ուր գալու ուր լընիս,
Դուն ինծի իմաց մ'արէ:
Թևս կարմունճուկ շինիմ,
Անցի ու դարձի եկու տուն:
Բազնիքը ի խալվաթ ³⁾ անիմ,
Ուր վլանամ սըումա թել փէրչեմու ⁴⁾:

ԱՆՏՈՒՆԻ ՍԻՐԱՀԱՐԱԿԱՆ

15. Աղբիւր մի Մգրայ ⁵⁾ լեռը,
Ջուրն ուռուն տակը կը վազէ:
Օլուխն ⁶⁾ արծթէն դրին,
Ջուրն ոսկուն թասը կու վազէ:
Երկու թուխ և աղուոր աղջիկ,
Նօշըպոյն ⁷⁾ իջուրն ին եկեր:
Երկու քէհլէճան կըյիճ,
Ձին հեծեր ու սէյր ին ելեր ⁸⁾:
— Աղջիկ, աղբօրտ արևուն,
Նօշըպէն պտիկ մի ջուր տուր:
— Ջուրս տաք է, չէ պաղեր,
Մեր սիրուն շատ մարդ է մեռեր:
— Թող խմինք ու թող մեռնինք,
Հաշուիմ թը մարս չէ բերեր:

16. Աղուոր մի սիրեր իմ ես.

1. Մայիկու: 2. Պատճառանք: 3. Աւանճնութիւն: 4. Խոպոպիք:
5. Մնձուր լեռն է. տճկ. Մունգուր տաղը: 6. Խողովակ. 7. Կա-
ւաթ՝ ջուր խմելու: 8. Ջրօսանքի, պտոյտի ելնել:

Լոյս երեսն երեք պէնչ ունի:
Երեսն է վարդի տերև,
Ո՛վ տեսնէ խելաց կու թափի:
Բերանն է շէքրով ի լի,
Պըռկըններն ի վար կութափի:
Իր բերնին քաղցրութենէն
Բռնկեր սրտիկս ու կ'երի:

ՄԱՅՐՆ ՈՒ ԴՈՒՍՏՐՆ

17. Բարի լուսուն դուրս ելայ,
Ես աղուոր կըչի՞ճ մի տեսայ:
Աղուոր կտրի՞ճ մի տեսայ,
Զարկաւ իմ երեսն արունեց:
Մարիկն ալ հարցմունք արաւ.
Ատ երեստ ով արունեց:
— Ես ասօր պախճան իջայ,
Վարդենւոյն փշիկն արունեց:
— Զորնայ ան վարդին փուշը.
Ուր լուս երեստ չարունէ:
— Մ'աներ, մ'անիծեր, մնրիկ.
Մէկ աղուոր կըչի՞ճ մի պագաւ:
Պագաւ թը առնէ մուրատ,
Կ'անիծես, կ'ելնէ պէ մուրատ:
18. Ես աս գիշեր դուրս ելայ,
Մութ գիշեր՝ չիկար լուսնկայ
Իմ եարն ալ ըռաստ եկաւ,
Զեռքը կար ոսկուն մաշալա ¹⁾:
Թեւէս բունեց տուն տարաւ.

Գուռ դրաւ, ախիկն ի վրան:
 Ձգեց խուշ Եւ-ջի տէօշէք,
 Սէրէսէր բարձերն ի վրան:
 Սողէր ոսկունքէն սեղան,
 Հաւ խորված, կաքաւն ի վրան:
 Խմէ՛ ուր ըսիմ անուշ.
 Ես մէվղա ¹⁾ բռնեմ քեզի նուշ:
 Սէրը սիրողին վայլէ,
 Աս գինին անուշ խմողին:
 Ինչեխ անտունի Մ՛ ըսիմ,
 Ուր թնտայ խատէհն ի ափիտ:
 Խատեհն ի ափիտ թնտայ,
 Ոսկեթել պէխերտ երեսիտ:
 Սէր կայ մարդն ՚ի քուն կանէ,
 Սէր կայ մարդն արթուն կու պահէ:
 Սէր կայ մարդն ի ժամ տանի,
 Անաղօթք ²⁾ ի տուն կու բերէ:

333

438 12
variant

19. Երեստ է արևի պէս,
 Փէրչէմտ սումա թել նման.
 Թուխ աչքտ ու քէման ³⁾ ընքուխտ,
 Թարթինչուխտ եայ-օխի ⁴⁾ նման:
 Պուկունքդ՝ ալ քիրազի ⁵⁾
 Մէնէմշէ ⁶⁾ պէխերն ի վրան:
 Եկուր նսաինք միասին,

1. Աղանդեր: 2. Փնտայն պսակուելու համար երբ գիշերն (կամ առաւօտուն) եկեղեցի կերթալ, սովորութիւն է որ թէ պսակէն առաջ և թէ քտոյ չաղօթեր (չի ծնրադրեր). առ ալս ակնարկութիւն մ'է, կ'ըսեն, «Եկեղեցի երթալ և առանց աղօթքի վերադառնալ» խօսքն: 3. Աղեղն: 4. Նետ-աղեղ: 5. Կարմիր կեռաս: 6. Մանիշակ:

Սէր անինք անուշ խօսքերով:
(Սոյն տողն կրկնելի է)
Չանցընինք մեր կեանքը տէրտ ու ցաւերով:

ԱՆՏՈՒՆԻ ՆՈՐ ՍԻՐԱՀԱՐԱՑ

20. Խմեր իմ ու չիմ գինով
Ես կ'երիմ ու չիմ կրակով:
Հագեր իմ սիրու շապիկ,
Աղուորին դուռը կայնելու:
Աղուոր մ'ալ ներսէն ի դուրս,
Մոցն ի լի կարմիր խնծորով:
Ըսի թը հատ մի առնիմ,
Թունտ ելաւ, թուխ աչքն ի լալու:
Լացաւ ու լալով ըսաւ,
«Եար, զիս խաղք արիւր ցորեկով:
Բռնեցիր զորով ճորով,
Պագ մ'առիր հագար նազերով:
Ան մէկ ցորեկուան պագը,
Ուր կ'արժէ հագար գիշերուան»:

ԱՌ ԼՈՒՍԻՆՆ

21. Կարմիր կապաւոր աղուոր,
Վար իջի գօտեկ մի կապիմ:
Կապիմ ալ նը թուլ կապիմ,
Ուր հովերը տանի բերէ:
Հնչ տար ու բեր, տան ու բեր,
Գեշը տար ու աղուորը բեր:
— Ես ո՛ւչ գիշուն տանողն իմ,
Ո՛ւչ աղուոր կուտան՝ տան ու բեր:

Մէկ աղուորին տասը գէշ
 Ետ կուտամ, աղուոր մ'ան ու բերս
 Աղուորն արեգակ նման
 Սար ու ձոր հաւսար կու ծագէ:
 Ան գեշն ի գշկուր ¹⁾ նման
 Ախոռին պատերն է կողած:
 Աղուոր մի գիշուն ծոցը՝
 Կու թապլի ²⁾ քունը չի տանիր:
 Ան գէշն ալ թայլալ ³⁾ կ'անէ,
 Իր սիրուն քունը չի տանիր:
 Գիշուն տէրն արև չունի,
 Աղուորին գիշերն է ցորեկ:
 Գէշը գիշերով երթայ,
 Աղուորին մազիկ չի խոռի:

21. Կարմիր ու ձերմակ երես,
 Մազոտ երեստ ի վար կու բերես: 3 3 մի
 Քանի որ պագնելու կ'անիմ,
 Չոր արմունկտ ի դէմ կու բերես: 4
 Չորնայ ատ չոր բազկիկտ
 Ուր այա ⁴⁾ դէմ չի բերես:
 Մարդը սիրու տէր կ'անես,
 Կու դառնաս անդբար կու կանչես:
 Ատ հալո ⁵⁾ ալ աղբար չիլլիր,
 Սիրու տէր իմ, իս կու խաբես:
 Օտար մարդն աղբար չիլլիր:
 Գուն հոգիտ կրակը կ'երես:

23. Կարմիր վարդ՝ կանաչ թուփով,
 Կանաչ թուփ՝ կարմիր խնձորով:

1. Քակոր, կովու թրիք: 2. Այս անց կողմն դառնալ: 3. Կե-
 րեակալէ: 4. Միշտ: 5. Կացութիւն, վիճակ:

Քանի՞ ֆեամ քեզ ապով,
Քանի՞ մ'երիմ կրակով:
Տի սիրես, սիրէ սրտով.
Կշտացեր իմ սուտ խաբելով:

24. Մարդն ուր սիրու տէր լընի,
Անոր ալ ճարակ չի լինի.
Թող երթան գերեզման բանան,
Թող մտնէ ի մէջ կենդանի:
Ի մէջ սրտին բաց թողուն,
Ուր ելլէ բոցն ծիրանի:
Ոնցնող դարձող թող ըսեն,
«Սիրու տէր մարդ մի կու այրի»:

25. Պիլպուլն ի վարդին սիրուն,
Զայներով Ֆիղան ¹⁾ կու անէ:
Ես ալ խարիպիս սիրուն,
Եղեր եմ պիլպուլի նման:

26. Քանի՞ դուն հուտան, հուտա ¹⁾.
Իմ հուտա ² սիրտս կու պողայ.
Եան ելի եկն հուտա,
Ես ելի տեղկացդ ու գնան:
Հըմա կու մեռնիմ հուտա,
Արուն տէր կ'անեմ քեզ հուտա:
Եք ուր իս ուր չես ուզեր,
Ա՛ռ սուր մի մորթէ իս հուտա՝
Արունս ի խոփէ՛հ մի ան,
Տեղ մի դիր, թող երթայ ֆնայ:
Եք ուր սէրս ուր մխտքտ ինի,
Դիր բերնիտ պտիկ մի ըմպէ:

1. Ողբ, սուգ:

Սէրը սիրողին վայլէ,
Ան գինին անուշ խմողին:

ՋԱՆԱՋԱՆ ԱՆՏՈՒՆԻՆԵՐ

Անտունի՛ զոր խօսած է դժբաղդ ոմն՝ որ մանկական հասկին մէջ, ծաղկի հիւանդութենէ աչազուրկ եղած է:

27. Ես աս գիշեր դուրս ելայ,
Ճընճղընին կու ճըլվըլտային:
Կայնեցայ մտիկ արի,
Իրարու գանգատ կ'անէին:
Մէկն ալ մէկալին կ'ըսէր,
Էհ՛նչ դիժար է մանկան հոգին:
— Թո՛ղ ելլէ մանկան հոգին,
Թո՛ղ չելլէ աչերն երեսէն:
Ես քաշած ու տեսած եմ,
Զի տեսնէ տիւշմանիս աչուին:

ԱՆՏՈՒՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԶՈՐ ՎՏԱՐԱՆԴԻՆ ԽՅՍԱԾ Է:

28. Ես շէճիւտ³⁾ մորձ մ'էի,
Ապառաժ քարը բուսնէի:
Եկին քաշեցին տարին,
Զիս այլոց այգին տնկեցին:
Նէքրէն ալ շէրպէթ⁴⁾ արին,
Ուր բերին ինձի ջրեցին:
Եղբարք, եկէք զիս տեղս տարէք,
Ու ճնան ջրով ջրեցէք:

ԱՆՏՈՒՆԻ ՄԵՂՈՒԻՆ ԿՈՂՄԱՆԷ

29. Խաչին լուսնկին նորուն,
Ալվի մուխ տուին աչերուս:
Առին ճերմակ պալերուս ¹⁾,
Չի թողին աղուոր ձագերուս:
Խօսիմ, կ'ելլիմ արևուս, ²⁾
Չի խօսիմ, կ'ելլիմ ձագերուս:
Ալվի կ'ելլիմ արևուս,
Չիմ անցնիր աղուոր ձագերուս:

ԱՌ ԽՆՁՈՐՆ:

30. Հայվան ³⁾ ու ծառին ճղին
Սիրտն է սև, երեսը դեղին:
Երնեկ խնձորին ծառին,
Իր ծառին, և իր տերեխին.
Գիտեմ դուն զօր ⁴⁾ դեզ ունիս,
Բեր տո՛ւր, ուր ես լաւանամ:
Թը տաս՝ երթամ լաւանամ,
Թը չի տաս՝ երթամ մեռանիմ:
Թը չի տաս, երթամ մեռանիմ,
Քեզ ալ կանչիմ մարդապան:
— Ե՛նծորս է ծառ ու ճղեր
Խէկ, անուշ՝ դեռ չէ հասեր»:

1. Մեղր: 2. Կեանքէս կը զրկուիմ: 3. Սերկեիլ: 4. Չօրաւոր:

Ա Պ Ո Ւ Ջ Ե Ի Է Ն

(Այբ և չիւն)

31. Հնա եւր. դուն ինչո՞ւ կուլաս:
— Դուն կ'երթաս, ես մէն կու մնամ:
Յերեկն հըլա հըլա ¹⁾
Մով գիշերն ինտո՞ր աի մնամ:

32. Հարսնուկ մի հօրուն տունը.
Ան կուգայ շատ արմուղանով:
Ճեպէն ու ծոցէն կ'ուզեն.
Աճապ նո՞ւռ տայ թէ խնծոր:

ԱՆՏՈՒՆԻ ՎԱՆՔ ԳԻՒՂԷՆ

33. Այ Եօրկի և այ Տիմիթրի,
Հետն ընկեր լընիս խարիպիս:
Առնես ու ֆէշէֆ ներքին,
Աներևուն լեւնէն անցընես:
Բերես իր սիլան ²⁾ հենես,
Հասցնես սրտին մուրատին:
34. Աս գիշեր մինչի լուսացաւ,
Ես երկու խանդալ ³⁾ մանեցի:
Իմ եարն ալ ուր միտքս ինկաւ,
Թեզ մ'ելայ ջահս կործեցի. ⁴⁾
Գցի ⁵⁾ իմ եարին դուռը,
Ձուն եկեր, ոտուիս կու մսի:
Իմ եարն ալ ի դուրս եկաւ
Թըլ, բարի եկիր իմ հոգին:

1. Այսպէս թէ այնպէս. 2. Մննդավար. 3. Մանածին կածը.
4. Գարձնել մի կողմը 5. Գնացի:

Եկու գիրկ ու ծոց անինք,
Ուր ոտքուտ մազկատը ոնցնի:

35 Աստղիկ մը երկնուցմէն իվար
Կու սիրէ ձկնակ մի ծովու:
Ո՛ւչ աստղիկը վար գալու,
Ո՛ւչ ձկնակ վեր գնալու:
Աստղիկ, սիրէ, ամպն ելի,
Նաւն ու ծոփն է ալի:
Ծովը տարէ տար տարաւ,
Զի հասաւ (իբ) մուրատին:

2440-1

36 Ես երկու խարիպ ունիմ,
Մէկն է հիւսիս մէկն հարաւ:
Հիւսիսինը փրթեր ու գար,
Հարաւէն խապրիկ մի բերէր:
Խապար խարիպէս բերէ,
Իմ սրտիկս կանգնեցնէ:

37. Խալուեցայ 1) (սալատ 2) մի արի,
Ան գեշէն պագ մի ուղեցի:
Ան գեշն ալ ի նոցն ելաւ, 3)
Զիմ խտար, անունս աւըրի:
Պազիկն աղուորէն ուզէ,
Ուր գիտէ խաթրը կըյիծին:

38. Խարիպս հիւսիսէն փրթաւ,
Պոչ ձիով սալթանաթով: 4)
Բռնեցի ճորով ու զորով
Պագ մին առի հազար նազերով:

1. Սխալուելի. 2. Սխալ: 3. Նագ անել: 4. Փառաւոր կերպով, հանդէսով:

Ան պազին քաղցրութենէն
Բռնկեր սրտիկս ու կ'երի:

- 39. Կարմիր ու ճերմակ հարսնուկ,
Ձորանաս թը իս մոռանաս:
Ձորնաս փուտ ուռի դառնաս,
Քը ծոցիկտ մարդու բանաս:
Մոցիկդ ուր մարդու բանաս,
Տ'անիծիմ ուր քար տի դառնաս:

- 40. Հագեր ես կանաչ կարմիր,
Նռանը հատը կու մանիս:
Կոյներ ես դռան վրայ,
Բարձրը նայիս, բարակ ծիծաղիս:
Աչք ու յունք կ'անես,
Իմ մանուկ խելքս կուտանիս:
Կճնցնիս թուխ ամպին ետին,
Ամպը քով կ'անես և իս կ'երես:

- 41. Մենք ալ քօր պառուռկ մ'ունինք,
Մըջիւնին գալը կ'իմանայ:
Աչք քօրնայ ականջ խլանայ,
Աղուորին գալը չիմանայ:

- 42. Մօրուց ի մանկու թենէս,
Ես ազասպ աղջիկ չիմ պազեր:
Ըսօր ¹⁾ աղուոր մի պազի,
Գնաց քի մօրկանը գոյտի ²⁾

- 43. Վարդիկ մի պիտէր գիրուտ.
Ուր ձգէի մէջն ի գինուտ:

Վինիիս ուր բերնիտ առնես,
Վարդը դէմ գայ շրթունքներուս:

44. Առաւօտուն լուսուն

Կուգային երկուքը եզուն ¹⁾:
Մէկն է շալկեր վարդ ու մուրդ,
Մէկն ալ նուռ՝ կերթային ի տուն:

45. Ես ալ խարիպին ձանր,
Կ'առնէի նը կ'արմննայի:
Եկաւ իմ գլխակս ելաւ,
Կ'ողորմիմ ամեն խարիպի:

46. Մոցիկդ ադամայ պախճան,
Միջէն պաղ աղբուր կու բղխայ:
Պտիկ մի ընկի ²⁾ խմիմ,
Ան ալ իմ մատան կու բանայ:
Պտիկ մի չէ ու շատ խմէ,
Կու վախիմ քի անիկս ³⁾ կ'իմանայ:
Վախիմ քի իմանայ անիկ,
Երթայ և ալ երկիրը չի գայ:

47. Վարդենի ու նռնենի,
Գուն ալ մեր պախճան պիտէիր:
Ոլորեր դարուն ուր գար,
Իրարու դիմաց բացուէինք:
Երբ ուր ուր աշուն լըներ,
Հիրացուկ ⁴⁾ խուն դառնայինք:

1. Ագիւն: 2. Անկէ, անտի: 3. Անիկայ, կամ ալրս: 4. Միտսին

Handwritten notes in Armenian script, including the word "Կարմիր" (Red) and other illegible characters.

ԳԼ Ե.

ՁԱՆԱԶԱՆ ԵՐԳԵՐ

Բաց ի նախընթաց հարսանեկան և այլ երգերէն ու ատուհիններէն, կան նաև բազմաթիւ հին և նոր թուրքերէ երգեր: Սոցա բանաստեղծական մասն՝ իւրեանց եղանակներովն հանդերձ՝ սովորաբար նուազածուաց և բանաստեղծ (շուարա) ծանօթ են, որք են. Տիւլան (Երզրում), Գօշմն Տիւպէյթ, Քէրէմ, Գուրպանի, Աարիպ, Սէմայի, Տասիթանի Գէօր-օղլու, Տիւլան (Տիարպէքիր), Նարըմ Իւրֆանի, Քէճնի Սաղբը Գօշմն, Գալէնտէրի: Նաև Աաղէլ, Փեշրէֆ (հաւանօրէն՝ Փիշրէլ), ևն: Իսկ մնացեալ սիրահարական երգերէ անոնք, որ ի Կ. Պոլիս յօրինուած են՝ շարգի կ'ըսուին, անոնք որ տեղական են կամ Խարբերդէն, Տիգրանակերտէ կամ այլ քաղաքներէն կուգան՝ «Թիւրքի» կ'ըսուին, թէ ոմանք անխտիր շարգի կամ «Թիւրքի» կ'ըսեն:

Հայ բանաստեղծից (չայիր կամ աշուղ) կողմանէ և բաց ի բազմաթիւ տաճկերէն շէքերու՝ ինչ ինչ հայերէն Սէմայի կամ այլ երգեր ևս գրուած են, սակայն ասոնցմէ միայն 2—3-ն իբրև նմոյշ գրեցի և մնացեալն զանց առի:

Գալով Աննայ «Ալէ կէօղլու»ի և այլ հին երգոց, զայստ արկ ևս իւրեանց ծանօթութեամբ հանդերձ ՚ի ստորև գրեցի

Ս Է Մ Ա Յ Ի

1. Սէմայի. (Սայիլ օղլուին)

Պողէբէան իջեր է խանը,
Աստուած աջողէ իր բանը,
Տէր լսէ խարիպին ձունը.
Հըմա կ'արթննայ, կ'արթննայ:

Գիշերը քուն, ցորեկն արթուն,
 Աէրն ի՞նչ անուշ բան է մարդուն.
 Առաւօտուն կարմիր վարդուն.
 Հըմա կ'արթննայ, կ'արթննայ:

Սոյել օղտն 1) զարկաւ սաղը,
 Ի՞նչ անուշ կ'ըլլայ ավաղը.
 Ինչո՞ւ կ'անես շփոթ նաղը.
 Հըմա կ'արթննայ, կ'արթննայ:

Սոյել օղտն զարկաւ սաղը,
 Ի՞նչ անուշ կ'ըլլայ ավաղը.
 Գուն ուր արիւր շփոթ նաղը.
 Ես ալ արթնցայ, արթնցայ:

2. Հ Ի Ն Ե Ր Գ Ե Ր

2 Ուսկի՞ կուգաս, վարի եգուն.
 Կող մի (ողկոյց) խաւող առի գողուն.
 Պագեկ մի տուր, մօրկանդ հողուն:
 Աղուոր, նանձոյ, նանձոյ, նանձոյ,
 Ես կու սիրեմ քեզ էմէն օր: } յանգերպէ

1 Ուշիկ ուշիկ, կլոր թուշիկ.
 Կլոր թուշիկ, պագտ անուշիկ.
 Ճերմկուկ ես գեղ և անուշիկ:
 Աղուոր, նանձոյ, են.:

3 Ուսկի՞ կուգաս դուն կալերուն.
 Շըլլա ըռաստ գաս գալերուն.

1. Հեղինակին մականունն կամ բանաստեղծական անունն է՝
 Սալիլ (արաբ.)—Մուրացիկ կամ հոսող:

Քու մարտ քեզ ինձի չի տար.
Քող դնէ ներքև սալերուն.
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

5 Գեղին վերև հերկին ներքև,
Շապկեկս սիւրմէն իմ ներկեր.
Սիրեր իմ չիմ կրնար թարկեր 1):
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

4 Գեղին վերև ծառ սալորի.
Սալորն իջնի, կու կլորի.
Քեզ գրկողը կու հալորի:
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

8 Աղջիկ, քու անունտ է խասեր.
Սկուր երթանք, թուլթն է հասեր.
Պագեկ մ'ալ տնէր, մօրդ մ'ըսեր:
Աղուոր, նանձոյ ևն.:

9 Գէ հեյ զնլում, անօրէն եար.
Զի կայ ծոցուդ պառկելու ճար.
Պառկիմ ի ծոցտ քնանամ.
Քու թուխ աչերտ չիմանայ:

Աղջիկ, քու անունտ է Ծախուլթ:
Քենէ պագ ուղեղն է վախուտ:
Երեկ գողցայ ես քու չախուս 2):

7 Աղջիկ, քու անունտ է Շուշան,
Սկուր երթանք ի ս. Նշան.
Մաննեկս տամ քեզ ի նշան:
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

1. Ձեռք քաշել, հրատարել: 2. Դանալիդ:

9 Աղջիկ, քու անունտ է Մարտի
Ինչ որ քեզիցս քանակ
Պագեկ մ'ալ տնէր. անօրէն զարկ:

6. Աղջիկ վերև անտի Մարտի
Պագեկ Մարտի, Մարտի

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 17

Նա նա նա նա, նա նա նա նա. (Էն.) (Ծանր թև-խաղ)

Նա նա նա նա, նա նա նա նա. (չափաւոր)

Նա նա նա նա, նա նա նա նա. որչ հետ կ'երգեն հարսանեկան «Առաւօտուն կ'ելլես երեսդ լուա» երգին «Առաւօտուն կ'ելլես պաղ պաղ հովերուն» տունն:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 18

Արագ պարերգ

Քիչ մը պարս դարձընիմ, կիւլիւմ եար
Երթամ եարս հարցընիմ, կիւլիւմ եար

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 19

Դարձեալ արագ պարերգ

Եկուր երթանք պաղճան ի վար, պղտի հարս.
Ես վարդ քաղիմ դուն ըռահան. պղտի հարս:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 20

Արագ թև-խաղ

Աչիկ մ'անիմ,

Պաչիկ մ'անիմ:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 21

Արագ թև խաղ

Աթլաս Ֆիստան մոռ փոշի,
Օրը սիրտս կուճաշի:
Գու մեկ պագդ չիմ ի տար,
Հարուր հազար ղուրուշի:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 22

Արագ թև-խաղ

Մատնուս ակը մալի է.
Աս թնչ զիժար տարի է:
Շան աղջըներ, բան բանեցէք,
Կարգուելու տարի է:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 23

Արագ թև-խաղ

Աղջիկ, իջի ղուռը բաց, խայմախճին եկաւ,
Խայմախճին եկաւ ինչո՛ւ, հիմա որու է սուչը:
(Երկու տողն ալ կրկնելի են):

3. ԱՅԼ ԵՐԳ ՄԸ

Մեր տունը բակ կու մանի.
Փէրչէճն իփէկ կու մանի.
Եկաւ ոնցաւ շան տղան,
Գիտես թը պէկ կու մանի:

Հագի կապատ հագեր ես,
Ի՞նչ ետըւէս ինկեր ես.

Կնան կորի շան տղայ,
Դուն քու եարտ գտեր ես:

Աս գիշեր մարկոսակ է *),
Աղուոր չափտ խասակ է.
Եկուր ինձ պե՛հ մի տուր,
Վաղը ետի **) պասկէ:

4. ՂԱՐԻՊԻ ՎՐԱՑ

Շատ բամբակ իմ ցաներ Խարբերդու օվան.
Մարիկ, մի քրքրեր պիւլպիւլիս իւվան ¹⁾
Ե՛լ եկու, ել եկու, առ պառւին տուան ²⁾:
(կրկնելի) ճարը քենէ լլնի, Մար Աստուածամար.
Խարիպս դուն իրկես, (կամ՝ անդարձս դարձ բերես),
սուրբ Աստուածամար:

Մարանը մեծցեր է պապա կու կանչէ,
Ան տեսնող կըջիճը սրտէն կու հառչէ.
Մարիկ, ելի դուն ալ Աստուծու կանչէ:
Ճարը քենէ լլնի, են.:

Օխաը տարի կ'անէ Իզմիր ես գացեր,
Իզմիրի չէօլերը թիւքէն ³⁾ ես բացեր.
Ձեռացտ թզթիկն ալ ինչո՛ւ ես մոռցեր:
Ատ տեղացը եարուն քուռք ⁴⁾ ես հազուցեր,
Քու էօքսիւզ ⁵⁾ եարիկտ շատ ես լացուցեր:

* Մարկոսակ և խասակ բառերուն նշանակութիւնը չափոնի չէ:

**) Բեաին, վերջին:

1. Բուլն: 2. Օրհնութիւն: 3. Խանութ: 4. Մուշտակ: 5. Որբ, անտէր:

Տունն եկու, տունն եկու, աղաս, տունն եկու,
Արմուղան չիմ ուզեր, մինակ դունն եկու:

5. ԴԱՐՁԵԱԼ ՂԱՐԻՊԻ ՎՐԱՑ

Պիւլպիւլը կու կանչէ պաղճէ պարի պէս.
Մէջ մ'ալ չի գար՝ խապար բերէ խարիպէս.
Խնչեի իմ կարուոցեր հայվա նարի ¹⁾ պէս:
Պիւլպիւլը կու կանչէ ասօր գարունն է,
Մի խօսիք մարկլններ, սրտիկա արունն է.
Սիրականն եար մ'ունիմ, ան ալ հեռունն է:

6. ԱԼԷ ԿԵՅԻՆԻ

Ահնայ Վլէ կէօզլիւս երգն որ սրտաշարժ 2—3 տեսակ
եղանակ ունի, ժողովուրդն՝ Հայք և Քուրքք՝ հաւասարապէս
կ'երգեն: Կ'ըսուի թէ հեղինակն՝ 40 տարի յառաջ՝ հայ կին
մ'է եղեր, որոյ այրն յնգիպտոս կը գտնուի, և որ առն քով
դնացած է և տճկ. Վէկիլ տաղլար, էկիլ տաշլար. Են՝ կամ հա-
ջերէն ճածցի լեռներ, ցածցի քարեր վրայէս ոսնիմ (անց-
նիմ), ևն. (տես թիւ 7) հնագոյն երգին եղանակին մօտ ե-
ղանակաւ մը սոցն եղանակն յօրի՛ած է: Այս երգ չի հիննար,
այլ ամեն ոք իւր վիճակին կամ վշտին համեմատ հետզհետէ
նորերն կը յօրինէ: Հին թէ նոր հարիւրաւոր տուն կայ, և
չայսնի է թէ միշտ նորերն կ'երգուին: Աստ միայն մի քանի
տուն նոր ելած հայերէնն գրեցի: Պէտք է գիտնալ նաև, թէ
մինչդեռ գրեթէ բոլոր երգերն երիտասարդէն առ կինն ուղղեալ
է, այս երգ՝ ըստ մեծի մասին՝ կնոջմէն առ այրն ուղղեալ է:

Եկու գիրկ ու ծոց անինք,
Ուր ուղբուտ մաղկատը ոնցնի:

35 Ասողիկ մը երկնուցմէն իվար
Կու սիրէ ձկնակ մի ծովու:
Ո՛ւչ ասողիկը վար գալու,
Ո՛ւչ ձկնակ կեր գնալու:
Ասողիկ, սիրէ, ամպն ելի,
Նաւն ու ծովն է ալի:
Մովը տարէ տար տարաւ,
Զի հասաւ (իբ) մուրատին:

52440-1

36 Ես երկու խարիպ ունիմ,
Մէկն է հիւսիս մէկն հարաւ:
Հիւսիսինը փրթեր ու գար,
Հարաւէն խապրիկ մի բերէր:
Խապար խարիպէս բերէ,
Իմ սրտիկս կանգնեցնէ:

37. Խալտեցայ ¹⁾ (սալատ ²⁾ մի արի,
Ան գեշէն պաշ մի ուղեցի:
Ան գեշն ալ ի նազն ելաւ, ³⁾
Զիմ խտար, անունս աւըրի:
Պազիկն ազուորէն ուզէ,
Ուր գիտէ խաթրը կըյիծին:

38. Խարիպս հիւսիսէն փրթաւ,
Պող ձիով սալթանաթով: ⁴⁾
Բռնեցի ճորով ու զորով
Պազ մին առի հազար նազերով:

1. Սխալուելի. 2. Սխալ: 3. Նազ անել: 4. Փառաւոր կերպով, հանդէսով:

Ան պագին քաղցրութենէն
Բռնկեր սրտիկս ու կ'երի:

39. Կարմիր ու ճերմակ հարսնուկ,
Զորանաս թը իս մոռանաս:
Զորնաս փուտ ուռի դառնաս,
Քը ծոցիկտ մարդու բանաս:
Մոցիկդ ուր մարդու բանաս,
Տ'անիծիմ ուր քար տի դառնաս:

40. Հագեր ես կանաչ կարմիր,
Նռանը հատը կու մանիս:
Կոյներ ես դռան վրայ,
Բարձրը նայիս, բարակ ծիծաղիս:
Աչք ու յունօք կ'անես,
Իմ մանուկ խելքս կուտանիս:
Կոնցնիս թուիս ամպին ետին,
Ամպը քով կ'անես և իս կ'երես:

41. Մենք ալ քօր պառուուկ մ'ունինք,
Մըջիւնին գալը կ'իմանայ:
Աչք քօրնայ ականջ խլաննայ,
Աղուորին գալը չիմանայ:

42. Մօրուց ի մանկութենէս,
Ես ազապ աղջիկ չիմ պագեր:
Ըսօր ¹⁾ աղուոր մի պագի,
Գնաց քի մօրկանը գոցտի ²⁾

43. Վարդիկ մի պիտէր գիրուտ.
Ուր ձգէի մէջն ի գինուտ:

Վինիիս ուր բերնիտ առնես,
Վարդը դէմ գայ շրթունքներուս:

44. Առաւօտուն լուսուն

Կուգային երկուքը եգուն ¹⁾;
Մէկն է շալկեր վարդ ու մուրդ,
Մէկն ալ նուռ՝ կերթային ի տուն:

45. Ես ալ խարիպին ձանը,
Կ'առնէի նր կ'արմենայի:
Եկաւ իմ գլխակա ելաւ,
Կ'ողորմիմ ամեն խարիպի:

46. Ծոցիկդ աղամայ պախճան,
Միջէն պաղ աղբիւր կու բղխայ:
Պտիկ մի ընկի ²⁾ խմիմ,
Ան ալ իմ մատան կու բանայ:
Պտիկ մի չէ ու շատ խմէ,
Կու վախիմ քի անիկ ³⁾ կ'իմանայ:
Վախիմ քի իմանայ անիկ,
Երթայ և ալ երկիրը չի գայ:

47. Վարդենի ու նռնենի,
Դուն ալ մեր պախճան պիտէիր:
Ոլորեր դարուն ուր գար,
Իրարու դիմաց բացուէինք:
Երբ ուր ուր աշուն լըներ,
Հիրացուկ ⁴⁾ իտուն դառնայինք:

1. Ագիւն: 2. Անկէ, անտի: 3. Անիկայ, կամ ալրս: 4. Միասիճ

ԳԼ. Ե.

ԶԱՆԱԶԱՆ ԵՐԳԵՐ

Բաց ի նախընթաց հարսանեկան և այլ երգերէն ու անտունիներէն, կան նաև բազմաթիւ հին և նոր թուրքերէն երգեր: Սոցա բանաստեղծական մասն՝ իւրեանց եղանակներովն հանդերձ՝ սովորաբար նուագածուաց և բանաստեղծից (շուարա) ծանօթ են, որք են. Տիվան (Երզրում), Գօշմա, Տիւպէյթ, Քէրէմ, Գուրպանի, Ղարիպ, Սէմայի, Տասիթան, Քէօր-օղլու, Տիվան (Տիարպէքիր), Եարլմ Իւրֆանի, Քէճնիս, Սաղըր Գօշմա, Գալէնտէրի: Նաև Ղազէլ, Փեշրէֆ (հաւանօրէն՝ Փիշրէվ), Լն.: Իսկ մնացեալ սիրահարական երգերէն անոնք, որ ի Կ. Պոլիս յօրինուած են՝ շարգի կ'ըսուին, և անոնք որ տեղական են կամ Խարբերդէն, Տիգրանակերտէն կամ այլ քաղաքներէն կուգան՝ թիւրքի կ'ըսուին, թէև ոմանք անխտիր շարգի կամ ձթիւրքի կ'ըսեն:

Հայ բանաստեղծից (շայիր կամ աշուղ) կողմանէ ևս բաց ի բազմաթիւ տաճկերէն շէքերու՝ ինչ ինչ հայերէն Սէմայի կամ այլ երգեր ևս գրուած են, սակայն ասոնցմէ միայն 2—3-ն իբրև նմոյշ գրեցի և մնացեալն զանց առի:

Գալով Ակնայ «Ալէ կէօղլու»ի և այլ հին երգոց, զայսուսիկ ևս իւրեանց ծանօթութեամբ հանդերձ՝ ի ստորև գրեցի:

Ս Է Մ Ա Յ Ի

1. Սէմայի. (Սայել օղլու-ին)

Պաշէրէանն իջեր է խանը,
Աստուած աջողէ իր բանը,
Տէր լսէ խարիպին ձանը.
Հըմա կ'արթննայ, կ'արթննայ:

Գիշերը քուն, ցորեկն արթուն,
 Սէրն ի՞նչ անուշ բան է մարդուն.
 Առաւօտուն կարմիր վարդուն.
 Հըմա կ'արթննայ, կ'արթննայ:

Սայել օղլան 1) զարկաւ սազը,
 Ի՞նչ անուշ կ'ըլլայ ավազը.
 Ինչո՞ւ կ'անեա շփփէ նազը.
 Հըմա կ'արթննայ, կ'արթննայ:

Սայել օղլան զարկաւ սազը,
 Ի՞նչ անուշ կ'ըլլայ ավազը.
 Գուն ուր արիւր շփփէ նազը.
 Ես ալ արթնցայ, արթնցայ:

2. ՀԻՆ ԵՐԳԵՐ

2 Ուսկի՞ կուգաս, վարի եզուն.
 Կող մի (ողկոյց) իսառող առի գողուն.
 Պազեկ մի տո՛ւր, մօրկանգ հողուն:
 Աղուոր, նանձոյ, նանձոյ, նանձոյ, } յանգերգս
 Ես կու սիրեմ՝ քեզ էմէն օր: } յոյցարս

1 Ուշիկ ուշիկ, կլոր թուշիկ.
 Կլոր թուշիկ, պագտ անուշիկ.
 Ճերմկուկ ես գեղ ւ անուշիկ:
 Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

3 Ուսկի կուգաս դուն կալերուն.
 Շըլլա ըռաստ գաս գալերուն.

1. Հեղինակին մականունն կամ բանաստեղծական անունն է.
 Սայել (արաբ.)—Մուրացիկ կամ հոսող:

Քու մարլտ քեզ ինձի չի տար.
Թող դնէ ներքե սալերուն.
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

5 Գեղին վերև հերկին ներքև,
Շապկեկս սիււրմէն իմ ներկեր.
Սիրեր իմ չիմ կրնար թարկեր 1):
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

4 Գեղին վերև ծառ սալորի.
Սալորն իջնի, կու կլորի.
Քեզ գրկողը կու հալորի:
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

8 Աղջիկ, քու անունտ է խասեր.
Եկուր երթանք, թուլթն է հասեր.
Պագեկ մ'ալ տուր, մօրդ մ'ըսեր:
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

Պէ հեյ զալում, անորէն եար.
Զի կայ ծոցուդ պառկելու ճար.
Պառկիմ ի ծոցտ քնանամ.
Քու թուխ աչերտ չիմանայ:

Աղջիկ, քու անունտ է Եսխուլթ.
Քենէ պագ ուզելն է վախուտ:
Երեկ զողջայ ես քու չտեսար 2):

7 Աղջիկ, քու անունտ է Շուշան,
Եկուր երթանք ի ս. Նշան.
Մաննեկս տամ քեզ ի նշան:
Աղուոր, նանձոյ, ևն.:

9 Աղջիկ, քու անունտ է Սուրբ

1. Չեռք քաշել, հրաժարել: 2. Դանակդ:

6. Աղջիկ վերև անտառ խառն
Զուրթ մազար, մազար մազար

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 17

Նա նա նա նա, նա նա նա նա. (Լն.) (Ծանր թև-խաղ)

Նա նա նա նա, նա նա նա նա. (չափաւոր)

Նա նա նա նա, նա նա նա նա. որոյ հետ կ'երգեն հարսանեկան «Առաւօտուն կ'ելլես երեսդ լուս» երգին «Առաւօտուն կ'ելլես պաղ պաղ հովերուն» տունն:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 18

Արագ պարերգ

պարս
Քե մը պարս դարձընիմ, կիւլիւմ եար
Երթամ եարս հարցընիմ, կիւլիւմ եար

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 19

Դարձեալ արագ պարերգ

Սկուր երթանք պաղճան ի վար, պզտի հարս.
Սս վարդ քաղիմ դուն ըռահան. պզտի հարս:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 20

Արագ թև-խաղ

Սչիկ մ'անիմ,

Պաչիկ մ'անիմ:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 21

Արագ թև խաղ

Աթլաս Ֆիստան մոռ փոշի,
Օրը սիրտս կուճաշի:
Գու մեկ պագդ չիմ ի տար,
Հարուր հազար զուրուշի:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 22
Արագ թև-խաղ

Մատնուս ակը մալի է.
Աս թնչ զիժար տարի է:
Շան աղջըներ, բան բանեցէք,
Կարգուելու տարի է:

Ձայնագրեալ եղանակ թ. 23
Արագ թև-խաղ

Աղջիկ, իջի զուռը բաց, խայմախճին եկաւ,
Խայմախճին եկաւ ինչո՛ւ, հիմա որու է սուչը:
(Երկու տողն ալ կրկնելի են):

3. ԱՅԼ ԵՐԳ ՄԸ

Մեր տունը բակ կու մանի.
Փէրչէճն իփէկ կու մանի.
Եկաւ ոնցաւ շան տղան,
Գիտես թը պէկ կու մանի:

Հագի կապատ հագեր ես,
Ի՞նչ ետըւէս ինկեր ես.

Գնահ կորի շան տղայ,
Գուն քու եարտ գտեր ես:

—
Աս գիշեր մարկոսակ է *).
Աղուոր չափտ խասակ է.
Եկնուր ինձ պե՛հ մի տուր,
Վաղը ետի **) պսակէ:

4. ՂԱՐԻՊԻ ՎՐԱՅ

Շատ բամբակ իմ ցաներ Խարբերդու օվան.
Մանրիկ, մի քրքրեր պիւլպիւլիս իւվան 1)
Մ'լ եկնու, ել եկու, առ պառւին տուան 2):
(կրկնելի) ճարը քենէ լլնի, Մար Աստուածամար.
Խարիպս դուն իրկես, (կամ՝ անդարձս դարձ բերես),
սուրբ Աստուածամար:

—
Մարանը մեծցեր է պապա կու կանչէ,
Ան տեսնող կըջիծը սրտէն կու հառչէ.
Մանրիկ, ելի դուն ալ Աստուծու կանչէ:
ճարը քենէ լլնի, են.:

—
Սխտը տարի կ'անէ Իզմիր ես գացեր,
Իզմիրի չէօլերը թիւքէն 3) ես բացեր.
Ձեռացտ թղթիկն ալ ինչնու ես մոռցեր:
Ատ տեղացը եարուն քուռք 4) ես հազուցեր,
Քու էօքսիւզ 5) եարիկտ շատ ես լացուցեր:

* Մարկոսակ եւ խասակ բառերուն նշանակութիւնը չպատճի չէ:

**) Բետին, վերջին:

1. Բու՛ն: 2. Օրհնութիւն: 3. Խանութ: 4. Մուշտակ: 5. Որբ, անտէր:

ՏձՆՆ ԵԿՈՒ, ԽՁՆՆ ԵԿՈՒ, ԱՂԱՍ, ՄՈՒՆ ԵԿՈՒ,
ԱՐՄՈՒՂԱՆ ՆԻՄ ՈՒՂԵՐ, ՄԻՆԱԿ ԴՅՆՆ ԵԿՈՒ:

5. ԴԱՐՁԵԱԼ ԴԱՐԻՊԻ ՎՐԱՅ

ՊԻԼԱԿԻԼԸ ԿՈՒ ԿԱՆՆԷ ԿԱՂՃԷ ԿԱՐԻ ԿԷՍ.
ՄԷՅ Մ՛ՈՒԼ ՆԻ ՉԱՐ՝ ԽԱԱԿԱՐ ԲԵՐԷ ԽԱՐԻԿԷՍ.
ԻՆՆԵԼԻ ԽՄ ԿԱՐՈՒՊԵՐ ՀԱՅՎԱ ՆԱՐԻ 1) ԿԷՍ:
ՊԻԼԱԿԻԼԸ ԿՈՒ ԿԱՆՆԷ ԽԱՍՐ ՉԱՐՈՒՆ Է,
ՄԻ ԽՍՈՒՔ ՄԱՐԿՆԵՐ, ՍՐՈՒԿԱ ԱՐՈՒՆ Է.
ՍԻՐԱԿԱՆ ԵԱՐ Մ՛ՈՒՆԻՄ, ԱՆ ԱԼ ՀԵՌՈՒՆ Է:

6. ԱԼԷ ԿԵՅԼԻԻ

Այնպէս ՎԱԷ ԿԵՅՂԻԼՆ ԵՐԳՆ ՈՐ ՍՐՄԱՂԱՐԺ 2—3 տեսակ եղանակ ունի, ժողովուրդն՝ Հայք և Թուրքք՝ հաւասարապէս կ'երգեն: Կ'ըսուի թէ հեղինակն՝ 40 տարի յառաջ՝ հայ կին մ'է եղեր, որոյ այրն յնգիպտոս կը գտնուի, և որ առն քով ղնացած է և տնկ. ՎԷԿԻԼ տաղար, ԷԿԻԼ տաղար. ԵՆ՝ կամ հայերէն ճածցի լեռներ, ցածցի քարեր վրայէս ոսնիմ (անցնիմ), ԵՆ. (տես թիւ 7) հնագոյն երգին եղանակին մօտ եղանակաւ մը սոյն եղանակն յօրինած է: Այս երգ չի հիննար, այլ ամեն ոք իւր վիճակին կամ վշտին համեմատ հետզհետէ նորերն կը յօրինէ: Հին թէ նոր հարիւրաւոր տուն կայ, և յայտնի է թէ միշտ նորերն կ'երգուին: Աստ միայն մի քանի տուն նոր ելած հայերէնն գրեցի: Պէտք է գիտնալ նաև, թէ մինչդեռ գրեթէ բոլոր երգերն երիտասարդէն առ կինն ուղղեալ է, այս երգ՝ ըստ մեծի մասին՝ կնոջմէն առ այրն ուղղեալ է:

Գիշեր ցորեկ հեչ չես ելլեր մտացս.
Գլոխ բարձ դնիմ, կուգաս երազս:
Հերամ արիւր ¹⁾ կերած հացս խմածս,
Աշխարբին չեմ փոխիր իմին սիրածս:
Աճապ ²⁾ օր տ'ըլլայ առնիմ մուրատս:

Խալէմքէր ³⁾ պիտէի, քէսվէթտ ⁴⁾ առնէի,
Քանի կարօտնայի, վրատ նուչէի.
Պէլքի ես ալ քենէ արդուս ⁵⁾ առնէի:

Գարնան պիլպուլի պէս պաղճան կ'իջնէանք,
Թւ թւի կուտայանք, չի՛Ֆթ ⁶⁾ ժուռ կու զայանք.
Երկիր կու հավասէր ⁷⁾, զատուիլ չունէանք:

Զարկիր կրակ տուեր, կերիմ կու վառիմ,
Զրի պէս ծարուրցեր՝ ճանբատ կու նայիմ (յանգերգ)

7. ՂԱՐԻՊԻ ՎՐԱՑ

Յածցի լեռներ, ցածցի քարեր վրայէտ ոնցնիմ,
Նազլու եարս խուրպէթ կ'երթայ, ետըւէն հասնիմ.
Աճապ օր ալ տ'իլլի ես եարս տեսնիմ:

8. ԱՌ ՂԱՐԻՊՆ

Լուսնկան կապեր կամար,
Ես կուլամ քեզի համար:

1. Գթից բերել, չթուլ տալ վաչելել. 2. Արդեօք. 3. Գժագրիչ. 4. Պատկեր. 5. Փափաք. 6. Զուգ. 7. Զմալել, ցանկանալ:

Ինչի՛ն պարծաւ չեմք. Այլիս բարի է,
Կարծի՛ն պարծի՛ն ցուսնաք թաւ սիւն է,
Երբ ի սե ալի բաւ օրայցս ցեղի է,
Կրտս ինչի՛ն ցեղի՛ն ցեղի՛ն ցեղի՛ն է:

Եստե՛ր լուրի խորքս վարդի օր քեզի,
Կրտս ի սե ալի բաւ օրայցս ցեղի է,
Կրտս ինչի՛ն ցեղի՛ն ցեղի՛ն ցեղի՛ն է,
Կրտս ինչի՛ն ցեղի՛ն ցեղի՛ն ցեղի՛ն է:

Մէկիկ մի սիլայ 1) եկնու,
Աստուծու սիրուն համար:

ՍԻՐԱՅԻՆ

9. Ես ալ քու խաթերն համար,
Խոստացեր եմ պաք 2) կու կենամ:
Ճերմակ ծոցուտ տեղ ձգիմ,
Ես պառկիմ ւ՛ ա՛նուշ քնանամ:

10. Սէրն ինչ է. սէվտան ինչ է.
Թհուղթն ինչ է. խալէմն ինչ է:
Բարձր ծառ, անուշ պտուղ.
Չիմ հասնիր. Ֆայտան 3) ինչ է:

Արծաթը բարձ գեղ է.
Չուրն ալ հիւանդին դեղ է:
Ուղածն ուղածին չին տար.
Այս ի՛նչ անօրէն տեղ է:

11. Պիւպիւլը ամեն օր կ'ըսէ.
«Աղուորը՝ գիշուն»
Աղուորը գիշունս:
— Տարին մէկ օր մ'ալ կ'ըսէ.
«Աղուորն՝ աղուորին»
Ան ալ իր մուրատին չի հասնիր 4):

1. Մենդավալը: 2. Պահք: 3. Օգոտ: 4. Ժողովրդեան՝ մանա-
ւանդ կանանց մէջ կը կարծուի, թէ հազիւ կը պատահի որ գեղեցիկ
օրիորդն գտնէ իւր արժանեաց համապատասխան երիտասարդն:

12. Աս գիշեր Համբարձում է. լէ լէ, լէ լէ, լէ լէ լէ.

Աղուորներուն հարցում է, լէ լէ . . .

Գուն ուր ինձի եար չիլիս, լէ, լէ . . .

Մէկէր աշխարքս անցնում է, լէ, լէ . . .

ՄԱՆԿԱԿԱՆ

Ոտանաւոր առանց եղանակի

ՁԻԱԿ ՁԻԱԿ

13. Ձիակ, ձիակ, իս խաղցու

Տար պարոնին դուռն անցու.

Պարոնը փաս կու տաշէ,

Խաթունը հակիթ կու խաշէ:

Խաթուն, քինթըդ տափակ է,

Աղան քեզի հաւներ է,

Գուռը վրադ ախեր է,

Հաւը սոսող կախեր է:

Ա՛յ նօշըպա, նօշըպա,

Իմ մարն հագեր խաս կապա.

Խաս կապային գին չի կայ.

Գինը կօշկարին մօտ է:

Պօշկար, կապեկըդ կապէ,

Տայի, ձիակըս նալէ.

Հեծնեմ երթամ եղներուն:

Եղները ճաշ են նըստեր,

Ճաշու չամուռ են շաղեր:

ինչպէս պիլպուռն կ'ըսէ: Եւ եթէ պատահի որ այր և կին երկուքն ալ գեղեցիկ, երկուքն ալ խելանի լինին՝ դժբաղդաբար այս երջանիկ ամուլք կամ գիրեար չեն վապելեր ընդ երկար, կամ զաւակ չեն ունենար և կամ ալ վիշտ մը կ'ունենան:

Ինձ ալ փայլիկ են սլահեր,
Ոսկի սընտուկի՞ն ինձ զըրեր:
Ոսկի կատուակն է կերեր,
Ոսկի չպխովն են ծեծեր:
Մնր, մնր, մի՛ ձեծեր,
Հաշուէ թը ես իմ կերեր.
Քըրդէ բամպակ իմ գըզեր
Եպուշիւմէն եմ մաներ,
Քաղաքը ծախ եմ խրկեր:

Մէկը՝ երկու ձեռքով մանկան թւերը վեր բռնելով կ'օրօրէ և
կ'ըսէ եղանակաւ մի:

14. Ճոր պնր. ճոր պնր:
Ոսկուն թօփուն ¹⁾ պնրնպնր:
Ա՛ղպապա ²⁾ եկն գողցի տնր.
Պզտոփկ է, չենք իտար.
Եք ուր մեծնայ, եկն տնր:

ՄԱՆԿԱՆՑ ՈՒՂՂԵԱԼ

15. Ճոր անինք, ճորպար անինք.
Ոսկուն թօփուն պար անինք.
Կապա՞ն կըջինք շոր անինք.
Ձատիկը գայ նոր անինք.
Մն կտրտի ալ անինք:

ԵՐԳ ՎՇՅԱՅԵԼՈՅՆ

16. Լեւներ, իմ խորու ճորեր.
Ինձի դուր տուէք դուրանամ:

Թը չէ նը սառւոյ ու համբեր,
Ես աս տէրտէրուն դիմանամ:

17. Լեռնակ լեռնակ ժուռ եկի,
Ալ լեռները տեղ չի թողուցի:
Քացի չոր ծառիկ մ'առի,
Մառն է չոր, պտողն է լեզի:
Շէքրէն ալ շէրպէթ արի,
Ան ծառին տակը ջրեցի:

Վշտացեալն յօրինակ կամ 'ի մտիթարութիւն այլոց կ'ըսէ:

18. Կըմէր թը քարէն իմ ես.
Կամ քարէն մարիկն է բերեր:
(որ կը դիմանամ այս ամեն վշտաց):

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

ԽՈՏՆ ԿԱՄ ԴԱԼԱՐԻՔ ԱՌ ՅՈՂՆ ԳԱՐՆԱՆ

(Զայտ կ'ըսեն այն անձինք որ իրենց սիրելեաց կը սպասին):

19. Այ իմ մայիսի անձրեւ,
Ուր կուգաս կանչիս վրայ,
Թը գասնը կենամ կանաչ,
Թը չի գաս, երթամ չորանամ:

Ի ԳՈՎԵՍՏ ԳԵՂԵՑԿԻՆ

20. Երկուք երկուք բերէ աղուորին մարը,
Չորնայ ու չի բերէ ան գիշուն մարը:

ՃՆՃՂՈՒԿՆ Կ'ԸՍԷ ԵՂԵՐ

21. Լաւ է Կաղնտին մէկ օրիկը,
Քան Վարդեվրին իրեք օրիկը: ¹⁾
-

ԵՐԳ ՄԸ ԿԱՄ ԽՕՄՔ ՄԸ Ի ԳՈՎԵՍՍ ԱՄՐԱՆ

22. Ամառուան գին տամ գնէի,
Զմէռը կրակն երէի (այրէի):
-

Ոսանաւոր մի ուղղեալ առ մանկամարդ կամ գեղանի կիներ
որոչ ճննդարբերութիւնք և զբաղմունք բաղմանալով կ'սկսի
Թառամիլ:

23. Ի՞նչ անիմ ոսկի խութին ²⁾,
Ուր կու թռամի վարդն ի թփին:
-

ԱՌԱՋԻՆ ԽՆԱՄԻԻՆ ԿԱՄ ԲԱՐԵԿԱՄԻՆ

24. Իմ սէր ու առջի բարի.
Իմ հազար տարուան սիրելի:
-

ԵՐԳ ՄԸ ԱՌ ԿՐՏՍԵՐ ՀԱՐԵՆ

25. Եկուր երթանք, պաղճան ի վար, պզտի հարս.
Ես վարդ քաղիմ, դուն՝ մանուշակ, պզտի հարս:
-

1) Կ'ըսեն թէ ճննդակք կամ սոխակք Յնվ. 1-ին կ'սկսին
էրգիլ և Վարդավառին կը դադարին: 2. Տուփ:

Եկէք երթանք ժամերն 'ի վեր,
Պատարագուց բաներն 'ի վեր:
Դիր բարձը բարձին վրայ,
Հրամէ նիստ 'ի վրայ:
Այլախն երեսին վրայ.
Բալլին երկնուցը ինկաւ.
Դրախտին դուռը բացուեցաւ:
Հացիկ կայ, չորիկ կ'եր,
Ապուր կայ, երուկ կ'եր.
Դգալ կայ, խորունկ կ'եր.
Քու հացդ՝ հորուն կուգայ,
Քու սեղանդ՝ Հայր Աբրահամու:

—

Պօղոս Պելոս (Պետրոս) ընկալոս ¹),
Ալ 'ի վեր (Թերևս՝ արի 'ի վեր) 'ի մեռելոց.
Ալ 'ի վեր 'ի գերեզման:
Տէրն 'ի տապան իջեցուցին.
Թիւն 'ի վրան հաստատեցին,
Ելան 'ի լեռն մօտեցուցին.
Մօտեցուցին աշակերտաց:
Ան խաչը խաչ է մօմեղէն.
Պատարագուցն է լուսեղէն:
Աթոռն 'ի վեր գլխուս դրի,
Տարին 'ի խուցը խոթեցին,
Տարին ու կուրծքը կապեցին:
Օխան աշակերտ մտաւ ելաւ,
Իս առաջնորդ տարաւ բերաւ:
Լուսիկ, դուն քուն ես, քնանաս,
Արթուն ես, չի վախենաս:
Ով քեզ իրեք անգամ յիշէ,
Ատուած անոր մեղքը չիշէ:

1. «Ընկալոս» Թերևս «ընկալուչ»,—ընդունող են. բառին ապագեղան է:

ԱՂՕԹՔ ԱՌ ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

31. Սուրբ Սարգիս ձիաւոր,
Հեռուն մօտիկ մ'ըսեր, ժըմեք մինաւոր:

ԱՂՕԹՔ (անտունիի պէս)

32. Կէմեկս ¹⁾ ի վրայ ծովուն,
Խառղ ²⁾ եղեր՝ կու հայի քովուն:
Իմ տէր ողորմած Աստուած,
Դուն հանես կէմեկս իծովուն:

Ի ԴԻՄԱՅ ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳՍԻ

33. Ո՛վ որ հինգ օր ծոմն պահէ ³⁾,
Առնիմ աջիկ թեխս (կամ՝ ճերմակ ձիուս) վրայ,
Նետիմ կանաչ արտիս վրայ:
Ո՛վ իմ հինգ օր ծոմն չի պահէ,
Առնիմ չօլախ ⁴⁾ թեխս վրայ,
Նետիմ չորցած արտիս վրայ:

ԵՐԳ ԿԱՄ ԱՂՕԹՔ ԱՌԱԻՕՏԵԱՆ՝

34. Բարի լուսուն դուրս ելայ,
Աստուծաւ դուռիքն ալ իրաց:
Ես ալ կանչեցի ւ ըսի.

1. Նաս 2. Ընկղմիլ, շուարիլ: 3. Առաջաւորաց (ս. Սարգսի) պահոց հինգ օրն՝ ի հնումն բազումք (և զարգիս ոմանք) ծոմ կը պահէին: Յայտնի է թէ ծոմն առաւօտէն մինչ երեկոյեան ժամեր զաթեան աւարտումն է, և երեկոյեան կերակուրն՝ պահոց կերակուր է: 4. Չախ:

Տնօր ինձի տէմ 1), սէօյլէթ 2) ու հաց-
 Ան ալ իր ճուղասն 3) արաւ,
 Քուկին հայն Աստուծու իջաւ:
 Այ իմ ողորմած Աստուծո՛.
 Ի՞նչ կուզենք ամենքս ի քեան՝:
 Կուզենք տէմ, կուզենք սէօյլէթ,
 Կուզենք մեր գահնիկն ի քեանէ:

ԱՂՕԹԿ ԿԱՍ ԵՐԳ ԱՌ Ս. ԿՈՅՄ ՄԱՐԻԱՄ

ՅՅ: Մարինամ մար ու մար լուսուն,
 Տաճար բանիտ Աստուծու:
 Տէր կեցու և արդարացու,
 Խաչիտ լուսուն տիրացու:
 Ես ինչ գիտեմ նը ան մոռցու,
 Քու իբողջածու ինձ ճշտու:
 Տնօր դժոխքիտ դռն անցու,
 Դրախտին դռը ցցու:
 Սուքս Սերոբէ, սուքս Քերոբէ.
 Դրախտը ձեր է վաչելեցէք:
 Դրախտին դուռը բացէք,
 Աղքատ հոգեկս ընդունէ տէր:

(Ձայնագր. եղ. Թ. 15).

Պաղճաս ու պարս գուն ես. (Երգող կինն կերգէ սոյն ա. տողն):
 Եօյլէ ալըր, ճան, եօյլէ ալր: (բ. կին մը կերգէ):
 Ազգաս ու նարս գուն ես. (դարձեալ ա. երգողն):
 Սէօյլէ, պիւլպիւլմ, սէօյլէ (դարձեալ բ. նոյն):

1. Ժամանակ, տեղութիւն լաւ զիմակի: 2. Հարստութիւն:

3. Պատասխան:

Քենէ խայրու եար չունիմ:	}	ա. և բ. ն ներկայք ևս միասին ծափ զարնելով խմբովին կ'երգեն:
Եար էլինտէ, եար,		
Սիրական եարս գըւն եղ:		
Վո՛ւր էլլէրըմ, վեւր:		

Սոցն խնայի սովորաբար Վանք և Զորակ կ'ի գերու Հայ-Հո-
ռոմ կանայք կ'երգեն:

Վ Ո Ն Ք Ե Ն

34. Ես ելեր իմ կ'երթում, սեւ աչքի ազիզ,
Դիւն բարեխօս լընիս, սուլթան սուրբ Սարգիս:
Թագէ ընցուցած պախնճաս ու սրբին
Վարդս քեզ տնայնէթ, մնայր. քորով կեցի:
Ես խարինդ ու դիւն խարինդ.
Իմը չէ, քու բանտ է դիտար:
Չան թէ կ'ըսիմ դիտար,
Ուր խարինդ երկիր տի կենան:

ԴՍԲՁԵԱՆ ՎԱՆՔԵՆ

35. Կէ՛հ ¹⁾ ասօր կ'ըսես, կէ՛հ վաղը.
Կ'ասնի ²⁾ ճոցուտ վախտին չաղը
Ա՛խ առներ աշուղին ա՛հը ³⁾
Եկո՛ւ, տէրտիս տէրման ⁴⁾ աղուոր:

1. Երբեմն. 2. Կ'անցնի. 3. Ա'խ: 4. Դեղ, դարման:

ԳԼ. Զ.

Ո Ղ Բ

ՋՈՐՄԷՆ ԱՌ ՈՐԴԻՆ ԿԱՄ ԿՆՈՋՄԷՆ ԱՌ ԱՄՈՒՍԻՆՆ

1. Ավազատէտ ¹⁾ ազատտեր՝ խրկէ լուանամ,
Դնիմ ծով աչերուս, պառկիմ քնանամ,
Քնանամ քնանամ, զէներտ իմանամ:

ԳՈՑՐՆ Ի ՄԱՀ ԵՂԲՈՐՆ

2. Աղբարն է քրոջ սրտին երակը,
Անուշ խօսք մ'ուր խօսի, կ'առնէ մուրատը:
Եկնւր, աղբար, եկնւր, իմ աղբիւրի ջուր.
Սիրուտ չիմ կշտացեր, ուր զնացիր դուն:
Սիրուտ մութն իմ նստեր, լուս մի՛ն արէ դուն,
Սիրուտ պատն է փշեր, եկնւ շարէ դուն:

Ի դիմաց տնանկ հանգուցելոյն առ տղգականն կամ բա-
քերարն որոյ տունն հիւրնկալեալ էր:

3. Աղբատ Խաղարտին նման,
Ես ի քու դրնակն իմ եկեր:
Ապրիմ արեուտ ապրիմ,
Եք չապրիմ, տարէք Թաղեցէք:

Ի ԴԻՄԱՅ Ի Կ. ՊՕԼԻՍ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ՊԱՆԴԻՏԻՆ

4. Ամեն, աման, իս Իւսկիւտար անցուցէք,
Սև ծովը ճեղքեցէք, ճամբան ցցուցէք:

1. Հաւանօրէն՝ չապիկ, են:

Տարէք իմ հօրս դուռը,
Վար դրէք, պահ մի լացէք:
Մարիկս ալ ի դուրս բերէք,
Տարուրած աչուին լացուցէք:
Աղբարս ալ ի դուրս բերէք,
Տամպուռին թելը կըշեցէք:
Եարուկս ալ ի դուրս բերէք,
Ետըւէն ծամը քակեցէք:
Ծամը քակին, ետըը կու մեռնի,
Ոսկին քակին, տունը կ'աւրրի:

Ի ԴԻՄԱՅ ՈՂԲԱՅԵԼՈՅՆ

5. Ամէնս առէք, առէք,
Իմ ծոցուն քեսեկը ¹⁾ մ'առնէք:
Տամ դրան, դրան պիտի,
Շըլլա մատղաշ արևս ազատի:

Ք ՄԱՀ ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ԵՂԲՕՐԵ ԿԱՄ ԱՅԼ ԽԵԼԱՆԻ ԵՐԻՑԱՍԱՐ-
ԴԻ ՄԸ, ՈՐՈՑ ԱՊԱԳԱՅՆ ՅՈՒՍԱԼԻՑ ԷՐ:

6. Այ իմ աննման նման.
Ձէր բերեր մարը քու նման:
Ո՛ւչ մարն է բերեր նման,
Ո՛ւչ արև ու ո՛ւչ լուսնկան:
Բերեր է բուռ մանուշակ,
Հոտն անուշ, չունէր ժամանակ:

ԱՌ ՍԳԱԻՈՐ ԿԻՆԵ՛՛ ՎԱՍԵ ՈՂԲԱՑԵԱՒ ԱՌԻՆԵ ԿԱՄ ՎԱՍԵ ՄՕ-
ՐՁԵ.

7. Ա՛յ իմ խեղճարե՛ր խաթուն,
Ի՞նչ կուլաս խեղճուկ և ողորմած:
Թ՛ը կուլաս ու վարդ կ'ուղես,
Նոր ախպայ գարունն ու բերէ:
Թ՛ը կուլաս եարփ (կամ՝ մայրդ, որդիտ, ևն.)
կ'ուղես,
Գացեր ուր ալ չի տի գայ:

8. Այ իմ կամարով աղբիր.
Իճապ ¹⁾ որ երամ գնացիր:
Գիտնամ որ երամ գնացիր,
Ուխտ անիմ գամ իքեզ իտես:

Ի ՄԱՀ ԿԱՆԱՆՑ

9. Ա՛յ իմ քաղքցի խաթին.
Քու էմմէն տեղուկտ աղեկուկ:
Նազմատ էր թուլուկ մուլուկ,
Նրեսիկտ է վարդի պիւլպիւլ:

Ի ՄԱ՝ ԶԱՌԿԻՆ

10. Ան առաւօտուն լուսուն,
Մէլիւլեր ²⁾ մարիկտ ու կուլայ:
Տեսէք թը ինչնու կուլայ,
Տէրը կիւճ արեր ³⁾ ուր կուլայ:

1. Արդեօք, 2. Ոգալ, տրամիլ, 3. Նեղուկիւն, դժուաւ լուծիւն
է տուեր:

Ի ՄԱՀ ՅԱՂԹԱՆԴԱՄ ԿԱՄ ԳԷՐ ՄԱՐԴՈՅ

11. Ան լան գահերուտ վրայ,
Հերկ անիմ, արտեր կու ցանիմ:
Նախշուն բազկուցդ վրայ,
Շահ պաղար ¹⁾ կու խաղցրնէանք:

Գիմաց այն կնոջ՝ որ ամուսնոցն պանդխտութենէն և հարս-
տութեան անկումէն յետոյ, անոր մահն ալ կը տեսնէ:

12. Աշխարհս իրեք բան կուլլի,
Ան ալ մեզի կու լընի:
Մէկ մեռնիլ ու մէկ զնալ,
Մէկ հարուքտ ուր աղքատանայ:
Մարդն ուր մալէն ուր կ'աղքատանայ,
Կ'ելլէ փոխ կ'անէ ու փառաք ²⁾:
Ես ալ ուր քենէ աղքատանայ,
Ո՛ւչ փոխ կուլլի, ո՛ւչ փառաք:

Ի ՄԱՀ ՍԻՐԵԼԻՈՅ

13. Աշխարհ քակի ու շինուի,
Ազիզ մեռել մի՛ հին չի լընիր:
Որո՛ւ լընի նը լընի,
Իր տիրոջը հին չի լընի:

այրն կամ այլ սգաւոր մի առ ողբացեալ զաւակունս կամ այլ
ազգականս՝ զորս մօտ միջոցի մէջ կորուսած է:

14. Աշնան խէզէլի ³⁾ նման,

1. Անծանօթ խաղ: 2. Անծանօթ բառ: 3. Դեղնած տերև:

Մէկ տըպա 1) եկիք դուք ի վարտ
Գարնան ծաղկունաց նման,
Ո՛ւր ուր էք, ելիք երըւան:

15. Առին ու թաղել գնացին,
Հեկըկաց եղներն ի մարին:
Երնէկ բերին գտնողին,
Վայ բերին կորսնցնողին:

Ի ՄԱՀ ՍԻՐԵԼԻՈՅՆ ԿԱՄ ԱՄՈՒՍՆՈՅՆ

16. Ասիկ ուր ինձի արիւր
Ձէր արեր էքէրն ուռումին 2).
Ես ալ ուր քեզի անիմ,
Չըսես թը քէն կու պահէ:

Ի ՄԱՀ ԱՌԱՔԻՆԻՈՅ

17. Աստուածամօր ծոցուն,
Մարգրիտ մ'ի նկեր գին չունիս
Երնէկ անոր գտնողին,
Վայ եկեր կորսնցնողին:

Ի ՄԱՀ ՊԱՆԴԻՏԻՆ՝ ՈՐ ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼ ԷՐ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱԼ
Ի ՀԱՅՐԵՆԻՍ

18. Բեռներտ էիր կանպեր, ոտկունքտ ի սիրաց 3),
Իաջիլ 4) եկաւ ինկաւ, էօլիւմն 5) ի վրայ:

1. Անգամ: 2. Հոռոմի (Յունաց) զօրքը: 3. Դէպ հապտենիք: 4. Յանկարծ: 5. Մահ:

ՄԱՅՐԵ Ի ՄԱՀ ՄԻԱՄՕՐ ՈՐԴԻՈՅՆ

19. Գացէք փատ ու փուշ բերէք,
 Անորդի մարիկն երեցէք:
 Երեցէք մախիր արէք,
 Մախիրն հովուն տուէք ուր տանի:

Ի ՄԱՀ ԱՄՈՒՍՆՈՅՆ

20. Գիշեր ցորեկ հեչ չես ելլեր մտացս,
 Տարիք քունն աչերուս, շատցուցիր լացս:
 Եկու, եարուկ, եկու, իս մի՛ լացըներ:
 Իս շատ է լացուցած, դուն մի՛ լացըներ,
 Իմ տէրալու սրտիկս մի՛ թնտացներ:

Ի ԴԻՄԱՅ ՈՂԲԱՅՅԵԼՈՅՆ ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ ՈՐԻ Ի ԿԵՆԴԱՆՈՒ-
ԹԵԱՆ ՁԵԻՆ ԱՅՅԵԼԷՐ ԿԱՄ ՅԱՐԳԷՐ:

21. Գիտես թը կենամ ի հոս,
 Ուր Ֆիղան Ֆիղան ¹⁾ կալածես:
 Երթամ ու կենամ հեռուկ.
 Ուր մումնով խնկով բնտուես:

Մահուանն սովորական 3 օրերն անցնելէն չետոյ, տաղաւորաց
 թշ. (ճեխատակ մեռելոցի) օրերն, տարեդարձին և այլ առ-
 թիւ երբ կը ժողովին՝ սգաւորն հետևեալ ողբն կ'ըսէ առ
 ողբացեալն.

22. Գիտես թը մուցեր իմ քեզ,
 Զիմ մոռցեր, դուն մոռնալու չես:

1. Ողբալուի:

Մտեր էիր մէջ՝ սրտիս:
Աչերուս ալ ելլելու չես.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՎԱԽ ՍԳՍԻՈՐՅՆ

23. Գիտնամ ուր մարդուէ եկեր,
Լամ, բերիմ ալէմս ¹⁾ իվրաց:
Ան ուր Աստուծու եկեր,
Ինչեխ լանք ուր շէմը չիմանայ:

ԱՌ ՈՂԲԱՅԵԱԼՆ

24. Գանկեկ մ'աճարի ²⁾ զարկին,
Դուն զիտցար թը խղղուեցար:
Արունտ զակեց ³⁾ գնաց,
Դուն զիտցար թը քրտնեցար:

Ի ԴԻՄԱՅ ՈՂԲԱՅԵԼՈՅՆ ԱՌ ՍԻՐԵԼԻՄՆ

25. Դիժար հիւնդուկ իմ'ես,
Առ կամակ ⁴⁾ եկու զիս իտես:
Կամակտ ի զլսուս վերև,
Ձեռքտ տար, սրտիս խոցը տէս:

Ի ՄԱՀ ԾՆԵԴԱԲԵՐ ԿԵՈՋ

26. Տղացկանին մկրատն է գօտին,
* Երկայ օր օր կանչէ չաղային ⁵⁾:

1. Աշխարհ: 2. Աճարի դանակ: 3. Զուտ—զակեղ? զերդ գետ?
4. Հիւանդտես գնացողին տարած ուտելիք ընծալն: 5. Նրեկաց:

Օր օր օր օր քու մայրու է մեռեր,
Մ'արու է մեռեր, հայրու օտարացեր:

ԱՌ ՄԵՄԱՏՈՒՆՆ

27. Եբ ուր ելլէր ձիուն վրայ,
Ձին ներքին զրո ուռ կու զողար:
Հազար ետին, հազար էռջին,
Երկու հազար ալ ձիուն ճուլապին:

Ի ՎԱՂՈՒՑ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԷ ԾՆՈՂԷՆ ԿԱՄ ԵՂՔՈՒԷՆ ԱՌ ԵՌ-
ՐՈԳ՝ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԷՆ:

28. Եբ ուր ուր տարին երևաս,
Սիրուտ իղէմ տիգայ, հանգուցեալ (այսինչ).
Էս իմ եկեր, ես իմ փոշրմներ,
Գուն ալ ուր ես ու ելեք եկեր:
Ոտա չունիմ ուր օտաւ տանիմ,
Սեղնակ չունիմ, էռջիտ զարդարիմ:

ԻՄԱՀ ՍԻՐԵԼՈՑՆ

29. Եգեկե՛ք պարան պարան ¹⁾,
Քախնապանը բարբարական ²⁾:
Եկու մարապան ³⁾ ԼԼՆԻՆՔ,
Մենք ունինք ի պարնէ պարան:

1. Մրկար անու. 2. Քախառական. 3. Վարձկար

Ի ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՌԵԱԼ ՂԱՐԻՊԻ ՎՐԱԹ

30. Եկին ու բերին խապար,
Ձէօլ խուրպէթ մանուկ մ'է մեռեր:
Մեռեր մարդ չէ իմացեր,
Իրեք օր խանն է մնացեր:
Հարկի ¹⁾ պազիրկան մ'է եկեր,
Այն խանին դռնակն է բացեր:
Բացեր ու ներս է գացեր,
Մօրը մէկ մանուկ մ'է մեռեր:
Համօղներուն ձան տուեր,
Առեր ծովեզերն է իջեր:
Մովէն ալ ջրիկ առեր,
Մանուկին պօջն ²⁾ է վըլացեր:
Գլխուն փոշին ³⁾ վար առեր,
Սև պօջին պատենք է ձևեր:
Փէրչէմէն մազիկ առեր,
Խարիպին պատենքն է կարեր:
Եկին օտար մարերն ի վրան,
Եկին օտար քուրերն ի վրան:
Եկին ու վայ բերին բերողին,
Վայ բերողին, վայ ոնցունողին,
Վայ լուսէ լուս արթուն կեցողին:

Սգակիր մայրն առ աջլ մայր ոմն՝ որ ի ծնակակից է:

31. Եկուր ուր մէկ նաւ նստինք,
Նաւն ի նաւ, ծովն ի գնաց:

1. Ահարկու, կամ առ հարկի: 2. Հասակ: 3. Մետաքսէ բա-
նակ կտոր գլուխը փաթաթելու:

Երկուքն իս հիրաց հիրաց ¹⁾,
Երկուքն սրտեկն (կամ եարուկն) է տարած:

ՎԵՏԱԼԻՆ՝ ՈՐ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԶԱՆԱԶԱՆ ԿՈՐՈՒՍՏԵՆԵՐ ՈՒՆԻ

32. Եկհր քեզ պաղճաս տանիմ,
Պաղճայիս խեղճը ցուցընիմ:
Մառ կայ՝ կոյած ²⁾, ճեղ կայ սմպակած ³⁾,
Մառ կայ տիէն եղեր թագաւոր:

ԻՄԱՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ

33. Ես ալ ալ չիմ երթար վարդերուն տակը,
Մաններուս ⁴⁾ է ինկեր ճէֆայիր ալը.
Ի՞նչ դիժար կու լընի էջիւմին խակը:

ԻՄԱՀ ՍԻՐԵԼԻՈՅՆ

34. Ես ալ կ'երթամ կ'իջնիմ ելման ⁵⁾ գետերը,
Վախիմ թը չի տանի, մնամ եղերը,
Սրտիկս է շուլլըւեր սիրուտ նետերը:

ՈՐԿԵԿՈՐՈՅՍ ՄԱՅՐՆ

35. Ես աս գիշեր դուրս ելայ,
Ողորմուկ ձանիկ մի կուգայ:
Ցածցայ ու մտիկ արի,
Ան ալ իմ որդուն ձանը կու մանի:

1: Միասին: 2. կտարած: 3. Ոտնակոխ: 4. Մատներէտ: 5. Բարձրացած, վարար:

«Զիմ կենար հողուն և երերուն,
Սև օձերուն բարակ ձաներունս:
«Օձերը ձան կուտան ձազկըններուն,
Միս եկեր աժան և ըստփան ¹⁾»:
«Միսը տի ուտինք կողկըններուն,
Ձուրը տիր խմին շահեն աչերունս:
Աս գեշեր հինչու ²⁾ լուսցաւ,
Կանչեցի զնչ ինձի դանկիկ:
Մահիկս դանկով արէք,
Զի պիտի ինձի ժամանակ:

Երբ մեռնելէն 8—15 օր յետոյ մայրն, դուստրն և այլ
բախան կանայք խմբովին եկեղեցի կ'երթան, և անտի ող-
ջելոյն սունք էք վերագրանան, հետեւեալ ողբն կ'ըսեն:

36. Երթամ եկեղեցի բնախմ զքեզ,
Խաթուններուն մէջ հնարտիմ ³⁾ զքեզ:
Խաթուններ համար հազար,
Սմեռան մէջն էիր սրժաւ:

Ի ՄԱՆ ԵՆԲՈՅ

37. Երնկ մահուս, երնկ մեռնելուս.
Երնկ խաղաղ ճամբաս գնալուս:

ՀԱՆԳՈՒՅԵԱԼ ՀԱՄԻՆ ՄՈՐ, ԻՐԱՋ, ԵՒ ԱՅԼՈՅ ԿՈՂՄԱՆԷ
ՓԵՍԱՅԻՆ ԿՈՂՄԻՆ:

38. Քուզթ ա թէրազա թիւէք,
Մեր ա ձեր տէրը զանցէք:

1. Գնան աստափան 2. Միշու 3. Ընտրել, մէկի մէ

Ձեր սէրը բարով վայլէք,
Մերինին կրակ տուէք երեցէք:

ՄԱՅՐՆ՝ ԻՄԱՀ ՈՒՍԵԱԼ ՈՐԴԻՈՅՆ

39 Իմ խելէմքեր ¹⁾ որդեկ, խելէմքեր,
Խելէմիտ մատներն է թափեր:
Խելէմիտ մատներն է թափեր,
Տիվիթիտ ²⁾ քովիկն է նեխեր:

Ի ՄԱՀ ՏԱՌԱՊԵԼՈՅՆ

40. Ինչեի ³⁾ խեղճերով մեռաւ,
Վար իջան ամպերն ու լացին:
Ո՛վ քուն էր նը արթնցաւ,
Ո՛վ արթուն էր նը խեղճէն ոնցաւ:

Ի ՄԱՀ ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՆՁԻ ՄԸ

41. Իշխան մին է պառկեր օտային վերեւ,
Եկին շատ իշխաններ չի տուին բարեւ,
Եբ վերուցին տարին, ըսին, կարճ արեւ:

42. Լացէք, մարեր, լացէք, քուրեր,
Հոս մարդ չի կայ թը մարդ (ը) չէ մեռեր:
Քեզի մեռեր ծերունի մայրիկ,
Մեզ ալ մեռեր տանը տէր սառաֆ ⁴⁾
(կամ վարպետ, ևն.):

1. Գրիչ բռնող, գրագէտ: 2. Թանաքաման: 3. Անոպէս: 4. Սարրաֆ—սեղանաւոր:

Ողբացելոյն ամուսնացեալ դուտորն կամ այլք առ այնոսիկ,
որք իբրև յաջորդ հանգուցելոյն՝ տունն պիտի կառավարեն:

43. Լընիս մարիկ ու անես մարութիւն,
Լընիս հարիկ ու անես հարութիւն,
Իմ անուշիկ խաթունին (կամ հօրն) խաթերն
համար:

Ի դիմաց տնանկ հանգուցելոյն առ բարերարն որոյ տունն
հիւրնկալեալ էր:

44. Խարիպ իմ ու ձերն եկի,
Ձեր հողուն համար պահեցէք:
Ապրիմ՝ նը աղեկ անիմ,
Քը չապրիմ, տարէք թաղեցէք:

Ի ԳՈՎԵՍՑ ՈՂԲԱՅԵԼՈՑՆ

45. Խէլէմքէր պիտէի, առնէի ունկը,
Ո՛ւչ ի հայ ազգը կար, ուչ ի ֆուենկը:

ԸՆՏԱՆԵԱՑՆ ԿՈՂՄԱՆԷ

46. Խմեր ինք լալ ¹⁾ ինք եղեր,
Տէրտէ հիլալ ²⁾ ինք եղեր:
Մենք հերու պիւլպիւլ էանք,
Աս տարի լալ ինք եղեր:

1. Համր: 2. Նիհար, բարակ:

Ի ՄԱՀ ԵՐԻՑԱԾԱՐԻՆ ՈՐՈՑ ՏՈՒՆ ԿԵՐՁ Է ԳԵՐԵՁՄԱՆԱՑԱՆ

47. Կազուկ. կարգձան էիր.

Բուստ ինձի մօտիկ շինեցիր:

Քակէ և ալվի դան շինէ,

Ուր կըջի (կորի) ձանիկտ ակնճէտ:

ՄՕՐՄԷՆ Ի ՄԱՀ ՄԱՆԿԱՆՆ

48. Կազուկն ձագը տանին, մարը կու ճչճէ,

Գիշեր ցորեկ կասկամ¹⁾ կուլլի կու կանչէ:

Կանչէ հէջ, մարիկ, կանչէ,

Ատ խըտար կանչելտ ալ ինչ է:

ԱՌ ՍԳԱԻՈՐՆ

49. Կուլայ ու խեղճուկ կուլայ,

Ուր կուտան շէրպէթ թը խմէ:

«—Ես շէրպէթն ուր ինչ տանիմ,

Իմ կրակս ներսըտղ է»:

ՄԱՅՐՆ Ի ՄԱՀ ՈՐԴԻՈՅՆ

50. Չկնակ մուր ջրէն զատես,

Ջուր մին ալ ձգես նը չապրիր:

Մարիկն ուր տղէն զատես,

ձար չի կայ. պիտի մեռանի:

1. Խուչուն մի:

51. Մարիկն է տաքուկ հացիկ,
Ո՛վ ուտէ, կու կշտացնէ:
Հարիկն է անպակ գինի,
Ո՛վ խմէ, կու արբեցընէ:
Աղբարն արեգակ նման,
Սար ու ձոր հաւպար կու ցաթէ:

ՀՍՐՔՆ ԱՌՂԲԱՏԵԱԼ ՍՈՒՍՈՒՐՆ

52. Մարիկ և երեսի քողիկ,
Մի տանիր քողիկտ խրեսէս:
Քողիկտ երեսէս տանիս,
Մի քակեր ցանկիկա ի պատէս:
Ցանկիկտ ի պատէս քակես,
Ինծի շատ դժար կու լընի:

ՈՐԲ ՄՆԱՑԱԾ ԶԱՒԿԷՆ ԱՌՂԲԱՏԵԱԼ

53. Մարիկ, քու կարած շապիկտ,
Կըարտեր՝ միսս կ'երեւայ:
Կարէ դուն նորուկ շապիկի,
Տնւր աղբօրս ուր առնէ ու դայ:

Ի մահ առն որոյ որդւոյն ամուսնութիւնն խնայոյ պիտի կատարուէր կամ որ ի պանդխտութենէ պիտի վերադառնայր:

54. Մեռաւ և օսիցաթ ¹⁾ արաւ,
Իս ճամբուն վրայ թաղեցէք:
Քարս նշանով դրէք,
Անունս (կամ ցաւերս) վրան գրեցէք:

1. Կտակ:

Որդիկս ուր թագաւոր անէք, (կամ սիլայ զայն),
ես աչօք անիմ, նայեցէք:

Ի ՄԱՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳԻՆ ՈՐ ԱՆՈՐԳԻ Է

55. Մեր պախճանտին բուսեր մանտրտիկ խամիշ ¹⁾
Գրոզ, անորդի է, մի' աներ խամիշ ²⁾:
Մ'աներ, գրոզ, մ'աներ, խակ է տերեր,
Ալվա զարկիր տարիր կանաչ արեւը:

ԱՌ ԱՂԲԱՑԵԱ ԱՐԵՆԱԿԻՑՆ:

56. Ասիկը մեր էր, մսեցաւ,
Արունը մեր էր ցրքտեցաւ:
Մեր մսէն, մեր արունէն,
Մեր աչերուն երկու լուսէն:

ԻՄԱՀ ԳՐՈՋ, ԵՂԲՈՐ, ԷՆ:

57. Մտիկ էօլիւմին ³⁾ արէք,
Եօլիւմին արած զուլումին ⁴⁾:
Կու զատէ եարն ի եարէն,
Կու զատէ որդեկն ի մօրէն (կամ քուրուկն եղբօրէն):

58. Նատ հալատ ունէիր, մէջ սրտիտ մնաց,
Նատ թէտպիր ⁵⁾ ունէիր, կիսկատար մնաց.
Խաֆիլ ⁶⁾ եկաւ ինկաւ էօլիւմն ի վրայ:

1. Եգէզ: 2. Չխնայել: 3. Մահ: 4. Բունուգիւն, աղէտ: 5. Խորհուրդ: 6. Յանկարծակի:

ԱՌ ՈՐԴԻՆ ՀԱՆԳՈՒՑՆԵԼՈՅՆ

59. Որդեկ էիր ու իրաւ էիր,
Զառնէիր առն ¹⁾ ի առէն:
Քու հարիկտ (կամ մարիկտ) չար գրողէն:
Գրող, և անօրէն գրող.
Վախթը չէր եկեր տանելուն,
Ցանելուն զընտան անելուն:

ԻՄԱՀ ՈՐԴԻՈՅՆ

60. Որդեկս էր ըռինս ըռինս ²⁾,
Իր հագած լաթերն ալ ըռինս:
Կու գար ու կու տար բարև,
Իր սուած բարևն ալ ըռինս:

Մայրն առ ողբացեալն, որոյ ամուսնուլթիւնը մերձ էր

61. Որդեկ, որտ է կարած, որտ է կարելու.
Ո՛րտ է թէրզին ի տուն բերելու:
Քաղաք ունէիր անելու,
Քաղուհի ի տուն բերելու:

ԻՄԱՀ ՈՐԴԻՈՅՆ

62. Ո՛րդի, քեզի միւննէթ ³⁾ մի կ'անիմ,
Առ սիւրիւտ ⁴⁾ ու դարձիր խտուն:
63. Դարձիր և եղիր փիւշման,
Զոր ⁵⁾ չէ եղեր օրիկտ ալ երկուք:

1. Առնելիք: 2. Սիրուն, լաւ: 3. Խնդիր, չանձնարարութիւն: 4. Հօտ: 5. Քանի որ:

Յրիկա ուր երկուք լընի,
Կու սորվիս ու շատ կու կենաս:

Ի ԳՈՅԺ ՊԱՆԴՈՒԽՅ ՈՐԴԻՈՅՆ

64. Պաղճըպանը պառկեր, քունը տարեր է,
Խոռիլաթը ¹⁾ եկեր, վարդը քաղեր է:
Փոստան ելեր քեղի խապար բերեր է,
Ասոր քու սիրական որդիտ մեռեր է,
Մեռեր ու չէ հասեր սրտին մուրասին:
-

Ի ՄԱՀ ԴԺԲԱՂԴ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՑ

65. Պիլպուլն իջեր մեր պախճային պարերը,
Բերան մի լաց կ'ըսէ; բերան մի հարին ²⁾:
Ան լացը կու կանչէ մանուկ մեռնողին,
Հարենն ալ կու կանչէ մուրատ առնողին:
-

ԱՌ ՍԻՐԵԼԻՆ

66. Պօչիկտ կու մանէր ³⁾ չինէրին ծառը,
Երեստ կու մանէր լուսնկին կալը.
Քու տերտ թնչ անէ ըռզակն ⁴⁾ ու մալը:
-

ԱՌ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆ

67. Վառիմ կրակ ու լամ կրակով,
Վառիմ ճրագ, ու լամ ճրագով,
Հըպա թը քու գէներտ ⁵⁾ իմանամ:
-

1. Թշնամին: 2. Երգ: 3. Նմանէր: 4. Ինչք, գուք: 5. (հաւան-
էն) վնասներդ:

«Զիմ կենար հողուն և երբուն,
Սև օձերուն բարակ ձաներուն»:
«Օձերը ձան կուտան ձաղկըներուն,
Միս եկեր աժան և ըսական 1)»:
«Միսը տի ուտինք կողկըներուն,
Ձուրը տիր խմին շահեն աչերուն»:
«Աս գիշեր հինչու 2) լուսցաւ,
Կանչեցի վայ ինձի դանկիկ»:
Մահիկս դանկով արէք,
Զի պիտի ինձի ժամանակ»:

Երբ մեռնելէն 8—15 օր յետոյ մայրն, դուտարն և այլ ազգական կանայք խմբովին եկեղեցի կ'երթան, և անտի ողբացելոյն առջեք կը վերապառնան, հետեեայ օղրն կ'ըսեն:

36. Երթամ եկեղեցի բնտոխմ զքեզ,
Խաթուններուն մէջ հնարտիմ 3) զքեզ
Խաթուններ համար հազար,
Ամենուն մէջն էիր պոծառ»:

Ի ՄԱՆ ԾԵՐՈՑ

37. Երնեկ մահուա, երնեկ մեռնելուա,
Երնեկ խաղաղ ճամբատ գնալուա»:

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ՀԱՐՄԻՆ ՄՕՐ, ԲՐՈՋ, ԵՒ ԱՅԼՈՑ ԿՈՂՄԱՆԷ
ՓԵՍԱՑԵՆ ԿՈՂՄԻՆ:

38. Թուղթ ու թէրազու բերէք,
Մեր ու ձեր սէրը զատեցէք»:

1. Թերես առատական 2. Մինչև 3. Ընտրել, մէկիկ մէկիկ
զատել»

Ձեր սէրը բարով վայլէք,
Մերինին կրակ տուէք երեցէք:

ՄԱՅՐՆԻ ԻՄԱՀ ՈՒՍԵԱԼ ՈՐԴԻՈՅՆ

- 39 Իմ խելէմքէր ¹⁾ որդեկ, խելէմքէր,
Խելէմիտ մատներն է թափեր:
Խելէմիտ մատներն է թափեր,
Տիվիթիտ ²⁾ քովիկն է նեխեր:

Ի ՄԱՀ ՏԱՌԱՊԵԼՈՅՆ

40. Ինչեթ ³⁾ խեղճերով մեռաւ,
Վար իջան ամպերն ու լացին:
Ո՛վ քուն էր նը արթնցաւ,
Ո՛վ արթուն էր նը խեղճէն ոնցաւ:

Ի ՄԱՀ ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՆՁԻ ՄԸ

41. Իշխան մին է պառկեր օտային վերեւ,
Եկին շատ իշխաններ չի տուին բարեւ,
Եբ վերուցին տարին, ըսին, կանճ արեւ:
42. Լացէք, մարեր, լացէք, քուրեր,
Հոս մարդ չի կայ թը մարդ (ը) չէ մեռեր:
Քեզի մեռեր ծերունի մայրիկ,
Մեզ ալ մեռեր տանը տէր սառաջ ⁴⁾
(կամ վարպետ, ևն.):

1. Գրիչ բռնող, գրագէտ: 2. Թանաքաման: 3. Անպէս: 4.
Սարրաֆ—սեղանաւոր:

Ողբացելոյն ամուսնացեալ դուտորն կամ այլք առ այնոսիկ,
որք իբրև յաջորդ հանգուցելոյն՝ տունն պիտի կառավարեն:

43. Լընիս մարիկ ու անես մարութիւն,
Լընիս հարիկ ու անես հարութիւն,
Իմ անուշիկ խաթունին (կամ հօրն) խաթերն
համար:
-

Ի դիմաց տնանկ հանգուցելոյն առ բարերարն որոյ տունն
հիւրնկալեալ էր:

44. Խարիպ իմ ու ձերն եկի,
Ձեր հոգուն համար պահեցէք:
Ապրիմ՝ նը աղեկ անիմ,
Քը չապրիմ, տարէք թաղեցէք:
-

Ի ԳՈՎԵՍՏ ՈՂԲԱՅԵԼՈՅՆ

45. Խէլէմքէր պիտէի, առնէի ռենկը,
Ո՛ւչ ի հայ ազգը կար, ուչ ի Ֆռենկը:
-

ԸՆՏԱՆԵԱՅՆ ԿՈՂՄԱՆԷ

46. Խմեր ինք լալ ¹⁾ ինք եղեր,
Տէրտէ հիլալ ²⁾ ինք եղեր:
Մենք հերու պիւլպիւլ էանք,
Աս տարի լալ ինք եղեր:
-

1. Համր: 2. Նիհար, բարակ:

Ի ՄԱՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԻԻՆ ՈՐՈՅ ՏՈՒՆՆ ՄԵՐՁ Է ԳԵՐԵՁՄԱՆԱՑԱՆ

47. Կազուկ. կարգման էիր.
 Բուռնո ինձի մօտիկ շինեցիր:
 Քակէ և ալվի դան շինէ,
 Ուր կը յի (կտրի) ձանիկո ակնճէս:

ՄՕՐՄԷՆ Ի ՄԱՀ ՄԱՆԿԱՆՆ

48. Կազուկն ձագը տանին, մարը կու ճչճէ,
 Գիշեր ցորեկ կասկամ¹⁾ կուլլի կու կանչէ:
 Կանչէ հէյ, մարիկ, կանչէ,
 Ատ խրտար կանչելու ալ ինչ է:

ԱՌ՝ ՍԳԱՒՈՐՆ

49. Կուլայ ու խեղճուկ կուլայ,
 Ուր կուտան շէրպէթ թը խմէ:
 «— Ես շէրպէթն ուր ինչ տանիմ,
 Իմ կրակս ներսը ուղ էս:

ՄԱԹՐՆ Ի ՄԱՀ ՈՐԴՒՈՑՆ

50. Զկնակ մ՞ուր ջրէն զատես,
 Զուր մին ալ ձգես նը չապրիր:
 Մարիկն ուր տղէն զատես,
 Ճար չի կայ. պիտի մեռանի:

1. Թուռն մի:

51. Մարիկն է տաքուկ հացիկ,
Ո՛վ ուտէ, կու կշտացնէ:
Հարիկն է անպակ գինի,
Ո՛վ խմէ, կու արբեցընէ:
Աղբարն արեգակ հման,
Սար ու ձոր հաւաար կու ցաթէ:

ՀՍՐՔՆ ԱՌՈՂԲԱՅԵԱԼ ՍՈՒՍՊՈՐՆ

52. Մարիկ ւ. Կրեսի քողիկ,
Մի տանիր քողիկտ իրեսէս:
Քողիկտ երեսէս տանիս,
Մի քակեր ցանկիկտ ի պատէս:
Ցանկիկտ ի պատէս քակես,
Ինծի շատ դժար կու լընի:

ՈՐԲ ՄՆԱՑԱՍԾ ԶԱԻԿԷՆ ԱՌՄԱՐՆ ՈՂԲԱՅԵԱԼ

53. Մարիկ, քու կարած շապիկտ,
Կըարտեր՝ միսս կ'երեւայ:
Կարէ դուն նորուկ շապիկի,
Տնւր աղբորս ուր առնէ ու դայ:

Ի մահ առն որոյ որդւոյն ամուսնութիւնն իմօսոյ պիտի կատարուէր կամ որ ի պանդխտութենէ պիտի վերադառնայր:

54. Մեռաւ ւ օսիյաթ ¹⁾ արաւ,
Իս ճամբուն վրայ թաղեցէք:
Քարս նշանով դրէք,
Անունս (կամ ցաւերս) վրան գրեցէք:

1. Կտակ:

Որդիկս ուր թագաւոր անէք, (կամ սիլայ գայ,)
Ես աչօք անիմ, նայեցէք:

Ի ՄԱՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳԻՆ ՈՐ ԱՆՈՐԴԻ Է

55. Մեր պախճանտին բուսեր մանտրտիկ խամիշ ¹⁾
Գրոզ, անորդի է, մի' աներ խամիշ ²⁾:
Մ'աներ, գրոզ, մ'աներ, խակ է տերեւը,
Ալվա զարկիր տարիր կանաչ արեւը:
-

ՍՌ ԲՂԲԱՑԵԱ ԱՐԵՆԱԿԻՑՆ:

56. Մտիկը մեր էր, մսեցաւ,
Արունը մեր էր ցրքտեցաւ:
Մեր մսէն, մեր արունէն,
Մեր աչերուն երկու լուսէն:
-

ԻՄԱՀ ՔՐՈՋ, ԵՂԲՈՐ, ԷՆ:

57. Մտիկ էօլիւմին ³⁾ արէք,
Եօլիւմին արած զուլումին ⁴⁾:
Կու զատէ եարն ի եարէն,
Կու զատէ որդեկն ի մօրէն (կամ քուրուկն եղբօրէն):
-

58. Շատ հավատ ունէիր, մէջ սրտիտ մնաց,
Շատ թէտալիր ⁵⁾ ունէիր, կիսկատար մնաց.
Խաֆիլ ⁶⁾ եկաւ ինկաւ էօլիւմին ի վրայ:
-

1. եզէգ: 2. Չխնայել: 3. Մահ: 4. Բռնուլիւմ, աղէտ: 5. Խորհուրդ: 6. Յանկարծակի:

ԱՌ ՈՐԴԻՆ ՀԱՆԳՈՒՑԵԼՈՅՆ

59. Որդեկ էիր ու իրաւ էիր,
Զառնէիք առն ¹⁾ ի առէն:
Քու հարիկտ (կամ մարիկտ) չար գրողէն:
Գրող, և անօրէն գրող.
Վախթը չէր եկեր տանելուն,
Տանելուն զընտան անելուն:

ԻՄԱՀ ՈՐԴԻՈՅՆ

60. Որդեկս էր ըռինտ ըռինտ ²⁾,
Իր հազած լաթերն ալ ըռինտ:
Կու գար ու կու տար բարե,
Իր տուած բարեն ալ ըռինտ:

Մայրն առ ողբացեալն, որոյ ամուսնութիւնը մերձ էր

61. Որդեկ, որտ է կարած, որտ է կարելու.
Ո՛րտ է թէրզին ի տուն բերելու:
Քազուր ունէիր անելու,
Քազուհի ի տուն բերելու:

ԻՄԱՀ ՈՐԴԻՈՅՆ

62. Ո՛րդի, քեզի միւննէթ ³⁾ մի կ'անիմ,
Առ սիւրիւտ ⁴⁾ ու զարձիր իտուն:
63. Դարձիր և եղիր փիւշըման,
Զոր ⁵⁾ չէ եղեր օրիկտ ալ երկուք:

1. Առնելիք: 2. Սիրուն, լաւ: 3. Խնդիր, կանձնաբարութիւն:
4. Հօտ: 5. Բանի որ:

Օրիկա ուր երկուք լընի,
Կու սորվիս ու շատ կու կենաս:

Ի ԳՈՅԺ ՊԱՆԳՈՒԽՑ ՈՐԳԻՈՅՆ

64. Պաղճըպանը պառկեր, քունը տարեր է,
Խոռիլաթը ¹⁾ եկեր, վարդը քաղեր է:
Փոստան ելեր քեզի խապար բերեր է,
Ասոր քու սիրական որդիտ մեռեր է,
Մեռեր ու չէ հասեր սրտին մուրատին:

Ի ՄԱՀ ԴԺԲԱՂԴ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՅ

65. Պիլպուլն իջեր մեր պախճային պարերը,
Բերան մի լաց կ'ըռէ; բերան մի հարին ²⁾:
Ան լացը կու կանչէ մանուկ մեռնողին,
Հարենն ալ կու կանչէ մուրատ առնողին:

ԱՌ ՍԻՐԵԼԻՆ

66. Պօջիկտ կու մանէր ³⁾ չինէրին ծառը,
Երեստ կու մանէր լուսնկին կայրը.
Քու տէրտ թնչ անէ ըռզակն ⁴⁾ ու մալը:

ԱՌ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆ

67. Վառիմ կրակ ու լամ կրակով,
Վառիմ ճրագ, ու լամ ճրագով,
Հըպա թը քու զէներտ ⁵⁾ իմանամ:

1. Թշնամին: 2. Երգ: 3. Նմանէր: 4. Ինչք, գուք: 5. (հաւան-
էն) վնասներդ:

ԱՄՈՒՍՆԱՑԵԱԼ ԴՍՑԵՐՆ ԿՈՂՄԱՆԷ

68. Տատին տնակն է ուխտ գնալու, (կամ ըխտատնա
Աղբարը խաչ է համբուրելու:

ԱՆՄԻՒԹԱՐ ՍԳԱՒՈՐՆ

69. Տարին տաս և երկու ամիս,
Աիրու տէր իմ այս ¹⁾ ի լաց:
Արունով հաց իմ նստեր,
Արցունքով ի կուլ իմ տուեր:

ՎՇՏԱՑԵԱԼՆ

70. Տէրտերս պրևուն ըզիմ,
Վախնամ թը արև չի ցաթէ:
Երթամ լուանկին ըզիմ,
Ուր ամսէ ամսիկ կու նորի:

Ի ՄԱՀ ՄԵԾԱՏԱՆ ԿԱՄ ԻՇԻԱՆԻ

71. Տնակ ունէիր տէրունական.
Մէջն աթու կար թագւորական:
Թագւորական աթոռտ է կոյեր,
• Մէջին սառաֆը մանզուլ ²⁾ եղեր:

Առ ողբացեալն՝ որոյ տունն մերձ է գերեզմանատան

72. Տուն ես շիներ իմ տա՛ւս դիմաց,
Դուռ ես բացեր դրանս դիմաց:

1. Միշտ: 2. (Մազուլ) պաշտօնանկ:

Քակէ և ալվի գան ¹⁾ շինէ,
Ուր կըցի ձանձկա ակնճէտ:

Ի ՄԱՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳԱՅ

73. Գունեկա ապառաժ քարէն,
Գրողին աներն է վրան:
Գրող և անօրէն գրող.
Ի՞նչ կ'ուզէ քու մարտ ի մենէ:
Աշուն ու գարուն չըսեր,
Մեր Կայեն ձանը կու բերէ:

ԿԵՈՁՆ ԿՈՂՄԱՆԷ ԱՌ ԲՂԲԱՅՅԱԼ ԱՔՈՒՍԻՐՆ

74. Օխթը տարուան գինեկտ իմ խմէր,
Մլարը ²⁾ իմ աչերս է առեր:
Պո՛հ ³⁾ մի թափիմ գինեկտ ի գլխուս,
Պո՛հ մի երթայ մլարն աչերուս,
Հըպա թը քու գինեկտ ⁴⁾ իմանամ:

Ի ՄԱՀ ՄԵՍՍԱՆ

75. Օտատ պաղճային վրայ,
Պող ագրիթ ու սակի լուլա ⁵⁾:
Էմմինուն տեղիկ տուին,
Քեզի տեսիլիւր ⁶⁾ թը գնան:

1. Աւելի անդին. 2. Մուսլը. 3. Պոհ. 4. Հուանօրէն՝ գէնդ, կո-
տորդ. 5. Մարակ. 6. Քաղաղաութիւն:

Ի մահ իրերուցն որ անբուժելի վէրք կամ հիւանդու-
թիւն մ'ունէր:

76. Ծռենկէն հէքիմ բերէք,
Դեղ արէ, լաւնայ եարայնիս:
Հէքիմն ալ ճուղապ արաւ,
Աս եարաս ալ լաւնալու չէ:

77. Աչերս է չարտախ նման,
Մէջն երկու աղբար կու կենան:
Մեծիս մեծ արև կ'ըսեն,
Պզտիկին արև լուսնկայ:

78. Եկիք նէ բարով եկիք,
Իմ որդեկէս խապրիկ մի բերիք:
Խապրիկ մի գալուն բերէք,
Աչքերս լալուն կտրի,
Իմ սրտեկս թափտելուն:

79. Եկուր երթանք լեռնակն իվեր,
Ես կանչելով, դուն փնտռելով:
Զինք չի գտնինք հողքը գտնինք,
Իր ապառաժ քարն համբուրինք:

80. Եկուր քեզ մերը տանինք նազերով,
Պահիւնք շարէ շար շապիկով և ազնիւ լաթերով:
Եկուր քեզ պահճան թաղինք,
Քու վրայ կարմիր վարդերով:

81. Եղբայրն է քրոջ սրտին երակն,
Անուշ խօսք մի խօսի, կ'առնէ մուրաւոր:

Եղբայր անուշ թէ եղբորորդին,
Երկուքը մէկ կու նմանին:

Ի ԴԻՄԱՅ ՈՂԲԱՑԵԼՈՑՆ ԱՌ ՕԻՐԵԼԻՆ ՈՐ ԿԵՆԴԱՆԻ Է

82. Երթամ քաջ արծիւ լինիմ,
Գամ թառիմ քու պատուհանին:
Ինչաքը Ֆիղան ¹⁾ անիմ:
Ֆիղանէս քունտ չի տանի:
Որո՛ւ քուն տանի տանի,
Իմ ու քու քունը չի տանի:

83. Իմ որդեկս չէ մեռեր,
Սուրբ Յակոբ ուխտ է գնացեր:
Ի՛նչ վարդ կայ գլխուն դրեր,
Մանուշին հոտուն քնացեր:

84. Լացէք, մայրեր. լացէք, քոյրեր,
Հոս մարդ չի կայ որ չէ մեռեր:
Մեզի մեռեր մեր տանուտէր,
Ձեզ ալ մեռեր մատղաշ որդեկ:

Ի ՄԱՀ ՊԱՏԱՆԻ ԿԱՄ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ ՄԵԾԱՏԱՆ:

85. Լեռնեն վար իջաւ հարամին ²⁾,
Կտրեց բեռնակը պազիրկեանին ³⁾
Պազիրկեանին որդեկն է մեռեր,
Անոր տիրուկը մաղդաւն է եղեր ⁴⁾:

1. Սուգ շիւան: 2. Աւազակ: 3. Վանճառական: 4. Վնասուել է:

86. Մըրգայ լեռը ձուն է եկեր,
Ես կ'երթամ ուր շուարիմ:
Փեշիս տակը տեղ արէ,
Ուր դամ տակը շուարիմ ¹⁾:
Սրբ փշղ մէկդի աննս,
Ձունին վրայ ես մեռանիմ:
— Մի վախեր, մայրիկ, մի' վախեր,
Այդ վախը սիրտդ մի' ձգեդ:
Ես տի նստիմ գետնի վրայ,
Քեզ տի պահեմ գլխուս վրայ:
Ղարիպ մեռար, զարիպ թաղեցին,
Ղարիպ հողեր վրադ լեցուցին:
Օտար մայրեր վրատ լացին,
Օտար քոյրեր լաց կու կանչին:

87. Նորին ու Բորին ²⁾ կ'ըսեն,
Անի մեր պախճան լինի:
Նորին ու Բորին կոտրտեցաւ,
Պաղուկ ջրիկ էր վաթուղթեցաւ:

88. Սոր էիր դրեր մտունեկդ ի մատդ,
Տէլէկը ³⁾ չի թողուց առնէիր մուրատդ.
Այլա զարկաւ տարաւ կանաչ արևդ:

89. Անբաւած մարդր(տ) էիր,
Պարեցար կաս կուտ եղար:
Քոյրքնատը վրայ էիք ²⁾:
Ժողվեցէք որ ալ չի թնայ:

1. Բեկեթ՝ պատարարու լիւ: 2. Անպաշտ բռուկ: 3. Աշխարհ, բախտ:

90. Սուրբ Յակոբայ վրան չգրեր է տուճան ¹⁾,
Պառկեր է որդեկս կու կանչէ եաման:
Եաման, եաման, զիս ասկէ վերցուցէք,
Աջ ու ձախ դիուս բարձիկներ դրէք:

Ծանօթ. Թ. 77—90 ողբերը մեզ հազարուած են Ապու-
չեխէն Յարութիւն էջ. Գահուէճեանի ձեռամբ: Այս ողբոց
մէջ կան բառեր, ինչպէս՝ մայրիկ, զարիպ, Յակոբ ևն., որոնք
ժողովուրդը մամարիկ, խարիպ, Ակոբ, ևն.՝ կ'ըսէ: Կան այնպի-
սի ողբեր, զորս Ակնեցիք ևս կ'ըսեն. միայն՝ «(ի) սուրբ Յա-
կոբ օտայ է շիներ» ըսելու տեղ, «(ի) սուրբ Քալալոս» կ'ըսեն:

ՈՂԲ ՎԱՆՔ ԳԻՂԷՆ

91. Այ Եօրկի ²⁾ այվան ³⁾ մի կայ,
Մէջն երկու աղբար կու կենայ:
Մեծիս մեծ արև կ'ըսեմ,
Պզտիկիս արև լուսնկայ:

92. Այ Եօրկի բոլոր պսխճայ,
Վրայիտ չի՛արը չորնայ:
Զորնայ ու աշուրան ⁴⁾ վար գայ,
Քու սէվլի ⁵⁾ պօջիկտ երևայ:
Ալվի խըմիշ չեմ աներ,
Դուն անոր շուքը տի կենաս:

93. Այ Եօրկի, դուն շեն կենաս.
Շեն կենաս, աւեր չի կենայ:
Այն թէ կ'ասեմ շէն կենայ,
Մեր սէվկիւլիւները ⁶⁾ հոն կու կենայ:

1. Մառախուղ: 2. Ս. Կէոյու: 3. Պատշգամ: 4. Տերև: 5. Նոճի:
6. Սիրէլի:

94. Մ'ջ իմ սևոր աղւոր,
Պօյաճին ¹⁾ հր թաղ կու կենայ:
Ո՛ր թաղ պօյաճի կենայ,
Իմ խարիպս հոն կու կենայ:
Լաթերս պօյան թաթխիմ,
Ուր ալէմ աշխարքս իմանայ:
-
95. Գիշեր ցորեկ հեչ չեն երթար մտացո,
Գլուխ բարձը դնիմ, կուգայ երազո,
Երազս տեսելով չոսնիր ²⁾ կնթօտս:
-
96. Եկուր երթանք լեռներն ի վեր,
Ես լալով ու դուք բնտռելով:
Երթանք սիրականնիս գտնինք ու առնինք ու
գանք,
Երբ ուր ուր չի գտնինք նը հոն կու կե-
նանք:
-
97. Ես ալ քեզի տէր էի,
Աշխարքին մալին տէր էի:
Ես ալ ուր անցայ քենէ,
Յաճցեր իմ ու ցած կ'երթամ:
-
98. Ինչու դուն խարիպ մեռար,
Ուր տուին հողտ դրամով:
Եկու դուն ³⁾ սիլայ ³⁾ մեռիր,
Ուր տացի հողդ քիւրէկով ³⁾:
Խարիպ մեռար, խարիպ թաղեցին,
Խարիպ տուին հողին ³⁾ վերևուն:

1. Ներկարար: 2. Չանցնիր: 3. Մի:

99. Լեռներն ի վեր չայիր չիւմէն է,
Ըմմենուն արև է, մեզի տուժան է:

100. Լուսնկայ, քեզ չիմ սիրեր,
Խոռեր ¹⁾ ես ու խոռ կու նայիս:
Ես արեգակ սիրիմ,
Կու ցաթէ ալէմս արունատ ²⁾:

101. Հագնիմ ճորճորի ³⁾ քալիմ,
Ուր իս տեսնողը քեզ նուաղի ⁴⁾:
Սուտ աստըվորիս ⁵⁾ որ բանիտ աւտամ քու.
Եալանչի ⁶⁾ դուն ես ուր մարդը կու խարես:
Կ'առնես մեկին մալը, կու տաս մըկալին,
Կ'առնես մեկին եարը, կուտաս մեկալին:
Քարսոնց ⁷⁾ ու հեռոնց տարէք,
Զի ձգէք, չի թաւլըցընէք:
Տարէք այ Եօրկէ դուռը,
Վար դրէք պահ մի լացէք:
Կըյեցէք աջիկ թուր,
Այ Եօրկէ դուռը գամեցէք:
Շատ ըխտաւորներ տի գայ,
Իմ էհվալս ⁸⁾ հասկցուցէք:

102. Մենք ալ չիֆթ ⁹⁾ կագուկ տիլլինք,
Վրայիտ չինարը տի թառինք:

1. Պակասիլ : 2. Արունատ. հայ.—ամբողջ. թերևս՝ «անարատ»
ի ազաւագեալն է. («Պոլտոյ հին ոսկուղ կէսն է արունատ է» կըլան):
3. Մրերալով: 4. Ափսոսալ: 5. Աչխարհ: 6. Խարեբալ: 7. Բարձրէն:
8. Դրութիւն, վիճակ: 9. Զուգ:

Իժվան ¹⁾ ահուգար տ'ընինք,
Մեր քունը չի տանի:

103. Շատ տեղ շատ մանուկ մեռեր,
Քու խեղճերդ տեղ մին չէ եղեր:

104. Պախճան ի վար երթանք, պախճապար չի կայ,
Հէյվան ²⁾ ի վար կ'երթանք, հէյվայ ³⁾
նար ⁴⁾ չի կայ:

105. Պիլպիւլը կու կանչէ, զարուն է զարուն,
Շատ մանուկ մեռեր է, աս տարուայ տարին.
Մի' բանար եարանիս, խորունկ է խորուն:

106. Յաճնամ ու ցօլիկ մի տամ,
Քու ճերմակ ծոցիս վրայ:
Արթննաս ու վեր իյնիս,
Աս ինչ ցօղ ուր իս կու ցօղայ:

107. Յաճցեր ու ցած կ'երթայ աշնան արևը,
Ալ չին առներ ինկած մարդուն բարևը:

Վ Ե Ր Զ:

1. Այճքոնք. 2. Պատշգամբ. (այլման), 3. Սիրվելիւ, 4. նորոք.

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Հրատարակչ. պատուարժան Ընկերութիւնն՝ երբ անցեալ տարի աշունն՝ պատշաճ չափով մը կրճատելու պայմանաւ՝ գրքուկիս տպագրութիւնն յանձն առաւ, ըստ յանձնարարութեան խմբագրական ժողովոյ, Ա. մասն որ 158 երես էր, 100 երեսն պակսեցնելով ի նոյն գրեցի Խմբ. ժողովն իւր միջէն մասնախումբ մ'ընտրած էր (տեարք Հ. Առաքելեան, Ս. Մալխասեան և Յ. Քոչարեան), որ թէ նոր գրուածն և թէ մնացեալ 4 գլուխներէն ևս սակաւ ինչ յապաւեց: Բ. մասին «Օրհնութիւն, Անէծք, Երդումն» գլուխը՝ այն պատճառով, թէ անոնք ընդհանրապէս ամեն տեղ նոյնն էին, նոյնպէս վերցուեցաւ: Սոյն Ա. մասէն՝ մանաւանդ Առածներէն աւ Ասացուածներէն՝ ոչ նուազ կրճատումներ եղան, և թողուեցան միայն այն բացատրութիւնները, որ առանց անոնց անհասկանալի կամ դժուարահասկանալի կը մնային: Իսկ Գ. մասէն ոչ ոք և այլ մէկ քանի երգեր միայն պակսեցան, այնպէս որ՝ վերոյ յիշեալ 100-էն ի զառ՝ Բ. և Գ. մասերէն հաւանօրէն 50 երեսներէ աւելի պակսեցան: Ի՞նչ էին կրճատուածներն, — վկայութիւններ, բացատրութիւններ, դիտողութիւններ և այլն, և այլն: Պատ. մասնախումբն կ'ուզէր որ հոռմ նիւթը մնայ, իսկ ես կրճատումը նուազ չափով մը միայն ընդունած լինելով՝ մերթ ընդ մերթ դիտողութիւններ վճռէի, այսու հանդերձ, նկատելով թէ մասնախումբին յարգելի անդամք հմուտ են այսպիսի գրուածոց, և, ի հարկէ, օգտակարն կը գործեն, և խորհելով թէ՛ թերևս սոյն գրուածին՝ վարձն լաւ է, համակերպեցայ:

2. Այնպէս ժողովրդական հայերէն երգերու եղանակներն

անկորուստ մնալոյ համար՝ 92-ի աշունն ի Պօլիս, նոյն է գերու 8—10 հատին եղանակներն ա. Էջմիածնայ միաբարժ. Կոմիտաս Վարդապետ Սողոմոնեանին երգած էի և ի հայկական ձայնանիշերով ձայնագրած էր: 93-ին Գրիգոր էջմիածնէրէնէն Սիհթէրեանը նոյն գրուածն սրբագրեց. քանի մ'եղանակ խօսեցայ և գրի առաւ: 94-ի սկիզբներն, յԷջմիածին Հա Սողոմոնեանն դարձեալ սրբագրեց և նոր՝ եղանակներ ևս աւելցան և բոլորն 25-ի հասաւ: Որովհետև հայկական ձայնանշեր Մայր-Սթոոոյ տպարանն միայն ունի, տարւոյս (9 սկիզբներն երբ Վեհափառ Կաթուղիկոսն աստ էր, Նորա հրմանաւ տետրակն յԷջմիածին Հ. Սողոմոնեանին ուղարկեց Օգոստոսի վերջերն տպարանին յանձնուեցաւ և 16 երեանեքստակցեալ 600 օրինակ տպագրուեցաւ, որն կցուած է ա գրքին, իբրև յաւելուած:

3. Խաղերու և այլ զանազան նիւթոց նկարագրութեաբառերու նշանակութեան ու բացատրութեանց մէջ եի սխալներ պատահած են, կը յուսամ թէ ազնիւ բանասէրք հայրենակիցքս ներողամիտ կը լինին, իսկ տպագրական սխալներէն կարևորներն միայն յաջորդ երեսն գրուեցան:

Թիփլիս, 29 Նոյ. 1895

Յ. Կ. Ճանիկեան.

Առ ծնողս իմ	3
Յառաջարան	5

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼՈՒԽ Ա. Վասպուրականի Հայոց զաղթականութիւնն և հիմնարկութիւն Ակնայ	7
» Բ. Գաղթականութենէն յետոյ մինչ Օսմանեանց տիրապետութիւնն: Հին փոփոխութիւնք: Կրօնափոխութիւնք: Գաղթականութիւնք: Տէրէ-Պէյի, Ավան, Տէլի, նախկին կառավարութիւնն. (Միւսէլլիմ, Վոյվոտայ, Սէրտար, Նագիւ և Աիւր)	12
» Գ. Ամիրայք, թաղային բաժանումներն, արքունի տուրքեր, աժնութիւն կամ ուտելիաց և այլ գներն. 160 տարուան ժամանակագրութեան մը	21
» Դ. Տեղագրութիւն և վիճակագրութիւն (քնակիչք, արհեստք ևն.)	29
» Ե. Վիճակագրական, վանօրայք, եկեղեցիք, վարժարանք, կրթ. ընկերութիւնք. Առաջնորդք և Վարչութիւնք: Բողոք. ազգայինք: Զանազ.	35
» Զ. Հայք զիւղօրէից	45
» Է. Հայ-հռոմք.	55
» Ը. Հայ բոշայք.	60
» Թ. Քուրդք	65
» Ժ. Յիշատակարանք Ակնայ.	75

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԻ

ԳԼՈՒԽ Ա. Ազգային սովորութիւնք. (կաղանդ, տաղաւարք, բարեկեանդան, ևն.)	103
---	-----

ԳԼՈՒԽ Բ. Ընտանեկան սովորութիւնք. ¹ (ճնունդ, ամուսնութիւն, ևն.)	108
» Գ. Առանին կեանք	133
» Դ. Հանրային բարոյականն	141
» Ե. Մնացաշտական 1. (Վեց հազարեակ և դէք. 2. Համայնիք. 3. Աղեկնաք. 4. Ալք. 5. Գուշակութիւնք. 6. Նազար. 7. Նուէրք. 8. Կապք.	145
» Զ. Մարմնամարզական խաղեր և զուարճալիք.	168
» Է. Առածք	203
» Ը. Ասացուածք	214
» Թ. Գաւառաբարբառ. (1. Արտասանութիւն, աղաւաղեալ և զարտուղի բառեր. 2. Արկոտեան բարբառ. 3. Մնճերէն. 4. Մանկական բարբառ. 5. Խօսակցութեան օրինակ մի 20 տարի առաջ	281
» Ժ. Գաւառական բառեր	306

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Յառաջարան	405
ԳԼՈՒԽ Ա. Երգ օրօրոցի	406
» Բ. Հարսանեկան երգեր	414
» Գ. Երգ և պար բարեկենդանի ու զատկի	422
» Դ. Անտունի	427
» Ե. Զանազան երգեր	455
» Զ Ողբ	474

ՅԱԻՆԼՈՒԱԾ

- 1 Զայնագրեալ եղանակներ
- 2 Մանօթութիւնք

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ք

Երես	Տող	Ախալ	Ուշիչ
13	29	Ահն	աին (Ահնայ ջրի ակնը)
14	29	Կաղըրտան	Կաղըրան
31	20	Շրջուի	Շրջուի
33	3	մնավածառք	մրգավածառք
41	25	«Արամ» ընկ. էն առաջ գրելի է ընթերցա- սիրաց» ընկ., կազ- մեալ 1879. նպատակն էր ընթերցարան մը բանար»
73	17	Գուզիչիան	Գուզիչան
106	24	բազուկներ	բաջուկներ
107	24	սահանեալ մի կարծելով	սահմանեալ պահք մի կարծելով
120	3	Կամարկացի	Կամարկապցի
130	25	փետրեն	փետտեն
149	17	հետևորդը	հետևորդքը
,	18	կը գնեն	կը գրեն
163	26	աւելի	աւել (վառելիք մ'է)
164	21	մենի,	մեկնի
181	18	միոյն	միայն
202	24	խէջի մի	խէջի մի
210	20	հողէն	հալէն
242	21	(եղածէն) զոհ եղիր	ի-(եղածէն) զոհ եղիր»
256	8	զոր	զօ. կամ զօր.
277	28	Հոտը ուտողին	Հոտուըտողին
295	23	թէյջէ	թէյզէ
301	20	թո	թող
307	26	Դսթիկ	Դոթիկ
347	22	տախտակ	տափակ
400	17	օրըրաքին	օսըրաքին
408	12	եզները քու բերին	եզները քուն բերին
414	15	պոյկդ	պօյիկդ
423	13	նախ ոտքը	նախ աջ ոտքը
429	1	զալըմ	զալըմ

